

روزی هوشۇر (دولانی)

جەڭگاھتا يېزىلغان خەت

(پوۋېستلار)

مىللەتلەر نەشرىياتى

ISBN978-7-105-08947-5

9 787105 089475 >

定价：22.00元

روزی هوشۇر (دولانی)

جەڭگاھتا پەيدا بولغان خەت

(پوۋېستلار)

مىللەتلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىر : خەيرىگۈل ئىبراھىم
مەسئۇل كوررېكتور: خۇدابەردى خېلىل

جەڭگاھتا يېزىلغان خەت

روزى هوشۇر (دولانى)

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھرى خېيىڭلى شىمالىي كوچا 14- قورۇ
پوچتا نومۇرى: 100013، تېلېفون نومۇرى: 64290862 - 010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى : بېيجىڭ دىشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى : 2007 - يىل 10 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2007 - يىل 10 - ئايدا بېيجىڭدا 1 - قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 850 × 1168م م. 32 كەسلەم
باسما تاۋىقى : 13
سانى : 1000 - 0001
باھاسى : 22.00 يۈەن
ISBN 978-7-105-08947-5/I.1867 (维 270)

责任编辑：海日古丽·衣不拉音
责任校对：胡大拜尔地·合力里

图书在版编目(CIP)数据

前线来信：维吾尔文/肉孜·吾守尔. —北京：
民族出版社，2007.10
ISBN 978-7-105-08947-5

Ⅰ.前... Ⅱ. 肉... Ⅲ.中篇小说—作品集—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2007)第159199号

出版发行： 民族出版社 http://www.e56.com.cn
社　　址： 北京市和平里北街14号　　邮编：100013
电　　话： 010-64290862（维文室）
印　　刷： 北京迪鑫印刷厂
版　　次： 2007年10月第1版
2007年10月北京第1次印刷
开　　本： 850×1168毫米 32开
印　　张： 13
印　　数： 0001-1000册
定　　价： 22.00元
ISBN 978-7-105-08947-5/I.1867(维270)

مۇندەرىجە

1. قەھرىمانلىق ئوغلى 1
2. ئىز باسقان ئەۋلاد 84
3. پامىردىكى چاقماق 139
4. جەڭگاھتا يېزىلغان خەت 197
5. سەپداش 259
6. قارا قۇرۇمدىكى يۇلتۇز 303

قەھرىماننىڭ ئوغلى

بىرىنچى باب

ئۇ ئاغرىققا چىدىماي توۋلىۋەتتى. جان ئاچچىقىدا قولى بىلەن يوتىسىنى مەھكەم قاماللىۋالدى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن پۈر-چاقتەك ياش تامچىسى سىرغىپ چىقتى. چىرايى ئوتتا قورۇلغان تېرىدەك پۈرۈلدى، چېكە تومۇرلىرى شىددەت بىلەن لوقۇلدايت-تى. ئۇ بۇدۇر - چوقۇر قىيا تاشنىڭ يۇزىگە ئۆزىنى تاشلاپ بىر ھازاغىچە قىمىرلىماي ياتتى. كېيىن كۆزلىرىنى زورغا ئاچتى ۋە بىر قولى بىلەن ئاپتوماتىغا تايىنىپ ئۆرە بولدى. ئاندىن قاتتىق يارىلىنىپ، ئاغرىق ئازابى ئىچىدە ئۆز يارىسىنى يالاۋاتقان بۆرىدەك بوينىنى تەسلىكتە سوزۇپ ئاغرىۋاتقان يوتىسىغا ئەلەم ۋە ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە قارىدى.

ئۇنىڭ يوتىسى تىزىنىڭ بىر غېرىچ ئۈستۈن يېرىدىن چورت-تىدە سۇنغان ئىدى. سۇنغان سۆڭەكنىڭ تۆۋەن تەرەپ ئۇچى شۇنچە قېلىن مۇسكۇل، تېرە ۋە ئىشتاننى يىرتىپ بۇرتۇپ تېشىغا چىقىپ كۆرۈنۈپ قالغانىدى. ئۇ يەردىن سىرغىپ چىقىۋاتقان ئىسسىق قان قاتتىق سوغۇقتا ئىشتان بىلەن قوشۇلۇپ قېتىپ قالغانىدى.

ئۇنىڭ سول تەرەپ مۇرىسى، تاغىقى بىلەن قوشۇلۇپ قاتتىق ئاغرىپ كەتتى. ئۇ ئاپتوماتىغا تايىنىپ زورۇققانىدى. بەدەن ئۆزىنىڭ بولسىمۇ سۇنغان سول مۇرىسى بىلەن يوتىسىنىڭ ئاغرى-قى ئىككى خىل ئىدى. خۇددى «ئاچچىق» ۋە «چۇچۇك» يىلان-دەك، ئىككى ئەزانىڭ ئاغرىقىنىڭ «تەمى» بىر - بىرىگە ئوخشى-

مايتتى، لېكىن ئىككىسىلا جان قاقشاتقۇچ ئىدى.

ئۇ ئاغرىقىغا چىداش بېرەلمەي يەنە قېيا تاشقا ئۆزىنى تاشلىدى ـ دە، كۆزلىرىنى ئازاب ۋە ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە ئاستا ئۇمىدى.

شۇنىڭغان قۇتۇلماقتا ئىدى. بىر كەمدە لەپلەپ قار يېغىپ كەتتى. تۇزلەڭلىكتە شۇ كەملەر پەسلىنىڭ ئەڭ دىلبەر چاغلىرى بولسا، بۇ يەردە — دېگىز يۈزىدىن 4 ـ 5 مىڭ مېتىر ئېگىز بولغان ئادەمزاتسىز تاغ ئارىسىدا قەھرىتان قىش ھۆكۈم سۈرىدىكەتتە ئىدى. تۇزلەڭدە ھەممىلا نەرسىدە يېشىل شولا جۇلالىسا، بۇ يەردە ھەممىلا نەرسە تاش، تاغ، ئاسمان، بۇلۇت... ھەممىسىلا كۇل رەڭ ئىدى. چىقىۋاتقان شامالمۇ كۇل رەڭ، شالاڭ ھاۋامۇ كۇل رەڭ ئىدى، ئەتراپ ئادەم قورقۇدەك جىمجىت ئىدى. بۇ كۇل رەڭ مۇھىت ئۆزى قورشاپ تۇرغان بۇ جىمجىت بوشلۇقتا پەقەت ئۆلۈم ۋەھىمىسىنىلا تارقىتاتتىكى، ئۇنىڭدىن ئۆزگە ھېچقانداق تەسىرات قالدۇرمايتتى. بۇ يەردە كۇن، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنى ناھايىتى كەمدىنكەم كۆرگىلى بولاتتى. بۇ يەردە پەقەت ئۆلۈم كېزىپ يۈرەتتى. قورقۇنچلۇق جىمجىتلىق ئىچىدە ئۇ ئۆزىگە قاراپ يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئۆلۈمنىڭ تۇنجىسىنى ناھايىتى ئاشكارا ئاڭلىغاندەك بولۇۋاتاتتى. ئۇ جان ـ جەھلى بىلەن بىر نەرسىگە تارتىشقاندەك ئايانچلىق ئاۋازدا بىر ئىڭىرىدى ـ دە، ھوشىدىن كەتتى. بۇ ئۇنىڭ تۇنۇگۇندىن بۇيان ئالتىنچى قېتىم ھوشىدىن كېتىشى ئىدى.

ئۇنىڭ ئېتى ۋاسىل ئىدى. تۇرپانلىق كونا ئەسكەر ھەمدۇل ئۇنى «گاسىل» دەپ چاقىراتتى. يېڭى ئەسكەر تەلىم ـ تەربىيىسى ئالغان ئۇچ ئايلىق ۋاقتىنى قوشقاندا ۋاسىلنىڭ ئەسكەر بولغىنىغا ئەمدىلا ئالتە ئاي بولغانىدى. ئۇنىڭ دۆلەت چېگرىسىنىڭ ئەڭ غەربىدىكى بۇ ئەڭ ئېگىز قاراۋۇلخانىغا كەلگىنىگە ئەمدىلا ئۇچ ئاي بولغانىدى. قەشقەر بوستانلىقىدا تۇغۇلۇپ ئۆ-

سۇپ، قارلىق تاغ دېگەنگە بېرىپ باقمىغان بۇ يىگىت گېزىتلەردە «هاياتلىق چەكلەنگەن رايون» دەپ تەرىپلىنىدىغان بۇ تاغ چوققىسىغا ئۆزى تەلەپ قىلىپ كەلگەنىدى. بولمىسا شىمال تەرەپلەردىكى شارائىتى ياخشى جايلارغا، ھەتتا ئۈرۈمچى، كورلىدەك چوڭ شەھەرلەرگە كېتەر ئىدى. ئۇنىڭ بىر يېزىلىق ئاغىنىلىرى ئۇ يەرلەرگە كەتتى. ئۇلار خۇشاللىقىدىن دوپپىلىرىنى ئاسمانغا ئاتقىتى. لېكىن، ۋاسىل نېمىشقىدۇر ئەسكەرلىككە تىزىملاتقاندىلا قارا قۇرۇمدىكى چېگرا پونكىتلىرىغا بارىمەن دەپ ئويلىغانىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە شەھەرلەردە ياكى ئاشۇ چېگرىدىن باشقا ھەرقانداق يەردە ئەسكەر بولۇش ھەقىقىي مەنىدىكى ئەسكەر بولۇش ئەمەس ئىدى. بۇ غەلىتە خىيال ئۇنىڭ كاللىسىغا ئەسكەرلىككە تىزىملىتىشتىن بۇرۇنلا كىرىۋالغانىدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مۇشۇ ئارزۇنىڭ قۇچىقىدا ساناقسىز كۈن ۋە تۈنلەرنى ئۆتكۈزدى. شۇنچە يىللار ئۆتتى، نۇرغۇن سۇلار ئېقىپ ئۆتتى، ھەممىلا نەرسە ئۆزگەردى، لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭۈل قېتىغا ئورناپ كەتكەن بۇ ئارزۇ كونىرىمىدى، ئۆزگەرمىدى. ئەكسىچە، بۇ ئارزۇ كۈنسېرى كۆكلەپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل كۆكسىدە باغجانلاپ تېخىمۇ چوڭقۇر يىلتىز تارتتى. «تىلىسەك تاپارسەن» دەيدۇ ـ غۇ، راست ئىكەن، ئۇ ئاخىرى تىلىكىگە يەتتى.

قىزىق، ئۇنىڭ كىچىككىنە كاللىسىغا بۇنداق غەلىتە خىيال قانداقسىگە بۇنچە مەھكەم ئورناپ كەتتىكىنە؟ بۇنى ئۇنىڭ ئاتىسى، ئاچا ـ سىڭىللىرى، دوست ـ بۇرادەر، يار ـ ئاغىنىلىرى بىلمەيتتى، پەقەت ئانىسىلا بۇنىڭدىن خەۋەردار ئىدى. ئۇلار ئۇنى ئۇزىتىپ چىققان كۈنى ناھىيە بازىرىدا خوشلىشۇاتقان چاغدا ۋاسىلنىڭ ئاغزىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ گاڭگىراپ قېلىشتى. ئەسلىدە ئۇنچىلىك ھەيران بولۇشمۇ كەتمەيتتىغۇ، چۈنكى ئەسكەر دېگەن بىر تال ئوققا ئوخشايدۇ، ئۇنى قايسى تەرەپكە قارىتىپ ئاتسا، شۇ نىشان تامان ئۇچۇپ كېتىۋېرىدۇ. لېكىن ۋاسىلنىڭ

ئاغزىدىن چىقىۋاتقان «قارا قۇرۇم» ، «چېگرا پونكىتى» ، «ھا-
يات چەكلەنگەن رايون» ، «جەسەت داۋىنى» ، «كۆكئارت» دېگەن
گەپلەر ئۇلارنى راستتىنلا گاڭگىرىتىپ قويدى. ئارانلا تولۇقسىز
ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن بۇ سەھرا بالىسى بۇ گەپلەرنى
نەلەردە يۈرۈپ ئاڭلىۋالدىكىنە؟ ئۇ يا كىتاب، گېزىت دېگەن
نەرسىلەر بىلەن ھەپىلەشمىسە، ياكى ھازىرغىچە ناھىيە بازىرىغا
8 ـ 10 قېتىم بېرىپ بازار ئويناپ كەتكەندىن باشقا، يېزىدىن
بىرەر كۈنمۇ ئايرىلىپ باقمىغان تۇرسا؟ ! ئۇلار چۆچۈش ۋە
ھەيرانلىق ئىچىدە ۋاسلىغا ئۇنسىز تىكىلىپ قېلىشتى. سىڭلىسى
ئاسىيە بولسا نېمىدىندۇر ۋەھىمە يېگەندەك يىغلىۋەتتى. ئۇنىڭ
ئەسكەرلىككە بارالماي قالغان ئاغىنىلىرى ۋاسلىنىڭ تۇرۇپلا باش-
قىچە ئادەم بولۇپ قالغىنىدىن ھەم پەخىرلەنسە، ھەم ھەسەت
قىلىپ قالدى. چۈنكى، ۋاسىل بۇ گەپلەرنى ئەزەلدىن ئۇلارغا
قىلىپ باقمىغانىدى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ ئويچان، خىيالپەرەس
بولۇپ قالغان ئىدىغۇ؟ لېكىن ئېغىر يوق ئىشتان كىيىدىغان
چاغلىرىدىن تارتىپ شامۇ سەھەر بىللە ئويناپ، تال چۈشىنى ئات
ئېتىشكەن. . . بالىلاردا بىر ـ بىرلىرىدىن يوشۇرۇپ قالىدىغان
سىر بولاتتىمۇ؟ ! لېكىن. . . لېكىن ئۇلار ۋاسلىنىڭ ئارمىيىگە
مېڭىشتىن يېرىم سائەت ئىلگىرى قىلغان بۇ گەپلىرىنى ئىلگىرى
بىرەر قېتىم بولسىمۇ ئاڭلىغانلىرىنى زادىلا ئەسلىيەلمەيدۇ! ئىل-
گىرى ئۇ ئېزىپ ـ تېزىپ بولسىمۇ بۇنداق گەپلەرنى زادىلا
دېمەيتتى. بۇگۈن ئۇشتۇمتۇتلا ئىچىدىكىنى تۆكۈۋەتتى، تۆكۈ-
ۋەتتى ـ دە، ئۆزىمۇ بىردىنلا باشقىچە بىر ئادەمگە ئۆزگىرىپ
قالدى، شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقان چاغدا ئۇ ئىلگىرىكى ۋاسلىغا
زادىلا ئوخشىمايدى قالدى. گويا ناھايىتى پىشقان، ئۆزىنى تۇتۇۋال-
غان، تولىمۇ قەتئىي، ۋەزمىن بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى. ئۇ
بۇ گەپلەرنى دادىسى ـ ئانىسى، سىڭىللىرى (ۋاسىل ئائىلىسىدە

بىرلا ئوغۇل ئىدى) ھەمدە ئۆزىنى ئارىغا ئېلىشىپ تەلپۈنۈپ تۇرغان بىر مەھەللىلىك تەڭتۇش ئاغىنىلىرىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ ئەمەس، ئەكسىچە نەزىرىنى ئۇلارنىڭ باشلىرىدىن ئاشۇرۇپ يىراقلا، يېزا بازىرىنىڭ چەت ياقىسىدىكى ئۆستەڭ بويىدىكى قېرى سېدە تەرەپكە تىكىپ تۇرۇپ ئېيتتى. ئېيتقاندىمۇ ئۇلارغا ئەمەس، ئۆزى بىلەن ياكى بولمىسا بۇ يەردە يوق كىم بىلەندۇر غايىبانە سۆزلىشۋاتقاندەك پىچىرلاپ دېگۈدەك ئېيتتى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاپتاپتا قارايغان، لېكىن دېھقان بالىسىغا خاس پاكىز يۈزى لاۋۇلداپ كەتتى، ئۇنىڭ سېدە تەرەپكە تىكىلگەن كۆزلىرى نېمىشقىدۇر مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك ئىدى. ئۇ كۆزلەردە بىر چوڭقۇر مەيۈسلۇك ئەلەڭگىيەتتى.

ئەسكەرلىككە ماڭغان باشقا يىگىتلەر ئاتا - ئانا، يار - بۇرادەرلىرى بىلەن قىزغىن ۋە خۇشال خوشلاشماقتا ئىدى. ئۇلار زوق - شوخ بىلەن سۆزلەيتتى، كۈلەتتى، يىغلايتتى. ۋاسلىمۇ ئۆز ئارزۇسىغا يەتكەن بىر يىگىت ئىدى. ۋاسل دەسلىپىدە ماشىنىغا چىقىپ ئەل - يۇرت بىلەن خوشلىشىپ ئۈزاپ كېتىدىغان مۇشۇ ئاخىرقى سائەتلەرگىچە تولىمۇ خۇشال ئىدى، بېشى كۆككە يەتكەندى. لېكىن تۇرۇپلا، ماشىنىغا چىقىدىغان پەيتتە ئۇ نېمىشقىدۇر تېخىمۇ جىمغۇر، تېخىمۇ خىيالچان ۋە مەيۈس بولۇپ كۆرۈندى. ئۇ ھەتتا ماشىنا قوزغالغىچە ئاشۇ سېدە تەرەپ-تىن كۆزىنى ئالمىدى. ئاتا - ئانا، سىڭىللىرى ۋە ئاغىنە، بۇرادەرلىرى بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ھالەتتە ۋەزمىن خوشلاشتى. ماشىنا قوزغالغاندا بولسا يەنە ئاشۇ سېدە تەرەپكە قارىۋالدى. ماشىنا دوقمۇشتىن ئەگىپ كەتكىچە ئۇ يەردىن كۆزىنى ئالمىدى. ئۇنىڭ ئاتىسى، ئانىسى ۋە سىڭىللىرىنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى. ئۇلارغا ۋاسل ئۆزلىرى بىلەن تۇزۇكمۇ خوشلاشمىغاندەك ھەتتا ئۇلاردىن رەنجىگەندەك تۇيۇلدى. ئاسىيەنىڭ يىغىسى توختىماي

تۇرۇپلا، ئۇنىڭ ئاپىسى خىتىلداپ يىغلىۋەتتى.

ئانىنىڭ يىغىسى شۇنچىلىك ھەسرەتلىك ئىدى. بىچارە ئانا شۇ تاپتا نېمىلەرنى ئويلىدىكىن؟ ئۇنىڭ كۆڭلىگە نېمىلەر كەلدۈكىن؟! ئانا سىنەلىرىنى تىترىتىپ ئېسەدەيتتى. ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن قۇيۇلۇۋاتقان كۆز يېشىنى سۈرتۈپ ئولگۈرمەيتتى. ئاتا بولغۇچى ئۇنسىز ئىدى. ئۇ گويا نېمىنىدۇر بىر نەرسىنى ئەسلەرەك چۇشىنىۋاتقاندەك خىيالچان كۆرۈنەتتى. لېكىن ئۇ خىيالىنى ھېچكىمگە ئېيتمىدى ۋە ئادىتى بويىچە خوتۇنىنىڭ شۇ دەسلەكى ئايانچلىق ھالىتىگە بولغان ئىچ ئاغرىقىنى قوپاللىق بىلەن بىلدۈردى.

— كۆڭلۈڭنى ئەسكى قىلما، ئامانلىقى ئۇچۇن دۇئا قىل!

ئاتىنىڭ زەردىلىك سۆزى بىلەن ئانا سەل پەسكويغا چۇشتى، ۋاسلىنىڭ ئاغىنە، بۇرادەرلىرى ئانىغا نەدىكى تايىنى يوق گەپلەر بىلەن تەسەللى بېرىشەتتى، بىر كەمدە يېزىلىق پەيچۇسونىڭ سوجاڭى تۇرەك ۋېلىسىپىتىنى شالدىرلاتقىنىچە ئالدىراپ - تېنەپ يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا ھەربىي ماشىنا ئاللىقاچان ئۇزاپ كەتكەنىدى.

تۇرەك سوجاڭ سايىم توقى بىلەن نۇرنىساخانىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ھاسىراپ - ھۆمىدەپ تۇرۇپ دېدى:

— ئاياغ مەھەللىدە بىر ئىش چىقىپ كېچىدىن بېرى شۇ يەردە بولدۇم، ئۇ بالىنى ئۇزىتالماي قالدىم - دە، — ئۇنىڭ چىرايىدىن كۆڭلى يېرىم بولغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— سىلىنىڭ يوللىرىغا قارىدىمىكىن كۆزى ئارقىسىدىلا كەتتى، ئۇ بالا. بىز بىلەنمۇ تۇزۇك خوشلاشماي، — دېدى نۇرنىساخان ئۆمچىيىپ يىغلاپ. دېمىسىمۇ ۋاسىل ئانىسىنى بەك ئېزىلىپ كەتمىسۇن دېگەندەك ئۇنىڭ بىلەن مۇنداقچىلا خوشلاشقانىدى.

ئىككىنچى باب

شۇرغان بارغانسېرى قۇتراشقا باشلىدى. ۋاسىل مېڭىسىنىڭ ناھايىتى ئىچكىرى ۋە چوڭقۇر قاتلىمىدا ئەكس ئېتىۋاتقان غۇۋا بىر شاۋقۇندىن ئازراق ئېسىگە كەلدى. بۇ شاۋقۇن قۇترىغان شۇرغانىنىڭ ئۇشقىرتىشى ئىدى. تۇنۇگۇندىن بۇيان بۇنداق شۇرغان ئۇچ - تۆت قېتىم قوزغالدى. قىزىق، بۇ يەردىكى ھاۋا بۇۋاقنىڭ مىجەزىگە ئوخشايتتى، بوۋاق كۈلۈپ تۇرۇپ بىردىنلا يىغلىۋەتكەندەك، كىشىنىڭ تېنى شۇركەنگۈدەك دەرىجىدىكى تىنىتاس تاغ ئارىسى بىردىنلا كۆتۈرۈلگەن قارلىق شۇرغان دەستىدىن ھايت - ھۇيت دېگىچە ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كېتەتتى. قۇترىغان ئەسەبىي شۇرغان كۆز ئاچۇرماي ئالەمنى مالەم قىلىۋېتەتتى - دە، يەنە ئوقتەك ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئاساۋ ئات بىردىنلا ئورنىدا چىپچىدە توختاپ قالغاندەك تۇيۇقسىز توختاپ قالاتتى. تۇنۇگۇندىن بۇيان ۋاسىل ئەنە شۇ دەھشەتلىك قار - شۇرغانىنىڭ قوينىدا گاھ ھوشىدىن كېتىپ، گاھ ئېسىگە كېلىپ بىر غېرىچ، بىر غېرىچتىن سۈرۈلۈپ كەلمەكتە ئىدى.

تۇنۇگۈن ئەڭ خەتەرلىك بولغان قارا ئۆڭكۈر جىلغىسىنى چارلاش نۆۋىتى ئۇنىڭ بەنىگە كەلگەنىدى. ئۇ يەر ئالاھىدە بىر بۆلەك بولۇپ، ھەم تىك، ھەم ئېگىز ئىدى. چوققىغا بىرلا ئات بىلەن خۇددى پىچاقنىڭ بىسىدا ماڭغاندەك مىڭ تەسلىكتە چىققىلى بولاتتى. يول يوق ئىدى، ئات خۇددى تاغ تېكىسىدەك تىك قىيا‌غا تاشتىن - تاشقا سەكرەپ يامىشاتتى. بۇ يەردە ماشىنا ۋە ماشىنا يولى ھەققىدە ئويلاشمۇ كۆلكىلىك ئىدى. چارلىغۇچى ئەسكەر گازارما بىلەن پەقەت ئات ئارقىلىقلا مۇناسىۋەت قىلالايتى. گازارمىدا سىمسىز تېلېگراف بار ئىدى. ئۇ پەقەت قوماندا-

لىق شتاب ئۇچۇنلا ئىشلەيتتى. شۇڭا بۇ يەردە ئات بولمىسا ھېچقانداق ئىشنى قىلغىلى بولمايتتى. . . «ئەر قانىتى ئات» دېگەن تەمسىل بۇ يەردە ئۆزىنىڭ چىن مەنىسىنى تاپقانىدى. ۋاسىلىنىڭ بەندىكىلەر يولغا چىقىدىغان چاغدا، لىيەنجاڭ ۋاسىلنى چاقىرىپ چارلاشتىن قايتىپ كەلگىچە لىيەننىڭ چارۋىچىسىنى يوقلاپ كېلىشنى تاپشۇردى، بۇ چاغدا ئۇنىڭ بەندىكىلەر ئۇنى ئارقىمىزدىن يېتىشۋالمىدىغۇ دەپ ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كېتىپ قالغانىدى. ۋاسىل ئىتتىك ماڭغان بولسىمۇ، ئۇلارغا يېتىشەلمىدى. كۆڭلىدە ئالدىدىكىلەر تار قىيا بىلەن ماڭغان بولۇشى مۇمكىن دەپ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى شۇ ياقتا بۇرىدى. . . تاغ ئوستىنى قويۇق تۇمان قاپلىۋالغانىدى. ئىككى قەدەم يىراقلىقنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. لېكىن چىلان تورۇق بەكمۇ چېچەن ۋە ئەقىللىق ئىدى، تاغ يوللىرىغا تولىمۇ پىششىق ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ سېزىمىغا تايىنىپ يول تاپاتتى ۋە ماڭغان يولى ھەر قاچان توغرا بولۇپ چىقاتتى. ۋاسىل ئۆزىنىڭ جانجىگەر ئېتىدىن خاتىرجەم ئىدى. ئۇ ئاتنىڭ ئىقتىدارىدىن شۇبھىلەنمەيتتى. شۇڭا ئۇ ئات ئوستىدە خاتىرجەم ئولتۇرۇپ ئەتراپنى كۆزىتىپ كەلمەكتە ئىدى. چېگرىنىڭ قارشى تەرىپىمۇ جىمجىت ئىدى. لېكىن ۋاسىل ھەر بىر قىيا، ھەر بىر تاش ئارىلىقلىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ باراتتى. ئاتنىڭ بىر خىلدىكى ھاسىرىشى ۋە دەمىمۇ دەم پۇشقۇرۇپ قويۇشىنى، ئاياغ ئاستىدىكى ئۇيۇل تاشتىن كېلىۋاتقان تاقا ئاۋازىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ يەردە ھېچقانداق شەپە يوق ئىدى. ۋاسىل ئاتنىڭ بېشىنى بۇراپ چوققىدىن تۆۋەنلەپ ماڭدى. تۆۋەنگە يۇرمەك ئېگىزگە ياماشقاندىن كۆپ قېيىن ئىدى. تىك قىيادا ئاتنىڭ بېشى تۆۋەن، ئارقىسى ئېگىز بولۇپ قالاتتى. ئاتتا ئولتۇراق ئىنتايىن مۇشكۇل ئىدى. ۋاسىل ئاتنىڭ تىزگىنىنى بىلىكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئۆزىنى ئاتنىڭ ئارقىسىغا تاشلىدى. ئات پېچاقتەك ئۇچلۇق ۋە تار

تاش ئۇستىدە مۇدۇرۇپ - چوقۇرۇپ، تەمتىلەپ دېگۈدەك ئاران چۇشۇپ كېتىۋاتاتتى. ئاتنىڭ ئايىغىدا چوڭقۇر جىلغا بار ئىدى. سەللا بىخەستەلىك قىلسا تېيىلىپ كېتىپ چوڭقۇر جىلغىغا چۈ- شۈپ كېتىش ئېھتىمالى كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۇڭا، ئەقىل- لىق ئات تولىمۇ ئېھتىيات بىلەن، لېكىن ئىشەنچلىك قەدەم تاشلاپ خەتەرلىك قىيادىن چۈشۈپ كەلمەكتە ئىدى.

بىر كەمدە بىر يوغان قىيا تاشنىڭ ئارقىسىدىن بىر كىيىك ئۇشتۇمتۇت پارتلا قىلىپ يۈگۈرۈپ چىقتى - دە، سول تەرەپتىكى قىيپاش دۆڭگە چاپراقلاپ چىقىپ كەتتى. بىر خىلدا كېتىپ بارغان چىلان تورۇق قاتتىق ئۇركۈپ دەلدۈگۈنۈپ كەتتى ۋە سالمىقىنى يوقىتىپ ئايىغى ئاستىدىكى چوڭقۇر جىلغىغا غۇلاپ كەتتى. ئات ئۇستىدە ئەتراپىنى كۆزىتىپ ئولتۇرغان ۋاسلىمۇ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈشكە ئۇلگۈرەلمەي ئات بىلەن بىللىلا جىل- غىغا غۇلاپ چۈشتى.

ۋاسىل ئالاھازەل بىر - ئىككى سائەتلەردىن كېيىن ھوشىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئۇستىخانلىرى چۈل - چۈل بولۇپ كەتكەنىدى. بولۇپمۇ ئوڭ پۇتى بىلەن سول مۇرە سۆڭىكىنىڭ ئاغرىقى ئۇنىڭ جېنىنى قاقشىتىۋەتتى. ئۇنىڭ بېشىدىنمۇ قان ئېقىپ تۇراتتى. يۈز - كۆزلىرى تاشتا جىجىلىپ قانغا بويىلىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئۆزىنى غايەت زور بىر يوغان تاش ئاستىدا مىجىلىپ ياتقاندەك ھېس قىلدى. ئۇ تەسلىكتە كۆزىنى ئاچتى. ئۇ تېخىچە ئاتنىڭ ئاستىدا بېسىلىپ يېتىپتۇ. چىلان تورۇق قىمىرلىماي ياتاتتى. ئۇنىڭ بۇرنىدىن قان كەتكەنىدى. قارامتۇل قان سوغۇقتا ئۈيۈپ قالغانىدى. ۋاسىل سۆيۈملۈك ئېتىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى جەزم قىل- دى. ئۇنىڭ يۈرىكىگە بىر ئاچچىق ئاغرىق كىردى. ئۇ ئۆلگۈچە ئۆزۈملا... دەپ ئويلىدى ھەسرەت بىلەن. بۇنداق يېتىۋەرسە ئۇمۇ ئۆلۈپ قالاتتى. ۋاسىل لېۋىنى چىشلەپ ئىنجىقلاپ كۈچ- سىز باقتى. پۈتۈن ئەزايى چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئاغرىپ كەتتى.

ئۇ ئاچچىق ئىگىراپ يېتىپ قالدى. ۋاقتىنىڭ قايسى چاغ بولغىنى مەلۇم ئەمەس ئىدى. بىر كەمدە يۇقىرى تەرەپتە ئاتىنىڭ پۇشقۇرغىنى، كىملەرنىڭدۇر گۈدۈڭلاشقىنى ئاڭلانغاندەك بولدى. ۋاسىل بەنجاڭنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ چىققانلىقىغا ئىشەندى. ئۇ ۋارقىراقچى بولدى، لېكىن ئاۋازى چىقمىدى. ۋارقىراشقا قۇربى يەتمىدى. ۋارقىرىغانىنىڭ ئورنىدا پەقەت ھالسىزغىنە ئىگىرىيالدى. ئاتلىقلار ئۈستۈن تەرەپتە بىر ھازا ئۇياق - بۇياققا چېپىشتى. نېمىلەرنى دېدىكىن، ئىشقىلىپ توۋلىغاندەك قىلىشتى، ۋاسىل ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئىسمىنى قىچقىرغانلىقىنى غۇۋا ئاڭلىغاندەك بولدى. ۋاسىل يەنە كۈچىنىپ باقتى. يەنىلا ئۈنى چىقمىدى. ئۇ ئاپتوماتىنى ئىزدىدى. ئاپتوماتى كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئەلەم بىلەن ئىگىراپ كەتتى. بىر كەمدە ئاتلىقلار ئالدىراش ئۆتۈپ كەتتى. ئەتراپ يەنە چوڭقۇر ئۆلۈم جىملىقىغا چۆمدى. كەچ كىرمەكتە ئىدى. تۇمان بارغانسېرى قويۇقلاپ، ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق باستى. ۋاسىل تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۇرۇپ ساق پۇتىنى ئاتىنىڭ ئاستىدىن سۇغۇرۇۋالدى. ئۇ ئاتىنىڭ ئاستىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىققىچە ئۇچ، تۆت سائەت ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئەزايى - بەدىنى چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمدى. ئاغرىقنىڭ دەستىدىن جېنى قاقشاپ كەتتى. ئۇ ئاتىنىڭ ئاستىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ ئۆمۈلەپ يۇرۇپ (ئۇ پەقەتلا ئۆمىلىيەلەيتتى!) ئاپتوماتنى تاپتى. قۇلاقچىسى كۆرۈنمەيتتى. چاچلىرى بېشىدىن ئاققان قانغا چاپلىشىپ قېتىپ قالغانىدى. ئۇ مىڭ بىر بالادا ئاتىنىڭ ئېگىرىنى يېشىپ بولۇپلا ھوشىدىن كەتتى.

ئۇ بىرەمدىلا ئېسىنى تاپتى. بۇنداق يېتىۋەرسە سۆزسىز ئۆلۈپ قالاتتى. ئۆلۈم مەيلىغۇ، ئۇ ئەسكەرلىككە تىزىملاتقاندىلا ئۆلۈمگە تەييارلىنىپ قويغان، لېكىن... بۇنداق ئۆلۈش بەك ئەھمىيەتسىز ئىدى. ئۇ تېخى جەڭگە قاتناشقىنى يوق! جەڭچىنىڭ ئۆلۈمى پەقەت بىرلا، ئۇ بولسىمۇ جەڭ مەيدانىدىكى ئۆلۈم!

دۇشمەن بىلەن بەتمۇبەت ئېلىشىپ تۇرۇپ ئۆلۈش كېرەك. ئۇ-نىڭدىن باشقا ھەر قانداق ئۆلۈم ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەھمىيەتسىز!

بۇ يەردە ھاۋا شالاڭ ئىدى، بۇ يەردىكى ئوكسىگېن مىقدارى تۇزلەڭدىكى ئوكسىگېن مىقدارىنىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمەيتتى. مۇبا-دا زۇكام بولۇپلا قالسا مېڭە سۇلۇق ئىششىقى، ئېگىزلىك يۇرەك كېسىلى بىلەن ئاغرىپ ئۆلۈپ قالىدىغان ئىش ئادەتتىكى گەپ. مۇبادا ئېگىزلىك ئەكس تەسىر بېرىۋاتقان شارائىتتا ئۇخلاپلا قال-سا، ئوكسىگېن يېتىشمەسلىك سەۋەبى بىلەن مەڭگۈگە ئۇخلاپلا قالىدۇ. بۇنداق مىساللار بۇ يەردە كۆندە دېگۈدەك ئۇچراپ تۇرى-دۇ. ۋاسىل بۇنى ئوبدان بىلىدۇ. ئۇ ھەر قانچە بولسىمۇ ئۆزى-نىڭ غايىسىگە يەتمەي تۇرۇپ ئۆلۈپ قېلىشنى زادىلا خالىمايدۇ. ئۇنىڭ تاللىۋالغان ئۆز يولى بار، ئۇ بۇ يول ئۈچۈن يېزىدىكى چېغىدىلا ئۆزىنى تەييارلىغان، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھېچ ئىككىلەنمەي دۇنيادىكى ئەڭ جاپالىق، ئەڭ خەتەرلىك بۇ چېگرا پونكىتىنى ئۆز غايىسىنىڭ جەڭگاھى، ئۆز روھىنىڭ ماكانى، ئۆزىنىڭ ئەڭ تۇنجى ۋە ئەڭ ئاخىرقى كىشىلىك تۇرمۇش بېكىتى قىلىپ تاللى-ۋالغان. . . ئاشۇ خىياللار ئۇنى بىردىنلا سەگەكلەشتۇرۇۋەتتى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يۇرتىدىكى ھېلىقى يوغان سېھە دەرىخى ئەكس ئەتتى. ئۇ مانا مۇشۇ سېھە دەرىخىنىڭ تۇۋىدە ئۆزىنى تېپىۋالغان، ئۆزىنىڭ غايىسىنى تېپىۋالغان، ئۆزىنىڭ ھايات يولىنى تېپىۋالغانىدى.

ۋاسىل چىشىنى چىشلەپ بېشىنى كۆتۈردى. بېشى پىرىدە قايدى. ئۇ زورۇقۇپ تۇرۇپ كۆزىنى كۆككە تىكىپ تىن تارتماي يانتاق سۆيۈملۈك ئېتىنىڭ بېشى تەرىپىگە ئۆمىلەپ كەلدى ۋە ئۇنىڭ پېشانىسىنى ئۆزۈنغىچە سىلىدى. ئاندىن ئاتنىڭ پېشانە-سىگە، ئوچۇق تۇرغان كۆزلىرىگە سۆيدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قۇيۇلۇۋاتقان كۆز يېشى ئۆزىگە ئۇچ ئايدىن بېرى شامۇ سەھەر ھەمدەم بولغان جەڭگىۋار سەپدىشىنىڭ پېشانىسىنى ھۆل قىلدى.

ۋاسىل ئاتنىڭ قۇلىقىغا تۇمشۇقىنى يېقىنلاشتۇرۇپ ئېسە-

دەپ تۇرۇپ پىچىرلىدى:

— ئەلۋىدا جان دوستۇم، مەندىن رازى بولغىن.

ئۇ خىرتىلداپ يىغلىغان پېتى ئارقىسىغا ياندى ۋە ئاتنىڭ ئېگىرىنى ئىگراپ تۇرۇپ دۇمبىسىگە ئارتتى. ئېگەر تولىمۇ ئېغىر ئىدى. بولۇپمۇ بىر پۇتى، بىر مۇرىسى چورتلا سۇنۇپ ئىشتىن چىققان بىر نىمجان ئادەم ئۇچۇن ئاتنىڭ ئېگىرىنى كۆتۇرمەك تېخىمۇ مۇشكۇل ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئاتنىڭ ئېگىرىنى تاشلۇۋېتىشكە بولمايتتى. بۇ ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك ئېتىغا توقۇل-غان ئېگەر بولغىنى ئۈچۇنلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى ئۇ جەڭچىنىڭ قورالىغا ئوخشاشلا جەڭچىنىڭ جەڭ مەنقۇلاتى بولغىنى ئۈچۇن ئىدى. ھەربىي ئۇستاپتا جەڭچى ھاياتلا بولىدىكەن، ھەر قانداق ئەھۋالدا قولىدىكى قورالىدىن ئايرىلماسلىقى كېرەك، دەپ بەلگە-لەنگەنىدەك، ئۇ ئۆزى مىنگەن ئاتنىڭ ئېگىرىنىمۇ تاشلۇۋەتمەسلە-كى كېرەك ئىدى.

ۋاسىل ئېگەرنى خېلى قىينىلىپ تۇرۇپ ئارانلا دۇمبىسىگە جايلاشتۇردى، ئاندىن ئاپتوماتنى ساق قولىنىڭ بىلىكىگە ئېسە-ۋالدى. قويۇق تۇمان ۋە كېچە قاراڭغۇسى ئىچىدە ئۆزى قىياس قىلغان گازارما تەرەپكە قاراپ ئۆمىلەشكە باشلىدى. ئۇ 40 — 50 مېتىر كېلىدىغان تىك قىيادىن يامىشىپ، جىرادىن ئۆمىلەپ يۇقىرىغا چىقىشى ۋە ئۇچ كىلومېتىردىن ئارتۇق يىراقلىقتىكى گازارمىغا قايتىشى كېرەك ئىدى.

ئۇچىنچى باب

ئۇ ئۆمىلىدى، كېچىچە ئۆمىلىدى. ئۇ قىياغا ياماشتى، كېچىچە ياماشتى.

شۇنىرغان دەممۇ دەم چاپقىدايتتى. ئۇنىڭ يوتىسىنىڭ سۆ-

ئىكى ھەر بىر ياماشقىنىدا ئەمەس، ھەر بىر قىمىرلىغىنىدا جان قاقشىتىپ ئاغرىتاتتى. تۆمۈر ئېگەر بىلەن ئاپتومات مىلك جېڭ-لىق بولۇپ ئېغىرلىشىپ كەتكەنىدى. سۇنغان پۇتى بىلەن كۆ-چەش مۇمكىن ئەمەس ئەمدى، ئەكسىچە، ئۇنى ھەر بىر قىمىرلە-غىنىدا ئايىشى كېرەك ئىدى. بىر قولى بىلەن قىياغا ئېسىلال-مايتتى. چۈنكى بىر تەرەپنىلك مۈرە سۆڭىكىمۇ سۇنغانىدى. شۇڭا سول قولىنى كۆتۈرەلمەيتتى. جىمى كۈچ بىلەن ئېغىرلىق ئۇنىلك ئوك قولى بىلەن سول پۇتىغا چۈشكەن ئىدى. ئۇنىلك ئۇستىگە قان كۆپ چىقىپ كەتكىنى ۋە تۇنۇگۈنكى ئەتىگەنلىك تاماقتىن باشقا ئاغزىغا گىياھ ئالمىغىنى ئۈچۈن ئۇنىلك جىسمىدا كۈچ بىلەن قۇۋۋەت قۇرىغانىدى. يەنە كېلىپ شالاك ھاۋادىن نەپىسى بوغۇلاتتى، كارنىيى سىقىلاتتى، ئۆپكىسى ھېلىلا يېرىلىپ كېتە-دىغاندەك چىڭقىلاتتى.

ئۇ لېۋىنى چىشلەپ قانىتىۋەتتى. يارىلانغان پۇت - قولى ھەر بىر زورىقىپ ئاغرىپ كەتكىنىدە ئۇ چىدىيالماي ھۆكۈرۈۋې-تەتتى. ئۇ سوقما - سوقما قىيا تاشلار ئارىسىدىن يول ئىزدەپ يامىشاتتى، ئۆمىلەيتتى. گاھىدا تېيىلىپ كېتىپ پەسكە دومىلاپ چۈشەتتى - دە، ئاغرىق ئازابىدىن ھوشىدىن كېتەتتى. لېكىن ئۇنىلك مېڭىسىنىلك ئاللىقانداق يېرىدە جاراڭلاپ تۇرغان بىر سادا ئۇنى ئويغىتىپ، ھوشسىزلىق قۇچىقىدىن، ياق، توغرىراقى ئۆ-لۈم قۇچىقىدىن تارتىپ چىقىراتتى. شۇنىلك بىلەن تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئېسىنى تاپاتتى - دە، يۇقىرىغا قاراپ يەنە يامىشاتتى، ئۆمىلەيتتى، دومىلايتتى. . .

تاك ئېتىپ خىلىدىن كېيىن ئۇ ھېلىقى چوڭقۇر جىرا ئىچە-دىن يامىشىپ چىقىۋالدى. لېكىن گازارمىغا قايتىدىغان يول تەرەپكە ئەمەس، ئەكسىچە گازارمىنىلك ئارقا يان تەرىپىگە توغرا كېلىدىغان بىر تىك بەلدەم ئېدىرنىلك ئارقىسىغا ئۆتۈپ قالدى. چۈنكى ئۇ ئات بىلەن غۇلاپ چۈشكەن جاي بەك تىك بولۇپ

يامىشىپ چىقالمىغىنى ئۇچۇن، يانتۇلۇقى تۆۋەنرەك جايىنى ئىز-دەپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالغانىدى. ئۇ جىرادىن چىقىپلا يەنە ھوشىدىن كەتتى.

شۇبرغاننىڭ قۇتۇرشى تېخىمۇ دەھشەتلىك تۇس ئالدى، كېچىدىن بېرى چوڭقۇر جىلغىدا ئۇ قەدەر بىلىنىپ كەتمىگەنىدى. ئەمدى ئېگىزلىككە كۆتۇرۈلگەندە قار بىلەن بىللە يوپۇرۇلۇپ چاپقىداۋاتقان بوران ئۇنى يانقان يېرىدىن پۈتۈن بىر كېچە ھەرەج تارتىپ ئۆلۈم بالاسىدا يامىشىپ چىققان چوڭقۇر جىلغىغا دومىلىتىۋېتىشكە قىل قالدى. ئۇ بوراننىڭ دەھشىتىدىن، ياق، يۇرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىدە جاراڭلاۋاتقان بىر ئاۋازدىن چې-نىققان، سالاپەتلىك ۋە كۆچتۇڭگۇر بىر ئادەمنىڭ، بىر ئەركەك-نىڭ كۈچلۈك، تەرسا ۋە ھۆكۈمران ئاۋازىدىن ئېسىنى تاپتى. ئۇ ئاۋاز ۋاسىلىنىڭ يۇرىكىگە چىقماس بولۇپ ئورناپ كەتكەنىدى. بۇ قۇدرەتلىك ئاۋاز ئۇنىڭغا ئاشۇ ھاڭغا دومىلاپ چۈشۈپ تۇنجى قېتىم ھوشىغا كەلگەن دەقىقىدىن بۇيان ھەمراھ ئىدى. ئۇ ئاشۇ ئاۋازنىڭ قۇدرىتى، دالالىتى ۋە رىغبىتى بىلەن ھوشىغا كەلگەنىدى! ياق، بۇ ئاۋاز ئاشۇ يېزىدىكى چېغىدىن، تېخى ئارمىيىگە كىرمىگەن چېغىدىن، ئارمىيىگە كىرىشتىن ئىككى يىل ئىلگىرى-كى ھېلىقى كۈندىن ئېتىبارەن ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ كېلىۋاتات-تى! ۋاسىل شۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان ئاشۇ سائەتتىن بۇيان بۇ ئاۋازنى بىر مىنۇتمۇ ئۇنتۇيالمىدى. ئولتۇرسا ـ قوپسا بۇ ئاۋاز ئۇنىڭ يۇرىكىدە، مېڭىسىدە جاراڭلايتتى. تومۇرلىرىدىكى كۆۋەجەپ تۇرغان ياشلىق قېنىنىڭ شاۋقۇنىغا قوشۇلۇپ شاۋقۇنلايتتى. مۇ-شۇ ئاۋاز ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن بۇيان ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىنى قايتىدىن بەرپا قىلدى. ياق، ئۇنىڭ جىسمىنى قايتا يارىتتى. ئۇنى يېڭىباشتىن بۇ ئالەمگە تۇرەلدۇردى. ئۇنىڭ كۆزىگە نۇر بەردى، مېڭىسىگە ئەقىل بەردى. يۇرىكىگە جاسارەت بەردى. ۋۇجۇدىغا كۈچ بەردى. ئۇ ئېغىر غەپلەت ئۇيقۇسىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ

كەتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ ماڭىدىغان يولىنىلا ئەمەس، باردىغان مەنزىلىنى، يەنى قانداق ياشاش ۋە قانداق ئۆلۈش يولى ۋە شەكلىنى ھېچ ئىككىلەنمەي تاللىۋالدى! ۋاسىل ئۆزىنىڭ بۇ تاللىشىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىگە ئىمانى بىلەن ئىشەندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ شەرەپلىك تاللىشىدىن ئۆمۈرۋايەت داجىماسلىققا قەسەم ئىچتى! مانا، ئۇنىڭ 20 ياشلىق ھاياتىدا، ئۇنىڭغا تۇنجى قېتىم بەتلەنگەن دەھشەتلىك سىناق مۇھىتىدا ئۇنى ئەنە شۇ ئاۋاز، ئەنە شۇ يول، ئەنە شۇ ئەقىدە بىر قەدەم - بىر قەدەمدىن يېتەكلەۋاتىدۇ، كۆچتىن ئەسەر قالمىغان، قانسىراپ ئاجىزلىغان بۇ گەۋدىگە ئاشۇ ئاۋاز ۋە ئەقىدە كۈچ بېرىۋاتىدۇ! ۋاسىل ئۆزىنىڭ تاغدىن يىقىلغان ئاتنىڭ ئاستىدا قېلىپ مىڭچىدە مىجىلىغان، كاردىن چىققان مۇشۇ ھالىدا ئاللىقاچان ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىنلىكىنى، لېكىن بىرلا ھېلىقى ئاۋاز ۋە يۈرىكىگە ئەبەدىيلىككە ئورناپ كەتكەن بىر ئەقىدىنىلا، بىر ھالال پەرزەنتلىك تۇيغۇسىنىڭ كۈچى بىلەنلا ئۆلۈمنىڭ چاڭگىلىدىن قوتۇلۇپ چىقانلىقىنى ۋە يەنە مۇشۇ ئاۋاز ۋە ئەقىدە ئاتا قىلغان ئىرادىنىڭ كۈچى بىلەنلا شۇنچە چوڭقۇر جىلغىدىن يامىشىپ مۇشۇ ئېگىزلىككە چىقالىغانلىقىنى ئويدان چۈشىنىدۇ! بۇ پەقەت ئىرادىنىڭلا كۈچى بولماي يەنە نېمىنىڭ كۈچى بولۇشى مۇمكىن؟ قانداق مۆجىزىنىڭ نەتىجىسى بولۇشى مۇمكىن؟! ۋاسىل ئۆزىنىڭ ئۆلۈمەيدىغانلىقىغا قەتئىي ئىشىنىدۇ! ئۇ ئاخىرى گازارمىغا قايتىپ كېتەلەيدىغانلىقىغا قەتئىي ئىشىنىدۇ! ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۇ بىر يارامسىز، بىر بوشاڭ، ياق، بىر ئاسىي بولۇپ كەتمەمدۇ؟ شۇنداق، ئەقىدىدىن ۋاز كېچىش، ئەقىدىنىڭ ھۆرمىتىنى يەرگە ئۇرۇش، ئەقىدە ئىنئام قىلغان ئىرادىنىڭ ھەممىگە قادىر، ھەر قاچان غالىب ئىكەنلىكىدىن شۇبھىلىنىش ئاسىيلىق بولماي نېمە؟ ياق، ۋاسىل ھەرگىزمۇ ئاسىي بولمايدۇ!

ئۇ ئاستاغىنە كۆزىنى ئاچتى، ئۇنىڭ باش - كۆزلىرى

قاردىن غۇچچىدە مۇزلىغان، كىرپىكلىرى بىر - بىرى بىلەن يېپىشىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ بېشىنى تەسلىكتە كۆتۈرۈپ گازارما تەرەپكە بەتلەندى. تۇمان ۋە لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان قار دەستىدىن ھېچنەرسىنى پەرق قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئۇ ئۇستىدىكى ئېگەرنى تۈزەشتۈرۈپ، بىلىكىدىكى ئاپتوماتـ نى قولتۇقىغا مەھكەمرەك قىستى ۋە لېۋىنى مەھكەم چىشلەپ ئالدىغا قاراپ ئۆمىلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بېشى يېرىلىپ ئاجراپ كەتكەندەك ئاغرىپ، ئاغرىقى سەل بېسىقىپ قالغاندەك بىلىنىدى. ياق، بېسىقىپ قالدى ئەمەس، ھەددىدىن زىيادە قاتتىق ئاغرىق ئازابىدىن ئۇنىڭ بىر قىسىم نېرۋىلىرى ئاغرىقنى سەزمەس ھالغا كېلىپ قالغاندى. ۋاسىل بۇنىڭغا ئىچىدە خۇشال بولدى. نېمىلا بولمىسۇن ئۇ ئېسىنى باشتىن - ئاخىر يوقاتماي كېلىۋاتاتتى. مۇشۇنىڭ ئۆزى كۈپايە ئىدى. ئۇ ئېسىنى يوقىتىپلا قويمىسا ئاخىرى گازارمىنى تاپىدۇ. يولداشلىرىنى تاپىدۇ!

ئۇنىڭغا قۇتۇلغان ئاساۋۇ شۇنىڭغا ئۇشقىرتىشى، دۇمبـ سىنى مىڭ جىڭ بولۇپ بېسىپ تۇرغان تۆمۈر ئېگەرنىڭ غىچىلـ دىشى، ئاپتوماتنىڭ تاشقا تېگىپ جاراقلىشى ھەمراھ ئىدى. ئۇنىڭ ئىڭىرىغىدەكمۇ ھالى قالمىدى. تامىقى قۇرۇپ، تىلى تاڭـ لىيىغا چاپلىشىپ قالدى. ئۇ «ئادەم قانسىراپ كەتسە بەك ئۇسـ ساپ كېتىدۇ» دەپ ئاڭلىغىنىنى ئەسلىدى. ئۇ قاردىن ئوچۇملاپ ئاغزىغا سالدى، پەقەت شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ بارماقلىرىغا كۆزى چۈشتى. ئۇنىڭ ئون بارمىقىنىڭ ئۇچى كۆكىرىپ تىرناقلىرىغا قان ئۈيۈپ كەتكەن ئىدى. سول قولىنىڭ ئىككى بارمىقى بارماق بېشىغىچە كۆكىرىپ بەئەينى پوستى بار دادۇرغا ئوخشاپ قالغانـ دى. بۇ بارماقلار كېچىدىن بېرى ۋاسلىنىڭ جان - جەھلى بىلەن قىياغا يامىشىشى جەريانىدا شىكەستلەنگەنىدى. ۋاسىل بۇنى زادىلا سەزمەپتۇ.

بۇ ئىككىسى ئۇششۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دېدى ئۇ ھېلىقى

پەقەت كۆكسىڭ كەتكەن بارماقلىرىغا ئايانچلىق نەزەر تاشلاپ، كېسىپ تاشلىماس - ھە؟ ! ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىنلا يېرىم بولدى. دېمىسىمۇ تېخى جەڭ مەيداننىڭ قارىسىنىمۇ كۆرمەي تۇرۇپ ناكا بولۇش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەلەم قىلاتتى. ئۇنىڭچە بولسا جەڭ مەيدا- نىدا دۈشمەن ئوقىدا يارىلىنىپ ناكا بولۇش باشقا گەپ ئىدى. ئۇ چاغدا مەيلى پۈتى كېسىلەمدۇ، مەيلى قولى كېسىلەمدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن بەرىبىر ئىدى. چۈنكى ئۇ ئەسكەر بولغان كۈندىن بۇيان، ئۆزىنىڭ بارلىقىنى — ئۆزىنىڭ ياشلىقىنى، ھاياتىنى — ئاشۇ بەرجەس كېلىشكەن ۋە قۇۋۋەتلىك پۈت - قوللىرىنى، ھەتتا ئەزىز بېشىنىمۇ جەڭ مەيدانىغا ئاتىۋەتكەنىدى! مۇبادا ھەقىقىي جەڭ مەيدانىدا ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ تىلىكى تەل، ئارمان ھەل بولغان بولاتتى، لېكىن ھېچ ئىشتىن ھېچ ئىش يوقلا قول بارماق- لىرىدىن ئايرىلىپ قالسا تازا ئەرزىمىگەن ئىش بولاتتى.

ئۇ پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۆمىلەپ كېتىۋېتىپ شۇلارنى ئويلاپ كەتتى. لېكىن ئامال يوق - تە! بەلكىم ساقىيىپمۇ قالار. . . شۇنىرغان كۆز ئاچۇرمايتتى. تاغ سوغۇقى ئۇنىڭ يۈزىگە نەشتەر- دەك سانجىلىپ، ئۇگە - ئۇگىلىرىنى قاتۇرۇپ قويىدى. ئۇنىڭ ئىچى - تېشى تەڭلا مۇزلاپ، سوغۇقتىن دىر - دىر تىترىمەكتە ئىدى. چىشلىرى بىر - بىرىگە تېگىپ كاسىلداپ، زاڭاقلىرى ئاغرىپ كەتتى. ئۇ شۇ ھالدا بىر غېرىچ - بىر غېرىچتىن ئۆمە- لەپ خېلى ماڭدى. لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ قانچىلىك ماڭغىنىنى، گازارمىغا يەنە قانچىلىك ئارىلىق قالغىنىنى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ ئېڭىدا بىرلا نەرسە روشەن ئىدى. ئۇ بولسىمۇ بىر سانتىمېتىر بولسىمۇ ئالغا قاراپ سىلجىش ئىدى. توختاپ قېلىشقا زادىلا بولمايتتى. توختاپ قېلىش ئۆلۈم ئىدى! ئۇ جان - جەھلى بىلەن ئالدىغا ئىنتىلەتتى. ساق پۈتىنىڭ تىزلىرى، ساق قولىنىڭ جەي- نىكى تاشقا سۈركىلىۋېرىپ ھەربىي چاپان بىلەن ئىشتان يىرتـ- لىپ كەتكەنىدى. تىزى بىلەن جەينىكى سۈرۈلۈپ قاناپ، قېتىپ-

زىل گۆشى ئېچىلىپ قالدى. ھەر قېتىم قىمىرلىغىنىدا، ئالدىغا قاراپ سىلجىش ئۈچۈن تىرەجىگەندە سۈنۈق پۈت ۋە مۇرىسىنىڭ يارىسى قايتىدىن قانىاپ، قىپقىزىل گۆش بولۇپ كەتكەن تىزى بىلەن جەينىكىنىڭ ئاغرىقى ئۇنىڭ مېڭىسىگە ئوتلۇق يېڭنە بولۇپ سانجىلماقتا ئىدى. لېكىن ئۇ ماڭمىسا بولمايتتى. ھەممىگە چىداپ ئالغا قاراپ ئۆمىلىمىسە بولمايتتى! سەپداشلىرىم ئىزدەۋاتىدۇ، دەپ ئويلايتتى ئۇ ئۆمىلەپ كېتىۋاتقاچ، خۇددى يېقىنلا يەردىن بەنجاڭ ئەخمەت ۋە دوستى ئابدۇگۇل ۋە ھەمدۇللالار ۋارقىراشقان پېتى چىقىپ قالىدىغاندەك ئەتراپىغا ئۈمىد بىلەن سىنچىلاپ قاراپ. ئۇلار كېچىدىن بۇيان ئىزدىدى، ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدىم، لېكىن ئۇلارغا بەلگە بېرەلمىدىم، مەن بەك چوڭقۇردا، ئۇلار ئېگىزدە، يەنە كېلىپ تۇمان ۋە قارلىق شۇڭىرىغان ھېچنەرسىنى كۆرسەتمىدى. ئۇلار مېنى نېمە دەپ ئويلاشتىكىن، ياكى ئۆلدى دەپ مەلۇم قىلىشتىمىكىن؟ ۋاسىل شۇنچە ئېغىر ئازاب ئىچىدە كۆزىدىن مىتتىدە ياش چىقارمىغانىدى. لېكىن ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا شامۇ سەھەر بىللە ياشاپ، بىر - بىرىنىڭ ئېغىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، بىر - بىرىگە ھەمدەم بولۇشقان سەپداشلىرىنىڭ سىيماسى كەلگەن ھامان كۆز چاناقلىرى ئىسسىق ياشقا تولدى. ۋاسىل ھازىر ئىزدىسىمۇ تاپالمايدىغان بىر يەردە ئىدى. بۇ يەر ئۇنىڭ چارلاش لىنىيىسىنىڭ ئارقا تەرىپى بولۇپ، چېگرىدىن يىراقتىكى، ئادەتتە خەۋپسىز ئىچكى رايون دەپ قارىلىدىغان بىر جاي ئىدى. شۇڭا ھېچكىمۇ ۋاسىلنى چېگرا تەرەپتىن بۇ يەرگە كېلىپ قالىدۇ دەپ ئويلىمايتتى. ئۇ جىرا ئىچىدىن يول ئىزدەپ تېنەپ - تەمتىرەپ، ئېزىنىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ سەپداشلىرىنىڭ ئىككى كۈندىن بۇيان ئۇنى ئاشۇ چېگرا بويلاپ چارلاش لىنىيىسى تەرەپتىن ئىزدەپ تاپالمىغانلىقىنى، ئاخىرى شۇ يەرغاننىڭ توختاپ، تۇماننىڭ تارقىشىنى كۈتۈپ تاقەتسىزلىنىۋاتقانلىقىنى، لېكىن چېگرا بويلىرىنى كېچە -

كۈندۈز تىنىمسىز تىنتىپ يۈرگەنلىكىنى ۋاسىل تېخى بىلمەيتتى.

ئۇ ئاشۇ خىيال بىلەن ئۆمىلەپ كېتىۋېتىپ ئۇشتۇمتۇت پەسكە قاراپ بېشىچىلاپ دومىلاپ كەتتى ـ دە، ئاغرىقىنىڭ دەستىدىن جان ئاچچىقىدا چىرقىرىۋەتتى. ئەسلىدە ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىدە كىچىككىنە بىر ياردا‌ڭ بولۇپ ئىككى ـ ئۈچ مېتىر كېلەتتى. شۇنىڭغان كۆز ئاچۇرماي ۋاسىل ئالدىنى كۆرەلمىگەچكە، ئۇدۇل ئاشۇ ياردا‌ڭغا قاراپ ئۆمىلەپ يېقىلىپ چۈشكەنىدى. ئويلىمانىنىڭ ئىچى شۇنىڭغان ئۈچۈرتۇپ كېلىپ تىققان يۇمشاق قار بىلەن توشقىنىغا قارىماي، ۋاسىل ئۆز ئېغىرلىقى بىلەن قار ئاستىدىكى تاشقا بېشىچىلاپ يېقىلدى ـ دە، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى چۈل ـ چۈل بولغاندەك ئاغرىپ كەتتى. ئاغرىقىنىڭ دەستىدىن مېڭىسى زىڭىلداپ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تېقىلدى. ئۇ يەنە هوشىدىن كەتمەسلىككە تىرىشىپ، جېنىنىڭ بارچە يۈلقۇنۇپ ئۈستىگە ئۆرلىدى. ئۇ شۇ دەمدە ئاغرىقنى يادىدىن چىقاردى. ئاخىرقى نەپىسىگىچە ئۇرۇنۇپ بولسىمۇ بۇ ئويمانىدىن چىقىۋېلىشقا تىرىشىپ باقتى. لېكىن جايىدىن قىمىرلىيالمىدى. يەنە ياماشىتى، ياماشقان يېرىدىن سېرىلىپ كەتتى. ئاخىرى هالسىزلىنىپ يېتىپ قالدى ـ دە، بىردىنلا كىچىك بالىدەك هۆڭرەپ يىغلىۋەتتى. شۇ چاغدا ئۇشتۇمتۇت ئۇنىڭ كاللىسىغا ئۆلۈۋالايمۇ ـ يا؟ دېگەن بىر شۇم خىيال كىرىۋالدى. چۈنكى ئۇ ئادەم ئىدى! هەر قانداق ئادەم ئۈچۈن بۇنچىۋالا ئاغرىق ئازابىنى تارتماقتىن شۇ مىنۇتتا ئۆلۈم راهەتلىكرەك ئىدى! ئۆلۈۋالسا جاننى قاڭغىر قاقشىتىۋاتقان، جانغا كەسمەس تىغ بولۇپ پېتىۋاتقان بۇ تەن ئازابىدىن بىراقلا قۇتۇلۇپ قالغىلى بولاتتى! يەنە كېلىپ بۇنىڭ يولى ئىنتايىن ئاسان، كۆزىنى يۇمۇپ ئۈيقۇغا كەتسە، ياكى ئاپتوماتنى يۈرىكىگە توغرىلاپ تەپكىنى شۇنداق باسسا، يا بولمىسا. . . «ئەبلەخ! . . . دەهشەتلىك گۈلدۈرمامىدەك قورقۇنچلۇق بىر ئاۋازدىن ۋاسىل چۆچۈپ ئېسىنى تاپتى. بۇنداق ئويلاشقا نېمە

ھەددىڭ؟ — تەكرارلاندى ھېلىقى ئاۋاز، — ئۆلۈۋالسام دېگەننى كۆڭلۈڭگە كەلتۈرۈشكە قانداق پېتىنىدىڭ؟ سەن، سەن ئۆزۈڭنىڭ كىملىكىنى ئۇنتۇدۇڭمۇ؟ سەن كىم، بىلەمسەن؟ سەن بىر قەھرىمانىنىڭ ئوغلىسەن! بىر ئەركەكنىڭ پۇشتى سەن! سەن بىر كۈرەشچىنىڭ يۈرەك پارىسى ھەم ۋارىسى سەن! سەندەك توخۇ يۈرەكنى، سەندەك قورقۇنچاقنى قەھرىمانىنىڭ ئوغلى دېيىشكە تىلىم كۆيىدۇ! ئىسىت ساڭا ئاتاڭنى تېپىپ بەرگىنىم، ئاتاڭنى تونۇتقىنىم! ئاتاڭنىڭ ۋارىسى بول دەپ ئۇمىد قىلغىنىم! ئەسىت! قورقۇنچاق... توخۇ يۈرەك...!» بۇ ئاۋازنىڭ قۇدرەتىدىن تاغ - تاشلار لەرزىگە كېلىپ، زېمىن تىترەپ كەتتى. ھوشىدىن كېتىۋاتقان ۋاسىل ھوشسىزلىق قۇچىقىدىن يۇلقۇنۇپ تىپىرلاپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ، بەدىنىگە بىر قورقۇنچلۇق تىترەك ئولاشتى. ئۇنىڭ يۈز - كۆزى ئوت بولۇپ قىزىپ، ئەزايى - بەدىنى لاۋۇلداپ ياندى. ھېلىقى قۇدرەتلىك ئاۋاز ئۇنىڭ ئەسەبلىرىنى قاقشىتىپ جېنىنى ئېلىپ جاڭگالىدا قويدى. ۋاسىل ئاخىرى چىدىيالماي جان - جەھلى بىلەن ۋارقىرىۋەتتى:

— بولدى! بولدى قىلىڭ! مەن ئۇنداق ئويلىمىدىم! مەن قەھرىمانىنىڭ ئوغلى! مەن ئاتامنىڭ ئوغلى! مەن ئۆلۈۋالمايمەن! مەن جەڭ مەيدانىدا ئۆلىمەن! ئاتامدەك دۈشمەن ئوقىغا كۆكرەكىمنى تۇتۇپ بېرىمەن! مەن... مەن... مەن ئۆلمەيمەن!

تاغۇ تاشلار سىلكىنىپ كەتتى. زېمىننىڭ نەپىسى ئىتتىكلەپ كەتتى. ئەر تۇغۇلسا يەر سۆيۈنەر، دېگىنى شۇمىكىن؟ ئاشۇ يەر، ئاشۇ زېمىن، ئاشۇ ۋەتەن كۆتكەن ئەر مانا مۇشۇ يەردە، مانا مۇشۇ دوزاختەك مۇھىتتا، مۇشۇ ئىنسان چىداپ بولمايدىغان ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە يېگىدىن تۆرىلىۋاتامدىكىن؟! ئاھ ئەر! ئاھ ۋەتەن! سىلەر ئەبەدىلئەبەد بىر - بىرىڭلارغا تەشنا، بىر - بىرىڭلارغا موھتاج! ۋەتەن ئەرنى تۇغىدۇ، ئەر ۋەتەن دەپ ئۆلىدۇ.

دۇ! مانا بۇ مۇقەددەس بىر ناخشا، بىر يۈكسەك ئەقىدە، بىر ئۇلۇغ ھەقىقەت ئەمەسمۇ؟!

ۋاسىل ئەنە شۇ جان ئاچچىقىدا قاتتىق ۋارقىراش بىلەن ئېسىگە تولۇق كەلدى. شۇ ھامان ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزا بازىرى يېنىدىكى ھېلىقى قېرى سېدە دەرىخى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولدى.

تۆتىنچى باب

قىز بالىنىڭ 18 ياشلىق چېغى گۈل چېغى بولسا، ئوغۇل بالىنىڭ 18 ياشلىق چېغى چوغ چېغى، ئوت چېغى.

ۋاسىلنىڭ ئوتتەك يېنىپ، چوغدەك يېلىنجاپ تۇرغان ئاشۇ 18 ياشقا تولغان يىلى ئۇنىڭ ھاياتىدا بىر كەسكىن ئۆزگىرىش بولدى. شۇ يىللىرى ئۇ چوغ بولۇپ ھەممىسىنى كۆيدۈرگۈسى، ئوت بولۇپ ھەممىسىنى ئۆرتىگۈسى كېلىپ، جېنى قېنىغا پاتماي، پۈتلاشقانىنى تېپىپ، ئىلىنىشقانىنى يۇلۇپ، ئالايغانىنى ئۇرۇپ، گۆلەيگەنىنى سوقۇپ يۈرگەن، يېزا باغرى تار كېلىپ ئۆگزىدە مەشرەپ ئويناپدىغان، تېپىلماس تېجىمەل، جۈپتى يوق بەڭۇاش ئىدى، ئۇنىڭ دەستىدىن نە توخۇ ـ تۇمانلار، نە قوشنا ـ قولۇملار، نە ياۋاشراق كەلگەن سەھرا بالىلىرى، نە بويىغا يېتىۋاتقان مەھەللە قىزلىرىغا بىر كۈنمۇ ئارام يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئائىلىسىدە ئالتە بالا بولسىمۇ، ئۇ گويا بىر تىزىق مارجان ئوتتۇرىسىدىكى كۆز مۇنچاقتەك بىر تاللا ئوغۇل ئىدى. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ «ئوغۇل تاپسام ئىدى، خۇدا ئېيتماپتىكەن...» دەپ ھەسرەت چېكىپ يۈرگەن زەردىسى كۈچلۈك ئاتىسى بىلەن، «گۈل چېغىمىنىڭ تەۋەررۈكى» دەپ سۆيۈنۈپ يۈرگەن ئانىسى ئۇنى تولىمۇ ئەركە قىلىپ ئۆستۈردى. يېمەي يېگۈزدى، كىيمەي

كىيگۈزدى، ئاپتاپقا چاقتۇرمىدى، شامالغا سوقتۇرمىدى، ئۇنىڭ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغانىدى. ھېچكىم چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەلمەيتتى. ۋاسىل تۇزۇكرەك ئوقۇماي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە كۆچكەن يىلى مەكتەپتىن چىقىۋالدى، ئاتىسى بىلەن ئاپىسى: «بەش قىزىمىزنى رەسىدە بولغىچە مەكتەپ بېقىپ بېرىدىكەن، ئۇلار شۇ چاققىچە مەكتەپتە تۇرۇپ تۇرسا تۇرسۇن، ئوغۇل بالا دېگەننى بىر يەرگە قاماپ قويسا ئەركىن چوڭ بولالمايدۇ، ئوغۇل بالا دېگەن قىيغىتىپ ئويناپ چوڭ بولسا، قانتىق - قۇرۇقنى كۆرۈپ، يامانغا بوزەك بولماي ئۆزىنىڭ جېنىنى جان ئېتەلەيدىغان ئادەم بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆز قارىچۇقتەك بىر تال ئوغۇل، بىزنىڭ كۆزىمىز ئوچۇق ۋاقتىتتا ئويناپ - كۈلۈپ چوڭ بولۇۋالسۇن، بىزدىن كېيىن قالسا، نېمە بولسا شۇ بولار، سەھرالنقا نېمە ئوقۇش، مەكتەپتە ئوقۇدۇم دەپ، چۆرگىلەپ چېپىپ يۈرۈپ ئاخىرى يەنە كەتمەنگە قالىدىكەنغۇ؟! كەتمەن دېگەنگە ئوقۇش كەتمەيدۇ، كۆڭلى نېمىدە خۇش بولسا، شۇنى قىلسۇن...» دەپ، ئۇنى ئىزدەپ كەلگەن مۇئەللىمنى «تىلغا تويغۇزۇپ» يولغا سېلىۋەتتى. ۋاسىل شۇ كۈندىن ئېتىبارەن مەكتەپ يۈزى كۆرمەي، خاماندا تەخەي قوغلاپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان بىرمۇنچە بالىلارنىڭ توپىغا قوشۇلۇپ كەتتى.

يىللار ئۆتۈۋەردى، ۋاسىلنىڭ يېشى ھەم بويى ئۆسكەن بىلەن «ئەقلى ئۆسمىدى» — ئۇ ھېلىقى بىر توپ سايات بالىلارنىڭ توپ بېشى بولۇپ، «داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان» يەرلەردە قاڭقىپ يۈرۈپ كۈننى كەچ قىلاتتى. ئائىلىسى بەكمۇ بايلىقات بولمىسىمۇ، يەرلەرنى ھۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلغان ئىككى يىل مابەينىدە خېلىلا ھاللىنىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاتىسى سايىم ئاكا خېلى ياش ۋە ئىشچان ئادەم ئىدى. بۇ ئادەم ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىغىلا قاراپ قالماي، بوراقچىلىق، تېرە - يۇڭچىلىق، گۈلە - قاقچىلىق دېگەندەك باشقا ئىش - ئوقەت بىلەنمۇ شۇغۇل-

لىناتتى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ تاپاۋىتى مەھەللە بويىچە ئەڭ ئالدىدا بولمىسمۇ، ئۇچ بارماق قاتارىدىكىلەردىن ئىدى.

سايىم ئاكا ۋاسىلغا قەۋەت ئامراق ئىدى، ئامراقلا ئەمەس، ھەتتا ئوغلىدىن نېمىشقىدۇر سەل - پەل تەپ تارتاتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىنى باشقىچە ئايايتتى. گېپىنى زادىلا يىرمايتتى. مەھەللە-دىكىلەر ۋاسىل ھەققىدە ئېغىز يېرىپ گەپ قىلىشقا پېتىنالمايتى. مەيلى كىم بولمىسۇن، ۋاسىلنىڭ تەكتى - يىلتىزى ۋە ياكى ھازىر - ئەتىسى توغرىسىدا بىر نېمە دېيىشكە جۇرئەت قىلسا، زەردىسى كۆچلۈك، يۇزىدە تۈكى بار (مەھەللىدىكىلەر سايىم ئاكىنىڭ ئارقىسىدىن شۇنداق تەرىپلىشەتتى) سايىم «كۆك» تىن قۇتۇلالمايتتى. سايىم ئاكا ئۇنداق ئادەمنى ئاياپ ئولتۇرماي «رەسۋايى ئەزىم» قىلىۋېتەتتى. شۇ ۋەجدىن ۋاسىل ئاتىسىغا بەكلا ئىشىنەتتى، ئۇنىڭغا «چوقۇناتتى»، ھەر قانداق ئىشنى قىلسا ئىككى تەرەپكە قاراپ قويمايتتى. توخۇ - تۇمان، كەپتەر - كەكلىك ئوغرىلاش، شورا ئاتلاپ كىشىنىڭ بېغىدىكى مېۋە - چېۋىلەرنى پايخان قىلىش، كىشىلەرنىڭ ئات - ئۇلاغلىرىنى مىنىپ قېچىپ كېتىش، ئاساۋ ئات، شاش موزايلارنىڭ باغلىقىنى يېشىۋېتىپ ئىگىسىنى پاراكەندە قىلىش، مەھەللە ئىچىدە، مەھەللە سىرتىدا، ھەتتا يېزا بازارلىرىدا توپ - توپ بولۇپ مۇشتلىشىپ ئوينىاش... ۋاسىلنىڭ دائىملىق ئىشى ئىدى. زادىلا ھېيىقمايتتى. ئۇ بۇ ئىشلارنى يوقسۇزلۇقتىن ئەمەس، كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن، قىلىدىغانغا ئىش تاپالمىغىنى ئۈچۈن ئۆزىگە ئەرمەك ساناپ قىلاتتى. ئاشۇنداق «كۆڭۈل ئەرمەكى ئۈچۈن» قولۇم - قوشنا، مەھەللىدىكىلەر بولۇپ بىر مۇنچە كىشىنى پاراكەندە قىلاتتى، زار - زار قاقشىتاتتى. يولدىن ئۆتكەن قىزلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ ياغلىقىنى ئېلىپ قېچىش، سۇ چېلىكىگە تېزەك تاشلاپ قويۇش، سۇ چېلىكىنى ئۆرۈۋېتىش... ئۇنىڭ ئۈچۈن ھېچنەرسە ئەمەس ئىدى. بىچارە قىزلار

ۋاسىلىنىڭ دەستىدىن مەھەللە كوچىلىرىدا، ئېتىز - ئېرىق بويلىرىدا ئارامخۇدا يۈرەلمەيتتى. ۋاسىلىنىڭ ئۆزلىرىگە تېخىمۇ چوڭراق بىرەر شۇملۇق قىلىپ قويۇشىدىن قورقۇشۇپ ھەر دائىم دەككە - دۈككە ئىچىدە ئۆتەتتى.

ۋاسىلىنىڭ ئانىسى نۇرنىساخاننى «ۋاسىلنى ئايايدۇ» دېگەندىن كۆرە «ۋاسىلدىن قورقىدۇ» دېگەن تۇزۇك ئىدى. دېمىسىمۇ بۇ بىچارە مەزلۇم ۋاسىلدىن بەك ھېيىقاتتى، خۇددى ئۇنىڭ ئالدىدا بىر گۇناھى بارەدەك ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىيالمايتتى. بالىسىغا بولغان مېھرى چەكسىز ئىدى. لېكىن ئۇ بۇ ئانا مېھرىنى ئۇن - تۇنۇشسىز ئادا قىلاتتى. ئۇ ۋاسىلدىن سۆيۈنەتتى، ۋاسىلدىن پەخىرلىنەتتى، لېكىن يەنە ئۇنىڭدىن ھېيىقاتتى، ۋايىم يەيتتى. گويا ۋاسىل ئاخىرى بىر كۈن ئۇنىڭدىن ئۇشتۇمتۇت ھېساب ئالىدىغاندەك چۆچۈپ - چۆچۈپ يۈرەتتى. بولۇپمۇ ئانىدىكى بۇ تۇيغۇ ۋاسىل كۈنسېرى چوڭىيىپ يېگىت قۇرامىغا يېقىنلاشقانسېرى كۈچەيىپ بارماقتا ئىدى. ئانا شۇ كۈنلەردە نېمىشقىدۇر تولا يىغلايتتى، كېچىلىرى ئوغلىنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ دەردلىك ئاھ تارتىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. ۋاسىل ئانىسىنىڭ ئۆزىگە باشقا ئانىلار ئوغۇللىرىغا قىلغاندەك ئېچىلىپ - يېيىلىپ مۇئامىلە قىلماي، بىر گۇناھكار ئادەمدەك قىلىپ، قورۇنۇپ مۇئامىلە قىلىشلىرىنى، ئۆزىگە تىك قارىيالماي، ئۆيدىن چىقىپ يىراقلاپ كېتىۋاتقاندىلا ئىشىككە ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن بىر خىل مۇڭ ۋە ھەسرەت ئىچىدە تويماي قاراپ كېتىدىغانلىقىنى زادىلا چۈشىنەلمەيتتى. بەزىدە: ئانام مەندىن نېمىشقا بۇنچىۋالا ياتسىرايدۇ، ئۇ مېنىڭ ئۆز ئانام ئەمەسمۇ - يا؟ دەپ ئويلاپمۇ قالاتتى ۋە ئۆزىنىڭ بۇ خىيالىدىن كۆڭلى تولىمۇ يېرىم بولاتتى. لېكىن ئۇ بۇ خىيالنى كاللىسىدىن دەررۇ ھەيدەپ چىقىراتتى. بۇ خىل مۇناسىۋەت ئۇ ناھايىتى كىچىك ۋاقتىدىنلا بىر خىلدا داۋاملىشىپ كەلگىنى ئۈچۈن، ۋاسىل بۇنىڭغا كۆنۈپ

قالغاندى. شۇڭا ئۇ ئانىسىغا قارىغاندا ئۆزىگە خېلى ئوچۇق - يورۇق مۇئامىلە قىلىدىغان دادىسىغا بەكرەك يېقىن ئىدى. ئانىسىغا قارىغاندا دادىسىغا بەكرەك ئىچىكىپ چوڭ بولغانىدى. ئانىسىنىڭ ھېلىقىدەك قورۇنۇپ - سىقىلىپ يۇرۇشلىرىنى پەقەت ئۇنىڭ مىجەزى دەپ يۇرۇپ، ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماس بولۇۋالغانىدى. ئۇنىڭ سىڭىللىرى بولسا نېمىشقىدۇر دادىسىغا قارىغاندا ئانىسىغا يېقىن ئىدى. ئانىسى يىغلىسا تەڭ يىغلايتتى، كۈلسە تەڭ كۈلەتتى.

كۈنلەر ئاشۇنداق ئۆتۈۋەردى. ۋاسىل ئۆزىنىڭ ئەتىسى ھەققىدە ئويلاپمۇ قويمايتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدا ئويناشتىن باشقا ھېچقانداق خىيال يوق ئىدى. شۇنداق - تە، يېزا بالىسىدا ئۆزى توغرىسىدا ئويلاش ئاز بولاتتى. ئۇلار تۇغۇلاتتى، ئويناپ - ئىشلەپ چوڭ بولاتتى. سائىتى كەلگەندە ئاتا - ئانىسى كۆرگەنلا بىر يەردىن ئۆيلەپ قويىاتتى - دە، ئۆيىنى ئايرىپ چىقىرىپ قويىاتتى، شۇ كۈندىن ئېتىبارەن ئۇ چوڭ بولغان بولاتتى، ئۆزىنىڭ يېرى، ئۆزىنىڭ بېغى، ئۆزىنىڭ ئۇلاغ - قارىسى بولاتتى ۋە شۇنىڭغا تايىنىپ ئېتەكنى پوق قىلىشقا ئالدىراپ بەس - بەس بىلەن تۇغۇلۇۋاتقان بالىلىرىغا ئاتا بولاتتى... يېزىدىكى ئۆمۈر شەكلى ئاساسەن بىر خىل ئىدى. شۇنداق ئىكەن، ۋاسىلمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس - تە! ئۇنىمۇ ئەتە يا ئۆگۈن «مانا ئەمدى ئەر بولدۇڭ» دەپ ئۆيلەپ قويۇشىدۇ. ئاندىن كېيىن ئۆي - بىسات، ئۇلاغ - قارا بۆلۈپ بېرىپ، «مانا ئەمدى دېھقان بول» دەپ چىقىرىپ قويۇشىدۇ، ئۇمۇ دېھقان بولىدۇ، يەر تېرىيدۇ، باغ قىلىدۇ، ئاتا بولۇپ بالا باقىدۇ. شۇنداق ئىكەن، شۇڭغىچە ئويىنىماي نېمە ئىش قىلىدۇ، دېھقانچىلىق دېگەن ھۇنەر ئەمەس، يەر سۈرۈق، كۆچ بىلەن ئوخشاۋېرىدۇ، ئاشۇ يەرگە ئۆمۈر بويى باغلىنىپ كېتىشتىن ئىلگىرى پۇخادىن چىققۇچە ئويىنۇۋېلىش لازىم... ۋاسىل شۇنداق دەپ ۋە ياشاپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە...

بەشىنچى باب

ئايباغ يېزىسىدا ئازنا بازار بولاتتى. يېڭىئاۋات كەنتىنىڭ بالىلىرى ئەتىگەندىلا بازارلىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، كونا - يېڭى ۋېلسىپىتلىرىنى شالدىرلىتىشىپ يېزا بازىرىغا قاراپ چېپىشتى. ئۇلارنىڭ ئەڭ ئالدىدا دوستلىرىنى ئۆزىگە يەتكۈزمەسلىككە تىرىشىپ ۋېلسىپىتنى قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقىنى ۋاسىل ئىدى. ئۇنىڭ چاچلىرى چۈۋۈلغان، ئاق كۆڭلىكىنىڭ مەيدىسى ئوچۇق، ئىدى. ئۇنىڭ باش - كۆزلىرىدىن، ئوچۇق تۇرغان مەيدىسىدىن چاڭ - توزان ئارىلاش تەر قۇيۇلۇپ تۇراتتى. خۇشاللىق ۋە تاقەتسىزلىكتىن ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرى ئوتقاشتەك قىزىرىپ، يېلىنجاپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاقىرەك سەپ تۈزۈپ ئۇنى جېنىنىڭ بارچە قوغلىشىپ كېلىۋاتقان يېڭىئاۋاتلىق تەڭتۇش بالىلار خۇشال قىقاس كۆتۈرۈشۈپ، توپلىق يېزا يولىنى بېشىغا كىيىشكەنىدى. تراكتور، ھارۋىلارغا ئولتۇرۇشۈپ، گاھىلىرى ئېشەكلىرىگە مىنىشىپ، يېزا بازىرىغا ئالدىراپ كېتىۋاتقانلار خۇشال چۈقان - سۈرەن سېلىشىپ چېپىپ كېتىۋاتقان بۇ بالىلارغا قارىشىپ گاھ ھەيران بولۇشسا، گاھ خۇشال بولۇشاتتى، گاھىلىرى ھارۋىغا قوشقان ئات - ئۇلاغلىرىنى، بازارغا سېلىش ئۈچۈن ئېلىپ كېتىۋاتقان مال - قارىلىرىنى ئۇركۈتۈۋاتكىنى ئۈچۈن نېمىلەرنىدۇر دەپ غۇدىراپ، قوللىرىنى جۇنۇپ قويۇشاتتى. ھارۋا - تراكتوردىكى رەڭگارەڭ كىيىنىشىپ ياسىنىۋالغان قىز - چوكانلار ئۇلارغا بىر خىل قىزىقىش ۋە ئىشتىياق ئىچىدە كۈلۈپ قارىشاتتى.

يېڭىئاۋاتلىق يىگىتلەر ھايات - ھۇيت دېگىچە يېزا بازىرىغا يېتىپ كېلىشتى، ئۇلارنىڭ ئۇستۈبىشىنى بىر دەمدىلا چاڭ - تو-

زان باسقاندى. ئۇلار ۋېلىسىپىتلىرىنى بازارنىڭ چېتىدىكى قېرى سېدە دەرىخىنىڭ يېنىغا توختىتىشىپ، سېدىنىڭ يېنىدىنلا ئۆتىدىغان ئۆستەڭنىڭ سۇيىدە باش - كۆزلىرىنى يۇيۇۋېلىشتى ۋە ۋېلىسىپىتلىرىنى قۇلۇپلاپ، سېدىنىڭ تۈۋىدە قوغۇن سېتىپ ئولتۇرغان بوۋايغا پۇل بېرىپ ۋېلىسىپىتلىرىنى قارىتىپ قويۇپ، بازار ئارىلاشقا مېڭىشتى. تومۇز ئايلىرى بولغاچقا، ھاۋا تولىمۇ تىنجىق ئىدى. ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن يېزا بازىرىنىڭ ئۇستىنى چاڭ - توزان قاپلاپ كەتكەنىدى. ئۆتكۈر قۇياش باش ئۇستىدە لاۋۇلدايتتى، بازارنى ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى، كالا - قوي، ئۆچكىلەرنىڭ مەرەش - مۆرەشلىرى بىر ئالغانىدى، دوغاپچى، لەڭپۇڭچى، ئاشپەز، ناۋايلارنىڭ خېرىدار قىچقىرىشلىرى، ناھەيە بازىرىدىن چىققان يايمىچىلارنىڭ ياغلىما سۆزلەر بىلەن مالللىرىنى ماختاپ ۋارقىراشلىرى، رادىئو كانىيىدا جېنىنىڭ بارچە ۋارقىراپ - جارقىراپ باج قانۇنىنى تەشۋىق قىلىۋاتقان دىكتور خوتۇنىنىڭ ئاۋازى. . . بىلەن يېزا بازىرىنىڭ ئاسمىنى شاۋقۇنلاپ كەتكەنىدى. بازار رەستىسى سانجاق - سانجاق ئادەملەر بىلەن تولغانىدى. ئاتا - ئانىسىنى يوقىتىپ قويغان كىچىك بالىلارنىڭ يىغىسى، بالىسىنى يوقىتىپ قويغان خوتۇنلارنىڭ ۋەھىمىلىك ۋارقىراشلىرى بۇ قاينىق يېزا بازىرىغا تېخىمۇ قاينىق بىر تۈس بەرگەنىدى.

يېڭىئاۋاتلىق يىگىتلەر ئاۋۋال ئاشپۇزۇلغا كىرىپ قورساقلىرىنى راسا تويغۇزۇشتى، ئاندىن كېيىن تاماكىلىرىنى قىڭغىر چىشلىشىپ سانجاق - سانجاق ئادەملەر توپىنى ئارىلاپ بىر ھازا-غىچە لاغايلاپ يۈرۈشتى. شۇ ئەسنادا بۇ يىگىتلەردىن بىرى قارشى تەرەپتىن كېلىۋاتقان سايىبرىقلىق بىر يىگىتكە سوقۇلۇپ كەتتى بولغاي، ھېلىقى يىگىت شۇ ھامان ئەلپازىنى يامان قىلىپ ھېلىقى يىگىتكە تىل سالدى. شۇ ئارىدا، يېڭىئاۋاتلىق يىگىتلەردىن بىرى ھېلىقى يىگىتنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇۋېلىپ بىر - ئىككى كاللا

سېلىۋەتتى، سايىۋېرىقلىق يېگىتنىڭ ئاغزى - بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەتتى. يېڭىئاۋاتلىق يېگىتلەر ئۇ يېگىتنى شۇ ھالىچە تاشلاپ، ئۆز يوللىرىغا كېتىۋەردى. ئۇ يېگىت كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن ئاغزى - بۇرنىدىن ئېقىۋاتقان قانىنى سۈرتكەچ، ئۇلارنى ئاغزىغا كەلگەن سەت تىللار بىلەن تىللىغىنىچە يىغلامسىراپ زوڭ ئولتۇ-رۇپ قالغىنىچە قالدى. سايىۋېرىقلىق بالىلار بىلەن يېڭىئاۋاتلىق بالىلار قوشنا كەنت بولغىنىغا قارىماي بىر - بىرىگە خىرىس قىلىشىپ يۇرۇشەتتى، ئەپ تاپسىلا بىر - بىرىنى ئۇرۇۋالاتتى، بازار كۈنلىرى يېزا بازىرىغا يىغىلىپ توپ - توپ بولۇۋېلىپ بىر - بىرىگە كۈچ كۆرسىتىشىپ بەسلىشىپ يۇرەتتى. ياش بالىلار ئارىسىدىكى بۇ «نىزا» ئىككى كەنتتىكى چوڭلار قالدۇ-رۇپ قويغان «جاراھەت» نىڭ داۋامى ئىدى. سايىۋېرىق سۈنىڭ باش - تەرىپىگە، يېڭىئاۋات سۈنىڭ ئاياغ تەرىپىگە جايلاشقىنى ئۈچۈن، سايىۋېرىقلىقلار تۆۋەن تەرەپكە ماڭىدىغان سۈنى پات - پات ئېتىۋالاتتى. سۇ نۆۋىتىدىن تاشقىرى ۋاقىتلاردىمۇ، سۈنى تۆۋەنگە ماڭغىلى قويماي ياكى ئوغرىلىقچە ئېچىقنى ئېچىۋېتىپ، يېڭىئاۋاتلىقلارنى پاراكەندە قىلاتتى. يېڭىئاۋاتلىقلار سايىۋېرىقلىق-لارنىڭ مال - قارىلىرى يېقىن يولاپ قالغۇدەك بولسا، گەپ - سۆز قىلمايلا بوغۇزلاپ تاشلىۋېتەتتى، ياكى ئۇرۇپ ئاياغلىرىنى سۇندۇرۇپ تاشلاپ ھەيدىۋېتەتتى. شۇ سەۋەب بىلەن ئىككى كەنت ئوتتۇرىسىدا بىر قانچە قېتىم قانلىق ماجىرا يۈز بەرگەن ۋە يېزىلىق ھۆكۈمەت ھەتتا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئارىلىشىپ جەڭگى - جىدەلنى ئاران بېسىقتۇرۇۋالغان ئىدى. سەللا بوش قويۇۋەتسە بۇنداق ماجىرالارنىڭ ھەر قاچان پارتلاش ئېھتىمالى بار ئىدى. بۇ ئىككى كەنت چىش بىلەن كالپۇكتەك يېقىن بولۇشىغا قارە-ماي، بىر پۈۋلىسە لاپىدە ئوت ئېلىشقا تەييار ھالەتتە تۇتەپ تۇرغان پاخال دۆۋىسىگە ئوخشاپ قالغانىدى. بۇنداق نىزانىڭ ئاخىرى ياش يىگىتلەرگە ئۇلاشتى. ئىككى كەنتنىڭ بالىلىرى

بىر - بىرىنى يەۋېتىشكىدەك ھومىيىپ يۈرۈشەتتى. يېڭىئاۋاتلىق قىزلارغا سايئېرىقلىق يېگىتلەر، سايئېرىقلىق قىزلارغا يېڭىئاۋاتلىق يېگىتلەر يېقىن يولىيالمايتتى. بىرەر قىز ياكى يېگىت قارشى تەرەپ- تىكى قىز ياكى يېگىتلىرىدىن لايىق تاللىسا، مەھەللە بويىچە ئاھانەتكە قالاتتى. ئۇرۇشۇپ قالسا «مەھەللىمىزدە قىز چىقماي (ياكى ئەر چىقماي) شۇ يەرلىكنى تاپقان پالاندى» دەپ تىللىشاتتى.

ۋاسىل بۇنداق جەڭگى - جېدەلدە ھەر قاچان «سەپتىكى ئالدىدا» ئىدى. ئۇ بۇنداق ماجىرادىن خۇشاللىق ئىزدەيتتى. شۇڭا ھەر قېتىمقى بازار كۈنىدە سايئېرىقلىقلارنى پۈراپ تېپىپ كېچىككىنە بولسىمۇ بىرەر قەپەس ئېلىشۇېلىشقا ئالدىرايتتى. ۋاسىل ۋە ئۇنىڭ يولداشلىرىنى يېزا بازىرىغا ئويناشقا كېلىدۇ دېگەندىن كۆزە، سايئېرىقلىقلار بىلەن نوچىلىق تالىشىپ، ئۆزى- نى كۆرسىتىش ئۈچۈن ماجىرا ئىزدەپ كېلىدۇ دېگەن تۈزۈك ئىدى. مانا بۇگۈنمۇ دەل شۇنداق بولدى. ھېلىقى كېچىككىنە ماجىرادىن كېيىن ۋاسىللار سايئېرىقلىقلارنىڭ بۇ ئىشنى بولدى قىلمايدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، بازاردىن ئالدىراپ چىقىشتى - دە، سېدە تۇۋىگە بېرىپ ۋېلىسىپىتلىرىنى ئېلىشىپ بازارنىڭ تېشىغىراق چىقىپ، قىساس ئالىمىز دەپ قوغلاپ كېلىدىغان سايئېرىقلىقلارنى ئەپلىكەرەك بىر جايدا كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئالدى- راپ قېرى سېدە تەرەپكە مېڭىشتى. ئۇلارنىڭ ئەپلىكەرەك جاي دېگىنى يېزىلىق پەيچۈسونىڭ كۆزىدىن يىراقراق ساي تەرەپ ئى- دى. مۇبادا بۇ ئىشقا پەيچۈسو ئارىلىشىپ قالسا، ئۇلاردىن قۇتۇل- ماق تەس ئىدى. ئېغىرلىرى 10 - 15 كۈن رېجىمغا، يەڭگىللە- رى نەچچە يۈز كوي جەرىمانىگە زوڭ ئولتۇرۇپ قالاتتى. ۋاسىل يولداشلىرىنى ئالدىراتتى. ئۇلار پايپاسلاپ مېڭىشقىنىچە قېرى سېدىنىڭ تۈۋىگە ئەمدىلا يېتىپ كېلىشىگە، راست دېگەندەك، ئارقا تەرەپتىن بىر توپ يېگىت تاپ بېسىپلا باستۇرۇپ كېلىشتى. ۋېلىسىپىتلىرىنى ئېلىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەت-

كەن يېڭىئاۋاتلىقلار جايىدا چېپىلىپ توختاپ قېلىشتى. ئۇلار بىر - بىرىگە يېقىن سىلجىشىپ بىر يەردە غۇجمەك بولۇپ سايئېرىقلىقلارنىڭ ھۇجۇمىنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىنىپ يەڭ شىلىشىپ تۇرۇشتى.

سايئېرىقلىقلارنىڭ پەيلى ياماڭ ئىدى. شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ كۆزىگە قان تىقىلغانىدى. ئۇلارنىڭ گاھىلىرى قوللىرىغا تاش، خىش پارچىلىرى ۋە يول بويىدىكى قۇرۇپ قالغان جىرىمدىن سۇندۇرۇۋالغان كالتەك، تاياقلارنى ئېلىۋېلىشقىمۇ ئۇلگۈرۈشكەنىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن كەلگەن بىر توپ بىكارچىلار ئەگىشىۋالغانىدى. ئۇلار ئۆزلىرىگە قارشى ئاتلىنىش ئۈچۈن تەييارلىنىپ تۇرغان يېڭىئاۋاتلىقلارنىڭ يېنىغا كېلە - كەلمەستىن ئاغزىنى بۇزۇپ تىل سېلىشتى.

بۇگۈنكى بۇ ماجىرانىڭ ئۇنچە ئەرزان توختىمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن يېڭىئاۋاتلىقلارمۇ ئۇدۇل كەلگەن يەردىن خىش - كېسەك، تاش - داڭگال تېرىشىپ تەييار بولۇشتى. كىمدۇر بىرى يولنىڭ بويىغا توختىتىپ قويۇلغان ئېشەك ھارۋىسىنىڭ يان بالدىقىنى سۇغۇرۇۋالدى. بۇ يەرگە بىر دەمنىڭ ئىچىدە بىر مۇنچە ئادەم ئولاشتى - دە، كۆزلىرىگە قان تىقىلىشقان بۇ ئىككى جەڭگىۋار توپنى ھالقىسىمان ئورۇۋېلىشتى. بىر قانلىق كۆرەش مەيدانى ھايت - ھۇيت دېگىچىلا ئۆزلۈكىدىن تەييار بولدى.

ۋاسىل توپنىڭ ئالدىدا ئىدى. ئۇ قولىغا ھېچنەرسە ئالمىغانىدى. ئۇنىڭچە سوقۇشقاندا تاش - توقماق كۆتۈرۈش ئوغۇل بالىنىڭ ئىشى ئەمەس ئىدى، پەقەت قورقۇنچاقلارلا قوللىرىغا ئەسۋاب ئالاتتى. خۇدا يارانقان ئىككى مۇشت بىلەن ياقا تۇتماي تۇرۇپ مۇشتلىشىشلا «پاكىز مۇشتلىشىش»، «يىگىتلەرچە مۇشتلىشىش» ئىدى. ئۇ قوللىرىغا تاياق - توقماق ئېلىۋالغان يولداشلىرىغا زەردە ۋە مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ قويۇپ، ئۆزلىرىنى ئادەم چىداپ تۇرغۇسىز سەت تىللار بىلەن ھاقارەت قىلىۋاتقان

قان، بىر بەستلىك كەلگەن قارا كۆتەك يىگىتكە قاراپ توۋلىدى:
— ئانىسى شۇمەك سالمىغان سايئىرىقلىق سېكىلەكلەر، نوچى بولساڭ قولۇڭدىكىنى تاشلاپ مەيدانغا چىق، بىرگە - بىر! چەيلىۋەتسەڭ ۋاڭ دېمەيمىز!
— ھەي بەش سىڭلىسىدىن ئەينەك - سۇزگۈچ تالىشىپ، يۇز - كۆزىگە شوخا ماي سۈركەپ يۈرىدىغان سۆسەي، كۆزۈڭگە ئىشتان كىيىۋالدىڭمۇ، ئارقاڭغا قاراپ بېقىپ سۆزلە، ئاۋۇ ئاچا-سىنىڭ ئىشتىنىنى كىيىۋېلىپ بازارغا كېلىدىغان خوزىنەكلىرىڭ-چۇ؟ ئۇلارنىڭ قوللىرىغا ئېلىۋالغىنى پالان نېمەمۇ؟ نوچى بولساڭ سەنمۇ قولۇڭدىكىنى تاشلاشمامسەن؟
غەزەپتىن يېرىلغۇدەك ھالغا كەلگەن ۋاسىل چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ھېلىقى قارا مۇتۇق، تەتۇر ئۇستىخان گۆپەي يىگىتكە قاراپ دېۋەيلەپ ماڭدى؟
— ئاتىنىڭ تەپكىنىگە ئات چىدايدۇ، ئېشەكنىڭ تەپكىنىگە ئېشەك، ھەي ماز گۇي، مېنىڭ سىڭلىلىرىمنى چىشلەپ تارتماي گېپىڭ بولسا ئۇدۇل قىلمامسەن؟ سەندەك جالاپنىڭ بالىسىغا تېتىمىغان جاننى بارغۇ...
ئۇ ئالدىغا قاراپ، پۈرزۈن تېپىۋەتكەندەك ئوخچۇپ ئېتىلىدى. شۇ ھامانلا ئىككى تەرەپتىكى پەيلى بۇزۇلۇپ يېرىلىپ كېتەي دەپ تۇرغان توپ تەۋرەپ كەتتى. ئوزايىدىن بۇگۈن بۇ يەردە ھېچ بولمىسا تۆت - بەشى پۇت - قولىدىن، ئالتە - بەشى كۆز - بۇرنىدىن ئايرىلماي تۇرۇپ مەسىلە ھەل بولمايدىغاندەك قىلاتتى، ۋاسىل ئۇدۇل بارغىنىچە ئۆزىگە قاراپ سەلگىنە ئىككى خىيال بولۇپ تۇرۇپ قېلىۋاتقان ھېلىقى يىگىتنىڭ خامىرىنى كۆزلەپ، بىرلا مۇشت بىلەن يەر چىشلىتىپ قويىدىغان ئەلپازدا ئوڭ مۇشتىنى زەرب بىلەن ئاتتى. لېكىن شۇ دەقىقىدە قانداقتۇر بىر قول ئۇنىڭ قولىنىڭ بېغىشىدىن كاپ قىلىپ تۇتتى - دە، قولىنى ئارقىسىغا قايرىدى، يەنە بىر قول ئۇنىڭ گەجگىسىدىن

قۇشلاپ، تۆۋەنگە نەقتاپ، بىر پۇتى بىلەن بېلىنى تىزلاپ ۋاسىلـ
نى يەرگە پۈكلىۋالدى، ۋاسىل قىمىر قىلالماي قالدى. ئۇ ھېچـ
نەرسىنى چۈشىنەلمەي ئاغزىنى بۇزۇپ غەزەپ بىلەن تىللىۋەتتى.
— ئالدىمدىن ئۈدۈل كەلمەي ئارقامدىن كەلگەن قانداق
قورقۇنچاق خۇمسى بۇ! مېنى قويۇۋەت دەيمەن. بولمىسا ھېلى
بىكار يامان قىلىمەن!
ئۇ دوستلىرىنىڭ يوپۇرۇلۇپ كەلمىگىنىدىن تېخىمۇ غەزەپلەندى:
— قاراپ تۇرۇشامسەن، يېڭىئاۋاتلىق پوستەكلەر، —
ئۇنىڭ دوستلىرى نېمىشقىدۇر يەنىلا قىمىرلاشمايتتى.
ئۇ رەللە بولغىنىدىن يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالدى. ۋاسىلـ
نىڭ گەجگىسى يەر تەرەپكە نەقتىلىپ، بېلى پۈكۈلۈپ بېشىنى
كۆتۈرۈشكە ئامالسىز قالغانىدى. شۇڭا ئۇ ئارقا تەرىپىدە ئەمەس،
ھەتتا ئەتراپىدىمۇ نېمە ئىش بولۇۋاتقىنىنى ھە دېگەندە ئاڭقىرالـ
ماي قالدى. بىر كەم بولغاندا ئۆزىنى قارچىغىدەك قۇشلاپ، قول
بېغىشلىرىنى ئامبۇردەك قىسۋالغان كىمدۇر بىرى ئۇنى قويۇپ
بەردى. غەزەپتىن جىگىرى يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالغان ۋاسىل
ئۇنىڭ قولىدىن بوشىنىپلا غۇلىچىنى كېرىپ ئارقىسىدىكى نامەـ
لۇم ئادەمنى مولجاللاپ مۇشتىنى چۆرىدى ۋە ئۆزىنىڭ باش ئۇسـ
تىدىن ۋىژىلداپ ماڭغان مۇشتىنى توختىتىۋالىمەن دەپ دەلدەڭـ
شىپ يېقىلىپ كېتىشكە تاس ـ تاس قېلىپ توختاپ قالدى.
ئۇنىڭ ئالدىدا پەيچۇسونىڭ ئاچچىقى يامان سوجاڭى تۇرەك ئاكا
ئۆزىگە مىختەك قادىلىپ تۇراتتى. ۋاسىل بايا ئۆزىنى قۇشتەك
قۇشلاپ، بۇلجۇقلىغىنى دەل مۇشۇ تۇرەك سوجاڭ ئىكەنلىكىنى،
سايىبرىقلىق گوپەينىڭ ئۆزى ئالدىغا ئېتىلىپ بېرىپ مۇشت
ئاتقاندا ئىككى خىيال بولۇپ قول ياندۇرماي جىم تۇرغىنى ۋە
يېڭىئاۋاتلىقلارنىڭ گۇرىرىدە يوپۇرۇلۇپ كەلمەي تۇنجۇقۇپ كېتىـ
شىنىڭ سەۋەبىنى ئەمدىرەك چۈشەندى. ئۇ خۇددى دىلى ئازار
يېگەن ئادەمدەك تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ تۇرەك سوجاڭغا قاراپ بىر

هومىيۇپتىپ، تۇرغان ئورندا پۇتنىڭ ئۇچىغا قاراپ سالپايغىنىچە تۇرۇپ قالدى. تۇرەك سوجاڭ «قېنى، نېمە بولاركىن» دەپ دەۋرىشىپ تۇرغان ئالامانغا قاراپ توۋلىدى:

— تارقىلىپ كېتىپ بازىرىڭلارنى ئويناڭلار ئاغىنىلەر، تېز تارقىلىپ كېتىڭلار، — ئادەملەر بىرلەپ - ئىككىلەپ تارقىلىشىتى، ئۇ سايئېرىقلىق ۋە يېڭىئاۋاتلىقلارغا قاراپ دېدى، — سەنلەرمۇ غىت قىسىشىپ يولۇڭغا مېڭىش، ئەگەر كىمدە - كىم بىرىنچى بولۇپ مۇشۇ ئىشنى تەگەپ ماجىرا تېرىيدىكەن شۇنى ئاپىرىپ سولايمەن، بىلىپ قويۇش! سەن، — دېدى ئۇ ۋاسلىغا قاراپ بۇيرۇق ئاھاڭىدا، — مەن بىلەن يۈر!

قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىسىدا قالغان بىر قېتىملىق «قانلىق جەڭ» شۇنىڭ بىلەن بېسىقىپ قالدى. ھازىرلا گۈرۈلدەپ تۇرغان كىچىككىنە مەيدانچاق بىردىنلا شالاڭشىپ بوشاپ قالدى.

تۇرەك سوجاڭ ئادەملەرنى تارقىتىۋەتكەندىن كېيىن، ۋاسلىنى ئارقىسىغا سېلىپ ماڭدى. ۋاسلىمۇ بىردىنلا ياۋاشلاپ قالغانىدى. ئۇ شۇ چاققىچە تۇرەك سوجاڭنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ باقمىغان بولسىمۇ، بۇ ئادەمنى «ئاچچىقى بەك يامان، تۇنقان يېرىنى يولۇۋالىدىغان، كەسكىن ئادەم» دەپ جىق ئاڭلىغانىدى. شۇڭا ۋاسلىنىڭ بايىقى «نوچىلىقى» دىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ئۇ سۇغا چىلىغان لاتىدەك بوشىشىپ، بېشىنى سالغىنىچە سوجاڭنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

ئالتىنچى باب

ۋاسىل تۇرەك سوجاڭنىڭ ئىككى تەرەپتىكى باشقا جېدەل-خورلارنى ئۆز يوللىرىغا ماڭغۇزۇۋېتىپ، ئۆزىنى ئايرىمچىلا ئېلىپ ماڭغىنىغا بىر ھەيران بولغان بولسا، تۇرەك سوجاڭنىڭ

ئۆزىنى پەيچۈسو ئىشخانىسىغا ئەمەس، ئەكسىچە ھېلىقى قەبرى سېدىنىڭ تۈۋىگە — لىققىدە لۆمشۈپ ئېقىپ تۇرغان ئۆستەڭ بويىغا باشلاپ كەلگىنىدىن ھەيران بولدى. ۋاسىل ئەسلىدە ئاخىرى مېنىڭ رىزقىم توشۇپ قالغان ئوخشايدۇ، بۇ قېتىم مېنى قاماپ قويىدىغان بولدى... دەپ ئويلىغان ھەمدە قاماقتا ياتسا قانداق بولىدىكىن - ھە؟! نوچىلىق قىلىپ قاماقتا يېتىپ چىقىقان دېسىمۇ ئۆز تەڭتۈشلىرىنىڭ ئالدىدا خېلى يۈزى يورۇق بولىدىغان ئىش، چۈنكى نوچىلىقتا ھۆكۈمەتنىڭ نەزىرىگە چۈشكەن ئادەمدىن باشقىلار ئەلۋەتتە تەپ تارتىدۇ، دەپ ئويلاپ، قاماقتا يېتىشقا سەل - پەل قىزىقىپمۇ قالغان، ھەتتا ئۆزىدىن پەخىرلىنىپمۇ قالغانىدى. لېكىن ئىش ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولماي، تۇرەك سوجاڭ ئۇنى خۇددى مەكتەپتىكى بىر كەپسىز بالىنى ئۇستازى بىر چەتكە تارتىپ ئەدەپلىگەندەك، نەدىكى بىر قېرى سېدىنىڭ تۈۋىدىكى ئۆستەڭ بويىغا باشلاپ كەلگەنىدى. ئۇ تۇرۇپلا تۇرەك سوجاڭنىڭ ئۆزىنى قانداقتۇر ئۇششاق ماڭقىلارغا ئوخشىتىپ قالغىنىدىن ئىچىدە ئازراق خورلۇق ھېس قىلىپ قالدى ۋە بايا ئۇنىڭ تۈتۈۋالغىنىغا قارىماي بىر نوچىلىق قىلىپ ئۆزىنى كۆرسەتىپ قويالمىغىنىغا ئەپسۇسلىنىپ ھارسىنىپ قالدى.

تۇرەك سوجاڭ قېرى سېدىنىڭ تۈۋىدىكى بىر پۇچۇق تۈگمەن تېشىنىڭ يېنىغا كېلىپ ۋاسىلنى تاشتا ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى، ۋاسىل تاشقا ئولتۇرۇپ، ئۆستەڭدە قىنىغا پاتماي ئۇن - تۈنۈشسىز ئېقىۋاتقان سۇغا تىكىلدى. تۇرەك سوجاڭ بولسا يېقىنلا يەردە تاۋۇز سېتىپ ئولتۇرغان تاۋۇزچى بوۋاينىڭ ئالدىغا بېرىپ، بىر دانە قوزۇاي تاۋۇزنى تاللاپ ئېلىپ كەلدى ۋە پىچىقىنى چىقىرىپ تاۋۇزنى پىچىپ ئۇن - تىنسىز ھالدا تاشنىڭ ئۈستىگە تىزدى. ئاندىن پىچىقىنى سۇرتۇپ يېنىغا سېلىپ، ئۆزىمۇ تاشنىڭ يەنە بىر بۇرجىكىگە كېلىپ ئۆستەڭگە يۈزلىنىپ

ئولتۇرۇپ بىر تىلىم تاۋۇزنى قولىغا ئېلىپ ۋاسلىغا تەڭلىدى:

— ئالە، تاۋۇز يە...

ۋاسىل ئۆز خاھىشىدىن كۆرە بۇيرۇق تەلەپپۇزنىڭ زورى بىلەن تۇرەك سوجاڭ سۇنغان تاۋۇزنى ئېلىپ خالار - خالىماس چىشلىدى. تۇرەك سوجاڭ ئۆزىمۇ بىر تىلىم تاۋۇزنى ئېلىپ يېيىشكە باشلىدى. ئۇلار ئۇن - تىنسىز ھالدا ئىككى - ئۈچ تىلىمدىن تاۋۇز يەپ بولغاندىن كېيىن، تۇرەك سوجاڭ ئۇشتۇمتۇت ئېغىز ئېچىپ قالدى:

— ئېتىڭ ۋاسلىغۇ دەيمەن.

ۋاسىل تۇرەك سوجاڭغا «لاپپىدە» بىر قارىۋېتىپ بېشىنى لىڭشىتتى.

— يېڭىئاۋات كەنتىدىكى نۇرنىساخانىنىڭ ئوغلىغۇ سەن.

— سايىم توقىنىڭ ئوغلى، — تۇرەك سوجاڭنىڭ ئاتىسىنىڭ گېپىنى قىلماي، ئۇنى پەقەت ئانىسىنىڭ ئوغلى دېگىنى ئۈچۈن نارازى بولغاندەك غۇدۇڭشىدى. دېمىسىمۇ بىرىنى سورىغاندا ئەڭ ئالدى بىلەن سەن پالانچىنىڭ ئوغلىمۇ، دەپ ئاتىسىنى ئاتايدىغۇ، بۇ سوجاڭ ئۇنىڭ تەتۇرىسىگە ئۇنىڭ ئاتىسىنى تىلغا ئالماي، ئانىسىنى تىلغا ئېلىۋاتىدۇ - دە!

تۇرەك سوجاڭ ۋاسىلنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغاندەك ئىسىتىھزا بىلەن ئاچچىقىنى كۈلۈپ قويدى.

— قارا ۋاسىل، مەن سەن بىلەن خېلى بۇرۇنلا بىر سۆزلەشمەكچىدىم. لېكىن، بەزىبىر ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ سۆزلىشىشنى مۇشۇ كۈنگىچە ئارقىغا سۈرەپ كەلدىم. قارىسام سۆزلەشمىسەم بولمايدىغان چېغى، — تۇرەك سوجاڭ قولياغلىقىنى چىقىرىپ ئاغزىنى سۈرتكەچ سۆزلىدى، — مەن ساڭا ناھايىتى ئۇزۇندىن بۇيان دىققەت قىلىپ كېلىۋاتىمەن، سېنى ھازىرلا ئەمەس، ئاناڭ ئېشەكىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بازارغا ئېلىپ كېلىدىغان بىر - ئىككى ياش ۋاقتىڭدىن تارتىپلا تونۇيمەن. شۇنىڭدىن

بۇيان مەن سېنى نەزىرىمدىن ساقىت قىلغان ئەمەسمەن.

تۇرەك سوجاڭ ئاستا ۋە ئېغىر ئېقىۋاتقان ئۆستەڭ سۈيىگە تىكىلىپ بىر ھازاغىچە ئولتۇرۇپ قالدى. ۋاسىل تۇرەك سوجاڭنىڭ ئۆزى كۆتكەندەك «قولغا ئالىمەن»، «قامىۋېتىمەن» دەپ پوپۇزا قىلىپ ئۇنى قورقۇتۇشنىڭ ئورنىغا ئۆزىنى خۇددى ئۆزى بىلەن تەڭتۇش چوڭ ئادەم قاتارىدا كۆرۈپ ئۇنىڭ بىلەن بىر خىل جىددىي ئەمما مۇلايىم تەلەپپۇزدا سۆزلىشىپ ئولتۇرغىنىغا ھەيران بولۇپ بىردىنلا قورۇنۇپ قالغان بولسا، بۇ سوجاڭنىڭ ئۆزىنى بىر - ئىككى ياش چېغىدىن تارتىپ بىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ بەكلا ھەيران قالدى.

— بۇگۈن مەن ساڭا ئاۋۋال بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرىمەن. قۇلاق سېلىپ ئاڭلىغىن...

— ھېكايە؟ ماڭا؟ — ۋاسىل ھېچنەرسىنى چۈشىنەلمەي ئالدىراپ سورىدى.

— شۇنداق، ساڭا ھېكايە ئېيتىپ بېرىمەن. قارىسام سېنىڭ نوچىلىقتىن بەكلا تەمەيڭ بار ئىكەن. نوچىلىقىڭ تۈتۈپ كېتىپ قېنىڭغا پاتماي قېلىۋېتىپسەن.

ۋاسىل بۇ گەپ بىلەن ۋىللىدە قىزارغاندەك بولدى - دە، بېشىنى سېلىۋالدى. گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار ئىكەن - دە ئەسلىدە، دەپ ئويلىدى ئۇ بىر يەڭگىل خىجالەت تۈيغۇسى ئىچىدە.

— مەن ساڭا بىر نوچىنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىمەن. نوچى دېگەن قانداق بولىدىكەن، شۇ چاغدا چۈشىنىپ قالارسەن، — تۇرەك سوجاڭ يېنىدىن چىرايلىق كېيىنگەن موخۇركا قەغىزىنى چىقىرىپ موخۇركا ئوراشقا تۇتۇندى.

— بۇنىڭدىن 20 يىل ئىلگىرى مۇشۇ يېزىمىزدىن بىر قەھرىمان چىققان.

بىر نوچى توغرىسىدا ھېكايە ئاڭلاشقا قىزىقىپ ئولتۇرغان ۋاسىل «بۇ يېزىدىن بىر قەھرىمان چىققان» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ

تېخىمۇ ھەيران قالدى.

— قەھرىمان؟ مۇشۇ يېزىدىن. . . ؟ — دەپ سورىدى ئۇ، ۋاسىل بۇ گەپ بىلەن ئۆزىنىڭ بىر ئەيىبكار قاتارىدا ئولتۇرغىنىنى پۈتۈنلەي يادىدىن چىقىرىپ بىردىنلا روھلىنىپ كەتكەندى.

— شۇنداق، مۇشۇ يېزىدىن بىر قەھرىمان چىققان. پۈتۈن جۇڭگوغا داڭلىق بىر كۆرەش قەھرىمانى چىققان.

ۋاسىلنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى، ئۇ ھەيرانۇ ھەس بولۇپ تۇرەك سوجاڭنىڭ ئاغزىغا ھاڭۋېقىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

— سەھرالىقتىنمۇ قەھرىمان چىقامدۇ؟ — دەپ تاشلىدى ئۇ ئاخىرى كۆڭلىدىكى ھەيرانلىقنى زادىلا باسالماي، ئۇنىڭ نەزىرىدە نوچى دېگەن ھەر يەردىن، ھەتتا سەھرادىنمۇ چىقىشى مۇمكىن ئىدى، لېكىن قەھرىمان دېگەن پەقەت كىنولاردىلا بولاتتى، كىنولاردىكى ئۇ قەھرىمانلارنىڭ نەدىن چىقىدىغىنىنى بىر خۇدا بىلمىسە ھېچكىم بىلمەيتتى. ئىشقىلىپ سەھرادىن قەھرىمان چىقمايدىغانلىقى ۋاسىلغا ئايان ئىدى. ئۇچ ۋاق تاماق يەپ، داڭگال چوقۇپ يەر تېرىيدىغان دېھقاندىن قانداقسىگە قەھرىمان چىقسۇن؟ قىزىق گەپ ـ دە، بۇ.

— بۇنىڭ ھەيران قالىدىغان نېمىسى بار؟ سەن ھېلىقىدەك نوچىلىقنى ئىشلىتىدىغان ۋاقىتتا ۋە جايىدا ئىشلىتەلىسەڭ سەنمۇ قەھرىمان بولالايسەن، قەھرىمان دېگەننىڭ تۆت قۇلىقى، سەككىز پۇتى، ئون ئىككى قولى يوق، ئۇمۇ ساڭا ئوخشاشلا ئادەم، بولۇپمۇ ھېلىقى قەھرىمان قۇيۇپ قويغاندەكلا ساڭا ئوخشايدىغان ئادەم.

تۇرەك سوجاڭنىڭ ئاۋازى بىلىنەر ـ بىلىنمەس بۇغۇلغاندەك بولدى. ئۇ قولىدىكى تاماكىنى تۇتاشتۇرۇپ ئارقا ـ ئارقىدىن شورۇپتىپ خىيالىلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى ۋە ئۇشتۇمتۇت قويۇن يانچۇقىدىن بىر كىچىك خاتىرىنى چىقىرىپ ئۇنىڭ قېتىدىن بىر پارچە سۇرەتنى چىقاردى ـ دە، ئۆزى ئۇنىڭغا بىر ھازا قارىۋەتكەن.

دىن كېيىن ئۇنى ۋاسلىغا ئۇزاتتى:

— ئەنە. . . مەن دېگەن ھېلىقى قەھرىمان شۇ. قاراپ باقە، ساڭا ئوخشامدىكەن.

ۋاسىل تۇرەك سوجاڭنىڭ «ساڭا ئوخشامدىكەن» دېگەن سۆزىگە ئېتىبار قىلماي، يېزىمىزدىن چىققان ئۇ چوڭ قەھرىمان قانداقراق ئادەمدۇ؟ دېگەن قىزىقىش تۇيغۇسى ئىچىدە رەسىمنى ئالدىراپ قولىغا ئالدى. رەسىم سارغىيىپ كەتكەن بولسىمۇ ناھايىتى ياخشى ساقلانغانىدى. رەسىمدە پاگون تاقىغان، شەپكىسىنى سەلگىنە قىڭغىر كىيگەن، ياپياش ئىككى يېگىت كۆلۈمسىرەپ تۇراتتى. ۋاسلىغا بۇ ئىككى يېگىت ھېلىلا بىر يەردە كۆرگەندەكلا تونۇش بىلىنىدى. ئۇلارنىڭ شۇ چاغدىكى قۇرامى ئۆزىنىڭ ھازىرقى پېشىدىن سەللا چوڭدەك، ھەتتا ئۆزىنىڭ ھازىرقى پېشى بىلەن تەڭدەك كۆرۈنەتتى. ئۇ بىر ھازا سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن، بىردىنلا رەسىمدىكى بىر كىشىنى تونۇپ قالدى. ئۇ ماناۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان تۇرەك سوجاڭ ئىدى. يەنە بىر يېگىت تۇرەك سوجاڭدىنمۇ بەستىلىكرەك، قاڭشارلىق ۋە كېلىشكەنىدى. ئۇنىڭ قاشلىرى قاپقارا ۋە قويۇق بولۇپ، كۆلۈپ تۇرغان قوي كۆزلىرى كىمنىڭدۇر كۆزلىرىگە بەك ئوخشايتتى. لېكىن كىمنىڭ كۆزلىرىگە ئوخشايدىغانلىقىنى ۋاسىل زادىلا ئېسىگە ئالالمىدى. نېمىشقىدۇر ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ بىردىنلا سوقۇشى ئىتتىكلەپ كەتتى. ئۇ بىر ھاياجان ئىچىدە يەڭگىلگىنە تىترەپ قولىدىكى رەسىمنى ئاۋايلاپ تۇرەك سوجاڭغا قايتۇرۇپ بەردى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزلىرى تۇرەك سوجاڭنىڭ ئۆزىگە مىختەك قادىلىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى ۋە نېمىشقىدۇر ئوڭايسىزلىنىپ كۆزلىرىنى تۇرەك سوجاڭنىڭ كۆزلىرىدىن ئېلىپ قېچىپ يەرگە قارىۋالدى. تۇرەك سوجاڭنىڭ سىنچى كۆزلىرى شۇ تاپتا ۋاسلىنىڭ چىرايىدا زاھىر بولغان ئاشۇ كىچىككىنە ئۆزگىرىشنىمۇ ئىنچىكە كۆزىتىپ تۇراتتى.

— قانداق، تونۇدۇڭمۇ؟ — ئۇشتۇمتوت سوراپ قالدى تۇ-رەك سوجاڭ رەسمنى ۋاسلىنىڭ قولىدىن ئېلىۋېتىپ.

— تونۇدۇم، بىرى سىز ئىكەنسىز. . .

— يەنە بىرەيلەنچۇ؟

— تا. . . تازا تونۇيالمىدىم، كىمدۇر بىرىگە ئوخشاتتىم - يۇ، زادى كىملىكىنى تاپالمىدىم، — دېدى ۋاسىل هاياجان ۋە خىجالەتچىلىك ئىلكىده.

تۇرەك سوجاڭ خۇددى بىر يېرى ئاغرىۋاتقاندەك ئايانچلىق تۇستە ئاچچىق كۇلۇمسىرىدى ۋە:

— ئاڭلاپ تۇر، مەن ئۇ قەهرىمان توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەي، ئاخىرىدا. . . ئاخىرىدا ئۇنىڭ كىملىكىنى بىلىپ قالىسەن.

ۋاسىل چوڭراق تىنىشقىنچە پېتىنالماي ئالدىراپ بېشىنى لىڭشىتتى. تۇرەك سوجاڭ تاماكىسىنى قاتتىق بىر تارتىۋېلىپ تاماكا قالدۇقىنى تاشقا نىقتاپ مىجىپ ئۆچۈردى. ئاندىن گېپىنى قىرىپ هېكايىسىنى باشلىدى.

يەتتىنچى باب

1962 - يىل ئۆكتەبىرده، يەنى سەن تۇغۇلۇپ ئالته ئايلىق بولغان چېغىڭدا چېگرىداش بىر دۆلەتنىڭ ئارمىيىسى چېگرىمىزغا بېسىپ كىردى، بىزنىڭ قىسمىمىز بۇيرۇققا بىنائەن دەررۇ ئالدىنقى سەپكە ئاتلاندى، شۇ چاغدا مەن ئاشۇ قەهرىمان بىلەن بىر بەنده — پىلىموتچىلار لىيەنىنىڭ 3 - بەنىده ئىدىم. ئۇ قەهرىمان 3 - بەنىڭ بەنجاڭى ئىدى. بىز ئىككىمىز كېچىكىمىزدىن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، ئارمىيىگە بىللە كىرگەن ۋە بىر يۇرتلۇق بولغاچقىمۇ كۆڭلىمىز بەك يېقىن ئىدى. ئۇ

بەنجاڭ بەنگە تاپشۇرۇلغان ھەر قانداق قىيىن ۋەزىپىنى باتۇرلۇق بىلەن ئۆز زىممىسىگە ئالاتتى ۋە ھەر قاچان مېنى ئۆزى بىلەن بىرگە ئېلىپ باراتتى.

ئۇرۇش ۋەزىيىتى بارغانسېرى كەسكىنلىشىپ كەتتى. تاجا-ۋۇزچىلارنى ۋەتەن زېمىنىدىن قوغلاپ چىقىرىش ئۈچۈن ئارمىيە-مىز ئومۇميۈزلۈك قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى. بىزنىڭ بەنمىزمۇ ھۇجۇمنىڭ ئەڭ ئالدىنقى سېپىگە ئەۋەتىلدى.

يېرىم كېچە، چېدىرلاردا چىراغلار ئاللىقاچان ئۆچۈرۈلگەن-دى، ئەتراپ جىمجىت بولۇپ، گاھى - گاھىدا ئايلىنىپ يۈرگەن پوستنىڭ ئايىغىدىن چىقىقان غاچىلىدىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ قالاتتى. . .

مانا شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، يۇقىرىدىن دۇشمەننىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنغا جايلاشقان 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازا-سىنى رازۋېدكا قىلىش ۋەزىپىسى بىزنىڭ بەنگە تاپشۇرۇلدى. چۈنكى بىزنىڭ بەنمىز ئالدىنقى بىر قانچە قېتىملىق رازۋېدكا قىلىش ۋەزىپىسىنى سەزگۈرلۈك، پەم - پاراسەت بىلەن دەل ۋاقتىدا ئادا قىلىپ، يۇقىرىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەنىدى. بىز ۋەزىپىنى تاپشۇرۇپ ئېلىپلا بەنجاڭنىڭ يېتەكچىلىكىدە يېرىم كېچىدە يۇرۇپ كەتتۇق. بىز خەرىتە ئۇستىدىكى كومپاس ستىرىلا-كىسىنىڭ كۆرسەتكەن نىشانىنى قارارلاپ قار كېچىپ خېلى ئۇ-زاق ماڭغاندىن كېيىن، دۇشمەنلەرنىڭ تايانچ بازىسىغا يېقىنلاپ، دۆڭلۇكنىڭ تۈۋىگە ئۆمىلەپ كېلىپ توختىدۇق. ئەتراپ قازاننى كۆمتۇرۇپ قويغاندەك قاپقاراڭغۇ ئىدى. دۇشمەننىڭ كۆزىتىش مۇنارىدىكى يۇقىرى ۋولتلۇق چىراغ ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر نۇرى بىلەن تاغ جىلغىلىرىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. بىز بەنجاڭنىڭ ئارقىسىدىن قار ئۇستىدە يەر بېغىرلاپ سىلجىپ دۇشمەن ئاكوپىغا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدۇق. توساتتىن ئېتىلغان بىر پاي يورۇتقۇچى ئوق بىزنىڭ بېشىمىزدىلا خۇددى چاقماق چاقىقاندەك چاقناپ ئەتە-

راپنی پاللده یورۇتتی، بەنجاڭ مەن ۋە يەنە بىر جەڭچى بىردەم ئېڭىشىپ مېڭىپ، بىر دەم ئۆمىلەپ مېڭىپ، تېز ئىلگىرىلەپ تىكەنلىك سىم توساقنىڭ قېشىغا كېلىپ قالدۇق. دۇشمەنلەر سىم توساققا كونسېرۋا قۇتىسىدىن ياسالغان ئاددىي قوڭغۇراقلار-نى ناھايىتى زىچ قىلىپ ئېسىۋەتكەنىدى. ئۇنىڭغا تېگمەي كەتسىلا تاراڭشىغان ئاۋاز چىقىپ كېتەتتى. بىز بىرەر مىنۇت ھەپىلەشـ-كەندىن كېيىن سىم توساقنى ئېھتىيات بىلەن قىسىپ كېسىپ، ئادەم گەۋدىسى سىغقۇدەك يول ئاچتۇق. ئارقا - ئارقىدىن ئېتىـ-لىپ تۇرغان يورۇنقۇچى ئوقلار ئەتراپنى كۇندۇزدەك يورۇتۇۋېـ-تەتتى. بىز نىقابلانغان ھالدا ئۆزىمىزنى بىلىندۇرمەي داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەپ، دۇشمەن ئىستىھكاملىرىنىڭ جايلىشىش ئەھۋا-لىنى كۆزىتىشكە كىرىشتۇق. بىر كەمدە، دۇشمەننىڭ ئىككى ئەسكىرى چىراغ يورۇقىدا ئۇققىلى بولمايدىغان بىر تىلدا ئۆز ئارا كالدىرلىشىپ، بىزگە ئاران 2 - 3 مېتىر كېلىدىغان ئارىلىقتىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار بىردەمدىن كېيىنلا كەلگەن يولى بىلەن كەينىگە قايتىپ دۆڭلۇكنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان يەر ئاستى ئىستىھكامىغا كىرىپ كەتتى. چىراغلار ئاستا - ئاستا ئۆچۈپ ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق ئۆز قوينىغا ئالدى.

بەنجاڭ بىلەن ئىككىمىز دۇشمەننىڭ بۇ مەخپىي ئىستىھكا-مىنىڭ خەرىتىسىنى سىزىۋالدۇق. بۇ ئىستىھكام ھازىرغىچە خە-رىتىگە ئېلىنمىغان بىر مەخپىي ئوت توچكىسى ئىكەن. بىز كەلگەن يولىمىزنى بويلاپ بازىغا قايتىتۇق. تۇن پەردىسىنىڭ بىر چېتى خۇددى نېپىز شايىدەك سۇزۇلۇشكە باشلىدى. بىز قۇياش ئۇپۇقتىن ھالقىپ نەيزە بويى ئۆرلىگەن ۋاقىتتا قارلىق دالانى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، كۇن نۇرىدا زۇمرەتتەك تاۋلىنىپ تۇرغان كۆل بويىغا ساق - سالامەت يېتىپ كېلىپ توختىدۇق. بەنجاڭ زىيان - زەخمەتسىز ئىگىلىگەن مۇھىم مەلۇماتنى قوماڭ-دانلىق شتابىغا يوللىۋەتتى.

تۇن نىسبىدىن ئۆتكەن چاغ ئىدى. ئاسماننى قويۇق قارا بۇلۇتلار قاپلاپ، پىلدىرلاپ چاقناپ تۇرىدىغان يۇلتۇزلارنى قاراڭغۇلۇق يۇتۇۋەتكەنىدى.

تۇەن قوماندانلىق شتابى بىزنىڭ يوللىغان تەپسىلىي مەلۇمات ئاساسەن دۇشمەننىڭ 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى ئىشغال قىلىش جېڭىنىڭ مۇكەممەل پىلانىنى تۇزۇپ چىقتى.

ئاقۇچ تۇمان بارا - بارا تارقىلىپ، ئېگىز تاغ ئۇستىگە شەپەق نۇرى جۇلا تاشلىدى. مانا شۇ چاغدا 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىنى ئىشغال قىلىش جېڭى باشلاندى.

جەمجىت جىلغىلار پىلىموت، زەمبىرەك ۋە مىلتىقلار شاۋقۇنىدىن لەرزىگە كەلدى. ھاۋانى ئوق - دورىنىڭ ھىدى قاپلىدى. «پاك» قىلىپ ئېتىلغان قىزىل رەڭلىك بەلگە ئوقى بىلەن تەڭ بىزنىڭ پىلىموتچىلار بەنمىزنىڭ ئېغىر پىلىموتلىرى سايراپ كەتتى. ئاققان يۇلتۇزدەك ئۇزۇلمەي ئېتىلىۋاتقان ئوقلار دۇشمەننى باش كۆتۈرگۈزمىدى. پاراكەندە بولغان دۇشمەنلەر ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئۆزىنى ئېتىپ، خۇددى ساپىقىدىن ئۇزۇلۇپ چۇشكەن كاۋا - قاپاقتەك تاشلىق يەرگە دومىلىشىپ ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىدى. بىردىنلا گىرەلەشمە جەڭ باشلىنىپ كەتتى. پۈتكۈل جەڭ مەيدانى نەيزىلەرنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلغان چاغدىكى جاراق - جۇرۇق قىلغان ئاۋازىدىن قورقۇنچلۇق تۇسكە كىرگەندى. بەنجاڭمىز ئۆزىگە قاراپ ئېتىلىپ كەلگەن قاپقارا ساقاللىق بىر شادا پاچاق دۇشمەن ئەسكىرىنى قولىدىكى ئاپتوماتىنىڭ پاينىكى بىلەن خامىرىغا بىرنى ئۇرۇپ تىك مولاق ئاتقۇزۇۋەتتى - دە، ئاپتوماتىنىڭ نەيزىسىنى ھېلىقى دۇشمەننىڭ كۆكرىكىگە سانجىدى. مىلتىق نەيزىلىرى قىپقىزىل قانغا بويالغانىدى. ھالسىزلانغان دۇشمەنلەر ئامالسىز قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تەسلىم بولۇشقا باشلىدى.

ئەسىرگە چۇشكەن دۇشمەنلەر سوغۇق ۋە چۇشكۈنلۈكتىن

تۇگۈلىشىپ، ئۈيۇشۇپ قېتىپ قالغان پۈتلىرىنى تەسلىكتە يۆتكەپ ئاران ماڭاتتى. يۇز - كۆزىنى كىرپىنىڭ تىكىنىدەك ساقال باسقان ئېگىز بويلۇق ئىككى نەپەر دۇشمەن ئوفىتسېرىنى سوراق قىلىپ ئالغان مۇھىم مەلۇماتلارنى دەرھال قوماندانلىق شتابىغا يوللىۋەتتۇق.

بىزنىڭ بەنىمىز بەنجاڭنىڭ يېتەكچىلىكىدە داۋاملىق ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. دەسلەپكى جەڭنىڭ غەلىبىسى بىزنىڭ جاسارىتىمىزنى تېخىمۇ كۈچەيتكەنىدى. «پاك - پۇك» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن ئوچ پاي بەلگە ئوقى پۈتۈن قىسمىنى سەپ بويىچە ھەرىكەتكە كەلتۈردى. گويا بورانلىق دېگىز ئۈستىدە يەككە - يېگانە كېتىۋاتقان كېمىگە ئوخشاپ قالغان ئېگىزلىكنىڭ ئوچ تەرىپىدىن قورشاپ ھۇجۇمغا ئۆتكەن قوشۇنلار تىك قىياغا ياماشتى. بەنجاڭ بىزگە جىددىي بۇيرۇق قىلدى.

3 - بەنىڭ ئېغىر پىلىموتى خۇددى ئوت ئەجدىھاسىغا ئوخشاش تۈن قاراڭغۇسى ئىچىدە ئوتلۇق ئىز قالدۇرۇپ، دۇشمەنىڭ باشلىرىغا ئەجەل ئۇچقۇنلىرىنى شىددەت بىلەن چېچىشقا باشلىدى. ئېغىر پىلىموتنىڭ بوغۇق ئاۋازىغا تەڭكەش قىلىپ ئىككى يانداكى يېنىك پىلىموتلارمۇ سايراشقا باشلىدى. جەڭچىلەرنىڭ ھۇررا، ئالغا ساداسى ئېگىزلىك ئۈستىدىكى دۇشمەنلەرنى ئالاقزا-دە قىلىۋەتتى. دۇشمەنلەرنىڭ باشلىقلىرى ئىشلىرىنىڭ ئوڭدىن كەلمىگەنلىكىنى كۆرۈپ ئەسكەرلىرىنى، پوزىتسىيىلىرىنى تاشلاپ، ئەسكەرلىرىمۇ باشلىقلىرىنى دوراپ قوللىرىدىكى ملىتىق - ئاپتوماتلىرىنى تاشلاپ قېچىشقا كىرىشتى. قاچقان دۇشمەن توپى ئاللىقاچان ئۇلارنى كۈتۈپ توسۇپ تۇرغان جەڭچىلىرىمىزنىڭ قورشاۋىغا چۈشۈپ قېلىپ، ئىلاجسىز بىر - بىرلەپ تىزلىنىپ تەسلىم بولۇشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۆزلىرىنىڭ ھايات قېلىشىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ جان - جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتەتتى. بەزىلىرى قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈشۈپ بىر

نېمىلەرنى دەپ كالدىرلايتتى. سۇنايلاپ يېتىشقان دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ جەسەتلىرى تاغ باغرىغا تولۇپ كەتكەنىدى. جەڭ تاڭ سۈزۈلۈش بىلەن ئاياغلاشتى. كۆتۈرۈلگەن قۇياش ئاچ قىزىل پەردىسىنى قارا قۇرۇم تېغى ئۈستىگە يايدى. چوققىسى بىلەن كۆكنى تىرەپ تۇرغان ئاقباش تاغلاردىكى مەڭگۈ ئېرىمەس قارلار كۈن شولىسىدىن خۇددى كۈمۈشتەك يالتىرايتتى.

ئېگىزلىكتىكى ئوق - دورا ھىدى تارقاپ ھاۋا ئاستا - ئاستا ساپلاشتى. غەلىبە شادلىقىغا چۆمگەن جەڭچىلەر ئەسىرگە ئالغان تاجاۋۇزچى ئەسكەرلەرنى قىسىم ئارقا سېپىگە ئېلىپ ماڭدى. يىلانباغرى كەتكەن بۇ تاغ يولىدا ھەربىي ئاپتوموبىللار خۇددى قاناتلىق تۇلپارلاردەك غۇيۇلداپ ئۇچۇپ باراتتى. ئەگرى - بۈگرى بۇ تاشيولنىڭ بىر تەرىپى ئاسمانغا تاقاشقۇدەك ئېگىز تاغ، يەنە بىر تەرىپى تۇڭى كۆرۈنمەيدىغان چوڭقۇر ھاڭ ئىدى. جەڭچىلەر ماشىنىدا ئولتۇرۇپ تۆۋەندە لەيلەپ ئۇزۇپ يۈرگەن بۇلۇت-لارغا قاراپ ئۆزلىرىنى گويا ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتقان پەرىشتە-لەردەك ھېس قىلىشاتتى. بىزنىڭ پىلىموتچىلار بەنمىزمۇ ئەڭ ئالدىنقى ماشىنىدا كېتىۋاتاتتى. بۇ يول 1962 - يىلى جەڭ تەييارلىقى ئۈچۈن ياسالغان بولۇپ، خەتەرلىك ئۆتكەللىرى دائىم ئۇچراپ تۇراتتى...

بۇلۇتلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان ئايىنىڭ خىرە - شىرە يورۇ-قىدا ئالدىمىزدىكى بۇ يەرنىڭ بىر تەرىپى تۆپىلىك، يەنە بىر تەرىپى بولسا تۇزلەڭلىك ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولاتتى. تۇن يېرىمىغىچە بىر پارچىمۇ بۇلۇت كۆرۈنمىگەن ئاسمان قۇچىقى بارا - بارا قويۇق قارا بۇلۇتلار بىلەن قاپلىنىپ، چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان ساناقسىز يۇلتۇزلار ۋە تولغان ئايىنى يۇتۇۋالدى. ئەتراپ گويا گۆردەك قاراڭغۇ ئىدى. كېچىدىكى قاراڭغۇلۇق يات ئەلگە بېسىپ كىرگەن تاجاۋۇزچىلار ئۈچۈن دەھشەت ياغدۇراتتى. ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان بىرىنچى ئاپتوموبىلنىڭ كابىنكىسى ئۈستىگە

ستوۋولى ئالدى تەرەپكە قارىتىلغان ئېغىر پىلىموت ئورنىتىلغاندىن كېيىن جەڭچىلەر بۇ كېچىدە دۇشمەننىڭ 26 - نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقىقانىدى. بىزنىڭ 3 - بەنمىز تۈەننىڭ ئاۋانگارت بەنى قىلىپ بەلگىلەنگەنىدى. بەنجاڭ پىلىموتنىڭ تۇتقۇچىنى چىڭ تۇتۇپ، ئالدى تەرەپتىن سوقۇۋاتقان ئاچچىق تاغ شامىلىنىڭ نەشتەردەك سوغۇقىغا يۈزلىنىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ قويۇق قارا قاشلىرى ئاستىدىكى ئوتلۇق كۆزلىرى يىراقلارغا تىكىلگەن، ئىككى مەڭزى سوغۇقتىن سەمەس هالغا كېلىپ قالغانىدى.

ئاپتوموبىل بىر خىل سۈرئەتتە ئىلگىرىلىمەكتە. بۆشۈكتەك تەۋرىنىپ كېتىپ بارغان ئاپتوموبىلدىكى جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى ئاتا - ئانا، بالا - چاقىلىرىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرغان بولسا، بەزىلىرى يېنىدىكىلەر بىلەن قىزىق پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنىدى. مەن لىيەنجاڭ بىلەن مۇرىدىشىپ ئالدى تەرەپكە بەتلىنىپ تۇرغانىدىم. بىر چاغدا ئالدى يان تەرىپىمىزدە بىر زاڭزۇ ئۆيى ۋە ئىشىك بېشىدىكى خادا ئۇچىغا ئېسىپ قويغان غەلىتە بىر نەرسە كۆرۈنگەندەك قىلدى.

— ئاۋۇ ياقتىكى خادىغا ئېسىپ قويغان نەرسە نېمىدۇ؟ — دەپ سورىدىم مەن. بەنجاڭ مەندىن ئاۋۇاللا ئۇنىڭغا دىققەت قىلغانىكەن، ئۇ ماڭا «گەپ قىلما!» دېگەن مەنىدە ئىشارەت قىلدى - دە، شوپۇرغا پىچىرلاپ دېگۈدەك ماشىنىنى ئاستىلىتىشقا بۇيرۇق بەردى. تاشيولنىڭ سول تەرىپىدىكى يېقىنلا يەردە تىبەتلىكلەرنىڭ تاش بىلەن قوپۇرۇلغان ئۆيى ئەمدى ئوچۇق-راق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. قارىساق، ئۆينىڭ ئالدى يان تەرىپىگە قادالغان ئېگىز خادىنىڭ ئۇچىغا چىگىلگەن بىر تال قوتاز قۇيرۇقى شامالدا يەلپۈنۈپ تۇرۇپتۇ. ئۆينىڭ ئالدىدا بىر نەچچە قوتاز ۋە قويلار يەم يەۋېتىپتۇ. بۇ چاغدا تاڭ ئېتىپ كۈن خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ قالغانىدى. هېلىقى قوتاز ۋە قويلار ئاپتاپقا قاقلىنىپ

تازا يايراپ تۇرۇپتۇ، بىزنىڭ ئاپتوموبىلىمىز بارغانسېرى ئۆيگە يېقىنلاشتى. ئۆينىڭ ئەتراپىدا ئادەم قارىسى كۆرۈنمەيتتى. بەخت-
راماں يەم يەۋاتقان قوتاز - قويلار گۈرۈلدەپ ئاۋاز چىقىرىپ كېلىۋاتقان بۇ ئاجايىپ مەخلۇققا ھەيران بولغاندەك قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ، بويۇنلىرىنى سوزۇپ قىزىقىش ئىچىدە قارىشىپ تۇراتتى.

تۆيۇقسىز ئېتىلغان ئوق ئاۋازى 3 - بەندىكىلەرنى جىددىيلەشتۈرۈۋەتتى. ئۆي بىلەن ئاپتوموبىلنىڭ ئارىلىقى پەقەت 50 نەچچە مېتىرلا كېلەتتى. بىز ئۆيگە قارىتىپ پىلىموتلاردىن ئوت ئاچتۇق. ئۆيگە يوشۇرۇنغان دۈشمەنلەرنىڭ ئېغىر - يېنىك قوراللىرىدىن مۆلدۈرەك ئۇچقان ئوقلار جەڭچىلەرنىڭ باش ئۈستىدىن ۋىزىلداپ ئۆتەتتى. غۇيۇلداپ ئۇچۇپ كەلگەن تاغ زەمبىرەكىنىڭ ئوقلىرى ئاپتوموبىلنىڭ ئالدى - كەينىگە چۈشۈپ پارتىلاپ، تاشلارنى ئۇچۇرۇپ ئازگاللار پەيدا قىلاتتى. ئەتراپنى بىر-دەمدىلا ئىس - تۈتەك قاپلاپ كەتتى. بىر كەمدە قارىساق، دۈشمەنگە شىددەت بىلەن ئوت ئېچىۋاتقان بەنجاڭ بىرلا تولغىنىپ يىقىلدى. قىپقىزىل قان ئۇنىڭ پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئۈستىگە تەپچىرەپ چىقتى.

— بەنجاڭ، يارىلىنىپسىز، پىلىموتىڭىزنى ماڭا بېرىڭ! — مەن ئاپتوماتىمنى قويۇپ بەنجاڭنىڭ پىلىموتىغا قول ئۇزاتتىم. يەنە ئۆزىنى ئوڭشاپ تىرەجەپ قوپقان بەنجاڭ ماڭا قاراپ:

— ئورنۇڭدا چىڭ تۇر، ئاپتوماتىڭنى ئات! — دېدى ئاغرىق ئازابىدىن چىشلىرىنى كىرىشتۈرگەن ھالدا قەتئىي قىلىپ.

ئۇ يەنە ئېغىر پىلىموتقا يېپىشتى. تا، تا، تا، تات... ئېغىر پىلىموت يەنە سايراپ كەتتى. پىلىموتتىن چىقىۋاتقان ئوق يامغۇرى غالجىرلاشقان دۈشمەنلەرنىڭ ئوت كۈچىنى بېسىپ، ئۇلارنى باش كۆتۈرگۈزمىدى.

مەن بەنجاڭنىڭ يارىلانغانلىقىنى كۆرۈپ زادىلا تاقەت قىلالـ

مىدىم. چۈنكى بەنجاڭنىڭ يارىسى بەك ئېغىر ئىدى. باشقا بىرى مىز بولغان بولساق، يىقىلغان پېتى ئورنىمىزدىن قوپالمىغان بولاتتۇق. مەن ئالدىراپ ئۇنىڭ قېشىغا ئۆمىلەپ كېلىپ ئېھتىيات ئۈچۈن تارقىتىپ بەرگەن بېنىتنى يېنىمدىن چىقىرىپ بۇلدۇقلاپ قان چىقىۋاتقان يارىسىنى تېڭىپ قويدۇم. ئېغىر پىلموتنىڭ ئۇشتۇمتۇت توختاپ قالغىنىنى كۆرگەن جەڭچىلەر چۆچۈپ ماڭا قاراشتى. بۇ چاغدا مەن بەنجاڭنىڭ يارىسىنى تېڭىپ بولۇپ پىلموتنىڭ يېنىغا بېرىپ بولغانىدىم. لېكىن مەن ئېغىر پىلموتنىڭ تەپكىسىنى قانچە باسسامۇ پىلموتتىن ئوق چىقمايۋاتاتتى. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا دۇشمەننىڭ ئوت كۇچى بىردىنلا كۈچىيىپ كەتتى.

ئۆلۈم دەھشىتى ماشىنىدىكى جەڭچىلەرنىڭ ھاياتىغا جىددىي تەھدىت سالماقتا ئىدى. قولۇمدىكى ئېغىر پىلموت تېخىچىلا ئىشلىمەيۋاتاتتى. ئەسلىدە دۇشمەن ئوقى بۇ ئېغىر پىلموتنىڭ ئوق لېنتىسىدىكى بىر تال ئوقنىڭ بېشىنى ماكچايتىۋەتكەنىكەن. ماكچايغان ئوق پىلموت ستۇولىغا قاپلىشىپ قاپتۇ. ئېغىر پىلموتتىن شۇڭا ئوق چىقمىغانىكەن. مەن پىلموتنىڭ كاشىلىسىنى ئوڭشىغىچە ھوشىدىن كېتىشكە ئازلا قېلىۋاتقان بەنجاڭ ئۆزىنىڭ ئاپتوماتىنى قايتىدىن سايرىتىۋەتتى. ئۇنىڭ ئاپتوماتىدىن ئۇچقان قىسىم ئوقلىرى دۇشمەن باشلىرىغا مۆلدۈرەك يېغىپ كەتتى.

— يولداشلار! — دېدى بەنجاڭ بىر تەرەپتىن دۇشمەنگە ئوت ئېچىۋېتىپ ئۇنلۇك ئاۋازدا، — نوچىلىقىمىزنى سىنايدىغان پەيت كەلدى. چوڭ قىسىم يېتىپ كەلگىچە چوقۇم بەرداشلىق بېرىشىمىز كېرەك، كىم ئاخىرىغىچە بەرداشلىق بېرەلىسە شۇ نوچى، شۇ قەھرىمان! ئېتىڭلار! 3 ـ بەننىڭ نوچى يىگىتلىرى، قەھرىمانلىق شەرىپى بىلەن غەلىبە بىزگە مەنسۇپ!!!

ئۇ بىر تەرەپتىن ۋاراقىراپ سۆزلەپ، بىر تەرەپتىن دۇشمەنىنى شىددەت بىلەن ئوققا تۇتۇۋاتاتتى. ئۇنىڭ قولاق تۇۋىدىن

ئەجەل ئوقلىرى ۋىزىلداپ ئۇچۇپ تۇرسىمۇ، ئېغىر يارىلانغان قەھرىمان بەنجاڭىمىز پىسەنت قىلمايتتى. ئېغىر پىلىموتنىڭ كاشىلىسى ئوڭشالغىچە دۇشمەنلەر پۈتۈن ئوت كۇچىنى بىزنىڭ بەنجاڭغا قارىتتى. بەنجاڭ دۇشمەن ئوستىگە ئوت چاچرىتىپ ئۆزىنىڭ قاۋۇل بەستى بىلەن دۇشمەننىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە قارىتىپ بەنىڭ چىقىمىنى ئازايتتى، پىلىموتنى ئوڭشاشقا ۋاقىت چىقىرىپ بەردى. شۇ ئارىدا يەنە بىر تال ئوق بەنجاڭنىڭ سول قولىغا تېگىپ ئۇنىڭ كۆكرىكىنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كىيىملىرى قانغا بويىلىپ كەتتى. لېكىن بىزنىڭ بەنجاڭىمىز ناھايىتى باتۇرلۇق بىلەن بەرداشلىق بېرىپ، ئىگراپمۇ قويمىدى. ئۇ تېزلىك بىلەن دىسكىنى ئالماشتۇرۇپ دۇشمەنگە قارىتىپ داۋاملىق ئوت ئاچتى. غالجىرلاشقان دۇشمەننىڭ ئوت كۇچى نىشانى ئۇنىڭ ئوستىگە مەركەزلەشتى. شۇ چاغدا ئۇنىڭغا يەنە ئىككى تال ئوق تېگىپ كۆكرىكىنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ۋاقىتتا مېنىڭ ئېغىر پىلىموتىمنىڭ كاشىلىسىمۇ ئوڭشىلىپ، بىردىنلا تىلغا كىردى ـ دە، قۇدرەتلىك ئوت كۇچى بىلەن دۇشمەننىڭ ئوت كۇچىنى باستۇردى. بەنجاڭ مېنىڭ قايتىدىن ئوت ئېچىشقا كىرىشكىنىمنى كۆرۈپ، قان ئىچىگە ئاستا يىقىلدى. بۇ چاغدا چوڭ قىسىمۇ يېتىپ كەلدى. بەنجاڭ ئۆزىنىڭ بېشىنى يۆلەۋاتقان مۇئاۋىن لىيەنجاڭغا: «مۇئاۋىن لىيەنجاڭ، مەن يارىلاندىم...» دېدى ـ دە، كۆزلىرىنى ئاستاغىنە يۇمدى. بىزنىڭ قەھرىمان بەنجاڭىمىز ئەنە شۇنداق قۇربان بولدى. بىزنىڭ: «قەھرىمان بەنجاڭ ئۇچۇن قىساس ئالىمىز!» دېگەن ئاۋازىمىز تاغ ئىچىنى لەرزىگە كەلتۈردى. مەن بەنجاڭنىڭ جەڭدە ئىشلەتكەن قورالىدا ھېلىقى مەخپىي ئىستىھكام بولغان ئۆيدىن پىتىراپ قېچىپ چىقىۋاتقان دۇشمەنلەرنىڭ ئوستىگە بىر ئۆچىرەت ئوق سېرىپ، قېچىشقا ئۇرۇنغان دۇشمەنلەرنى قىرىپ تاشلىدىم. چوڭ قىسىمىنىڭ زەربىسى بىلەن «ئەۋلىيا قولتۇق» دەپ ئاتالغان بۇ جەڭ

مەيداندىكى دۇشمەنلەر ھەممىسى ئالتە مىنۇت ئىچىدە تامامەن يوقىتىلدى. ئاشۇ قەھرىمان بەنجاڭىمىزنىڭ باتۇرلۇقى ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈپ جەڭنى چوڭ قىسمىنىڭ يېتىپ كېلىشىگە ئۇزارتتى ۋە دۇشمەنلەرنى ھالسىرىتىپ، كۈچىنى خورىتىپ، بىزنىڭ بىراقلا غەلىبە قىلىشىمىزغا ئاساس يارىتىپ بەردى. بىزنىڭ قەھرىمان بەنجاڭىمىزنىڭ باتۇر، قەيسەرلىكى چوڭ قىسمىنى زور چىقىم بېرىشتىن ساقلاپ قالدى. جەڭ ئاياغلاشقاندىن كېيىن بىزنىڭ بەنجاڭىمىز 1 ـ دەرىجىلىك نەتىجە بىلەن خاتىرىگە ئېلىندى ۋە ئۇنىڭغا «كۈرەش قەھرىمانى» دېگەن نام بېرىلدى.

سەككىزىنچى باب

تۇرەك سوجاڭنىڭ ئاۋازى بوغۇلۇپ، سۆزىدىن توختاپ قالدى. قالتىس قىزىق ۋە دەبدەبىلىك كىنو كۆرۈۋېتىپ، ئۆزىنى ۋە ئۆزىنىڭ ئەترايىدىكى مۇھىتنى پۈتۈنلەي يادىدىن چىقىرىپ قويغان ئادەمدەك تەسىرلىك جەڭ ھېكايىسى ئىچىگە غەرق بولغان ۋاسىل بېشىنى كۆتۈرۈپ تۇرەك سوجاڭغا لاپىدە قارىدى.

50 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان، چىرايى ھەر قاچان جىددىي ۋە كەسكىن كۆرۈنىدىغان بۇ ئادەمنىڭ ئاپتاپتا قارايغان، چاردىشقا باشلىغان ئۆسكىلەڭ ساقال قاپلاپ كەتكەن، ئادەتتە تولىمۇ قەھرىلىك كۆرۈنىدىغان چىرايىنى چوڭقۇر بىر قايغۇ بۇلۇتى قاپلىغانىدى. ئۇنىڭ چۆرىسىگە ساناقسىز يىپچا قورۇقلار تارتىلغان ئۆتكۈر كۆزلىرىدە لىققىدە ياش لىغىرلاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ لەۋلىرى ئىختىيارسىز تىترەيتتى. چوڭ ئادەمنىڭ كۆز يېشى قىلغىنىنى بولۇپمۇ تۇرەك سوجاڭدەك قوپال، كەسكىن ۋە قەھرىلىك ئەركەكنىڭ كۆز يېشى قىلغىنىنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتقان ۋاسىلنىڭ يۈرىكى ئېچىشقاندەك بولدى. ئۇمۇ سوئال

سوراشقا پېتىنالماي ئۇن - تىنسىز ئولتۇرۇپ قالدى. ئىككىيلەن شۇ ھالەتتە چوڭقۇر سۈكۈتكە چۆمۈپ بىر ھازاغىچە زۇۋان سۈرۈشمىدى.

ئۆستەڭ سۈيى جىمجىت ئاقماقتا ئىدى. قويۇق باغجانلاپ كەتكەن قېرى سېدىنىڭ چىرايلىق شاخلىرى ئۈستىدە قۇشقاچلار تىنىمسىز ۋىچىرلايتتى. دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن شۇڭغۇپ چۈشكەن كۈن نۇرى خۇددى تۇرەك سوجاڭ ۋە ۋاسىل بىلەن بىللە سۈكۈتكە چۆمگەندەك ھېچقانداق تىۋىش چىقارماي جىمجىت لۆمشۇپ ئېقىۋاتقان سۈزۈك سۈنىڭ يۈزىدە جىمىرلايتتى.

— مەن سېنى نېمە ئۈچۈن بۇ يەرگە باشلاپ كەلدىم؟ — ئۇشتۇمتۇت سوراپ قالدى تۇرەك سوجاڭ چوڭقۇر ئۇھ تارتىۋېتىپ ۋە ۋاسىلنىڭ جاۋاب بېرىشىنىمۇ كۈتمەستىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — مەن ئاشۇ قەھرىمان بەنجاڭ بىلەن ئارمىيىگە ماڭىدىغان كۈنى دەل مۇشۇ ئىككىمىز ئولتۇرغان كونا تۇگمەن تېشى ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ھاياجانلىرىمىزنى باسالماي ئۇزاققىچە سۆزلەشكەنىدۇق. ئۇ ئاجايىپ بىر يېگىت ئىدى. يۈرىكىدە ئوتى بار، مۇلايىم، خۇش چاقچاق، ئۆز مىللىتى ۋە يۇرتىنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان، ياۋاشىنى بوزەك قىلمايدىغان، ياماندىن قورقمايدىغان، ئادىل، كۆڭلى دەريادەك بىر ئەركەك ئىدى. شۇ كۈنى بىز مۇشۇ تاشتا ئولتۇرۇپ ئۇرۇش توغرىسىدا، كېلەچەك ۋە بالىلىرىمىز توغرىسىدا ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا مۇڭداشتۇق. ئۇ دەل سەن ئولتۇرغان يەردە ئولتۇرۇپ ماڭا: «دوستۇم تۇرەك، بالىلىرىمىز نېمە دېگەن بەختلىك، ئۇلار كەلگۈسىدە ئۇرۇش كۆرمەيدۇ، بىزدەك كونا جەمئىيەتنىڭ جاپا - مۇشەققىتىنى كۆرمەيدۇ، ئۇلار ئوقۇپ بىلىم ئالىدۇ، يۇرتىمىزنى گۈللىتىدۇ. خۇدا بۇيرۇپ ئۇرۇشتىن سالامەت قايتسام، ئوغلۇمنى ياخشى تەربىيىلەپ، بىر يارامليق ئەركەك قىلىپ يېتىشتۇرۇپ ئارمىيىگە بېرىمەن. ئۇ چوقۇم بىر قەھرىمان بولىدۇ، ئۇ مېنىڭ ئىزىمنى

بېسىپ، مەن جەڭ قىلغان، مەن ئىسسىق قېنىم بىلەن ساقلاپ قالغان چېگرىنى قوغدايدىغان بىر چېگرا جەڭچىسى بولىدۇ. . . ئۇ چاغدا سەن بىلەن بىز قانچىلىك خۇشال بولۇپ كېتەرمىز! قانچىلىك پەخىرلىنىپ كېتەرمىز - ھە! ئويلاپ باقە، ئوغلى بىر خەلق ئوغلى بولۇپ يېتىلىپ چىقسا، بىر قەھرىمان بولۇپ ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت كۆرسەتسە، ئۇنداق ئاتا دۇنيادىكى ئەڭ بەختىيار ئاتا بولمامدۇ! ئۇنداق ئاتىدا يەنە نېمە ئارمان دەيسەن؟» دېگەندى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئارزۇسى ئوغلىنى خەلق ئوغلانى، ۋەتەن ئوغلانى قىلىپ يېتىشتۈرۈش ئىدى. . . ئەپسۇس، ئۇ ئۇنىڭغا ئۇلگۈرەلمىدى، — تۇرەك سوجاڭنىڭ ئاۋازى خىرقىراپ قالدى، ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ، كۆكرەك سىنەسى ئۆرلەپ كەتتى.

— ئۇ قەھرىمانىنىڭ شۇ چاغدا بالىسى بارمىدى؟ — دەپ سوراپ قالدى ۋاسىل ئۇشتۇمتۇت.

تۇرەك سوجاڭ سوئالغا دەررۇ جاۋاب بەرمىدى. ئۇ يېنىدىن گېزىت قەغىزىنى چىقىرىپ ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ بىر تال موخۇركا ئوراپ تۇتاشتۇردى ۋە ئۇنى چوڭقۇر بىر شور تۇپتىپ ئىسىنى كۆچەپ پۈۋلىدى.

— بار ئىدى. بىز 1960 - يىلى ئارمىيىگە كىرگەن. 1962 - يىلى يانۋاردا ئۇنىڭ ئوغلى تۇغۇلۇپ ئەمدى ئۈچ ئايلىق بولغانىدى.

— ئۇ ئوغۇل ھازىر بارمۇ؟ بولسا قەيەردە؟ ھەقىچان دادىسى ئويلىغاندەك چېگرا جەڭچىسى بولۇپ كەتكەندۇ - ھە! — ۋاسىل سەبىيلەرچە قىزىقىپ سوراپ قالدى.

تۇرەك سوجاڭ ۋاسىلنى خۇددى ھازىرلا كۆرۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭ پىشانىسىدىن تارتىپ قول - ئاياغلىرىغىچە بىر قۇر قارىۋېتىپ كۆلۈمسىرىدى. تۇرەك سوجاڭنىڭ قاراشلىرىدىن ۋاسىل تۇرۇپلا خىجالەت بولۇپ قالدى ۋە ھەيرانلىق ئىچىدە ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى. تۇرەك سوجاڭنىڭ كۆزى شۇ دەمدە بىر خىل

مېھرىبانلىق، سۆيۈنۈش ئىچىدە چاقناپ كەتتى.

— ئۇ بالا ھازىر بار. ناھايىتى ساغلام ۋە ئەقىللىق چوڭ بولدى. لېكىن... لېكىن ئۇ دادىسى ئارزۇ قىلغىنىدەك بىر قەھرىمان چېگرا جەڭچىسى بولۇشنىڭ ئورنىغا، بىر بەڭۈاش، تەرسا، قىننغا پاتماي جەڭگى - جېدەل تېرىپلا يۈرىدىغان بىر بالا بولۇپ قالدى.

— ھەي ئىستەي، بىر قەھرىمانىنىڭ ئوغلىمۇ شۇنداق ئادەم بولۇپ قالامدۇ؟ تازا ئەقلى يوق بىر نېمە ئىكەن - دە ئۇ! دادىسىنىڭ روھىي قانچە قورۇنۇۋاتىدىغاندۇ - ھە!

ۋاسىل يەنىلا كىچىك بالا ئىدى. ئۇ بالىلارچە ساددىلىق بىلەن قاينام بۇغۇلۇپ كەتتى.

تۇرەك سوجاڭ قاتتىق ئېچىنىش تۈيغۇسى ئىچىدە ۋاسىلغا تىكىلىپ قاراپ قالدى.

— ئۇ ئوغۇل كىم بولىدۇ؟ مۇشۇ يېزىدا بارمۇ؟ مەنمۇ تونۇيدىغاندىمەنمۇ - ھە؟ شۇ بالىنى بىر كۆرۈپ باقسام دەيمەن، بىر قەھرىمانىنىڭ ئوغلى قانداق بولىدىغاندۇ - ھە؟

— ئۇ بالىنى كۆرسەڭ نېمە دەيسەن خىيالىڭچە؟ — تۇرەك سوجاڭ ئۇشتۇمتۇت سوراپ قالدى.

ۋاسىل ھېچ ئويلاپ ئولتۇرمايلا جاۋاب بەردى.

— نېمە دەيتتىم، مەنچۇ، ھەي ئاداش، سەن دېگەن بىر قەھرىمانىنىڭ ئوغلى ئىكەنسەن، قەھرىمانىنىڭ ئوغلى دېگەن قەھرىمانداەك بولىدىغان، سەن بىزدەك لاكىلوزۇڭ ئادەم بولماي، قەھرىمان ئاتاڭدەك ئادەم بول، ئاتاڭ ئارزۇ قىلغان، ئاتاڭ قوغدىغان چېگرانى بېرىپ خىزمەت كۆرسىتىپ قەھرىمان بول - دە، ئاتاڭنىڭ روھىنى خۇشال قىل! ئاتاڭ گەرچە سېنىڭ بولسىمۇ ئۇ دېگەن يېزىمىزنىڭ قەھرىمانى، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدىن چىققان قەھرىمان. سەن ئۇنداق پايپاقنا دەسسەپ يۈرسەڭ بىزنىڭ ئاچچىقىمىز كېلىدۇ، جۇمۇ! بىلىپ قوي! دەيتتىم.

ۋاسىل چىن دىلىدىن چىقىرىپ سۆزلەۋاتاتتى. قىزىقىشىدىن ئۇنىڭ كۆزلىرى چاقناپ، يۈزى قىزىرىپ لاۋۇلداپ كەتتى.

تۇرەك سوجاڭ نېمە دېيەرىنى بىلمەي قالغاندەك بىر خىل مۇجمەل قىياپەتتە ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ۋاسىلنىڭ ساددىلىق ۋە سەمىمىيلىك ئۇرغۇپ تۇرىدىغان، سېرىق تۇكلىرى ئەمدىلەتىن قارىيىپ كېلىۋاتقان چىرايلىق يۈزىگە تىكىلگەنىدى.

— ياخشى گەپ، ئۇنداق بولسا ئۇ قەھرىمانىنىڭ ئوغلىغا سەن ئىككىلەنمەي، دۇدۇقلىماي ھازىرقى گېپىڭنى قىلالامسەن؟ قىلالىساڭلا ئۇنى مەن ساڭا ھازىرلا تونۇشتۇرۇپ قويماي...

— ماقۇل، چوقۇم دەيمەن! دېمىسىمۇ شۇنداق بولۇشى كېرەكقۇ قەھرىمانىنىڭ ئوغلى دېگەن...، — ۋاسىل ئالدىراپ جاۋاب بەردى.

تۇرەك سوجاڭنىڭ چىرايى بىردىنلا ئېچىلىپ كەتتى، ئۇنىڭ قويۇق ۋە ئۆسكىلەڭ قاشلىرى ئاستىدىكى ئولتۇرۇشاڭغۇ، لېكىن ئۆتكۈر كۆزلىرى قۇۋلۇق بىلەن قىسىلدى:

— ئۇنداق بولسا ئاڭلاپ تۇرغىن، ئۇ قەھرىمانىنىڭ ئوغلى دەل ئۆزۈڭ! سەن شۇ تاپتا دەل شۇ قەھرىمان ئاتاڭ ئولتۇرغان ئورۇندا ئولتۇرۇۋاتىسەن! سېنىڭ ئاتاڭ ئەزان توۋلىتىپ قويغان ئېتىڭ ۋارىس، كېيىن سېنىڭ ئىسمىڭنى ۋاسىل دەپ ئۆزگەرتىۋېتىشتى. سېنىڭ ھازىر قىلغان گەپلىرىڭنى خۇدا بىلىدۇكى، ئاتاڭنىڭ روھىي ئاڭلاپ خۇشال بولىدۇ. ئەمدى بايىقى گەپلىرىڭنى باشقا بىرىگە ئەمەس، دەل ئۆزۈڭگە دېگىن!

ئوچۇق ئاسماندا ھاۋا گۈلدۈرلەپ، يەر - زېمىن ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتكەندەك ۋاسىلنىڭ كۆز ئالدى بىردىنلا قاراڭغۇلىشىپ، ئولتۇرغان جايىدىن ئارقىسىغا ئۇچۇپ چۈشكىلى تاس قالدى، ئۇنىڭ قۇلاق - مېڭىسى غوڭۈلداپ، يۈرىكى قەپسىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك دۈپۈلدەپ سېلىپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ قۇلاقلىرىغا ئۆزى ئىشەنمەي، ئاغزىنى كامارداڭ ئاچقىنىچە تۇ-

رەك سوجاڭنىڭ ئاغزىغا ھاڭۋېقىپ قېتىپ قالدى.

— شۇنداق، سەن دەل ئاشۇ قەھرىمانىنىڭ ئوغلىسەن، ئۇ قەھرىمانىنىڭ ئېتى ئاتىللا، سەن ئاتىللانىڭ تۇنجى ۋە ئاخىرقى يەنى بىردىنبىر ئوغلىسەن!

— يا. . . ياق، قانداقسىگە. . . مېنىڭ ئاتام سايىم توقا ھايات تۇرسا. . . مەن. . . مەن قانداقسىگە. . . — ۋاسىل روھىي قېچىپ كەتكەندەك ئولتۇرۇپ تىلى ئاران دېگەندە زۇۋانغا كەلدى.

تۇرەك سوجاڭ سالماقلىق بىلەن ۋەزمىن ئاۋازدا ئېيتتى:

— سايىم توقا سېنىڭ كېيىنكى ئاتاڭ، سەن ئۇنىڭ ئۆز ئوغلى ئەمەس، سەن ئىككى ياشقا كىرگەن يىلى ئاپاڭ نۇرنىسا-خان سايىم توقىغا تەگكەن. سېنىڭ ئاشۇ ئادەمنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولغىنىڭ راست. بۇ ھەقتە مەن ئايرىم سۆزلەپ بېرىشتىن ئىلگىرى سەن تۇغۇلغان چاغدا ئېلىنغان نوپۇسنىڭ كۆتىكىنى ساڭا كۆرسىتىپ قويايى، ئۇ پەيچۇسودا ساقلىنىپ كەلمەكتە. مانا كۆرۈپ باق. مەن بۇنى خېلى ئۇزۇندىن بۇيان يېنىمدا ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. بىر پۇرسەت تېپىپ بۇنى ساڭا چۈشەندۈرمەكچىدىم. بۇگۈن سېنى كېلىپ قالار دەپ بازار ئايلىنىپ يۈرۈپ، ھېلىقى ماجىرادا ئۈستۈڭدىن چۈشتۈم، مانا قارا. . .

تۇرەك سوجاڭ تۆت قاتلانغان قېلىن بىر جەدۋەلنى خاتىرىسىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ ۋاسىلغا سۇندى، ۋاسىل تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئۇنى ئېچىپ ئوقۇدى:

«ئائىلە باشلىقى ئاتىللا دانىش، ئەر، 1940 - يىلى 7 - ئايدا تۇغۇلغان. ئائىلە ئايالى نۇرنىساخان ھاشىم، ئايال 1944 - يىلى 9 - ئايدا تۇغۇلغان. پەرزەنتى ۋارىس ئاتىللا 1961 - يىلى 10 - ئاينىڭ 19 - كۈنى تۇغۇلغان».

— قارا، ئاتاڭنىڭ ئىسمى ئۈستىدىن جىجالغان، بۇ ئاتاڭ قۇربان بولغاندىن كېيىن نوپۇستىن ئۆچۈرۈلگەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ.

دۇ. ئەمدى بۇنىڭغا قارا، — تۇرەك سوجاڭ ھېلىقى خاتىرىدىن يەنە بىر پارچە جەدۋەلنى چىقىرىپ ۋاسلىغا ئۇزاتتى. جەدۋەلدە:

«ئائىلە باشلىقى سايىم توقا، ئەر، 1942 - يىلى تۇغۇلغان. ئائىلە ئايالى نۇرنىساخان ھاشىم، 1944 - يىلى تۇغۇلغان، پەرزەنتى ۋارىس ئاتىللا، 1961 - يىلى 10 - ئاينىڭ 19 - كۈنى تۇغۇلغان» دەپ يېزىلغانىدى.

— مانا بۇ يەرگە قارا، — دەپ كۆرسەتتى تۇرەك سوجاڭ، — مانا، ئۇلارنىڭ نىكاھلانغان ۋاقتى 1963 - يىلى 8 - ئاينىڭ 7 - كۈنى.

— مانا بۇ يەرگە قارا، — تۇرەك سوجاڭ جەدۋەلنىڭ ئاستىنى كۆرسەتتى:

بۇ يەردە: پەرزەنتى ۋارىسنىڭ ئىسمى ئۆز ئانىسى نۇرنىساخان، تەربىيە ئاتىسى سايىم توقىنىڭ تەلىپى بىلەن ۋاسلىغا ئۆزگەرتىلدى، دەپ يېزىلغان. سېنىڭ ئېتىڭنىڭ ۋاسلىغا ئۆزگەرتىلگەن ۋاقتى 1963 - يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، يەنى ئاناڭ نۇرنىساخان سايىم توقىغا نىكاھلىنىپ بىر ھەپتىدىن كېيىن بولغان ئىش... ئاپاڭ 1963 - يىلى 8 - ئاينىڭ 7 - كۈنى سەن 22 ئايلىق بولغاندا يەنى ئىككى ياشقا ئاز قالغاندا سايىم توقا بىلەن تويلاشقان. سېنىڭ ئۆز ئاتاڭ قەھرىمان ئاتىللا 1962 - يىلى 10 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئەتىگەن سائەت سەككىزدە، يەنى سەن بىر ياشقا تولۇشقا تۆت كۈن قالغاندا «ئەۋلىيا قولتۇق» تىكى جەڭ مەيدانىدا قۇربان بولغان.

بۇ ئەينى ۋاقىتتىكى نوپۇسنىڭ كۆتىكى، مۇبادا بۇنىڭدىن يەنە خاتىرجەم بولالمىساڭ، قايتىپ بېرىپ ئاپاڭ نۇرنىساخاندىن، ھازىرقى ئاتاڭ سايىم توقىدىن سوراپ كۆر، مەھەللە - يۇرتتىن سوراپ كۆر... ئاتاڭ بىلەن ئاپاڭ ئەسلىدە سايىغىرىقلىق بولۇپ، ئاپاڭ يېڭى تۇرمۇشلۇق بولغاندا سىلەر يېڭىئاۋات كەنتىگە كۆچۈپ كەلگەن.

— ئۇنداقتا. . . ئاتام قۇربان بولغاندىن كېيىن ئاپام. . .
— ياق، ساڭا راست گەپنى قىلماي بولمايدۇ. ئەسلىدە بۇ گەپنى ساڭا ئېيتماي دېگەنىدىم. لېكىن سەن ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلىشىڭ كېرەك! بۇ بەلكىم سېنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ھايات يولۇڭدا بىر ئەينەك بولۇپ قالار. . . قېنى، ئاڭلاپ تۇرغىن.

1962 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا قىسمىلىرىمىز بۇيرۇقنا بىنائەن تاغدىن قايتىدىغان بولۇپ بىزنىڭ يۇرتىمىزغا كەلگەندە، سېنىڭ ئاتاڭ ئاتىلاغا تەشكىلدىن ئۇچ كۇنلۇك ئاتىپوسكا بەردى. مەن لىيەندە قېپقالدىم. چۇنكى مەن بىر يېتىم ئىدىم. يۇرتتا مېنىڭ يوقلاپ ئۆتكۇدەك بىرمۇ تۇغقىنىم يوق ئىدى. شۇڭا بەنجاڭ ئاتىلا يېزىغا ئۆزى يالغۇز كەتتى. ئاتىلانىڭ سايىبرىقتا ياشانغان ئانىسى، يەنى سېنىڭ مومايڭ ھەم ئەمدىلا 11 ئايلىق بولغان ئوغلى يەنى ئاناڭ نۇرنىساخان بىلەن سەن ۋارىس بار ئىدىڭ. ئاتىلا سايىبرىقتا بارغىنىدىن كېيىن ئۇنىڭ ياشانغان ئانىسى ئۇنىڭ ھەربىيدىن بوشاپ، ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىشىنى تەلەپ قىپتۇ. چۇنكى مومايڭ بەكلا قېرىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاتىلانىڭ بىرلا ئاغرىقچان ئاكىسىدىن باشقا، ئۇ مومايىنىڭ ۋە سەن بىلەن ئاپاڭنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغۇدەك باشقا ئادىمى يوق ئىدى. لېكىن ئۇ كۇنلەردە دۆلەت چېگرىسى تولىمۇ پاراكەندە ئىدى. جىددىي ۋەزىيەت ھەر بىر جەڭچىنىڭ ھەقىقىي ئەسكەرلىك ۋىجدانىنى سىناۋاتقان پەۋقۇلئاددە بىر كۇنلەر ئىدى. شۇڭا ئاتاڭ ئاتىلا سېنىڭ مومايڭغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇرۇش ئاخىرلاشقان ھامان قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ نۇرغۇن تەسەللى بىلەن ئانىسىنى قايىل قىلىپتۇ. لېكىن ئۇنىڭ ئايالى يەنى سېنىڭ ئاناڭ نۇرنىسانىڭ ئىدىيىسىدىن زادىلا ئۆتەپەتۇ. ئۇ «مېنىڭ يولدىشىم ئۇزۇندىن بېرى سىرتتا بولدى، تاغدا يۇردى، يەنە ئۇرۇشقا كەتسە بالام بىلەن ئىككىمىز قېينىلىپ

قالمىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە مېنىڭ ياشلىق باھارىم بىكار ئۆتۈپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ قاراپ، ئۆيدىن ئېتىلىپ چىقىپ: «ئەگەر سەن يەنىلا ئارمىيىدىن بوشانمىساڭ خېتىمنى ئالمەن!» دەپ چۇقان سالىتۇ. ئۇشتۇمتۇت ئارمىيىمىزگە دەرھال ئالدىنقى سەپكە يۆرۈش قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق كېلىپ قالغىنى ئۈچۈن، مەن لېيەنجاڭنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ئاتىللانى قەسىمغا چاقىرىپ كېلىش ئۈچۈن بارغانىدىم. مەن دەل ئاشۇ غەلۋىنىڭ ئۇستىگە كېلىپ قاپتىمەن. ئاناڭ ئاتىللانىڭ ئالدىنى توسۇپ ماڭغىلى قويمايۋېتىپتۇ. ئاتىللا بىلەن مەن ئاناڭغا نۇرغۇن نەسىھەت قىلدۇق. لېكىن ئۇ زادىلا قوۋلاق سالمىدى. ئۇ ھەتتا سېنى ئاتاڭنىڭ قولىغا تۇنقۇزۇپ: «بالاڭنىمۇ بىللە ئېلىپ كېتىپ ئۆزۈڭ باققىن ئەمىسە!» دەپ يىغلاپ تۇرۇپلىۋالدى، قانچە چۈشەندۈرگەن بىلەن بولمىدى. ۋاقىت قىس ئىدى، بىزنىڭ ئاناڭ بىلەن تالىشىپ ئولتۇرغۇدەك ۋاقتىمىز يوق ئىدى. ئاخىرى ئاتىللا ئىلاجسىز قېلىپ: «ۋەتەننىڭ بېشىغا قارا كۈن چۈشكەن مۇشۇنداق كۈنلەردە ئەل بىلەن ۋەتەننى ئويلىمىغان خوتۇن سەن بولساڭ، تەلىپىڭ بويىچە خېتىڭنى بېرەي، مەن سەندىن ۋاز كەچسەم كېچىمەنكى، ۋەتەننى تاجاۋۇزچىلاردىن قوغداش بۇرچۇمىدىن ۋاز كېچەلمەيمەن! ئوغلۇم ۋارىس ساڭا قالسۇن، ئىككى يىلغا يېقىن ئۆتكەن ئەر - خوتۇنلۇقنىڭ يۈزىنى قىلمىساڭمۇ، ئالدىنقى سەپتە قان تۆكۈۋاتقان بىر جەڭچىنىڭ يۈزىنى قىلىپ ئوغلۇمنى بېقىپ تۇرغىن. مۇبادا مەن قايتىپ كېلەلمىسەم ئوغلۇمنى بىر ياراملىق ئەر قىلىپ تەربىيىلە! شۇنداق قىلالىساڭلا ۋەتەن ئالدىدا سېنىڭمۇ يۈزۈڭ يورۇق بولىدۇ!» دېدى كەسكىنلىك بىلەن ۋە نىكاھتىن ئاجرىشىش رەسمىيىتىنى ئۆتۈپ تىشكىمۇ ئولگۈرەلمەي، ئۇنى بېجىرىپ قويۇشنى كەنت مەسئۇلى بىلەن ئاغرىقچان ئاكىسىغا تاپشۇرۇپ قويۇپ، موماڭ بىلەن خوشلىشىپ مەن بىلەن يۈرۈپ كەتتى. بىز بازىغا كەلسەك قەسىمە-

مىز ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىپ يولغا چىقىش ئالدىدا تۇرغانىكەن. شۇ ئىش بولۇپ 20 كۈندىن كېيىن ئاتاڭ قۇربان بولدى. ئۇزۇن ئۆتمەي مومالڭ ۋاپات بولدى. مەن ئۇرۇشتىن كېيىن كەسىپ ئالمىشىپ يېنىپ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئاتاڭنىڭ ئاغرىقچان ئاكىسىمۇ ئالەمدىن ئۆتتى. ئاتاڭ قۇربان بولۇپ بىر يىلدىن كېيىن ئاناڭ يېڭىئاۋاتلىق سايىم توقىغا (سېنىڭ ھازىرقى ئاتاڭ-غا) تۇرمۇشقا چىقىپ، سېنى ئېلىپ يېڭىئاۋاتقا كۆچۈپ كەتتى. . .

توققۇزىنچى باب

تۇرەك سوجاڭ جىم بولدى. ئۇ خۇددى بىر گۈناھكار ئادەم-دەك تەڭقىسچىلىق ئىچىدە بېشىنى سالدى.

ۋاسىل خۇددى تولىمۇ ئېغىر بىر تاش ئاستىدا بېسىلىپ قالغان ئادەمدەك ھاسىراپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈز - كۆزى ھېلىلا پارتلاپ كېتىدىغاندەك چىڭقىلىپ، ۋۇجۇدىدىكى پۈتكۈل قان ئۇ-نىڭ يۈزىگە تېپىپ چىقتى. ئۇنىڭ دېمى بىر - بىرىگە ئۇلاشمايت-تى. گەۋدىسى بەزگەك بولغان ئادەمنىڭ گەۋدىسىدەك تىترىمەكتە ئىدى. ۋاسىلنىڭ بۇ ھالىتىگە قاراپ تۇرەك سوجاڭنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كەتتى. ئۇشتۇمتۇتلا بۇلارنى ئۇنىڭغا دېمىسەممۇ بول-غانىكەن، دەپ ئويلاپ قالدى. لېكىن دېمەي مۇمكىنمۇ؟! ھېچ-نەرسىدىن بىخەۋەر ھالدا ئۆزىنىڭ يىلتىزىنى بىلمەي چوڭ بول-غان بىر ئادەمگە ئۆزىنىڭ تەكتى - تومۇرىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن بۇنداق مۇھىم تەپسىلاتنى قانداقمۇ يوشۇرۇپ قالالىسۇن؟ لې-كىن. . . شۇ تاپتا. . .

تۇرەك سوجاڭ تىت - تىت بولغاندەك لېۋىنى يەڭگىلگىنە چىشلىدى. ئاندىن سەل ئويلىنىۋېلىپ مۇلايىم ئاۋازدا دېدى.

— تازا چوڭقۇر ئويلاپ باقساڭ، سېنىڭ ئاناڭمۇ گۇناھكار ئەمەس، ئۇ چاغدا ئاناڭ تېخى ئەمدىلا 18 ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان بىر ساۋاتسىز يېزا قىزى ئىدى. مۇشتەك تۇرۇپلا ئانا بولۇپ قالغان، يەنە كېلىپ گۇڭشىدا ئەتىدىن - كەچكىچە تاغار يۇدۇپ ئىككى چوڭ، بىر كىچىكنى ئۆزى بىلەن قوشقاندا تۆت جان ئادەمنى بېقىشتىن ئىبارەت مۇشەققەتلىك ئېغىر يۈك ئاستىدا قالغان بىر گۆدەك ۋە ساۋاتسىز يېزا ئايالى ۋەتەن ئالدىدىكى قەرز بىلەن ئائىلىسىنىڭ مەنپەئىتىنى قانداقمۇ توغرا تونۇيالىسۇن؟ بۇنىڭغا ئاشۇ يات ئەلنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى ئەيىبلىك! شۇلار تاجاۋۇز قىلمىغان بولسا، ئاتاڭ بىلەن ئىككىمىز سەپتىن بوشاش ئالدىدا ئىدۇق. شۇ ئۇرۇش تۈپەيلى بىز ئالدىنقى سەپكە كېتىپ قالدۇق! خەق بىزگە تاجاۋۇز قىلسا، بىز ئۆزىمىزنى قوغدىمىساق بولامدۇ؟ مۇبادا يات ئەل قوشۇنى ۋەتەن چېگرىسىغا باستۇرۇپ كىرمىگەن بولسا، بىز يېزىغا قايتاتتۇق - دە، سىلەرنىڭ ئائىلە-مۇ ۋەيران بولمىغان، سەنمۇ يېتىم قالمىغان بولاتتىڭ! ئۇ چاغلاردا تۇرمۇش ھازىرقىدەك ئەمەس ئىدى. پۇتۇن مەملىكەت تەبىئىي ئاپەت، خاتا سىياسەت، چەت ئەلنىڭ بېسىمى قاتارلىق سەۋەبلەر بىلەن ئاچارچىلىق، ئىقتىسادىي ۋەيرانچىلىق ئىچىدە قالغانىدى. تۇرمۇش كەچۈرمەك بەكمۇ قىيىن ئىدى. بىر نان ئۈچۈن ئادەم ئۆلتۈرىدىغان، بىر بۇردا نان ئۈچۈن ھەر قانداق پەسكەشلىك قىلىشتىن يانمايدىغان ئەھۋالنى دائىم ئۇچرىتىپ تۇراتتى. ھەتتا ئادەملەر ھايات قېلىش ئۈچۈن گۇڭشېنىڭ كالا - ئاتلىرىغا بېرىدىغان كۈنجۈر - كېپەك ۋە مەدەكلەردىن ئوغرىلاپ يەيتتى! ئادەملەر ياۋا بۇيىنىڭ ئۇرۇقىنى ئۈن تارتىپ يەپ جان ساقلايتتى. مۇشۇنداق مۇشەققەتلىك تۇرمۇش ئىچىدە سىلەرنىڭ ئائىلە ئاتاڭغا موھتاج ئىدى، ئەلۋەتتە، تېخى ئەمدىلا 18 گە قەدەم قويغان بىر ئايالنىڭ بۇنداق ئېغىر تۇرمۇش شارائىتىدا تۆت - بەش جان ئادەمنى بېقىش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە

ئېلىشى ئاسان گەپمۇ؟ ! مەن - مەن دېگەن ئەركەكلەر بەرداشلىق بېرەلمىگەن ئاشۇ ئېغىر تۇرمۇش سىنىقى گۆدەك، ئىش كۆرمەس-گەن، نادان، ساۋاتسىز ئاناڭنى ھەر قانداق ئويغا كەلتۈرسە بۇنىڭدىن بەكمۇ ئەجەبلىنىپ كەتكىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە سىنىڭ ئاناڭ سېنى قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن بىر ساغلام، ئەقىل - ھوشى جايىدا بىر يىگىت قىلىپ يېتىشتۈردى. بۇ بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ ئانىلىق مېھرى بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ شۇ چاغدا قىلغان سەۋەنلىكى ئۈچۈن قاتتىق پۇشايمان قىلىپ، ئاتاڭنىڭ ۋەسىيىتىنى ئورۇنداش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ يۈرىكىدىكى ئازابىنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن قىلغان ئەجرىنىڭ نەتىجىسى، ئەلۋەتتە! شۇڭا سەن ھەرگىزمۇ بۇگۈن مەن ساڭا سۆزلەپ بەرگەن، ئۆتكەن ئىشلار تۈپەيلى ئاناڭدىن رەنجىسەڭ، ئۇنى يامان كۆرسەڭ قەتئىي بولمايدۇ! سىنىڭ ئۇنداق قىلىشقا ھەققىڭ يوق! سىنىڭ ئاناڭ يەنىلا ياخشى ئانا! قەھرىمانىنىڭ ئوغلىنىڭ بوينىنى قىسىلدۇرماي، يامانغا يولۇقتۇرماي، بەرجەس بىر ئەركەك قىلىپ تەربىيىلەپ چىققان ياخشى ئانا! شۇڭا ئۇ ھۆرمەتلىنىشى كېرەك! سەن ئۇنى تېخىمۇ قەدىرلىسەڭ بولىدۇ، بالام!

ۋاسىلىنىڭ ئىككى مۇرىسىنىڭ تىترىشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇ گويا جېنى چىقىپ كەتكەندەك قېتىپ قالغاندى. تۇرەك سوجاڭ بىردەملىك سۈكۈتتىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى:

— مەن ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن يېزىغا قايتىپ كەلدىم. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مەن سېنى كۆزۈمدىن بىر كۈنمۇ نېرى قىلمىدىم. چۈنكى مەن ئاتاڭ بىلەن ئاچىماق ئىشتان كىيىگەندىن تارتىپ بىللە ئويناپ ئۆسكەن، بىر ئېرىقنىڭ سۈيىنى ئىچىپ بىللە چوڭ بولغان قېيىمەتلىك دوست ئىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككىمىز بىر كۈندە ئەسكەر بولدۇق، بىر قىسىمدا، بىر تۈندە، بىر لېيەندە، بىر بەندە ۋەزىپە ئارتقۇزدۇق. ئۇرۇش جەريانىدا مۇرىنى - مۇرىگە تىرەپ بىر ئاكوپتا جەڭ قىلدۇق.

ئۇ مېنىڭ كۆز ئالدىمدا يارىلىنىپ، مېنىڭ قۇچىقىمدا جان ئۈزگەن. يەنە كېلىپ ئۇ رەھىمەتلىكىنىڭ ھېچقانداق ئۇرۇق – تۇغقىنى قالمىدى. ئۇنىڭدىن قالغان بىر تال ئۇرۇق بار، ئۇ بولسىمۇ پەقەتلا سەن! ئۇ ھايات ۋاقتىدا (گەرچە سەن ئۇ چاغدا بەكمۇ كىچىك بولساڭمۇ) سەندىن چەكسىز سۆيۈنەتتى، ساڭا پۈتۈن ئۈمىدىنى باغلىغانىدى... ! ئۇنىڭ سېنى ئۆزىگە ئوخشاش ۋەتەن ۋە خەلق ئۈچۈن جان بېرىدىغان بىر قەيسەر جەڭچى، بىر خەلق ئوغلانى قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش ئارزۇسى بار ئىدى، سېنىڭ پاگون تاقاپ، قولۇڭغا قورال ئېلىپ ۋەتەن چېگرىسىنى قوغداۋاتقان ھالىتىڭنى، بىر باتۇر، قەيسەر چېگرا جەڭچىسى بولغان ھالدىكى قىياپىتىڭنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى، ئاخىر ئۇ ۋەتەننى قوغداش ئۇرۇشىدا باتۇرلارچە جەڭ قىلىپ، پۈتكۈل قىسمىنى زىلزىلىگە سالغۇدەك قەھرىمانلىق كۆرسىتىپ قۇربان بولدى، سېنىڭ ئۇ ھالىتىڭنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالمىدى. لېكىن ئەپسۇس، سەن ساغلام، ھوشيار چوڭ بولغىنىڭ بىلەن ئۆزۈڭنىڭ ئاشۇنداق شەرەپلىك بىر جەڭچىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلمەي ئۆستۈڭ، ئۇنى ئاپاڭ نېمىشقىدۇر سېنىڭدىن يوشۇردى. بەلكىم ئۇ سەندىن ئىش يۈزىدە ئۆزىنىڭ ئۆتكۈزگەن خاتاسىنى يوشۇرغاندۇ. ساڭا قەھرىمان ئاتاڭنى ئۇمىدسىز قالدۇرۇپ ئۇنىڭدىن خېتىنى ئالغان ھېلىقى كۈندىكى كۆڭۈلسىز مەنزىرىنى چۈشەندۈرۈشكە قۇربى يەتمەي شۇنداق قىلغاندۇ؟ ! لېكىن ئىمانىم بىلەن ئىشىنىمەنكى، ئاناڭ ئۆزىنىڭ خاتاسى ئۈچۈن قاتتىق پۇشايمان يېدى، بىر ئۆمۈر ئازاب چەكتى... ئۇ ھەر قېتىم مېنى ئۇچرىتىپ قالسا، يەرگە كىرىپ كەتمەيدۇ ئۇنىڭ بېرىسى بولىدۇ. ماڭا بېشىنى كۆتۈرۈپ تىكىلىپ قارىيالمايدۇ! ئىش يۈزىدە ئۇ ئاتاڭنىڭ روھىي ئالدىدا تىترەيدۇ. بېشىنى كۆتۈرەلمەيدۇ، ئاتاڭنىڭ روھىي ئالدىدا قىيىنىلىپ ئازابلىنىدۇ.

مەن بىر كۈرەش قەھرىمانىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىڭنى ساڭا بىلدۈرۈپ قويۇشنى ئۈزۈندىن بۇيان ئويلاپ كېلىۋاتاتتىم. چۈنكى بۇنى ساڭا چۈشەندۈرىدىغان ھەقىقىي ئەھۋالنى مەندەك بىلىدىغان ھېچكىم يوق ئىدى. بۇنداق قىلسام سېنىڭ ئۆسۈپ - يېتىلىشىڭ- گە بىر قۇدرەتلىك مەنىۋى تۈۋرۈك، بىر روھىي يۆلەك، بىر پارلاق يېتەكچى كۈچ قوشۇلاتتى، سەن ئاز تېپىلىدىغان پاك، دۈرۈس بىر روھىي مۇھىت ئىچىدە چوڭ بولۇپ، كېيىنكى ھايات يولۇڭدا ئازماس بىر نىشان، ئۈزۈلمەس بىر مەنزىل ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ، توغرا ۋە دۈرۈس ئادەم بولۇپ، يارىملىق ئەر، باتۇر جەڭچى بولۇپ چىقىشىڭغا بەكمۇ پايدىلىق ئىدى؛ لېكىن قارىسام، سەن ھېچنېمىدىن بىخەۋەر ھالدا ھازىرقى ئاتاڭنىڭ چەكسىز مېھرى - مۇھەببىتىگە قەرزدار بولۇپ قالدىڭ، ئۇ سېنى بەك ياخشى كۆرىدۇ، جېنىدىنمۇ بەك قەدىرلەيدۇ، ئائىلەڭلار تىنچ ۋە بەختلىك. مۇبادا مەن ئۇپۇل - توپۇل بۇ ئەھۋالنى ساڭا بىلىندۈرسەم، ئائىلەڭلارنىڭ تىنچلىقى بۇزۇلۇشى، ئاشۇ مېھرى- بان ئاتاڭنىڭ ياخشى كۆڭلى ئازار يەپ قېلىشى، بولۇپمۇ سەن بۇنداق پاجىئەلىك تارىخىي كەچمىشنى دەررۇ قوبۇل قىلالماي، روھىي جەھەتتە بىر بېسىم ئاستىدا قېلىپ ۋە ئۆسۈپ - يېتىل- شىڭگە مەلۇم ۋاقىت ئەكس تەسىر بېرىپ قويۇشى مۇمكىن ئى- دى. شۇڭا مەن ئۆزۈمنى بېسىپ بىر مۇڭاپىق پۇرسەتنىڭ كېلى- شىنى كۈتتۈم، ھەتتا ئاخىرىدا بۇ ئىشنى مەن بۇ ئالەمدىن كۆز يۇمىدىغان ئاخىرقى سائەتتىلا ساڭا بىلدۈرۈش قارارىغا كەلدىم. چۈنكى ئۇ چاغدا سەن ئاللىقاچان چوڭ بولغان بولاتتىڭ، ھەر قانداق تاسادىپىيلىققا ماسلىشالايدىغان بىر خاراكتېر ئىگىسى بو- لۇپ قالاتتىڭ - دە، سەن ھازىرقى مۇشۇ تۇرقۇڭدىكىدەك تېڭىر- قاپ، گاڭگىراپ قالمايتتىڭ. لېكىن، بولدى، قارىسام ئىشىنىڭ تەرەققىياتى مەن كۈتكەنىڭ تەتۈرىسىچە بولغىلى تۇردى. مەكتەپ- تىن چىقىۋالدىڭ، ئاتاڭنىڭ ئارتۇقچە كۆيۈنۈشى سېنى تولىمۇ

ئەركە قىلىۋەتتى. سەن ھېچكىمنى تونۇمايدىغان، ھېچكىمنى نەزەر گۆھىرىڭگە ئالمايدىغان، ئىچى بوش، روھىي نامرات بىر ئاقنانچى بولۇپ ئۆزگىرىشكە، ھەتتا بىرىپ - بىرىپ ھېچكىمگە ئاراملىق بەرمەيدىغان، جەمئىيەت تەرتىپىنى خالىغانچە بۇزۇشـ-تىن يانمايدىغان بىر زوراۋان، بىر تەلۋە، بىر قۇلاق كەستى بولۇپ ئۆزگىرىشكە باشلىدىڭ! مەھەللىدە سېنىڭ ئۇستۇڭدىن قاقشىمايدىغان ئادەم يوق، سەن ھېچنەرسىدىن تەپتارتمايسەن، ھېچكىمنى ھەتتا قانۇنىنمۇ كۆزۈڭگە ئىلىپمۇ قويمايسەن. مۇبادا مۇشۇنداق كېتىۋەرسەڭ سېنىڭ ئىستىقبالىڭ قاراڭغۇ، ئەتەڭ تولىمۇ خەتەرلىك، سەن ئاخىرى بىرىپ بىر جەمئىيەت داشقىلـ-غا، بىر زىياندىشقا ئايلىنىپ قېلىۋاتىسەن! مەن بۇنىڭغا تاقەت قىلىپ تۇرالمىدىم، سەۋرى قاچام تاشتى، چۈنكى سېنىڭ بۇ ھالىتىڭ ئاتاڭنىڭ، ئاشۇ ۋەتەن دەپ، خەلق دەپ جان بەرگەن، ساڭا ئەڭ گۈزەل ئارزۇ - ئۈمىدىنى باغلىغان ئاتاڭنىڭ روھىنى دەپسەندە قىلىدۇ، ئۇنىڭ پاكىز روھىنى قىينايدۇ، ئازابلايدۇ. ئۇ چاغدا ئاتاڭ ھېچكىمدىن ئەمەس مەندىن رەنجىيدۇ، مەندىن كۆڭلى قالىدۇ! دېمىسىمۇ ئاتاڭ سانسىز قېتىم چۈشۈمگە كىرىپ قالدى! ئاتاڭ ھەر قاچان ماڭا خاپا كۆرۈنەتتى، ئۇ ئاغـزىدا ۋارىس! ۋارىس! دەپ ئۈمىدسىز ۋارقىرايتتى - يۇ، قولى بىلەن مېنى غەزەپ، ئاچچىقى بىلەن جۇنۇيتتى. مەن بۇنداق چۈشنى تالاي كۆردۈم، ھەر بىر كۆرگىنىمدە نەچچە كۈنگىچە گېلىمدىن غىزا ئۆتمەي، كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمىدى، سەن تاپتىن چىققانسىـ-رى ئاتاڭنىڭ روھىي ئالدىدا ئۆزۈمنى شۇنچە گۇناھكار ھېس قىلدىم، ئۇ رەھمەتلىكنىڭ سېنىڭ سەۋەبىڭ بىلەن روھىي ئازاب چېكىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغانسېرى ئىچىم ئېچىشىپ ئوتقا چۈشـ-كەن قىلدەك تولغىنىپ كەتتىم! بىر قەھرىمانىنىڭ ئوغلى ئاخىرـ-قى ھېسابتا ئاشۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالسا، ئەدناسى ئۆزىنىڭ كىمنىڭ ئوغلى، كىمنىڭ ۋارىسى ئىكەنلىكىنى بىلمىسە، ھەتتا

ئۆزىنىڭ پۇشتى - يىلتىزىنى، قەھرىمان ئاتىسىنى تونۇمىسا بۇ بىر پاجىئە ئەمەسمۇ؟!

مەن ئاخىرى سەن بىلەن قەتئىي رەۋىشتە سۆزلىشىش، ساڭا ئەينى ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، سېنى يارىنىڭ لېۋىدىن تارتىۋېلىپ ئاتاڭنىڭ روھىنى ئەمىن تاپقۇزۇش قارارىغا كەلدىم. شۇڭا مەن ھېلىقى ئەينى چاغدىكى نوپۇسنىڭ كۆتىكىنى ئىزدەپ تېپىپ مۇڭاپىق پۇرسەتنى كۈتۈپ يۈردۈم. مانا ئاخىرى بۈگۈن بۇ پۇرسەت يېتىپ كەپتۇ! مانا بىز دەل ئەينى چاغدا ئاتاڭ بىلەن ئولتۇرۇپ مۇڭداشقان يەردە ئولتۇرۇپ سۆزلەشتۇق، سەن بۇ يەردە پەقەت ئىككىمىز بار دەپ ئويلاپ قالما! ئىشىنىمەنكى بىز ھازىر ئۇچ ئادەممىز، بىزنىڭ ئارىلىقىمىزدا ئاتاڭ ئاتىللامۇ ئولتۇرۇپتۇ، ئاتاڭنىڭ روھىي بىزنىڭ باش ئۈستىمىزدە ئەگىپ يۈرىدۇ، بۈگۈن ئۇ ھەممىنى ئاڭلىدى، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، ھەممىنى بىلىپ تۇرۇۋاتىدۇ! بۈگۈن مەن ساڭا ئەينى ئەھۋالنى تولۇق ئاشكارىلىدىم. ئەمدى قانداق قوبۇل قىلىش ئۇنۇڭنىڭ ئىشى! بۇنىڭغا قانداق مۇئامىلە قىلىش ئۆزۈڭنىڭ ئىشى! بۇنىڭدىن كېيىن قانداق ياشايسەن؟ سەن كىمنىڭ پۇشتى ئىدىك، ئەمدى كىم بولدۇڭ ۋە يەنە كىم بولماقچى سەن، بۇلارنى ياخشى ئويلان! سەن مېنى تونۇيسەن! مەن ئاتاڭنىڭ بۇ دۇنيادىكى ئەڭ يېقىن ئادىمى، مېنى خالىساڭ ئاتاڭ ئورنىدا كۆرگىن، مېنىڭ ھەر بىر سۆزۈمنى چاينىپ باق، ئۆزۈڭ توغرىسىدا، ئاتاڭنىڭ ئارزۇ - ئۇمىدى توغرىسىدا چوڭقۇر ئويلىنىپ كۆر - دە، خالىغان چېغىڭدا مېنى ئىزدەپ كەلگىن، ئويلىغانلىرىڭنى ماڭا سۆزلەپ بەرگىن. بۇ، ئىش يۈزىدە بەزىدە ئاتاڭغا سۆزلەپ بەرگىنىڭ، چۈنكى ئۇنىڭ روھىي ھەر قاچان بىز بىلەن بىللە، مەن بىلەن، سەن بىلەن بىللە! سېنىڭ خىياللىرىڭدىن ئاتاڭمۇ خەۋەردار بولسۇن، ئۇنىڭ روھىي بىلىپ قالسۇن؛ مەن ساڭا «ئۇ بول»، «بۇ بول» دېمەيمەن، چۈنكى شۇنچە ئەھۋالنى ئېيتىپ

تۇرۇپ ئۇنداق دېيىش ئارتۇقچە، لېكىن شۇنى تەكىتلەپ قويايكى، «ياخشى ئەر ئاتا بالىسى» دېگەندەك، ئاشۇ قەھرىمان ئاتاڭنىڭ ئوغلى بولۇشقا تىرىشىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن، ئۇندىن باشقا ئاناڭ ھەققىدە ھەر قانداق يامان خىيالنى كاللاڭدىن چىقىرىپ تاشلىغىن، ئۇنى سۆي، قەدىرلە، ئاسرا، ئايىغىن، ئۇنىڭ ئازابى ئۆزىگە يېتەرلىك، سەن تۆپىلەپ ئازاب كەلتۈرۈپ بەرمە، ئۇنداق قىلساڭ ئاتاڭنىڭ روھىي قورۇنىدۇ. يەنە ئاۋۇ تەرىپىلىگەن ئاتاڭنى ھۆرمەتلە، توغرا سۆزىنى ئاڭلا، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىل. ئۇ راستىنلا بىر ياخشى ئاتا!

تۇرەك سوجاڭ ئاخىر بىر ئېغىر ئىشتىن چارچاپ، ئۆزىنى بۆگلۈككە تاشلاپ دېمىنى ئېلىشقا تەمشەلگەن ئادەمدەك چوڭقۇر بىر تىنىپ جىم بولدى.

ئۇنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرى ئۇزۇلۇشى بىلەن تەڭلا ئۆزىنى ئاران بېسىپ ئولتۇرغان ۋاسىل پاڭگىدە ئېتىلىپ ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى. ئۇنىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدى تىترەيتتى. يۈز - كۆزى ئېسىلىپ ئوتۇقۇپ كەتكەندى، ئۇنىڭ پۈتۈن ئىچ - باغرى تۆكۈلگۈدەك ئېسەدەپ، ئۆپكىدەپ، بۇقۇلداپ يىغلاشلىرىدىن تۈرەك سوجاڭنىڭ كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش تولدى. ئۇ كۈچلۈك قوللىرى بىلەن يېنىدا ئولتۇرۇپ يېتىم قوزىدەك بوزلاۋاتقان ۋاسىلنىڭ مۈرىسىدىن قۇچاقلىدى. ۋاسىلمۇ خۇددى ئۆز ئاتىسىنى تېپىۋالغاندەك ئۇنىڭ ئىسسىق باغرىغا بېشىنى قويۇپ، تېخىمۇ بەكرەك يىغلاپ كەتتى.

قۇياش غەربكە قىيسايدى، ئۇنىڭ ئوتقاشتەك شولىسى قېرى سېدىنىڭ باراقسان شاخلىرىنى پۈركەپ، سېدە دەرىخىنىڭ قارامتۇل ياپراقلىرىنى، بىر تەسىرلىك ۋە ئازابلىق ئائىلە شەجەرىسىنىڭ بايانىغا شاھىد بولۇپ ئېغىر سۈكۈت ئىچىدە جىمجىت ئېقىۋاتقان ئۆستەڭ سۈيىنىڭ يۈزىنى شەلپەر ياپقاندەك ھالرەڭ قىزغۇچ تۈسكە كىرگۈزدى، مەيىن شامالدىن دەرەخ يوپۇرماقلىرى

خۇشال شۇبرلىدى، قەيەردىدۇر بىر جايدا كاككۇكنىڭ خەندان ئۇرۇپ مۇڭلۇق سايرىغىنى ئاڭلاندى.

تۇرەك سوجاڭ بىلەن ۋاسلىنىڭ يۇرىكى ھاياجاندىن تېپچەكلەپ، تىل بىلەن ئىپادىلىمەك تەس بولغان بىر خىل سېزىم بىلەن لىققىدە توشقاندى. بىر پېشقەدەم جەڭچى بىلەن بىر ناتۇۋان ئۆسمۇرنىڭ ۋۇجۇدى بىر خىل ئاچچىق، ئازابلىق - قايغۇلۇق، لېكىن يەنە نېمىسى بىلەندۇر كىشىنى شېرىن خىيالغا پېتەكلەيدىغان بىر خىل مۇرەككەپ سېزىم بىلەن چۇلغانغاندى.

بازاردىن تارقاپ ماڭغان بازارچىلارنىڭ قىقاس - چوقانلىرى، شاۋقۇن - سۇرەنلىرى گۇزەل يېزىنىڭ سۈزۈك ئاسمىنىنى چاڭ كەلتۈرۈپ شاۋقۇنلايتتى. ھېلىقى كاككۇكنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى ئاستا - ئاستا يىراقلاپ كېتىۋاتاتتى...

ئونىنچى باب

شۇ كۈندىن ئېتىبارەن ۋاسىل ئۆزگەردى. ئۆزگەردى ئەمەس، قايتا تۇغۇلدى، تۇغۇلغاندىمۇ باشقىچە، بەكمۇ باشقىچە بولۇپ تۇغۇلدى.

ئۇ بىردىنلا جىمغۇرلىشىپ كەتتى. جىمغۇرلۇق پەقەت ئۇنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى ئىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ھەممىلا نەرسە ئۆلۈپ، ھەممىلا نەرسە قايتىدىن ئۆزگەرگەن ھالدا تىرىلمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا زاھىر بولۇۋاتقان مانا مۇشۇ ئۆلۈش بىلەن تىرىلىش جەريانى ئۇنىڭ ئەسلىي تۇپ تەبىئىتىدىكى بىر ئازابلىق تىركىشىش جەريانى ئىدى. شۇنداق، ئۇ قاتتىق ئازاب ئىچىدە قالغان ئىدى! ئۇنىڭغا ئەتراپىدىكى ھەممىلا نەرسە ساختا، تەبىئىي ۋە چىن ئەمەس بولۇپ تۇيۇلاتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ 18 يىللىق ھاياتى چىن ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك ۋە

قەدىردان يۆلەكلىرى بولغان ھازىرقى ئاتىسى بىلەن ئانىسىمۇ چىن ئەمەس ئىدى، ھەتتا ئۇنىڭ ئۆزىمۇ چىن ئەمەس ئىدى. . .

ئۇ 18 يىل مابەينىدە ئۆزىنى تولىمۇ بەختلىك، تەلەيلىك بىر بالا دەپ چۈشىنىپ كەلگەنىدى، چۈنكى ئۇ قولىنى نەگە ئۇزارتسا شۇ يەرگە يېتەتتى، نېمىنى قىلسىمەن دېسە شۇنى قىلاتتى، ھەر جەھەتتىن ئۇ ئۆزىنى ئەتراپىدىكى تەڭتۇشلىرىدىن ئۈستۈن تۇرىمەن دەپ قەتئىي ئىشەنگەنىدى. چۈنكى بەزى تەڭتۇشلىرىنىڭ ئاتىسى بار، ئانىسى يوق، يەنە بەزىلىرىنىڭ ھال - كۈنى ئانچە ياخشى ئەمەس، يەنە بەزىلىرىنىڭ ئاتا - ئانىسى ياشىنىپ قالغان، كېسەلچان ۋە نامرات، يەنە بەزى تەڭتۇشلىرى جىسمانىي جەھەتتە ئاجىز، ئەقلى كەمتۈك، بەزىلىرى قورقۇنچاق، بەزىلىرى بەدەن قۇرۇلۇشى جەھەتتە سەت ۋە تومپاي. ئىشقىلىپ ئۆزىنى كىمگىلا سېلىشتۇرمىسۇن، ئۇ ھەر قاچان، ھەر جەھەتتە باشقىلاردىن ئۈزگىچە بولۇپ چىقىدۇ. ئاتا - ئانىسى تەل، ئاتا - ئانىسى قېرى دېگۈدەك قېرى ئەمەس، يېمەك - ئىچمىكى ئېشىپ - تېشىپ تۇرىدۇ، ئاتا - ئانىسى مەھەللىدە ئىككىنىڭ بىرى، ئۆزى بولسا كېلىشكەن ساغلام ۋە ئەقىللىق، ئۇنىڭدا كۈچ دېسە كۈچ، جىگەر دېسە جىگەر بار، ئۇ خەقنىڭ بالىلىرىغا ئوخشاش سىقىلىپ - قورۇنۇپ ئەمەس، ئەكسىچە تايچاقتەك قىيغىتىپ ئەركىن - ئازادە چوڭ بولدى. ئۇ ئائىلىدە بولسۇن، مەھەللىدە بولسۇن ئۆزى بەگ، ئۆزى خان.

ئەمدىچۇ؟ ئەمدى. . . ئەمدى مانا ھەممىسى ساختا ۋە يالغان بولۇپ چىقتى. ئاتا - ئانىسى ئۆز ئەمەس، ئانىسى ئۇ ئويلىغاندەك ئۇ دەرىجىدە («ياخشى ئەمەس» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چىقىرالمىسا يەنە!) ھەي، نېمە دېسە بولار، ئىشقىلىپ ئۇ دەرىجىدە ئەمەس، ئۇ قەھرىماندىن يۈز ئۆرۈگەن بىر خوتۇن! ھازىرقى ئاتىسىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئامراقلىقى، كۆرسىتىۋاتقان مېھىر - مۇھەببىتى پۈتۈنلەي ساختا! ئۇ كىشىنىڭ بالىسىنى بېقىۋاتىمەن

دەپلا چۈشىنىدۇ، پەقەت ۋاسلىنىڭ ئانىسىنى ئايىغىنى ئۈچۈنلا ئۇنىڭغا ئاشۇنداق يالغان شەپقەت كۆرسىتىپ كەلگەن. ئۇنىڭ بايلىقى ۋە بىساتى بىلەن ۋاسلىنىڭ ھېچبىر ئالاقىسى يوق، چۈنكى ئۇ بىر يالغان ئاتىنىڭ نەرسىلىرى. . . ئۇنىڭ سىڭىللىرىمۇ ساختا! چۈنكى ئۇلارمۇ ۋاسىل بىلەن بىر ئاتىنىڭ بالىلىرى ئەمەس! ھەتتا مۇشۇ يېڭىئاۋاتمۇ ساختا! چۈنكى ئۇ بۇ يەردە تۇغۇلمىغان، سايىبىرىتتا تۇغۇلغان. يېڭىئاۋاتىنىڭ كەڭرى زېمىنى، قاراڭغۇ باغلىرى، سۈزۈك سۇلىرى، ئېتىزلىرى، خامانلىرى، گۈل - گىياھى ئۇنىڭغا تەۋە ئەمەس، ئۇ پەقەت يېڭىئاۋاتلىقلارنىڭ. . . دېمەك، ھەممىسى، ھەممىسى چىن ئەمەس، ھەممىسى ئۇنىڭ ئەمەس، ھەممىسى ساختا، ھەممىسى ئۇ ئويلىغان، ئۇ چۈشەنگەن، ئۇ ئىشەنگەنەك ئەمەس ئىكەن.

ھالبۇكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇ سۆيگەن، ئۇ كۆيگەن، ئۇ قەدىرلىگەن، ئۇ ئىشەنگەن ئەڭ سۆيۈملۈك، ئەڭ ئۆز، ئەڭ قەدىردان نەرسىلەر ئىدىغۇ؛ دېمەك ئۇنىڭ پۈتكۈل ھاياتى، بارلىقى، تۇرغان - پۈتكىنى ساختا ۋە يالغان!

ئۇنى بىر ئازابلىق تۇيغۇ زەھەرلىك يىلاندەك چېقىپ تولغاندۇراتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ 18 يىللىق ھاياتىنى تۇرمۇش چوققىسىدىكى بىر يۈكسەكلىك دەپ ئىشەنگەن بولسا، ئەمدىلىكتە ئۇ ئاشۇ يۈكسەك چوققىدىن بىر چوڭقۇر ھاڭغا، بىر چەكسىز قاراڭغۇلۇق ئىچىگە دومىلاپ چۈشۈپ كەتتى.

ئۇ ئەمدىلىكتە ئاتىسىز بىر يېتىم، يىلتىزسىز بىر تال قامغاق، لەيلەپ يۈرگەن بىر كۆپۈك، خالاس!

ئۇنىڭ ئىچى بوش، ئايىغى ماغدۇرسىز، يۈرىكى ھېسسىياتسىز، كاللىسى قۇرۇق. . . ئۇنىڭ ئۇچۇن ھەممىلا نەرسە، ئىلگىرى ئۇنىڭغا چەكسىز خۇشاللىق ۋە ئۇمىد بەخش ئاتا قىلغان، گۈزەل ئارزۇ ۋە ئارمان بەرگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئەمدىلىكتە ئۆزلىرىنىڭ پۈتكۈل سېھىر - كارامىتىنى، تارتىش

كۇچىنى، قەدىر - قىممىتىنى، ئەھمىيەت - مەنىسىنى پاك - پاكىز يوقاتتى! ئۇ ئەمدى ھېچنەرسە ئەمەس، ھېچنەرسە! . . . ۋاسىلىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى، ئۇنىڭ ياخشى كۆرىدە- غان تامىقى ئۆز تەمىنى يوقاتتى، ئۇنىڭ ئۇيقۇسى ئۆز لەززىتىنى يوقاتتى، كۇلكە - چاقچاق، ئويۇن - تاماشا، كۈتۈش، سېغە- نىش، خالاش، ئىزدەش دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر خىل يات ۋە يوچۇن نەرسىلەرگە ئايلاندى.

ئۇ ھېچكىمگە گەپ - سۆز قىلمايدۇ، ھېچنەرسىنى كۆرمەي- دۇ ۋە ئاڭلىمايدۇ. ھېچكىمگە قاراپ كۇلمەيدۇ، خىيال سۈرگە- نى سۈرگەن، ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان، ياتقىنى ياتقان. . .

ھەممىلا يەردە يالغۇز قېلىشنى خالايدۇ، يىگانە، تەنھا ھالدا خىيال سۈرۈشنى خالايدۇ، ئۇنىڭدىن ئۆزگە ھېچنەرسىگە رايى بارمايدۇ، بارمايدۇ ئەمەس، ئۇ قاچىدۇ، ئۆزىنى تارتىدۇ، ئۇلار- دىن بىزار بولىدۇ.

ئىلگىرى ۋاسىلىنىڭ شوخلۇقى، كەپسىزلىكى، بەكۇاشلىقى ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىنى خاۋاتىرلەندۈرگەن بولسا، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ ئۇشتۇمتۇتلا بۇ دەرىجىدە جىمغۇر، مەيۈس بولۇپ ئۆزگە- رىشى، ئۇنىڭ ھېچبىر سەۋەبسىزلا، ئۆزىچىلا روھىي قېچىپ كەتكەندەك شۇكلەپ كېتىشى، ھېچنەرسە بىلەن كارى يوق، ھېچنېمە تەسىر قىلماس، ھېسسىياتسىز، خىيالچان، بېپەرۋا، گومۇش چىراي ۋە ساراڭقېتىش بولۇپ ئۆزگىرىشى ۋاسىلىنىڭ ئاتا - ئانىسىنى قورقىتىۋەتتى، ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىلا ئەمەس، ئادەتتە ئۇنىڭ كۆلەڭگىسىگىمۇ بىزار بولۇپ كەتكەن ئەل - مەھەللىلەر بىردىنلا ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ، ئۇھ تارتىدىغان بولۇپ قېلىش- تى. . . ۋاسىلىنىڭ بۇنداق ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىشى ۋاسىلىنىڭ ئاتا - ئانىسىنى، سىڭىللىرىنى قاتتىق ئازابقا قويدى، ئۇلار ھېچنەرسىنى چۈشىنەلمەي يىغلايتتى، قاقشايتتى، ئۇنىڭ كۆڭ- لىنى ئېچىشقا، ئىلگىرىكى كەپسىز، بەكۇاش ھەتتا بىزەك،

يالقاۋ هالىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئۇرۇنۇپ ئاۋارە بولۇشاتـ
تى. . . لېكىن ئۇلارنىڭ ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ ھەممىسى بىكارغا
كەتتى. ۋاسىلىنىڭ چىرايى بىرەر قېتىممۇ ئېچىلىپ باقمىدى.
ئۇ گويا كۆز ئالدىدىكى رېئاللىقنى تامام ئۇنتۇپ، باشقا بىر
دۇنياغا، بىر خىيال دۇنياسىغا، بىر قايغۇ ـ ھەسرەت دۇنياسىغا
ئەسىر بولغانىدى.

ئۇلار بۇنى، ھەتتا يۈرت ـ مەھەللە ۋاسىلىنى «شامال دارىپ
قاپتۇ» غا جورۇشتى. مەھەللىدە «ۋاسىل ئېلىشىپ قاپتۇمىش»
دېگەن سۆزلەر تارقالدى. چەكسىز ئازاب ئىچىدە قالغان ئۇنىڭ
ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى قانداقتۇر بىر داخانغا كۆرسەتمەكچى بولۇشـ
تى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ ۋاسىل غالجىرلاشقاندەك ئۆينى بېشىغا
كىيدى. كېيىن ئاتا ـ ئانىسى نەلەردىندۇر ھېلىقى داخاننى
تېپىپ كېلىۋېدى، ۋاسىل يانقان يېرىدىن چاچراپ قوپۇپ ھېلىقى
داخاننى سۈر ـ توقاي قىلىپ قوغلاپ چىقاردى. ئاتا بىلەن ئانا
نېمە قىلارىنى بىلمەي قوللىرىنى چىشلىشىپ كۆز يېشى قىلىشـ
تى. ئاخىرى ئۇلار تەقدىرگە تەن بەردى. «ۋاسىلغا جىن چاپلـ
شىپتۇ. بىرى قەست قىلدىمىكىن ـ يا، ئاخىرى بالىدىن ئايرىلىپ
قاپتىمىز. . . » دېيىشىپ ناله قىلىشىپ ئولتۇرۇپ قېلىشتى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇلارنىڭ قورۇسىغا تۇرەك سو-
جاڭ ئۇشتۇمتۇت كىرىپ كەلدى. بۇ چاغدا سايىم توقا ئېتىزدا
ئىدى. نۇرنىساخان ھويلىدىكى مال ـ قارىغا ئوت ـ چۆپ سېلىپ
بېرىۋاتاتتى. تۇرەك سوجاڭنىڭ ئۇشتۇمتۇت كىرىپ كەلگىنىنى
كۆرۈپ ئانىنىڭ يۈرىكى قارت قىلىپ قالدى. تۇرەك سوجاڭ
ھېچقاچان كەلمەيتتى. ئۆزىگىمۇ ئونچە چىراي ئېچىپ كەتمەيتـ
تى. ئەجەب ئۇشتۇمتۇت كېلىپ قاپتۇ ـ يا؟

نۇرنىساخانىنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك، دەككە ـ
دۈككە ئىچىدە گاڭگىراپ قالدى. ئۇ تۇرەك سوجاڭغا تىكىلىپ
قارىيالماي ئۇنى سۆيىغا باشلىدى. ئالدىغا داستىخان سېلىپ،

چاي دەملەپ تاتلىق - تۇرۇم كەلتۇردى. تۇرەك سوجاڭ ئۇنى - بۇنى دەپ بىر دەم ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئۇشتۇمتۇت ۋاسلىنى سوراپ قالدى. ۋاسىل بۇ چاغدا ئىچكىرىكى ئۆيدە ئىدى. بىر - ئىككى ئايدىن بۇيان ۋاسىل ئۆيدىكىلىرىنىڭ كۆزىدىن قېچىپ، ئەتىدىن - كەچكىچە ئاشۇ ئۆيدىن چىقمايدىغان بولۇۋالغانىدى.

— بۇ بالا ئۆمسىلا بالا بولۇپ قالدى، ئەتىدىن - كەچكىچە ئاشۇ ئۆيدىن چىقمايدۇ، — دېدى نۇرنىساخان يىغلامسىراپ.

— ئاڭلىدىم، شۇڭا ئاتايىن ئۇنى يوقلاپ كەلدىم. مەن كىرىپ كۆرۈشۈپ چىقاي، سىلە كىرمىسىلە، — تۇرەك سوجاڭ شۇنداق دەپلا ئىچكىرىكى ئۆيگە ماڭدى. نۇرنىساخان ھاڭ - تاڭ بولۇپ ئولتۇرۇپ قالدى. تۇرەك سوجاڭ كىرىپ كېتىپ خېلى ۋاق ئۆتتى. نۇرنىساخان يا ئۆيگە كىرەلمەي، يا نېمە دېيىشۋاتقىنىنى ئاڭلىيالماي، تىت - تىت بولۇپ ئولتۇرالماي قالدى. . . بىر ھازادىن كېيىن تۇرەك سوجاڭ يېنىپ چىقتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ۋاسىلمۇ چىقتى.

— ۋاسىل بىلەن ئىككىمىز بىردەم تالا - تۇزنى ئايلىنىپ كېلەيلى. . . ، — دېدى تۇرەك سوجاڭ ۋېلىسىپىتىنى يېتىلەپ سىرتقا مېڭىۋېتىپ. ۋاسىل ئۇندىمەستىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئىككى ئايدىن بۇيان ۋاسىلنىڭ بوسۇغا ئاتلاپ تالاغا چىقىشى مۇشۇ ئىدى.

شۇ چاغدىلا نۇرنىساخان ۋاسىلنىڭ بۇنداق ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى بىردىنلا چۈشىنىپ قالدى. «ئەسلىدە تۇرەك سوجاڭ ئەينەن ئەھۋالنى بالىغا ئېيتقانىكەن - ده. ۋاي شورۇم قورۇسۇن. ئەجەپ شۇنى ئويلىماپتىمەن. . . » دېگىنىچە يۇم - يۇم يىغلاپ ئولتۇرۇپ قالدى نۇرنىساخان.

نۇرنىساخاننىڭ كۆز ئالدىدىن بۇنىڭدىن 17 - 18 يىل ئىلگىرىكى ھېلىقى كۆرۈنۈشلەر بىر - بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى، ئۇنىڭ يۈرەكلىرى ئۆرتىنىپ، كۆز يېشى ئېتەكلىرىنى ھۆل

قىلىۋەتتى. ئۇ شۇ يىللاردىن بۇيان تالاي قېتىم مۇشۇنداق ياش تۆككەنىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئېچىشاتتى، ھەر قېتىم شۇلارنى ئويلىغىنىدا خۇددى بىر تال قارا ئارقانغا چىرمىشىپ قېلىپ جان تالىشىۋاتقاندەك دېمى كېسىلىپ، پۈت - قوللىرى ئۇيۇشۇپ ھوشىنى يوقاتقىلى تاس - تاسلا قالاتتى. بۇگۈنمۇ شۇنداق بولـدى، ئۇ ئۆزىنى تامامەن يوقتىپ چەكسىز نادامەت ئىچىدە ياپراقـتەك تىترەپ ئۆزۈندىن - ئۆزۈنغا ئولتۇرۇپ كەتتى. بىر چاغلارـدا قىزلىرى مەكتەپتىن كېلىشتى. ئارقىدىنلا سايىم توقا ئېتىزـدىن يانىدى.

— ۋاسلىجان قېنى؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى ئۇ ئادەتتى بويىچە ئىشكىتىن كىرە - كىرمەيلا.

نۇرنىساخان چۆچۈپ ئۆزىگە كەلدى:

— ھېلىقى تۇرەك سوجاق كەپتىكەن، بىردەم - يېرىم دەم ئايلاندۇرۇپ ئەكىلەي، دەپ ئەپچىقىپ كەتتى، — نۇرنىساخان دەككە - دۈككە ئىچىدە جاۋاب بەردى.

— تۇرەك سوجاق؟ — سايىم توقى ئەندىكىپ كەتتى، ئۇنىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ، كۆزلىرى غەلىتە پارقىراپ كەتتى، — بىرەر چاتاق تېرىپ قويۇپ يۈرگەن بولمىسۇن مۇشۇ بالا؟ بىرەر ئىش چىقىرىپ قويۇپ بىزگە ئېيتالماي قىينىلىپ يۈرەمدۇ - يا بۇ يېتىم؟ — سايىم توقا ئەندىشە ئىچىدە سورىدى.

— ۋاي ئېغىزلىرىنى ئۇششۇتمىسىلە.

— ئەمىسە، ئۇ يىلدىن - بۇ يىلغا كېلىپ باقمىغان ئادەم نېمىشقا ئۇشتۇمتوت كېلىپ قاپتۇ؟

— يوقلاپ كەلدىم دېدىغۇ. ھېچ ئۇنداق بىر ئىش بارەك قىلمايدۇ گەپ - سۆزىدىن.

نۇرنىساخان دېلىغۇل بولۇپ جاۋاب بەردى. ئۇ سايىم توقـنىڭ تۇرەك سوجاقنىڭ ئىلگىرىكى ئىشلارنىڭ بىردىنبىر شاھـدى ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ كې-

لىشىنىڭ سىرىنى ئۇنىڭدىن يوشۇرۇپ قالماقچى بولدى.

سايىم توقا سەل خاتىرجەم بولغاندەك بولدى، ۋاسىل خىلەغىچە قايتىپ كەلمىدى. كەچلىك چاي بىر كۆڭۈلسىزلىك ئىچىدە ئىچىلدى. بالدۇرلا يېتىپ قالىدىغان سايىم توقا خىلەغىچە ئۇنى - بۇنى قىلىپ يۇرۇپ ياتمىدى. خۇپتەن نامىزىدىن كېيىنمۇ خىلىغىچە خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇردى. ئاخىرى بولماي هارغىنلىق غالىب كېلىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

ۋاسىل تولىمۇ كەچ قايتتى. ئۇ ئۆزىنى كۈتۈپ ئۇخلىماي ئىشىككە تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان ئانىسىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە:

— يەيدىغان بىر نەرسە بېرە ئانا، — دېدى هارغىن ئاۋازدا.

ئانا ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ داستىخان سالدى. بۇ ۋاسىلنىڭ ئىككى ئايدىن بۇيان تۇنجى قېتىم ئانىسىغا ئېغىز يېرىپ گەپ قىلىشى ۋە تاماق سورىشى ئىدى. ئانىنىڭ قۇلىقىغا ۋاسىلنىڭ ئاۋازى تولىمۇ مۇلايىم، يېقىملىق ئاڭلىنىپ كەتتى، خۇشلۇقىدىن بىچارە مەزلۇمنىڭ يۈرىكى سىلىپ كەتتى.

ۋاسىل چاي ئىچىۋېتىپ ئارىلاپ - ئارىلاپ ئانىسىغا ئۆن - تىنسىز قاراپ قويىاتتى. ئۇنىڭ قاراشلىرىدا بىر خىل ئىچ ئاغرىتىش، هېسداشلىق تۇيغۇسى ئەلەڭگىيىتتى، ئىككى ئايدىن بۇيان ئوغلىنىڭ ئۆزىگە سارايغا بولۇپ قالغاندەك چەكچىيىپ قاراشلىرىدىن، ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ چوڭقۇرىدا يالتىراپ تۇرغان ئۆچلۈك، غەزەپ، ئەيىبلەش، پەس كۆرۈش ۋە بىزارلىق تۇيغۇلىرى ئارىلىشىپ كەتكەن سوغۇق ئۇچقۇنلاردىن تېنى شۇركىنىپ جېنىنى قويارغا يەر تاپالماي قالغان بىچارە مەزلۇم ئوغلىنىڭ بۇگۈنى ئۆزىگە باشقىچە نەزەردە، خۇددى ئىلگىرىكىدەك بىر خىل بالىلىق مۇھەببىتى بىلەن تىكىلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ يۈرىكى دۇپۇلدەپ سېلىپ كەتتى، خۇدايىم كۆڭلىگە ئىنساپ بەرگەن ئوخشايدۇ ئوغلۇمنىڭ... هەر نېمە بولسا مېنى يەنە ئانام دەپ تەلپۈنۈۋاتىدۇ. مېنىڭ قانچىلىك ئازابتا قالغىنىمنى، پۈشايمان ئىچىدە قانچىلىك

پۇچۇلىنىۋاتقانلىقىمنى چۈشەنگەن ئوخشايدۇ. ئەسلىدە سوجاڭ شۇنىڭ ئۈچۈن كەپتىكەن ھېلى... مانا بىر دەمدە باشقىچىلا بولۇپ كىرىپتۇ بىچارە ئوغلۇم.

ئۇ پۈت - قولى يەرگە تەگمەي پاپپاسلاپ يۈرۈپ چاي راسلا- ۋېتىپ شۇلارنى ئويلايتتى. خۇشلۇقىدىن ھېلىدىن - ھېلىغا كۆزلىرىگە لىققىدە ياش تولاتتى ۋە ئوغلىغا بىلىندۈرمەي كۆز يېشىنى سۈرتۈۋالاتتى... ئانا - بالا ئىككى ئايدىن بېرى پەقەت بۇگۈنلا ئانا - بالىدەك ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشىپ ئۇخلاپ قېلىشتى.

شۇ كۈندىن باشلاپ تۈرەك سوجاڭ پات - پات كېلىدىغان بولدى. سايىم توقا سوجاڭ كەلسە قەۋەتلا خۇش بولۇپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى. چۈنكى سوجاڭ يوقلاپ تۇرغاندىن بۇيان، ۋاسلا- نىڭ كەيپىياتى كۈنسېرى ئۆزھاللىشىپ، ياخشىلىنىپ بارماقتا ئىدى. ئۇ ھازىر ئۆيىدىكىلىرىگە ئوچۇق - يورۇق گەپ قىلىدى- غان، ئانچە - مۇنچە ئۆي ئىشلىرىغا قارىشىدىغان بولدى. بۇنىڭ- دىن ئاتا بىلەن ئانىنىڭ بېشى كۆككە يەتتى. ۋاسل ئىلگىرىكى ئاغىنىلىرىنى تاشلىدى. تالا - تۈزگىمۇ كۆپ چىقمايتتى. لېكىن پات - پاتلا تۈرەك سوجاڭنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئولتۇرۇپ كېلەتتى. ئۆيىدىكىلەر بۇنىڭدىن تېخىمۇ خۇشال بولۇشاتتى. تۈرەك سوجاڭ- دەك ياخشى ئادەم ئوغلىنى ھېلىقىدەك ئازغۇنلۇقتىن قۇتقۇزۇپ قالغانىدى. ۋاسلىنىڭ تۈرەك سوجاڭنى خۇددى ئاتا ئورنىدا كۆ- رۈپ دائىم ئىزدەيدىغان بولغانلىقى ۋاسلىنىڭ ئەمدى ئۆزلىرى كۈتكەندىنمۇ بەكرەك بىر ياخشى ئادەم بولۇشقا باشلىغانلىقىنىڭ بېشارىتى ئىدى. سايىم توقا سوجاڭغا ئۆزۈن ئۆمۈر تىلەپ نامە- زىدا دۇئا قىلىدىغان بولدى. كۆز ئايلىرى كىرىپ كەلمەكتە ئىدى، ئېتىز - ئېرىقنىڭ ئىشلىرى تازا ئالدىراش بولۇۋاتقان كۈنلەر ئىدى. ۋاسل ئەتىدىن - كەچكىچە ئاتىسىغا قارىشىپ ئالدىراپ يۈردى. كەچقۇرۇن ئىشتىن يېنىپلا باش - كۆزلىرىنى

يۇيۇپ، كىيىملىرىنى ئالدىراپ يەڭگۈشلىدى - دە، تاماقمۇ يې-
مەستىن ۋېلىسىپىتىنى مىنىپ چىقىپ كەتتى. سايىم ئاكا مال -
قارلىرىنى بېسىقتۇرۇۋېتىپ، خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپلا
يېتىپ قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتى. قىزلار بولسا ئەزەلدىن بالدۇرلا
يېتىۋالاتتى. ئانا گۆش نانىنى سوۋۇپ قالمىسۇن دەپ، داستىخانغا
يۆگەپ ۋاسلىنى ساقلاپ سۇپىدا ئېڭىكىنى تۇتقىنىچە خىيالغا
پېتىپ ئولتۇراتتى. ئۇزۇم تېلىغا ئېسىپ قويۇلغان لامپۇچكا
خىرە يورۇپ تۇراتتى. سالقىن شامال مەي باغلىغان ئۇزۇم يوپۇر-
ماقلىرىنى يەڭگىل شىلدىرلىتاتتى. يىراق - يىراقلاردىن ئىتلار-
نىڭ ھۇرۇنلۇق بىلەن قاۋاۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ قالاتتى، پۈتۈن
يېزا ئۆزىگە خاس بىر جىملىققا چۆمگەنىدى. بۇگۈن ۋاسىل
تولىمۇ كەچ قايتتى. ئۇ كەلگىچە ئانا تولىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى،
ئۇنىڭ ھاياتىغا چوڭقۇر ئىز سالغان ئۇنتۇلغۇسىز كەچۈرمىشلەر-
نى ئويلاپ ئولگۇرگەن ۋە كۈنسېرى ئەمەس، سائەتسېرى ئۆسۈپ
چوڭ بولۇۋاتقان ئوغلى بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەڭ سەز-
گۈر ھەمدە ئىككىلىسىگە كۈندەك ئايان، لېكىن ئىككىسىلا ئې-
غىزدىن چىقىرالمايۋاتقان روھىي مۇناسىۋەتنىڭ ئىستىقبالىنى
ئويلاپ، ئۇنى قانداق تەڭشەش ۋە ئىزغا سېلىش توغرىسىدا بىر
قارارغا كېلىپ ئولگۈرگەنىدى.

ۋاسىل ئادەتتى بويىچە داستىخانغا ئولتۇرۇپ، ئانىسىغا يەر
ئاستىدىن ئۇنسىز قاراپ قويدى. ئۇنىڭ بۇگۈنكى پۈتكۈل تۇرقى،
سىياقى، ئولتۇرۇپ قوپۇشى، قاراشلىرى، چوڭقۇر خىيالغا پاتـ
قان چاغدىكى سۈكۈتلۈك ھالىتى باشقىچە ئىدى. ئانىنىڭ سەز-
گۈر كۆڭلى بۇنى بىر قاراپلا كۆرۈپ يەتكەندەك بالىنىڭ بۇگۈن
بىر كەسكىن قارارغا كەلگەنلىكىنى ھېس قىلىپ بولغاندەك بولـ
دى. ئانا بۇنى بىلەتتى، ئاخىرى بىر كۈنى مۇشۇنداق بىر سائەتـ
نىڭ يېتىپ كېلىدىغانلىقىنى ئاللىقاچان ئويلاپ يەتكەنىدى. شۇڭا
ئۇ بۇ سائەتنى بىر خىل ئىزتىراپلىق ئىچىدە كۈتۈپ كېلىۋاتاتتى.

لېكىن ئۇ بۇ سائەتتىكى بۇنچىۋالا تېز يېتىپ كېلىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى. شۇڭا ۋاسىلىنىڭ داستىخان ئۈستىدىكى سىرتىدىن قارىغاندا خاتىرجەمدەك كۆرۈنگەن بىلەن، ئاشۇ خاتىرجەملىكىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنغان بىر خىل جىددىيلىكنى، كەسكىنلىكنى، قىينىلىشنى ۋە ساراسىمىلىقنى ھېس قىلغىنىدا بىردىنلا تەشۋىشلىنىپ ئەندىشگە چۈشۈپ قالدى.

ۋاسىل بۇگۈن باشقىچە تەمكىن، مۇلايىم ۋە رايىش كۆرۈنەتتى. ئۇ گويا ئانىسىدىن نېمىدۇر بىر نەرسىنى كۈتۈۋاتقاندەك، گويا ئانىسىغا ئەڭ خۇپىيانە سىرىنى تۆكۈپ بېرىشكە تەرەددۇتلىنىۋاتقاندەك، لېكىن نېمىشقىدۇر يەنە بۇنىڭغا دەماللىققا جۈرئەت قىلالماي قىينىلىۋاتقاندەك كۆرۈندى. ئانىسىغا كىچىكىدىن بىر خىل تەرسالىق، قوپاللىق، يالغانلىق نىقابىغا ئورالغان ئەركە - نازانىقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ ئۆگەنگەن ئوغلىنىڭ بىردىنلا بۇنچىلا ياۋاش، مۆمىن، رايىش ۋە مۇلايىم قىياپەتتە كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇشى ئانىنى ئەندىشگە سېلىپ قويدى. ئانا ئوغلىنىڭ قىمىر قىلغىنىنىمۇ كۆز ئۆڭىدىن قاچۇرماي، داستىخانىنىڭ بۇرجىكىنى غىجىملاپ يەر بېقىپ مەيۈسكىنە ئولتۇراتتى.

ۋاسىل چاي ئىچىپ بولدى. ئانا ئورنىدىن قوزغىلىپ داستىخانىنى يىغماقچى بولۇپ ۋاسىلنىڭ ئۈدۈلىغا كەلدى. شۇ چاغدا ۋاسىل ئانىسىنىڭ بىلىكىنى تۇتۇپ، ئانىنىڭ مەيۈس، غەمكىن، ئىزتىراپلىق ۋە سۇلغۇن چىرايىغا تىكىلگىنىچە بېشىنى ئانىسىنىڭ ئوتتەك قىزىپ، بىر غۇلغۇيچىلىق ئىچىدە گاھ كۆتۈرۈلۈپ، گاھ چۈشۈپ تۇرغان قۇۋۇەتلىك كۆكرىكىگە مەھكەم باستى. ئانا قولىدىكى داستىخانىنى جايىغا قويۇپ ئوغلىنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويدى - دە، ئىچ - ئىچىدىن بوغۇلۇپ يىغلىۋەتتى. ئانا ۋاسىلنىڭ يۇرىكىنىڭ شىددەت بىلەن تېپىچەكلەۋاتقانىنىنى ئاڭلىدى، ئۇنىڭدىن كېلىۋاتقان بالىلىق مۇھەببەتنىڭ ھارارىتىدىن ئانىنىڭ ۋۇجۇدى لاۋۇلداپ كەتتى. ئاخىرى ئۇنىڭ ئوغ-

لى ئۇنى چۈشەنگەن ئىدى، ئۇنى كەچۈرگەنىدى. ئۆزىنىڭ بالـ
لىق قەلبىدە پارتلىغان ئەڭ قىزغىن، ئەڭ يالقۇنلۇق پەرزەنتلىك
مۇھەببىتىنى بۇ نادان، جاپاكەش ۋە پەرىشتىدەك مېھرىبان ئانـ
سىغا تولۇقى بىلەن تاپشۇرغان، بەخشەندە قىلغانىدى. بۇنى ئانا
ئوغلىنىڭ تېپىچەكلەپ سوقۇۋاتقان يۈرىكىنىڭ ساداسىدىن ئاڭلىدى،
بالىلىق مېھرى بىلەن لاۋۇلداپ يېنىۋاتقىتان يۈرىكىنىڭ تەپتىدىن
ھېس قىلدى! ئانا بۇگۈن، پەقەت بۇگۈنلا ئۆزىنى گۈناھىدىن
پاكلانغان، خاتاسىدىن ساقىت بولغان، بىر ئۆمۈر يەلكىسىنى
بېسىپ، روھىنى مىجىۋەتكەن ئېغىر ۋە سوغۇق قارا تاشتىن
قۇتۇلغان ھالەتتە سەزدى، بۇ سېزىم ئۇنى بىردىنلا بىر بەختىيار
ئانىـغا ئايلانىـدۇرۇپ، ئۇنى ھەقىـقىي ئىنسانىي خۇشاللىقىـغا
چۆمدۇردى.

ئانا ئوغلىغا تېخىمۇ مەھكەم چاپلاشقىنىچە ئۆپكىدەپ ئېسە-
دەپ يىغلىدى.

— مەن ھەممىنى بىلدىم، ھەممىنى چۈشەندىم... رەھ-
مەت... ئوغلۇم... ! — ئانا تىترەك ئاۋازدا نالە ئارىلاش نىدا
قىلدى.

— ياق جېنىم ئانا، ئانىجان... سەندە گۇناھ يوق، بول-
دى، ھەرگىزمۇ بۇ گەپنى ئېغىزىڭغا ئالمىغىن!

ئانا بۇ گەپ بىلەن تېخىمۇ قاتتىقراق يىغلاپ كەتتى.

ۋاسىل ئانىسىنىڭ ۋاقىتسىز ئاقارغان لېكىن يەنىلا ناھايىتى
قويۇق چاچلىرىنى ئۇزاققىچە سىلىدى. ئانىسىنىڭ چېچىدىن كې-
لىۋاتقان، ئۆزىگە تۇغۇلغىنىدىن تارتىپ تونۇشلۇق قەدىناس ۋە
قەدىردان پۇراقنى تويماي - تويماي ئۇزاققىچە ھىدلىدى:

— مەن ئەسكەرلىككە ماڭىدىغان بولدۇم. ئاشۇ ئاتام تۇرغان
قىسىمغا، ئاتام قۇربان بولغان چېگرىغا بېرىشنى تەلەپ قىلدىم،
ئانا.

— بۇنى بىلىمەن، ئوغلۇم! ئاللىبۇرۇن بىلگەنىدىم! — ئانا

ئۆپكىدەپ تۇرۇپ بېشىنى كۆتۈردى، ئۇنىڭ چۆرىسىنى تىلىم - تىلىم قورۇق باسقان چىرايى كۆز يېشىدىن ھۆللەنگەن، ياشلىقىدىكى بېجىرىم چىرايىنىڭ ئىزناسىنى يوقاتمىغان سۇلغۇن چىرايى كۆز يېشى بىلەن يۇيۇلغاندى، — بارغىن بالام! سەن توغرا قىلدىڭ. خۇدا سېنىڭ تىلىكىڭگە يەتكۈزسۇن، ئاتاڭنىڭ روھىي خۇشال بولسۇن، بارغىن، — ئانا بىلەن بالا قايتىدىن مەھكەم قۇچاقلىشىپ بىر ھازاغىچە ئۇنچىقماي تۇرۇشتى. بىر چاغلاردا ئانا سەل قىمىرلىدى:

— توختاپ تۇر.

ئانا ئوغلىنىڭ قۇچىقىدىن چىقىپ ئۆيگە ئالدىراپ كىرىپ كەتتى ۋە قانداق تېز كىرگەن بولسا، شۇنداق تېزلىكتە يېنىپ چىقتى. ئانا ئوغلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ھاۋارەڭ ياغلىققا ئورالغان نېپىز بىر نەرسىنى ئوغلىغا ئۇزاتتى. ۋاسىل ئۇنى ئېلىپ ئاۋايلاپ ئاچتى. ئۇ بىر پارچە سۇرەت ئىدى. ۋاسىل سۇرەتنى چىراغ يورۇقىغا ئەكىلىپ سىنچىلاپ قارىدى.

سۇرەتتە قاڭشارلىق، قاراقاش بىر ئەسكەر يىگىت بىلەن كۆزلىرى بۇلاقتەك، قاشلىرى ئۇزۇن ۋە ئەگمە، بۇرنى ئېگىز ۋە ئېقىپ چۈشكەندەك تۆپتۈز بىر بوستان چاچ ياش ئايال تەلپۈنۇپ ئېتىلىپ تۇرغان بۇدرۇققىنە ئوغۇلنى ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ قۇچاقلىشىپ تۇراتتى.

ۋاسىل ھېچ ئويلاپ تۇرمايلا ئاتىسى ئاتىللانى، ئانىسىنى ۋە ئۆزىنى (ئۆزىنى ئەلۋەتتە پەرەز بىلەن) بىر قارىپلا تونۇۋالدى، ئۇنىڭ چېھرىگە ۋىللىدە قىلغان بىر قىزىللىق، بىر بەختىيارلىق ۋە شېرىن سېزىمىنىڭ تەپتى بالقىپ چىقتى.

— سېنىڭ ئالتە ئايلىق چېغىڭ. . . ئاتاڭ بىرىنچى قېتىم ئاتېپوسكىغا كەلگەن چاغدا چۈشكەن ئىدۇق، — ۋاسىل ئانىسىنى بېسىپ بولمايدىغان بىر خىل سۆيۈنۈش ۋە بالىلىق مۇھەببەتنىڭ

ئوقچۇشى بىلەن قايتىدىن باغرىغا مەھكەم باستى.

ئانا بىلەن بالىنىڭ يۈرەكلىرىنىڭ بەختىيار، خاتىرجەم، ھاياجانلىق سوقۇشلىرىدىن ئاتىللا! ئاتىللا! ئاتا! قەھرىمان ئاتام! دېگەن بىر قۇدرەتلىك سادا ئاڭلىناتتى!

شۇ ئاخشىمى ئۇلار چىراغنى ئۆچۈرۈۋېتىپ يۇلتۇزلار چاراقلاپ تۇرغان گۈزەل يېزا كېچىسىنىڭ قوينىدا تاڭ ئاتقۇچە مۈژدە داشتى. بۇ ۋاسىلىنىڭ ئۆمرىدىكى ئەڭ گۈزەل، ئەڭ بەختىيار، ئەڭ يېقىملىق بىر كېچە ئىدى. شەرق تەرەپ سۈزۈلۈپ سالقىن تاڭ ساباسى ئىچىدە ئاستا ـ ئاستا بالقىپ يېيىلىۋاتقان گۈزەل شەپەق ھويلىدىكى ئۈزۈم تاللىرىنىڭ ياپراقلىرىدا جۇلالاشقا باشلىغاندا، ۋاسىل بېشىنى ئانىسىنىڭ تىزىغا قويۇپ ئاستا ـ ئاستا شىرىن ئۇيقۇ قوينىغا غەرق بولدى.

ئانا يۈرىكىدە ئۆركەشلەۋاتقان ئانىلىق مېھرى بىلەن زەبەردەست ئەر، بىر شەرەپلىك قەھرىمان بولۇپ كۆزىگە كۆرۈنۈۋاتقان ئوغلىنىڭ قەھرىمان ئاتىسىنىڭ چىرايىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان بېجىرىم ۋە سەبىي چىرايىغا تويماي ـ تويماي قاراپ ئولتۇراتتى...

ئون بىرىنچى باب

شۇنىڭغان بىر خىلدا ئۇشقىرتماقتا، ئۇششاق ۋە يىرىك قار دانچىلىرى قاتتىق بوران ئۇچۇرغان قوم ـ شېغىل بولۇپ يېرىم بىھوش ھالەتتە يانقان ۋاسىلىنىڭ يۈزىگە ئۇرۇپ سانچىلاتتى. بوزارغان كۈل رەڭ ئاسمان، ئېغىر ۋە قىلىن كۈل رەڭ بۇلۇتلار ئۇنىڭ باش ئۇستىدىلا بېسىپ تۇرغاندەك ئىدى.

ۋاسىل ھېلىقى قۇدرەتلىك ئاۋاز بىلەن ئېسىگە كەلدى. بۇ

ئاۋاز تۇرەك سوجاڭنىڭ ئاۋازى ئىدى. تۇرەك سوجاڭ شۇ دەمدە ۋاسىلنىڭ يېنىدىلا تۇرغاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ ساقال باسقان، ھەيكەلنىڭ يۈزىدەك مۇستەھكەم ۋە جىددىي يۈز مۇسكۇللىرى تارتىشقان، قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى ئۆتكۈر، سىنچى كۆزلىرى ۋاسىلغا جىددىي رەۋىشتە تىكىلگەنىدى. ئۇ ۋاسىلدىن خاپا بولغانىدى. ئۆزىنىڭ ئۈمىدىنى، ياق، قەھرىمان ئاتسى ئاتىللانىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويۇۋاتقىنى ئۈچۈن ئۇنىڭدىن رەنجىگەنىدى. . . «تېخى ھېچ ئىش كۆرمەي تۇرۇپ ئۆلۈۋالماقچى، ھەتتا چېگرىدا سەۋەبسىز ئوق چىقىرىشقا بولمايدىغانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ، ئۆزۈڭنىڭ ئاپتوماتى بىلەن ئۆزۈڭنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋالماقچى بولدۇڭمۇ؟» ئۇنىڭ ئاۋازى دەھشەتلىك گۈلدۈرمامىدەك ياڭراپ، تاغ ئارىسىنى، ئاشۇ ئاتسى قۇربان بولغان «ئەۋلىيا قولتۇق» چېگرا رايونىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى! بۇ ئاۋاز بەكمۇ رەھىمسىز، بەكمۇ قورقۇنچلۇق ئىدى! بۇ ئاۋاز ۋاسىلنىڭ نىمجان ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالدى، ئۇ نومۇس ۋە ئازابتىن پۈچۈلىنىپ جالاقلاپ تىترىدى. يۈرىكى خەنجەر بىلەن تىلغاندەك چىمىلداپ ئاغرىدى. ئاخىرى ۋاسىل ھېلىقى ئاۋازنىڭ ئازابلىشىغا زادىلا چىداپ تۇرالمىدى: ياق! مەن ئۆلمەيمەن! مەن قەھرىمانىنىڭ ئوغلى! مەن پەقەت جەڭ مەيدانىدا ئۆلۈشكە يارالغان! مەن گازارمىغا قايتىمەن! چوقۇم قايتىپ بارىمەن، ساق ـ سالامەت قايتىپ بارىمەن! مەن، مەن دېگەن قەھرىمانىنىڭ ئوغلى، ئاتىللانىڭ ئوغلى! ۋاسىل ئۆزىگە يوپۇرۇلۇپ كېلىپ بېسۇاتقان قار ئىچىدە شىددەت بىلەن يۇلقۇنۇپ تېپىچەكلىدى. ئاندىن ئاستا ـ ئاستا كۆزىنى ئاچتى. ئۇنىڭ يېنىدا ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. تۇرەك سوجاڭمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ مىڭ تەسلىكتە ئۆلۈم قۇچىقىدىن يۇلقۇنۇپ چىققانلىقىنى چۈشەندى، بايىقى ئۆلۈۋېلىش خىيالى ئۇنىڭ يوشۇرۇن ئېڭىدىكى، ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئۆلۈم

ئېڭىنىڭ ئۇنى چاقىرىشى، ئۇنى چېكىپ كۆرۈۋاتقىنى ئىدى. مۇبادا ۋاسىل شۇ مىنۇتتا سەللا بوش تۇرسا ئۆزىنىڭ مۇشۇ چوڭقۇر ئازگالدىلا ئۆلۈپ قالىدىغانلىقىنى ئەمدى ئېنىق ھېس قىلدى. ياق! ئۆلمەيمەن! ئۆلمەسلىكىم كېرەك! مەن تېخى ھېچ ئىش قىلمىدىم! مەن ئۆلمەيمەن! دەپ ئويلىدى ئۇ ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ ئاداققى قۇۋۋەت ۋە غەيرەتنى ئۆزىگە يىغىپ. بايا ئۇ ھوشسىزلىق ئىچىدە مەن ئۆلمەيمەن! دەپ ۋارقىرىغان (ئەمەلىيەتتە ئۇ ۋارقىرىيالمايتتى، ئۇنىڭدا ۋارقىرىغۇدەك كۈچ قالمىغانىدى!) بولسا، ئەمدىلىكتە مېڭىسى ئوچۇق، تەپەككۇرى روشەن ھالدا ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى قەتئىي قىلىپ.

شۇنداق، ئۇ ئۆلمەسلىكى كېرەك! بۇ قەھرىمانىنىڭ ئوغلى ئۆلمەسلىكى كېرەك! ۋەتەن ئۇنىڭغا موھتاج، زېمىن ئۇنىڭغا موھتاج، ئۇنى بېقىپ ئۆستۈرگەن ئەل ئۇنىڭغا موھتاج! ئۇ ئۆلگەندىمۇ خۇددى قەھرىمان ئاتىسى ئاتىلادەك، ئۆز زېمىنىگە يۈكلەنگەن ئەنە شۇ «موھتاج» لىقنى ئادا قىلىپ ئاندىن باتۇرلارچە، قەھرىمانلارچە، ئەركەكلەرچە ئۆلىدۇ! شۇڭا ئۇ نېمىلا قىلىپ بولمىسۇن ئۆلمەسلىكى، گازارمىغا سالامەت قايتىپ كېتىشى كېرەك!

پەقەت شۇنداق قىلغاندىلا ئاتىسىنىڭ روھىي خۇش بولىدۇ، ئاتىسىنى دورىغىنى ئۈچۈن ئاشۇ سۆيۈملۈك ئانىسى خۇش بولىدۇ! ئاتىسىنىڭ ئىزنىنى بېسىپ، ئاتىسىدەك قەھرىمان بولغىنى ئۈچۈن تۇرەك سوجاڭ، ئۇنىڭ يېزىلىقلىرى، ئۇنى ئىسسىق باغرىدا پەپلەپ ئۆستۈرگەن زېمىن خۇش بولىدۇ، ئۇنىڭدىن رازى بولىدۇ! ۋاسىل ئەمدىلا تولۇق ھوشىغا كەلدى. ئۇ چۈل - چۆل بولغان پۈتۈن بەدىنىنىڭ ئاغرىقىنى يادىدىن چىقىرىپ، بايا يىقىلغان چاغدا ئۆزىدىن ئاجراپ كەتكەن ئېگەرنى ھەپىلىشىپ يۈرۈپ دۇمبىسىگە تاڭدى. ئاپتوماتنى سۇنغان قولىدا

ىنىڭ قولتۇقىغا قىستۇردى ـ دە، لېۋىنى مەھكەم چىشلەپ تىك ۋە قار بىلەن قاپلانغان غىلتاڭ قىيا تاشقا يامىشىقا باشلىدى. . .

* * *

«ئەۋلىيا قولتۇق» چېگرا پونكىتىنىڭ قاراۋۇل جەڭچىسى ئۇچىنچى كۇنى نامازدىگەر ۋاقتىدا يىراقتىن بىر قارا ـ قۇرۇنىڭ ناھايىتى ئاستا ئۆمىلەپ گازارما تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدى. ئۇ شۇ ھامان تىرىۋوگا قىلدى. بەنجاڭ ئەخمەت باشچىلىقىدىكى جەڭچىلەر ھېلىقى قارا ـ قۇرا ئۆمىلەپ كېلىۋاتقان نىشاننى يېرىم ھالقىسىمان ئوراپ ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى. ئۇلار بىر چاغدا ئاتنىڭ ئېگىرىنى دۇمبىسىگە ئارتقان، ئاپتوماتنى قولتۇقلىغا مەھكەم قىسقان ھالدا قاتقان قار ئۈستىدە قانلىق ئىز قالدۇرۇپ گازارمىغا قاراپ بەكمۇ تەسلىكتە ئۆمىلەپ كېلىۋاتقان ۋاسىلنى كۆردى ـ دە، خۇشاللىقىدىن چۇرقىرىشىپ ئۇنىڭغا قاراپ يۇگۇردى. ۋاسىل بىر خىرە ـ شىرەلىك ئىچىدە گازارمىنىڭ ئۆگزىسىدە لەپىلدەپ تۇرغان قىزىل بايراقنى، ئۆزىگە قاراپ قۇچاق ئېچىپ يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقان سەپداشلىرىنى كۆردى ـ دە، «مەن گازارمىغا. . . » دەپلا ھوشىدىن كەتتى.

يولداشلىرى ئۇنىڭ يېنىغا يۇگۇرۇپ كېلىشتى. بەنجاڭ ئەخمەت ۋاسىلنى باغرىغا باستى. جەڭچىلەر ئۇنى چۆرىدەپ تۇرۇشتى. ۋاسىل ناھايىتى ئاجىز تىنىپ ياتاتتى، ئۇنىڭ چىرايى ئازاب دەستىدىن ئادەم چىرايىغا ئوخشىماي قالغانىدى. ئۇنىڭ جىمى يېرىدىن قان ئېقىپ تۇراتتى. ئۇ ئاشۇ ھالدا تۇرۇپ جەڭگىۋار ئاتنىڭ ئېگىرى بىلەن قولىدىكى قورالنى تاشلىۋەتمىگەنىدى.

جەڭچىلەر ئۆزىنىڭ كۆز ئالدىدا ياتقان بۇ قەيسەر جەڭچىگە، بۇ ئاجايىپ شىجائەت ۋە جاسارەت ئىگىسىگە، يېقىملىق ۋە كېـ

لىشكەن يېڭى ئەسكەرگە قاراپ بىر چەكسىز پەخىرلىنىش ۋە قايىللىق ئىچىدە ھۆرمەت بىلەن ھەربىي سالام بېرىشتى. ئاندىن ئۇنى ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ گازارمىغا ئېلىپ مېڭىشتى.

بۇ چاغدا ھاۋا ئېچىلىپ بىردىنلا كۈن پارلاپ كەتتى. قۇياش نۇرىدا ئاپئاق، پاكىز قار بىلەن لىباسلانغان يەر ـ جاھان خۇددى رىۋايەتلەردىكى كرىستال سارايدەك چاراقلاپ كەتتى.

ھەيۋەتلىك ئاقباش قارا قۇرۇم تاغلىرى، بۇ يەردە كۆرەش قىلىۋاتقان چۆچەكلەردىكى باھادىرلاردەك قەيسەر، باتۇر، كۆچ-تۈكگۈر، تىز پۈكمەس ۋەتەن جەڭچىلىرى توغرىسىدىكى بىر تەسىرلىك گۈزەل داستاننى پۈتۈن زېھنى بىلەن ئاڭلاۋاتقاندەك بىر غايىۋى قۇدرەت ئىچىدە جىمجىت قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. . .

1984 — 1994 ـ يىللار، قەشقەر — ئۇرۇمچى

ئىز باسقان ئەۋلاد

1

بىز ھېكايە قىلىپ سۆزلىمەكچى بولغان ئىشلار قارا قۇرۇمدىكى چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسىدا يۈز بەرگەن. بۇ يەرنىڭ ئوڭ تەرىپى ھالقىسىمان تاغ قاپتىلى، بىر تەرىپى تۈزلەڭلىك ئىدى. چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسىنى قۇرۇش ئۈچۈن بۇ يەرگە بىرىنچى بولۇپ بىر لەينى باشلاپ كەلگەن مۇئاۋىن لەينجاڭ مەتقاسىموف بۇ يەرنىڭ يەر شارائىتىغا ماسلاشتۇرۇپ، «پەرىشتە-لەر قولتۇقى»[1] دەپ ئات قويغانىدى. يىللار ئۆتۈپ بۇ ئات بۇ يەرنىڭ خاس نامى بولۇپ قالدى. شۇنىڭدىن تارتىپ ھازىرغىچە شۇ نام بىلەن ئاتىلىپ كەلمەكتە.

60 ـ يىللارنىڭ ئەتىياز كۈنلىرى ئىدى. ئەمما، «پەرىشتە-لەر قولتۇقى» دا تېخى قارا قىشنىڭ سوغۇقى ھۆكۈم سۈرۈۋاتاتتى. يىراق ـ يېقىندىكى چوققىلارنى قېلىن مۇز، تاغ قاپتاللىرىنى بولسا ئاپئاق قار بېسىپ ياتاتتى. «پەرىشتىلەر قولتۇقى» نىڭ شىمالىدىكى كۆرۈمسىز تۈزلەڭلىكتە پاكار ئۆسكەن ئوت ـ چۆپلەر ئارىلاپ سوقۇپ تۇرىدىغان سوغۇق شامالدىن دۈگدىيىپ ـ شۇمشىيىپ تۇرۇشاتتى.

بىر كۈنى كەچتە ئات، قېچىرلارغا يۈك ـ تاقىلىرىنى ئارتىشقان بىر توپ كىشىلەر تۈزلەڭلىكنىڭ شىمالىي تەرىپىدىن چىقىپ كېلىشتى. ئۇلار چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسىغا يېڭىدىن كەل-

---

① خەنزۇچە شېنشىيەنۆەن دېيىلىدۇ.

گەن ۋە ئۇلارنى كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن چۈشۈپ كەتكەن جەڭچىلەر ئىدى. ئۇلار قاراۋۇلخانىغا يېتىپ كەلگۈچە قۇياشمۇ ئۇپۇق جىيەكىنى قىزارتىپ پېتىشقا ئۇلگۈردى. شۇنىڭ ئۈچۈن يېڭى جەڭچىلەرنى قارشى ئېلىش رەسمىيىتى ئاددىيلا ئۆتكۈزۈلدى. چېدىر ئالدىدا قاتار تۇرغان كوماندىر ـ جەڭچىلەر ئۇلارنى قارشى ئېلىپ قىزغىن چاۋاك چېلىشتى. كېيىن يېڭى جەڭچىلەرنى باشلاپ كەلگەن پەيجاك ئۇلارنى سەپكە تىزىپ ھۆرمەتتە تۇرغۇزۇپ، بىر-مۇبىر سانانقاندىن كېيىن قاراۋۇلخانىنىڭ مەسئۇلى لەيلىنجاك ئابلانىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، چاس بېرىپ:

— دوكلات مۇئاۋىن لەيلىنجاك، يېڭى جەڭچىلەر يېتىپ كەلدى، — دېدى.

لەيلىنجاك ئالدىغا بىر قەدەم چىقىپ، يېڭى كەلگەن جەڭچىلەرنى راھەتتە تۇرۇشقا بۇيرۇغاندىن كېيىن قارشى ئېلىش سۆزى قىلدى:

— يولداشلار، سىلەرنى قىزغىن قارشى ئالىمىز. بۇ يەرنىڭ شارائىتى ناچار، تۇرمۇشى جاپالىق، ئىشىنىمەنكى، سىلەر بۇنى چىلىك جاپا ـ مۇشەققەتكە باش ئەگمەيسىلەر، چۈنكى بۇ يەرگە ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ مۇقەددەس زېمىنىنى قوغداش، چېگرىنى ساقلاش ئۈچۈن كەلدىڭلار، بۇ شەرەپلىك ۋەزىپە...

لەيلىنجاڭنىڭ قارشى ئېلىش سۆزىمۇ ئۇزۇنغا سوزۇلمىدى. ئۇ ئاددىي، چۈشىنىشلىك قىلىپ بىر نەچچە ئېغىز سۆزلىگەندىن كېيىن يېڭى كەلگەن جەڭچىلەرنىڭ تارقىلىشىغا رۇخسەت قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار چېدىرلارغا — ياتاققا ئورۇنلاشتى، يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇشۇپ بولغاندىن كېيىن تاماققا كىرىشتى.

«زىياپەت» دەپ ئاتالغان كەچلىك تاماقمۇ ئاددىيلا — موما، كونسېرۋا، پېچىنە ـ پىرەنىك، چىلىغان سەي ئىدى. دېڭىز يۈزىدىن 5380 مېتىر ئېگىز، ھاۋاسى شالاڭ بۇ جايدا سۇ 60 سېلسىيە گرادۇستىلا قاينايتتى، موما ئەنە شۇنداق سۇدا پىشۇ-

رۇلغان بولغاچقا ئۇنىڭدىن بىر چىشلەم چىشلەپ چاينىساڭ، نەچچە چىشلەم بولۇپ كۆپىيەتتى ـ دە، يۇتماق ناھايىتى تەسكە توختايتتى، كونسېرۋا، پېچىنە ـ پىرەنىكلەرنىڭمۇ ھېچبىر تەمـ نى بىلگىلى بولمايتتى. شۇڭا، يېڭى جەڭچىلەر ئۇچۇن تاماق يېيىش مۇشكۇل ئىش بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇلارنىڭ مومىنى چاينا‌پ يۇتالماي قىينىلىۋاتقانلىقىنى سەزگەن لىيەنجاڭ ئابلا:

— يولداشلار، بۇ يەردە تاماقنى كۆپ يېيەلمىگەن ئادەم نوچى ھېسابلىنىدۇ، — دېدى خەنزۇ تىلىدا ئۇنلۇك سۆزلەپ، — بىر موما يېگەنلەر لاياقەتلىك، ئىككى موما يېگەنلەر ياخشى، ئۇچ موما يېگەنلەر ئەلاچى، دەپ باھالىنىدۇ. چۇنكى، تاماقنى كۆپ يېسە، قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىق كۈچى ئاشىدۇ. شۇڭا تاماقنى كۆپ يېيىش ئۇچۇن تىرىشىڭلار، سىلەر ئۇچۇن تاماق يېيىشمۇ بىر تۇرلۇك ھەربىي ۋەزىپە ھېسابلىنىدۇ، — دېدى.

ئۇنىڭ سۆزى غەلىتە تۇيۇلدى بولغاي، يېڭى جەڭچىلەر بىر ـ بىرىگە يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇشتى. ئاق سېرىق، قاڭشارلىق كەلگەن بىر يېڭى جەڭچى بۇ جايغا كېلىپ قالغىنى ئۇچۇن پۇشايـ مان قىلغاندەك «ھەي. . . » دەپ بېشىنى چايقاپ قويدى. ئۇ ئەسكەرنىڭ قارشى تەرىپىدە ئولتۇرغان لىيەنجاڭ ئابلا ئۇنىڭ بە‌ـ شىنى چايقىغىنىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن ئىسمىنى سورىدى. ئۇ جاۋاب بېرىپ بولغۇچە يېڭى جەڭچىلەرنى باشلاپ كەلگەن پەيجاڭ ئابلاغا قاراپ:

— لىيەنجاڭ، ئۇ بۇرۇن مۇشۇ جايدا تۇرغان مەقاسىموفنىڭ چوڭ ئوغلى ئىكەن. ئىسمى مەتتوختى، بۇ ياقتا ماڭىدىغان چاغدا دادىسى ئۇنى ئۇزاتقىلى بارغانىكەن. ئۇ كىشى سىزگە ئالاھىدە سالام ئېيتىپ قويۇشۇمنى ئېيتقانىدى. كېلىپلا سىزگە دەيمەن، دەپ ئۇنتۇپ قاپتىمەن، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئابلا ئورنىدىن تۇردى ۋە پەيجاڭ «مەتـ توختى» دەپ تونۇشتۇرغان يېڭى ئەسكەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ،

دولىسغا قولىنى قويۇۋېدى، مەتتوختى دەرھال ئورنىدىن تۇ-
رۇپ، ئۇنىڭغا بۇرۇلدى.

— مەنقاسىموفنىڭ ئوغلىمۇ سەن؟ قارا سېنى، بىر چاغلاردا كىچىككىنە بالا ئىدىڭ، چوپچوڭ يىگىت بولۇپ كېتىپسەن، — دېدى لىيەنجاڭ مېھىر بىلەن كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ، — سېنى كۆرمىگىنىمگىمۇ خېلى يىللار بولۇپ قاپتۇ، تونۇماي قاپتىمەن. داداڭنىڭ سالامەتلىكى ياخشىمۇ؟

— ناھايىتى ياخشى، — دېدى مەتتوختى ئاغزىدىكى بىر چىشلەم مومىنى تەسلىكتە يۇتۇپ، — دادام سىزگە سالام ئېيتتى.

— داداڭ ھېلىمۇ X ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىدە ئىشلەۋاتامدۇ؟

— شۇنداق، ھازىرمۇ شۇ يەردە.

ئۇلار سۆزلىشىۋاتقاندا ئۇيغۇر جەڭچىلەر بىلەن ئۇيغۇرچىنى چۈشىنەلەيدىغان قازاق، شىبە جەڭچىلەر مەتتوختىنىڭ لىيەنجاڭ بىلەن تونۇش چىقىپ قالغىنىغا ھەۋىسى كەلگەندەك قىزىقىپ قاراپ قېلىشتى. ئۇيغۇرچىنى بىلمەيدىغان خەنزۇ، زاڭزۇ، خۇي-زۇ ئەسكەرلەر بولسا ئابلانىڭ بۇ يېڭى ئەسكەرنىڭ ئالدىغا ئالاھىدە بېرىپ، ئوچۇق - يورۇق پاراڭلاشقىنىدىن ھېچ نېمىنى چۈشە-نەلمەي، ھەيران بولۇپ قارىشاتتى.

— بىلەمسەن، ئازادلىقتىن كېيىن داداڭ بۇ يەرگە بىرىنچى بولۇپ بىر لىيەننى باشلاپ كەلگەن، مۇشۇ يەرنى چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسى قىلىپ تاللىغان. بۇ يەرگە «پەرىشتە قولتۇقى» دېگەن ئاتىنىمۇ مەنقاسىموفكام قويغان، بۇ ھەقتە ساڭا سۆزلەپ بەرگەن بولغىيدى؟

— ھەئە، سۆزلەپ بەرگەن.

— ئاشۇ قىسىمدا مەنمۇ بار ئىدىم، خۇددى ساڭا ئوخشاش يېڭى جەڭچى ئىدىم. داداڭ شۇ چاغلاردا ئوغلۇم چوڭ بولسا ھەربىي سەپكە قاتناشتۇرىمەن، مۇشۇ يەردە چېنىقتۇرىمەن، دەپ-

دىغان، دېگىنىنى قىپتۇ. ياخشى چېنىق، بۇ يەر سەندەك ياشلار چېنىقمىدىغان ياخشى جاي. مەنمۇ بۇ يەرگە داداڭ بىلەن بىللە كېلىپ، بىللە يۆتكىلىپ كەتكەن، ئۆتكەن يىلى خىزمەتىنىڭ ئېھتىياجى بىلەن يەنە كەلدىم.

شۇ ئارىدا ئۇلارنىڭ پارىڭىنى شىبە جەڭچى (ئۇ ئادەتتە قوشۇمچە تەرجىمانلىق قىلاتتى) باشقىلارغا تەرجىمە قىلىپ ئۇل-گۇردى. جەڭچىلەر ئۆزئارا پىچىرلىشىپ، مەتتوختى ئامەتنىڭ ئىكەن. دادىسى قوراللىق بۆلۈم باشلىقى، بىزنىڭ لىيەنجاڭ بولسا ئۇ كىشى تەربىيىلىگەن جەڭچى، دېمەك، ئۇ بۇ يەرنىڭ ئەركە بالىسى دەڭلار، دېگەندەك گەپلەرنى قىلىشتى.

2

مەتتوختى دادىسىنىڭ بۇ يەرگە بىرىنچى بولۇپ ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىر لىيەنىنى باشلاپ كەلگەنلىكىنى ياخشى بىلەتتى. چۈنكى، دادىسى بۇ ھەقتە ئۇنىڭغا كۆپ قېتىم سۆزلەپ بەرگەن، ھەتتا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىدىكى ئەسكەرلىك ھاياتى توغرى-سىدىمۇ سۆزلەپ بەرگەنىدى.

مەتتاسىم 40 ـ يىللاردا تىرىكچىلىك ئۈچۈن تاغ ئارقىسىغا چىقىپ قالغانلاردىن ئىدى. ئۇ چاغدا ئۇ تازا قورامىغا يەتكەن يىگىت ئىدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندا ئۇ مىللىي ئارمىيىگە قاتناشتى، كەڭسايدىكى ئۇرۇشقا، شىخودىكى قانلىق جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلدى، ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرى باد-دىت تازىلاش ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ، پەيجاڭلىققا ئۆستۈرۈلدى. كېيىن مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنى ئاساس قىلىپ تەشكىللەن-گەن شىزاڭغا يۈرۈش قىلىش قىسمىنى باشلاپ بۇ يەرگە كې-لىپ، مۇشۇ چېگرا قاراۋۇلخانىسىنى قۇردى.

مەتتوختىنىڭ ئاي - يللاپ ئۆيدە تۇرمايدىغان دادىسىغا نېمىشقىدۇر كىچىكىدىنلا ھۆرمەت بىلەن قارايتتى. دېمىسىمۇ ھەربىي فورما ئېگىز بويلۇق، گەۋدىلىك، ئاق سېرىق، قاۋۇشارلىق كەلگەن مەتقاسىموفقا بەكمۇ يارىشاتتى ۋە ئۇنى تېخىمۇ قامەتلىك كۆرسىتەتتى. مەتتوختى دادىسىنىڭ ئەينەك جازىغا سېلىنىپ، مېھمانخانا ئۆينىڭ تۆر تېمىغا ئېسىپ قويۇلغان سۈرىتىگە قارىسىلا كىنولاردا كۆرگەن مەشھۇر گېنېرالىلار كۆز ئالدىغا كېلەتتى - دە، ئۇنىڭ دادىسىغا بولغان ھۆرمىتى تېخىمۇ ئاشاتتى، دادىسىدىن پەخىرلىنەتتى. بۇنداق قىزىقىش، ھەۋەس بار - بارا ئۇنىڭدا ئازادلىق ئارمىيىسىگە جەڭچىسى بولۇش ئارزۇسىنى ئويغاتتى. ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىرىنچى يىللىقىدا ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلىرىدە ھەتتا مۇنداق خىياللارنىمۇ قىلغان ئىدى. مەنمۇ دادامغا ئوخشاش ئەسكەر بولىمەن، ۋەتەننىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغدايمەن، بۇ ھەر بىر يىگىت ئۈچۈن شەرەپلىك ئىش. مۇمكىن بولسا، بىرەر قېتىم ئۇرۇشقا قاتناشسام، ۋىژىلداپ ئۇچۇپ تۇرغان ئوقلارغا پىسەنتىمۇ قىلماي ئالغا يۈگۈرسەم، دۈشمەننى قىرسام... قانداق ياخشى بولاتتى - ھە!

ئۇ شۇ ئارزۇدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2 - يىللىقىنى تۈگىتىپلا مەكتەپتىن توختىۋالدى. مەتقاسىموفنىڭمۇ ئارزۇسى ئوغلىنى ھەربىي سەپكە قاتناشتۇرۇش بولغاچقا، ئوغلىنىڭ ئارزۇسىنى قوللاپ ھەربىيلىككە بەردى. مەتتوختى تۇمەن ئورۇنلاشقان جايدا ئىككى ئايدەك ھەربىي مەشىققە قاتناشقاندىن كېيىن بۇ يەرگە ئەۋەتىلدى.

مەتتوختى دادىسىنىڭ «پەرىشتىلەر قولتۇقى» ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەنلىرىدىن بۇ يەرنىڭ ناھايىتى جاپالىق ئىكەنلىكىنى ئاللىقاچان بىلگەن بولسىمۇ، شارائىتىنىڭ بۇنچىلا ناچار، جاپالىق ئىكەنلىكىنى ئويلىمىغانىدى. كونىلارنىڭ «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» دېيىشكىنى راست ئىكەن... مۇز بىلەن قاپلانغان

چوققىلار، قاپتاللىرى ئاپئاق قارنى يېپىنچا قىلغان كۆرۈمسىز قات - قات كۆيۈك تاغلار، قۇپقۇرۇق سايلار، يۇز - كۆزلەرنى ئاچچىق چېقىپ ئۆتىدىغان شۇنچىلىك. . . يېقىن ئەتراپتا مەھەللىلەر تۇرماق، مالچىلارنىڭ كېچىك ئۆيلىرى، قوتانلىرى بولسا. چۇ كاشكى! تۆت ئەتراپىڭغا قارىساڭ يەر شارى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئادەمسىز، گىياھسىز كۆيۈك تاغلار بىلەن قاپلانغاندەك ھېس قىلىسەن. ئويلىساڭ، بۇ قات - قات تاغلار ئارىسى خۇددى چۆچەكلەردىكى تىلسىم دۇنيانى، ئۇنىڭ يوللىرى بارسا كەلمەس يولنى ئەسلىتىدۇ. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ يەردە يولمۇ يوق. مەتتوختىلارمۇ تۇزلەڭلىكنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى تاغ باغرىغا ھەربىي ماشىنىلاردا كەلدى. بۇ تەرەپكە بولسا نەچچە كۈن يول يۈرۈپ، بەزىدە ئات، قېچىرغا مىنىپ، بەزىدە قار كېچىپ، نەچچە داۋان ئېشىپ مىڭ جاپادا كەلدى.

مەتتوختى چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىلىرىنى ھېچقاچان بۇنداق ئوسال دەپ ئويلىمايتتى. قاراۋۇلخانىنىڭ خالىي جايلاردا بولىدىغانلىقىنى بىلسىمۇ، لېكىن بۇنداق ئادەمزاتسىز جايدا بولىدىغانلىقىنى خىيالمۇ قىلىپ باقمىغانىدى. قاراۋۇلخانىلارغا يېراقراق بولسۇن ياكى يېقىن بولسۇن ھامان ئەتراپىدا مەھەللىلەر بولىدۇ، دەپ ئويلايتتى. شۇڭا، ئۇ ھازىر ئۆزى ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋاتقان قاراۋۇلخانىنى چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسى، دەپ تەسەۋۋۇرىغا سىغدۇرالمىدى. مۇبادا ئۇلارنىڭ قارشى تەرىپىدە باشقا بىر دۆلەتنىڭ — ياتلارنىڭ قاراۋۇلخانىسى بولمىغىنىدا، ئۇ يەردە باشقىچە ھەربىي فورما كىيگەن ساقاللىق ئەسكەرلەر كۆرۈنۈپ تۇرمىغىنىدا، بۇ يەردە دۆلەت چېگرىسى بارلىقىغمۇ ئىشەنمىگەن بولاتتى. ئەمما، بۇ يەر دەل جۇڭگو - ھىندىستان، جۇڭگو - پاكىستان چېگرىسى ئىدى.

چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىمىزنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى «2 - نومۇرلۇق ئېگىزلىك» دېيىلگەن تۆپلىككە چىقىپ قارىغاندا پەس

تەرەپتە ئىككى مېتىر كەڭلىكتە شىمالدىن جەنۇبقا پاراللېل قە-
لىپ ئورنىتىلغان پولات تۈۋرۈكلەرنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ
تۈۋرۈكلەرگە رەتلىك قىلىپ تارتىلغان تىكەنلىك سىملار ئۆمۈ-
چۈك تورلىرىنى ئەسلىتىدۇ. سىم توسالغۇنىڭ ئىچى تەرىپىدىكى
(بىز تەرەپتە) بىر - بىرى بىلەن تۈتۈشۈپ كەتكەن يەر ئاستى
ئاكوپلار ھەقىقىي ئۇرۇش مەيدانىنى كىشىنىڭ كۆز ئالدىغا كەل-
تۈرىدۇ. تازا ئىنچىكىلىك بىلەن سەپسېلىپ قارىغاندا ئاكوپلار-
نىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىدە دەرھال بايقىغىلى بولمايدىغان يەر
ئاستى توچكىلار كۆرۈنىدۇ. بۇ، قارشى تەرەپنىڭ ھەرىكىتىنى
كۆزىتىش ئورۇنلىرى بولۇپ، جەڭچىلەر ئۇ يەردە سائەتلەپ مىخ-
تەك قادىلىپ قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى يوشۇرۇن-
چە كۆزىتىدۇ.

تەبىئەت ھادىسىلىرىمۇ كىشى چۈشەندۈرۈپ بولمايدىغان ئا-
جايىپ سىرلىق كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە. قاچانلاردۇر بىر چاغدا،
بەلكى زامانى ئاۋۇالدا ئالدى تەرەپتىكى تاغ ئېغىزىدىن مىسلى
كۆرۈلمىگەن شىددەتلىك كەلكۈن تۈرۈلۈپ كېلىپ، بۇ زېمىننى
شەمشەر بىلەن كەسكەندەك ئوپمۇ ئوخشاش كەڭلىكتە تىك ۋە
چوڭقۇر قىلىپ كېسىپ ئۆتۈپ، ئۇچ سايغا بۆلۈۋەتكەن، ئېھتە-
مال، بۇ تاغلار بىنا بولغىنىدىنلا بۇ يەردە شۇنداق ئۇچ ساي
ھاسىل بولغان. بەلكىم بۇ ئۇچ ساي باشقىچە بىر تەبىئەت ئۆزگە-
رىشىدىن ھاسىل بولغان بولغىيدى. ئەمدىلىكتە بۇ سايلار تەبە-
ئىي ئۇچ دۆلەتنىڭ دۆلەت چېگرىسى بولۇپ قالغانىدى. ئالدى
تەرەپتىكى ئۇزۇنغا سوزۇلغان سايلىقنىڭ تەخمىنەن ئىككى كىلو-
مېتىر نېرىسىدىكى گىدىيىپ تۇرغان قار كەتمەس ئېگىزلىكنىڭ
باغرىدىكى غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان پوتەينىڭ ئارقىسىغا قارشى
تەرەپ قاراۋۇلخانىسى جايلاشقانىدى. بىز تەرەپتىمۇ ئۇلارنىڭ
ھەرىكەتلىرىنى يوشۇرۇن كۆزىتىدىغان ئىستىكاملىرىمىز
بار ئىدى.

جەڭچىلىرىمىز بۇ ئىستىھكاملاردا تۇرۇپ قارشى تەرەپنىڭ ھەربىكەتلىرىنى بەش قولدەك ئېنىق كۆرۈپ تۇراتتى. ئۇلارمۇ ئېھتىمال بىزنىڭ ھەربىكتىمىزنى شۇنداق ئېنىق كۆرۈپ تۇرىدۇ-غاندۇ. شۇڭا ئىككى تەرەپنىڭ چېگرا مۇداپىئە ۋەكىللىرى پات - پات ئۆز دۆلىتىگە ۋاكالىتەن بەلگە بايراقلىرىنى چىقىرىپ سۆزلىشىش ئارقىلىق پۈتۈشكەن ئورۇندا سۆھبەتلىشەتتى، ۋەتەن-نىڭ ھەر بىر غېرىچ يېرىنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈستىدە تالاش - تارتىش قىلىشاتتى، بەزىدە تېخى بىر - بىرىگە نوتا تاپشۇرۇپ، ئۆزئارا نارازىلىق بىلدۈرۈشەتتى. ھەممىدىن غەلىتە يېرى شۇ-كى، بىر - بىرىگە دۈشمەندەك مۇئامىلە قىلىشىدىغان ئاشۇ كە-شىلەر ئۆزلىرىنىڭ دۆلەت بايرىمى ياكى مۇھىم خاتىرە كۈنلىرى-نى قارشى تەرەپنىڭ چېگرا مۇداپىئە خادىملىرىنى تەكلىپ قىلە-شىپ، بىرلىكتە ئۆتكۈزۈشەتتى. مېھمان قىلىشاتتى. قىزىق ئىش، دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتمۇ خۇددى تەبىئەت ھا-دىسىلىرىگە ئوخشاش سىرلىق، غەلىتە بولىدىكەن - دە؟!

مەتتوختى ئۆزى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن جاي ئەنە شۇنداق جاي ئىدى. ئۇنىڭ كۈنلىرى ھاۋاسى شالاڭ ئېگىزلىكتە كىشىگە ناھا-يىتى تەس كېلىدىغان ھەربىي مەشىق، سائەتلەپ پوستتا تۇرۇش، يوشۇرۇن كۆزىتىش ئىستىھكاملىرىدا قارشى تەرەپنىڭ ھەربىكتە-نى بايقاش بىلەن ئۆتەتتى.

بۇ يەردىكى ئەڭ قىيىن ئىش نەپەس ئېلىش ئىدى. بۇ يەردە ھاۋا تەركىبىدىكى ئوكسىگېن تۇزلەڭلىكتىكىدىن 60% ئاز بول-غاچقا، ھەر ۋاقىت نەپەس قىسىلىپ تۇراتتى. تۇرۇپ - تۇرۇپ باش قايىتاتتى. خۇددى كىمدۇر بىرى بۇرنىنى تۇتۇۋالغاندەك. كارنىيىنى بوغۇۋالغاندەك ئادەم نەپەس ئالالمايدىغاندەك قىينىلاتتى. ماغ-دۇرسىزلىنىپ دەلدۇگىنىپ، خۇددىنى يوقاتقۇدەك دەرىجىدە ھا-راق ئىچكەن مەستكە ئوخشاپ قالاتتى. بۇ يەردە تامام يېيىشمۇ ناھايىتى قىيىن ئىش ئىدى. كىشىنىڭ دائىم ئىشتىھاسى تۇتۇ-

لۇپ، قورساق ئاچقىنىنى بىلگىلى بولمايتتى، شۇڭا كىشى ئۆزى-نى ئۆزى زورلاپ تاماق يېيىشكە مەجبۇر بولاتتى. ئەمما، يېگەن نەرسىنى شۇنچە چاينap يۇتماقچى بولسىمۇ گېلىدىن ئۆتكىلى ئۇنمايتتى. كىشىنىڭ كۆڭلى ئېلىشىپ، ياندۇرغۇسى كېلىپلا تۇراتتى. ئۇ مۇشۇنداق جاينى ئارزۇ قىلىپ كەلدىمۇ؟

مەتتوختى «پەرىشتىلەر قولتۇقى» دا تۇنجى سەھەرنى ناھايى-تى كۆڭۈلسىز كۈتۈۋالدى — بېشى قېيىپ ئورنىدىن تۇرالمىدى، كۆڭلى ئېلىشىپ، ھۆ قىلغۇسى كېلىپ ئازابلاندى. ئۇنىڭغا ئادەتتە ناھايىتى يېقىملىق مۇزىكىدەك تۇيۇلىدىغان ئورنىدىن تۇ-رۇش سىگنالى شۇنچە ئۇزاق چېلىنغان بولسىمۇ، ئۇ ئەتىگەنلىك مەشىقىگە چىقالمىدى. خۇددى پالەچ بولۇپ قالغاندەك پۇت - قولىدا جان يوق ئىدى. تېخى پاقالچاقلىرىنىڭ ئىشىپ كەتكىنى-چۇ، نېمە بولدى، ئۇ تېخى تۇنۈگۈنلا بەستىدىن كۈچ - قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇرىدىغان يىگىت ئىدىغۇ، ئەجەبا، قانداقلارچە بىر كې-چىدىلا چالا - بۇلا يەل بېرىلگەن توپتەك بوشىشىپ كەتتى؟ ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ، يىغلىغۇسى كەلدى. لېكىن، چوپ-چوڭ يىگىت، يەنە كېلىپ جەڭچى بولغان يىگىت ئۇچۇن ئورۇن-سىز يىغلاش دېگەن قانداق نومۇس - ھە؟ ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، تېشىپ كېلىۋاتقان ياش قىيانلىرىغا توسما سالدى - دە، بېشىنى يوتقان بىلەن پۇركىۋالدى. بىر چاغدا بەنجاڭنىڭ قوپال ئاۋازى ئاڭلاندى:

— مەتتوختى! قاچانغىچە ئۇخلايسەن؟ تۇر ئورنۇڭدىن!

ئۇ كىچىكىدىنلا سەھەر تۇرۇشقا ئادەتلەنگەنىدى. ئۇزاق يىل ھەربىي تۇرمۇش ئىچىدە ياشىغان دادىسىنىڭ تەسىرىدىن بولسا كېرەك، ئانىسى ئۇنىڭدىن سەھەر تۇرۇشنى تەلەپ قىلاتتى. كۆپ ئۇخلاش ئادەمگە زىيانلىق، — دەيتتى ئانىسى، — زىيادە ئۇخلاش ئادەمنى ئەزمە، ھۇرۇن قىلىپ قويىدۇ، سەھەر تۇرغان ئادەم تېتىك بولىدۇ. ئۇ تا ھازىرغىچە ئانىسىنىڭ شۇ تەلىپى بويىچە

ئىش قىلىپ كەلدى. ھەتتا، دەم ئېلىش كۈنلىرىمۇ ئېزىلىپ ئۇخلاپ ياتمايتتى. ئەمما، ھازىر... ئۇنىڭغا نېمە بولدى؟ ھېچ قىسىر قىلغۇدەك ھالىمۇ يوققۇ؟ لېكىن، مۇنۇ بەنجاڭ مەتتوختىنى ھۆرۈن، ئەزمە دەپ ئويلاۋاتىدۇ. ئۇنىڭ قوپال ۋارقىرىشى، ھاقارەتتەك تۈيۈلىدىغان سۆزلىرىدىن مەتتوختى قاتتىق ئىزا تارتتى، ھەمدە ئوبدانلا رەنجىدى، ئۇنىڭغا لايىقىدا قوپاللىق بىلەن نېمىنىدۇر دېمەكچى بولدى، لېكىن ھەربىي تۈزۈم بۇنداق قىلىشقا يول قويمايتتى. ئۇ ئاخىرى يوتقاندىن بېشىنى چىقىرىپ:

— ئۇخلاۋاتقىنىم يوق بەنجاڭ، — دېدى مەيۈسلىنا.

— نېمە بولدى ئەمىسە؟ — دېدى بەنجاڭ نېمىشقىدۇر بىر-دىن مۇلايىملىشىپ. مەتتوختىنىڭ مەيۈس ئاۋازى ئۇنى ئويلاندۇرۇپ قويغانىدى، — ئاغرىپ قالمىغانسەن — ھە؟

— بىلمىدىم نېمە بولغىنىمنى. پۈت — قولۇمدا ھېچ جان يوق، بېشىمنى كۆتۈرەلمەيۋاتىمەن.

— بىر ئامالىنى قىلىپ، ئورنۇڭدىن تۇرۇپ كەت، تالاغا چىقساڭ بەلكىم ياخشى بولۇپ قالارسەن.

بەنجاڭ شۇنداق دېدى — دە، چىقىپ كەتتى. مەتتوختىمۇ ئۇ دېگەندەك بىر ئامالىنى قىلىپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولدى. بەلگىچە كۆتۈرۈلدى، ئەمما ئىككى چېكىسى پىچاق تىققاندەك زىڭىلداپ ئاغرىپ كەتتى. شۇ ئارىدا چېدىرغا لېيەنجاڭ كىرىپ كەلدى:

— تۇرالمايۋاتامسەن؟ — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، — بېشىڭ قېيىپ، نەپەس ئالالماي قىينىلىۋاتسەن، شۇنداققۇ دەيمەن؟

— شۇنداق لېيەنجاڭ، ھېچ...

— بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى شالاڭ، ئوكسىگېن مىقدارى ئاز، شۇڭا نەپەس ئالماق تەس، بۇنداق ئورنىدىن تۇرالمايۋاتقانلار سەنلا ئەمەس، 7 — 8 دەك بار ئىكەن، ھازىر چېدىرلارنى ئارىلاپ چىقىشىم. بىر مەزگىل شۇنداق قىينىلىدىغان ئىش. كېيىنچە ئاستا — ئاستا بۇ ناچار شارائىتقىمۇ كۆنۈپ كېتىسەن. ئاستا تۇرۇپ ھەرىكەت

قىل، ئۆزۈڭنى چېنىقتۇرۇپ، شارائىتقا ماسلاشقىن.

ئابلا چىقىپ كەتتى. مەتتوختى مىڭ تەسلىكتە ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىندى، دەلدۇگىنىپ يۇرۇپ سىرتقا چىقتى. ئاللىقاچان تاڭ سۈزۈلگەن، ئۇپۇق قىزىرىشقا باشلىغانىدى.

مەتتوختىنىڭ چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسىدىكى تۇنجى كۈنىنىڭ سەھىرى ئەنە شۇنداق كۆڭۈلسىز باشلانغانىدى. شۇ كۈنى ئۇ چۈشكە يېقىن يەنە بىر غەلىتە ئۆزگىرىشنى سېزىپ قالدى. يېڭى كەلگەن جەڭچىلەرنىڭ چىرايلىرى ئۆزگىرىپ قاردىڭاپ، بۇرۇنقىغا ئوخشىمايلا قالغانىدى. قىزىق ئىش، بىر كېچىدە شۇنچە ئۆزگىرىپ كېتەمدۇ ئادەم؟ ئۇ باشتا ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمىدى، ئېھتىمال كۆزلىرىم چاتاقتۇر، شۇڭا ماڭا شۇنداق كۆرۈنۈۋاتقاندۇ، دەپ ئويلىدى. شۇ ئوي بىلەن چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن چېدىرغا كىرگەندە ماش رەڭ سومكىسىدىكى دۇگدىلەك، چاققانغىنا ئەينەككە قاراپ باقتى. ئەينەكتىن كۆرگىنى قاپقارا چىراي ئىدى. كۆرۈنۈپ تۇرغان ئەكسى ئۆزىگە ھېچ ئوخشىمايتتى. كېيىن ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا لىيەنجاڭ ئابلا كەلدى ۋە تۇنۇگۈن ئۇ تونۇشلۇق بېرىشتىن ئىلگىرى نېمە ئۈچۈن ئۇنى تونۇيالمىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندى. ئۇ كىشى ئىلگىرى مەتتوختىلارنىڭ ئۆيىگە پات - پات بېرىپ تۇراتتى. ئۇ چاغلاردا ئۇ بۇغداي ئۆڭ، سېمىز، يوغان ئادەم ئىدى. ھازىر بولسا قارىداپ، ئوبدانلا ئورۇقلاپ قالغىنى ئۈچۈن كىچىكلەپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى.

3

كۈنلەر ئۆتكەنسېرى مەتتوختىنىڭ رەڭگى - روىىلا ئەمەس، مىجەزىمۇ ئۆزگىرىپ، باشقىچىلا ئادەم بولۇپ قالدى. ئىلگىرىكى

خۇش چاقچاقلىقى، سۆزمەنلىكىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى، ئەمدى ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن چاقچاقلىشىش ئەمەس، تۇزۇكرەك ئىككى ئېغىز مۇڭداشقۇسىمۇ كەلمەيتتى. پوستتا تۇرغاندا، يوشۇرۇن كۆزىتىش ئورۇنلىرىدا ۋەزىپە ئىجرا قىلغاندا، قىسقىسى، ئۇ يالغۇز قالغاندا خىيال سۈرەتتى، نېمىنىدۇر ئويلايتتى. ئەمما، نېمىلەرنى خىيال قىلىۋاتقىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئېزىلىپ، مۇڭلىنىپلا يۈرەتتى، ئاخشاملىرى ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمايتتى. ئۇ ھەمىشە ئىچى سىقىلىپ، ئۆزىمۇ چۈشىنەلمەيدىغان بىر خىل ئازابلىق تۇيغۇ ئىچىدە تىپىرلايتتى، خورسىناتتى، ئۇلۇغ - كىچىك تىناتتى. ئۇنىڭدىكى بۇنداق ئۆزگىرىشنى ھەممىدىن بۇرۇن لىيەنجاڭ ئابلا سېزىپ قالدى.

— ساڭا نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى ئۇ بىر كۈنى پوستىتىن چۈشۈپ چىدىرغا كىرىۋاتقان مەتتوختىنى توختىتىپ، مەتتوختى «نېمە بوپتىمەن؟» دېگەندەك سوئال نەزىرىدە لىيەنجاڭغا قاراپ قويۇپ، ئۇنچىقمىدى، — سەن شوخ بالا ئىدىڭ، نېمىشقىدۇر جىمغۇر بولۇپ قالدىڭ، ئاغرىپ قالمىغانسەن؟

— ياق.

— ياكى بۇ يەرنىڭ جاپاسىغا چىدىمايۋاتامسەن؟

مەتتوختى بۇ سوئالغا دەرھال جاۋاب بېرەلمىدى. چۈنكى، ئابلا دەل ئۇنىڭدىكى ئۆزگىرىشنىڭ ئاساسلىق سەۋەبىنى سېزىۋالغانىدى. شۇنداقلىقىنى، يەنى ئۆزىدىكى جىمغۇرلۇق، خىيالچانلىق، مەيۈسلۇكنىڭ سەۋەبى بۇ يەرنىڭ تەبىئىي شارائىتى ۋە جاپاسىغا ماسلىشالمىغانلىق ئىكەنلىكىنى مەتتوختى بۇرۇن ئويلاپ باقمىغانىدى. ئابلانىڭ سوئالىدىن كېيىن ئۇ ئۆزىدىكى غەلىتە ئۆزگىرىشنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندى - دە، خىجىل بولۇپ قىزىرىپ كەتتى. ئەمما، لىيەنجاڭنىڭ ئالدىدا بۇ ئاجىزلىقىنى ئىقرار قىلغۇسى كەلمىگەندەك، ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىيالماي، يانغا — ئېرىتىپ سۇ قىلىش ئۈچۈن چېلەكلەردە قار ئېلىپ كېلىۋاتقان

جەڭچىلەرگە قاراپ تۇرۇپ:

— بۇ يەرنىڭ ھاۋاسىغا كۆنەلمەيۋاتىمەن، لېيەنجاڭ. بۇ يەردە ھەممىدىن يامان نەرسە شۇ ھاۋا ئىكەن. نەپەس ئالماق تەس. خۇددى بىرى گېلىمىزدىن بوغۇۋالغاندەكلا ئازابلىنىپ يۈرىدىكەن، — دېدى.

— شۇنداق، لېكىن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ جەڭچىسى ئىكەنلىكىڭنى ھەر قاچان ئېسىڭدىن چىقارما، جەڭچى دېگەن سۆز جەڭ قىلغۇچى دېگەن مەنىنى بىلدۇرۇپلا قالماي، يەنە ھەر قانداق جاپا - مۇشەققەتكە باش ئەگمەيدىغان ئادەم، دېگەن مەنىنىمۇ بىلدۇرىدۇ. يەنى بىز شۇنداق ئادەم بولۇشىمىز كېرەك، — ئابلا بىر پەس تۇرۇۋېلىپ قوشۇپ قويدى، — ھازىرقى شارائىتىمىز بۇرۇنقىدىن مىڭ ھەسسە ياخشى، دېسەم ساڭا غەلىتە ئاڭلىنار، ئەمما، ئەمەلىيەت شۇنداق، ھاۋاغۇ يەنە شۇ ھاۋا، ئەمما، بىز بۇ يەرگە دەسلەپ كەلگەندە، قاتناش ناھايىتى ناچار ئىدى، قاغىلىقتىن چىقىپ تاغقا ئۇلاشقاندىن كېيىنلا ئۇلاغ بىلەن ماڭاتتۇق، چىغىر يولمۇ يوق ئىدى، قاتناش شارائىتى ناچار بولغاچقا، ئوزۇق - تۆلۈكىمىز ۋاقتىدا يېتىپ كېلەلمەي، كۈنلەپ - كۈنلەپ ئاچ قالغان ۋاقىتلىرىمىزمۇ بولغان. ئۇ چاغلاردا دوختۇرىمىز بولسىمۇ، تۇزۇكرەك دورىلىرىمىز يوق ئىدى. شۇڭا، بىر يىل ئىچىدە يەتتە ئادىمىمىز ئىس ئېلىپ كېتىپ ھەم ئاغرىق سەۋەبى بىلەن داۋالاش ئىمكانىيىتى بولمىغاچقا بىھۇدە ئۆلۈپ كەتكەن... مەنقاسىموفكام بۇ ھەقتە سۆزلەپ بەرگەن بولغىيدى ھەقىچان؟

— سۆزلەپ بەرگەن، دادامنىڭ دېيىشىچە، سوپۇن تۇغەپ كەتكەن بەزى چاغلاردا ھەپتە - ھەپتىلەپ كىر يۇيالماي، كىر كىيىملەرنى كىيىپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولغانىكەنسىلەر، — دېدى مەتتوختى لېيەنجاڭنىڭ سوئالىغا جاۋابەن.

— ھاۋانى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھازىر شارائىتىمىز كۆپ

ياخشىلىنىپ كەتتى. سەن شۇ چاغلاردىكى شۇنداق ناچار شارائىتتا بىر ليەنگە يېتەكچىلىك قىلغان ئادەمنىڭ بالىسى تۇرۇپ، بۇ يەردىكى جاپا - مۇشەققەتنى يېڭەلمەسلىك قانداق بولىدۇ؟

ئابلانىڭ ئۆزىگە سوئال نەزىرىدە تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن مەتتوختى يەرگە قارىۋالدى، ليەنجاڭ ئۇنىڭ دولىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— سەن دادىڭنى، باشقا كۆرەش قەھرىمانلىرىنى ئۆلگە قىلىشىڭ كېرەك...

ئۇ كۆپ سۆزلىدى، جاپاغا چىداش، ئۇنى يېڭىدىغان ئىرادە تىكلەش ھەققىدە كۆپ نەسىھەت قىلدى. مەتتوختى ئۇنىڭغا تىك تۇرۇپ ۋەدە بەردى:

— خاتىرجەم بولۇڭ، ليەنجاڭ، مەن چوقۇم جاپا - مۇشەققەتنى يېڭىمەن، دادامنىڭ ئۆمىدىنى ئاقلايمەن، ۋەتەن، خەلق كۆتكەندەك پولات ئىرادىلىك جەڭچى بولۇپ چىنىقىمەن.

مەتتوختى ۋەدە بېرىشنى بەردى - يۇ، ھە دېگەندە ۋەدىسىدە تۇرالمىدى. يەنىلا ئىچى پۇشۇپ، زېرىكىپ يۈردى. شۇنچە كۆپ سەپداشلىرى بىلەن بىللە ھەربىي تۇرمۇش — قېلىپلاشقان ئىنتىزام ئاستىدا ياشاۋاتسىمۇ غېرىبسىنىپ يۈردى. ئۇ ھامان كەم سۆز، خىيالچان ئىدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئىچىنى قانداقتۇر بىر نېمە خۇددى چاشقان قېتىپ قالغان ناننى غاجىلىغاندەك غاجىلاپ ئارام بەرمەيتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئاتا - ئانىسى، دوستلىرى كېلەتتى. دادىسىنىڭ ئۇنىڭغا دائىم سۈرلۈك كۆرۈنىدىغان سىيماسى گاھىدا كۆز ئالدىدا سۈرەتتەك تۇرۇۋالاتتى، ئۇنىڭ قاپىقى تۇرۇلگەن، چىرايى جىددىي تۇستە كۆرۈنەتتى - دە، دادىسى ئۆزىنى تەنقىد قىلىۋاتقاندەك، خاپا بولۇۋاتقاندەك ھېس قىلىپ ئۆيۈلاتتى.

شۇ تەرىقىدە كۈنلەر، ھەپتىلەر ئۆتۈپ كەتتى. شۇنىڭغان ھۇۋلاپ، ھەيۋە كۆرسىتىپ تۇرغان بىر ئەتىگەنلىكى يېڭى كەل-

گەن بىر جەڭچى كۆز يۇمدى. بۇ ھال مەتتوختىغا تېخىمۇ ياماڼ تەسىر قىلدى. ئەمدىلا 18 ياشقا كىرگەن، ۋۇجىككىنە كەلگەن بۇ يىگىت بۇ يەرگە كېلىپلا خۇددى مەتتوختىدەك نەپەس ئالالماي قىينىلىپ يۇردى. بىر نەچچە قېتىم ئىس ئېلىپمۇ كەتتى (شالاڭ ھاۋانىڭ رېئاكسىيىسى ھوشسىزلاندۇرۇۋەتتى). لېيەن دوختۇرى ئۇنى شۇنچە قېتىرقىنىپ داۋالىسىمۇ ئۇنۇمى بولمىدى. ئۇ كۈندىن كۈنگە زەئىپلىشىپ كەتتى. لېيەنجاڭ ئۇنى تۆۋەنگە — تۇەن شتابى ئورۇنلاشقان جايغا قايتۇرۇشنى ئېيتىۋېدى، ئۇ: «مەن سىچۇەندىن ۋەتىنىمىزنىڭ چېگرىسىنى قوغدىغىلى كەلگەن، ئاغرىپ قالدىم، دەپ تۇەن شتابىغا قايسى يۈزۈمنى كۆتۈرۈپ بارىمەن؟ مېنى قايتۇرماڭ لېيەنجاڭ، پات ئارىدا ياخشى بولۇپ قالىمەن» دەپ رەت قىلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ساقىيىپ كېتىشىگە ئىشەنەتتى، شۇنداق بولۇشىنى بەكمۇ ئۈمىد قىلاتتى. لېكىن، رەھىمسىز ئەجەل ئۇنىڭ ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنى يوق قىلدى. ئون گۇلىنىڭ بىرەرىمۇ ئېچىلمىغان، كۆڭلىدىكى ئارزۇ - ئىستەكلىرىنىڭ بىرىمۇ ئەمەلگە ئاشمىغان بىر يىگىت — ئاجايىپ قەھرىمانلىقلارنى كۆرسىتىشكە قادىر ئاشۇ جەڭچى شۇنچە قىلىپمۇ ئۆلۈمدىن ئىبارەت بۇ تەبىئەت ھادىسىسىدىن غالىب كېلەلمىدى.

ئۇ كۈنكى ئورۇندىن تۇرۇش سىگنالى نېمىشقىدۇر ھەر كۈنىدىكىدەك جۇشقۇن ئەمەس، بەلكى مۇڭلۇق بولۇپ تۇيۇلدى. دوختۇر سىچۇەنلىك جەڭچىنىڭ تۇيۇقسىز قازا قىلغانلىقىنى 1 - بولۇپ لېيەنجاڭغا خەۋەر قىلغان، سىگنالچىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپلا بۇ مۇسىبەتتىن خەۋەر تاپقان، ئۇنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلغانىدى. يۇرىكى ئېزىلگەن، كۆڭلىدە قايغۇ قىيانى ئۆرلەپ تۇرغان كىشى چالغان سىگنالدىن قايغۇلۇق سادا چىقىشى تەبىئىي، گويا ئۇ جەڭچىلەرنى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقا ئۇندەپ ئەمەس، مۇسىبەتتىن خەۋەردار بولۇشقا چاقىرىۋاتقاندەك ئىدى.

ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپلا بۇ مۇسىبەتتىن خەۋەر تاپقان جەڭچى-

لەرنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى، باشلىرى ئېگىلدى. جەڭچىلەرنى سەپكە تىزىشقا بۇيرۇق قىلغانلارمۇ بوش سۆزلەيتتى. جەڭچىلەر سەپكە تىزىلىپ بولۇپ، 1، 2، . . . دەپ سانىغاندىمۇ ئاۋازلىرى ئۆزلىرى ئاڭلىغۇدەكلا چىقىرىشتى.

مەتتوختى شۇ كۈنى كۈن بويى ئۇنچىقماي يۈردى. بىرەرى بىلەنمۇ تۇزۇكرەك پاراڭلاشمىدى. ئۇ ئەڭ يېقىن، جان ـ جىگەر ئادەملەردىن ئايرىلىپ قالغاندەك مىسكىن بولۇپ قالغانىدى. ئۇ مەرھۇمنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسىلا يىغلىغۇسى كېلەتتى، كۆڭلى بۇزۇلاتتى، ھەسرەت چېكەتتى.

شۇ كۈنى كېچىسى ئۇ ياخشى ئۇخلىيالمىدى، نەچچە قېتىم چۈش كۆردى ـــ بىردەم ئانىسى بىلەن، بىردەم دادىسى بىلەن كۆرۈشۈپ چۈشىدى. سەھەرگە يېقىن ئىنىسى مەتتۇردىنى چۈشىدى. ئۇ ئاكىسىنى كۆرگىلى كەلگەنمىش، ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكۈدەك. مەتتۇردىنىڭ ئۇستىدە بىردەم ھەربىي فورما، بىردەم قارا كۆك دېكادىن تىكىلگەن كىيىم تۇرغۇدەك، ئۇ ناھايىتى ياخشى ئوقۇۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بېرىۋېتىپ، تۇيۇقسىز مەتتوختىدىن: «سېنىڭ بۇ يەردىكى ئەھۋالىڭ قانداقراق؟ ئىلغار جەڭچى بولالىدىكەنمۇ ـ يوق؟» دەپ سورىغۇدەك. مەتتوختى بۇ سوئالغا جاۋاب بېرەلمەي قىينىلىپ تۇرسا، ئۇكىسى خاپا بولۇپ ھومايغۇدەك ۋە: «مەن سېنى ئىلغار جەڭچى بولدى، دەپ ئاڭلاپ تەبرىكلەش ئۈچۈن يوقلاپ كەلگەنىدىم. ھېچنېمە بولالماپسەن ـ دە؟ بولدى، مەن كېتىمەن» دەپ قېيداپ كېتىۋاتقۇدەك. مەتتوختى ئۇكىسىنى چاقىرسىمۇ قارىمىغۇدەك. ئاخىرى ئۇ: «توختا!» دەپ ۋارقىراپ ئويغىنىپ كەتتى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن قايتا كۆز يۇمالمىدى. ئۆيىدىكىلەر كۆزىگە كۆرۈنۈپ تۇرۇۋاتقاندەك بولدى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆيىدىكىلەرنى قاتتىق سېغىندى. شۇڭا، ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن ئۆيىگە خەت يازماقچى بولۇپ ئولتۇردى. «قەدىرلىك دادا، كۆيۈمچان ئانا، سۆيۈملۈك ئۇكام. . .» دەپ باشلىدى

ئۇ خېتىنى. ئۇ ئۆزى توغرىسىدا يازماقچى بولدى، ئەمما نېمىدەپ يازىمەن، دېگەن سوئال ئۇستىدە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. راست، نېمىدەپ يازىدۇ، زېرىكىۋاتىمەن، ئىچىم سىقىلىپ يۇرەمەن، ئۆيگە كەتكۈم كېلىۋاتىدۇ، دەپ يازامدۇ؟ ئۇ كىمنىڭ بالىسى؟ مەتقاسىموفنىڭ. تالاي جەڭلەرگە قاتناشقان، نەچچە قېتىم ياردار بولغان، جەڭ مەيدانلىرىدا ئۆچۈپ كېلىۋاتقان ئەجەل ئوقلىرىغا پىسەنتمۇ قىلمىغان، بۇ يەرگە تۇنجى قېتىم كېلىپ يول ئاچقان، «پەرىشتىلەر قولتۇقى» دا تۇنجى قاراۋۇلخانىنى قۇرغان پېشقەدەم جەڭچىنىڭ ئوغلى! شۇنداق تۇرۇپ جاپاغا چىدىيالمايۋاتىمەن، دەپ يازسۇنمۇ؟ ئۇ ئۇزاق ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ كەتتى، ئەمما خېتىنى داۋاملاشتۇرالمىدى.

كېيىن ئۆز ئەھۋالى توغرىسىدا ھېچنېمە يازماي، سىچۇەنلىك جەڭچىنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدا يازماقچى بولدى. لېكىن، بۇ ئويىدىنمۇ دەرھال يالتايدى. بۇ ئىشنىڭ ئۆيگە خەۋەر قىلغۇدەك نېمىسى بار؟ لېيەنجاڭ تەزىيە سۆزىدە ئۇ جەڭچىنى «پەرىشتىلەر قولتۇقى» دا قازا قىلغان 18 ـ جەڭچى، دېدى. دادىسى بۇ يەردە تۇرغان چاغلاردىمۇ بۇنداق ئۆلۈم ھادىسىلىرى بولغانىكەن. ئۇ بۇ يەرنى بەش قولدەك، مەتتوختىدىنمۇ ياخشىراق بىلىدۇ، شۇنداق ئىكەن، خەتتە بۇنداق كۆڭۈلسىز ئىشنى يېزىپ نېمە قىلىدۇ؟ ئۇنىڭ ئىچىنى ئاغرىتىش، كۆڭلىنى ئېزىش، بۇ ئارقىلىق ئۇنى تەشكىلگە دەپ، ئوغلۇمنى تۇەن شتابىغا، جاپا تارتمايدىغان جايغا قايتۇرۇپ كېلىمەن، دېگەن ئويغا كەلتۇرۇش ئۈچۈنمۇ؟ مۇبادا بۇ سىچۇەنلىك جەڭچىنىڭ ئۆلۈمىدىن ئانىسى خەۋەردار بولسا يىغلىماسمۇ؟ «ئوغلىمىزنى ھەربىيلىككە بەرمەيلى، ھەربىيلىك سىز بىلەنلا ئۆتۈپ كەتسۇن، دېسەم ئۇنىمىدىڭىز» دەپ دادىسىغا تاپا قىلماسمۇ؟

ئۇ شۇنداق ئويلار بىلەن خەتتە بۇ مۇسىبەت ئىشى توغرۇلۇقمۇ يازمىدى. خەتنىڭ ئاخىرىنى چۈشۈرەلمەي قىينالدى. ئاخىر

ری، یۇرىكى ئېزىلىپ، كۆزىدىن ئاققان ئىككى تامچە ياش مەڭ-
زىدە ئىز قالدۇرۇپ ئۆتۈپ، ئالدىدىكى ئاق قەغەز ئۈستىگە
چۈشتى.

4

«پەرىشتىلەر قولتۇقى» دا سائەتلەپ ھۆركىرەيدىغان بوران-
نىڭ، ئادەمنىڭ يۈزلىرىنى ھەربىرەك چېقىپ ئۆتىدىغان شىۋىر-
غانىنىڭ ئەمدى ھەيۋىسى بوشاپ، پەسكويغا چۈشۈپ قالغانىدى.
كۈنگەي تاغ قاپتاللىرىدىكى قارلار ئېرىپ، يەر يۈزى بىلىنەرلىك
قارىيىپ قالدى. چوققىلار مەڭگۈ ئېرىمەس كۆك مۈزلار بىلەن
قاپلىنىپ تۇرسىمۇ، جىرا ۋە تۈزلەڭلىكلەردە باھاردىن دېرەك
بېرىپ، ئوت - چۆپلەر كۆكىرىشكە باشلىدى.

«پەرىشتىلەر قولتۇقى» دا باھار جىلۋە قىلىشقا باشلىغان شۇ
كۈنلەردە مەتتوختى تۈيۈقسىز ئاغرىپ قالدى. ئۇ ئىككى ھەپتە-
دىن بېرى ئارىلاپ - ئارىلاپ قىزىتما بولۇپ يۈرسىمۇ، پەرۋا
قىلمىغانىدى. ئاخىرى بولمىدى، ئاغرىق ئۇنى يېقىتتى. ئۇ شۇ
كۈنى سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇش سىگنالى چېلىنغاندا ئورنىدىن
زادىلا تۇرالمىدى. بەدىنى ئوتتەك قىزىپ كەتكەنىدى. تىنىقى
تىنىقىغا ئۇلاشمايتتى. پۈتۈن ئەزايى - بەدىنىدىن چىپىلداپ تەر
قۇيۇلۇپ تۇراتتى. مەتتوختى جەڭچىلەر ناشتا قىلىپ بولغاندىن
كېيىن مەڭ جاپادا ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىندى. دوختۇرغا كۆرۈن-
مەكچى بولۇپ مېڭىۋىدى، پۈت - قوللىرى تىترەپ، قاتتىق
مەست ئادەمدەك سەنتۈرۈلۈپ كەتتى. ئۇنى بۇ ھالدا كۆرگەن بىر
جەڭچى يۈگۈرۈپ كېلىپ يۆلىۋالدى:

— دوختۇرغا كۆرۈنۈپ باقامسىز؟ — دەپ سورىدى مېھرە-
بانلىق بىلەن.

— شۇنداق قىلاي دېگەن، پەقەت ماغدۇرۇم يوق، — دېدى مەتتوختى بەكمۇ خىجىل بولۇپ.

— مەن يۆلەپ ئېلىپ چىقاي. . .

ئۇ مەتتوختىنى يۆلەپ ماڭدى. شۇنىڭدىمۇ ئۇنىڭ پۈت - قوللىرى دىرىلدەپ تىترەپ تۇراتتى. گويا ئايلاپ يېتىقتا بولۇپ قالغان كېسەل كىشىگە ئوخشاش، چىرايلىرى سارغىيىپ، مەڭىز سۆڭىكى چىقىپ قالغانىدى. ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىمۇ ئۆچەي دەپ قالغان جىن چىراغدەك ئاجىز پىلدىرلاپ تۇراتتى.

دوختۇر مەتتوختىنى دەرھال كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ، تىڭشىغۇچ بىلەن يۈرىكىنى تەكشۈردى. تومۇرىنى تۇتۇپ كۆردى. يۈرەك سوقۇشىمۇ، تومۇر ئۇرۇشىمۇ نورمال ئىدى. جىگەر ئاغرىقى بولۇپ قالدىمىكىن، دېگەن گۇماندا ئاستىنقى قاپاقلىرىنى قايرىپ قارىدى. سېرىقلىق كۆرۈنمىدى، ئانگىنا بولۇپ قالدىمىكىن، دەپ ئاغزىنىڭ ئىچىگە تاكى گېلىغىچە ئىنچىكىلەپ سەپسالدى، ئەمما ئانگىنانىڭمۇ بەلگىسىنى كۆرەلمىدى. پېشانىسىنى، مەيدە-سىنى تۇتۇپ كۆردى. ئۇ ئوت - كاۋاپ بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ قانداق كېسەل بىلەن ئاغرىغاندۇ؟ دوختۇر بۇنىڭغا ئېنىق دىئاگ-نوز قويۇشقا ئاجىزلىق قىلدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ مەتتوختىنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى:

— قىزىپ كېتىپسەن، قىزىتماڭنى چۈشۈرىدىغان دورا بې-رەي، ئەنسىرىمە، ياخشى بولۇپ قالىسەن، مۇشۇ كارىۋاتتا بىر - ئىككى كۈن ياتقىن، مەن كۆزىتىپ باقاي.

مەتتوختى دوختۇرنىڭ چىرايىدىن مەيۈسلۈك ئالامىتىنى كۆرگەندەك بولۇپ، كۆڭلى يېرىم بولدى - يۇ، ئۇنچىقمىدى.

مەتتوختى دوختۇرنىڭ چېدىرىدا شۇ ياتقانچە ئۇچ كۈن ياتـ-تى. دوختۇر ئۇنىڭغا ۋاقتى - قارارىدا دورا ئىچۈرەتتى، قوللـ-رى بىلەن بوينىنىڭ تومۇرلار كۆرۈنۈپ تۇرغان يېرىگە ئىسپىرت سۈركەيتتى. لۆڭگىنى ھۆل قىلىپ پېشانىسىگە قويـاتتى، بۇ

ئۇسۇللار قىزىتمىنى بىر پەسلا چۈشۈرەتتى ـ دە، يەنە ئۆرلەيتـ
تى، بەزىدە ھەتتا 39 گرادۇسقا چىقاتتى. ئۇنىڭ ئەھۋالى بارغانـ
سېرى يامانلاشماقتا ئىدى. دوختۇر شۇنچە تەكشۈرۈپمۇ مەتتوخـ
تىنىڭ كېسىلىگە ئېنىق دىئاگنوز قويالمىغنى ئۈچۈن
ئەپسۇسلىناتتى.

دوختۇرنىڭ چىدىرىدا كىم يېتىپ قالسا، لىيەنجاڭ كۈندە يوقلاپ، ئەھۋال سوراپ تۇراتتى. مەتتوختىنمۇ ئەلۋەتتە شۇنداق قىلدى. 4 ـ كۈنى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئۇنى يەنە يوقلاپ كىردى، ئۇنىڭ ئەھۋالىنىڭ بارغانسېرى ئوساللىشىپ كېتىۋاتقانـ لىقىنى كۆرگەن لىيەنجاڭ دوختۇرغا ئامالىنى قىلالمىدىڭىزمۇ، دېگەندەك مەندە قاراپ قويدى. دوختۇر ئۇنى باش ئىشارىتى بىلەن سىرتقا چىقىشقا تەكلىپ قىلدى.

— ئۇنىڭ كېسىلىنى تازا ئېنىقلىغىلى بولمايۋاتىدۇ، — دېدى دوختۇر سىرتقا چىققاندىن كېيىن، — كېزىكمىكىن، دەپ ئويلاۋاتىمەن، شۇنداق بولسا، ئۇ يۇقىدۇ، شۇڭا ئۇنى بۇ يەردە داۋالىغاندىن كۆرە شەيدۇللاغا ئەۋەتكىنىمىز ياخشىراق بولارمىكىن؟

شەيدۇللا «پەرىشتىلەر قولتۇقى» دىن 3 ـ 4 يۇز كىلومېتىر نېرىدىكى جىلغىنىڭ ئىسمى ئىدى. ئۇ يەر گومىنداڭ دەۋرىدە شەيدۇللا ئىسىملىك بىر كىشى بىر لىيەن ئەسكەر بىلەن چېگرا ساقلىغان جاي بولۇپ، كېيىن بۇ ئادەم ئىسمى شۇ يەرنىڭ خاس ئىسمى بولۇپ قالغانىدى. ھازىر ئۇ يەردە تۇەن شتابى تۇراتتى. لىيەنجاڭ دوختۇرنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى:

— مەيلى، دېگىنىڭىزدەك بولسۇن، ئۇنى ئەتە ئەتىگەندە يولغا سالايلى.

شۇنداق قىلىپ ئەتىسى يەنى مەتتوختى ئاغرىپ ياتقانىنىڭ بەشىنچى كۈنى ئۇنى بىر جەڭچى بىلەن بىر سېسترا قىز ئاتقا مىندۈرۈپ تۇەن شتابىدىكى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەتتى. تۇەن شتابى دوختۇرخانىسىدىكىلەر مەتتوختىنى ئەتراپلىق تەكشۈرۈپ،

كېزىك، دەپ دىئاگنوز قويدى ۋە ئۇنى كۆڭۈل قويۇپ داۋالىدى. ئۇ دوختۇرخانىدىن چىققاندا، دوختۇرلار ئۇنىڭ ئائىلىسىدە ئىككى ھەپتە دەم ئېلىپ كۈتۈنۈشى لازىملىقىنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەربىي ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ، ئۆيىگە بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقتى.

* * *

مەتتوختى X ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كەلگەندە شام ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. راھەتبەخش، سالقىن شامال باغلاردىن گۈل ھىدى تارقىتىپ تۇراتتى. قايسىبىر ھويلىدىن دۇتارغا جور بولۇپ ئېيتىلىۋاتقان شوخ ناخشا ساداسى ياڭرايتتى. ئېرىقلاردا سۇ شىلدىرلاپ ئاقاتتى. ئىككى تەرىپىدە چىراغلار چاقناپ تۇرغان كوچىلار ئۇنىڭغا كېڭىيىپ قالغاندەك، بازارمۇ چوڭىيىپ كەتكەندەك بىلىندى. تونۇش كوچىلار، تونۇش ئۆيلەر، تونۇش دەرەخلەر، باغلار ئۇنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ، كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى. ئۇ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى قورۇسىدىكى ئۆيى ئالدىغا يېتىپ كەلگەندە ئىختىيارسىز توختاپ قالدى. ئۆيىدىكىلەرنى ئەنسىرەتمەسلىك ئۈچۈن ئاغرىپ قالغانلىقى ھەققىدە خەت يازمىغان، باشقىلارنىڭمۇ خەۋەر قىلماسلىقىنى ئۆتۈنگەن، دەم ئېلىشقا كېلىدىغانلىقى ھەققىدىمۇ خەۋەر بەرمىگەنىدى. تۇيۇقسىز كىرىپ بارسا، ئاتا ـ ئانىسى قانداق ئويلاپ قالار؟ بۇ خىيال بىلەن ئۇ سەل گاڭگىراپ، ئىشىك ئالدىدا بىر پەس تۇرۇپ قالدى.

مېھمانخانا بىلەن ئاشخانا ئۆيىدە چىراغ يېنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئىشىك چېكىشىگە جاۋابەن ئۆيدىن ئانىسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— كىم؟

— مەن، ئانا.

مەتتوختى شۇنداق دەپلا ئىشكنى ئېچىپ دالانغا كىردى. تونۇش ئاۋازنى ئاڭلىغان ئانىسى ئاشخانىدىن، ئىنىسى مەتتۇردى بىلەن سىڭلىسى مېھمانخانىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى. ئانا دالاننىڭ لامپۇچكىسىنى ياندۇردى ـ دە، ئوغلىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە باغرىغا باستى:

— جېنىم بالام، ئوبدان تۇردۇڭمۇ؟ سالامەت كەلدىڭمۇ بالام؟ بارىمەن، دەپ خەۋەر قىلىۋەتسەڭ بولماسمىدى ـ ھە؟

— ئۆزۈڭچۇ، ئۆزۈڭنىڭ سالامەتلىكى ياخشىمۇ ئانا؟

مەتتوختى ئىنىسى بىلەنمۇ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. سىڭلىسى ئۇنىڭدىن يېقىملىق كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ تىنچ ـ ئامانلىق سورىدى. شۇ ئاردا مېھمانخانىنىڭ بوسۇغىسىدا دادىسى كۆرۈندى. ئۇ كۆڭلەكچان، يالاڭباش ئىدى، چېكە چاچلىرىغا ئاق كىرگەن دادىسى يېقىملىق كۇلۇپ تۇراتتى. مەتتوختى كىچىكىدىنلا دادىسىدىن نېمىشقىدۇر ئەيمىنەتتى، ھازىرمۇ دەقىقە تارتىنىپ تۇرۇپ قالدى ـ دە:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، دادا، — دېۋىدى، دادىسى قۇچاق ئېچىپ تۇرۇپ:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، بالام، كەل! — دېدى مېھرىبانلىق بىلەن.

مەتتوختى دادىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى. مەتتاسموف ئوغلىنى قۇچاقلاپ يۈزىنى يۈزىگە يېقىپ، ئوغلىنىڭ دۇمبىسىگە بوش ئۇرۇپ قويدى. شۇ ئاردا مەتتۇردى:

— ئاكام دادام بىلەن تەڭ بولۇپ كېتىپتۇ! — دەپ ئۇلگۈردى.

مەتتوختى ئۆيدىكىلەرنى بەكمۇ سېغىنىپ كەتكەنىدى، شۇڭا ئۆزىنى شۇنچە تۇتۇۋالسىمۇ، دادىسى باغرىغا باسقىنىدا شادلىقىدىن كۇلۇپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلدى. بۇ ھالنى كۆرگەن ئانىنىڭمۇ كۆزلىرىدە ياش لىغىرلاپ قالدى.

مەتتوختى مېھمانخانا ئۆيگە كىردى، ئانىسى ھايت ـ ھۇيت

دېگۈچە چاي تەييار قىلىپ كىردى ـ دە، ئۇلار ئۆي ئوتتۇرىسىدىكى چاسا ئۈستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى.

پاراڭ ئارا دادا ئوغلىنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ قاراپ چىقتى. ئۇ قاردىاپ قالغان، خېلىلا جۈدىگەن ۋە كۆزلىرى ئولتۇرۇشقانىدى. كېيىن ئۇ ئوغلىنىڭ چىرايىنىڭ ئاستىرتىن سېرىق ئىكەنلىكىنى سېزىپ قالدى ـ دە، ئاغرىپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟ دېگەن ئوي كۆڭلىدىن كېچىپ سورىدى:

— نېمە بولدۇڭ بالام، ئاغرىپ قالمىغانسەن؟

— شۇنداق، كېزىك بولۇپ قاپتىمەن، ئۇ يەردە ئامالىنى قىلالماي، شەيدۇللاغا كېلىپ داۋالاندىم.

مەتتۇردى ئاكىسىنىڭ شەپكىسى بىلەن چاپىنىنى كىيىپ، ئىشكاپنىڭ ئەينىكى ئالدىدا ئۆزىگە ياراشقان ـ ياراشمىغانلىقىنى كۆرۈۋاتاتتى، ئاكىسىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، كەينىگە ئىتتىك ئۆرۈلدى ـ دە، ئىچ ئاغرىتىپ قاراپ قالدى. كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالغان سىڭلىسى:

— ئانا، ئاكام ئاغرىپ قاپتۇ، — دەپ توۋلىۋەتتى.

ئاشخانا ئۆيىدە ئوغلىغا ھاردۇق ئېشى ئېتىۋاتقان ئانا يۈگۈرۈپ كىردى:

— جېنىم بالام، ئاغرىپ قالدىڭمۇ؟ شۇنداق تۇرۇپمۇ خەت يازمىغىنىڭنى قارا سېنىڭ، — دېدى رەنجىگەندەك.

— سىلەرنى ئەنسىرەپ قالمىسۇن، دەپ خەۋەر قىلالمىدىم ئانا. يىراق يەرنىڭ ئەندىشىسى يامان، دېگەنىكەن. . .

— شۇنداق بولسىمۇ خەت يېزىشىڭ كېرەك ئىدى بالام.

— ھازىرچۇ، دوختۇرلار ساقايدىڭ، دەمدۇ؟ — دېدى دادا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ.

— ھەئە، دوختۇرلار ئۆيۈڭدە ئىككى ھەپتە دەم ئېلىپ، ئوبدانراق كۈتۈنگىن، دەپ قايتۇرۇشتى.

مەتتوختىنىڭ سۆزى ھەممەيلەننىڭ كۆڭلىنى ئەزگەنىدى.

ئۆي ئىچىنى سۈكۈت باستى. ئانا «بىچارە بالام. . . » دەپ پە-
چىرلىغىنىچە پەرتۇقنىڭ ئۇچى بىلەن كۆزلىرىنى سۈرتۈپ، ئاش-
خانىغا چىقىپ كەتتى. مەتتۇردى ئاكىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ،
«پەرىشتىلەر قولتۇقى» ھەققىدە، ئۇ يەردىكى تاغلار ئېگىزمۇ،
قارىغايلار كۆپمۇ، ھازىر ئۇ يەردە گۈللەر ئېچىلىپ كەتتىمۇ؟
دېگەندەك سوئاللارنى سوراشقا باشلىدى. مەتتوختىمۇ ئىلگىرى
«پەرىشتىلەر قولتۇقى» دېگەن سۆز تىلغا ئېلىنىسلا ياپيېشىللىققا
پۈركەنگەن، قارىغايزارلىق تاغنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. ئۇ-
كىسىنىڭمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئويلايدىغانلىقىنى بىلگىنىدىن كېيىن
كۈلۈپ كەتتى ـ دە:

— ۋاي ئەخمەقەي، تاغلارنىڭ ھەر قاندىقىدا قارىغاي بولـ-
دۇ، دەپ ئويلامسەن؟ بىز تۇرۇۋاتقان جاي كۆيۈك تاغ، ئۇ يەردە
دەل ـ دەرەخ يوق، بەلكى كۆپكۆك مۇز، ئاپئاق قار بار، —
دېدى.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۇكىسى ئەجەبلەنگەندەك چەكچىيىپ قاراپ
قالدى. كېيىن قوشۇپ قويدى:

— مەنمۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈۋالسام، چوقۇم
ئەسكەر بولىمەن، ئاشۇ «پەرىشتىلەر قولتۇقى» غا — سەن تۇر-
غان يەرگە بېرىپ چېگرىدا پوستتا تۇرىمەن.

قولى چاققان ئانا ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان ھاردۇق ئېشى —
ئۇزۇپ تاشلاپ ئەتكەن سۈيۇقئاش ئۈسۈلغان چىنىلەرنى كۆتۈرۈپ
كىردى. ئۆي تامىقى يېمىگىنىگە خېلى ئايلار بولۇپ قالغىنى
ئۈچۈنمىكىن، ئاش مەتتوختىغا بەكلا تېتىپ كەتتى. گۈپۈلدەپ
ئاشكۆكى پۈرىقى كېلىپ تۇرغان بۇ ئاشتىن ئۇ ئىككى چىنىنى
ئىچىۋەتتى ۋە يول ھاردۇقى چىققاندەك بولدى.

كونىلار «ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى، پۈت ـ قولۇمنىڭ بوش-
لۇقى» دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقانكەن، قانغۇدەك ئۇخلىمىغە-
نىغا خېلى زامان بولغان مەتتوختى بۇ كېچە ناھايىتى ھۇزۇرلـ-

ئىپ ئۇخلىدى. ئۇ ئەتىسى يېپىيېنىك بولۇپ ئورنىدىن تۇرغاندا دادىسى خىزمەتكە، ئۇكىسى بىلەن سىڭلىسى مەكتەپكە كېتىشكەنىدى. ئۇ ئانىسى بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ ناشتا قىلدى.

5

ئىككى ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى. ئانىسىنىڭ مەززىلىك تاماقلىرىنى يەپ خېلىلا رەڭ تۇزەپ، ياخشىلىنىپ قالغان مەتتوختى ئۆيدىكىلەر بىلەن خوشلىشىپ، «پەرىشتىلەر قولتۇقى» غا قايتىش ئۈچۈن دۇنزىيە شتابىغا كەلدى. ئۇ يەردىن شەيدۇللاغا باردىغان ماشىنا تېپىش كېرەك ئىدى. ئۇلارنىڭ تۇەنى ئورۇنلاشقان جايغا شۇ كۈنىلا ماڭىدىغان ماشىنا بولمىغاچقا، دۇنزىيە مېھمانخانىسىدا بىر كېچە قونۇشقا توغرا كەلدى. ئەتىسى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ناشتا قىلىپ سىرتقا چىققاندا بىر توپ جەڭچىلەرنىڭ «ئىنقىلابىي تارىخىي كۆرگەزمە» ئورنى قىلىنغان زالغا تىزىلىپ كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ ھەر بىي سەپكە كىرىپ بىر ھەپتە بولغاندا بۇ كۆرگەزمىنى ئىكسكۇرسىيە قىلغان. چۈشەندۈرگۈچى قىزلارنىڭ كۈرەش قەھرىمانى ئىسمائىل مۇھەممەت قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار توغرىسىدىكى ئاجايىپ تەسىرلىك چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلاپ ھاياجانلانغانىدى. ئۇ قەدىمىنى ئىختىيارسىز شۇ تەرەپكە بۇرىدى.

ئۇ شۇ كۈنى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن شەيدۇللاغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇ ئاپتوموبىلدا شوپۇرنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. قۇلىقىغا ئاپتوموبىلنىڭ ماتور ۋە سىگنال ئاۋازى ئەمەس، كۆرگەزمىخانىدىكى چۈشەندۈرگۈچى قىزلارنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرغاندەك قىلاتتى. ئاپتوموبىل تاغقا قاراپ ئۆرلەشكە باشلىغاندا بولسا ئۇ قىزلارنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى تەسىرلىك ھېس

كايىگە ئايلىنىپ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كىنو لېنتىسىدەك ئۆتۈشكە باشلىدى. . .

* * *

يېرىم كېچە. چېدىرلاردىكى چىراغلار ئاللىقاچان ئۆچۈرۈلگەن، زىمىستان سوغۇقى جاراڭلاپ تۇراتتى، شۇنىڭدىن دەھشەتلىك ئۇشقىرتاتتى، چېدىرلارنى يۇلۇپ تاشلايدىغاندەك لەپەڭشىتەتتى. گاھى - گاھىدا قاراۋۇلنىڭ غاچىلدىغان ئاياغ تۈۋشى ئاڭلىنىپ قالاتتى. قارىماققا جەڭچىلىرىمىز ناھايىتى شېرىن ئۇيقۇدا ياتقاندەك، ئەمەلىيەتتە، ئۇچىنچى بەندىكى جەڭچىلەر ۋە بەن قاراشلىق پەي ۋە لېيەننىڭ باشلىقلىرى ئۇخلىمىغانىدى — ئۇچىنچى بەندىكى جەڭچىلەر دۇشمەن ئەھۋالىنى رازۋېدكا قىلىش ئۇچۇن ئاتلىنىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى.

3 - بەن ئالدىنقى بىر قانچە قېتىملىق رازۋېدكا قىلىش ۋەزىپىسىنى پەم - پاراسەت بىلەن ۋاقتىدا، تولۇق ئادا قىلىپ، يۇقىرىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئىگە بولغانىدى. شۇڭا، بۇ قېتىم يۇقىرىدىن ئۇلارغا دۇشمەننىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنغا جايلاشقان 62 - نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى رازۋېدكا قىلىش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلدى. ئۇلار ئوقدانلىرىنى باغلاپ، قوراللىرىنى ئوقلاپ، يولغا چىقىشقا بۇيرۇق كۇتۇپ تەقمۇ تەق بولۇپ تۇرۇشاتتى، چېدىر ئىچى جىمجىتلىققا چۆككەنىدى. لېيەنجاڭ فوسفورلۇق قول سائىتىگە پات - پات قاراپ، ئۇيان - بۇيان مېڭىپ يۇرەتتى. پەيجاڭ ئۇنىڭ ھەرىكىتىگە قاراپ ئۆرە تۇراتتى. ھەممەيلەننىڭ كەيپىياتىدىن جىددىيچىلىك بىلىنىپ تۇراتتى. 3 - بەننىڭ بەنجاڭى ئىسمائىل مۇھەممەت تېخىمۇ جىددىيلەشكەنىدى. ئۇ بۇيرۇق بېرىلىشى ھامان چېدىردىن ئېتىلىپ چىقىدىغاندەك ئوڭ قولىنى يەرگە تىرەپ، زوڭزىيىپ ئولتۇراتتى.

لیەنجاڭ ئاخىرقى قېتىم سائىتىگە قارىدى ـ دە، چېدىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۈستەلنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۈستەل ئۈستىدە بىر خەرىتە يېيىقلىق تۇراتتى. پەيجاڭ قول چىرىغىنى ياندۇرۇپ، خەرىتىگە يورۇق چۈشۈردى. بەنجاڭمۇ ئۈستەل يېنىغا ئىتتىك كەلدى، ئۇلار خەرىتە ئۈستىدىكى كومپاس ئىستىرىلكىسى كۆزـ سەتكەن نىشانغا قاراشتى. كىچىككىنە قىزىل بايراقچە قاداپ قويۇلغان ئېگىزلىكنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— كۆردىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى بەنجاڭدىن.

— كۆردۈم، لیەنجاڭ! — دېدى ئىسمائىل تىك تۇرۇپ.

— بايا هەممە سۆز ئوچۇق ئېيتىلدى. بۇ قېتىمقى رازۋېدـ كىنىڭ قانداق بولۇشى بۇ ئېگىزلىكنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن بولىدىغان ئومۇمىي هۇجۇمنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىدا مۇهىم رول ئوينايدۇ. شۇڭا، رازۋېدكا قىلىشتا هەممە يەرنى ئىنچىكە كۆزىـ تىشكە دىققەت قىلىڭلار.

— خوپ لیەنجاڭ، بۈيـرۇقـنى چوقـۇم ياخشى ئىجرا قىلىمىز.

— ئۇنداق بولسا يولغا چىقىڭلار!

ئىسمائىل جەڭچىلەرگە سىرتقا چىقىپ سەپكە تىزىلىشقا بۈيـرۇق قىلدى. كېيىن ئۇلارنى دىققەتتە تۇرغۇزدى ـ دە، چېدىر ئالدىدا ئۆزلىرىگە قاراپ تۇرغان لیەنجاڭ بىلەن پەيجاڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ چاس بەردى. ئۇلارمۇ جاۋابەن چاس بېرىشتى. پەيجاڭ بۈيرۇق قىلدى:

— ئاتلىنىڭلار!

ئۇنىڭ بۈيرۇقىنىڭ ئاخىرى چۈشە ـ چۈشمەستىن، ئىسمائىل كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، جەڭچىلىرىنى باشلاپ تۈن قوينىدا غايىب بولدى.

يۇلتۇزسىز كۆك، قاپقاراڭغۇ تۈن، قارلىق دالا، تاغنىڭ سۆڭەك ـ سۆڭەكلەردىن ئۆتۈپ كېتىدىغان سوغۇقى. ئارىلاپ

يۇزلەرنى چېقىپ ئۆتىدىغان شۇنىڭغان، شالاڭ ھاۋا... بۇلار جېدەللەپ يول يۇرۇۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ خىيالىدىمۇ يوق ئىدى. ئۇلار نەپەس ئېلىشتا شۇنچە قىينىلىپ، ئازابلىنىپ تۇرسىمۇ، بۇنى ھېچ ھېس قىلمىغاندەك قار كېچىپ، داۋان ئېشىپ كېتىپ باراتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار كۆزلىگەن نىشانغا مۆلچەرلىگەن ۋاقىتتىن بەش مىنۇت بۇرۇن يېتىپ باردى. ئۇلار دۇشمەننىڭ كۆزىتىش مۇنارىدىكى يۇقىرى ۋولتلىق كۆزىتىش چىرىغى يورۇقى يېتىپ كېلەلەيدىغان جايغا بارغاندا ئىسمائىل جەڭچىلەرنى يەر بېغىرلاپ مېڭىشقا بۇيرۇدى.

دۇشمەننىڭ توساتتىن ئېتىلغان يورۇنتۇچ سىنارەتى ئۇلارنىڭ بېشىدىلا خۇددى چاقماق چاققاندەك پارتلاپ، ئەتراپنى پاللىدە يورۇتۇپ ئۆچتى. جەڭچىلەر ئاق يېپىنچا ئارتىۋالغاچقا، دۇشمەن ئۇلارنى قاردىن پەرقلەندۇرەلمىدى، ئۇلارنى سېزەلمىدى. ئۇلار بىردەمدىلا سىم توساققا يېقىنلاشتى. سىم توساققا كونسېرۋا قۇتىلىرىدىن قىلىنغان ئاددىي قوڭغۇراقلار زىچ ئېسىپ قويۇلغانىدى. سەللا تېگىپ كەتسە دۇشمەن ئۇلارنى تۇيۇپ قالاتتى. ئىسمائىل ئىككى جەڭچىنى ئۆزى بىلەن بىللە بېرىشقا تاللىۋالدى، قالغانلارنى بولسا مۇبادا دۇشمەنلەر ئۆزلىرىنى سېزىپ قېلىپ ئوق ئاتسا، ئوت ئېچىپ قوغداش ئۈچۈن قالدۇردى. ئۇلار سىملارنى ئاۋايلاپ كېسىپ، ئادەم پاتقۇدەك يول ئاچتى ـ دە، توساقتىن ئۆتۈپ كەتتى.

دۇشمەننىڭ يورۇنتۇچ سىنارەتلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن ئېتىلىپ، كېچىنى ئاپئاق يورۇتۇپ تۇراتتى. بۇ ھال ئىسمائىللارنىڭ دۇشمەن پوتەيلىرىنىڭ جايلىشىش ئەھۋالىنى كۆرۈۋېلىشىغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرەتتى. ئۇلار سىنارەتلەر ئەتراپىنى يورۇنتاقىدا، دۇشمەن پوتەيلىرىگە ئىنچىكىلەپ سەپسېلىپ، ئاستا ـ ئاستا ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. بىر چاغدا ئىككى دۇشمەن ئەسكەرى ئۆز تىلىدا بىر نېمىلەرنى دەپ كالدىرلىشىپ، ئۇلاردىن

ئىككى - ئۇچ مېتىر نېرىدىن ئۆتۈپ كەتتى. بىر ئازدىن كېيىن يەنە كەلگەن يولى بىلەن كەينىگە قايتتى - دە، يەر ئاستى ئاكوپىغا كىرىپ كېتىشتى. ئېلېكتر چىراغلىرى بىر - بىرلەپ ئۆچۈپ، ئەتراپنى گۆرىستان قاراڭغۇلۇقى قاپلىدى.

ئىسمائىللار دۇشمەننىڭ ئاساسلىق پوتەي، ئاكوپلىرىنى كۆرۈپ بولغان، ئەمدى ئالغا قاراپ ئۆمىلەۋېرىشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمىغانىدى. شۇڭا، بۇ تايانچ ئاكوپىنىڭ خەرىتىسىنى سىزدۇالدى - دە، كەلگەن يولىنى بويلاپ كەينىگە قايتتى. سىم توساقنىڭ يېنىدا ساقلاپ تۇرغان جەڭچىلەر ئۇلارنىڭ تىنچ - ئامان قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ يېنىك نەپەس ئېلىشتى.

سوغۇق تېخىمۇ كۈچەيگەن، شۇنىڭغان ئاچچىق ئۇشقىرتاتتى ۋە يۈزلەرگە يېڭىنەك سانجىلاتتى. ئۇلار دۇشمەن ئىگىلەپ يات-قان دائىرىدىن خېلىلا يىراقلىغاندا شەرق تەرەپ نېپىز شايىدەك سۇزۇلۇشكە باشلىدى. كېيىن ئۇپۇق جىيىكىنى قىزارتىپ قۇياش كۆرۈندى ۋە ئۇنىڭ زەر شولىلىرى ئاپئاق قار ئۈستىدە تالا - تالا بولۇپ چاقناپ، كۆزلەرنى قاماشتۇردى. ئىسمائىللار قۇياش نەيزە بويى ئۆرلىگەندە قارلىق دالانى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، كۈن نۇرىدا سۇ يۈزى زۇمرەتتەك يالتىراپ تۇرغان كۆل بويىغا يېتىپ كېلىپ توختىدى ۋە ئىگىلىگەن مەلۇماتنى قوماندانلىق شتابىغا يوللىدى. قوماندانلىق شتابىدىكىلەر بۇ مەلۇماتقا ئاسا-سەن دۇشمەننىڭ 62 - نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى ئىشغال قىلىش جېڭىنىڭ مۇكەممەل پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى.

ئىككىنچى كۈنى سەھەردە ئاقۇچ تۇمان ئاستا - ئاستا تارقىلىپ، ئېگىز تاغ ئۈستىگە قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرى جۇلا تاشلىغاندا، دۇشمەننىڭ 62 - نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى ئىگىلەش جېڭى باشلاندى — قىزىل بەلگە ئوقى ئېتىلىش بىلەن تەڭلا زەمبىرەك، پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىقلارنىڭ ئاۋازى سەھەر ئۇيقۇسىدا ئېزىلىپ ئۇخلاۋاتقان جىلغىلارنى لەرزىگە كەلتۈردى.

دۇشمەنلەر بۇنداق تۈيۇقسىز ھۇجۇمنى كۈتمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئاققان يۇلتۇزدەك ئۇزۇلمەي ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئاستىدا باش كۆتۈرۈشەلمەي قالدى. ئۇلار ھودۇققان، سارىسىمىگە چۈشكەندى. شۇڭا، قالايمىقان ئوق ئېتىپ، ئۆزلىرىنىڭ يوشۇرۇن توپچىلىرىنى ئاشكارىلاشقا باشلىدى.

ھۇجۇمغا ئۆتۈش سىگنالى چېلىنىش بىلەن تەڭلا جەڭچىلەر سەپ تارتىپ ھۇجۇمغا ئۆتتى. دۇشمەنمۇ ئاخىرقى مەرتىۋە ئېلىشىش مەقسىتىدە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى ـ دە، گىرەلەشمە جەڭ باشلىنىپ كەتتى. بىرلىرى ئېتىلىپ كەلگەن، كۆزلىرى قانغا تولغان رەقىبىنىڭ بېشىغا مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن سالسا، بىرلىرى دۇشمەننىڭ بۇرنىغا ئاپتوماتنىڭ پىركىلاتى بىلەن ئۇراتتى. نەيزىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلغاندىكى جاق ـ جۇق ئاۋازلىرى ئۇرۇشنىڭ نەتىجىسى قىلىچلار بىلەن بىر تەرەپ قىلىنىدىغان قەدىم زامان جەڭلىرىنى ئەسلىتەتتى.

دۇشمەننىڭ 62 ـ نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى ئىشغال قىلىش ئۇرۇشى ئۇزۇنغا سوزۇلمىدى. ئىسمائىل ئۆزىگە ئۇزۇن مىلتىقىنىڭ نەيزىسىنى سانجىماقچى بولۇپ ئېتىلىپ كېلىۋاتقان قاپقارا ساقاللىق، شادا پاچاق دۇشمەننىڭ بېشىغا ئاپتوماتنىڭ پىركىلاتى بىلەن ئۇرۇپ تىك موللاق چۈشۈرگەندە، ھالسىرىغان دۇشمەنلەر نائىلاج قوللىرىنى كۆتۈرۈپ، تەسلىم بولۇشقا باشلىغانىدى. ئۇلار بىر ـ بىرلەپ تەسلىم بولۇشتى. جەڭچىلىرىمىز ئەسىرلەرنى يالاپ، ئۆز ئورۇنلىرىغا ئېلىپ بېرىشتى. يۇزلىرىنى كىرپە تىكەندەك ساقال باسقان ئىككى ئوفىتسېرنى سوراق قىلىپ ئېرىشكەن مۇھىم مەلۇماتلارنى دەرھال قوماندانلىق شتابىغا يوللىدى. قوماندانلىق شتابى بۇ مەلۇماتلارغا ئاساسەن 2 ـ قېتىملىق جەڭنى ئورۇنلاشتۇردى. 62 ـ نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى قولدىن بېرىپ قويغان دۇشمەنلەر ئۆزىنى ئوڭشاپ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتكۈچە ئۇلارنى يوقىتىش كېرەك ئىدى. شۇڭا جەڭچىلەر بۇيرۇ

ر ۇق بويىچە دەرھال يۇرۇش قىلىپ، دۇشمەننىڭ ئاساسلىق كۈ- چى ئورۇنلاشقان، گويا بورانلىق دېگىزدا يەككە - يېگانە چايقا- لىپ كېتىۋاتقان كېمىگە ئوخشاپ كۆرۈنىدىغان ئېگىزلىكنى ئۇچ تەرەپتىن قورشاپ ياتاتتى. سەگەك كۆزلەر شۇ ئېگىزلىكە تىكىلگەنىدى.

ئېگىزلىكنى قورشاپ يانقانلار ئىچىدە ئىسمائىلنىڭ 3 - پىلىموت بەنىمۇ بار ئىدى. ئۇلار دۇشمەن ئىستىھكاملىرىدىن كۆزىنى ئۇزمەي، گەپ - سۆزسىز كۆزىتىپ يېتىشاتتى. پۈتۈن ئوي - خىيالى بولغۇسى قانلىق جەڭ بىلەن چىرمالغان جەڭچىلەر ئۆزلىرىنىڭ قار ئۇستىدە يانقانلىقىنىمۇ، جاراڭلاپ تۇرغان سو- غۇقنىمۇ سەزمەيۋاتقاندەك ئىدى. ئۇلار ھۇجۇم بۇيرۇقىغا تەقەززا بولۇپ تۇرۇشاتتى. تومۇرلىرىدا قانلار شۇۋۇلداپ، جىددىيلە- شىپ كەتكەنىدى.

ئاخىرى كۈتكەن مىنۇت يېتىپ كەلدى. ئاسماندا ئۇچ پاي بەلگە ئوقى كۆرۈندى. ئىسمائىل دەرھال «ئات!» دەپ بۇيرۇق بېرىۋېدى، ئۇچىنچى بەنىڭ ئېغىر پىلىموتىدىن ئۇزۇلمەي چىق- قان ئوقلار قاراڭغۇلۇقنى كېسىپ ئۆتۈپ، دۇشمەن ئىستىھكامىغا ئەجەل ئۇچقۇنلىرىنى چېچىشقا باشلىدى. ئېغىر پىلىموتنىڭ بوم ئاۋازىغا ئىككى ياندىكى يېنىك پىلىموتلارنىڭ ئاۋازىمۇ تەڭكەش بولدى. ئۇلارنىڭ ئارقا تەرىپىدە زەمبىرەكلەر دەھشەتلىك گۈم- بۈرلەيتتى. سىنارەتلەر ئېگىزلىكتە پارتلاپ، چاڭ - توزان كۆ- تۈرەتتى، دىماغىنى ئوق - دورىنىڭ ھىدى قوشۇلۇپ كەتكەن چاڭ - توزان ئېچىشتۇراتتى.

ئالغا! ئاشۇ بۇيرۇق بىلەن تەڭ جەڭچىلىرىمىز پۈتۈن سەپ بويىچە ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئېگىزلىككە يامىشىشقا باشلىدى. بۇ قېتىمقى جەڭدىمۇ يېڭىشكە كۆزى يەتمىگەن دۇشمەن ئوفىتسىر- لىرى قۇيرۇقىنى تىكىپ قېچىشقا باشلىدى. ئەسكەرلىرىمۇ ئۇ- لارغا ئەگەشتى. ئەمما، ئۇلار قېچىش يولىنى توسۇپ يانقان

ئەسكەرلىرىمىزنىڭ ئەجەل ئوقلىرىغا دۇچ كەلگەندە قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تىزلىنىشتى. بۇ قېتىمقى جەڭمۇ تاڭ سۈزۈلگەندە ئاخىرلاشتى. شۇنىڭدىن كېيىن دۈشمەننىڭ 26 - نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى ئىشغال قىلىش ھەققىدە قوماندانلىق شتابىدىن بۇيرۇق كەلدى. ئىسمائىلنىڭ بەنى بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا تۇەننىڭ ئاۋانگارت بەنى قىلىپ بەلگىلەندى. جەڭچىلەر يەنە كېچىدە يولغا چىقتى.

تۇن يېرىمىغچە بىر پارچىمۇ بۇلۇت كۆرۈنمىگەن ئاسماندا توساتتىنلا قارا بۇلۇتلار پەيدا بولۇپ ۋە كېڭىيىپ، ئاستا - ئاستا ئاي بىلەن يۇلتۇزلارنى يۇتۇپ كەتتى - دە، ئەتراپنى گويا قازاننى دۈم كۆمتۈرۈپ قويغاندەك قاراڭغۇلۇق باستى. ئىسمائىلنىڭ بەندىكىلەر ئولتۇرغان ئاپتوموبىل قوشۇننىڭ ئالدىدا كېتىپ باراتتى. ئاپتوموبىلنىڭ كابىنكىسى ئۈستىگە ئېغىر پىلىموت ئورنىتىلغانىدى. ئىسمائىل پىلىموتنى ئوڭ كۆكسىگە تىرەپ، قويۇق، قارا قاشلىرى ئاستىدىكى ئوتلۇق كۆزلىرىنى ئەتراپقا سەگەكلىك بىلەن تىكىپ ئولتۇراتتى. ئالدى تەرەپتىن نەشتەردەك ئاچچىق تاغ شامىلى سوقۇپ تۇراتتى.

ئاپتوموبىل بىر خىل سۈرئەتتە كېتىپ باراتتى. ئۇرۇشتىن ئىبارەت بۇ سۈنئىي ئەجەل ئاغزىغا كېتىپ بارغان جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى ئاتا - ئانىسىنى، ئائىلىسىنى ئويلاپ ئولتۇرسا، بەزىلىرى نېمە توغرۇلۇقتۇر پىچىرلىشاتتى. ئاستا - ئاستا تاڭ يورۇدى. سوغۇقتىن يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ئىسمائىلنىڭ كۆزلىرى يەنىلا ئالدىغا تىكىلگەنىدى. قادىر ئىسىملىك جەڭچىنىڭ:

— ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان نېمىدۇر؟ — دېگەن ئاۋازى ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلدى.

ئىسمائىل قادىر كۆرسەتكەن تەرەپكە قارىۋىدى، بىر ئۆي كۆرۈندى. ئۇ شوپۇرغا ئاپتوموبىلنى ئاستىلاتىشنى بۇيرۇدى. تاشيولنىڭ سول تەرىپىدىكى تاش بىلەن قوپۇرۇلغان ئۆي ئالدىدا

قوتاز، قويلار يەم يەپ تۇرۇشاتتى. ئېگىز خادىنىڭ ئۇچىغا چى-
گىلگەن قوتاز قۇيرۇقى شامالدا يەلپۇنۇپ تۇراتتى. ئۇي ئەتراپىدا
ئادەم قارىسى كۆرۈنمەيتتى. قوتاز، قويلار يېقىنلاپ كېلىۋاتقان
ئاپتوموبىلغا ئەجەبلەنگەندەك بويۇنلىرىنى سوزۇپ، قۇلاقلىرىنى
دىڭگايتىپ قاراشقا باشلىغاندا تۇيۇقسىز ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى.

تاش ئۆي ئەسلىي دۇشمەنلەرنىڭ ئىستىھكامى ئىدى. ئۆي
بىلەن ئاپتوموبىل ئارىلىقى 50 مېتىردەك قالغاندا تاش ئۆيگە
يوشۇرۇنغان دۇشمەننىڭ ئېغىر - يېنىك قوراللىرىدىن مۆلدۈر
ياغقاندەك ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئۇچىنچى بەن جەڭچىلىرىنىڭ باش-
لىرى ئۈستىدىن ۋىزىلداپ ئۆتۈشكە باشلىدى. تاغ زەمبىرەكلە-
رىنىڭ سىنارەتلىرى ئاپتوموبىلنىڭ ئالدى - كەينىگە چۇشۇپ،
يەرنى ئويۇپ، چاڭ - توزان كۆتۈردى. بۇ كۈتمىگەن زەربە شۇنچە
تۇيۇقسىز بولغاچقا، جەڭچىلەر دەقىقە مەڭدەپ قېلىشتى، ئەمما
ئىسمائىلنىڭ «ئات!» دېگەن جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن تەڭلا يې-
نىك پىلىموتلار دۇشمەن ئىستىھكامىغا يامغۇردەك ئوق ياغدۇ-
رۇشتى. ئىسمائىل بولسا ئېغىر پىلىموتنى سايرىتىۋەتتى. ئەت-
راپنى ئوق - دورىلارنىڭ قويۇق ئىس - تۈتىكى قاپلاپ كەتتى.

تاغ زەمبىرەكلىرى گۈمبۈرلەيتتى، ئوقلار ۋىزىلداپ ئۇچاتـ
تى. ھايات - ماماتلىق چېگرىسىدا تۇرغان جەڭچىلىرىمىز دۇش-
مەنگە يامغۇردەك ئوت ياغدۇراتتى. دۇشمەنگە ئېغىر پىلىموتتىن
شىددەتلىك ئوت ئېچىۋاتقان ئىسمائىل تۇيۇقسىز بىرلا تولغىنىپ
يىقىلدى - دە، قىپقىزىل قان پاختىلىق چاپىنى ئۈستىگە تەپچە-
رەپ چىقتى. ئۇنىڭ يارىلانغانلىقىنى كۆرگەن قادىر:

— بەنجاڭ، يارىلىنىپسىز، پىلىموتنى ماڭا بېرىڭ، —
دېۋىدى، ئىسمائىل:

— ئورنۇڭدا چىڭ تۇر! — دېدى چىشىنى چىشىغا بېسىپ
ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئېغىر پىلىموتنى يەنە تاتاتلىتىپ ئېتىشقا

باشلىدى.

بەنجاڭنىڭ يارىلانغانلىقىنى كۆرۈپ يۈرىكى ئېچىشقان قادىر سومكىسىدىن داكا چىقىرىپ، ئۇنىڭ قان ئېقىۋاتقان يېرىنى تېڭىپ قويدى. دەل شۇ چاغدا كۈتمىگەن كاشىلا يۈز بەردى — ئېغىر پىلىموت ئېتىشتىن توختىدى.

— نېمە بولدى؟

ھەممەيلەن بىردەك ئېغىر پىلىموت تەرەپكە قاراشتى. شۇ ئارىلىقتا دۈشمەننىڭ ئوت كۈچى كۈچەيىپ كەتتى. ئىسمائىل پىلىموتنىڭ كورجىكىنى قانچە باسسىمۇ ئوق چىقمايتتى. ئۆلۈم خەۋپى جەڭچىلىرىمىزنىڭ ھاياتىغا تەھدىت سالماقتا ئىدى.

ئەسلىدە دۈشمەننىڭ بىر تال ئوقى ئېغىر پىلىموتنىڭ ئوق لېنتىسىدىكى ئوققا تېگىپ ئۇنى ماكچايتىۋەتكەن، ماكچىيىپ كەتكەن ئوق پىلىموت ستۇۋلىغا كەپلىشىپ قالغانىكەن. ئۇ ئوق ئېلىۋېتىلىۋىدى، ئېغىر پىلىموت زۇۋانغا كېلىپ يەنە سايراشقا باشلىدى.

— يولداشلار! — دېدى قان كۆپ ئېقىپ ھالسىزلىنىشقا باشلىغان ئىسمائىل جەڭچىلەرگە قاراپ، — ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت كۆرسىتىدىغان پەيت كەلدى. خەلقىمىز بىزنىڭ غەلىبە خەۋىرىمىزنى ئاڭلىسۇن، قىسىمىمىز يېتىپ كەلگۈچە قەتئىي بەرداشلىق بېرەيلى!

ئۇ لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ، دۈشمەنگە داۋاملىق ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى...

چوڭ قىسىمىمۇ يېتىپ كەلدى. دۈشمەننىڭ زاڭزۇلارنىڭ ئۆيى شەكىلىدە ياسالغان يەر ئاستى ئاكوپى يەر بىلەن يەكسان قىلىندى، يوشۇرۇنغان دۈشمەن تولۇق يوقىتىلدى. ئەمما، ئىسمائىل مۇھەممەت بۇ قېتىمقى غەلىبە شادلىقىغا ئورتاق بولالمىدى. ئۇ كۆزى ئوچۇق ھالدا مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەنىدى...

6

مەتتوختى «پەرىشتىلەر قولتۇقى» غا باشقىچە قىياپەتتە قايتىپ كەلدى. شۇ بىر ئاي ئىچىدە بۇ يەردە كۆپ ئۆزگىرىش بولمىغانىدى. تاغ چوققىلىرىنى يەنىلا كۆك مۇز بېسىپ ياتاتتى. تەسكەيدىكى تاغ قاپتاللىرىدا تېخى قار ئېرىپ بولمىغانىدى. لېكىن، سوغۇق شامال ئىلگىرىكىدەك چېقىپ ئۆتمەيتتى. ساي - جىرالاردا، تۈزلەڭلىكتىكى تاشلىقتا ئاجىز تاغ چۆپلىرى كۆكىرىپ تۇراتتى. قۇياشمۇ ئىلگىرىكىدەك سوغۇق، يېقىمسىز تۇيۇلمايتتى. مەتتوختى تاغقا ئۆرلەپ كېتىۋېتىپ، سەپداشلىرى بىلەن تېزرەك يۇز كۆرۈشكۈسى كېلىۋاتقانلىقىنى، ئۇلارنىڭ قىزىق پاراڭلىرىنى، چاقچاقلىرىنى سېغىنىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى.

شۇنداق، ئۇ بۇ قېتىم «پەرىشتىلەر قولتۇقى» غا باشقىچە روھلىنىپ قايتقانىدى. ئۇنىڭدىكى بۇ ئۆزگىرىشكە نېمە سەۋەب بولدى، دادىسىنىڭ نەسىھەتلىرىمۇ؟

مەتتوختى ئەتە يولغا چىقىمەن، دېگەن ئاخشىمى دادىسى بىلەن ئۇزاق مۇڭداشتى. ئوچۇقىنى ئېيتقاندا، دادىسى ئۇنىڭغا بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى — شىخو ئۇرۇشىدا قانداق ياردىار بولغانلىقىنى، شىزاڭغا يۈرۈش قىلىش جەريانىدا تارتقان جاپا - مۇشەققەتنى، «پەرىشتىلەر قولتۇقى» دا چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسى قۇرۇش جەريانىدا قانداق قىينالغانلىقىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ دادىسى نېمە ئۈچۈن ياردىار بولغان؟ ئەلۋەتتە، خەلقنى گومىنداڭنىڭ زۇلمىدىن ئازاد قىلىش ئۈچۈن. نېمە ئۈچۈن ئالتاي تاغلىرىدا باندىتلار بىلەن سوقۇشقان؟ باندىتلارنى يوقىتىپ، ئازادلىققا ئېرىشكەن، قەد كۆتۈرگەن خەلقنىڭ تىنچ، خاتىرجەم ياشىشىغا كەپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن. نېمە ئۈ-

چۇن بۇ قاقاس تاغدا چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسى قۇرغان؟ ۋەتەننىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە!

— مېنىڭ ئوغلۇم بولسا‌ڭ، مېنىڭدەك ياشا، — دېدى دادا‌سى شۇ ئاخشىمى ئۇنىڭغا، — يېگىت ئۇچۇن، بولۇپمۇ جەڭچى يېگىت ئۇچۇن يەڭگىلى بولمايدىغان جاپا ـ مۇشەققەت يوق. سەن هازىر قەھرىمان ئارمىيىنىڭ بىر جەڭچىسى بولدۇڭ، بۇ شەرەپلىك نامغا لايىق ئىش قىلىشىڭ كېرەك. غەيرەتلىك، چىداملىق بول، ۋەتەننىڭ، خەلقىنىڭ كۇتكەن ئۇمىدىنى ئاقلا. . .

دادا ئۇزاق سۆزلىدى، كۆپ نەسىھەت قىلدى. دادىسىنى كىچىكىدىنلا ئۇلگە قىلىپ ياشىغان مەتتوخىتى ئۇنىڭغا ۋەدە بەردى:

— خاتىرجەم بول دادا، كۇتكىنىڭدەك ئادەم بولىمەن، مەتقاسىموفنىڭ بالىسى دېگەن نامغا لايىق ئادەم بولۇپ چىقىمەن!

ئۇنىڭغا ئىسمائىل مۇھەممەتنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ـ ئىزلىرىنى ئىككىنچى قېتىم ئاڭلاش ئالاهىدە تەسىر قىلغانىدى. ئۇ يېڭىدىن هەربىي سەپكە كىرىپ «ئىنقىلابىي تارىخىي كۆرگەزمە» گە كىرگەندىمۇ ئىنقىلابىي قۇربانلار هەققىدىكى چۇشەندۇرۇشنى ئاڭلىغان. ئەمما، بۇ قېتىمقىدەك تەسىرلەنمىگەنىدى. ئۇ ئىسمائىل مۇھەممەتلەر ماڭغان يولغا ماڭغان، ئۇ قۇربان بولغان تاغ تىزمىلىرىنىڭ بىر يېرىدە بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قەھرىمانلىقى هەققىدىكى چۇشەندۇرۇشنى ئاڭلىغىنىدا، ئۆزىنى ئىسمائىل مۇھەممەت بىلەن بىر بەندە تۇرغاندەك، تاغنىڭ مۇشەققەتلىك يوللىرىدا بىللە ماڭغاندەك، بىرلىكتە دۇشمەن بىلەن كۇرەش قىلغاندەك، هەتتا بىر ئاكوپتا جەڭ قىلىپ، ئىسمائىل ياردار بولغاندا يارىسىنى ئۆز قولى بىلەن تاڭغاندەك، ئۇ جان ئۆزگەندە ئوچۇق قالغان كۆزلىرىنى ئۆز قولى بىلەن يۇمدۇرۇپ قويغاندەك هېس قىلىپ قالدى. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇ تاغقا ئۆرلەپ كېتىۋاتقىنىدا يېنىدا ئىسمائىل مۇھەممەت بارەدەك تۇيۇلدى.

مەتتوختى سەپداشلىرى بىلەن ئۇزاق ۋاقىت كۆرۈشەلمىگەن تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشكەندەك قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، چاقچاقلاشتى. لىيەنجاڭ ئابلا بىلەن تەڭ تۇرۇپ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئاپىرىپ ھەربىيچە سالام بېرىپ كۆرۈشتى.

— ياخشى بولۇپ كەتتىڭمۇ؟ — دېدى لىيەنجاڭ ئۇنىڭ ھۆرمەت سالىمىغا سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرغاندىن كېيىن.

— سەللىمازا ساقايدىم. ئەمدى تاغ ھاۋاسى مېنى بوزەك قىلالمايدۇ، — مەتتوختى شۇنداق دەپ بولۇپ قوشۇپ قويدى، — دادام سىزگە ئالاھىدە سالام ئېيتتى.

— سالامەت بولسۇن... قارىغاندا، باشقىچە روھلىنىپ قالغاندەك تۇرىسەن.

— شۇنداق لىيەنجاڭ، مەن داۋالىنىپ كەلدىم - دە.

مەتتوختى شۇنداق دەپ كۈلۈۋىدى، لىيەنجاڭمۇ ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەندەك مەنۇنلۇق بىلەن كۈلۈمسىرىدى:

— ناھايىتى ياخشى.

«پەرىشتىلەر قولتۇقى» دىكى تۇرمۇش ئاۋۇالقى پېتى ئىدى. جەڭچىلەر يەنىلا ماشرەڭ چېدىرىدا ياتاتتى؛ يىراقتىن قار ئېلىپ كېلىپ ئېرىتىپ تاماق ئېتەتتى، يۇيۇناتتى. باھار جىلۋە قىلىشقا باشلىغان بولسىمۇ، تاغ ھاۋاسى يەنىلا ئۆز پېتى ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ مەتتوختى تۇنجى سەھەرنى ياخشى كۈتۈۋالدى.

ئورنىدىن تۇرۇش سىگنالى چېلىنغان ھامان ئۇ ھەممىدىن بۇرۇن سىرتقا چىقتى. سەپكە تىزىلدى. سەھەرلىك مەشىقىنىمۇ ئىخلاس بىلەن قىلدى. چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلۈپ كەتسىمۇ پىسەنت قىلمىدى. ئەتىگەنلىك ناشتىدا باشقىلارنى ھەيران قالدۇرۇپ مومىدىن ئىككى يېرىمنى سوقۇۋەتتى. موما يەنە شۇ ئاۋۇالقىدەك ئاتمىش گرادۇستا قاينىغان سۇدا پىشقانىدى، ئۇنىڭ خام ياكى پىشقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. بىر چىشلەم مومىنى

چاينىساڭ ئاغزىڭدا ئىككى چىشلەم بولۇپ كۆپىيىپ، گېلىڭدىن ئۆتمەيتتى. ئەمما، مەتتوختى بۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى. مومىنى كىچىك - كىچىك چىشلەپ، چالا - پۇچۇق چاياپ يۇتىۋەردى. دادىسى ئۇنىڭغا شۇنداق قىلىشقا نەسىھەت قىلغان. «تاماقنى زورلاپ يۇرۇپ جىق يە. تاغ يېرىدە تاماقنى قانچە جىق يېسەڭ سالامەتلىكىڭگە شۇنچە پايدىلىق. ئەكسىچە بولغاندا، تېنىڭ ئاجىزلايدۇ - دە، كېسەل بوزەك قىلىدۇ. قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىقىغمۇ تەسىر يېتىدۇ. كوندىلار دېگەندەك قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرمايدۇ. . . »

— يېڭىلىققۇ؟ — دېدى ئۇنىڭ ئىككى يېرىم موما يېگىنىگە سەپسېلىپ ئولتۇرغان سەپدىشى ئەخمەت.

— كېزىكتىن ساقىيىپ، ئوپقان كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالمىغانسەن؟ — دەپ چاقچاق قىلدى چىلىغان سەينى مەززە قىلىپ چاياۋاتقان شىبە جەڭچى.

— بىز قازاقلار ئۇزاق يول يۈرۈپ كەلگەن ئاتنىڭ سوۋۇتۇش ئۈچۈن قاڭتۇرۇپ قويىمىز، قارىغاندا مەكەڭنىڭ[1] ئاپىسى ئۇنى قاڭتۇرۇپ قويۇپ، ئاچ قويغان ئوخشايدۇ، — دېدى بىر قازاق جەڭچى.

— كىم بىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئاشلىق نورمىسى يەتمەيۋاتقان بولسا، ئاپىسى: بىز سېنى ئەسكەرلىككە بەرگەن، ئاشلىق نورمىڭ شۇ يەردە، شۇ يەرگە بېرىپ تويغۇدەك يەۋال، دەپ تاماق بەرمىدىمۇ تېخى.

مەتتوختىنىڭ ئىككى يېرىم موما يېگىنىگە ھەيران بولۇپ، چاقچاق قىلغۇچىلار كۆپەيدى. ئۇلارنىڭ چاقچاقلىرىدىن ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلىۋاتقانلىقى ئوچۇق بىلىنىپ تۇراتتى.

— نېمە دېسەڭلار مەيلى، ئەمدى مەن زورلاپ يۇرۇپ تاماق

---

① مەتتوختى دېگەن ئىسىمنىڭ قازاقچە ھۆرمەتلەپ ئېيتىلىشى.

يەيمەن، تاماقنى خوددى دۇشمەندەك كۆرىمەن، ئۇنى بىر - بىرلەپ يوقىتىمەن. ئۇنى ئاز يېگەنلىكىم ئۈچۈن ئاجىزلاپ كەتتىم، كېسەل بوزەك ئەتتى. ئەمدى كېسەلگە بوزەك بولماسلىق ئۈچۈن كۆپ تاماق يەيمەن، — دېدى مەتتوختى سەپداشلىرىغا كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

ئۇ دېگىنىنى قىلدى. شۇ كۈنى كەچلىك تاماق ۋاقتىدا مەتتوختى ئۈچ مومنى سوقۇۋەتتى. بۇ ئىشى ئۈچۈن لېيەنجەڭ ئۇنى شۇ سورۇندىلا ماختىدى:

— يولداشلار، هەممىمىز مەتتوختىنى ئۈلگە قىلايلى، — دېدى ئابلا ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆپچىلىككە قاراپ، — كېسەلدىن نېرى، ساغلام يۈرۈشمىمىز ئۈچۈن كۆپ تاماق يېيىشمىمىز كېرەك، ئېسىڭلاردا بولسۇنكى، بۇ يەردە كۆپرەك تاماق يېيىشمۇ بىر تۈرلۈك هەربىي ۋەزىپە...

تاماقنى بەك كۆپ يېيىش ئادەم ئۈچۈن ئەيىب سانىلىدۇ، ئەمما، «پەرىشتىلەر قولتۇقى» دا ئىش ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىدى — كىم كۆپ تاماق يېيەلىسە شۇ ئەزىمەت هېسابلىناتتى. چۈنكى، بۇ يەردە تاماقلىنىشنىڭ ئۆزى مۇشكۈل ئىش. مەتتوختى بۇ مۇشكۈلنى يېڭەلىگىنى ئۈچۈن ئەزىمەتلەردىن بولۇپ قالدى ۋە بۇ ئارتۇقچىلىقى بىلەن نەچچە قېتىم ماختالدى.

كونىلار: «ئادەم قولاقتىن سەمرىيدۇ، هايۋان تۇياقتىن» دەپ بەكمۇ توغرا ئېيتقانكەن. ماختاش مەتتوختىنى تېخىمۇ ئىشتىهالىق، چاققان، تېتىك قىلىپ قويدى. ئۇ ئەمدى سەھەردە بۇرۇنقىدەك ئېزىلىپ ياتمايتتى. ئاز ئۇخلىسىمۇ پوستتا تۇرغاندا مۇگدىمەيتتى. بىكار بولسىلا جىم تۇرماي، بىردەم ئۇ، بىردەم بۇ ئىشنى تېپىپ قىلاتتى. ئېرىتىپ سۇ قىلىش ئۈچۈن چېلەكلەردە قار توشۇيتتى. ئاغرىپ قالغانلارنىڭ كىرلىرىنى يۇياتتى، ياماقچىلىقىنى قىلاتتى. ئۆز كىيىملىرىنىمۇ ئىككى كۈندە بىر دېگۈدەك يۇيۇپ، كۆرپىسىنىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ «دەزمالالاپ»،

رەتلىك، چىرايلىق كىينىپ يۈرەتتى. تېخى چاچ ياساش، ئۇس-تۇرا تۇتۇشنىمۇ ئۆگىنىۋالدى - دە، سەپداشلىرىنىڭ چاچلىرىنى ياساپ، بۇرۇت - ساقاللىرىنى قىرىپ قويىدىغان بولدى. ئۇ بۇنداق لېي فىڭچە پەزىلىتى بىلەنمۇ لېيەن تەرىپىدىن كۆپ قېتىم تەقدىرلەندى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي، كاندىدات پارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنىپ، مۇئاۋىن بەنجاڭلىق-قا، كېيىن بەنجاڭلىق-قا ئۆستۈرۈلدى.

7

مەتتوختى «پەرىشتىلەر قولتۇقى» دا ئۇزۇنغا سوزۇلغان قىش پەسلىدىن يەنە بىرنى ئۇزىتىۋەتتى. تولىمۇ قىسقا بولىدىغان يازمۇ ئۆتۈپ كەتتى. سېنتەبىر كىرە - كىرمەي تاغلارغا قار چۈشتى. غېرىچچە ئۆسكەن تاغ چۆپلىرىگە ئۇششۇك تېگىپ، قورۇلۇپ، پىلدىرلاپ قېلىشتى. ھاۋا ئوبدانلا سوغۇق بولۇپ قالدى. كۆكتە ئارىلاپ قارامتۇل بۇلۇتلار قار ياغدۇرىمەن، دەپ ھەيۋە قىلغاندەك سۈرلۈك، ئېغىر ئۇزۇپ يۈرەتتى. قۇياشمۇ سوغۇق كۆرۈنەتتى.

سېنتەبىرنىڭ باشلىرى. مەتتوختى نامازشام مەزگىلىدە چې-دىر ئالدىدا پوستتا تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۇستىدە جۇۋا، پۇتىدا سې-رىق باجىگىر بار ئىدى. قۇلاقچىنى چۆكۈرۈپ كىيگەن بۇ يىگىتنىڭ ھوشيار كۆزلىرى قاراڭغۇلۇق ئالقىنىنى يېيىپ كې-لىۋاتقان شۇ پەيتتىمۇ قارشى تەرەپنىڭ ئىستىھكاملىرىنى كۆرۈپ تۇراتتى. راستىنى ئېيتقاندا، قارشى تەرەپنىڭ ئىستىھكامىنى ئۇنىڭ كۆزى ئەمەس، كۆڭلى كۆرەتتى. بۇ يەردىكى ھەر بىر چوققا، جىرا، چۆپلەرگىچە ئۇنىڭغا تونۇشلۇق بولۇپ كەتكەن، دۇشمەننىڭ ئىستىھكاملىرى، كۆزىتىش ئورۇنلىرىمۇ ئۇنىڭغا

بەش قولدەك تونۇش ئىدى. ئۇ يېرىم كېچىدىمۇ قارشى تەرەپتىكىلەرنىڭ قايسى ئىستىھكامدا، قايسى يوشۇرۇن كۆزىتىش ئورنىدا قانداق ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى — تاماكا چېكىۋاتقان، مۇڭدىشىۋاتقان، مۇگدەۋاتقان... غا ئوخشاش ئىشلارنى ئېنىق كۆرۈپ تۇرغاندەك بىلەلەيتتى.

قاراڭغۇلۇق ئاستا - ئاستا قويۇقلاشتى. يۇلتۇزلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كۆرۈنۈپ، كۆك يۈزى قىزىل ياقۇت چېچىۋېتىلگەن دۇنياغا ئوخشاپ قالدى. بۇ «پەرىشتىلەر قولتۇقى» دا كەمدىن كەم كۆرگىلى بولىدىغان ئاخشام ئىدى. مەتتوختى تۇيۇقسىز بىر جىددىيىچىلىكنى سېزىپ قالدى. رادىست تېلېگراممىنى ئېلىپ چىدىرىدىن يۈگۈرۈپ چىققانچە لىيەنجاڭنىڭ چىدىرىغا كىرىپ كەتتى ۋە ھايال ئۆتمەي لىيەنجاڭ بىلەن سىياسىي بېتەكچىنى چاقىرىپ چىقتى. ئۇلار رادىستنىڭ چىدىرىغا كىرىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا پەيجاڭلارنى لىيەنبۇغا چاقىردى. مەتتوختى ئۇلارنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن يۇقىرىدىن قانداقتۇر بىر جىددىي ۋەزىيە تاپشۇرۇلغانلىقىنى سەزدى، ئەمما ئۇنىڭ قانداق ۋەزىيە ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلالمىدى.

مەتتوختى پوست ئالمىشىپ، ياتاقتا قايتىپ كىرگەندە، جەڭچىلەر تېخى ياتمىغان، نېمە توغرۇلۇقتۇر پىچىرلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇ ئۇلارنىڭ لىيەنىدىكى جىددىيىچىلىك توغرىسىدا سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى پەملىدى - دە، سورىدى:

— نېمە بولدى؟ تېخىچە ياتماپسىلەرغۇ؟

— ۋەزىيە بار ئوخشايدۇ، — دېدى بىرەيلەن ئۇنىڭغا جاۋابەن، — بىر تۇركۈم باندىتلار چەت ئەلگە قېچىپ كېتىش ئۈچۈن چېگرىغا قاراپ كېلىۋاتقان ئوخشايدۇ. بىز ئۇلارنىڭ قېچىش يولىنى قامال قىلغۇدەكمىز...

بۇ گەپ راست ئىدى. چەت ئەل ئىشپىيونلىرىنىڭ دەيدىگە سېلىشى، قۇترىتىشى بىلەن توپلاڭ كۆتۈرۈشكە تەييارلانغان بىر

تۇركۈم كىشىلەرنىڭ يامان غەرەزلىرى ئاشكارىلىنىپ قالغاندىن كېيىن ئۇلار چېگرىغا قاراپ قېچىپ كېلىۋاتاتتى. يۇقىرىدىن ئۇلارنىڭ بىرىنىمۇ چېگرىدىن ئۆتكۈزمەسلىك توغرىسىدا بۇيرۇق كەلگەنىدى. شۇ تاپتا لىيەنبۇدا مۇشۇ ئىش — قاچقۇنلارنى قانداق تورغا چۈشۈرۈش ئىشى مۇزاكىرە قىلىنىۋاتاتتى. مەلۇماتتا توپ-لاڭچىلار «پەرىشتە قولتۇقى» دىن يېرىم كۈنلۈك نېرىدىكى ئىك-كى جىلغا ئارقىلىق چېگرىدىن ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن، دېيىل-گەنىدى. بۇنىڭغا ئاساسەن لىيەنجاڭ ئىككى پەينى ئاجرىتىپ، ھەر بىر جىلغىغا بىردىن پەي ئورۇنلاشتۇرۇپ، قالغان كۈچ بىلەن قاراۋۇلخانىنى ياخشى مۇداپىئە قىلىش ۋە 1 ـ، 2 ـ پەيگە توپلاڭچىلارنى توسۇش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى.

تۇيۇقسىز چېلىنغان سىگنال ئاۋازى جەڭچىلەرنى تىك تۇر-غۇزدى. ئۇلار كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە چېدىرلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىپ سەپكە تىزىلىپ بولدى. لىيەنجاڭ جەڭچىلەرنى دىققەتتە تۇرۇشقا چاقىردى ۋە كېچە بولۇشىغا قارىماي، ھەر بىر جەڭچىنى ئېنىق كۆرۈپ تۇرغانىدەك سەپنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن قەددىنى رۇسلاپ، يۇقىرىنىڭ يول-يورۇقىنى يەتكۈزدى. كېيىن ھەر قايسى بەنلەرگە ۋەزىپە تاپشۇردى:

— . . . بىر تۇركۈم ۋەتەن ئاسىيلىرى چەت ئەلگە قېچىش ئۈچۈن چېگرىغا قاراپ كېلىۋېتىپتۇ. بىز ئۇلارنىڭ بىرىنىمۇ قاچۇرۇپ قويماي تەلتۆكۈس تورغا چۈشۈرۈشىمىز لازىم. 1 ـ پەي X چوققىنى، 2 ـ پەي X تۇمشۇقىنى ئىگىلەڭلار. . . قېنى ئەمىسە، ئاتلىنىڭلار!

قاچقۇنلارنىڭ ئالدىنى توسۇشقا ئاجرىتىلغان ئىككى پەي جەڭچى بۇيرۇق بىلەن تەڭ تۇن قوينىدا غايىب بولدى.

تاغ ھاۋاسى ئۆزگىرىشچان كېلىدۇ. تېخى ھېلىلا كۆكتە يۇل-تۇزلار چاقناپ تۇراتتى، ئىزغىرىن شامال بىر پەستىلا چوققىلار-دا ئۇخلاپ ياتقان بۇلۇتلارنى سۈرۈپ ھەيدەپ كۆك يۈزىگە توپلە-

دى. بۇلۇتلار بارا - بارا قويۇقلىشىپ، يۇلتۇزلار كۆرۈنمەي قالدى. جەڭچىلەر يۇرۇشنى شامال بىلەن بەسلەشكەندەك تېزلىكتە داۋام ئەتتى. ئۇلار بەلگىلەنگەن جىلغىلارغا يېتىپ بارغاندا، ئەتراپنى تاڭ ئالدىدىكى سۈرلۈك قاراڭغۇلۇق باسقانىدى. ئۇلار دەرھال ئۆز ئورۇنلىرىنى ئىگىلەپ، ئاكوپ قېزىشقا كىرىشتى. مەتتوختىنىڭ بەنگە X تۇمشۇقىنى ئىگىلەش بەلگىلەنگەنىدى. ئۇلارمۇ يېرىم سائەتكە قالماي ئاكوپ قېزىپ، قورام تاشلارنى دالدا قىلىپ، سەپ تارتىپ يوشۇرۇنۇشتى. ئۇلار ئۆزاق يول يۈرۈپ چارچىغان، جىددىي ئاكوپ قېزىپ چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمگەنىدى. ئۇلار ھاسىرىشاتتى، نەپەسلىرى يېتىشمەي ئۆرىگە تىنىشاتتى. مەتتوختىلارنىڭ پەيگە ئابلا لېيەنجاڭ، يەنە بىر پەيگە مۇئاۋىن لېيەنجاڭ قوماندانلىق قىلاتتى. ھەر قايسى بەنلەرنىڭ ئارىلىقى ئۇن يەتمەس دەرىجىدە يىراق ئىدى. مەتتوختىلار دۇشمەننىڭ ئۆتەر يولىنى توسۇپ ياتاتتى. مەلۇماتتا دېيىلىشىچە، قاچقۇنلار بۇ يەردىن تاڭ يورۇشتىن بۇرۇن ئۆتۈشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا، جەڭچىلەر جىددىيلەشتى. ئۆزئارا پىچىرلىشىشلارنى توختاتتى. مەتتوختى تۈيۇقسىز كىمدۇر بىرىنىڭ تاماكا تۇتاشتۇرغىنىنى كۆرۈپ ۋارقىرىدى:

— كىم ئۇ تاماكا تۇتاشتۇرغان؟ ئەخمەق، ئۆچۈر ئۇنى، بولمىسا دۇشمەنلەر بىزنى سېزىپ قالىدۇ.

— خوپ بەنجاڭ...

شۇ ئارىدا ئالاقىچى يېتىپ كېلىپ، لېيەنجاڭنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى:

— قاچقۇنلار يېقىنلاپ قالدى، لېيەنجاڭ ئالدىراپ ئوق چىقارمىسۇن، دەيدۇ. ئۇلار دائىرىمىزگە كىرگەندىن كېيىن قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولۇشقا چاقىرىدىكەنمىز، قارشىلىق قىلسا، ئاندىن ئوق چىقىرىدىكەنمىز...

— خوپ، ئۇقتۇم، — دېدى مەتتوختى ۋە ئۆز جەڭچىلىرىگە

بۇيرۇق قىلدى، — بۇيرۇقۇمسىز ئوق ئېتىشقا بولمايدۇ.

ھەممەيلەننىڭ كۆزى جىلغىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە تىكىلگەندى. جىلغا شۇ تەرەپتىن تۆۋەنلەپ كېلىپ، مەتتوختىلار يوشۇرۇنغان دوقمۇشقا كەلگەندە سولغا بۇرۇلۇپ كېتەتتى ۋە بىر چاقىرىمچە ئارىلىقتىن كېيىن چېگرىغا تۇتىشاتتى. مەتتوختىلارنىڭ قىيپاش ئۇدۇلىغا لېيەنجاڭ يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان بىر بەن، ئاياغ تەرەپكە بولسا يەنە بىر بەن ئورۇنلاشقانىدى.

تۇيۇقسىز ئاتلارنىڭ دۇپۇرلىگەن ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى، ھەممەيلەن سەگەكلەشتى. ئاياغ تىۋىشى تېخىمۇ يېقىنلىشىشقا باشلىدى. جەڭچىلەر قوراللىرىنى بەتلىدى. مەتتوختىمۇ ئاپتوماتىنى قاچقۇنلار كېلىدىغان تەرەپكە توغرىلىدى. ئەمدى ئادەملەرنىڭ سۆزلەشكەن ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. مەتتوختىنىڭ قاراڭغۇلۇقتا كۆزگەن كۆزلىرى بىر توپ ئاتلىق دۇشمەننىڭ يۈك ئارتىلغان قوتازلارنى ھەيدەپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇلار جەڭچىلىرىمىز قورشاپ يانقان دائىرىگە كىرىپ بولغانىدى ۋە ئۆزلىرىنىڭ قورشاۋدا قالغانلىقىدىن بىخەۋەر بىغەم ھالدا سۆزلىشىپ، قوتازلارنى ئۇرۇپ ھەيدەپ كېلىشىۋاتاتتى. ئۇلار بىرەر شەپىنى سېزىپ قالدىمۇ، توساتتىن ئالاقزادە بولۇشۇپ قوراللىرىنى بەتلىدى. دەل شۇ پەيتتە تەرجىمانىنىڭ ئۇنلۇك ئاۋازى ئاڭلاندى: — سىلەر قورشاۋدا قالدىڭلار، تەسلىم بولۇڭلار، قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولساڭلار كەڭچىلىك قىلىمىز، قارشىلىق كۆرسەتسەڭلار ئېتىپ تاشلايمىز!

تەرجىمانىنىڭ سۆزىگە دۇشمەنلەر ئوق بىلەن جاۋاب قايتۇردى يەنى لېيەنجاڭلار ئىگىلەپ تۇرغان چوققىغا قارىتىپ ئوق ئېتىشتى. چوققىدىكى جەڭچىلىرىمىزمۇ ئوققا ئوق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇشتى ـ دە، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا ئېتىشۇازلىق باشلىنىپ كەتتى. ئوقلار قاراڭغۇلۇقنى يېرىپ ئۆتۈپ ۋىزىلداپ ئۇچاتتى، تاشلارغا تېگىپ قاڭقىپ چۇۋۇلدايتتى. يۇلتۇزدەك

ئېقىپ، نەلەرگىدۇر بىرىپ چۈشەتتى. مەتتوختى جەڭچىلەرنى ئالدىراپ ئوق چىقارماسلىققا ئاگاھلاندۇردى. ئۇ بىر پەس جىمجىت يېتىش ئارقىلىق دۈشمەنلەرنى ئالدىماقچى — جەڭچىلىرىمىزنى بىرلا جايدا ئىكەن، دېگەن تۈيغۇغا كەلتۈرمەكچى بولدى. ئۇلار شۇنداق ئويلىسا چېگرا تەرەپكە، يەنى مەتتوختىلار مۆكۈنۈپ ياتقان دوقمۇشقا ئۆزىنى ئاتاتتى.

ئىش مەتتوختىنىڭ ئويلىغىنىدەك بولدى. قاچقۇنلار ئارقىغا قاراپ ئوق ئۇزگەچ ئاتلىرىنى دۈرتىپ، قوتازلارنى ئۇرۇپ ھەيدەپ، ئۇلارغا يېقىنلاپ كەلدى. ئۇلار دوقمۇشقا كېلىشىگە:

— ئات! — دەپ بۇيرۇق قىلدى مەتتوختى.

ئۇ شۇنداق دەپلا ئاپتوماتتىن ئوت ئاچتى. دۈشمەنلەرنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى، ئۇلارنىڭ قارىسى قاراڭغۇدا خىرە - شىرە كۆرۈنەتتى. ئۇلار كۈتمىگەن 2 - زەربىدىن مەڭدەپ قالدى ۋە بىردىنلا قايتۇرما زەربىگە ئۇچتى. ئوقلار سەھەر قاراڭغۇلۇقىدا ساناقسىز يۇلتۇز ھەريان ئاققاندەك كۆرۈنەتتى، باشلار ئۈستىدىن ۋىزىلداپ ئۆتۈپ، يۈرەكلەرنى جىغىلدىتاتتى. جىلغىنى ئوق - دورىلارنىڭ قويۇق ھىدى ياق، ئوچۇقراق ئېيتقاندا قان ھىدى قاپلىغانىدى. ئەزرائىل ئىككى ئاردا ئالدىراش چېپىپ يۈرگەندەك تۇيۇلاتتى.

دۈشمەنلەر مەتتوختىنىڭ تۇرغان يېرىنى بىلىپ قالغانىدەك ئىدى. ئۇچۇپ كېلىۋاتقان ئوقلار ئۇنىڭغا مەركەزلىشىپ قالدى. ئۇ كولىغان چاققانغىنا خەندەكنىڭ ئالدىغا قاراڭغۇدا سىلاپ يۇرۇپ ئاران تاپقان قورام تاشنى قويۇۋالغانىدى. بۇ تاش ئۇنىڭغا ياخشى قالقان بولۇۋاتاتتى. ئەمما، ھازىر بۇ تاش دۈشمەننىڭ قارىغا ئېلىش نىشانى بولۇپ قالغانىدى، ئۇنىڭغا توختىماي ئوقلار تېگىپ چۇۋۇلدايتتى ياكى ئۇنىڭ بېشى ئۈستىدىن ۋىزىلداپ ئۆتۈپ كېتەتتى. ئۇ بىر ھازاغىچە بېشىنى كۆتۈرەلمەي قالدى، گويا بېشىنى چىقارسىلا جېنىدىن ئايرىلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى.

ئۇرۇشتا هامان شۇنداق بولىدۇ، هۇجۇم قىلىۋاتقان ياكى مۇداپىئە قىلىپ قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقانلار بولسۇن، ئەجەل ئۇنىڭ يېنىدا ئەگىپلا يۈرىدۇ. ئۆلۈم خەۋپى جېنىڭغا قادىلىپلا تۇرىدۇ. ئادەم تونۇمايدىغان، كۆزى يوق ئوقنىڭ هەر مىنۇت جېنىڭغا زامىن بولۇشى مۇمكىنلىكىنى چۈشىنىپ تۇرساڭمۇ، هاياتىڭ بىلەن هېسابلىشىپ ئولتۇرىدىغانغا ۋاقىت بولمايدۇ، ئۇ- چۈپ كېلىۋاتقان ئەجەل ئوقلىرى ساڭا بۇنداق پۇرسەتنى بەرمەي- دۇ. بۇنداق چاغدا سەن پەقەت ئەقىل - پاراسەت ئىشلىتىپ، دۇشمەنلىرىڭنىڭكىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان كۈچلۈك ماهارەت، شىددەتلىك ئوت كۈچى بىلەن ئۇنى بېسىشنى، قورقۇتۇپ ۋەهىمە ئىچىدە قالدۇرۇشنىلا ئويلايسەن، چۈنكى، شۇنداق قىلالىساڭ جېنىڭنى ساقلاپ قالالىشىڭ مۇمكىن.

ئۇدۇلدىن ئېتىلىۋاتقان ئوقلار سەل بېسىققاندەك قىلىۋېدى — بەلكىم، ئەمەلىيەت ئۇنداق ئەمەستۇ، ئۇ پەقەت شۇنداق هېس قىلغاندۇ — مەتتوختى دەرهال قارشى تەرەپنى ئوققا تۇتتى، بىر دىسكا ئوقنى قاتتىرىسىغا ئېتىۋەتتى. دۇشمەن قاتتىق قارشىلىق كۆرسىتىۋاتاتتى. بۇ جىلغا ئۇلارغا بەش قولدەك تونۇش بولسا كېرەك، قاراڭغۇ بولۇشىغا قارىماي، ئەپلىك، ئۆزىگە پايدىلىق جايلاردا دالدىلانغاندەك قىلاتتى ۋە توختىماي ئوت ئېچىپ، پۇتۇن كۈچى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىۋاتاتتى.

تاڭ ئالدىدىكى ئەڭ ئاخىرقى سۇرلۇك قاراڭغۇلۇق مەزگىلى ئۆتۈپ كەتتى. شەرقىي ئۇپۇق ئاۋۋال نېپىز شايىدەك سۇزۇلۇشكە باشلىدى، كېيىن ئادەملەرنى پەرق ئەتكۈدەك بولغانىدى، دالدا- لانغان تاشلار، ئاكوپلارمۇ خىرە - شىرە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىگىسىز قالغان ئۇلاغلار هەر تەرەپكە پىتىراپ، ئېچىنىشلىق كىشنىشەتتى، مۆرىشەتتى، بۇ ئارقىلىق گويا ئۇلار ئىنسانىنىڭ ياۋۇزلۇقىنى ئەيىبلەۋاتقاندەك قىلىشاتتى.

مەتتوختى سۇزۇلۇپ كېلىۋاتقان تاڭ يورۇقىدا لىيەنجاڭ ئابلا

يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان بەندىكىلەرنىڭ دۇشمەننى قورشاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، ئۆز جەڭچىلىرىگە دۇشمەننى تۆۋەن تەرەپتىن قورشاپ، مۇھاسىرە چەمبىرىكى شەكىللەندۈرۈشكە بۇيرۇق بەردى. ئۆزى بىرىنچى بولۇپ دالدىلانغان جايدىن ئوچۇقچىلىققا چىقتى. جەڭچىلەر ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئۇلار يەر بېغىرلاپ ياكى ئۆمىلەپ مېڭىپ، دۇشمەننى ئاستا ـ ئاستا مۇھاسىرىگە ئالدى. دۇشمەنلەر بۇنداق بولۇشىنى ئويلىمىغانىدى، ئۇلار ئۆزىنىڭ مۇھاسىرىگە چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلىپ، ئەڭ ئاخىرقى قارشىلىق كۆچىنى ئىشقا سالدى، ئوقلار تاراسلاپ ئېتىلىپ، گىراناتلار گۈمبۈرلەپ پارتلىدى. ئەجەل ئوقلىرى توختىماي ئۇچۇپ تۇراتتى. قەيەردىدۇر يارىدار بولغان، جان بېرىۋاتقانلارنىڭ ۋايجانلىغان، زارلىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىناتتى، ئۇلاغلار كىشنەپ، مۆرەپ، ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئۆزىنى ئۇراتتى. مەتتوختىلارنىڭ بەندىدىن بىر جەڭچى ھاياتىدىن ئايرىلدى.

بىر جەڭچىسىنىڭ ئۆلۈمى مەتتوختىنىڭ دۇشمەنگە بولغان ئۆچمەنلىكىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. ئۇنىڭ قىساسىنى ئالماي بولمايتتى. كۆزىگە قىزىللىق تېقىلغان مەتتوختى مۇھاسىرىنى كېچىكلىتىشكە بۇيرۇق بەردى ـ دە، ئاپتوماتتىن توختىماي ئوق ئۇزگىنىچە ئالدىغا ئېتىلىپ، دۇشمەن ئۆلۈكى ئۈستىدىن سەكرەپ ئۆتتى. مەتتوختى ئۈستىدىن سەكرەپ ئۆتكەن جەسەتتىن سەل نېرىدا بىر دۇشمەن يالغاندىن ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋالغانىدى. ئۇ نامەرد مەتتوختىنىڭ كەينىدىن ئوق ئاتتى. ئۇنىڭغا ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇچ پاي ئوق تەگدى، قېنى قىزىغان، چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمگەن، نەپىسى سىقىلىپ تۇرغان مەتتوختى دۇشمەننىڭ كەينىدىن ئوق ئاتقىنىنى بىلىپ، سەنتۈرۈلگىنىچە كەينىگە ئۆرۈلدى ـ دە، ئۆز جېنىغا زامىن بولغان دۇشمىنىگە ئاپتوماتنى توغرىلاپ تۇرۇپ بىر دىسكا ئوقنى قالدۇرماي ئېتىۋەتتى. دۇشمەن ئۆلدى، ئۆزىمۇ يىقىلدى.

دۇشمەنلەر ئاخىرى تەسلىم بولدى، ئۇرۇش ئاخىرلاشتى، سەپداشلىرى مەتتوختىنى تاپقان چاغدا ئۇ قىپقىزىل قان ئىچىدە، غەزەپ ئۇچقۇنلىرى قېتىپ قالغان كۆزلىرىنى كۆككە تىكىپ ياتاتتى.

8

ناھىيە بازىرى كوچىلىرىدىكى سۇۋادان تېرەكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدا كەچكى قۇياشنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرى چاقناپ تۇراتتى. كوچىلاردا ئادەملەر شالاڭ ئىدى. ناھىيە بازىرىنىڭ چوڭ كوچىسىدا بىر جىپ پەيدا بولدى ۋە ئۇچقاندەك تېز مېڭىپ، خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ قورۇسىغا كىرىپ كەتتى. مەتقاسىموف ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيىگە كىرىشىگە قوراللىق بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، سىياسىي كومىسسارى، تەرجىمانى ئۇنىڭ كەينىدىنلا ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇلار مېھمانخانا ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇپ، بىرەر پىيالىدىن چاي ئىچە - ئىچمەستىن ناھىيىنىڭ ھاكىمىمۇ كىرىپ كەلدى. ئەسلىي دۈشمىنىيە شتابىدىن سىياسىي كومىمىسسارغا تېلېفون كېلىپ، بۇگۈن كەچتە ئادەم كېلىپ، مەتتوختىنىڭ قۇربان بولغانلىقىنى ئائىلىسىدىكىلەرگە ئۇقتۇرىدىغانلىقى ئېيتىلغانىدى. شۇڭا، ئۇلار شۇم خەۋەر ئۇقتۇرۇلغاندا مەتقاسىموف بىلەن ئايالىغا تەسەللى بېرىش ئۈچۈن بۇ ئۆيگە كىرگەنىدى. مەتقاسىموف يۈرەك پارىسىنىڭ ۋاپاتىدىن بىخەۋەر بولغاچقا، ئۆزلىرى كىرىپ قالغان بۇ مېھمانلار بىلەن بىر ئاخشام پەيزى قىلىپ ئولتۇرۇشنى ئويلاۋاتاتتى. خىيالىدا كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇشنى ئويلاۋاتقان مەتقاسىموف ئىشىك ئالدىدا جىپ توختىغىنىنى كۆرۈپ مېھمانلاردىن سورىدى:

— يىراقتىن كېلىدىغان مېھمان بارمىدى؟

— تاڭەي، ئۇقمىدۇق، — دېدى ھاكىم مەتقاسىموفقا قارىماي تۇرۇپ.

— مېھمان كېلىدىغانلىقىدىن خەۋىرىمىز يوق، — دېدى قوراللىق بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى تاماكا چېكىپ تۇرۇپ، — بىزمۇ ئۆزىمىزچىلا ئولتۇرۇپ چىقايلى، دەپ كىرگەن.

شۇ ئارىدا ئىشىك چېكىلدى. مەتقاسىموف ئىشىكنى ئېچىپ ھەيران قالدى. ئالدىدا تۇرغىنى «پەرىشتىلەر قولتۇقى» دىكى لېيەن قاراشلىق تۆەننىڭ سىياسىي كومىسسارى رۇستەم ئىدى. ئۇ رۇستەمنىڭ كېلىشىنى ئويلىمىغانىدى.

رۇستەم 50 - يىلى ھەربىيلىككە قوبۇل قىلىنغان، بىر مەزگىل مەتقاسىموفنىڭ قول ئاستىدا جەڭچى بولۇپ تۇرغانىدى. ئۇ ماتقاسىموفقا تىك تۇرۇپ ھەربىيچە سالام قىلدى، ئاندىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. مەتقاسىموف ئۇنى شۇنچە ئوچۇق چىراي كۆتۈۋالسىمۇ، ئۇنىڭ چىرايى نېمىشقىدۇر جىددىي، قايغۇلۇق ئىدى. مەتقاسىموف بۇ ھالنى كۆرۈپ ئەجەبلەندى.

رۇستەم ئۆيدە مېھمان بارلىقىنى كۆرۈپ ئۆزىگىسىزلانغانىدەك بوسۇغىدا دەقىقە تۇرۇپ قالدى، كېيىن مېھمانلارغا قاراپ:

— ئوھوي، سىلەرمۇ بارمىدىڭلار؟ — دېدى.

— كېلىڭ، سىياسىي كومىسسار...

— بۇياققا ئۆتۈڭ، بۇ ياققا، يۇقىرى... — دېيىشتى مېھمانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ سىياسىي كومىسسارنى ئالاھىدە ھۆرمەتلەپ.

— بولدى، بولدى، قوزغالماڭلار...

سىياسىي كومىسسار شۇنداق دېسىمۇ، بەربىر تۆر تەرەپكە ئۆتۈپ ئولتۇرۇشقا توغرا كەلدى. ئۇ ئولتۇرغاندىن كېيىن قائىدە بويىچە دۇئا قىلىشتى. ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ، مەتقاسىموف بىلەن تىنچلىق - ئامانلىق سوراشتى. مەتقاسىموف تېخىچە ئۆزە تۇراتتى، ئۇ سىياسىي كومىسسارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى،

لېكىن سىياسىي كومىسسار ئۆرە تۇرغان پېتى جوزىنى چۆرىدەپ ئولتۇرغانلارغا قاراپ قويۇپ:

— سىلەرنىڭمۇ كىرگەنلىكىڭلار ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، — دېدى، ئاندىن مەتقاسىموفقا قاراپ، — بۇجاق، مېنى كەچۈرۈڭ، مەن سىزگە بۇنداق كەچتە يامان خەۋەر ئېلىپ كەلمىسەم بولاتتى. بىراق، بولمىدى. ھەربىي تۈرمۇش ھەممىزگە تونۇشلۇق، شۇڭا، سىزنى مەسىلىگە توغرا قارايدۇ، دەپ ئويلايمەن... سىزنىڭ ئوغلىڭىز، بىزنىڭ قەھرىمانىمىز مەتتوختى دۇشمەنگە قارشى كۈرەشتە قەھرىمانلارچە قۇربان بولدى. ئۇ ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن، پارتىيە ئۈچۈن...

مەتقاسىموف بايا ئىشىكنى ئاچقان چاغدىلا رۇستەمنىڭ روھي ھالىتىگە قاراپ ئوغلۇمغا بىرەر كېلىشمەسلىك بولغانمىدۇ؟ دېگەن خىيالنى كۆڭلىدىن كەچۈرگەن - يۇ، بۇنداق مۇسىبەت خەۋىرىنى كۈتمىگەنىدى. شۇڭا «... مەتتوختى دۇشمەنگە قارشى كۈرەشتە قەھرىمانلارچە قۇربان بولدى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپلا كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، ئۆي چۆرگىلىگەندەك تۇيۇلدى. كومىسسارنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرىنى ئاڭلىيالمىدى، تەرجىمان ئۇنى يۆلەپ ئەكىلىپ ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

مەتقاسىموفنىڭ بۇ شۇم خەۋەرنى راست ئاڭلىغانلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ئەمما، ئىشەنمەي بولمايتتى. كومىسسار شۇنچە يىراق يەردىن بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈش ئۈچۈنلا كەلگەن - دە، سەپداشلىرى بۇ ئۆيگە پەيزى قىلىپ ئولتۇرۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭغا — شۇم خەۋەر ئاڭلايدىغان مەتقاسىموفقا ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرۇش ئۈچۈن ئەتەي كىرگەن، ئۇلار بۇ مۇسىبەت خەۋىرىنى ئۇنىڭدىن بۇرۇن ئاڭلىغان، ئەمما سەزدۈرمىگەن، يوشۇرغان...

مەتقاسىموف ئايالى ۋە بالىلىرى ئالدىدا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشى كېرەك ئىدى، لېكىن ئۇنداق قىلالمىدى. ئىچ - ئىچىدىن بۇل-

دۇقلاپ چىقىۋاتقان ياش قىيانلىرىغا توغان سالالمىدى، ئېسىدەپ يىغلاپ تاشلىدى. كېيىن ناله قىلغانلىقىنى ئۆزىمۇ سېزەلمەي قالدى:

— جېنىم بالام، جىگىرىم، ياش كەتكەن قوزام...

ئەتراپتىكىلەرنىڭمۇ يۈرىكى ئېزىلدى. كۆڭلى بۇزۇلدى، كۆزلىرى ياشلاندى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى مەتقاسىموفقا قوشۇلۇپ هازا ئېچىش ئەمەس، بەلكى تەسەللى بېرىش ئىدى.

— بولدى، بولدى، سەۋر قىلىڭ، ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىڭ...

— نېمە دېگۈلۈك بۇنىڭغا ئەمدى؟ بۇ بىر ئەجەل، مەتقاسموف.

— كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، ئوغلىڭىز شەرەپلىك قۇربان بولدى.

يۇقىرىقىدەك گەپلەر ئارقا - ئارقىدىن دېيىلدى.

مەتقاسموف ئوغلىنىڭ ئەسكەر بولۇشىنى ئۇنىڭ كىچىك ۋاقىتلىرىدىلا ئارزۇ قىلغان، ئۇنى هەربىيلىككە خۇشاللىق بىلەن ئەۋەتكەنىدى، باشقىلارغا قارىغاندا هەربىيلەرنى ئەزرائىل كۆپرەك مارىلاپ يۈرىدىغانلىقىنى ئۇ بىلەتتىغۇ؟ يەنە كېلىپ، «پەرىشتىلەر قولتۇقى» ئۇنىڭغا بەش قولدەك تونۇش جاي، ئۇ يەردە تۇرغان جەڭچىلەر ئۇ دۇنياغا تېخىمۇ يېقىنراق — ئۇ هەر زامان ئىس ئېلىپ كېتىپ ئۆلۈپ كېتىشىمۇ، داۋالاش شارائىتى ياخشى بولمىغانلىقتىن هەر خىل كېسەللىك بىلەن جان بېرىشىمۇ مۇمكىن، چېگرىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى تۇرۇپ يېقىن دوست، تۇرۇپ دۇشمەن بولۇپ قالىدىغان دۆلەت ئەسكەرلىرى بىلەن ئويلىمىغان ۋاقىتتا تۇتۇشۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن... قىسقىسى، ئۇ يەردە تۇرغان ئەسكەرلەر باشقا جايدىكى — تۇزلەڭلىكتىكى، شەهەر، يېزا - قىشلاقلاردىكى ئەسكەرلەرگە قارىغاندا كۆپرەك خەۋپ - خەتەر ئىچىدە ياشايدىغانلىقىنى ئۇ ناهايىتى ياخشى بىلىدىغۇ؟ شۇنداق تۇرۇپ ئۇ يەنە نېمىشقا سەۋر قىلالمايدۇ، نېمىشقا ئوغلىنىڭ ۋاپاتىدىن شۇنچە تۇيۇقسىزلىق هېس قىلىپ زارلاپ يىغلايدۇ

دۇ؟ ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا شۇنچە ئۇرۇندى، ئامال بولمىدى. ئاخىرى بۇ دۇنيادىن ياش كەتكەن ئۇنىڭ تۇنجى پەرزەنتى — چوڭ ئوغلى ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ سەۋر قىلىشقا، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا يۇرىكى يول قويمايۋاتاتتى.

نېمە ئىش بولغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن ئانا ئاشخانىدىن ئېتىلىپ چىققان پېتى دالاندا نېمە ئىش بولغىنىنى چۈشىنەلمەي ھاڭۋېقىپ تۇرغان قىزىنى قۇچاقلىغىنىچە ھۆكۈرەپ يىغلاپ كەتتى:

— جېنىم بالام، ئون گۈلۈڭنىڭ بىرىمۇ ئېچىلمىغانتىغۇ بالام، قەرزىڭنى ئادا قىلالمىغاندۇققۇ جېنىم بالام...

مەتقاسىموف ئايالىنىڭ ناله ـ زارىنى ئاڭلىغىنىدىلا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش زۆرۈرلۈكىنى چۈشەندى. ئۇ يۈزىنى ئالىقانلىرى بىلەن توسۇپ، ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ توختاپ قالدى، قولياغلىق بىلەن سەلدەك ئېقىۋاتقان ياشلىرىنى سۈرتتى. ئاننىڭ زارىغا سىرتتىن كىرىپ كەلگەن مەتتۇردىنىڭ نالىسى قوشۇلدى:

— جېنىم ئاكام، ئامراق ئاكام، قانىتىم ئاكام...

مەتقاسىموف مۈكچىيىپ جىممىدە ئولتۇراتتى. ئۇ بىردەمدىلا ئون ياش قېرىپ كەتكەندەك، سۈغۈلۇپ كىچىكلەپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ھەمراھ بولغۇچىلار ئانا بىلەن بالىلارغا تەسەللى بېرىۋاتاتتى. مەتقاسىموف يىغا ئارىسىدا مەتتۇردىنىڭ «ئاكامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماي قويمايمەن...» دېگىنىنى ئاڭلاپ قالدى. ھازا ئاۋازىنى ئاڭلىغان قولۇم ـ قوشنىلار بىرلەپ ـ ئىككىلەپ كىرىشكە باشلىدى. ئۆيگە ھەربىر ئادەم كىرگەندە ئاننىڭ نالىسى ئەۋجىگە چىقاتتى.

پەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلگەندە سىياسىي كومىسسار قايتىماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى. باشقىلار ئۇنى قونۇپ قېلىشقا دەۋەت قىلسىمۇ ئۇنمىدى.

— قايتىپ كەتمىسەم بولمايدۇ، مەرھۇمنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇدىغان ئاخىرەتلىك ئىشلىرى بار، — ئۇ كېيىن مەتقاسىموفقا

بۇرۇلۇپ شۇنداق دېدى، — مەتتوختىغا «ۋەتەننى قوغدىغۇچى» دەپ شەرەپلىك نام بېرىش توغرىسىدا يۇقىرىغا دوكلات يوللىدۇق، دېڭىزىيە شتابىدىن ئۇنى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىشنى بېكىتىپتۇ، ئۆگۈنلۈككە شۇ جايدا ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلمەكچى، ئەتە سىلەرنى ئالغىلى مەخسۇس ماشىنا كېلىدۇ.

— ئاۋارە بولماڭلار، — دېدى قوراللىق بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى سىياسىي كومىسسارنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — بىزدە ماشىنا بار، مەتقاسىموف ئاكىغا ھەمراھ بولۇپ بىزمۇ بارىمىز.

— مەيلى بولمىسا... مەتقاسىموف ئاكا، سىزنىڭ تەشكىلىگە دەيدىغان قانداق تەلەپلىرىڭىز بار؟ — دەپ سورىدى سىياسىي كومىسسار.

— ھېچقانداق تەلىپىم يوق...

— مېنىڭ تەلىپىم بار، — مەتتۇردى دادىسىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ مېھمانخانىغا كىرىپ كەلدى، — مەن تەشكىلدىن مېنى ئاكامنىڭ ئورنىغا ئەسكەرلىككە ئېلىشىنى تەلەپ قىلىمەن!

— ئەگەر ئاتا - ئانىلار ماقۇل دېسىلا، بۇ تەلىپىڭىزنى ئورۇنداشقا بىز تەييار، — دېدى سىياسىي كومىسسار مەتتۇردىنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ، ئۇ مەتقاسىموفقا قانداق قىلىمىز، دېگەندەك قاراپ قويدى.

ئوغلىدىن بىمەھەل ئايرىلىپ يۈرىكى زېدە بولۇۋاتقان مەتقاسىموف دەقىقە ئويلىنىپ تۇرۇپ:

— ئاۋۋال مەتتوختىنىڭ نەزىر - چىراغلىرىنى تۇگىتىۋالايلى، شۇنىڭدىن كېيىن بىر گەپ بولار، — دېدى.

شۇ كۈنى ھەربىي قائىدە بويىچە مەتتوختى ئۈچۈن ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، ئاسمانغا 24 پاي ئوق ئېتىلدى. كېيىن ئۇ سۇغا ئېلىنىپ كېپەنلەندى ۋە بىر يېزا مەسچىتىدە نامىزى

چۇشۇرۇلگەندىن كېيىن ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا ئېلىپ بېرىلىپ يەرلىكىدە قويۇلدى. . .

مەرھۇمنىڭ قىرقى نەزىرىسىدىن كېيىن ئىنىسى مەتتۇردى ھەربىي سەپكە قوبۇل قىلىندى. قىسىم باشلىقلىرى ئۇنىڭ تەلىپىگە قوشۇلغانىدى. ئۇ تۇەن ئورۇنلاشقان جايدا بىر مەزگىل ھەربىي مەشىققە قاتناشقاندىن كېيىن مەتتوختى ھايات ۋاقتىدا تۇرغان لىيەنگە تەقسىم قىلىنىپ، «پەرىشتىلەر قولتۇقى» غا ئەۋەتىلدى.

پامىردىكى چاقماق

1

ياز پەسلىدە دولان دەرياسى بويلىرى ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كېتەتتى. بۈكىدە باغ - بوستانلار، ياپيېشىل قىياق - چىملىق-لار ۋە قوناقلىقلاردا ياز مەنزىرىسى جىلۋە قىلاتتى، ئېڭىزلىقلار، ئاق چېچەكلىك قومۇشلۇقلاردا قوزا - ئوغلاق، موزايلار قىيغا-تىپ ئويناپتتى. باغلاردا كاككۇكلار سايرايتتى، قۇشقاچلار چۈ-رۈقلىشىپ ناخشا ئېيتاتتى، تورغايلار كۆككە پۈرىدە قىلىپ كۆتۈرۈلۈپ، يەنە پەسكە شۇڭغۇپ چۈشۈپ چۈچۈلىشاتتى. ئەمما، ھازىر كەچكۈز، ياز گۈزەللىكىدىن ئەسەرمۇ قالمىغان ئىدى. كەچكۈزنىڭ ئاچچىق شامىلى ئۇشقىرتىپ تۇراتتى، غازاڭلىرى تۆكۈلۈپ يالىڭاچلانغان دەرەخ شاخلىرى سوغۇق دەستىدىن ئازاب-لىق تولغىنىپ شۇنىرلايتتى. يازىچە لايقىپ، شوخ، ئەركىن ئاققان دەريا سۈيى بولسا گۈزەل ياز مەنزىرىسىنى يوق قىلغان كۈز پەسلىگە غەزەپلەنگەندەك تولغىنىپ، بېتوندەك قېتىپ كەتـ-كەن قۇملۇق قىرغاقلارغا ئۇرۇلۇپ شاۋقۇنلايتتى. ئېتىزلىقلارمۇ تاپتاقىر بولۇپ قالغان، ئوت - چۆپلىرى قۇرۇپ توگىگەن يايلاق-لارمۇ كۆرۈمسىز بولۇپ قالغان ئىدى. قۇرت - قوڭغۇزلار ئاللى-قاچان ئۆچەكلىرىگە كىرىپ كەتكەن ئىدى، دۈگدىيىپ قالغان باغلاردىن قۇشلارنىڭ سايرىشىمۇ ئاڭلانمايتتى، مەھەللىدە ئەمدى چۇقان - سۈرەن سېلىپ ئويناپ يۈرگەن شوخ، بىغەم بالىلارنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى.

نىياز بەگنىڭ بالا مالچىسى بارات ئۇچۇن ھەممە پەسىل — باھارمۇ، قىشمۇ، يازمۇ، كۈزمۇ ئوخشاشلا ئىدى. ئۇ تېخى ئەمدىلا ئون ياشتىن ھالقىغان بولسىمۇ، بەگنىڭ قوي - كالىلىرىنى قىش - ياز دولان دەريا‌سى بويىغا كۈن بىلەن تەڭ ھەيدەپ باراتتى. ئۇ قوي - كالىلارنى ئوت - چۆپى ياخشى يەرلەرگە ئايرىپ بېقىشقا مەجبۇر ئىدى، چۈنكى قۇياش غەربىي ئۇپۇققا باش قويغاندا نىياز بەگ قوش قاناتلىق يوغان دەرۋازىسى ئالدىدا پادىنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى ۋە قوي - كالىلىرىنىڭ تويغان - تويمىغانلىقىغا بىر - بىرلەپ سەپسالاتتى، مۇبادا بىرەر مالنىڭ قورسىقى ساڭگىلاپ، تۇكلىرى پارقىراپ تۇرمىسا، بارات نىياز بەگدىن ئۆلگۈدەك تاياق يەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كۈن بويى پادا كەينىدە يۈرەتتى، «باينىڭ بالىسىمۇ ئەركە، كالىسىمۇ ئەركە» دېگەندەك، بەگنىڭ قوي - كالىلىرى پات - پات يول بويىدىكى زىرائەتلەرگە كىرىپ خاپا قىلاتتى، بۇنداق چاغلاردا بارات زىرائەت ئىگىلىرىدىن تاياق - دەشنام يەتتى، تىل - ھاقارەت ئاڭلايتتى، يازنىڭ قاقرام ئاپتىپىدا قويلار باشلىرىنى بىر - بىرىنىڭ چاترا‌قلىرىغا تىقىپ تۇرۇۋېلىشسا، كالىلار سايىغا قېچىپ بېرىپ يېتىۋالاتتى. بارات ئۇلارنى ياخشىراق تويغۇزۇش، بايدىن تاياق يېمەسلىك ئۈچۈن ئوت - چۆپلۈككە قوغلايتتى. ئۇنىڭغا كۈن بويى ئارامچىلىق يوق ئىدى. بارات يىلنىڭ يېرىمى دېگۈدەك يەنى ئۈچىنچى ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن توققۇزىنچى ئايىنىڭ ئاخىرىغىچە يالىڭاياغ يۈرەتتى، شورلۇق يەر، تىكەنلىك ئوتلاقتا يۈرۈپ، تاپانلىرى تىلىم - تىلىم يېرىلىپ كېتەتتى ۋە پۇتلىرى قىش كۈنلىرى تارتىۋالغان چورۇقىدىن پەرق قىلمايتتى، قاچانلا قارىساڭ تېگى - تېگىدىن سېرىق كۆرۈنىدىغان چىرايىدا توپا ئۆرلەپ تۇراتتى، ياز كۈنلىرى جاڭگالدا ئۈسسۈزلۇقتىن كالپۇكلىرى ئاپئاق شەلۈمەپ، مەڭزى چاۋۇرۇپ يېرىلىپ كېتەتتى.

بىر يېشىدىلا دادىسىدىن ئايرىلىپ يېتىم قالغان بارات كىچىك بولغىنى بىلەن غەيرەتلىك بالا ئىدى، ئۇ ئىسسىقتىن زارلانماي‌تتى، قەھرىتان سوغۇقىتىن ۋايسىماي‌تتى. نىياز بەگنىڭ تاياق - دەشنىلىرىغا كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇپمۇ قويمايتتى. بىراق، ئاخشىمى نىياز بەگنىڭ تاشقىرىقى ھويلىسىدىكى كەپىگە ئوخشاش تار، پاكار ئۆيىگە كىرىپ، كىگىز ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلىغاندىلا ئىچ - ئىچىدىن يىغلىغۇسى كېلەتتى، بەزىدە ھەتتا ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاپ سالاتتى. بۇنداق چاغدا مېھرىبان ئانىسى بەختىخان بېشىدا پايپېپتەك بولۇپ كېتەتتى:

— نېمە بولدۇڭ جېنىم بالام؟ — دەيتتى ئانا ئوغلىنىڭ كۆز ياشلىرىنى يىرىك ئالىقانلىرى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ، — باي يەنە ئۇردىمۇ، بالام؟

بارات ئانىسىنىڭ سوئاللىرىغا ئۇزاققىچە جاۋاب بەرمەي ئۆكسۈيتتى، ئاخىرى ئىچ - ئىچىدىن زارلىنىپ تۇرۇپ شۇنداق دەيتتى:

— جېنىم ئانا، مەنمۇ باشقا بالىلارغا ئوخشاش بالىغۇ؟ مەنمۇ بالىلارغا ئوخشاش مۆكۈشمەك ئويناپ باقسام بولمامدۇ؟ مەن پادا بېقىشقا چىدىمىدىم ئانا. . .

راست، بارات تەڭتۇشلىرى بىلەن بىرەر قېتىممۇ قانغۇدەك ئويناپ باققان ئەمەس، ئۇ پادىلارنى ھەيدەپ كېلىپ، قوتان، ئېغىللارغا سولاپ بولغۇچە قاراڭغۇ چۈشۈپ بولاتتى ۋە كەچلىك تاماقتىن كېيىنلا لايدەك يېتىپ ئۇخلاپ كېتەتتى، ھەر كۈنى سەھەر تورغاي چۈچۈلمىستا ئورنىدىن تۇراتتى. شۇڭا باراتنىڭ يۈقىرىقىدەك سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، بەختىخان ئانىنىڭ يۈرەك - باغرى ئېزىلىپ، ئۇزاققىچە زۇۋان سۈرەلمەي تۇرۇپ قالاتتى. ئاخىرى ئۇ ئوغلىنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان سوئاللىرىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرەلەيدۇ؟ ئۆز ئوغلىنىڭ — يۈرەك پارىسىنىڭ مۇشتىتەك تۇرۇپ يىللىقچى بولۇپ قېلىشىنى قايسى ئانا راۋا كۆرىدۇ؟

بەختىخانچە بولسا، ئوغلى — ئاشۇ بىر تاللا جىگەر پارىسى باشقا ئەركىن، شوخ بالىلارغا ئوخشاش قىيغىتىپ ئويناپ - كۈلسە، چىرايىدىن خۇشاللىق كەتمىسە، ئۇنىڭ يۈرىكى يېرىلىپ كېتەر-مىدى - ھە؟! ئانا ئاخىرى ئوغلىنىڭ سوئاللىرىغا مۇڭلۇق ئا-ھاڭدا شۇنداق جاۋاب بېرەتتى:

— جېنىم بالام، يۈرىكىمنى ئەزمە، سېنى ئويىنغىلى قوي-ماي نېمە قىلاي؟ مەن سېنى ئويىنا دېگەن بىلەن نىياز بېگىم ئويىنغىلى قويمايدۇ. بىلىسەنغۇ باينىڭ ئاچچىقىنى، بىز ئۇنىڭغا چاكار، يىللىقچى، داداڭ رەھمەتلىك ھايات بولغان بولسىمۇ بۇنچە جاپا چەكمەس ئىدىڭ...

بەختىخان شۇنداق دەپلا تۆكۈلۈپ كېتەتتى، ئىچ - ئىچىدىن ئۆپكىدەپ يىغلايتتى. ئانىسىنىڭ تارىلاپ تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرى-نى كۆرگەن بارات تېخىمۇ مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ قالاتتى...

بارات ئېسىنى بىلگۈدەك بولغاندا دادىسى يوق ئىدى، يەنى دادىسىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى، دادا مېھرى دېگەننى تېخىمۇ چۈشەنمەيتتى. بەختىخان بولسا ئۇنىڭغا بەزىدە ئۇزاققىچە قاراپ مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ: «داداڭغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاپ-سەن بالام، خۇدايىم ئۆمرۈڭ ئوخشىمىغاي...» دەيتتى. بارات ئانىسىنىڭ، باشقىلارنىڭ تەرىپلىشىگە قارىغاندا، بويلۇق، بەست-لىك كەلگەن ئاق پىشماق، قاراقاش، بۇلاق كۆز، قاڭشارلىق بالا ئىدى. دېمەك، دادىسى رەھمەتلىكمۇ شۇنداق ئادەم ئىكەن - دە؟ لېكىن ئۇ ھەر قانچە ئويلىسىمۇ، زورىقىپ ئەسلىسىمۇ دادىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيتتى. چۈنكى ئۇ دادىسىدىن ئايرىلغاندا ئەمدىلا يېشىغا توشقان ئىدى.

بارات ھەر كۈندىكىدەك دەريا بويىدىن پادا ھەيدەپ كەچ قايتتى، قۇياش ئولتۇرۇپ بولغان ئىدى، ئەمما، ئۇپۇق جىيىكە-دە ئۇخلاپ يانقان شالاڭ بۇلۇتلار قۇياشنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرىدىن رەڭ ئېلىپ قىزىرىپ تۇراتتى. موريلاردىن ئاقۇچ ئىس ھېرىپ

قالغاندەك ئاستا ئۆرلىمەكتە ئىدى. چەللە - باراڭلاردىكى ئاق قۇشقاچلار پادىلارنىڭ قايتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىۋاتقاندەك توختىماي ۋىچىرلىشاتتى.

ھارغىنلىقتىن پادا كەينىدە قەدەملىرىنى سۆرەپ دېگۈدەك كېلىۋاتقان بارات شۇ تاپتا تېزراق قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىشىنى، باي مالليرىنىڭ قورساقلىرىنىڭ ساڭگىلىمىغانلىقىنى كۆرەلمەي قېلىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. چۈنكى، كۈن قىسقا، دەريا بويىدىكى ئوتلاقنىڭ ئوت - چۆپلىرى قۇرۇپ تايىنمۇ قالمىغان بولغاچقا، ئۇ مالليرنى شۇنچە ھەيدەپ يۈرۈپ باققان بولسىمۇ قورساقلىرى باي رازى بولغۇدەك چىقمىغان ئىدى. شۇڭا، ئەتراپ قاپقاراڭغۇ بولۇپ كەتسە، نىياز بەگ مالليرنىڭ قورساقلىرىنى ئېنىق كۆرەلمىسە... ئەمما، بارانقا شۇ ئايان ئىدىكى، باي شۇ تاپتا باداڭ قورسىقىنى تومپايتىپ، قوللىرىنى ئارقىسىغا قىلىپ، دەرۋازا ئالدىدا مېڭىپ يۈرەتتى. باراتنىڭ قايتىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتەتتى. بارات نىياز بەگنى شۇ ھالدا كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋىدى، تېنى شۇركىنىپ كەتتى - دە، بېشىدىكى كىيىۋېرىپ كونىراپ، كىردىن پارقىراپ كەتكەن كۈرەك تۇمىقىنى ئىختىيارسىز ھالدا چۆكۈرۈپرەك كىيىۋالدى، خۇددى مۇزلاپ كەتكەندەك، ئانىسى قولدا تىكىپ بەرگەن پاختىلىق چەكمەن چاپىنىنى تارتىپ تۇرۇپ قوۋۇشتۇرۇپ، ئەسكى بەلۋېغىنى تېخىمۇ چىڭتىپ قويدى.

بارات پادىنى ھەيدەپ قايتىپ كەلگەندە ئۇنىڭ كۈتكىنىنىڭ ئەكسىچە ئەمدىلا گۈگۈم چۈشكەن ئىدى، ئەمما، نىياز بەگ ئۇ پەرەز قىلغاندەك قوش قاناتلىق دەرۋازا ئالدىدا ئايلىنىپ مېڭىپ يۈرەتتى. سەرپىش تۇماق، مەللە تون كىيگەن باي مالليرىنى كۆرۈپ، چارلاشقان، ئۆچكىنىڭكىدەك بىر تۇتام، ئۇزۇن ساقىلىتى سىلاپ قويدى - دە، كالا - قويلارنى بىر - بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈپ، سانىنى ئېلىشقا باشلىدى.

بىر چاغدا باينىڭ دەھشەتلىك گۈركىرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ھەي بارات دېگەن ھارىمى، قېنى سەن؟

نىياز بەگ دەرۋازىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە تۇرۇپ مالىلارنى بىرمۇ بىر كۆزدىن كەچۈرۈشكە باشلىغاندىلا بارات مالىلارنى يانداپ مېڭىپ تاشقىرىقى ھويلىغا كىرىپ كەتكەن ئىدى. باي ۋاقىرىغاندا ئۇ كالىلارنى تاشقىرىقى ھويلىدىكى ئېغىلغا كىرگۈزۈۋاتاتتى، قويلار بولسا تاشقىرىقى ھويلىدىن باغقا كىرىدىغان ئىشىكتىن مەڭىشىپ كىرىپ كېتىشىۋاتاتتى. چۈنكى، قويلار ئۆچۈن قىلىنغان، ئۇستىگە پەۋەس شاخ ـ چۆپ بېسىلغان قوتان باغ ئىچىدە ئىدى. بارات نىياز بەگنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ دەرۋازا ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقتى ۋە قورقۇپ تۇرۇپ سورىدى:

— مېنى چاقىردىلىمۇ بېگىم؟

— ھوي كىسپۈرۈش، ماۋۇ كالىنى نېمە قىلدىڭ؟ — نىياز بەگ شۇنداق دېگىنىچە بارانقا بىر تەستەك سالدى، باي گويا ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇرغاندەك كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتكەندەك تۇيۇلدى. بارات دىر ـ دىر تىترىگىنىچە شۇمشەيدى. نىياز بەگ ئۇنىڭ سول كاچىتىغا يەنە بىر تەستەك سېلىپ تۇرۇپ سورىدى:

— نېمە قىلدىڭ، دەيمەن، ئۇنىڭ پۇتىغا ئۇرۇپسەن ـ ھە، ھارىمى؟

شۇ ئاردا بارانىڭ قارا كالىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ نېمىشقىدۇر سەل ئاقساپ قالغان ئىدى. كەينى ئوڭ پۇتىنى ئاۋايلاپ يۆتكەيتتى. كالىغا نېمە بولغاندۇ؟ ئۇ ھېچ بىلەلمىدى، بارات ئۇنى بۇگۈن بىرەر قېتىممۇ ئۇرمىغان ئىدى. بۇگۈنلا ئەمەس، ئۇ ھېچقاچان مالىلارنى ئۇرغان ئەمەس، گەرچە ئۇ توغراق شېخىدىن كېسىۋېلىنغان، سىلىقلىشىپ پارقىراپ كەتكەن تاياقنى كۆتۈرۈپ يۈرسىمۇ، ھېچقاچان مالىلارنى ئۇرمايتتى، ئۇ تاياقنى ئوتلاقتا بېرىپ كەلگۈچە بىراۋنىڭ زىرائىتىگە كىرمەكچى بولغان ياكى ئوتلاقتا توپتىن ئايرىلىپ باشقا تەرەپكە كېتىۋاتقان مالىنى

توسقاندا هەيۋە قىلىپ شىلتىپ قويۇتتى ياكى مالنىڭ ئالدىغا ئاتاتتى. لېكىن، ئاۋۇ قارا كالا قانداقلارچە ئاقساپ قالدى؟ شۇ ئارىدا ئۇنىڭغا يەنە بىر تەستەك تەگدى، مەڭزى كۆيگەندەك بىلىنىپ كەتتى.

— بېگىم، بېگىم... مەن ئۇرمىدىم، — دېدى ئاغرىققا چىدىمىغان بارات ئاخىرى زۇۋان سۇرۇپ ۋە قورقۇنچتىن يىغلامسىراپ، — خۇدا ھەققى، مەن ئۇرمىدىم، بېگىم.

— ئۇرمىساڭ نېمىشقا ئاقسايدۇ ئەمىسە؟ ئۇرمىدىم، دەپ يالغان سۆزلەپ مېنى ئالدىماقچىمۇ سەن ھارامدىن بولغان؟

تۆتىنچى تەستەكتىن كېيىن باراتنىڭ كۆڭلىدىن بىر ئوي كەچتى، كالىنىڭ پۇتىغا شوخا كىرىپ كەتتىمۇ — يا؟ كالا يايلاقتىن ئايرىلغاندىمۇ، ئۆيگە ئاز قالغاندىمۇ ئاقسىماي مېڭىۋاتاتتى، بۇنى ئۇ ئېنىق كۆرگەن ئىدى.

— مەن ئۇرمىدىم بېگىم، — دېدى بارات يەنە يىغلامسىراپ تۇرۇپ ۋە پەرىزىنى ئېيتىپ، — شوخا كىرىپ كەتكەن ئوخشايدۇ.

— ئۇنداق سەۋەبلىرىڭگە مېنى ئىشىنىدۇ، دەمسەن ھارىمى، بىلىپ قوي، مالىلىرىمنى ئۇرۇپ زەخىملەندۇرىدىغان بولساڭ، جېنىڭنى ئالىمەن كىسپۇرۇش، ئەگەر ئەتە ئەتىگەندە كالا يەر دەسسىيەلمىسە، ئاندىن كۆرسەن ئۇرغىنىمنى تېخى!

نىياز بەگ ئۇنى يەنە بىر نەچچە تەستەك سالدى. بارات ھاقارەت، خورلۇق ۋە ئاغرىق ئازابىدىن يامغۇردەك تۆكۈلۈپلا كەتتى، ئەمما، ئاۋازىنى چىقارمىدى. بارات مالىلارنى ئېغىل — قوتانلارغا سولاپ بولۇپ ئۆيگە كىرگەندە بولسا ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي پاكىتىدە قىلىپ يىغلاپ تاشلىدى.

بەختىخان ھەممە ئىشنى كۆرۈپ تۇرغان ئىدى. ئۇ ھەر كۈنى كەچتە ئوغلىنىڭ يولىغا تەلمۈرۈپ قارايتتى، ئەنسىرەيتتى. بىرەر مالنى يوقتىپ كېلەرمۇ، مالىلار تويماي قالارمۇ ۋە بىرەر سىنىڭ زىرائىتىگە كىرىپ كەتكەنمىدۇ؟ دېگەندەك تەشۋىشلىك

خىياللار ئانىنى ئوغلىنىڭ يولىغا تەلمۇرتكۈزەتتى، مۇبادا بىرەر مال يوقىلىپ كەتسە ياكى ماللار بىرەر يۇز - ئابرويلۇق كىشىنىڭ زىرائىتىگە كىرىپ قېلىپ زىيان سالسا، يوقالغان مال ياكى زىيان ئۇلارغا قەرز بولۇپ ئارتىلاتتى. ئانا شۇنداق بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. بۇگۈنمۇ شۇنداق تەشۋىش ئىلكىدە ئۆي ئىچىدە دەرۋازىغا قاراپ ئۆرە تۇرغان، باي دەرۋازا ئالدىدا بولغاچقا سىرتقا چىقالمىغان ئىدى. ئۇ نىياز بەگنىڭ ئوغلىنى ئۇرغانلىقىنى كۆردى. ئوغلىنىڭ كاچىتىغا ھەر بىر تەستەك تەگكىنىدە يۈرىكى پىژىلداپ ئېچىشىپ تۇرسىمۇ ئوغلىغا ئارا تۇرۇش ئۈچۈن بوسۇغىدىن ئاتلىيالمىدى. ئىچ - ئىچىدىن يىغلىدى. ئوغلى ئۆيگە كىرىپ پاكىتىدە قىلىپ يىغلاپ سالغاندا بولسا، ئۇنى باغرىغا بېسىپ، دەمدەردەك بۇقۇلداپ يىغلىدى:

— بولدى بالام، يۈرىكىمنى ئېزىپ يىغلىما، بولدى، تاياقتا ئۆلمەسسەن بالام، بولدى قىل، دەيمەن...

ئانا - بالا ئىككىيلەن قۇچاقلىشىپ تۇرۇپ بىر ھازا يىغلاشتى. ياش بىلەن قەلبىدىكى ھەسرەت - ئەلەملىرى ئاز بولسىمۇ بىللە ئېقىپ چىقىپ كەتكەندەك بىر ئاز يېنىكلەپ قېلىشتى ۋە ئېسەدەپ - ئېسەدەپ توختاشتى.

ئۆيگە تېخى چىراغ يېقىلمىغان ئىدى. بەختىخان نەچچە يېرىگە ياماق چۈشكەن، يۇيۇۋېرىپ ئاقىرىپ سۇزۇلۇپ كەتكەن كېۋەز گۈللۈك ماتا كۆكلىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى ۋە بېرىپ تەكچىدىكى تارشا گۈكگۈرتنى ئوچاقتىكى چوغقا تەگكۈزۈپ ياندۇردى، كېيىن مورا بېشىدىكى جىنچىراغنى ياقتى - دە، ئوغلىغا:

— يۇر بالام، ھېلىقى مەرەز كالىنىڭ پۇتىغا قاراپ باقايلى، سەن دېگەندەك شوخا كىرىپ كەتكەن بولسا ئېلىۋېتەيلى، ئەتىگىچە ياخشى بولۇپ قالىدۇ، بولمىسا باي سېنى ئەتە يەنە ئۇرىدۇ.

بارات جىنچىراغنى كۆتۈرۈپ ماكىغان ئانىسىغا ئۇنچىقماي

ئەگەشتى. ئۇلار كالا ئېغىلىغا كىرىشتى. كۆشەۋاتقان كالىلار ئانا ـ بالىغا ئەجەبلەنگەندەك قاراپ قويۇشتى. قارا كالا تام تۆۋىدە كۆشەپ ياتقان ئىكەن، بارات يېنىغا بېرىشىغا ئورنىدىن تۇردى ـ يۇ، قاچمىدى، ھەتتا ئۇ ئارقا ئوڭ پۇتىنى كۆتۈرۈپمۇ قىمىر قىلماي تۇردى. باراتنىڭ پەرىزى راست بولۇپ چىقتى، كالىنىڭ ئوڭ پۇتىنىڭ ئاچا تۇياقلىرى ئارىسىدىن قېلىن گۆشكە يوغان، قاتتىق جىگدە تىكىنى سانجىلىپ قالغان ئىدى. بارات ئۇنى ئېلىۋەتتى، ئاغرىق ئازابىدىن قۇتۇلغان كالا رەھمەت ئېيتقاندەك باراتقا بوينى بۇراپ قاراپ قويدى.

بەختىخان كەچلىك تاماق ئۈچۈن يوبدان ئېتىپ قويغان ئىدى. بارات چامغۇر سېلىنغان مەززىلىك يوبداننى تەرلەپ ئولتۇرۇپ ئىچتى. ئەمما، يېتىپ ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمىدى. ئۇ كۈندە كەچتە يېتىپلا لايدەك ئۇخلاپ كېتەتتى. ئەمما بۈگۈن... ئانا سېزىپ تۇرۇپتىكى، باينىڭ ئاچچىق تەستەكلىرى ئۇنى ئازابلاپ ئۇخلاتمايتتى. ئۇ راست گەپ قىلسىمۇ نىياز بەگ ئىشەنمىدى، بەلكى يالغان سۆزلىدىڭ، دەپ ئۇردى. خورلانغان ئوغلىغا ئىچى ئاغرىغان ئانا شۇلارنى ئويلاپ ئېغىر خورسىندى ۋە ئۆزىمۇ سەزمەستىن باراتنىڭ دادىسىنى تىلغا ئېلىپ سالدى.

— داداڭ رەھمەتلىك ھايات بولغان بولسىمۇ بۇ دوزاختىن بىر ئامالىنى قىلىپ چىقىپ كېتەتتۇق... ئايال خەق ئاجىز، دېگەن گەپ راست ئىكەن، سېنى ئېلىپلا چىقىپ كېتەي دېسەم، باربەغان يېرىمىز يوق، باش تىققۇدەك ئۆيىمىز، تېرىغۇدەك ئەمەس، ئولتۇرغۇدەكمۇ يېرىمىز يوق...

بەختىخاننىڭ ئېيتقىنى راست ئىدى. باراتنىڭ دادىسى توختى قارا يېتىم ئىدى. ئۇ خۇددى باراتتەك ۋاقتىدا ئاتا ـ ئانىسى، ئاچىسى بۇ يۇرتتا تارىغان قارا كېزىك كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇپ ئۆلۈپ كەتكەن ئىدى. نىياز بەگ يېتىمنىڭ بېشىنى سىلىغان بولۇپ، ئۇنى ئۆيىگە ئەكىلىۋالغان ئىدى. باي گەرچە توختى

نى كىشىلەرگە بالا قىلىپ بېقىۋالدىم، دېسىمۇ، قۇلدىن بەتتەر ئىشلەتكەن. ئاتا - ئانىسىدىن قالغان يەرلەرنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالغان ئىدى، ئۆيلىرىنى چېقىپ ئېتىزلىققا قوشۇۋەتكەن ئىدى، ئەمدى ئۇ يەرلەرنى بىزنىڭ يېرىمىز، دېگىلى بولاتتىمۇ؟ بەختەخان ئۆزى بولسا باشقا يۇرتتىن كېلىپ قالغان تۇل خوتۇننىڭ يالغۇز قىزى ئىدى، ئۇ ئانىسىغا ئەگىشىپ بۇ يۇرتقا كەلگەندە ھازىرقى باراتتىنمۇ كىچىك ئىدى ۋە بۇرۇنقى يۇرتىدا قانداق يېقىن كىشىلىرىنىڭ بارلىقىنمۇ بىلمەيتتى. ئانىسى رەھمەتلىك قول ئىلكىدە بار كىشىلەرنىڭ ئايالىرىنىڭ، كېلىن - قىزلىرىنىڭ چېچىنى تاراش بىلەن تاپقان يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكلەر بىلەن ئىككى جاننى باقاتتى. ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىدە قوشنا ئولتۇراتتى، تېرىغۇدەك يېرى يوق ئىدى. بەختەخان راسا تولۇپ بويىغا يەتكەن كۈنلەردە ئانىسى كېسەل بولۇپ يېتىپ قېلىپ ئورنىدىن تۇرالمىغان، ئۇنى بۇ كۈلپەتلىك دۇنياغا يالغۇز تاشلاپ كەتكەن ئىدى. . . بارات ئانىسىنىڭ خىيالىرىنى بۆلۈپ:

— جېنىم ئانا، دادام زادى قانداق ئۆلۈپ كەتكەن، سۆزلەپ بېرە، كىشىلەر دادامنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدا ھەر خىل سۆزلەرنى قىلىشىدۇ، — دېدى.

راست، مەرھۇم توختىنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدا يۇرتتا ھەر-خىل گەپ - سۆزلەر بار ئىدى، بىرلىرى ئۇنى «كالا ئوغرىلىغان» دېسە، بىرلىرى «ئوغرى بىلەن شېرىك بولغان» دەيتتى، بىرلىرى ئۇنى «تۇرمىدە كېسەل بولۇپ ئۆلگەن» دېسە، بىرلىرى «گۇندىپايلار ئۆلتۈرۈۋەتكەن» دەيىشەتتى. لېكىن، بەختەخانغا ئۇنىڭ قانداق ئادەملىكى ۋە تۇرمىدە قانداق ئۆلگەنلىكى ناھايىتى ئېنىق ئىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرەي، دەپ تۇرۇشىغا بارات يەنە سوراپ قالدى.

— دادام راست نىياز بەگنىڭ كالىسىنى ئوغرىلىغانمۇ ئانا؟

— ياق بالام، — دېدى ئانا ئىتتىكلا نېمىدىندۇر سەسكەنگەن-دەك شۇركىنىپ، — داداڭ ھەرگىز ئۇنداق ئادەم ئەمەس، دا-داڭنى ياخشى بىلىمەن. ئۇ ئۇنداق قىلمىغان ئادەم ئەمەس، باي ئۇنىڭغا تۆھمەت چاپلىغان. مەن داداڭنىڭ ئەمرىگە ئۆتكەنده، تازا قۇرامىغا يەتكەن، كۈچكە تولغان يىگىت ئىدى.

بەختىخان شۇ سۆز بىلەن ئۆتمۈشنى ئەسلەپ سۆزلەپ كەتتى...

بەختىخان تازا تولۇپ، بويىغا يەتكەن كۈنلەردە ئانىسى ئۆ-لۈپ كەتتى. نىياز بەگ ئۇلارغا مېھرى - شەپقەت قىلغان بولۇپ، مەرھۇمنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىغا ئىگە بولدى ۋە نەزىر - چە-راغلىرىنى بەردى. قىرىق نەزىرىسى ئۆتكۈزۈلگەن كۈنى بەختە-خانىڭ بېشىنى سىلايمەن، يېتىمگە ئاتىدارچىلىق قىلمەن، دەپ ئۇنى ئۆز ئۆيىگە ئاپىرىۋالدى. مەرھۇم ئانىنىڭ يىل نەزىرىسىدىن كېيىن بولسا ئۇنى توختىغا چېتىپ، نىكاھىنى ئوقۇتۇپ قويدى.

بۇ توختىنىڭ يىگىرمە ياشتىن ھالقىغان، قىران مەزگىلى ئىدى. باينىڭ ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىنى قىلاتتى، نىياز ئۇ چاغلاردا يۇرتتا ئىككىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدىغان بايلاردىن بول-سىمۇ، لېكىن بەگ ئەمەس ئىدى، تېرىلغۇ يېرى كۆپ بولغىنى بىلەن مال - چارۋىسى ئاز ئىدى ۋە مال - چارۋىسىنى يەنە بىر يېتىم بالا سادىر بېقىپ يۈرەتتى. ئۇ تاشقىرىقى ھويلىدا، توختە-لارنىڭ ئۆيىگە يانداش ئۆيده يېتىپ - قوپاتتى.

بەختىخان بارانقا ھامىلدار بولغان كۈنلەر ئىدى، بۇ ئىش-تىن ئەر - خوتۇن ناھايىتى خۇشال ئىدى. بولغۇسى ئانىنىڭ ئاي - كۈنى يېقىنلىغانسېرى ئۇلار خۇشاللىقىدىن قىن - قىنىغا پاتماي يۈرەتتى. بالىمۇ تۇغۇلدى. گويا ئۇلارنىڭ كەپسىده قۇ-ياش چىققاندەك ھېس قىلىدىغان بولۇشتى، كۈن بويى ئىشلىسىمۇ چارچىمايتتى — باي زۇلۇم سېلىپ، ھاقارەتلەپ تۇرسىمۇ، خور-لۇق، ئازاب ھېس قىلىشمايتتى. ئەمما، بىر كېچىسى...

ئۇ كېچە نىياز باينىڭ ئىككى كالىسىنى ئوغرى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. ئاخشىمى كالا ئېغىلىنىڭ ئىشىكىگە شادا قۇلۇپ سېلىناتتى، بۇ ئىشنى پادىچى سادىر قىلاتتى، ئەمما شۇ ئاخشىمى ھېرىپ كەتكەن سادىر بالدۇرلا ئۇخلاپ قالغاچقا، توختى ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ ئويغاتماي، ئېغىلىنىڭ ئىشىكىنى ئۆزى قۇلۇپلىغان، ئاچقۇچنى بولسا سادىر ياتىدىغان ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ بېشىغا ئېسىپ قويغان ئىدى. بۇ ئىش باينىڭ گۇمانىغا سەۋەبچى بولدى، ئوغرى تۇتۇلمىغانسېرى ئۇ بۇ ئىشنى توختىدىن كۆردى، ئەگەر توختى ئوغرى بىلەن شېرىك بولمىسا، ئوغرى كېچىسى ئاچقۇچنىڭ ئىشىك بېشىدا ئىكەنلىكىنى قانداق بىلىدۇ؟ ئۇ ئاخىرى مۇشۇنداق ئوي ـ گۇمانى بويىچە توختىنىڭ ئۇستىدىن ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىغا ئەرز قىلدى. ئۇ ساقچى توختىنى قىينىسا، توختى شېرىكلىرىنى ئېيتىپ بېرىدۇ، ئوغرى تۇتۇلىدۇ. دەپ ئويلايتتى. ساقچىلار ئۇنىڭ تەلىپى بويىچە توختىنى قامىدى، نەچچە ئاي ئازابلاپ سوراق قىلدى. لېكىن، نىياز باي كۆتكەن جاۋابقا ئىگە بولالمىدى، ئوغرىمۇ تېپىلمىدى. توختىمۇ ساقچىدىن چىقالمىدى، تاياق زەربىسىدىن كېسەل بولۇپ ئۆلۈپ كەتتى. . .

بارات دادىسىنىڭ قانداق ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇن ـ تىنسىز كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ قەلبىدە قىساس ئوتى ئۇچقۇنىدىغاندەك بولدى.

2

قارا قىش كۈنلىرى ئىدى. شۆرغان قارلارنى ئۇچۇرۇپ، توزغىتىپ تۇراتتى. ئاچچىق سوغۇق جان ـ جاندىن ئۆتۈپ كېتەتتى. بارات پادىنى ھەيدەپ ئۆيگە كەلگۈچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتـ

تى. دەرۋازا ئالدىدا مېڭىپ يۈرگەن نىياز بەگ كالا ـ قويلارنى بىرمۇ بىر كۆزدىن كەچۈردى. سوغۇق شامالدىن توڭۇپ، غازاڭ-دەك تىترەپ تۇرغان بارات كالا ـ قويلارنى ئېغىل ـ قوتانلارغا سولىدى. ئۆيگە كىرىپ، ئۈدۈل ئوچاق ئالدىغا باردى. بەختىخان ئۇماچ ئېتىۋاتاتتى، ئوچاقتا قوناق شاخلىرى لاپىلدىغان قىلىپ كۆ-يۈپ، دەم كۆزىنى يۇمۇپ تۇراتتى، بارات بىر تۇتام قوناق شېخە-نى ئۇشتۇپ ـ سۇندۇرۇپ ئوچاققا سالدى ۋە لاۋۇلدىغان ئوتقا مۇزدەك بولۇپ قالغان قوللىرىنى قاقلىدى. لېكىن، قول تېرە-لىرى ئېچىشىپ كەتتى.

تاماقتىن كېيىن ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرۇۋېلىپ چورۇقنى يەشتى، پايتىمىللىرىنى كولۇڭ ئەتراپىغا يايدى. پايتىمىدىن كۆ-تۇرۇلگەن سېسىق هور ئۇنىڭ بۇرنىغا ئۇرۇلۇپ ئېچىشتۇرۇۋەتـ-تى. ئەمما بارات بۇنى سەزمىگەندەك خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. ئۇ شۇ تاپتا دادىسىنى خىيال قىلىۋاتاتتى. دادىسىنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمى يۈرىكىدە ساقايماس جاراھەت پەيدا قىلغان ئىدى. شۇ تاپتا شۇ جاراھەت ئېچىشىپ ئاغرىتىۋاتاتتى. بىگۇناھ بىر ئادەم ئاساسـ-سىز گۇمان بىلەن قامىلىپ، ئۈرۈپ، قىينىلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىلسە، ئۇنىڭ سورىقى بولمىسا، بۇ قانداق جاھان ئاخىر؟

باراتنىڭ تۇيۇقسىز ئانىسىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئو-رۇن سېلىۋاتاتتى. ئانار شۆپىكىنى قاينىتىپ بويىغان خامدىن تىكىلگەن يوتقان ـ كۆرپە. . . باراتقا ئانىسى مومايلارغا ئوخشاش مۈكچىيىپ قالغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇ تېخى ئوتتۇز ياشقىمۇ كىرمىگەن ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ نەچچە يىرگە يامىاق چۈشكەن كىيىملىرى، بېلىنى سەل ئېگىپ مېڭىشى ئۇنى ياشانغان ئاياللار-دەك قىلىپ كۆرسىتەتتى، بارات ئېغىر خورسىنىپ قويدى. باينىڭ ئورۇنسىز گۇمانى ۋە گۇندىپايلارنىڭ تاياق، مۈشتلىرى ئۇنى يېتىم قىلىپلا قويماي، ئانىسىنمۇ ئۆمۈرلۈك بەختسىز قىلىپ قويغان ئىدى. بۇنداق تەڭسىزلىك، ناھەقچىلىقنى ئاللامۇ

كۆرۈپ تۇرامدىغاندۇ؟ ئاھ، خۇدا، نېمىشقا بىزدەكلەرنىڭ ھالىغا يەتمەيدىغانسەن؟

بارات مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ، دادىسى ئۇچۇن ئۆچ ئېلىش خىيالى يەنە كۆڭلىدىن كەچتى. ئۇ دادىسىنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمى ھەققىدە ئانىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، نېمىشقىدۇر پات - پات ئۆچ ئېلىش ھەققىدە ئويلاپ قالاتتى. كىمدىن ئۆچ ئالىدۇ؟ ئەلۋەتتە نىياز بەگدىن، چۈنكى ئۇ دادىسىنىڭ تۇرمىگە قامىلىشىغا، ئۇ يەردە قىينىلىپ ئۆلتۇرۇلۇشىگە سەۋەبچى بولغان. قانداق ئۆچ ئالىدۇ؟ بۇنى ئۇ ھازىرچە بىلمەيتتى. ئەمما، دائىم ئۆچ ئېلىشنى ئويلايتتى...

بارات نىياز بەگدىن دادىسىنىڭ ئۆچىنى ئېلىشنى ئويلاپ يۈرۈپ نەچچە يىلنى ئۆتكۈزدى. ئۇ ئەمدىلا ئون بەش ياشقا كىرگەنىكە قارىماي، بوي تارتىپ، تەن قۇيۇپ چوپچوڭلا ئادەم سىياقىغا كىرىپ قالدى. ئۇ ئۆزىنىمۇ كۆچكە تولغاندەك، بالاغەتكە يەتكەندەك ھېس قىلاتتى.

شۇ كۈنلەردە ئۇ ئۆز ۋاقتىدا ئۆزىگە ئوخشاش پادا باققان، ئەمدىلىكتە يىل بويى نىياز بەگنىڭ ئېتىزىدىن كىرمەي ئىشلەيدىغان سادىر بىلەن يېقىن بولۇپ قالغان ئىدى. سادىر 20 ياشلاردىن ھالقىغان بولسىمۇ، تېخى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولالمىغان ئىدى. ئۇ باراتلار بىلەن بىر ھويلىدا قوشنا ئولتۇراتتى، ئايلىقچى، كۈنلۈكچىلەر بىلەن بىرگە باينىڭ ئۆيىدىن تاماق يەيتتى. ئۇ نېمىشقىدۇر، بەلكىم سەرگۈزەشتىلىرى ئوخشاش بولغىنى ئۈچۈنمىكىن، باراتنى ياخشى كۆرەتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بوش ۋاقتى بولسىلا مۇڭدىشاتتى.

تۈنى قىسقا، كۈندۈزى ئۇزاق تومۇز كۈنلىرى ئىدى. بىر ئاخشىمى ئۇلار ئىككىسى ئۆگزىدە بىرگە يېتىشتى. سادىر مۇڭدىشىپ يېتىپ ئۆز ھەسرەتلىرىنى ئېيتتى:

— يېشىم بىر يەرگە بېرىپ قالدى. ئۆيلىنەي دېسەم باي

هېچ ئۇنمايدۇ. مېنى ئۆيلەنسە، بۇ ئۆيدىن چىقىپ كېتىدۇ، دەپ قورقسا كېرەك. شۇنداق ئويلىغىنىغا، مانا ئەمىسە دەپ بويتاق پېتىم چىقىپ كەتسەم، قانداق قىلارکىن ئۇ ئاچ كۆز.

— بۇ ئۆيدىن چىقىپ كېتىش مۇمكىنمۇ؟ — دەپ سوردى بارات ئۇنىڭ چىقىپ كېتىمەن دېگەن سۆزىگە قىزىقىپ، چۈنكى، ئۇ باينىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كەتكىلى بولمايدۇ، دەپ ئويلايتتى ۋە باشقىلاردىن بۇ يەردە يېگەن تاماق، كىيگەن كىيىملەرنى قەرزگە ھېسابلاپ، يىللىقچىلارنى باي ئۆيىدىن چىقارمايدۇ، دەپ ئاڭلىغان ئىدى.

— نېمىشقا مۇمكىن ئەمەس؟ — دېدى سادىر ئىشەنچلىك سۆزلەپ، — مەن ئۇنىڭغا ئۆيۈڭدىن كېتىمەن، دەپ ئېيتىپ ئولتۇرمايمەن، ئۇنداق دېسەم ئۇ ئاچ كۆز ماڭا «سېنى مانچە يىل ئاش - نان بېرىپ باقتىم، كىيىم كىيگۈزدۈم، سەن ماڭا مانچىلىك قەرزدار، بۇ ئۆيدىن چىقىپ كېتەر بولساڭ قەرزىڭنى تۆلەپ كەت» دەپ ئالدىمغا تاقاق سېلىپ تۇرۇۋالىدۇ. شۇڭا، بىر ئاخشىمى گەپمۇ قىلماي كېتىپ قالسام، لېۋىنى چىشلەپ قالىدۇ شۇ.

— ئادەم ئەۋەتىپ تۇتۇپ كەلسىچۇ؟

— ئۇنداق قىلغۇچە قاراپ تۇرامدىمەن؟ بىر ئاخشامدىلا غېپىدە تىكىۋېتىمەن، ئەتىسى ئۇ ئويغىنىپ مېنىڭ بار - يوقلۇقۇمنى بىلىپ بولغۇچە بۇ يەردىن يىراق بىر يەرگە بېرىپ بولىمەن، دېگىنە. جاھاننىڭ ئېتىكى كەڭرى، ئارىدىن بىر كۈننى ئۆتكۈزۈۋالسام، ئۇ مېنى نەدىن تاپالايدۇ، دەيسەن؟

بارات ئويلىنىپ قالدى: سادىر توغرا ئويلىغاندەك قىلاتتى، ئۇ باينىڭ ئۆيىدە قۇلدەك ئىشلەپ، خارلانغاندىن كۆرە قېچىپ كەتسە، بۇ يۇرتتىن يىراق، بەگنىڭ ھۆكۈمى ئۆتمەيدىغان بىر يەرگە بېرىپ ئۆز ئالدىغا ماكان تۇتۇپ ياشىسا، ھەقىقەتەنمۇ ياخشى بولمامدۇ؟ قۇشلارنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا چاڭگىلىرى بولىدۇ.

ئاللا تەڭ ياراتقان بەندىلەرنىڭ تېخىمۇ ئۆز ئالدىغا ماكانى بولۇشى كېرەك - دە. . .

بارات شۇنداق خىيال سۈرۈپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى ۋە سەھەرگە يېقىن چۈش كۆردى. چۈشىدە ئۇ بىر چۆللۈكتە كېتىپ بارغۇدەك، بىر جايدا بىر قۇش ئۇچۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا چۈشكۈدەك ۋە ئاپئاق ساقال بوۋايغا ئۆزگىرىپ: «ھەي يىگىت، نەگە بارىسەن؟» دەپ سورىغىدەك، بارات: «نەگە بېرىشىمنى بىلمەيمەن، ئەمما نىياز باينىڭ ئۆيىدىن يىراق بىر يەرگە كېتەي، دەيمەن» دېگۈدەك، كېيىن ئۇ بوۋاي: «بوپتۇ، يىراققا، باي سېنى ئىزدەپ بارالمايدىغان يەرگە كەت. ساڭا بىر خەنجەر بېرەي، ئۇ ساڭا ھەمراھ بولىدۇ. قاراڭچىلار ئالدىڭنى توسسا، بۇ خەنجەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئەدىپىنى بەر» دېگۈدەك ۋە ئۇنىڭغا بىر خەنجەر بەرگۈدەك. . . چۈشى شۇ يەرگە كەلگەندە بارات ئويغىنىپ كەتتى ۋە كۆرگەن چۈشىنى ئويلاپ ھاياجانلىنىپ، ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمىدى.

ئەمما، ئاردىن كۆپ ئۆتمەي، بارات ئۇچۇن چوڭ كېلىش-مەسىلىك يۈز بەردى.

بۇغدايلار ئۇرۇلۇپ بولۇپ، خامان تېپىلىۋاتقان، ئېڭىزلىق-لار ئېچىلغان كۈنلەر ئىدى. بارات پادىنى باينىڭ ئېڭىزلىقىدا بېقىپ يۈرەتتى. بىر كۈنى ئۇ چىڭقى چۈش ۋاقتىدا دەرەخ سايە-سىدا سوغۇق سۇ بىلەن نان يەپ ئولتۇراتتى. قورساق تويغاندىن كېيىن ئىسسىقتا ئېزىلىپ مۈگدەپ قالدى، شۇنداق بىر تاتلىق ئۇيقۇ ئۇنىڭ ئۈگە - ئۈگىلىرىنى بوشىتىپ، يېنى يەر تارتىپ كېتىپ باراتتى، ئۇ ئىختىيارسىز داق يەرگە قىيسايدى. بىر چاغدا چۆچۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئالاقزادىلىق بىلەن ئەتراپقا قاردى، كاللارنى باينىڭ كۆممىقوناقلىقىدا كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ يۈگۈردى، لېكىن ئۇ كېچىك-كەن ئىدى، ئېڭىزلىقتا بىر نەرسە تېپىپ يېيەلمىگەن كاللار

بىر پارچە قوناقلىقنى ئوبدانلا ۋەيران قىلىپ ئۇلگۈرگەن، قوناق-لارنىڭ يېگىنىنى يەپ، سۇندۇرىدىغىنىنى سۇندۇرۇپ بولغان ئىدى. بارات كالىلارنى ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم غەزەپ بىلەن كالتەكلەپ، سۈرۈپ قوغلاپ چىقتى. لېكىن، بۇ ئىشى ئۈچۈن ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي ئۆلگۈدەك تاياق يېدى.

كالىلارنىڭ بىر پارچە قوناقلىقنى پېتىقلاپ چەيلىۋەتكەنلە-كىنى كىمدۇر بىرى كۆرگەن ئىكەن، ئۇ بېرىپ بايغا خەۋەر قىلىپتۇ، نىياز بەگ هايال ئۆتمەي قۇيۇندەك يېتىپ كەلدى. كەلدى ـ دە، باراتنى ئادەم ئاغزىغا ئالغۇسىز سەت سۆزلەر بىلەن تىللاپ، قوغلاپ يۈرۈپ قامچا بىلەن راسا قامچىلىدى، ئۇ قارا كۆندىن چىرايلىق قىلىپ ئۆرۈلگەن دەستىسى نەقىشلەنگەن قامچا ئىدى. نىياز بەگ ئۇنى يىراق ـ يېقىن جايلارغا ئات مىنىپ بارغىنىدا ئىشلەتمىسە، باشقا چاغلاردا تۇتۇپمۇ قويمايتتى، قامچا بۇگۈن ئۇنىڭ قولىغا قانداقلارچە چىقىپ قالغىنىنى بىر خۇدا، بىر ئۆزى بىلەتتى. ئۇ قامچىنىڭ ئازابىنى بارات بىرىنچى قېتىم، ئەمما ئۆمۈر بويى ئۇنتۇغۇسىز دەرىجىدە تېتىدى. قامچا تەگكەن يەر دەرهال ئىشىشپ چىقتى ۋە ئېچىشىپ، خۇددى لازا سۇركە-گەندەك كۆيۈپ ئاغرىپ ئازابلىدى. بارات ئاچچىق ئازابقا چىدىماي يىغلىۋەتتى.

بەختىخان كەچتە پادا هەيدەپ قايتقان ئوغلىنى يۈز ـ كۆزلە-رى تىلىم ـ تىلىم بولۇپ ئېتىلىپ ـ يېرىلىپ، ئىششىپ ـ كۆكىرىپ كەتكەن هالدا كۆرۈپ ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىۋەتتى، ئۇنى قاراڭغۇ ئۆيگە باشلاپ كىرىپ باغرىغا باستى، ئانا ـ بالا بىر هازا شۇ هالدا يىغلاشتى، كەچتە بارات يەنە سادىر بىلەن ئۆگزىدە يانتاق ئىدى، سادىر ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنچە قامچىلا-غىنىنى ئاڭلاپ ئىچ ئاغرىتتى:

— هەي، بىچارە ئۇكام، قانداقمۇ چىدىغانسەن قامچىنىڭ ئازابىغا ـ هە؟ — دېدى ئۇ ئۇهسىنىپ قويۇپ، — نىياز بەگ

دېگىنىڭ ئادەم ئەمەس، ۋەھشىي ھايۋان، شۇڭا مەن بۇ دوزاختەك ئۆيدىن يىراقراق يەرگە كېتەي، دەيمەن.

— مەنمۇ كېتىمەن، لېكىن، ئۇ ئەبلەختىن قانغۇدەك ئەزىمنى ئېلىپ قېچىپ كېتىمەن، — دېدى باراتمۇ بۇگۈن پادا ھەيدەپ قايتىپ كېلىۋېتىپ كۆڭلىدىن كەچكەن ئويىنى ئېيتىپ.

— ئاناڭچۇ؟ سەنغۇ قېچىپ كېتەرسەن، ئەمما، بەختىخان ئاچامنى قانداق قىلىسەن؟

بارات بۇ سوئالغا جاۋاب بېرەلمەي جىم بولۇپ قالدى، چۈنكى، ئۇ ئىشىنىڭ بۇ تەرىپىنى ئويلىمىغان ئىدى. ئۇ ئاخىرى دەرھال كۆڭلىدىن كەچكەن ئويىنى ئېيتتى:

— ئانامغا باشقا يۇرتقا بىللە كېتەيلى، دەپ يېلىنىمەن، كەتسە تېخى ياخشى، كەتمىسە، مەيلى، ئۆزى بىلسۇن، ئەمما، مەن ئەمدى بۇ ئۆيدە تۇرمايمەن، بايىنى پۇخادىن چىققۇدەك ئۇرۇپ، ئەتىمنى ئېلىۋېلىپ قېچىپ كېتىمەن.

سادىر باراتنى غەزەپتىن ئاشۇنداق دەۋاتىدۇ، ئانىسىنى تاشلاپ ھېچ يەرگە كېتەلمەيدۇ، دەپ ئويلاپ، بۇ ھەقتە ئارتۇقچە گەپ - سۆز قىلمىدى. لېكىن، بارات بايدىن ئەتىنى ئېلىش خىيالىنى ئۆزىدىن نېرى قىلالمىدى.

ئۇ شۇ كېچە ئازاب، ئاغرىقتىن تۇزۇكرەك ئۇخلىيالمىدى. قامچا ئىز قالدۇرغان جايلار ئەتسىمۇ ئېچىشىپ، كۆيۈپ ئاغرىپ قىينىدى. شۇڭا كۈن بويى پادا كەينىدە يۇرۇپ، بايدىن قانداق ئۆچ ئېلىش ئۈستىدە ئويلاندى، باش قاتۇردى. ئاخشىمى تاماقتىن كېيىن ئانىسىغا بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچتى. ئانا ئوغلىنى بايدىن ئۆچ ئېلىش ئويىدىن توستى:

— ئۇنداق يېنىكلىك قىلما جېنىم بالام. باينىڭ قولى ئۇزۇن، ئۇنى ئۇرۇپ قويۇپ قېچىپ كەتسەڭ، سېنى بەربىر تۇتۇۋالىدۇ.

— مەيلى، بېشىمغا كەلگىنىنى كۆرىمەن، بۇ ئىش بىلەن

سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن، ئەمما، سەن مەن بىلەن بىللە كەتكىن، جېنىم ئانا، — دېدى بارات كاجلىق بىلەن.

— ياق، سەنمۇ كەتمەيسەن، مەنمۇ كەتمەيمەن، قېچىپ نەگە بارالايمىز؟ بەگ بىزنى بەربىر تۇتۇۋالىدۇ.

— جاھاننىڭ ئېتىكى كەڭرى، بىزگىمۇ باش تىققۇدەك بىر جاي تېپىلىپ قالار، ئانا.

— ياق جېنىم بالام، ئۇنداق بىمەنە خىيالدا بولما.

— ئەنتىمنى ئالماي قويمايمەن ئانا، چوقۇم ئۆچ ئالىمەن.

— ياق، ئۇنداق قارامىلىق قىلما بالام. . .

ئانا ـ بالا ئىككىيلەن ئۇزاققىچە ئۆزلىرىنىڭ سۆزلىرىنى تەكرارلاشتى. ئوغلى ئانىسىنى بىللە قېچىپ كېتىشكە قايىل قىلالمىدى، ئانىمۇ ئوغلىنى ئۆچ ئېلىش نىيىتىدىن ياندۇرالمىدى. ئۇلار شۇ ھالدا ئۇخلاپ قېلىشتى، راستىنى ئېيتقاندا، ئانا ئۇخلاپ قالدى، بارات ئۇخلىيالمىدى.

بارات بۇ كېچە ئۇخلايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. قامچا تەگكەن جايلار ھېلىمۇ كۆيۈپ ئاغرىۋاتاتتى، خورلۇق، ئەلەم ئۇنى تېخىمۇ قىينىۋاتاتتى، قىساس ئوتى يۈرىكىدە يالقۇنجاپ تۇراتتى. ئۇ ئاخىرى غەزىپىگە پايلىيالمىدى. يوتقاندىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ ھويلىغا چىقتى. ئاسماندا يۇلتۇزلار چاقناپ تۇراتتى. ئايدىڭ بولمىسىمۇ بەكمۇ قاراڭغۇ ئەمەس ئىدى، كۆز ئالدىدىكى نەرسىلەرنى ئىلغا قىلغىلى بولاتتى. ئۇ ئاختۇرۇپ يۈرۈپ، ھويلىدىن بىر كالتەك تاپتى ۋە قورۇنى ئېچىپ باغقا كىردى، باغنى ئايلىنىپ، ئىچكىرىكى ھويلا تەرەپكە ئۆتتى. ئۇ تەرەپتە بىر كۆل بار ئىدى. نىياز بەگ تىنجىق بولغان كۈنلىرى كېچىسى كۆل بويىدا كارىۋاتتا ياتىدىغانلىقىنى بارات بىلەتتى، ئۇ بايىنى بۇ ئاخشامىمۇ شۇ يەردە، دەپ ئويلايتتى. ئۇنىڭ پەرىزى توغرا بولۇپ چىقتى، بارات قاپقاراڭغۇ باغ ئىچىدىن كېتىۋېتىپ، كۆل تەرەپتىن كېلىۋاتقان خوراك ئاۋازىنى ئاڭلىدى، بۇ سۆزسىز نىياز بەگ ئىدى. ئۇ چالا

بوغۇزلانغان كالىنىڭ خارتىلدىشىغا ئوخشاش سەت خورەك تارتىدۇ. ئاتاتتى. بارات كېچە بولۇشىغا قارىماي، تولىمۇ ئېھتىيات بىلەن كېتىۋاتاتتى. يۇرىكىنىڭ دۈپۈلدەپ سوقۇپ تۇرغىنىنى ئېنىق ئاڭلاپ تۇراتتى، گويا كىمدۇر بىرى ئۆزىنى ماربلاپ تۇرغاندەك بىلىنىپ، تەشۋىشلىنەتتى. ئۇ ئاشۇ ھالەتتە بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ كۆل بويىغا يېقىنلاشتى. باي ھېچنەرسىنى سەزمەي ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئاپئاق ياستۇقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بارات كارىۋاتقا ئاستا يېقىنلاپ باردى، كالتەكىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ بىر تىنىق ۋاقىت توختاپ قالدى. چۈنكى، يۇرىكى قورقۇنچلۇق دۈپۈلدەپ كەتكەن ئىدى. ئاخىرى نىياز بەگنىڭ مەيدىسىگە زەرب بىلەن بىر كالتەك ئۇردى، ئۇردى ـ يۇ، قورقۇپ كېتىپ يەنە توختاپ قالدى، سەۋەبى، باي خورەك تارتىشىتىن توختاپ جىم بولۇپ قالغان، باراتنىڭ كۆڭلىدىن بولسا، بايىنى ئۆلتۈرۈپ قويدۇممۇ ـ نېمە، دېگەن قورقۇنچلۇق ئوي كەچكەن ئىدى. لېكىن، ئۇ خاتا ئويلىغان ئىدى. باي تۇيۇقسىز كۆزىنى ئېچىپ «ئادەم بارمۇ؟» دەپ دەھشەتلىك ۋارقىرىدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپلا ئالسا بارات ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيتتى، شۇڭا، بارات نىياز بەگنى قوناق سوققاندەك دۈمبالاشقا باشلىدى. باي ۋايجانلاپ، ۋارقىراپ يۇرۇپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولاتتى، ئاخىرى ئورنىدىنمۇ تۇردى، ئەمما، كۈچ بىلەن دەل بېلىگە ئۇرۇلغان كالتەك ئۇنى كۆلگە تىك موللاق چۈشۈردى.

ئەمدى بارات ئۇچۇن بۇ يەردە تۇرۇش خەتەرلىك ئىدى. ئۇنىڭسىزمۇ ئۇ بايىنى راسا كالتەكلەپ، ئۆچىنى ئالغاندەك، پۈخادىن چىققاندەك بولدى، شۇڭا، تاشقىرىقى ھويلىغا قاراپ قاچتى. ئۇ ئىشىكتىن تاشقىرىقى ھويلىغا كىرىشىگىلا بىرى بىلىكىدىن كاپپىدە تۇتۇۋالدى، بارات گويا يۇرىكى بېغىشىدىن ئۇزۇلۇپ كانىيىغا كەپلىشىپ قالغاندەك قورقۇپ كەتتى، غال ـ غال تىتـ

ېرىدى. لېكىن، ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتقان سادىر ئىدى، ئۇ نىياز بەگنىڭ تۇنجى كالتەكىنى يەپلا دەھشەتلىك ۋارقىرىشىدىن چۆچۈپ ئويغانغان، ئۇنىڭ ۋايجان - ۋاييەيلىرىنى ئاڭلاپ نېمە ئىش بول-غانلىقىنى ئويلاپ ئۇلگۇرگەن ۋە باراتنىڭ قېچىپ چىقىۋاتقانلىقى-نى كۆرۈپ ئۆگزىدە ياتقان يېرىدىن سەكرەپلا چۈشكەن ئىدى.

— نېمە قىلىپ قويدۇڭ ئەخمەق؟ — دېدى سادىر باراتقا بوشقىنا كايىپ، — باينى كالتەكلەپسەن - دە؟ ئەمدى ئۆزۈڭنى دەرھال دالدىغا ئال، — ئۇ دەقىقە ئويلىنىپ قالدى، — مۇنداق قىلايلى، سەن ئىتتىك بېرىپ، يېزىنىڭ ئارقىسىدىكى قەبرىستان-لىققا تۇرۇپ تۇر، مەن كەينىڭدىن بارىمەن، ئىككىمىز بىرگە قېچىپ كېتەيلى.

سادىر شۇنداق دېگەچ باراتنى يېتىلەپ بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى، بارات ئۇچۇن قاچماقتىن باشقا يول يوق ئىدى، ئۆزىمۇ باينى پۇخادىن چىققۇدەك ئۇرۇۋېلىپ قاچماقچى ئىدى. شۇڭا، سادىرنىڭ مەسلىھىتىنى ئۇن - تىنسىز قوبۇل قىلدى، ھەتتا ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىرگە قاچماقچى بولغانلىقىدىن خۇشال بولدى ۋە دەرۋازىدىن چىقىپلا تۇن قوينىدا غايىب بولدى.

باينىڭ ۋارقىراپ - جارقىراشلىرىنى ئاڭلاپ، ئىچكىرىكى ھويلىدىكى خوتۇن - بالىلىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ئوپۇر - توپۇر بولۇشۇپ كېتىشتى. سادىر بەختىخانىنىڭ ئىشىك-نى چەكتى. ئۇمۇ ئاللىقاچان ئويغانغان، ئوغلىنىڭ يېنىدا يوقلۇ-قىنى كۆرۈپ ۋە باينىڭ «ئادەم بارمۇ؟ ئوغرىنى تۇتۇڭلار. . . » دەپ جار سېلىشلىرىنى ئاڭلاپ نېمە ئىش بولغانلىقىنى قىياس قىلىپ ئۇلگۇرگەن ئىدى. ئۇ تىترەپ تۇرۇپ ئىشكىنى ئاچتى، سادىر ھەممە ئەھۋالنى ئۇنىڭغا ئېيتتى. بەختىخان يىغلاپ كەتتى، ئەمما ئاخىرى ئامالسىز ئوغلىغا ئامانلىق تىلەپ، دۇئا قىلدى، سادىرمۇ بەختىخان يوللۇق تۇتقان تۆت زاغرىنى قوينىغا سالدى - دە، دەرۋازىدىن ئوقتەك تېز چىقىپ كەتتى.

3

بارات بىلەن سادىر شۇ چىقىپ كەتكەنچە ئىز ـ دېرەكى، خەت ـ خەۋىرى يوق، كۆپ يىللار ئۆتۈپ كەتتى.

بەختىخان شۇ كېچىنى تولىمۇ تەستە ئۆتكۈزدى. نىياز بەگكە زادى نېمە بولغاندۇ. ئۇ ئۆلگەنمىدۇ، ئوغلۇمنى تۇتۇۋېلىشسا نېمە قىلىۋېتىشەر؟ دېگەندەك غەم ـ ئەندىشە، قورقۇنچ، ۋەھىمە ئىچىدە ئۇخلاش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ياتالمىدى. تاڭ ئاتقۇچە غەم قىلىپ ئىزتىراپ چېكىپ، ساراسىمىغا چۈشۈپ، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ يۈردى. باينىڭ ئاللا ـ توۋىسى، ۋارقىراشلىرى، خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ چىراغ كۆتۈرۈپ يۈرۈپ، باغ، ئېغىل ـ قوتانلارنى ئاختۇرۇشلىرى ئۇزاققىچە ئاڭلىنىپ تۇردى. خەيرىيەت، ئۇلار باينى باراتنىڭ ئۇرغانلىقىنى خىيالىغا مۇ كەلتۈرۈپ بېقىشمىغان، بەلكى باينى ئۆيگە ئوغرىلىققا كىرىپ كەچى بولۇپ باغقا چۈشكەن قايسىبىر ئوغرىلار ئۇرغان، دەپ ئويلاشقان ئىدى. لېكىن، سەھەردە ھەممە ئىش بىلىنىپ قالدى. بارات بىلەن سادىرنىڭ كېچىدە «ئوغرى» نى تۇتۇشقا چىقماسلىقى باينى گۇمانلاندۇرۇپ قويغان ئىدى. بامدات ئەزان چىقىپ خېلى بىر زامانغىچە ئۇلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەسلىكى نىياز بەگنىڭ گۇمانىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى، ھەتتا ئۇ كېچىدە ئۆزىنى ئۇرغانلار بارات بىلەن سادىر ئوخشايدۇ دەپ ئويلىدى ـ دە، ئاۋۋال سادىر ياتقىدىغان ئۆيگە، كېيىن بەختىخاننىڭ ئۆيگە قەھرى بىلەن ئۈسۈپ كىردى، سادىرنىمۇ، باراتنىمۇ كۆرەلمىدى. پەقەت بەختىخانلا بار بولۇپ چىقتى، ئۇمۇ قاراڭغۇ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا قاققان قوزۇقتەك ئۆرە تۇراتتى.

— شۇمتىكىڭ قېنى؟ — دەپ ۋارقىرىدى نىياز بەگ، — سادىرچۇ، ئۇلار نەگە كەتتى؟ گەپ قىلمامسەن دەيۇز؟

بەختىخان باينى كۆرۈپ قورقۇنچتىن غال - غال تىترەپ، ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرەلمىدى، گاڭگىراپ تۇرۇپلا قالدى.

— گەپ قىل، دەۋاتىمەن دۇيۇز، گەپ قىل! ئۇلار قېنى؟

— بىلمىدىم، غوجام، — دېدى بەختىخان بىر ھازادىن كېيىن، — بىلمىدىم، ئاخشام ئوغلۇم يېنىمدا ياتقان، ئەتىگەن تۇرسام يوق...

نىياز بەگ ئۇچۇن كېچىدىكى چۇشكە ئوخشايدىغان ۋەقەنىڭ نېمە ئىشلىكى ئايان بولدى: بارات بىلەن سادىر ئۆچىنى ئېلىش ئۇچۇن ئۇنى ئۇرغان، ئۇرۇپ بولۇپ قېچىپ كەتكەن ئىدى. نىياز بەگ ئەلەمگە چىدىيالماي قالدى. ئۇنى ئۆزىنىڭ يىللىقچىلىرى ئۇرۇپتۇ، يۇرتتا ئىككىنىڭ بىرى بولۇپ كېلىۋاتقان، ھېچكىم ئالدىدىن توغرا ئۆتۇشكە پېتىنالمايدىغان بۇ بەگنى ئۇ ئادەم قاتارىدا كۆرمەيدىغان ئىككى چاكىرى ئۇرۇپتۇ! ئۇ غەزەپتىن كاس - كاس بولۇپ كەتتى، بوغۇلۇپ قالغىلى تاس قالدى.

— ھۇ ھارامتاماقلار، مەرەزلەر، توختاپ تۇرۇش، سەن دەيۇزلەرنى تۇتۇپ كېلىپ، تولۇمچىلاپ سويمىسام نىياز بەگ بولماي كېتەي، — دەپ چېچىلىپ، ۋارقىراپ، ئۇلارنى بىر ھازا تىللىدى، كېيىن «ئېشەككە كۇچۇك يەتمىسە ئۇر توقۇمنى» دېگەندەك بەختىخاننى سەت تىللار بىلەن ھارغۇچە تىللىدى، — ئۇلارنى سەن قاچارۇۋېتىپ، يەنە نەگە كەتكىنىڭنى بىلمەيمەن، دەيسىنا، ھېۇ ئەر ئالمايدىغان سېپسىق...

باي بەختىخاننى تىللاپ يۇرۇپ نەچچە كاچات سالدى. ئۇ تاياقلىرىمۇ، تىل - ھاقارەتكىمۇ چىدىدى، ئۇنچىقمىدى.

شۇ كۇنى بامداتتىن كېيىن نىياز بەگ بەختىخاننى ئۆيدىن ھەيدەپ چىقاردى. ئۇنىڭ يونتقان - كۆرپىلىرىنى بالىلىرىغا دەپ دەرۋازا ئالدىغا تاشلاتقۇزدى.

— كۆزۈمدىن يوقال دەيۇز! ئىككىنچى بوسۇغامدىن ئاتلىغۇچى بولما!

بەختىخان ئوغلىنىڭ نىياز بەگنى ئۇرۇپ قېچىپ كەتكىنى ئۇچۇن باي ئۆزىنى جازالىشى مۇمكىنلىكىنى ئويلىغان بولسىمۇ، ئەمما، ئۆيدىن ھەيدەپ چىقىرىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۇرۇپ باقمىغان، بەلكى، مېنى قەرزگە بۇغۇپ ئۆمۇرۋايەت قۇلدەك ئىشلىتىدۇ دەپ ئويلىغان ئىدى. شۇڭا، باينىڭ يېگەن - ئىچكەن، كىيگەنلىرىنى قەرزگە سۇندۇرمايلا ئۆيدىن ھەيدەپ چىقارغانلىقىغا، ئۇ باينىڭ بۇ دوزاختەك ھويلىسىدىن شۇنداق ئاسان چىقىپ كېتەلىگەنلىكىگە خۇشال بولدى.

بەختىخان ئاياغ مەھەللىدىكى بىر تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىدە قوشنا ئولتۇردى ۋە ئانا كەسپىگە ۋارىسلىق قىلدى. ھاللىق كىشىلەرنىڭ قىز - ئاياللىرىنىڭ چېچىنى تاراش، ئارىلاپ كىر - قاتلىرىنى يۇيۇش بىلەن تىرىكچىلىك قىلدى، ھەر ھالدا يارانقان ئىگىسى ئۇنى ئاچ قويمىدى.

ئەمما، ئوغلى ھامان كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى، ئۇنى كېچە - كۈندۈز سېغىنىپ ئەسلەيتتى، گەرچە نىياز بەگ بىر مەزگىل تۆت ئەتراپقا ئادەم ئەۋەتىپ، بارات بىلەن سادىرنىڭ دېرىكىنى ئالالمايۋ ھەسرەت يۇتۇپ جىمىپ قالغان بولسىمۇ، بەختىخان ھامان ئوغلىدىن ئەنسىرەيتتى، ئۇنىڭ غېمىدە پۇچۇلىناتتى: ئۇ ھايات-مامات؟ ھايات بولسا نەلەردە، كىملەرنىڭ ئىشكىدە سارغىيىپ يۈرىدىكىن؟ ئاھ، خۇدا، ئوغلۇمنى ئامان قىل! بەختىخان دائىم ئاشۇنداق غەم - ئەندىشە بىلەن ئازابلىنىپ يۈرەتتى. بەش ۋاق نامىزىدا، تاماقتىن كېيىن داستىخاندا دۇئا قىلغاندا ئوغلىغا ئامان - ئېسەنلىك تىلەپ، خۇداغا ئىلتىجا قىلاتتى، يىلىناتتى.

ئارىدىن سەككىز يىلمۇ، ئون يىلمۇ، ئىشقىلىپ بىر زامانلار ئۆتۈپ كەتتى. شۇ ئارىدا زامانمۇ ئۆزگەردى. بەختىخان نېمە ئىشلار يۈز بېرىۋاتقانلىقىنى ياخشى چۈشەنمىسىمۇ، لېكىن، بىر ياخشىلىق بولۇۋاتقانلىقىنى تۇيۇپ تۇراتتى، چۈنكى ئادەملەر، يەنە

كېلىپ، ئۆزىگە ئوخشاش يېتىم - يېسىرلار، يىللىقچىلار، ھا-ياتتىن خوۋلۇق كۆرمىگەنلەر باشقىچە خۇشال ئىدى. ئۇلار ماخ-تىنىپ، كېرىلىپ تۇرۇپ: «گومىنداڭ قېچىپتۇ، گۇڭچەنداڭ كەپتۇ، ئەمدى يوقسۇللارنىڭ كۈنى تۇغۇلدى» دېگەندەك گەپلەرنى قىلىشاتتى. دېگەندەك، نىياز بەگ سەھنىگە ئېلىپ چىقىلىپ راسا ئۇچۇقدالدى، سازايى قىلىندى، كېيىن يەر ئىسلاھاتى دېگەن ھەرىكەت باشلىنىدىكەن، دېگەندەك گەپ - سۆزلەر تارىدى.

يۇرتنىڭ ئوتتۇرىسىدىراق مەسچىت بار ئىدى، بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭغا ياناپ مەكتەپ سېلىنغان ئىدى. بەختە-خان بىر كۈنى بىر توپ كىشىلەرنىڭ شۇ ياققا ئالدىراپ - سالدىراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. بۇ چاشكا ۋاقتى بو-لۇپ، ئۇ سۇ ئالغىلى ئۆستەڭ بويىغا چىققان ئىدى، سوغىسىنى تۇتقىنىچە توپا توزىتىپ كېتىۋاتقان كىشىلەرگە نېمىشقىدۇر ئۇزۇققىچە قاراپ تۇرۇپ قالدى. بىر چاغدا مەكتەپ تەرەپتىن بىر توپ كىشى كېلىۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشتى. ئۇ ئۇلارغىمۇ قاراپ تۇردى. بۇ توپ ئۇنىڭغا ئاستا - ئاستا يېقىنلىدى. ئۇ كۆردىكى، بىر توپ ياش بىر ناتونۇش كىشىنى ئارىغا ئېلىپ، ناھايىتى خۇشال - خۇرام كېلىۋاتاتتى. بۇ ناتونۇش كىشى غەلىتىلا كىيىنە-گەن بولۇپ، ئۇستىدە ماش رەڭ شىم - توجۇركا، پۇتىدا قارا ئۆتۈك، بېشىدا شەپكە بار ئىدى. بەختىخان ئۆمرىدە بۇنداق يارىشىملىق كىيىم كىيگەن ئادەمنى كۆرۈپ باقمىغان ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭغا ھەم قىزىقىپ، ھەم ھەيران بولۇپ قاراپ تۇردى. ئۇلار بەختىخانغا يېقىنلاپ كېلىپ توختاشتى، ھېلىقى ئۆزگىچە كىيىنگەن كىشى يىگىرمە نەچچە ياشلاردىكى يىگىت ئىدى، توپ ئالدىغا چىقىپ كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ:

— ئانا! — دېدى.

بەختىخان بۇ سۆزنى ئاڭلىمىغىلى ئۇزاق يىللار بولغان ئە-دى، شۇڭا، ئۆزى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ يۇرىكى سوقۇپ كەتتى،

لېكىن، ئۇ ئۆزىنى «ئانا» دەپ چاقىرىۋاتقان بۇ يىگىتنى ئەسلەيەلمىدى. شۇ ئارىدا ياشلاردىن بىرى:

— بەختىخان ئاچا، ئوغلۇڭنى تونۇيالمىدىڭمۇ؟ قارا، ئۇ بارات ئەمەسمۇ؟ — دېمەسمۇ.

شۇ سۆز بىلەن ئانىنىڭ كۆز ياشلىرى تۆكۈلۈپلا كەتتى. ئۇ سەنتۈرۈلگەن پېتى ئوغلىغا ئېتىلدى، ئوغلىمۇ ئۆزىنى ئانىنىڭ باغرىغا ئاتتى.

— جېنىم بالام، بۇ ئوڭۇمۇ - چۈشۈممۇ؟ بۇ راست سەنمۇ؟ — دەيتتى ئوغلىنىڭ مەڭزىگە مەڭزىنى قايتا - قايتا يېقىۋاتقان بەختىخان ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمىگەندەك.

— مەن شۇ، جېنىم ئانا. . . سېنى كۆرەلمەسمەنمۇ؟ دەپ ئەنسىرىگەن ئىدىم، خۇداغا شۈكۈر، ساق - سالامەت تۇرۇپسەن، — دەيتتى بارات ئورۇقلاپ، بىر ئۇستىخان - بىر تېرە بولۇپ قالغان ئانىسىنى باغرىغا بېسىپ تۇرۇپ.

ئۇلارنىڭ خۇشاللىق ياشلىرى يامغۇردەك تۆكۈلمەكتە ئىدى.

— كونىلارنىڭ «كەتكەنلەر كېلەر، كەتمەنلەنگەنلەر كەلمەس» دېگەن گېپى راست ئىكەن، — دېدى كۆز چاناقلىرىدا لىققىدە ياش لىغىرلاپ تۇرغان ياشلاردىن بىرى.

بۇ سۆز بەختىخاننىڭ كۆڭلىدىنمۇ نەچچە قېتىم كەچكەن، ئۇ ئوغلى بىلەن هامان بىر كۈنى دىدار كۆرۈشىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ يۈرگەن ئىدى. ئەمما، ئوغلىنى بۇنداق هالەتتە، سالاپەتلىك قىياپەتتە كۆرىمەن، دەپ خىيالمۇ قىلمىغان ئىدى. شۇڭا ئوغلىغا كۆز ياشلىرىنى تارامىلىتىپ تۆكۈپ تۇرۇپ تويماي قارايتتى، يەنە باغرىغا باساتتى، پۇرايتتى، مەڭزىگە مەڭزىنى ياقاتتى.

بەختىخان ئوغلىنى كىچىك بالىنى يېتىلىگەندەك يېتىلەپ ئۆيگە باشلىدى، ئاستىغا كۆرپە سالدى. هەقەمسايىلەر چۆرىدەپ ئولتۇردى، دۇئادىن كېيىن يەنە تىنچلىق - ئامانلىق سوراشتى، هال - مۇڭ بولۇشتى. . .

بارات سادىر بىلەن شۇ قاچقانچە ئۇرۇمچىگە بېرىپ توختىدى. غان، ئۇ يەردە بىر ياز كۈنلۈكچى بولۇپ ئىشلەپ يۈرۈپ، كېيىن غۇلجىغا ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. ئۇ يەردە ئۇلار يېزىدا بىر باينىڭ ئۆيىدە كۈنلۈكچى بولۇپ ئىشلەپ تىرىكچىلىك قىلىپ يۈرگەندە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىدى. بارات غۇلجا شەھىرى ئازاد قىلىنغان كۈنىلا سادىر بىلەن بىللە شەھەرگە كىرىپ، پارتىزانلارغا قوشۇلدى، كېيىن مىللىي ئارمىيە جەڭچىسى بولدى. كەڭسايى، جىڭ ئۇرۇشلىرىغا قاتناشتى، شىخودا بولغان قانلىق جەڭلەرنىڭ شاھىدى بولدى، ماناس بويىدا ئاكوپتا ھەپتەلەپ كېيىم سالماي ياتتى، سادىر شىخو ئۇرۇشىدا قۇربان بولدى.

بارات ھازىر مىللىي ئارمىيىدە لىيەنجاڭ ئىدى، شىخو ئۇرۇشىدا يارىدار بولۇپ، ھەربىي دوختۇرخانىدا ياتقاندا تونۇشۇپ قالغان ھاۋاخان ئىسىملىك سېستىرا بىلەن بۇ يىل ئەتىيازدا توي قىلغان ئىدى. ھاۋاخان قىسىم دوختۇرخانىسىدا ئىشلەيتتى، بارات بولسا قىسمىدىن يەر ئىسلاھاتىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئاجرىتىلىپ، مۇشۇ يېزىغا چۈشكەن خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ كەلگەن ئىدى.

ئانا ئوغلىنىڭ كەچمىشلىرىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى تۇتالماي ئېسەدەپ يىغلىدى.

— نېمە بولدى ئانا، نېمىگە يىغلايسەن؟ — دېدى بارات ھەيران بولۇپ، — ئامان - ئېسەن كۆرۈشتۇققۇ مانا. . .

— بولدى قىلسىلا بەختىخان، — دېدى قوشنىلاردىن بىرى، — قارىسىلا ئوغۇللىرىغا، شۇنچە كاتتا ئادەم بولۇپ كېتىپتۇ. سىلى يىغلىماي كۈلسىلە بولىدۇ، شۇنداق ئوغۇللىرى بولغىنى ئۈچۈن پەخىرلەنسىلە.

— راست دېدىلە، — دېدى بەختىخانمۇ كۆز يېشىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، — بالام بىلەن ئامان - ئېسەن كۆرۈشكىنىمگە خۇشال بولۇپ يىغلاۋاتىمەن.

بەختىخان ئالەمچە خۇشال ئىدى، شۇڭا، خۇشاللىق يېشىنى ئۇزاققىچە توختىتالمىدى.

ئۇ ئوغلىنى كۆردى. ئۆز ۋاقتىدا ئەسكى، يىرتىق كىيىم، چورۇق تارتىپ يۈرىدىغان پادىچى ھەربىي كىيىم كىيىپ يۈرىدىغان سالاپەتلىك ئادەم بولۇپ كەتكەن ئىدى. بەختىخان ئوغلىنى شۇ قىياپەتتە كۆرۈپ، نەچچە كۈندىن بېرى كىشىلەردىن ئاڭلىغان «جاھان ئۆزگەردى. . . » دېگەن گەپ ـ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئەمدى چۈشەندى. راست، جاھان ئۆزگەرگەن، ياقىلار ئېتەك، ئېتەكلەر ياقا بولغان ئىدى. شۇنداقلىقىغا مانا ئۇنىڭ ئوغلى بىلەن نىياز بەگ مىسال: بارات بىر توپ كادىرنى باشلاپ ئۆيىمۇ ئۆي كىرىپ، دېھقانلار بىلەن مۇڭدىشىپ، سىردىشىپ يۈرەتتى، بايلارنىڭ يەرلىرىنى قورقماي بېرىپ ئۆلچەيتتى، ئاخشاملىرى يىغىندا شۇنچە ئادەمنى — ئۆزىدىن چوڭنىمۇ، كىچىكنىمۇ ئاغزىغا قارىتىپ ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق سۆزلەيتتى، دېھقانلار سورىغان سوئاللارغا تەمتىرىمەي جاۋاب بېرەتتى. ئۇ ئۆز ۋاقتىدا يۈزلۈكىرەك ـ ھاللىقراق ئادەملەرنىڭ ئالدىدا بېشىنى كۆتۈرۈپ تۇرالمايدىغان پادىچى ئىدىغۇ؟ نىياز بەگچۇ؟ ئۇ بەگلىكتىن ئاللىقاچان قالغان ئىدى، ئۇ ئۆز ۋاقتىدا ئاچچىقى كەلسە ئۇرۇپ ـ تىللايدىغان پادىچى ئالدىدا ئەمدىلىكتە سۇغا چۈشكەن مۇشۇكتەك لاغىلداپ تىترەپ تۇراتتى، ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراشقىمۇ پېتىنالمايتتى.

باراتنىڭ قايتىپ كېلىشى بىلەن بەختىخان ئۇچۇن ھەممە نەرسە ئۆزگىرىپ كەتتى. گەرچە قۇياش يەنىلا ئىلگىرىكىدەك شەرقتىن چىقىپ، غەربكە پېتىپ تۇرسىمۇ، ئەمما بەختىخان ئۇچۇن قۇياشنىڭ چىقىدىغان، ئولتۇرىدىغان ئورنىمۇ ئۆزگىرىپ كەتكەندەك بىلىنەتتى. چۈنكى، ئۇ ئوغلىنى كۆرۈپلا ئۆزىنى باشقا بىر زېمىندا يېڭىدىن تۇغۇلغاندەك ھېس قىلغان، ئاسمان يەر، يەر ئاسمان بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلغان ئىدى. شۇنداق، ئۇ تېخى تۇنۇگۈنلا ئەتىسى ئۇچۇن غەم قىلىپ ياشايدىغان ئىگە ـ چاقسىز

تۇل خوتۇن ئىدى، ئەمدىلىكتە تاغدەك يۆلەنچۇكى بار، غەم - غۇسسىسىز، بەختىيار ئانىغا ئايلاندى.

بەختىخان شۇ كۈنلەردە ئۆزىنى تولىمۇ بەختىيار ھېسابلايتى. ئوغلى بىلەن دىدارلىشىپ ئاردىدىن بىر ئاي ئۆتكەندە كېلىنىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ خۇشاللىقى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. ھاۋا-خانمۇ ھەربىيچە كىيىنگەن ئىدى، ئۇ ناھايىتىمۇ چىرايلىق، غۇنچە بوي، بۇغداي ئۆڭ، قاراقاش، قاراكۆز، راسا تولغان گۈزەل ئىدى. بەختىخان كېلىنىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى قويار يەر تاپالماي قالدى، ئۇنى باغرىغا بېسىپ، ئۇزاق سۆيدى، يىغلىدى، خۇددى كىچىك بالىنى ئەركىلەتكەندەك:

— جېنىم بالام، ئاپئاق قىزىم، پاقلىنىم، قوزام. . . ، — دەپ ئەركىلىتىپ كەتتى.

4

ئاردىدىن ئون يىلدەك ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. بارات ھېلىمۇ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىمدا ئىشلەيتتى، كوماندىر ئىدى. ھاۋا-خان كەسىپ ئالماشتۇرۇپ، ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ ئورۇنلاشقان ئىدى. ئۇلار ياشىنىپ قالغان بەختىخانىنى يېزىدىن ئېلىپ كىرىۋالغىنىغىمۇ خېلى يىللار بولۇپ قالغان ئىدى. بەختىخان ئۆزىنى ھەر جەھەتتىن بەختلىك ھېسابلايتى. ئوغلى بىلەن كېلىنى ناھىيىدە تۇتنۇك بىرى بولۇپ قالغان ئىدى. ئەمما، ئوغلىنىڭ ھازىرغىچە بالىلىق بولماسلىقى ئۇنى ئازابلايتتى. شۇڭا ئۇ ھەر ۋاق نامىزىدا ئۇلارغا خۇدادىن پەرزەنت ئاتا قىلىشنى تىلەپ دۇئا قىلاتتى.

بارات بىلەن ھاۋاخانمۇ بالىلىق بولۇش ئارزۇسىدا كۆيۈپ - ئۆچەتتى. ئۇلار قارىماققا ناھايىتى بەختلىك ئىدى. بىر - بىر-

ىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلاتتى. ھەرگىز رەنجىشمەيتتى. ئەمما، بالىلىق بولالمىغىنى ئۈچۈن يۈرىكىدە ئازابلىنىپ، خىيالىدا مىڭ ئۆلۈپ - مىڭ تىرىلەتتى. ئاخىرى ھەر قانداق جانلىقتىن ئىز - بەلگە قېلىشى كېرەكقۇ؟ نەسلى قالمىغان ئادەم نېمە قىلىدۇ بۇ دۇنيادا ياشاپ؟

كونىلار «تىلىسىڭ تاپارسەن» دېگە ئىكەن. ئاخىرى ھاۋا-خان قورساق كۆتۈردى. بۇ ئىش ئۇلارنى تولىمۇ سۆيۈندۈردى. باھار كۈنلىرىنىڭ تولىمۇ گۈزەل سەھەر ۋاقتى ئىدى. دوختۇر-خانا قورۇسىدىكى قىزىل گۈللەر خۇش پۇراق چېچىپ تۇراتتى. دوختۇرخانا ئىچىدىكى ئېرىقتا شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان سۇزۇك سۇ قىرغاقتىكى ئوت - چۆپلەرنى سۆيۈپ قانمايتتى. نەدىندۇر كاكا-كۈكىنىڭ يېقىملىق سايرىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. سەھەر شامىلى يوپۇرماقلارنى ئۇسسۇلغا سالغان ئىدى. ھاۋاخانىنىڭ ساق - سالا-مەت يەڭگەنلىك خەۋىرى تۈگۈنىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا كېلە-نىنىڭ تولغاق ئازابىنى ئاڭلاپ تەشۋىش ئىچىدە پۇچۇلىنىۋاتقان بەختىخانىمۇ، غەم - ئەندىشە تۈپەيلى بىر ئورۇندا تۇرالماي دوختۇرخانا كارىدورىدا ئۈياقتىن - بۇياققا مېڭىپ يۈرگەن باراتـ-نىمۇ چەكسىز خۇشال قىلىۋەتتى. ئۇلار خۇشاللىقىدىن كۆز يېشى قىلىشتى. ھاۋاخان ئوغۇل تۇغقان ئىدى. بارات ئوغۇللۇق بولغىنى ئۈچۈن تېخىمۇ خۇشال ئىدى. ئۇ ئۆزىنى گويا بېشىغا دۆلەت قۇشى قونغاندەك ھېس قىلاتتى.

بەختىخان نەۋرىلىك بولغىنى ئۈچۈن ئوغلىدىنمۇ، كېلىنـ-دىنمۇ بەكرەك خۇشال ئىدى. بالىلىقىدىن ئىشلەپ ئۆگەنگەن بۇ ئايال ئوغلىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندىن بېرى قىلىدىغان ئىشىنىڭ تايـ-نى يوق زېرىكىپ، ئىچى پۇشۇپ يۈرەتتى. ئەمدى ئۇنىڭغا قىلـ-ىدىغان ئىش تېپىلغان ئىدى. ئۇ كۈن بويى دېگۈدەك نەۋرىسى باتۇرنى كۆتۈرۈپ يۈرەتتى. باتۇرنى ئېمىتىشلا ھاۋاخانىنىڭ ئىشى ئىدى. نەۋرىسىنىڭ قالدى ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى — بۆشۈككە

بۆلەش، تەۋرىتىش، تاماق يېدۈرۈش، كىر - قاتلىرىنى يۇيۇش، ئوينىتىش قاتارلىقلارنى بەختخان قىلاتتى. نەۋرىسىنى بېقىش ئۈنىڭ ئۈچۈن ياخشى ئەمەك، خۇشاللىق، قىسقىسى، ياشاش دېمەك ئىدى. باتۇرنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتى - قىلىقى، ھەر بىر سۆزى ئاتا - ئانىسى ئۈچۈنمۇ، مومىسى ئۈچۈنمۇ كۆڭۈللۈك، قىزىقارلىق تۇيۇلاتتى.

كۈنلەر يورغىلىشىپ ئۆتمەكتە. نەچچە قىش كېتىپ، نەچچە ياز كەلدى. باراتمۇ تۆەنجاڭ بولۇپ ئۆستى. ھاۋاخانمۇ دوختۇرخانىڭ بىرىنچى باشلىقى بولۇپ قالدى. بەختخانىنىڭ چاچلىرىدەكى ئاقمۇ كۆپەيدى. باتۇر بولسا ئەمدى ئۆيدە ئولتۇرمايدىغان ئەركە بالا بولۇپ كەتتى. ئۇ بىر توپ دوستىنى ئەگەشتۈرۈپ كوچا - كويلاردا ئويىنغىنى ئويىنغان ئىدى. شۇڭا مەكتەپتىمۇ ئوتتۇرا ھال ئوقۇدى. ئاتا - ئانىسى ئۇنى ياخشى ئوقۇشقا زورلاپمۇ كەتمىدى. چۈنكى ئۇ بىر تاللا بالا، ئۆينىڭ ئەتىۋارلىقى، ئەركىسى ئىدى. ھېچكىم ئۇنى رەنجىتىشنى خالىمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە باتۇرنىڭ سەبىي قەلبىگە كىچىكىدىنلا ئەسكەر بولۇش ئىستىكى سىڭگەن ئىدى. بارات تۆەنجاڭمۇ ئوغلىنىڭ بۇ ئارزۇسىدىن خۇشال ئىدى. ئوغلىنىڭ ئۆز ئىزىنى بېسىشىنى ئارزۇ قىلاتتى.

باتۇر مومىسى بىلەن بىر ئۆيدە ياتاتتى. مومىسى ئۇنى ئاخشاملىرى چۆچەك ئېيتىپ بېرىپ ئۇخلىتاتتى. بەزى ئاخشاملىرى ئوغلىنىڭ بالىلىقىدا كۆرگەن ئېغىر كۈنلىرىنى سۆزلەپ بېرەتتى. بولۇپمۇ ئۇ باراتنىڭ نىياز بەگنىڭ ئەدىپىنى قانداق بەرگەنلىكىنى تولىمۇ تەسىرلىك قىلىپ سۆزلەيتتى. ئۇ ئوغلىنى ھەر-بىي فورمىدا، سالاپەتلىك قىياپەتتە تۇنجى قېتىم كۆرگەن ۋاقتىدىكى ھاياجىنىنى، خۇشاللىقىنى سۆزلىگەندە كۆز يېشىمۇ قىلىپ قالاتتى. بۇنداق چاغدا باتۇر:

— ئانا، — دەيتتى (باتۇر مومىسىنى ئانا، ئانىسىنى ئاپا،

دەپ ئادەتلەنگەن ئىدى) مەغرۇرلۇق بىلەن، — قاراپ تۇر، مەنمۇ چوڭ بولغاندا دادامغا ئوخشاش ئەسكەر بولىمەن.

ئۇ ئاخىرى ئارزۇسىغا يەتتى. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن يىلى ئالىي مەكتەپكە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىمتىھانىغا قاتناشمىدى، شۇ يىلى ئۇ ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلىندى.

باتۇر ئۇچ ئايلىق ھەربىي تەلىم - تەربىيىدىن كېيىن پامىر ئېگىزلىكىدىكى مەلۇم چېگرا مۇداپىئە قىسمىغا تەقسىم قىلىندى. گازارما ئەتراپى چۆل، كۆرۈمسىز ئىدى. تاغلارمۇ تاپتاقىر بولۇپ، ئادەمگە غەلىتە كۆرۈنەتتى. ئەمما، گازارما ئىچى ياپيېشىللىققا پۈركەنگەن ئىدى، ئۇ تاغنى ئەمەس، باتۇرغا يۇرتىدىكى چاغلارنى ئەسلەتتى. ياتاققا كىرگەندە ئۇ تېخىمۇ ھەيران قالدى. ياتاق ئىچى شۇنچە پاكىز ئىدى. ئورۇن - كۆرپىلەر بىرلا ئادەم يىغقاندەك كارىۋات ئۈستىگە تەپتەكشى، تۆت چاسا قىلىپ يىغىلغان ئىدى. تام ئىشكابى يېنىدىكى ئىلغۇغا سۇدان ۋە لۆڭگىلەر رەتلىك ئېسىلغان ئىدى. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، گازارمىدىكى جەڭچىلەر تۈرمۇشتا تولىمۇ رەتلىك، كومانىرلار بولسا بەكمۇ تەلەپچان ئىدى. ئۇ ياتاقنىڭ شۇنچە پاكىز، شۇنچە رەتلىك ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، بۇ گازارما ئۆزىنىڭ چېنىقىپ، ئۆسۈپ - يېتىلىشى ئۈچۈن ياخشى جاي ئىكەنلىكىنى سەزدى ۋە مەن چوقۇم ياخشى جەڭچى بولۇپ چىقىمەن، بۇ يەردىن باشقا يەرگە يۆتكەلمەيمەن، دادامنى خىجىل قىلىدىغان ئىشنى قىلمايمەن، چوقۇم يارامليق جەڭچى بولىمەن، دەپ ئويلىدى.

5

باتۇر پامىردىكى مۇداپىئە قىسمىدا جەڭچى بولۇپ تۇرۇۋاتقانغا تۆت يىل بولۇپ قالغان ئىدى، ئۇ بەنجاڭلىققا ئۆستۈرۈلگەن

گەمۇ بىر يىل بولۇپ قالغان ئىدى. ئەيۇل ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى — پامىرنىڭ چوققىلىرىدىكى ئاپئاق قارلار ئېرىشكە باشلىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە باتۇر دادىسىدىن كەلگەن خەتنى تاپشۇرۇپ ئالدى. خەتتە مومىسىنىڭ قاتتىق ئاغرىق ئىكەنلىكى يېزىلغان ئىدى.

ئۇ مېھرىبان مومىسىنى كۆرۈپ كېلىش ئۈچۈن رۇخسەت ئالدى. ئۇ ئاۋۇال قوتازغا مىنىپ تاغدىن چۈشتى. كېيىن قول تراكتورىغا ئولتۇرۇپ ناھىيە بازىرىغا كەلدى. ئۇ يەردە ئاپتوبۇسقا ئولتۇردى. بارات تۆەنجاڭ ھازىر ئۇلارنىڭ يۇرتىدىكى قىسمىدا ئەمەس، بەلكى ۋىلايەت مەركىزى بولغان قەدىمىي شەھەر ئەتراپىغا ئورۇنلاشقان چوڭ قىسمىدا ئىشلەيتتى، ئۆيىنى بولسا شۇ شەھەرگە كۆچۈرۈپ كەتكەن ئىدى، ئانىسى ھاۋاخان ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىغا يۆتكىلىپ، دوختۇرخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان ئىدى. باتۇر بۇ شەھەرگە قارا ئۇغۇ چۈشكەندە يېتىپ باردى. ئەمما، شەھەر كوچىلىرى خۇددى كۈندۈزدىكىدەك يورۇق ئىدى. ئاسمانىنى پارقىراق يۇلتۇزلار قاپلىغان بولسا، شەھەردە مىڭلىغان لامپۇچكىلار چاقناپ تۇراتتى. ئىدارىلەرنىڭ دەرۋازىلىرىغا ئېسىلغان زىننەت لامپۇچكىلىرى خۇددى كۆز قىسىپ ئوينىشۋاتقاندەك بىر ئۆچۈپ - بىر يېنىپ تۇراتتى. باتۇر كىشىلەردىن سوراپ يۇرۇپ، ھەربىيلەر ئائىلىلىرى ئورۇنلاشقان قورۇغا بارىدى. ئۇدۇل يېڭىدىن سېلىنغان ھەشەمەتلىك بىناناڭ بىرىنچى ئىشكىنىڭ 2 - قەۋىتىگە كۆتۈرۈلدى. ئوڭ قولدىكى ئۆي ئۇلارنىڭ يېڭى ئۆيى ئىدى. ئۇ بىر دەقىقە تۇرۇۋېلىپ ئىشكىنى چەكتى. ئىشكىنى ئانىسى ھاۋاخان ئاچتى، ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرىۋېدى، سول تەرەپ ياندىكى ئۆيدىن دادىسى چىقىپ كەلدى. ئۇ سەمىرىپ قورساق سېلىپ، چېكە چاچلىرىغا ئاق كىرگەن ئىدى. بارات غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ، ئوغلىنى باغرىغا باستى. تىنچ - ئامانلىق سوراشقاندىن

كېيىن باتۇر دادىسىدىن سورىدى:

— ئانام قەيەردە، ئۆيدىمۇ، دوختۇرخانىدا؟

— ئۆيدە ئوغلۇم، ئۇدۇلدىكى ئۆيدە. . .

دادىسى جاۋاب بېرىپ بولغۇچە مومىسىنىڭمۇ زەئىپ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— بالام باتۇرجان، كەلدىڭمۇ؟

باتۇر ئۇدۇلدىكى چاققانغىنە ئۆيگە ئېتىلىپ دېگۈدەك كىرىدى. دېرىزە تۈۋىدىكى كارىۋاتتا ياتقان بەختىخان جەينىكىگە تايىنىپ يېرىم ئۆرە بولغان ئىدى، باتۇر ئىتتىك بېرىپ كارىۋات ئالدىدا يۈكۈندى ۋە مومىسىنىڭ يۈزىگە يۈزىنى يېقىپ كۆرۈشتى.

بەختىخاننىڭ چاچلىرى ئۇچىتەك ئاقىرىپ كەتكەن، ئاغرىقتىن ئورۇقلاپ، بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغان ئىدى. چىرايى تولىمۇ سۇلغۇن كۆرۈنەتتى. كۆز چۈرىلىرى كۆكىرىپ، داغ چۈشكەندەك بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ قاقشال قوللىرى بىلەن ھە دەپ نەۋرىسىنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى سىلايتتى، خىرەلىشىپ قالغان كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ياشلىرى تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ تولىمۇ زەئىپ ئاۋازدا، گويا پىچىرلاۋاتقاندەك توختىماي سۆزلەيتتى:

— كەلدىڭمۇ جېنىم بالام، مېنى پوقلاپ كەلدىڭمۇ؟ ياللا، سېنى كۆرەلمەسمەنمۇ دەپ غەم قىلغان ئىدىم، ھەر نېمە بولسا كەپسەن بالام. . .

ئۇلار ئۇزاق ھال - ئەھۋال سوراشتى. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، مومىسى ئاجىزلاپ كەتكەن ئىدى. سەل كۆپ سۆزلىسە ھاسىراپ، ھۆمۈدەپ كېتەتتى، تىنىقى - تىنىقىغا ئۇلاشماي قالاتتى. ئۇنى بۇ ھالدا كۆرۈپ باتۇرنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى، كۆز جىيەكلىرىدە ياش ئەگىدى. ئۇ پامىردا يۈرگەن شۇ يىللار ئېچىدە بۇ شەھەردىمۇ، ئائىلىسىدىمۇ كۆپ ئۆزگىرىشلەر بولغان ئىدى، تەرەپ - تەرەپتە ئېگىز - ئېگىز بىنالار قەد كۆتۈرگەن، كوچىلار كېڭەيتىلگەن ئىدى. گويا شەھەر ئۆسمەكتە ئىدى.

لېكىن، ئۇنىڭ مومىسى، مېھرىبان ئانا بولسا قېرىپ ئاجىزلاپ، كەينىگە يانماقتا ئىدى.

شۇ ئارىلىقتا ھاۋاخان چاي قىلىپ ئولگۈردى. ئۇ ھاردۇق ئېشى ئەتمەكچى بولىۋېدى، باتۇر ئۇنىمىدى. داستىخان ئۈستىدە باتۇر دادىسىدىن مومىسىنىڭ ئاغرىق ئەھۋالىنى سورىۋېدى، بارات كۆڭلى پەرىشان ھالدا:

— يۈرەك مۇسكۇل تىقىلمىسى بولۇپ قاپتۇ، — دېدى، — بىر ئايدەك دوختۇرخانىدا ياتقۇزدۇق، داۋالاشنىڭ ھېچ پايدىسى بولمىدى، ئاخىرى ئۆزىمۇ ئۆيگە چىقىپ كېتىمەن، دەپ تۇرۇۋالىدى. دوختۇرلار ئامالسىز ئۆيگە ئېلىپ چىقىپ كېتىشىمىزنى تەۋسىيە قىلدى. ئامالسىز ئالدىنقى كۈنى ياندۇرۇپ چىقتۇق.

باتۇر دادىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇ دادىسىنىڭ پەرىشانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنگەن ئىدى. مومىسىنىڭ ساقىيىشىغا ئىشەنچ يوق ئىدى، ئەكسىچە، موماي ئۇ دۇنياغا قاراپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى.

بۇ كېچە ئۇ مومىسىنىڭ يېنىدا ياتتى، ئۇنىڭ بۇ ئىشىنى باراتمۇ، ھاۋاخانمۇ ماقۇل كۆردى. بەختىخان گەرچە ئۇنى سول قولدىكى ئۆيدە كارىۋاتتا يات، يول مېڭىپ ھېرىپ كەتكەنسەن، ئوبدانراق ئۇخلاپ ئارام ئال، دەپ تۇرسىمۇ، لېكىن نەۋرىسىنىڭ ئۆز يېنىدا ياتقىنىدىن سۆيۈندى.

ئۇلار يەنە بىر ھازا مۇڭداشتى. بىر چاغدا مومىسى ھەسرەت چېكىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— سېنىڭ تويۇڭنى كۆرەرمەن، دەپ ئارزۇ قىلىۋېدىم، خۇدا بۇ كۈنگە يەتكۈزمەيدىغان ئوخشايدۇ بالام...

— كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، ئانا، — دېدى باتۇر مومىسىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، — ئۇنداق ئۇمىدسىز بولما، خۇدايىم بۇيرىسا ئۇ كۈنلەرنىمۇ كۆرىسەن.

— بىرەرسىنى تاپقان ئوخشىمامسەن، بالام؟

بۇ سوئالغا باتۇر جاۋاب بېرەلمەي قالدى. چۈنكى، ئۇ ئۆتـ
كەن يىلى پامىر باغرىدىكى قىسىم دوختۇرخانىسىغا تەقسىم قىلـ
ىنىپ كەلگەن سېستىرا قىزنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغان بولسىمۇ
ۋە قىزمۇ ئۇنىڭغا باشقىچە يېقىنچىلىق قىلىپ يۈرسىمۇ، لېكىن
ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا توي توغرىسىدا ھېچقانداق گەپ ـ سۆز
بولۇنمىغان ئىدى. ئاخىرى ئۇ مومىسىنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن
شۇنداق دېدى:

— ئاز قالدى ئانا، خۇدايىـم بۇيرىـسا، ئۇ كۈنلەرنىـمۇ
كۆرىسەن. . .

— شۇنداق بولسا ئىدى، خۇدايىم، لېكىن ئۆمرۈم ئاز
قالدى بالام. بولدى ئۈخلا، جۆيلۈگەندەك گەپ قىلىپ، سېنىڭمۇ
كۆڭلۈڭنى بىئارام قىلماي، بولدى ئۈخلا.

باتۇر مومىسىنى كۆپ سۆزلىتىپ چارچىتىپ قويماسلىق
ئۈچۈن ئوشۇقچە گەپ قىلماي جىممىدە ياتتى. ئەمما، كۆز ئالدىغا
دوختۇر قىز كېلىۋېلىپ، ئۇزاققىچە ئۈخلىيالمىدى.

ئۇ قىزنىڭ ئىسمى ئايگۈل ئىدى. ئۇ مۇشۇ يىلنىڭ بېشىدا
سوغۇق جاراڭلاپ تۇرغان كۈنلەردە سەييارە داۋالاش گۇرۇپپىسى
تەركىبىدە گازارما ئەتراپىدىكى چارۋىچىلارنىڭ كېسىلىنى داۋا-
لاشقا چىققان ئىدى. سەييارە داۋالاش گۇرۇپپىسىدىكىلەر قىسىم-
نىڭ ئىشخانا بىناسىدا ئىككى ئېغىز ئۆيىنى ياتاق قىلىپ يېتىپ،
ئون كۈندەك تۇردى ۋە ئەتىگىنى چارۋىچىلار ئارىسىغا كېتىپ،
كەچتە قايتىپ كېلىپ يۈردى. باتۇر ئايگۈل بىلەن ئەنە شۇ چاغدا
تونۇشۇپ قالغان ئىدى. ئۇ قىزنى بىر كۆرۈپلا ياقتۇرۇپ قالدى.
ئايگۈل غۇنچە بوي، ئاقپىشماق، قاشلىق، كىرپىكلىرى تۆكۈلۈپ
تۇرىدىغان قارا كۆز قىز ئىدى. قىزمۇ باتۇرنى يارىتىپ قالغانلـ
قى ئۈنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. ئـۇلار پاراڭـ
لاشقاندا، ئايگۈل باتۇرغا مەنىلىك تىكىلىپ قارايتتى، ئادەتتىكى
بىر گەپلەردىنمۇ خىجىل بولغاندەك يەرگە قارىۋالاتتى. ئايگۈل

ئۇ يەردە ئون كۈندەك تۇرغان، ئۇلار تېخى نۇرغۇن ئىشلار ھەققىدە پاراڭلاشمىغان بولسىمۇ، لېكىن، شۇ ئون كۈن ئىچىدە ئۇلار ناھايىتى يېقىن بولۇپ قالغان ئىدى. گويا ئۇلار كىچىكىدىنلا بىر - بىرىنى تونۇيدىغاندەك تۇيۇلاتتى. . . ئايگۈل قايتىپ كەتكەندىن كېيىن باتۇرغا بىرىنچى بولۇپ خەت يازدى، باتۇر شۇ كۈنلا ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇردى، شۇنىڭدىن بېرى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا خەت ئالاقىسى ئۈزۈلمىدى. گەرچە ئۇلار ئىشىق - مۇھەببەت سۆزلىرىنى دېيىشمىگەن، توي قىلىش توغرىسىدا ۋەدە بېرىشمىگەن بولسىمۇ، گويا ئاللىقاچان رىشتىلىرى باغلىنىپ بولغاندەك بىلىنەتتى.

بىراق، ئۇ خۇشاللىق كۈنلەرنى كۆرۈش بەختىخان ئانىغا نېسىپ بولمىدى. باتۇر دەم ئېلىشقا كېلىپ بىر ھەپتە بولغاندا تاغ ئاتارغا يېقىن بەختىخان ئانا قازا قىلدى. شۇ كۈنىمۇ باتۇر مومىسى يانىغان ئۆيدە يەردە ياتقان ئىدى. كەچتە مومىسى خېلى تېتىك، روھلۇق كۆرۈنگەن ئىدى. گويا ئۇ نەۋرىسىنى كۆرۈپ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالغاندەك، ھەتتا ساقىيىپ قالغاندەك ئىدى. شۇڭىمۇ نەۋرىسى بىلەن خېلىغىچە پاراڭلىشىپ ياتتى. باتۇر خاتىرجەم ئۇخلىدى ئەمما، سەھەردە، باتۇر شېرىن ئۇيقۇدىكى چاغدا نېمىدۇر بىر نەرسە ئۇستىگە گۈپپىدە قىلىپ چۈشكەندەك بىلىندى - دە، ئويغىنىپ كەتتى. باتۇر كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىگە باغلاپ قويۇلغان ۋېكلىيۇچاتلىنىڭ يېپىنى تارتتى، لامپۇچكا يېنىشى ھامان مومىسىنىڭ كارىۋاتتا ئەمەس، ئۆزىنىڭ ئۇستىدە ياتقانلىقىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى - دە، دادىسىنى چاقىردى. مومای بىچارە نېمىشقىدۇر ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇپ كارىۋاتتىن چۈشكەن بولسا كېرەك، لېكىن، يەرگە دەسسەپ تۇرالماي يىقىلىپ چۈشكەن ۋە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالماي جان ئۈزگەن ئىدى.

ئۆيگە بارات، باراتتىن كېيىن ھاۋاخان يۇگۈرۈپ كىردى، باتۇر مومىسىنى ئوڭدا قىلىپ ئۇلگۈرگەن ئىدى، ھاۋاخان ئۇنىڭ

تومۇرىنى تۇتتى، تومۇر سوقۇشتىن توختىغان، ئەمما موماينىڭ تېنى هايات ئادەمنىڭ تېنىدەك ئىسسىق ئىدى. ئۇ ئۆز پەرزىگە ئىشىنەلمەي، موماينىڭ يۈرىكىنى تىڭشىدى، يۈرەك سوقۇشتىن توختىغان ئىدى، يەنە تومۇرىنى تۇتتى، بىردىن كۆز چاناقلىرىدىن ياش قۇيۇلدى.

— جېنىم ئانا، قەدىرلىكىم ئانا. . . — دېدى هاۋاخان تۆكۈلۈپ تۇرۇپ.

ئۇنىڭغا باراتنىڭ يىغىسى قوشۇلدى. باتۇرمۇ نېمە ئىش بولغانلىقىنى چۈشىنىپ هۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى.

6

باتۇر مومىسىنىڭ يەتتە نەزىرىسىدىن كېيىن قىسمىغا قايتىتى. ئۇنىڭ دەم ئېلىش ۋاقتىمۇ توشۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئاپتوبۇستا ئولتۇرۇپ قىسىم تۇرۇشلۇق جايغا باردى ۋە ئۇ يەردە ئايگۈل بىلەن كۆرۈشتى، بىر ئاخشام كۆڭۈللۈك مۇڭدىشىپ، مېهمانخانىدا قونۇپ قالدى. باتۇر ئەتىسى ئايگۈل بىلەن خوشلىشىپ پىيادە يولغا چىققاندا، كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەن ئىدى. ئۇلارنىڭ گازارمىسى ئورۇنلاشقان تاغ يېقىنلا يەردە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لېكىن، ئۇ يەرگە پىيادە يېرىم كۈن يول ماڭماي يېتىپ بارغىلى بولمايتتى. تاغ باغرىغىچە بولغان بۇ ئارىلىقتا هېچقانداق قاتناش يوق ئىدى. تاغ باغرىغا بارغاندىن كېيىن قول تراكتورىغا ئولتۇرۇپ، ئىككى - ئۈچ سائەت يول مېڭىپ، تاغقا ئۆرلىسە چارۋىچىلار بار جايغا يېتىپ بارغىلى بولاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئات ياكى قوتازغا مىنىپ مېڭىشقا توغرا كېلەتتى.

باتۇر پىيادە كېتىپ باراتتى. ئۇ پات - پات هارۋا ياكى تراكتور كېلىۋاتامدىكىن، دەپ كەينىگە قاراپ قوياتتى. لېكىن

ھېچنەرسە كۆرۈنمەيتتى. كۈن ئۆرلىگەنسېرى قىزدۇرماقتا ئىدى. كۆك يۈزى بۇلۇتسىز ئىدى. بۇ ھال بۇگۈن قاتتىق ئىسسىق بولىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. باتۇر ھە دېگەندە تەرلەشكە باشلىدى، توپلىق يولدا پىيادە مېڭىشمۇ كۆڭۈلسىز ئىدى. ئۇ ئىسسىقلاپ كەتكەچكە، چاپىنىنى سېلىۋەتمەكچى بولدى. لېكىن بۇ نىيىتىدىن دەرھال يالتايدى. چۈنكى، جەڭچى قورمىسىز يۈرسە، كىشىلەرگە ياخشى تەسىر بەرمەيدۇ، دېگەن ئوي كۆڭلىدىن كەچكەن ئىدى. ئۇ نېمىشقىدۇر ئالدى - كەينىگە قاراپ قويدى. باتۇر كېتىۋاتاتتى، ئالدىدا قويۇق دەرەخلىك كۆرۈنۈپ تۇراتتى. باتۇر ئۇ يەرنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇ يەردە بىر ئېقىن يولى بار، تاغدا ئازراقلا يامغۇ ياغسا، ئاشۇ ئېقىن يولىغا قىيان كېلىدۇ. ئاشۇنداق قىيان - كەلكۈنلەر بۇ چۆللۈكتە ئاشۇ بىر پارچە بوستانلىقنى پەيدا قىلغان، ئۇ يەر ئاستى كۆپكۆك چاتقاللىق، باغجانلاپ ئۆسكەن ئاق يانتاق، ئىنچىكە، ئېگىز ئۆسكەن قۇمۇشلار، قوڭغۇراقلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان جىغانلار، چىڭگىلىكلەر بىلەن ئۆرۈلۈپ، ئادەم ئۆتكۈسىز بولۇپ كەتكەن ئىدى. باتۇر شۇ چاتقاللىقتىن ئۆتۈپ، يېرىم سائەتچە ماڭسىلا تاغ باغرىدىكى مەھەللىگە بارىدۇ، ئۇ يەردىن قول تراكتورى تاپىدۇ... ئۇ شۇنداق ئوي - خىيال بىلەن كېتىپ باراتتى. كەينىدىن ماشىنا ئاۋازى ئاڭلانغانىدەك قىلدى، ئۇ كەينىگە قارىدى، دېگەندەك، كەينىدىن بىر قارا ماشىنا توپا توزىتىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ «ئازاد» ماركىلىك ھەربىي ئاپتوموبىل ئىدى. باتۇر ئۇنى توسۇپ چىقىۋالىمەن، دېگەن ئۇمىدتە يول ياقىسىدا قاراپ تۇردى. باتۇر ئاپتوموبىل يېقىنلاپ كەلگەندە، ئاپتوموبىل ئۇستىدە ئىككى قوراللىق جەڭچى تۇرغانلىقىنى كۆردى، ئۇلار بۇ ماشىنىدا قانداقتۇر بىر مۇھىم نەرسە توشۇۋاتقانىدەك قىلاتتى. ئۇ قول كۆتۈردى. لېكىن، شوپۇر «سېنى ئالمايمىز» دېگەن مەنىدە قول ئىشارىتى قىلدى - دە، ئۆتۈپ كەتتى. باتۇر كۆڭلى يېرىم بولغانىدەك

بولۇپ، دەقىقە تۇرۇپ قالدى ـ دە، يەنە مېڭىپ كەتتى.

ئاپتوموبىل چاتقالىققا يەتكەندە ئويلىمىغان ئىش يۈز بەردى: تويۇقسىز پارتلاش ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ئاپتوموبىل قويۇق ئىس ـ تۈتەك، چاڭ ـ توزان ئىچىدە كۆرۈنمەي قالدى. ئۇ يەردە قانداق-تۇر بىر ۋەقە يۈز بەرگەن ئىدى، باتۇر يۈگۈردى ۋە كۆپ ئۆتمەي ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىدى، ئۇ تېخىمۇ كۈچەپ يۈگۈردى. ئوق ئاۋا-زى تېخىمۇ كۈچەيدى. چاتقاللىق ئىچىدە كىملەردۇر ماشىنىغا قارىتىپ ئوق ئېتىۋاتقانەدەك قىلاتتى.

باتۇر ماشىنىغا يېقىنلاپ بارغاندا، چاتقاللىقتىكى كۆۋرۈك-نىڭ پارتلىتىۋېتىلگەنلىكىنى كۆردى، پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتكەن كۆۋرۈك ئېقىندا قېڭىيىپ تۇراتتى. ئىككى جەڭچى بولسا ئەبجىقى چىقىقان ماشىنىنى دالدا قىلىپ تۇرۇپ، شە-مالغا — چاتقاللىققا قارىتىپ ئوق ئېتىۋاتاتتى. باتۇر ئاستا ئۆمە-لەپ ئۇلارغا يېقىنلاشتى ۋە ئوڭ چېكىسىدىن قان ئېقىۋاتقان جەڭچىنىڭ يېنىغا بېرىپ سورىدى:

— نېمە بولدى؟

— بۇزۇقلار كۆۋرۈكنى پارتلىتىۋەتتى، — دېدى ياردار بول-غان جەڭچى خەنزۇچە سۆزلەپ، — بىز گۇڭشېدىكى بانكىلارغا پۇل يۆتكەۋاتقان، قارىغاندا ئۇ ئەبلەخلەر پۇلنى بۇلىماقچى بولسا كېرەك.

ئارتۇقچە پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز ئىدى. باتۇر:

— قورال بارمۇ؟ — دېدى ئارتۇقچە ئويلىنىپ تۇرماي، — ماڭا بىر قورال بېرىڭ.

— كابىنكىغا قاراپ باق. شوپۇر ياردار بولدىغۇ دەيمەن. شۇنىڭ قورالىنى ئال.

باتۇر ئېڭىشىپ مېڭىپ كابىنكىغا يېقىنلاشتى. باش ـ كۆ-زى قىپقىزىل قانغا بويالغان شوپۇر رولغا دۇم چۈشكەن ئىدى، ئۇ ئۆلگەن ئىدى، باتۇرنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتى ئۆرلىدى، ئۇ

شوپۇرنىڭ قولىدىكى ئاپتوماتنى ئالدى. ئۇنىڭ بېلىدىكى ئوقدان-
نى يەشتى - دە، ئېگىشىپ مېڭىپ، ياردار جەڭچىنىڭ يېنىغا
كەلدى. يەنە بىر جەڭچى شۇ ئارىلىقتا ماشىنىدىن ئون قەدەمچە
نېرىدىكى بىر قاپاق تېرەكنىڭ يېنىغا بېرىۋالغان ئىدى. ئۇ
تېرەكنى دالدا قىلىپ تۇرۇپ ئوق ئېتىۋاتاتتى. باتۇرنىڭ كۆڭلە-
دىن بىر ئوي كەچكەن ئىدى، ئۇ ياردار جەڭچىدىن سورىدى:

— بۇزۇقلار نەچچە ئادەمدەك قىلىدۇ؟

— قارىغاندا تۆت بولسا كېرەك.

— ئۇنداق بولسا، مۇنداق قىلايلى، — باتۇر بايا كۆڭلىدىن كەچكەن ئويىنى ئېيتتى، — سىز مېنى ھىمايە قىلىڭ، مەن ئۆمىلەپ مېڭىپ ئۇ تەرەپكە ئۆتۈۋالاي، شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇلارغا قارىتىپ ئوق ئېتىپ، دىققىتىنى ئۆزۈمگە قارىتىپ تۇرە-
مەن، سىلەر ئىككىڭلار سەزدۈرمەي ئۆمىلەپ، تۆۋەن تەرەپ بىلەن ئۇ تەرەپكە ئۆتۈڭلار، ئۇلارنى ئىككى تەرەپتىن ئىسكەنجىگە ئالايلى، ئۇنداق قىلماي، بۇنداق ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل تۇرۇپ ئېتىشە-
ساق بىزگە پايدىسىز، دۇشمەننىمۇ قاچۇرۇپ قويىمىز.

— مەيلى، شۇنداق قىلايلى.

ياردار جەڭچى شۇنداق دېدى - دە، ئۇدۇلدا، چاتقاللىقتا قارىسى كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر دۇشمەنگە قارىتىپ ئوق ئاتتى، باتۇر چەبدەسلىك بىلەن ئۆمىلەپ، يولنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتتى ۋە بىر ئازدىن كېيىن ئۇنىڭ ئاپتوماتتىن ئوق ئاتقىنى ئاڭلاندى. چاتقاللىقتىكى دۇشمەنلەرمۇ ئۇنىڭغا قارىتىپ ئوق ئې-
تىشقا باشلىدى. بۇ پۇرسەتتىن پايدىلانغان ياردار جەڭچى قاپاق تېرەك يېنىغا ئۆمىلەپ بېرىپ، ئۇ يەردە تۇرۇپ دۇشمەنلەرگە ئوق ئېتىۋاتقان ھەمراھىغا باتۇرنىڭ پىلانىنى يەتكۈزدى، ئۇلار ئۆمىلىگەن پېتى تۆۋەنلەپ كەتتى، كېيىن يولنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ چاتقاللىق ئىچىدە كۆزدىن غايىب بولدى. چاتقاللىقتىكى دۇشمەنلەر تۆت كىشى ئىدى. ئۇلار بۇگۈن ھەربىي ماشىنىدا پۇل

يۆتكەيدىغانلىقىنى كىمدىندۇر ئاڭلاپ، چاتقاللىقتا يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئىدى. ئۇلار كۆۋرۈكنى پارتلىتىۋەتسەك، ماشىنا كاردىن چىقسا، پۇل يۆتكەپ ماڭغان ئەسكەرلەر ئالاقزادە بولغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇلارنى ئېتىپ ياكى ياردار قىلساق پۇل بىزنىڭ بولىدۇ، دەپ ئويلاشقان ۋە كۆۋرۈك ئاستىغا پارتلاتقۇچ دورا كۆمگەن ئىدى. ئۇلار مۆلچەرلىگەندەك، ئاپتوموبىل كۆۋرۈك ئۈستىگە چىققاندا، كۆۋۈكنى ئاپتوموبىل بىلەن قوشۇپ پارتلىتىشقا مۇۋاپىق بولدى، ئەمما كۈتمىگەن قارشىلىققا دۇچ كەلدى.

جەڭ يېگىرمە مىنۇتچە داۋام قىلدى. شۇ ئاردا ساق جەڭچى دۈشمەنلەرنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتۈشكە ئۇلگۈردى. ئۇ ئارقىدىن، باتۇر ئوڭ تەرەپتىن، ياردار جەڭچى سول تەرەپتىن ئۇلارنى ئىسكەنجىگە ئالدى ۋە دۈشمەنلەرنى قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولۇشقا چاقىردى. ئەمما، دۈشمەنلەر جاھىللىق قىلىپ قارشىلىق كۆرسەتتى، ئاخىرى ئۇلاردىن ئىككىسى ئېتىپ ئۆلتۈرۈلۈپ، بىرى ياردار بولدى، يالغۇز قالغان بىرى ئامالسىز تەسلىم بولدى.

بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تاپقان ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈم جەڭچىلىرى يېتىپ كەلگەندە جەڭ ئاخىرلاشقان ئىدى. ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى رەھبەرلىكى بۇ ۋەقەنى شۇ ھامان ۋىلايەت ۋە شۆبە ھەربىي رايونغا دوكلات قىلدى، بۇ ئىشتىن باتۇرنىڭ قىسمىدىكى باشلىقلارمۇ خەۋەر تاپتى ۋە ئاردىدىن كۆپ ئۆتمەي باتۇر «خەلقنى قوغدىغۇچى جەڭچى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشىپ، دەرىجە ئاتلىتىپ لىەنجاڭلىققا ئۆستۈرۈلدى.

7

باتۇرنىڭ لىەنى قوغداشقا مەسئۇل بولغان چېگرا دائىرىسىدە مۇز تاغ جىلغىسى دېيىلىدىغان بىر جىلغا بار ئىدى. ئۇ پامىردىن

كى چوڭ جىلغىلارنىڭ بىرى ئىدى. تاغ چوققىلىرىدىكى قار ـ مۇزلار كۈن ئىسسىشى بىلەن ئېرىپ، جىرا ـ جىرالاردىن ئېقىپ چىقىپ مۇزتاغ جىلغىسىدا قوشۇلۇپ چوڭ ئېقىن ھاسىل قىلاتتى. ئېقىننىڭ ئىككى تەرىپىدە بۇلاقلارمۇ كۆپ ئىدى. شۇڭا، بۇ ئېقىننىڭ سۈيى قىش ـ ياز ئۈزۈلمەيتتى ۋە ياز كۈنلىرى بۇلۇڭكۆل دېگەن جايدىن ئۆتكەنىدى. كېيىن باشقا جىرالاردىن چىققان ئېقىنلار بىلەن قوشۇلۇپ، چوڭ دەريا ھاسىل قىلاتتى. بۇ دەريا سۈيى مەھمۇد قەشقەرىنىڭ مەقبەرىسى بار ئوپال يېزىسىدىن ئۆتۈپ، تاشمىلىق يېزىلىرىنى سۇغا قاندۇرۇپ تۆۋەنگە قاراپ ئاقاتتى. مۇز تاغ جىلغىسى بۇرۇنقى يىپەك يولىنىڭ بىر تارمىقى ئىدى. تارىختىن بېرى بۇ يولدىن نۇرغۇن كارۋانلار ئۆتكەن. بۇ جىلغىدا ساناقسىز ئۇلاغلار ئۆلگەن، خۇنسىراپ يۇرىدىغان تالاي قاراقچىلار ئۆتكەن ئىدى. . . ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىدە پامىر ئەتراپىدىكى باندىتلار مۇز تاغ جىلغىسىنى چېگرىدىن قېچىپ ئۆتۈپ ـ كىرىپ تۇرىدىغان ئاساسلىق يول قىلغان ئىدى. شۇڭا باتۇر بۇ جىلغىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان قاراۋۇلخانىدىكىلەرگە ھەر دائىم ھوشيار بولۇشنى تاپىلاپ تۇراتتى.

ئاخىرقى كۈن كۈنلىرى ئىدى. لېكىن شتابى ئورۇنلاشقان تاغ قاپتىلىدا سەھەرنىڭ سوغۇق شامىلى ئۇشقىرتىپ كېزىپ يۈرەتتى. ئۇپۇق يېرىپ چىقىۋاتقان قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى تاغ باغرىدىكى ئارچا، قارىغايلاردا، قورۇغان چۆپلەر ئۈستىدە چاقنايتتى، ئەتىگەنلىك ھەربىي مەشىقتىن قايتقان جەڭچىلەر سوغۇق سۇنى داسلىرىغا قۇيۇپ، يۈز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇشۇاتاتتى. باتۇر لېكىن شتابىغا ئەمدىلا كىرىپ تۇراتتى، تېلېفون جىرىڭلىدى، ئۇ بېرىپ تۇرۇپكىنى ئالدى. تېلېفون مۇز تاغ جىلغىسىدىكى قاراۋۇلخانىدىن كەلگەن ئىدى، باتۇر تېلېفون بېرىۋاتقان بەنجاڭ ئىكەنلىكىنى ئاۋازىدىن تونۇدى.

— دوكلات لېيەنجاڭ، — دېدى ئەسقەر تونۇشلۇق بەرگەندىن

كېيىن، — بايىلا ئۇچ - تۆت كىشىنىڭ چېگرىدىن ئۆتۈپ كەت-كەنلىكى مەلۇم بولدى. كۆزەتتە تۇرغان جەڭچى بىخەستىلىك قىلىپ، ئۇلار چېگرىدىن ئۆتكىچە كۆرمەي قاپتۇ...

باتۇر ئۇنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ بىر ھازا گەپ قىلالماي قالدى. بۇ كىچىك ئىش ئەمەس ئىدى ۋە ئۇنىڭ جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتە قىلماي بولمايتتى، ھەتتا ئۆزىمۇ بۇ ئىشنى يۇقىرىغا ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكى، دەپ مەلۇم قىلىشقا توغرا كېلەتتى، شۇڭا ئۇنىڭ ئەسقەرگە شۇنداق كايىغۇسى كەلدى، ئەمما ئۆزىنى تۇتۇۋالدى.

— بۇ بىز ئۇچۇن ئېيتقاندا چوڭ خاتالىق، — دېدى باتۇر، — بىخەستىلىك قىلغان جەڭچى تەكشۈرۈشنامە يېزىپ، لېيەن شتابىغا تاپشۇرسۇن، بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق بىخەستىلىك-كە ھەرگىز يول قويۇلمايدۇ.

— خوپ لېيەنجاڭ، — دېدى ئەسقەر.

باتۇر شۇ ھامان ئەھۋالنى ئۆز لېيەنى قاراشلىق قىسىم باشلىقىغا تېلېفوندا مەلۇم قىلدى. باشلىق ئۇنىڭغا شەخسەن ئۆزى ئەتراپتىكى چارۋىچىلار بىلەن كۆرۈشۈپ، چېگرىدىن ئۆتكەنلەر-نىڭ نېمە ئادەملەر ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاشقا يولىيورۇق بەردى.

باتۇر ناشتىدىن كېيىنلا ئانقا مىنىپ يۇرۇپ كەتتى ۋە چارۋە-چىلارنى ئارىلاپ يۇرۇپ، ئۇلار بىلەن سۆزلىشىپ ئەھۋال ئىگە-للىدى، نەتىجىدە مەلۇم بولدىكى، چېگرىدىن ئۆتۈپ كەتكەنلەر ئەسلىي چەت ئەلدىن كىرگەن ئىشپىيونلار ئىدى. ئۇ بۇ ئەھۋالنى شۇ كۈنلا قىسىم رەھبەرلىكىگە مەلۇم قىلدى ۋە يۇز بەرگەن خاتالىقنىڭ جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئالىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆز-زىنى تەكشۈردى.

ئىشپىيونلارنىڭ مۇزتاغ جىلغىسىدىن يوشۇرۇنچە كىرىپ چىقىپ كەتكەنلىكى ئۇلارنىڭ يەنە كىرىدىغانلىقىدىن ۋە ئۇلار تېخىمۇ چوڭراق ئىشقا تەييارلىق قىلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەت-

تى. باتۇرنىڭ بۇ پەرىزى توغرا ئىدى. ساقچى ئورۇنلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ ئېنىقلىشى نەتىجىسىدە، ئۆتكەندە كىرىپ ـ چىقىپ كەتكەن ئىشپىيونلار بۇ تەرەپتىكى بىر قىسىم يامان نىيەتلىك كىشىلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئاغدۇرمىچىلىق قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى.

بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان باتۇر تېخىمۇ سەگەكلەشتى ۋە ئىشپىيونلارنىڭ يەنە كىرىپ ئاغدۇرمىچىلىق قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ياخشى تەييارلىق كۆرۈش ئۈستىدە ئويلاندى، ئاخىرى ئۇ بىر ياخشى ئەقىل تاپتى. بىر كۈنى بۇ ئىدىيىنى لېيەن پارتىيە ياچېيكا يىغىندا ئوتتۇرىغا قويدى:

— بىز مەسئۇل بولۇپ قوغداۋاتقان بۇ چېگرا لىنىيىسى ناھايىتى ئۇزۇن، — دېدى ئۇ تاماكا چېكىپ ئولتۇرۇپ، — بىز پەقەت ئېغىزلارنىلا رازۋېدكا قىلالايمىز، ھەممە دائىرىنى چارلاپ تۇرۇشىمىز تەس. شۇڭا، چېگرىغا يېقىن يېزىلاردىكى خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ، ئارمىيە، خەلق بىرلەشمە مۇداپىئە تورىنى قۇرساق، بىز ئاممىغا تايانغاندىلا قۇدرەتلىك كۈچكە ئايلىنالايمىز.

— ئويىڭىز ناھايىتى ياخشى، — دېدى سىياسىي يېتەكچى باتۇرنىڭ پىكرىنى قوللاپ، — سىز ئويلىغاندەك قىلايلى. يېزىلىق خەلق قوراللىق بۆلۈمى بىلەن دەرھال كۆرۈشەيلى، بۇ ئىشى ئۇلار بىلەن بىللە مەسلىھەتلىشەيلى.

— توغرا گەپ، — دېدى مۇئاۋىن لېيەنجاڭمۇ، — چېگرا ئېغىزلىرى، جىرالارغا خەلق ئەسكەرلىرىنى ئاساس قىلغان چارۋىچىلار ئائىلىسىنى ئورۇنلاشتۇرايلى، ئۇلار چارۋا باققاچ ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنى كۆزەتسۇن. يەرلىك كىشىلەر بۇ يەردە ئەسىرلەردىن بېرى ياشاپ كەلگەچكە بىر ـ بىرى بىلەن ياخشى تونۇشىدۇ، بۇ يەرگە ناتونۇش ئادەم كېلىپ قالسا چېنىپلا قالىدۇ.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار باتۇرنىڭ پىكرىنى توغرا تاپتى ۋە

يېزىلىق قوراللىق بۆلۈم بىلەن كۆرۈشۈشنى باتۇرغا تاپشۇردى. ئۇ ئەتسى يېزىلىق قوراللىق بۆلۈمگە باردى. ئۇلارمۇ باتۇرنىڭ پىكرىنى قوللىدى ۋە بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا چېگرىنىڭ ئادەم ئۆتەلەيدۇ، دەپ قارالغان ئېغىزلىرىغا خەلق ئەسكەرلىرىنى چارۋا بېقىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

8

نويابىر ئايلىرى ئىدى. پامىردا زىمىستان سوغۇق جارانلاپ تۇراتتى. چوققىلار قار ـ مۇز بىلەن قاپلانغان ئىدى. لېكىن، ساپ ھاۋالىق بۇ جايدا ھامان ھاۋا ئوچۇق ئىدى ۋە كېچىلىرى كۆكتە يۇلتۇزلار چاقناپ تۇرسا، كۈندۈزلىرى قۇياش چاقناپ تۇراتتى، ئەمما، ئۇنىڭ ھېچبىر ئىسسىقى يوق ئىدى. جەڭچىلەر كەچلىك تاماقتىن كېيىن ياتاقلىرىدا ئارام ئېلىپ، بەزىلىرى گىتار چېلىپ، ناخشا ئېيتىشىپ، بەزىلىرى شاھمات ئوينىشىپ ئولتۇراتتى. باتۇر ئىشخانىدا ماتېرىيال كۆرۈۋاتاتتى. تۇيۇقسىز تېلېفون جىرىڭلىدى. باتۇر تېلېفون تۇرۇبكىسىنى قولىغا ئالىدى. تېلېفون تۆەن شتابىدىن كەلگەن ئىدى. باتۇر تېلېفون قىلىۋاتقان كىشىنىڭ تۆەنجاڭ ئىكەنلىكىنى ئاۋازىدىن تونۇدى.

— بۈگۈن كېچە مۇز تاغ جىلغىسىدىن بىر تۇركۈم ئىشپىيون ئۆتۈشى مۇمكىن، دېدى تۆەنجاڭ، — شۇڭا سىز ئۇلارنى قانداق «قارشى ئېلىش»نى ياخشىراق ئورۇنلاشتۇرۇڭ. ئالدىنئالا تەييارلىق قىلىڭلار، ئۇلار ئۆتەلەيدىغان ئېغىزغا بالدۇرراق بېرىپ، يوشۇرۇنۇپ تۇرۇڭلار...

باتۇر تۆەنجاڭنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلاپ بولۇپ، دەرھال سىياسىي يېتەكچى بىلەن مۇئاۋىن لىيەنجاڭنى ئىشخانىغا چاقىرىپ، بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى. ئۇلار قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى قىسقە-

چه دېيىشۇالغاندىن كېيىن، پۈتۈن ليەن بويىچە يىغىلىش سىگ-
نالى چېلىشقا بۇيرۇق قىلدى.

ئەتراپ گويا قازاننى دۇم كۆمتۇرۇپ قويغاندەك قاراڭغۇ ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ يىغىلىش سىگنالىنى ئاڭلىغان جەڭچىلەر چاقماق تېزلىكىدە تولۇق قوراللىنىپ، ئەپچىلگىنە قىلىپ تېڭىل-غان يۈك - تاقلىرىنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ، ليەن ئىشخانىسى ئالدىدا سەپكە تىزلىپ بولدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى سەپ ئالدىدا تۇرغان، تۇرقىدىن جىددىيلىكى چىقىپ تۇرغان ليەنجاڭنىڭ ئې-گىز بويلۇق تەمبەل بەستىگە تىكىلگەن ئىدى. ليەنجاڭ جەڭچە-لەرگە ئاۋۇال «دىققەت!»، كېيىن «راھەت!» دەپ بۇيرۇق بەرگىنىدىن كېيىن، ھەممىگە تەكشى قارىۋېتىپ:

— يولداشلار! — دېدى جاراڭلىق ئاۋازدا، — يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا قارىغاندا، بۇگۈن كېچە چەت ئەلدىن بىر تۈركۈم ئىشپىيون - دۇشمەنلەر بىز تەرەپكە ئۆتىدۇ. ئۇلار چېگرىدىن ئۆتكەندىن كېيىن قورشاپ، بىرىنىمۇ قاچۇرۇۋەتمەي يوقىتىشى-مىز لازىم. بۇ بىزگە يۈكلەنگەن مۇشكۇل، شەرەپلىك ۋەزىپە. ۋەتەن ئوغلانلىرى - قەھرىمان جەڭچىلەر، ۋەتەن، خەلق غەلىبە خەۋىرىمىزدىن شادلانسۇن، دۇشمەنلىرىمىز دىر - دىر تىترىسۇن...

بۇ ليەن پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ليەننى جەڭگە سەپەرۋەر قىلىش يىغىنى ئىدى. باتۇرنىڭ كۆتۇرەڭگۇ ئاۋازى تۈن قاراڭغۇ-سىنى يېرىپ، يىراق - يىراقلاردا ئەكس سادا قايتۇرۇپ تۇراتتى. جەڭچىلەر ھاياجانغا چۆمگەن ۋە جىددىيلەشكەن ئىدى.

سەپەرۋەرلىك يىغىنىدىن كېيىن جەڭچىلەر ماشىنىلارغا چە-قىپ ئورۇن ئېلىشتى. ئۇلار قوراللىرىنى چىڭ تۇتقىنىچە، ئالدى تەرەپتىن سوقۇپ تۇرغان ئاچچىق شامالغىمۇ پىسەنت قىل-ماي، ئۆتكۇر كۆزلىرىنى چېگرا تەرەپكە تىكىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ شۇ تاپتىكى قىياپىتى ئېگىز قارلىق چوققىدا كۆكلەپ تۇرىدىغان قارلەيلەسىنى ئەسلىتەتتى.

ماشىنىلار جەڭ ۋاقتىدىكى تەلەپ بويىچە چىراغسىز بىر سائەتتىن ئارتۇق ماڭغاندىن كېيىن، دۇشمەنلەر ئۆتىدىغان ئېغىزنىڭ قېشىدىكى جىلغىغا بېرىپ توختىدى. ئۇلار كېچىلىك ھەربىي يۇرۇش قائىدىسى بويىچە جىمجىتلىقنى بۇزماي، كۆرسەتىلگەن ئاكوپلارغا بېرىپ ئورۇنلاشتى. جەڭچىلەر بۇ ئېغىزنى تولۇق مۇھاسىرىگە ئالغان ئىدى. ھازىر سوغۇق تاغ شامىلى سوقۇپ تۇراتتى. ئۇ تۇرۇپ ئۇشقىرىتاتتى، تاغ - تاشلارغا ئۇرۇلۇپ چىرقىرايتتى. باتۇرمۇ، جەڭچىلەرمۇ ھەربىر ساداغا، تەۋشقا دىققەت بىلەن قۇلاق سالاتتى.

بىر چاغدا شامال ئاتلارنىڭ ئاياغ تىۋشىنى ئېلىپ كەلگەندەك بىلىندى. باتۇر سەگەكلىشىپ، نەپەس ئالماي تۇرۇپ قۇلاق سالدى. بۇ تىۋىش بارا - بارا يېقىنلاشتى ۋە توساتتىن ئاتنىڭ پۇشقۇرۇشى ئاڭلاندى. ۋاقىت سېكۇنتلاپ ئۆتمەكتە ئىدى. ئەمما، ھەربىر دەقىقە سائەتتەك ئۇزۇن تۇيۇلاتتى. دۇشمەنلەرنىڭ يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى جەڭچىلەر سېزىپ بولغان ئىدى. ئۇلار بارا - بارا يېقىنلاپ كەلدى، ئاتلىرىنى بىخىرامان يورغىلىتىپ، نېمە توغرىلىقتۇر گۇدۇڭلىشىپ، سۆزلىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار شۇنچىلىك بىخىرامان، خاتىرجەم ئىدىكى، ئەتراپتا ئۆزلىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئادەملەر بارلىقى خىيالىغمۇ كىرىپ چىقمايتتى، ئاخىرى ئۇلار مۇھاسىرە دائىرىسىگە كىردى.

— ئات!

باتۇرنىڭ دۇشمەنگە ئۇشتۇمتۇت، قورقۇنچلۇق ئاڭلانغان بۇيرۇقى بىلەن تەڭ جەڭچىلىرىمىز دۇشمەنگە مۆلدۈرەك ئوق ياغدۇردى. پىلىموتلار چۈڭۈلداپ، ئاپتوماتلار تاتاتلاپ سايراپ كەتتى. باتۇرمۇ يان قورالىدىن توختاۋسىز ئوق ئۇزۇپ تۇراتتى. ئۇشتۇمتۇت زەربىگە ئۇچرىغان دۇشمەنلەر ئالاقزادە بولۇپ، ئۇۋۇسى بۇزۇلغان ھەرىلەردەك ئۆزلىرىنى ھەر يانغا تاشلاشتى. ئۇلار ئاتلىرىدىن غولىماقتا ئىدى. نىشانسىز، قوماندانسىز قالغان بىر

توپ ئىشپىيون كەينىگە بۇرۇلۇپ قاچتى. ئىگىسىز قالغان ئاتلار-نىڭ كىشنەشلىرى، ئوقلارنىڭ يۇرەكنى تىترەتكۈچى سادالىرى جان تالىشۋاتقان ئىشپىيونلارنىڭ ئېچىنىشلىق ئاھۇ زارى، ناله - پەريادى بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەن ئىدى. ئىشپىيونلارنىڭ ئالدىنقى سېپى تارمار بولغانىدى. كېيىن ئارقا سېپىدىكىلەر ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ، قالايمىقان ئوق چىقىرىپ، بۆسۈپ ئۆتۈشكە ئۇرۇندى، ئەمما جەڭچىلىرىمىز يامغۇردەك ئوق ئۇزۇپ تۇرغاچقا، ئۇلار بىر قەدەممۇ ئالغا سىلجىيالمىدى. ئىككى تەرەپتىن ئېتىلغان ئەجەل ئوقلىرى چۈڭۈلداپ، ۋىزىلداپ ئۇچۇپ تۇراتتى.

لىيەنجاڭ باتۇر جەڭچىلەرگە مۇھاسىرىنى كىچىكلىتىپ ئىلگىرىلەشكە بۇيرۇق قىلدى، ئۆزى بىرىنچى بولۇپ ئاكوپتىن چىقىپ يۈگۈردى. شۇ ئەسنادا يالغاندىن ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋالغان بىر دۈشمەن باتۇرغا ئوق ئاتتى. لېكىن، قاراڭغۇدا ئۇ ئوقنى تەگكۈزەلمىدى. ئۆزىنى چەبدەسلىك بىلەن دالدىغا ئېلىپ ئۆلگۈرگەن باتۇر ئوق ئېتىلغان جايغا قارىتىپ ئوق ياغدۇردى ۋە دۈشمەننىڭ كۆكسىنى تىتما - كاتاك قىلىۋەتتى.

هايات - ماماتلىق جېڭى داۋام قىلىۋاتاتتى. باتۇر چېگرا ئېغىزىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى دۈشمەن توپىغا يېقىنلىشىپ تۇرۇشىغا كۆزىگە قان تولغان بىر دۈشمەن مىلتىق نەيزىسىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە توغرىلاپ ئېتىلىپ كەلدى. قاراڭغۇ بولسىمۇ دۈشمەننىڭ غەزەپلىك كۆزى، پارقىراپ تۇرغان نەيزە ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى، دۈشمەن ئۇدۇل كەلگەن پېتى باتۇرغا بار كۈچى بىلەن نەيزىنى سانچىدى. ئەمما باتۇرنىڭ كۆزلىرى هەممىنى كۆرۈپ، كۆڭلى هەممىنى سېزىپ تۇراتتى، ئۇ چەبدەسلىك بىلەن ئۆزىنى يانغا ئالدى، نەيزىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن سانجىپ ئېتىلغان دۈشمەن ئۆزىنىڭ سالمىقى بىلەن دەلدەڭشىپ بارغىنىچە نېمىگىدۇر پۈتلىشىپ يىقىلدى. باتۇر ئۇنىڭغا نەيزىنى تەڭلەپ تۇرۇپ:

— قولۇڭنى كۆتۈر! — دەپ ۋارقىرىدى.

قارشىلىق قىلسا جېنىدىن جۈدا بولىدىغانلىقىغا كۆزى يەت-
كەن دۇشمەن ئامالسىز قولىنى كۆتۈرۈپ تەسلىم بولدى. شۇ
ئەسنادا دۇگىلەك بىر نەرسە ئۇچۇپ كېلىپ باتۇرنىڭ ئايىغى
تۈۋىگە چۈشۈپ پىژىلداپ كەتتى. بۇ دۇشمەنلەر ئاتقان گرانات
ئىدى. باتۇر ئىككىلەنمەستىن گراناتنى ئېلىپ دۇشمەن تەرەپكە
قارىتىپ ئېتىپ، ئۆزىنى يېنىدىكى ئازگالغا تاشلىدى، ئەمما ئۇ
ئازگالغا چۈشۈپ بولغۇچە گرانات بوشلۇقتا پارتلاپ، باتۇرغا قول
كۆتۈرۈپ تەسلىم بولۇپ ئولتۇرغان دۇشمەن تىن تارتماي جان
بەردى، باتۇرمۇ ياردار بولدى.

جەڭ تاڭ يورۇشى بىلەن تەڭ ئاياغلاشتى. قىزىرىپ چىققان
قۇياش ئاچقىزىل يىپەك پەردىسىنى پامىر ئۇستىگە يايدى. كۆكنى
تىرەپ تۇرغان چوققىلاردىكى مەڭگۇ ئېرىمەس مۇز - قارلار
قۇياش نۇرىدا كۈمۈشتەك يالتىراپ تۇراتتى. ماش رەڭ ھەربىي
ماشىنا باتۇرنى ئېلىپ، ئارقا سەپ دوختۇرخانىسىغا يول ئالدى.

قۇتقۇزۇش ئاپتوموبىلى يىلان باغرى تاغ يولىدا ئۇچقاندەك
تېز كېتىپ باراتتى. ئوڭ كۆكرىكىگە گرانات پارچىسى تېگىپ،
قانسىراپ كەتكەن باتۇر ماشىنا سىلكىنگەندە چىرايىنى پۈرۈشتۈ-
رۈپ، ئاغرىق ئازابىدىن ئىڭراپ سالماسلىق ئۈچۈن لەۋلىرىنى
چىشلەپ ئوڭدا ياتاتتى. ئۇنىڭ سول بېلىكىگە ئاسما ئوكۇل
ئېسىپ قويۇلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە دوختۇر تۇرغۇن،
سول تەرىپىدە سېستىرا ئايگۈل ئولتۇراتتى. تۇرغۇن پات - پات
سوغۇقنىڭ تەسىرى بىلەن ماشىنا ئىچىدىكى ئىسسىقتىن ھاسىل
بولغان ھوردىن خىرەلىشىپ قالغان كۆزەينەكىنى سۈرتۈپ قويات-
تى. ئايگۈل ئەنسىزلىك ئىچىدە بىردە باتۇرغا، بىردە ئاسما
ئوكۇلغا كۆز ئۈزمەي قارايتتى، باتۇرنىڭمۇ كۆزلىرى ئۇنىڭغا
تىكىلگەن ئىدى، ئەمما، ئۇنىڭ كۆزلىرى مېيىي ئاز قالغان جىنـ-
چىراغنىڭ يورۇقىدەك ئاجىزغىنا چاقناپ تۇراتتى. ماشىنا سىلـ-
كىنگەندە كۆزلىرىنى يۇمۇۋالاتتى، چىرايى پۈرۈشۈپ كېتەتتى.

بۇنداق هالنى كۆرگەن ئايگۈل ماشىنىنىڭ تېخىمۇ تېزرەك، سىلىق مېڭىشىنى تىلەيتتى، ئۇنى دوختۇرخانىغا تېزراق ئېلىپ بارسا، ئوپېراتسىيە قىلسا، دوختۇرلار باتۇرنى قۇتقۇزۇپ قالسا. . . ئۇ شۇنىلا ئويلايتتى.

قېرىشقاندەك تاغ شامىلى كۈچەيمەكتە ئىدى. شامال بارا — بارا كۈچىيىپ، قارلارنى ئۈچۈرۈپ، شۇنىڭغا ئايلاندى — دە، ماشىنىنىڭ سۈرئىتى خېلىلا ئاستىلاپ قالغانىدى. چۈنكى، شۇ- نىڭغا ئەتراپنى ئېنىق كۆرگىلى بولماي قالغان ئىدى. شوپۇر بۇ يولدا ئۇزۇندىن بېرى مېڭىپ، ھەربىر ئوي — چوڭقۇرغىچە پىششىق تونۇش بولۇپ كەتكەچكىمۇ ماشىنىنى شۇنىڭغا پەرۋا قىلماي ھەيدەۋاتاتتى. لېكىن، ماشىنا پات — پات سىلكىنەتتى، قاتتىقىيتتى، ئاسما ئوكۇل بوتۇلكىسىمۇ پۇلاڭلاپ كېتەتتى — دە، ئايگۈل ئۇنى دەرھال تۇتۇۋالاتتى.

ئۇلار يولغا چىقىپ ئۇچ ساەتتەردىن كېيىن ماشىنا توختاپ قالدى. چۈنكى، بوران قارلارنى ئۈچۈرۈپ كېلىپ يولغا دۆۋىلەپ ماشىنا ماڭالماس قىلىۋەتكەن ئىدى. شوپۇر ماشىنىنى بىر دەم ئالدىغا، بىر دەم كەينىگە ماڭدۇرۇپ باقتى، بولمىدى، ماشىنا قېلىن قارنى يېرىپ ئۆتەلمىدى. شوپۇر ئامالسىز ماشىنىدىن چۈشتى. قار قېلىن ئىدى، ئۇنى يېرىپ ئۆتۈشكە شوپۇرنىڭ كۆزى يەتمىدى. ئۇ بېشىنى چايقاپ قويۇپ ماشىنىغا چىقتى ۋە ئۆزى بىلەن بىللە سوغۇقنى ئېلىپ كىردى:

— ئۆتكىلى بولمىغۇدەكمۇ؟ — دەپ سورىدى ئىچى تىتىلداپ تۇرغان ئايگۈل.

— ئۆتەلمىگۈدەكمىز، بىرەر يەردىن تراكتور تېپىپ كېلىپ ماشىنىنى سۆرەتمەسەك بولمىدى.

ئايگۈل ئۇلۇغ — كىچىك تىندى، ئۇ باتۇرنى دوختۇرخانىغا تېزراق يەتكۈزۈشنىلا ئويلايتتى، بۇنداق ئاۋارىچىلىق بىلەن يولدا ئۇزاق تۇرۇپ قالسا، باتۇرغا بىرەر ئىش بولارمۇ، دەپ ئەنسە-

رەيتتى. قاراڭ ماۋۇ كېلىشمەسلىكنى.

— بۇ ئەتراپتىن تراكتور تاپقىلى بولارمۇ؟

دوختۇرنىڭ بۇ سوئالىغا شوپۇرنىڭ بەرگەن جاۋابىمۇ كۆڭۈلسىزغىنە گەپ بولدى:

— شۇبرغاندا ئەتراپنىمۇ ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولمايۋاتىدۇ. ئەگەر يېڭىلىشمىسام بۇ يەردىن ئون كىلومېتىر يىراقلىقتا يول ئاسراش ئورنى بار. زەنجىر تاپانلىق تراكتور شۇلاردىلا بار.

— ئۇنداق بولسا، مەن بېرىپ ئۇلارغا خەۋەر قىلاي، — دېدى ئايگۈل ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىپ.

— سىز بارامسىز؟ — شوپۇر ئۇنىڭغا ئەجەبلەنگەندەك تىكىلىپ قاريدى، — مۇشۇنداق قاتتىق شۇبرغاندا - ھە؟ سىز دوختۇر بولغاندىكىن ياردارغا قاراڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىز بۇ يوللارنى ياخشى بىلمەيسىز، مەن باراي.

شوپۇر شۇنداق دەپ ۋە موتۇرنى ئۆچۈرمەسلىكنى، مۇبادا موتور ئۆچۈپ قالسا قانداق قىلىش كېرەكلىكنى تاپىلاپ ماشىنىدىن چۈشتى.

شۇبرغان ئۇشقىرتىپ، قار توزۇندىلىرىنى ئۇچۇرۇپ تۇراتتى. جۇۋىسىنىڭ پەشلىرى بوراندا ھەر تەرەپكە لەپىلدەپ تۇرغان شوپۇرنىڭ قارىسى بىر دەمدىلا كۆرۈنمەي قالدى - دە، ئايگۈلنىڭ يۈرىكى يەنە ئەنسىزلىكتىن ئازابلانغىلى تۇردى. شوپۇر قاچان كېلەر، تراكتور تېپىپ كېلەلەرمۇ؟ مۇبادا ئۇلار بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇپ قالسا، ئۇ ئىشىنىڭ ئاخىرىنى ئويلاشتىن، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشتىن قورقاتتى.

بەختكە يارىشا ئۇزاق ساقلاشقا توغرا كەلمىدى. ئاردىن يېرىم سائەتمۇ ئۆتمىگەن ئىدى، تراكتورنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە بىر دەمدىلا تراكتورمۇ يېتىپ كەلدى. ئەسلىي يول ئاسراش ئورنىدىكىلەر زەنجىر تاپانلىق تراكتور بىلەن دۆڭلىنىپ قالغان قارلارنى تۈرتۈپ، يول ئېچىپ كېلىۋاتقان ئىكەن، ھەش - پەش

دېگۈچە قۇتقۇزۇش ماشىنىسىنىڭ ئالدىدىكى قارلانى تۈرتۈپ يول ئېچىپ بەردى. قۇتقۇزۇش ماشىنىسى قوزغالدى، ماشىنىدىكىلەر يول ئاسراش ئىشچىلىرىغا رەھمەت ئېيتىپ يۈرۈپ كەتتى ۋە نەچچە سائەت يول يۈرۈپ، ئارقا سەپ دوختۇرخانىسىغا يېتىپ باردى. باتۇر دەرھال تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئايگۈلمۇ شۇ يەردە قالدى، چۈنكى قىسىم رەھبەرلىكى ئۇنى باتۇرنى كۈتۈشكە ئاجراتقان ئىدى.

9

باتۇر شۇ كۈنى ئاخشىمىلا ئوپېراتسىيە قىلىندى. ئوك كۆكرىكىدە گرانات پارچىسى تۈرۈپ قالغان ئىكەن، ئېلىپ تاشلاندى. ئوپېراتسىيە ئۇچۇنمۇ كۆپ ۋاقىت كەتمىدى. ئەمما، باتۇر ياتاقتا ئېلىپ چىقىلغاندا، ماغدۇرسىزلىق ۋە ناركۇز تەسىرىدىن تېخى تولۇق هوشىغا كېلەلمىگەن ئىدى، شۇڭا ئايگۈل ئۇنى كۆرگەندە يۈرىكى پىچاق سانجىلغاندەك ئاغرىپ كەتتى ـ دە، ئىتتىك بېرىپ تومۇرىنى تۇتتى. تومۇر ئۇرۇشى بوش بولسىمۇ، نورمال ئىدى. باتۇر كىمدۇر بىرى قولىنى تۇتقىنىنى سەزدى بولغاي، كۆزىنى ئاچتى، يېنىدا ئايگۈل تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرىدى، ئەمما، چىرايى پۈرۈشۈپ، يىغلىغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى.

ۋاقىت ئاستا ـ ئاستا ئۆتمەكتە ئىدى. باتۇر كارىۋاتتا ئوڭدا ياتاتتى، ئاسما ئوكۇلدىن دورا سۈيۇقلۇقى توختىماي تامچىپ تۇراتتى. ئايگۈل بولسا باتۇرنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. باتۇر ئايگۈلگە پات ـ پات قاراپ قويىاتتى. ئۇ چىرايلىق قىز ئىدى، ئۇ ئايگۈلنى بىرىنچى كۆرۈشىدىلا ياقتۇرۇپ قالغان ئىدى. لېكىن ئۇ چاغدا تېخى جەڭچى ئىدى ۋە بىرەر قىزغا تەلەپ قويۇشقا

پېتىنالمايتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار كۆپ ئۇچراشتى. ئەمما، كۆڭۈل سۆزلىرىنى دېيىشكۈدەك پۇرسەت بولمىغان ئىدى. مانا ئەمدىلىكتە ئۇ قىز باتۇرنىڭ يېنىدا، خۇددى ئۇنىڭ قېرىندىشىدەك، سۆيگىنىدەك غەمخورلۇق قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. قىسسم رەھبەرلىكى بۇ سېستىرانى ئۇنىڭغا مەخسۇس كۈتكۈچى قىلىپ ئاجراتقىنىدىن باتۇر قىزغا تىكىلىپ قاراپ خىيال سۈرۈۋاتاتتى، ئايگۈل ئۇنىڭغا لەپپىدە قارىدى - دە، خىجىل بولغاندەك يەرگە قارىۋالدى.

ئايگۈلمۇ باتۇرنى ياخشى كۆرەمدۇ؟ بۇ سوئالغا ئايگۈل نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەيتتى. باشتا باتۇر بۇ قىزغا ھەممە جەڭچىلەرگە ئوخشاشلا ھۆرمەتلەشكە تېگىشلىك ئىنسان بولۇپ تۇيۇلغان ئىدى، لېكىن، كۈنلەر ئۆتكەنسېرى، يەنى ئۇلارنىڭ ئۇچرىشىشى كۆپەيگەنسېرى ئۇنىڭدىمۇ ئۆزگىرىش بولدى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنىڭ نېمىشقىدۇر باتۇرنى كۆرگۈسى كېلىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ نېمە، مۇھەببەتمۇ؟ ئۇ بۇ سوئالغىمۇ بىر نېمە دېيەلمەيتتى.

كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، باتۇرمۇ ياخشىلىنىشقا باشلىدى، ئۇ كارىۋاتتىن چۈشتى، ئۇيان - بۇيان ماڭىدىغان بولدى. بىر كۈنى ئەتىگەنلىك ئوكۇلدىن كېيىن باتۇر دوختۇرخانا قورۇسىنى ئايلىنىپ كىرمەكچى بولدى. ئۇنى تېخى يالغۇز قويۇپ بېرىشكە بولمايتتى. شۇڭا ئايگۈل ئۇنى قېلىن كىيىندۈردى - دە، قولتۇقىدىن يۆلەپ سىرتقا ئېلىپ ماڭدى. كېتىۋېتىپ ئايگۈل ئۆزىدە غەلىتە بىر سېزىم ھېس قىلىپ قالدى، گويا ئۇنىڭ بەدەنلىرىنى كىمدۇر بىرى غىدىقلاۋاتقاندەك ئىدى. ئۇ نۇرغۇن ئاغرىق جەڭچىلەرنى مۇشۇنداق يۆلەپ ماڭغان، ئەمما، ھېچقاچان ھازىرقىدەك تۇيغۇدا بولۇپ باقمىغان ئىدى. ئۇ تۇيغۇلىرىدىن خىجىل بولغاندەك باتۇرنىڭ دولىسىغا بېشىنى قويۇۋالدى. باتۇر- مۇ بۇ ھالدىن بىرەر مەنىنى سەزگەندەك ئۇنىڭغا قاراپ قويدى.

تالا سوغۇق ئىدى. دوختۇرخانىنىڭ يازدا ياپيېشىل، خۇددى باغچىدەك كۆرۈنىدىغان قورۇسى چۆلدەرەپ قالغان ئىدى. دەرەخ-لەر يالىڭاچ، گۈللۈكلەردىمۇ ھېچنەرسە يوق ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ باتۇرنىڭ سىرتىنى كۆڭلى تارتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۇ-چۇن دورا پۇراپ تۇرىدىغان كېسەلخانىدىن سوغۇق بولسىمۇ تالا ياخشىراق، كۆڭۈللۈكرەك، ھاۋاسىمۇ ساپ ئىدى. ئۇلار كېسەل-خانا بىناسىدىن سىرتقا چىقىشىغا سوغۇق يۈزلىرىنى چېقىپ ئۆتتى، ئايگۈل شۇركەنگەندەك بولۇپ تۇگۈلۈپ، باتۇرغا تېخىمۇ چاپلاشتى. باتۇر راسا سوغۇقتىن راھەتلەنگەندەك بولۇپ قالدى.

ئۇلار كېتىپ باراتتى. باتۇرنى يۆلەپ كېتىۋاتقان ئايگۈل قارىماققا باتۇرغا چاپلىشىۋالغاندەك، يەنى باتۇرغا يۆلىنىۋالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇلار ئاستا، تەكشى قەدەم تاشلاپ كېتىپ باراتتى. باتۇر قىزنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ قويۇپ سورىدى.

— ئايگۈل، ۋەدە بېرىپ قويغان يىگىتىڭىز بارمۇ؟

بۇنداق تۇيۇقسىز سوئالنى كۈتمىگەن ئايگۈل ئەجەبلەنگەندەك قاراپ قويۇپ سوئالغا سوئال قويدى:

— نېمىشقا بۇنى سوراپ قالدىڭىز!

— بەكمۇ بىلگۈم بار، سىز ئاۋۋال مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاب بېرىڭ.

— يوق.

باتۇر مېڭىشتىن توختىدى. ئايگۈل ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا قارىدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئۇچراشتى. ئايگۈل باتۇرنىڭ كۆز-لىرىدە ئاجايىپ بىر ئۇچقۇن چاقنىغانلىقىنى كۆردى، كۆردى - يۇ، تەمتىرەپ قالدى.

— ئەگەر خالىسىڭىز بىز توي قىلايلى.

ئايگۈل جاۋاب بېرەلمەي تۇرۇپ قالدى. باتۇر ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى. باتۇرنىڭ دولىسىغا كېلىدىغان بېشىنى ئۇنىڭ سول مۈرىسىگە قويۇۋالغان ئايگۈل يەرگە قاراپ تۇراتتى. «بىز توي

قىلايلى» بۇ سۆز ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئويىنتىۋەتتى، ئۇنىڭ تومۇر-لىرىدىكى قانلار گويا ئۆركەش ياساپ ئېقىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. لېكىن، ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ئۇنچىقمىدى، چۈنكى، بۇ ئىشتا بىر دەملىك تۇيغۇغا بېرىلىپلا ۋەدە بېرىشكە بولمايتتى. ئۇ ئۆز تۇيغۇلىرىنى دەڭسەپ كۆرۈشى، يۈرىكى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بىر نېمە دېيىشى كېرەك ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەلۋەتتە ۋاقىت كېرەك.

— نېمە بولدى، نېمىشقا جاۋاب بەرمەيسىز؟

— مەن ئويلىنىپ كۆرەي، — ئايگۈل شۇنداق دېدى ـ دە، باتۇرنى كىرىپ كېتىشكە ئۇندىدى، — يۈرۈڭ، كىرىپ كېتەيلى، كۆپ ماڭسىڭىز چارچاپ قالىسىز.

— ياق، جاۋاب بەرمىسىڭىز مەن كىرىپ كەتمەيمەن.

— نېمانداق جاھىل سىز؟ — دېدى ئايگۈل باتۇرغا پىسەنكەدە كۈلۈپ قاراپ قويۇپ، — مېنى ئالدىراتماڭ، ئويلىنىدىغانغا ۋاقىت بېرىڭ.

— بولىدۇ، سىزگە پەقەت بىر كۈنلا مۆھلەت بېرىمەن، سىز ئەتە جاۋاب بېرىشىڭىز كېرەك.

— ياۋاللا، نېمىدېگەن جاھىل ئادەمسىز؟ ماقۇل، سىز دېگەندەك بولسۇن، يۈرۈڭ كىرىپ كېتەيلى.

ئۇلار يەنە بىر ـ بىرىگە يۆلەنگىنىچە كىرىپ كېتىشتى.

ئايگۈل شۇ كېچىسى كىرپىك قاقماي چىقتى. باتۇرنى تۇنجى كۆرگەن ۋاقتى، شۇنىڭدىن كېيىنكى ئۇچرىشىشلار، ئارىلىرىدا بولۇنغان پاراڭلار... ئىشقىلىپ، ئەسلەشكە تېگىشلىك ئىشلار-نىڭ ھەممىسىنى ئەسلىدى. يۈرىكىنىڭ سوقۇشىنى تىڭشاپ، دەڭسەپ كۆردى ۋە ئاخىرى باتۇر بىلەن بىر ياستۇققا باش قويسا بەختلىك بولىدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. ئۇ شۇنداق تۇيغۇغا كەلگەندە يۈرەكلىرى ئويناپ، تومۇرلىرىدا قانلار شۇۋۇلداپ كەتتى. بۇ كېچە ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئۇنتۇلماس بىر كېچە بولۇپ قالدى.

ئۇ ئەتىسى ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن باتۇرنى خۇش قىلدى. باتۇر ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇۋالغان ئىدى.

— ۋاي، بولدى، ئۇنداق قارىماڭ، ئەتراپىمىزدا ئادەم بار، — دېدى ئايگۈل.

— بولسا ـ بولسۇن، كارىم يوق، ماڭا جاۋاب بېرىڭ. ئويلاندىڭىزمۇ؟

— ھەئە، ئويلاندىم ۋە ئاخىرى سىزگە «تەسلىم» بولۇش قارارىغا كەلدىم.

كارىۋاتتا ياتقان باتۇر بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ سۆيۈنگىنىدىن قىزىنىڭ ئوڭ قولىنى تۇتۇۋالدى ۋە ئالقىنىنى ئالقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ سىقتى. گويا ئىككىسىنىڭ تومۇرلىرىدىكى قانلار بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ كەتكەندەك ئالقانلىرى قىزىپ كەتتى.

10

چېگرىدىن ئوغرىلىقچە ئۆتمەكچى بولغان دۇشمەنلەرنى يوقىتىش جېڭىدە سەككىز دۇشمەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن، ئون ئۈچ دۇشمەن ئەسىرگە ئېلىنغان ئىدى. يۇقىرى دەرىجىلىك ئورگان بۇ غەلىبىگە ئاساسەن باتۇرنىڭ لىيەنگە «ۋەتەننى قوغدىغۇچى قەھرىمان لىيەن» دەپ نام بەردى باتۇرنى بولسا جەڭدە ماھىرلىق بىلەن قوماندانلىق قىلىپ، لىيەننى چىقىمغا ئۇچراتمىغانلىقى ئۈچۈن «بىرىنچى دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى» دەپ ئەنگە ئالىدى. بۇ خۇش خەۋەر ئۇ دوختۇرخانىدىن قايتىپ چىقىپ ئون كۈن بولغاندا ئۇقتۇرۇلدى ۋە قىسىم رەھبەرلىكى ئۇلارنىڭ گارىزىمىدا ئالاھىدە تەبرىكلەش يىغىنى ئېچىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورگاننىڭ يۇقىرىقى بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى.

يەنە باھار كەلدى. يېزا ـ مەھەللىلەر ئاپئاق چېچەكلەرگە

پۇركەندى. تاغ - ئېدىرلار باغرىغا ياپيېشىل تون يېپىلدى. ھەممە جايدا باھار گۈزەللىكى جىلۋە قىلىپ تۇراتتى. قۇشلار بەس - بەستە سايراپ، باھار پەيزىنى سۈرەتتى. ئاسمان قاشتېشىدەك سۈزۈك ئىدى، شۇنداق كۆنلەرنىڭ بىرىدە ئايرودرومدىن قوزغالغان يولۇچىلار ئايروپىلانى كۆككە ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلدى - دە، جەنۇبىي جۇڭگوغا قاراپ لەرزان ئۇچتى. ئايروپىلان دېرىزىسىدىن تۆۋەنگە قارىغان كىشىگە ۋەتىنىمىزنىڭ بىپايان زېمىنىدا كۆككە بوي سوزۇپ تۇرغان بىنالار، بۇك - باراقسان يېزىلار، ياپيېشىل ئېدىرلار، ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغان تاغلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئايروپىلانىڭ ئالدىنقى رېتىدە تۆمۈرىرەڭ كاستۇم - شىم، بادام دوپپا كىيگەن يىگىت بىلەن ئالما رەڭ دۇخاۋىدىن ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىپ، زەڭگەر ياغلىق سالغان قىز قىزغىن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. يىگىت نېمە توغرىلىقتۇ قىزىق پاراڭ قىلىۋاتسا كېرەك، قىز ئۇنىڭ سۆزلىرىگە كۈلۈپ كېتەتتى ۋە يىگىتكە ئەركىلىگەندەك يۆلىنىپ ئۆزىنى سۈركەيتتى. بۇ يىگىت بىلەن قىز باتۇر بىلەن ئايگۈل ئىدى. ئۇلار چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرىدىكى ئوفىتسېرلەر توي قىلسا ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە بېرىپ، بىر ئاي سایاھەت قىلىپ، شېرىن ئايىنى ئۆتكۈزسە بولىدۇ، دېگەن بەلگىلىمىگە ئاساسەن، توي قىلغاندىن كېيىن سایاھەت قىلىش ئۈچۈن ئىچكىرى ئۆلكىگە كېتىۋاتاتتى. ئۇلار شۇ تاپتا ناھايىتى بەختلىك ئىدى. شۇڭا، ئۇلار كۈلۈشەتتى، مۇڭدىشاتتى. باتۇر ئايگۈل بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ، پامىردا ئۆتكەن چاقماق چاققانچىلىك قىسقا ھاياتىدىكى شانلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى، شېرىن دەقىقىلىرىنى كۆز ئالدىدىن غىل - پال ئۆتكۈزدى - دە، ئايگۈلگە كۈلۈپ قارىدى — بەختلىك نەزەر تاشلىدى. ئايگۈلمۇ ئۇنىڭغا خۇش تەبەسسۇم ھەدىيە قىلىپ، مەڭزىنى دولىسىغا ياقتى. ئۇ شۇ مىنۇتتا ئۆزىنى تولىمۇ بەختلىك ھېس قىلاتتى.

جەڭگاھتا يېزىلغان خەت

ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى، قارا قۇرۇم تاغلىرىنىڭ باغرىدىكى ئېكىنزارلىقتا ئالتۇن كۈز پەسلى بولسىمۇ، قارا قۇرۇم تاغلىرىدا زېمىستان قىش ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. چوققىلار كۆك مۇز بىلەن قاپلانغان، تۆپىلىكلەر ئاپئاق قار ئاستىدا قالغان بولۇپ، گويا پۈتۈن زېمىننى قار بېسىۋالغاندەك كۆرۈنەتتى. غەربىي شىمالدىن سوققان شامال قارلارنى ئۇچۇرۇپ توزىتىپ، ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتەتتى. ئارىلاپ كۆرۈنۈپ قالىدىغان قۇياشنىڭ سارغۇچ نۇرلىرى گاھىدا چوققىلاردا چاقناپ قالاتتى.

شۇ تاپتا يىلان ئىزىدەك تاغ يولىدا ھەربىي ئاپتوموبىللار يۇقىرى ئۆرلىمەكتە. ئاپئاق قارنى يېپىنچاقلىغان، بۇقا بويىدەك قات ـ قات تاغلارنىڭ چوققىلىرى ھەرە چىشىدەك كۆرۈنەتتى. چوققىلاردا كۈلرەڭ بۇلۇتلار خۇددى كۆككە ئۇچۇشقا تەمشىلىۋاتقان قاناتلىق ئەجدىھادەك تۇرۇم ـ تۇرۇم بولۇپ ياتاتتى. ئەگرى ـ بۈگرى تاغ يولى يۇقىرىلىغانسېرى تارلىشىپ، بىر ئاپتوموبىل ئاران پاتقۇدەك بولۇپ قالاتتى، پەسكە قارىسىڭىز، جىلغا تۇۋى كۆرۈنمەيتتى. بۇ مەشھۇر شىنجاڭ ـ شىزاڭ تاشيولى بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن تۆت مىڭ مېتىر، بەزى جايلار، يەنى ئېگىز داۋانلىرى ئالتە مىڭ مېتىر ئېگىزلىكتە ئىدى. پۈتۈن ئەتراپنى قار قاپلىغان بۇنداق قىش كۈنلىرى ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ، بۇ تاشيولدا يۈرگىنىڭىزدە ئۆزىڭىزنى گويا كۆكتە ئۇچۇپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىسىز...

ئاپتوموبىللار يۇقىرىغا ئۆرلىگەنسېرى سۈرئىتى ئاستىلاپ، ياز ئاخشىمىدىكى پاشىلاردەك سەت غىڭشىلايتتى. ئالدى تەرەپتىن

نەشتەردەك ئاچـچىق تاغ شامـلى ئۇرۇپ ئۆتەتـتى. ئۇلارنىڭ قاش - كىرپىكلىرىنى قىرو باغلىغان، يۈزلىرى شەلپەردەك قىزارغانىدى. بۇلار ۋەتەن چېگرىسىدا ئۆزىمىزنى قوغداپ، زېمىنىمىزغا بېسىپ كىرگەن دۈشمەنگە قايتۇرما زەربە بېرىش ئۈچۈن كېتىۋاتقان ئەزىمەتلەر ئىدى.

قوشۇن كۆزلەنگەن جايغا — بىر چوققىنىڭ ئېتىكىگە چۈشۈپ چېدىر تىكتى. بۇ ئۇلارنىڭ ۋاقتىلىق قارارگاهى ئىدى. دۈشمەن هازىر قەيەردە، ئۇلار بىلەن بولغان ئارىلىق قانچىلىك، بۇلار ئېنىق ئەمەس ئىدى، شۇڭا قىسىم قوماندانى هازىرچە شۇ چوققىنىڭ ئېتىكى - دالىدا جەڭچىلەرنى دەم ئالدۇرۇپ، بولغۇسى قايتارما هۇجۇمغا تەييارلىق كۆرۈشنى لايىق تاپتى هەمدە دۈشمەن ئەهۋالىنى رازۋېد قىلىپ كېلىش ئۈچۈن تۆت جەڭچىنى ئەۋەتتى.

رازۋېدچىكلار يۈك - تاقلىرىنى قوتازلارغا ئارتىپ كەتكىنىدىن كېيىنمۇ توپتوغرا ئون نەچچە كۈن بولدى. ئەسلىدىكى مۆلچەر بويىچە ئۇلار تۈنۈگۈن، كېچىككەندىمۇ بۈگۈن قايتىپ كېلىپ بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن، ئۇلاردىن هازىرغىچە هېچقانداق خەۋەر يوق. ئۇلارغا نېمە بولدى. دۈشمەنگە تۇتۇلۇپ قالدىمۇ - يە؟ ياق، ئۇنداق بولۇشى هەرگىز مۇمكىن ئەمەس. قوماندان ئۇلارغا ئۆزىگە ئىشەنگەندەك ئىشىنىدۇ. ئۇلار قورقۇمسىز، قەيسەر يىگىتلەر، دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇنداقتا ئۇلارغا نېمە بولدى، نېمىشقا ئۇلاردىن خەۋەر يوق؟ . . . قايتارما هۇجۇمغا ئۆتۈش ۋاقتى قىستاپ كەلمەكتە ئىدى. يۇقىرى قوماندانلىق شتابى ئۇلار ئىگىلىگەن دۈشمەن ئەهۋالىغا ئاساسەن قايتارما هۇجۇم پىلانىنى تۈزۈپ چىقىشى كېرەك. مۇبادا ئۇلار يۇقىرى ئورۇنلاشتۇرغان قايتارما هۇجۇم قىلىش ۋاقتىدىن ئىلگىرى كېلەلمىسە، قوماندان قايتارما هۇجۇم جېڭىگە قاتنىۋالارچە قوماندانلىق قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. بۇنداق

ئۇرۇشتا ھۇجۇم قىلغۇچى ھامان يېڭىلىدۇ. كۆپ تالاپەت كۆرىدۇ. شۇڭا ئۇ رازۋېدچىكلاردىن خەۋەر بولمىغانسېرى تىت - تىت بولۇپ، ئولتۇرالماي قالدى. ئۇ چېدىر ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭاتتى. سىياسىي كومىسسارمۇ تىت - تىت بولۇپ تۇراتتى - يۇ، ئۆزىنى تەمكىن تۇتقاندەك كۆرۈنۈش ئۈچۈن ئۆزاقتىن - ئۇزاق ئۇستەل ئۈستىگە يېيىلغان خەرىتىگە قاراپ، خىيال سۈرگەن قىياپەتتە تۇراتتى. قوماندان ئاچچىق موخۇركىنى ئۆزمەي چېكەتتى. كومىسسار ئاچچىق تاماكىنى چەكسەندىن كۆرە، پۇراپ - پۇراپ قويۇاتتى. سىرتتىن «تىرىق» قىلغان ئاۋاز ئاڭلانسىلا، تەڭلا چېدىردىن ئېتىلىپ چىقاتتى. ئۇلار رازۋېدچىكلارنىڭ قايتىپ كېلىشىگە بەكمۇ تەقەززا ئىدى.

رازۋېدچىكلار كۈتكەن مەزگىلدە قايتىپ كېلەلمىدى. قارىغۇلارچە قايتارما ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە بولمايتتى. شۇڭا قوماندان قايتارما ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە ئىككى سوتكا ۋاقىت قالغاندا، بىر لىيەن ئەسكەرنى رازۋېدچىكلارنى ئىزدەشكە چىقاردى. ئۇلار يېرىم كۈن ئىزدەپ بىر جەسەتنى ئۇچراتتى. بۇ رازۋېد قىلىش شۆبە ئەتراپىنىڭ باشلىقى ئىمىننىڭ جەسىتى بولۇپ، توڭلاپ قېتىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ قوينىدىن بىر ئورام قەغەز تېپىلدى.

ئىمىننىڭ قوينىدىن تېپىلغان قەغەزگە دۈشمەن ئەھۋالى ھەققىدە ئىگىلىگەن مەلۇماتلار يېزىلغان، يول، دۈشمەن ئورۇنلاشقان ئورۇن - ئاكوپ - ئىستىھكاملارنىڭ خەرىتىسى سىزىلغانىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇنىڭ ئايالىغا يازغان، ئاخىرلاشتۇرالمىغان خېتىمۇ بار ئىدى.

بۇ خەتلەر دەرھال قوماندانلىق ئورنىغا يەتكۈزۈپ بېرىلدى. جەڭچىلەر قالغان ئۇچ رازۋېدچىكنى داۋاملىق ئىزدەش بىلەن بولدى. قوماندانلىق شتابى بولسا، ئىمىننىڭ قويىندىن چىققان دۈشمەن ئەھۋالى ۋە ئۇلارغا دائىر خەرىتىلەرگە ۋە مەلۇماتلارغا ئاساسەن قايتارما ھۇجۇم پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى.

قايتارما هۇجۇم سەھەر مەزگىلىدە، تاڭ ئېتىش ئالدىدا بولىدىغان قاراڭغۇ مەزگىلدە باشلانغانىدى. بىغەم ئۇخلاپ ياتقان دۇشمەنلەر ھە دېگەندە نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى بىلەلمەي ئالاقزادە بولۇپ كەتتى. ئۇلار ئەس - ھوشىنى تېپىپ، ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە قوشۇنىمىز ئاتاكىغا ئۆتتى ۋە دۇشمەننى كۆپ ئۆتمەي بىتچىت قىلدى.

غەلىبىدىن كېيىن قوماندان ئىمىننىڭ ئايالىغا يازغان خەتـ لىرىنى ئوقۇشقا ۋاقىت تاپتى. چۈنكى ئۇ، بۇ خەتلەرنى كونۇبرىتقا سېلىپ، ئالاقىچىغا ئىمىننىڭ ئايالىغا ئەۋەتىشنى تاپشۇرماقچى بولۇپ تۇرغاندا، تۇيۇقسىز ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان قۇرلارغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئادەتتىكىچە سالام خەت ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ رازۋېدكا قىلىش جەريانىنىڭ خاتىرىسى ئىدى.

* * *

كۆڭ رەڭلىق قېرىنداش بىلەن يېزىلغان بۇ خەت مۇنداق باشلانغانىدى:

«سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، ياخشىمۇ سەن؟ دادام، ئانامىلار ئوبـ دان تۇرىدىمۇ؟

ئايشەم، بىز خوشلاشقىنىمىزدا، كۆزلىرىڭ لىققىدە ياشقا تولۇپ كەتكىنى ھازىرمۇ كۆز ئالدىمدا ئېنىق تۇرۇپتۇ، شۇ ھالىتىڭنى ئەسلىسەملا يۈرىكىم مۇجۇلىدۇ، ئاھ، جۇدالىق!

ئايشەم، شۇ تاپتا نېمە ئىش قىلىۋاتىدىغانسەن؟ . . . ئىشـ ىنىمەنكى، شۇ تاپتا دىيارىمىزنىڭ قەدىمىي شەھىرىدىكى ئاپئاق ئاقارتىلغان ئۆيىمىزدە كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ، ئېلېكتىر يورۇقىدا ماڭا يا كانۋاي كۆينەك ئىشلەۋاتسەن، يا ماڭا ئاتىغان قول ياغلىقىنىڭ چۆرىسىگە مونچاق توقۇۋاتسەن. مەن كامانداروپكىغا ياكى ۋەزىپە بىلەن ئۆيدىن يىراقراق يەرگە كېتىپ قالسام، خىز-

مەتتىن چۈشۈپ يالغۇز قالغىنىڭدا ماڭا ئاتاپ كانۋاي كۆينەك، ياكى قوليا‌غلىق ئىشلەش سېنىڭ ئادىتىڭغۇ، ئۆز ئۆزىدىن چۈشۈنىشلىككى، مېنى سېغىنغانلىقىڭدىن شۇنداق قىلىسەن، مەن بولسام سېنى سېغىنسام ساڭا سالام خەت يازىمەن.

يۇقىرىقىلارنى يېزىۋېتىپ: «بىرگە بولغان كۈنلىرىمىزدىن، ئايرىلىپ ياشىغان ۋاقىتلىرىمىز كۆپ بولۇپ كەتتى، قاچان دېمۇ سىز ئۆيدىن ئايرىلمايدىغان كۈنلەرگە يېتەرمىز؟...» دېگەن سۆزلىرىڭنى ئەسلەپ قالدىم. دېگەنلىرىڭ راست، سۆيۈملۈكۈم، بىز توي قىلغان شۇ بەش يىلدىن بېرى بىللە بولغان كۈنلىرىمىز بەكمۇ ئاز، بەكمۇ ئاز، يېرىم يىلغىمۇ يەتمەيدۇ. قانداق قىلاي، ھەربىي تۈرمۇش، مەجبۇرىيەت دېگەن شۇنداق بولىدىكەن، بۇيرۇق بىزگە ھەر قانداق ئازابقا بەرداشلىق بېرىشكە، جۇملىدىن جۇدالىق ئازابىغمۇ چىداشقا، كىشىلىك تۈرمۇشىڭ، مۇھەببەتنىڭ لەززىتىنى ئاغزىمىزدا تامشىغان ھالدا بىرەم چېگرىدا، بىردەم ئالدىنقى سەپتە جاننى ئالىقانغا ئېلىپ قويۇپ يۈرۈشكە مەجبۇرلايدىكەن. يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، ۋەتەن چېگرىسىنى جان تىكىپ قوغداش بىزدەك يىگىتلەرنىڭ بۇرچىغۇ؟

سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، ھەربىي مەجبۇرىيەت دېگەن شۇنداق ئىكەن، ساڭا يېزىۋاتقان خېتىمنىمۇ داۋاملاشتۇرالمىدىم. جىددىي يىغىلىشقا چاقىرىپ كاناي چېلىندى، قەغەز - قەلەملەرنى پۈرلەپلا سومكامغا سېلىشقا مەجبۇر بولدۇم. بۇ خەتنىڭ داۋامىنى قارىغاندا، سەپەر ئۈستىدە داۋاملاشتۇرۇپ يازىدىغان ئوخشايمەن. بۇنداق دېيىشىمدىكى سەۋەب، ئاخشام قىسىم قوماندانلىق شتابىدا جىددىي يىغىن ئېچىلغان بولۇپ، شۇ يىغىندا قىسمىمىزنىڭ جىددى يۈرۈش قىلىپ، چېگرىغا بېرىشى لازىملىقى ھەققىدىكى يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى يەتكۈزۈلگەنىدى. چۈنكى، بىر قوشنا دۆلەت يېقىندىن بېرى بىزگە ئۈششۇقلۇق بىلەن زېمىن تەلىپى قويۇپ،

زېمىنىمىزغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، مۇقەددەس تۇپرىقىمىزنىڭ بىر قىسمىنى بېسىۋالغانىدى. دېمەك، بىز ئۇلارنى ۋەتىنىمىز تۇپرىقىدىن قوغلاپ چىقىشىمىز كېرەك. ساڭا ئېيتسام، ھەربىي دېگەن مىللەتنىڭ سېپىلىپ، ئېتىشقا تەييار قىلىپ قويۇلغان ئوققا ئوخشايدۇ، زۆرۈر بولغاندا قوماندان تەپكىنى بىرلا باسسا، ئۇ نىشان قىلىنغان يەرگە بېرىپ چۈشىدۇ...

سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، قوماندان مىللىتىنىڭ تەپكىسىنى بىرلا بېسىۋېدى، بىز ستولدىن ئېتىلىپ چىقتۇق - دە، قارا قۇرۇمغا قاراپ ئۇچتۇق.

سەن بىلىسەن، ھەر قاچان ھەربىي يۈرۈشتە بىزنىڭ رازۋېد-كا لىيەنىمىز سەپنىڭ ئالدىدا ماڭىدۇ، بولۇپمۇ ئۇرۇش شارائىتىدا تېخىمۇ شۇنداق، بىز ئالدىمىزدىكى ئەھۋالنى كۆزىتىشىمىز كې-رەك - دە.

ئاپئاق قارغا پۈركەنگەن قارا قۇرۇم، بىر ئۆرلەپ - بىر تۆۋەنلەيدىغان يىلان ئىزىغا ئوخشاش تاغ يولىدا يۈرۈۋاتقىنىمىزغا بىر سوتكىدىن ئاشتى. شۇ تاپتا بىر قاپتالدا توختىدۇق، بۇ يەردە ناشتىلىق يېيىشىمىز كېرەك. بۇ ئەتراپ قارا قۇرۇمنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرى بولمىسىمۇ، دېڭىز يۈزىدىن تۆت مىڭ مېتىرچە ئېگىز بولغاچقا يەنىلا ھاۋا شالاڭ، زاغرا تىل بىلەن ئېيتساق، ئادەمنى ئىس ئېلىپلا تۇرىدۇ، كۆڭلۈڭ ئېلىشىپ، بېشىڭ ئاغ-رىپلا يۈرسەن، كۆڭلۈڭ ھېچقانداق تاماققا تارتمايدۇ. شۇڭا، زورلاپ تاماق يېمىسەڭ بولمايدۇ. چۈنكى، قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرمايدۇ، قىسىم رەھبەرلىكىمۇ بۇ ئەھۋالغا ئاساسەن، «ئىنقە-لاب ئۈچۈن تاماق يېيىش» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

شۇ تاپتا جەڭچىلەر چاي قاينىتىش بىلەن ئاۋارە. مەن بول-سام ساڭا يېزىلغان، جىددىي ھەربىي يۈرۈش سىگنالى بىلەن ئۇزۇلۈپ قالغان خېتىمنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن بىر قورام تاشنىڭ دالدىسىغا بېرىپ قار ئۈستىدە تىزلاندىم، قورام تاشقا

يۆلىنىپ تۇرۇپ، بۇ خەتنى داۋاملاشتۇردۇم.

سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، سېنىڭ بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يېگەنلىرىم كۆز ئالدىمدا... ئۆز ئۆيۈڭ نېمىدېگەن راھەت - ھە! تەرلەپ ئولتۇرۇپ تاماق يەيسەن، سۆيۈملۈكۈڭ ئەتكەن تاماقنىڭلا ئەمەس، قاينانقان سۆيىنىڭمۇ تەمى ئۆزگىچە تەملىك بولىدۇ. ئەمما، بۇ يەردە يەيدىغىنىڭ پېچىنە - پىرەنىك، گۆش كونسېرۋالىرى بولسىمۇ ئاغزىڭغا تېتىمايدۇ، سەپەر ئۈستىدە پىشۇرغان مومىلىرىمىز شالاڭ ھاۋادا پىشماي تېخىمۇ بەتتام. ئەمما، يېمەي ئامالىمىز يوق.

ئايشەم، يۈقىرىقىلارنى يېزىۋېتىپ، سېنى تاتلىق پۇشۇلداپ ئۇخلاپ ياتقان ھالەتتە ئەسلەپ قالدىم، توغرىسى، ئەسلەپ قالدىم ئەمەس، سەن شۇ قىياپەتتە ئۇشتۇمتۇت كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەندىڭ، شۇ تۇرقىڭدا سەن بەئەينى بىر گۈزەل سۈرەتكە ئوخشايسەن.

شۇ تاپتا بىز تۇرغان يەردە تاڭ يورۇۋاتىدۇ. ئىشىنىمەنكى، ئانا يۇرتىمىزدا ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئۆتتى. تەبىئىيكى، سەن شۇ تاپتا شېرىن ئۇيقىدا، ئېھتىمال چۈش كۆرۈۋاتقانسەن (سەن بىز جەم بولغان ۋاقىتلاردا، «سىز ئۆيده يوق چاغلاردا، ھەر كېچىسى دېگۈدەك چۈشۈمگە كىرىسىز، بولۇپمۇ ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە شۇنداق بولىدۇ، سىزنى چۈشەپ قالسام دەرھال ئويغىنىپ كېتىمەن - دە، سىز كەلگەندەك ھېس قىلىپ، ئورنىمدىن تۇرىمەن، چىراغنى يانداۋۇپ يانداكى ئۆيگە چىقىمەن، ئىشىككە يېقىن بېرىپ تىڭشايمەن، سىزنى چۈشۈمده كۆرگەنلىكىمگە ۋە قايتىپ كەلمىگەنلىكىڭىزگە ئىشەنگىنىمدىن كېيىنلا يەنە ياتىمەن...» دەيتىڭغۇ!) يەنە مېنى چۈشەۋاتامسەن جېنىم؟... چۈشەۋەر، چۈشۈڭده مېنى كۆرۈۋەر، چۈشۈڭده بولسىمۇ مەن ساڭا ھەمراھ بولاي، كۆڭلۈڭنى خۇش قىلاي.

سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، ھازىر ئىككىمىزنىڭ ئارىلىقىمىز بەكمۇ يىراق، بىز ھەربىي يۇرۇشنى داۋاملاشتۇرغانسېرى، يەنى

يۇقىرى ئۆرلەپ، قارا قۇرۇمغا ئىچكىرىلەپ كىرگەنسېرى بىر بىرىمىزدىن تېخىمۇ يىراقلايمىز. ئەمما، ئىشىنىمەنكى، رېشتىمىز تېخىمۇ چىڭىيىدۇ. چۈنكى، قايسىبىر يازغۇچى ئېيتقاندەك، مۇھەببەتنىڭ قەدرى جۇدالىقتا بىلىنىدۇ. مۇھەببەت رېشتىمۇ جۇدالىقتا، كۈنلەر ئۇزارغانسېرى تەقدىرنىڭ قولى بىلەن ئېلىشىپ، ئۇزۇلمەس دەرىجىدە چىڭىيىدۇ.

ئايشەم، بۇ خەتلىرىمنى تاغدىن چۈشىدىغانلار بولسا، شۇنىڭغا «پوچتىغا سېلىۋەت» دەپ بېرىمەن، دەپ ئويلىۋېدىم. قارىغاندا، بۇ خەتلەرنى ئۆزىمىزنى قوغداپ، قايتارما زەربە بېرىش ئۇرۇشىنى ئاخىرلاشتۇرغىچە ئەۋەتەلمەيدىغان ئوخشايمەن. چۈنكى، ئاخشام كوماندىرىمىزنىڭ ئېيتقىنىچە، ئۇرۇش ئاخىرلاشقۇچە قىسىمىمىزدىن تۆۋەنگە چۈشۈپ چىققۇچىلار بولمايدىكەن.

ئايشەم، قىسىمىمىز ئاخشام بىر چوققىنىڭ باغرىغا چۈشتى، ھەش - پەش دېگۈچە چېدىرلارنى تىكىپ بولدۇق. ئۇنىڭغىچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى - دە، يۇلتۇزلارغا تولغان ئاسمان چىرايلىق بولۇپ قالدى. ھاپىلا - شاپىلا تاماق يەپ، ياتماقچى بولدۇق. چۈنكى، كۈنلەپ غىڭشىلداپ ۋە سىلكىنىپ ماڭغان ئاپتوموبىلدا قىمىرلىماي ئولتۇرۇۋېرىپ ھاردۇق يەتكەن، پۈتۈن بەدىنىمىز ئۇگە - ئۇگىلىرىدىن ئاجرىلىپ كەتكەندەك سىرقىراپ ئاغرىغىلى تۇرغاندى. سوغۇق بەزىدە ئالدىمىزدىن ئۇرسا، مەڭزىمىز (سەنمۇ كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرەلمەيسەنكى، قۇلاقچىلىرىمىزنى چۈشۈرۈپ، ئېڭەكلىكنى باغلىۋالساق، كۆزىمىز بىلەن ئاغزىمىزنىڭ ئارىلىقىلا ئوچۇق قالىدۇ) نى نەشتەر سانجىغاندەك ئاچچىق - ئاچچىق چېقىپ ئۆتىدۇ... بىز چېدىرغا كىرىپ، بىر ئاز ئىسسىغىنىمىزدىن كېيىن مەڭزىمىزنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشىغا چىدىماق تەس. بۇنداق چاغدا، يۇمشاق، ئىسسىق يوتقانغا كىرىپ، باش - كۆزۈڭنى چۈمكەپ تۇرۇپ ئۇخلىغۇڭ كېلىدۇ. ھاردۇق چىقىرىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئامالى قېنىپ ئۇخلاشقۇ؟ لې-

كىن، ئاخشام بىزگە ھە دېگەندە ئۇخلاپ ئارام ئېلىش مۇمكىن بولمىدى، قىسىم رەھبەرلىكى مېنى چېدىرغا چاقىرتتى.

قىسىم باشلىقلىرى چۈشكەن چېدىرنى قوماندانلىق شتاب دەيمىز، لېكىن، ھازىر بۇ يەر بىز چۈشكەن چېدىردىن قىلچە پەرق قىلمايتتى، ئادەتتىكى چېدىر، بىزنىڭكىگە ئوخشاشلا يوتقان - كۆرپە، چېدىر ئىچى قار تازىلانغان سوغۇق يەر... بىزنىڭ چېدىرىمىزدىكىدىن ئارتۇقچە نەرسە - رادىيىست، ئۇ، داق يەردە ئوڭ تىزىنى يەرگە تەگكۈزۈپ ئولتۇرۇپ، قەيەر بىلەن دۇر ئالاقىلىشىدىغان ئاپپارات... چېدىردىن ئېڭىشىپ كىرىدىم، قەددىمنى رۇسلاپ، قوماندانغا چاس بەردىم، ئۇ ئولتۇرۇشمىغا رۇخسەت بەردى. ئەتراپىمغا قارىدىم، ئولتۇرغۇدەك ھېچنەرسە يوق ئىدى. شۇڭا قوماندانمۇ، سىياسىي كومىسسارمۇ ئۆرە تۇرىشاتتى. مەنمۇ ئۆرە تۇرىۋەردىم. قوماندانمۇ «ئولتۇرۇڭ» دېگىنىنى ئۇنتۇپ قالدىمۇ ياكى ئورۇنسىز سۆز قىلغىنىنى ھېس قىلدىمۇ، ئولتۇرغان - ئولتۇرمىغانلىقىم بىلەن چاتىقى بولمىدى. مېنى نېمە ئۈچۈن چاقىرتقانلىقىنى چېدىر ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ سۆزلەۋەردى:

— يولداش ئىمىن لىيەنجاڭ. نېمە ئۈچۈن چاقىرتقانلىقىمىزنى ئېيتمىساممۇ ياخشى بىلىسىز. دۈشمەن بېسىۋالغان زېمىنىمىزغا يېقىنلاپ قالدۇق. ئەمدى ھەيۋە قىلغاندەك ئاپتوموبىللارنى گۈركىرىتىپ مېڭىۋەرسەك بولمايدۇ. ئەمەلىي كۈچىمىزنى دۈشمەنگە بىلىندۇرمەسلىكىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە، دۈشمەنىڭ مۇداپىئەلىنىش ئەھۋالى، ئەمەلىي كۈچى... قاتارلىقلاردىن تولۇق خەۋەردار بولۇشىمىز كېرەك. شۇڭا سىز ئۆزىڭىزدىن باشقا يەنە ئۈچ جەڭچىنى تاللاڭ...

قوماندانىنىڭ مەقسىتى چۈشىنىشلىك ئىدى. ئۆزىمىزنى قوغداپ، قايتۇرما زەربە بېرىشنىڭ تۈنجى جېڭىنى قىلىش ئۈچۈن ئىشەنچلىك ئاخبارانقا ئېرىشىش مەقسىتىدە مېنى - رازۋېدچىكلار

لیەننىڭ باشلىقى قىلىپ رازۋېدكىغا ئەۋەتمەكچى بولغانىدى. قوماندانلىقنىڭ سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلىدىم. ئۇنىڭدىن كېيىن سىياسىي كومىسسار قوماندانلىقنىڭ سۆزىنى - ۋەزىپىمىزنىڭ نېمىلىكىنى تەكرارلاپ، ئۇنىڭ سىياسىي ئەھمىيىتى ھەققىدە كۆپرەك سۆزلىدى. بىزدە ھامان شۇنداق: قوماندان ئاۋۋال سۆزلەيدۇ، يەنى بۇيرۇق قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن سىياسىي كومىسسار بۇيرۇقنىڭ سىياسىي ئەھمىيىتىنى شەرھلەيدۇ، ئاخىردا قوماندان يەنە سۆز قىلىدۇ.

— بۇيرۇق چۈشىنىشلىك بولدىمۇ؟ — سورىدى قوماندان ئاخىرىدا.

— چۈشەندىم قوماندان. — دېدىم قەددىمنى رۇسلاپ تۇرۇپ.

— ئۇنداق بولسا قايتىڭ، قايتىپ بېرىپ، خالىغان ئۇچ ئادەمنى تاللاڭ. ئەتە ناشتىدىن كېيىن يولغا چىقىپ كېتىڭلار، سىلەر ناشتا قىلىپ بولغىچە، يۈك - تاقلىرىڭلارنى ئارتىدىغانغا كېرەكلىك قوتازلارنىمۇ تەييار قىلىپ قويىمىز.

قوماندانلىقنىڭ سۆزى تۈگىشىگە، ئۇنىڭ بىلەن سىياسىي كومىسسارغا چاس بەردىم - دە، كەينىمگە ئۆرۈلدۇم.

ئايشەم، قوماندانلىق شتابىدىن چىقىپ، ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلىپ ئېلىپ ماڭىدىغان ئۇچ كىشى بىلەن سۆزلەشتىم. ئۇلارغا رازۋېدكا ۋەزىپىسىنى ئورۇنداشقا روھىي جەھەتتىن ياخشى تەييارلىق قىلىشنى تاپىلاپ، چېدىرىمغا قايتىپ كىرىپ ياتتىم. ئەتە سەھەر تۇرۇشۇم كېرەك ئىدى. شۇڭا، كۆزۈمنى يۇمۇپ، جىمىدە يېتىۋالدىم. ھاردۇق يەتكەنىدى. ھايال ئۆتمەيلا ئۇخلاپ كەتتىم.

ئەتىسى، يەنى بۇگۈن سەھەر ئويغىنىپ كەتتىم. تالاغا چىقىسام تېخى تاڭ قاراڭغۇسى ئىكەن. ھاۋا سۇزۇك، ئاخىرقى يۇلتۇزلار ئۆچۈشكە باشلىغانىدى. ئەمما، سۆڭەك - سۆڭەكتىن

ئۆتكۈدەك سوغۇق جاڭىلداپ تۇراتتى. بىزنىڭ يۇرتتا، يېزىلاردا بۇنداق سۇبھى يورۇش ئالدىدا خورازلار بەس - بەستە چىللىشىدۇ. ئەمما، ھازىر بىز چۈشكۈن قىلغان بۇ قاپتال جىمجىتلىق، خۇددى گۆرگە ئوخشاش سوغۇقنىڭ ھۆژلىشىدىن باشقا ھېچقانداق تىۋىش - سادا يوق.

چېدىرغا قايتىپ كىرىپ، چىراغنى ياندۇردۇم - دە، يوتقىنىم ئۈستىدە چازا قۇرۇپ ۋە قەغەزلىرىمنى تىزىمغا قويۇپ ئولتۇرۇپ، ساڭا يېزىلىۋاتقان خەتلىرىمنى داۋاملاشتۇردۇم.

سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، شۇ تاپتا سەن شېرىن ئۇيقىدا، ئېھتىمال ياخشى چۈش كۆرۈۋاتقانسەن، بۇ يەردە بولسا تاڭ ئاتماقتا. ئازدىن كېيىن ئورنىمىزدىن تۇرۇشقا سىگنال چېلىنىدۇ. ناشتىدىن كېيىن مەن ئۇچ ئادەمنى باشلاپ، رازۋېدكىغا چىقىپ كېتىمەن. ھازىرچە دۈشمەن بىلەن بولغان ئارىلىقىمىز قانچىلىك، بىلمەيمىز، بەلكىم ئىككى كۈنلۈك يىراقلىقتۇر ياكى ئۈچ كۈنلۈك يىراقلىقتۇر...

بۇ قېتىمقى رازۋېدكا قىلىشنىڭ بولغۇسى ئۇرۇش ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم ئىكەنلىكى ھەممىزگە ئايان. قوماندانلىق شتاب بىزنىڭ دۈشمەن ئەھۋالىنى ئىگىلەپ كېلىشىمىزنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ ئولتۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ۋەزىپىنى مۇددەتتىن بۇرۇن، كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇندىشىم كېرەك. دۈشمەننىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالىنى، ئىستېھكاملىرى قانچە، قايسى ئىستېھكامغا قانداق قورال ئورۇنلاشتۇرۇلغان، قىسقىسى، پۈتۈن ئەھۋالىنى ناھايىتى ئېنىق، تەپسىلىي ئىگىلەپ قايتىشىمىز لازىم.

ئايشەم، يۈقىرىقى قۇرلارنى يېزىۋېتىپ، «سىز ۋەزىپە ئىجرا قىلغىلى چىقىپ كېتىپ، قايتىپ كەلگۈچە يۇرىكىم سۇ بولۇپ كېتىدۇ، بىرەر پىشكەللىككە يولۇقۇپ قالمىغىيدى، دەپ ئەنسىرەيمەن...» دېگەنلىرىڭنى ئەسلەپ قالدىم. بىر جەھەتتىن

ئېيتقاندا، ئەنسىرىشىڭ ئورۇنلۇق، چۈنكى، ھەربىي كىشى ئۇ-رۇش ۋاقتىدا، جاننى ئالمقانغا ئېلىپ يۈرگەن بولىدۇ، ئۇنىڭ ئەتىسى ئەمەس، ھەتتا بۈگۈنى قانداق بولىدىغانلىقىنىمۇ قىياس قىلغىلى بولمايدۇ. بۈنداق دېسەم قورقۇپ كەتمە، ئۆلۈم خەۋپى قورقۇنچاق ئادەملەرنىڭلا ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈرىدۇ. قورقما، مەندىن ئەنسىرىمە، ئامان - ئېسەن قايتىپ بارالىشىمغا ئىشەن!

يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، ۋەتەن — جانجان، مېھرىبان ئانىمىز، بىز بولساق ئۇنىڭ پەرزەنتى، بىز ئانىمىز ئۈچۈن ھەر زامان بالىلىق قەرزىمىزنى ئادا قىلىشىمىز، ھەتتا ئۇ تەلەپ قىلسا، جانىنىمۇ ئايىماسلىقىمىز لازىم. ۋەتەنگە ئۆزىنى بېغىشلاش ھەربىيلەر ئۈچۈن تولىمۇ شەرەپلىك ئىش. ۋەتەن زېمىنىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى، خەلقنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش بىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچىمىز.

ئايشەم، ھازىرغىچە سەن بىلەن شۇنچىلىك مۇڭدىشىپ تۇ-راي، چۈنكى، جەڭچىلەرنى ئورنىدىن تۇرۇشقا چاقىرىپ سىگنال چېلىنىدى. ئۇلار دەرھال كىيىنىپ چىقىپ سەپكە تىزىلىشى كې-رەك. ئۆزۈم ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئاخشام بەلگىلەپ قويغان جەڭچە-لەرنى چاقىرىپ، رازۋېدكا قىلىشقا چىقىشنىڭ تەييارلىقىنى ئىشلىشىم كېرەك. ناشتىدىن كېيىن رازۋېدكىغا ئاتلانىمىز، خېتىمنىڭ داۋامىنى رازۋېدكا قىلىش جەريانىدا بوش ۋاقىت چە-قىرىپ يازىمەن.

* * *

چارلاشنى باشلىغان ئىككىنچى كۈنى، بىز ئۈچۈن خىيال قىلىپمۇ باقمىغان بىر كۆڭۈلسىزلىك، توغرىسى، كېلىشمەسلىك يۈز بەردى.

ئاش ۋاقتى ئىدى، كۆكتە قۇياش چاقناپ تۇراتتى، ئەتراپ-

مىزدىكى ئاپئاق قار ئۇنىڭ نۇرىدا پارقىرايتتى. لېكىن، قۇياش-نىڭ تەپتى يوق ئىدى. بەلكى قۇياش كۈلۈپ تۇرغان بىلەن، كۈلۈپ تۇرۇپ جانىنى ئالىدۇ، دېگەندەك سوغۇق يۈزلەرنى ئاچچىق چېقىپ ئۆتەتتى. ئارىلاپ چىقىپ قالىدىغان سوغۇق شامال جان - جېنىمىزدىن ئۆتۈپ كېتەتتى.

بىز يۇقىرى ئۆرلەپ كېتىۋاتاتتۇق، سول تەرىپىمىز چوڭقۇر جىلغا، ئوڭ تەرىپىمىز بولسا چوققىنىڭ باغرى ئىدى. ئو-رۇن - كۆرپىمىز، ئوزۇق - تۈلۈكىمىز ئارتىلغان ئىككى قوتاز بىرىنىڭ ئىزىنى بىرى بېسىپ، يۇقىرى ئۆرلەۋاتاتتى. قوتازلار-نىڭ كەينىدە لاۋازىماتچىمىز ئەيساخان ئۇستام كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن مەن، ئاندىن ئىككى جەڭچى...

قارا ئايشەم ئەخمەقلىقىمغا، مېنىڭ بىلەن رازۋېدكىغا چىق-قان سەپداشلىرىمنى ساڭا تونۇشتۇرۇشنى ئۇنتۇپلا كېتىپتىمەن.

ئاقسېرىق، ئېگىز بوي كەلگەن ئەيساخان رازۋېدچىكلار لىيە-نىمىزنىڭ لاۋازىماتچىسى، ئۇنىڭ لىيەنىمىزدە باشقىلاردىن ئالاھى-دە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئارتۇقچىلىقى — قولىنىڭ تەمى، ئۇ ئۇستا ئاشپەز، شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، لىيەنىمىزدىكى ھەممەيلەن ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا «ئۇستام» سۆزىنى قوشۇپ ئاتاپ، ھۆرمەتلەيدۇ، پەقەت مەنلا ئۇنىڭ ئىسمىغا بۇ ھۆرمەت سۆزىنى قوشماي چاقىرىمەن. ئۇ ياشتىمۇ خېلىلا چوڭ، مۇنداقچە ئېيتقان-دا، ئۇ رازۋېدكا لىيەنىمىزنىڭ پىشقەدىمى، بېشىدىن كۆپ ئىس-سىق - سوغۇق ئۆتكەن تەجرىبىگە باي.

يەنە بىر جەڭچىنىڭ ئىسمى مۆمىن، ھەربىي ئىنستىتۇتنىڭ رازۋېد فاكۇلتېتىدا بىلىم ئاشۇرۇپ كېلىپ، لىيەنىمىزگە بۆلۈن-گىنىگە ئانچە ئۇزۇن بولمىدى. ئوتتۇرا بويلۇق، قارىمتۇق بۇ يىگىتنىڭ كىچىكىدە دادىسى كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن، تۇل ئانىسى ئۇنىڭ جېنى. ئۇ ئانىسى مۇنەۋۋەرخانىنىڭ تولا گېپىنى قىلمىدۇ، ئۇنى بەكمۇ سېغىنىدۇ.

يەنە بىرى مەندىن پاكارراق كەلگەن تۇرسۇن ئىسمىلىك يىگىت، ئۇ ماڭا ئوخشاش سېرىق چىراي. بۇ يىگىتمۇ ھەربىي رايون رازۋېدچىكلار ئەترىتىدە رازۋېد قىلىش كۇرسىغا قاتنىشىپ، بىلىم ئاشۇرۇپ كەلگەن. ئۇمۇ مۇمىنگە ئوخشاش كاللىسى ئۆتكۇر، ئەقىللىق يىگىت، دادىسى ھەربىي رايون ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى. لېكىن، ئۇ دادىسىنىڭ ئەمەلدارلىقىنى پەش قىلىشنى بىلمەيدۇ، يەنى ئۇنىڭ بىلەن ماختىنىشنى خالىمايدۇ، ھەتتا، دادىسىنى كەمدىنكەم تىلغا ئالىدۇ. شۇڭا لېيەنىمىزدە ئۇنىڭ شۇنچە چوڭ ھەربىي باشلىقنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى بىلىدىغانلارمۇ كۆپ ئەمەس...

بىز يۇقىرى ئۆرلەۋاتاتتۇق. ئويلىمىغاندا كېلىشمەسلىك يۈز بەردى. ئالدىمىزدىكى قوتاز نېمىگىدۇر پۇتلىشىپ يىقىلدى، ئارقىسىدىن تاپ بېسىپ ئۆرلەۋاتقان ئىككىنچى قوتازمۇ ئۇنىڭغا پۇتلاشتى - دە، جىراغا غولىدى. ياخشىسى قوتازلارنىڭ بىرى جىرانىڭ تۇۋىگە چۈشۈپ كەتمەي، بىر دۇمبەلدە تۇرۇپ قالدى.

— ئاپلا! — دېدى تۇرسۇن قوتازلارغا ئىچ ئاغرىتقان ھالدا، — چاتاق بولدى، چۈشۈپ ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقايلىمۇ؟

— بولدى، كېتىۋېرەيلى، قوتازلار ئېھتىمال ئۆلۈپمۇ بولغاندۇ.

— ياق، چۈشىشىمىز كېرەك، — دېدى ئەيساخان سۆزۈمنى بۆلۈپ، — قوتازلارغۇ تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ، ئاللىقاچان جېنى چىقىپ بولدى. ئۇلارنى ئەمدى قۇتۇلدۇرغىلى بولمايدۇ. لېكىن، ئۇ يەرگە چۈشۈپ نەرسە - كېرەكلىرىمىزنى ئېلىپ چىقىشىمىز لازىم. ئوزۇق - تۇلۇكىمىزمۇ، يېپىنچىمىزمۇ چۈشۈپ كەتتى. ئۇلارنى ئېلىپ چىقمىساق بولمايدۇ.

ئەيساخاننىڭ سۆزى توغرا ئىدى. ئەمما، مەن جىلغا تۇۋىگە چۈشۈپ چىققۇچە يەنە بىرەر كېلىشمەسلىككە يولۇقۇپ قالارمىز-مۇ، دەپ ئەنسىرەيتتىم ۋە نەرسە - كېرەكلەرنى ئالماي كېتىۋېرىشنى ئويلىغانىدىم. ئەيساخاننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، بۇ ئويۇمدىن

ياندىم:

— مەيلى بولمىسا، ئەمما ئاۋايلاپ چۈشەيلى.

ئۆزىمىز مېڭىپ كەلگەن يول بىلەن تۆۋەنلەپ ماڭدۇق ۋە ئەيساخان قار كېچىپ ئاچقان يول بىلەن جىلغىغا چۈشتۇق. قوتازلار ئاللىقاچان تۈگۈشۈپ بولغانىدى. يۈك - تاقلىرىمىزنى يۈدۈپ، چۈشكەن يول بىلەن قايتىپ چىقتۇق.

ئەمدى ئۆرىگە مېڭىش بۆلەكچىلا تەسكە چۈشتى. قوتازلار يۈك - تاقلىرىمىزنى ئېلىپ چىقۇاتقاندا يۇقىرى ئۆرلەشنىڭ بۇنچە قىيىنچىلىقىنى سەزمىگەنىدۇق. بىز يۇقىرى ئۆرلىگەنسىرى ھاۋا شالاڭلاپ، نەپەس ئېلىشىمىز قىيىنلاشماقتا ئىدى. گېزىت تىلى بىلەن ئېيتقاندا، ئېگىز تاغ رېئاكسىيىسى بىزنى قىينىماقتا ئىدى. يۈك - تاقلىرىمىزنىڭ كۆپلىكىچۇ، ئاپتومات، ئوق، گرانىتلارلا سەككىز ئون كىلوگرام كېلەر، يوتقان - كۆرپە، يېمەكلىكلىرىمىز بولۇپ، ھەر بىرىمىزدە بىر ئېشەكلىك يۈك بار. ئادەتتە، تۈزلەڭدە بۇلارنى يۈدۈپ يۈرۈش ھېچقانچە جاپالىق بىلىنمەيتتى، ئەمما ھازىر ئۇلار بىزگە زىيادە ئېغىرلىق قىلىۋاتاتتى. مۇمكىن بولسا، ئۇلارنى جىلغا ئىچىگە تاشلاپلاۋەتسەك ۋە ئۇنى يۈدۈپ يۈرۈش جاپاسىدىن بىر يولىلا قۇتۇلساق، لېكىن بۇنداق قىلغىلى بولمايتتى.

ئايشەم، مۇشۇ ھالىتىمىزدە مېنى كۆرسەڭ تونىيالارسەنمۇ؟ ئىشىنمەنكى، يۈرىكىڭ تونۇسا تونار، ئەمما كۆزلىرىڭ تونۇيالمايدۇ. چۈنكى، شۇ تاپتا بىز رېزىنكىغا ئوخشاش يۇمشاق، مەست ئادەمدەك ماڭىدىغان بولۇپ قالدۇق، چىرايىمىز قاپقارا كۆسەيگىلا ئوخشاپ قالدى. مېنى قاپقارا زەڭگى سىياقىدا كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرۈپ كۆرگىنە جېنىم، قورقۇنچلۇقمۇ؟... ياق، قورقما! چىرايىم ئۆزگەرگىنى بىلەن قەلبىم ئۆزگەرگىنى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، چىرايىمدىكى ئۆزگىرىش ۋاقىتلىق ئىش، تۈزگە چۈشۈپ ھەپتە - ئون كۈن دەم ئالسام، ئەسلىي سىياقىمغا

قايتىمەن، سېرىقلا ئۆزگىرىمەن.

قاراڭغۇ چۈشكەندە، بىر قاپتالىنى چۈشكۈن قىلدۇق. ئوتۇن - ياغاچ، قوتازنىڭ قۇرۇق قىغلىرىنى تېرىپ كېلىپ، گۈلخان ياقتۇق. كونىلار «قىشنىڭ گۈلى ئوت» دەپ تولىمۇ دانا گەپ قىلغان. بولۇپمۇ بۇنداق ئېغىز تاغ ئۈستىدە، سوغۇق جاڭ- گىلداپ تۇرغاندا ئوت تېخىمۇ گۈل بولۇپ كۆرۈنىدۇ، ئەيساخان بىر مېتىرچە ئۇزۇنلۇقتىكى ئۇچ ياغاچنى گۈلخانغا ئۇچ ئاچماق شەكلىدە تىكلەپ، ئىستىن قاپقارا بولۇپ كەتكەن كورىنى ئاستى، كورا لىققىدە قارغا تولدۇرۇلغانىدى. ئۇ سۇ بولۇپ ئېرىپ قىزىسا (بۇ يەردە ئاغزى ئوچۇق نەرسىلەردە سۇ قاينىتىش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى، بۇ يەردە 60 گىرادۇس ئىسسىقلىقتا سۇ قاينايدۇ.) قىزىق - قىزىق ئىچىۋالساق ۋە قورساقنى ئازراق ئەستەر- لىۋالساق، شۇنىڭدىن كېيىن كۆزىمىزنى ئازراق يۇمۇۋالساق، نېمىدېگەن راھەت ئىش بولاتتى - ھە؟

لېكىن، بۇنداق ئېغىز جايدا تاماقلىنىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر جاپا. بۇ قۇرلارنى كۆرۈپ، ئەجەبلىنىشىڭ تەبىئىي. راست جېنىم، ھاۋا شالاڭ، نەپەسلىنىش قىيىن بولۇۋاتقان جايدا تاماقلىنىشمۇ راستىنلا جاپالىق ئىش، بۇنداق جايدا پۈت - قولۇڭدا جان بولمايدۇ. ئۇ ساڭا بويسۇنمايدۇ قورسىقىڭ ئاچقىنىنى سەزمەيسەن، تاماقنى ئۆز - ئۆزۈڭنى مەجبۇرلاپ يېيىشىڭ كېرەك. بولمىسا، ئاچلىق سېنى يېقىتىدۇ...

ئايشەم، بىز گۈلخان ياققان جاي قۇرۇق ئىدى. ئوتنىڭ ئىسسىقىدا ئورۇن - كۆرپەمگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، قاتتىق چارچاپ كەتكەنىدىم. ئەيساخان مېنى تۇرتۈپ ئويغىتىۋېدى، خىجىل بولۇپ قالدىم. چۈنكى، تاغ يولىنى مېنىڭ بىلەن بىللە باسقان جەڭچىلىرىم - سەپداشلىرىم ئۇخلىمىغان چاغدا، ئۇخلاپ قېلىشىم بىر كومانىدىرغا لايىق كەلمەيدىغان ئىشتەك تۇيۇلدى.

— چاي قاينىدى، قىزىق - قىزىق ئىچىك، قورساققا بىر نېمە يەك، — دېدى ئەيساخان.

ئۇنىڭ قاينىدى، دېگىنى كوربىدىن هور كۆتۈرۈلۈپ، چۆرۈسى چىملداپ تۇرغان سۇ ئىدى. بۇ يەردە سۇ بۇنىڭدىن ئارتۇق قاينىمايتتى. شۇ «قاياقسۇ» دىن بىر كۇرۇشكا ئىچتىم. ئازراق گۆش كونسېرۋاسى بىلەن يېرىم نانىنى مىك تەسلىكتە يېدىم، گويا نان مېنى يېگەندەك قىينالدىم. نەپەس ئېلىشىم قىيىن بولۇپ تۇرسىمۇ، بىر تال تاماكىنى ئازابلىنىپ تۇرۇپ چەكتىم، كېيىن هەمراهلىرىمغا:

— قورسىقىڭلارنى تويغۇزۇۋېلىپ، ئارام ئېلىڭلار. — دېدىم - دە، قەغىزىمنى ئېلىپ، گۈلخان يورۇقىدا، سالام خېتىمنى داۋاملاشتۇرۇپ يازماقچى بولدۇم.

شۇ ئاربدا تۇرسۇن چاقچاق قىلىپ قالدى:

— لېيەنجاڭ، سىز ئارام ئېلىپ ئولتۇرساقلا خەت يازىسىز، بۇ قېتىمقى رازۋېدكا توغرىسىدا رومان يېزىۋاتامسىز نېمە، يېڭى ئاشىق - مەشۇقلار توغرىسىدىكى رومانمۇ...

— ئۆيىگە خەت يېزىۋاتقان چېغى، — دېدى مۆمىن تۇز كۆڭۈللۈك بىلەن.

— شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت يېزىپمۇ تۈگىمەيدىغان سالام خەتمۇ بولامدۇ؟

تۇرسۇننىڭ سۆزىنى ئەيساخان ئۇستام بۆلدى:

— چوپچوك بولغىنىڭ بىلەن، تېخى هېچ ئىش ئۇقمايدىغان بالا ئىكەنسەن - دە، سەنمۇ ئۆيلەنسەڭ، ئۆي - ئوچاقلىق بولساڭ، ئائىلە دېگەننىڭ قەدرىنى شۇ چاغدا بىلىسەن...

مەن ئۇلارنىڭ پارىڭىغا گويا ئۇ مەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز سۆزلەردەك ئارىلاشماي، هەتتا ئاڭلىمىغان بولۇۋېلىپ، خېتىمنى يېزىۋەردىم ۋە خەت يېزىپ ئولتۇرۇپ سېنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم، بالىلىق دەۋرىمنى ئەسلىدىم، بىردىن باغچىدىكى هېلە-

قى ئورۇندۇق كۆز ئالدىمغا كېلىۋالدى. . . سەنمۇ شۇ ئورۇن-
دۇقنى، ئۇ يەردە يانمۇ يان ئولتۇرۇپ مۇڭداشقىنىمىزنى ئەسلە-
سەن ئايشەم؟ . . . ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئۇ ياز پەسلى، كۈن ئولتۇ-
راي دەپ قالغان مەزگىل ئىدى. «باغچىنىڭ ئالدىغا كېلىڭ،
جىددىي گەپ بار ئىدى» دېگەن باغاقچىنى سەككىز ياشلىق سىڭ-
لىڭدىن كىرگۈزۈۋېتىپ، باغچا ئالدىدا سېنى ساقلاپ تۇراتتىم.
كۆزۈم كېلەر يولۇڭدا ئىدى، ۋاقىت تولىمۇ ئاستا ئۆتەتتى، مەن
سېنى كۆرۈشكە، يۈرەك سۆزلىرىمنى ساڭا دەۋېلىشقا تەقەززا
ئىدىم. چۈنكى، دەم ئېلىش ۋاقتىم توشۇپ قىسمىغا قايتىدىغان
ۋاقتىم يېقىنلاپ قالغانىدى.

ئاخىر گۈلدەك ئېچىلىپ كەلدىڭ: بېشىڭدا قىزغۇچ ياغ-
لىق، ئۈستۈڭدە ھالرەڭ كۆينەك، ئۇنىڭ ئېتىكى ئاستىدا ئاپئاق
پاقالچاقلىرىڭ كۆرۈنۈپ تۇراتتى، ئاق ناسكا قارا توپلى. . .
سېنى تۇنجى كۆرگىنىمدىمۇ شۇنداق كىيىنگەنىدىڭ. خۇشال -
خۇرام سالاملاشتۇق، كېيىن، «باغچىغا كىرىپ، خالىي جايىنى
تېپىپ پاراڭلىشايلى» دېۋىدىم، سەن گەپ - سۆزسىز ماڭا ئەگە-
شىپ ماڭدىڭ. بىز يولدىن سەل چەترەك جايدىكى شادلىق،
يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا بېرىپ ئولتۇردۇق. بۇ قۇياش ئولتۇ-
رۇپ، غەربىي ئۈپۈقتىكى بۇلۇتلار شەپەقە چۆمۈلۈپ، قىپقىزىل
بولۇپ تۇرغان مەزگىل ئىدى. بىز شەرقە قاراپ ئولتۇرغان ۋە
ئارقىمىزدىكى ياسىن دەرىخى شاخلىرىنى ئۈستىمىزگىچە يېيىپ
تۇرغاچقا بىزگە قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى. باغچىنىڭ
خىش يانتۇز ۋۇلغان تار يوللىرىدا قولتۇقلىشىۋالغان قىز - يىگىت-
لەر ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. باغچا ھەر خىل گۈللەرنىڭ خۇش پۇرىقە-
غا توشۇپ كەتكەنىدى.

بۇ بىز تونۇشقىلى يېرىم ئايچە بولۇپ قالغان ۋاقىت ئىدى.
بىزنىڭ تونۇشقان كۈنىمىزدىكى ئىشلارمۇ ھازىرلا بولغان ئىشلار-
دەك كۆز ئالدىمدا. . .

ئۇ كۈنى شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىدا ئىشلەيدىغان دوس-
تۇم راخمان قىز - ئوغۇللارنى چاقىرىپ چاي بەرگەنىدى. يىگىت-
لەر ئۇنىڭ دوستلىرى، قىزلار بولسا ئۇنىڭ سۆيگىنى بىلەن
دوست ئىدى. مېھمانلار يىغىلىپ، يەل - يېمىش، تاتلىق -
تۇرۇملەرگە قەغەزلەر يېيىپ قويۇلغان داستىخان ئېچىلغاندا،
راخمان مېھمانلارنىڭ تارتىنماي، ئېچىلىپ - يېيىلىپ ئولتۇرۇ-
شىنى تەلەپ قىلىپ، يىگىتلەرنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى. كېيىن
ئۇنىڭ سۆيگىنى قىزلارنى تونۇشتۇردى. ئۇ كۈنى پۇقراچە كىيە-
نىپ بارغانىدىم. شۇنداق بولسىمۇ، راخمان مېنى «ھەربىي»
دەپ تونۇشتۇرغاندا، قىزلار ھەممىگىلار مەسلىھەتلىشۇالغاندەك
ماڭا تەڭلا قارىدىڭلار، مەن نېمىشقىدۇر خىجىل بولۇپ قالدىم.
ھاۋا ئىسسىق بولغىنى ئۈچۈن مېھمانلار پېشايۋانغا ئولتۇر-
غۇزۇلغانىدى. ئۇ يەرگە سېنىڭدىن بۇرۇن بارغان ئىكەنمەن. بىز
سۇپىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق، سەن ھويلىغا بىر دوستۇڭ
بىلەن قولتۇقلاشقان ھالدا كىرىپ كەلگەندە ماڭا تىكىلىپلا قاراپ
قالدىم. شۇ چاغدا، قارىي قىزلاردەك كېيىنگەنلىكىڭ ماڭا غەلىتە
تۇيۇلۇپ، ماڭا قاراپلا قالغانىدىم. كېيىن ئويلىسام تۇنجى كۆرۈ-
شۈمدىلا كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنگەن ئىكەنسەن. ئولتۇرۇش
تۇگىگىچە نېمىشقىدۇر ماڭا پات - پات قاراپ قويدۇم. راخمان
مېنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن سەن ماڭا قاراپلا ئولتۇرغاندەك
ھېس قىلىپ قالدىم. ئەلۋەتتە ماڭا پات - پات قاراپ قويىدىغان
قىز سەنلا ئەمەس ئىدىڭ. بىز ئەنە شۇنداق تونۇشقان كۇنىنىڭ
ئەتىسى چۈشتىن كېيىن كوچىدا ئۇچرىشىپ قالدۇق. كونىلار
ناھايىتى دانالىق بىلەن «بىر كۆرۈشكەن دوست، ئىككى كۆرۈش-
كەن تۇغقان» دەپتىكەن. ئىككىنچى قېتىم ئۇچراشقىنىمىزدىن
كېيىن بىز گويا كونا تونۇشلاردەك بولۇپ قالغانىدۇق. ھەر كۈنى
سېنى ئۇچرىتىشنى ئارزۇ قىلىپ كوچىغا چىقاتتىم، بەختىمگە
سەن ئۇچرايتىڭ.

ئورۇندۇقتا يانمۇ يان ئولتۇرۇپ، سېنى تۇنجى كۆرگەن ۋاقتىمدىكى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى تەسىراتلىرىمنى ئەسلەپ ئۆتىتۇم، ئاخىرىدا سېنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىمنى ئوچۇقلا ئېيتتىم، ھەتتا، «سىز ماقۇل دېسىڭىز، ئۆكتەبىردە توي قىلغىلى كېلىمەن» دېگەن سۆزنىمۇ ئالاھىدە ئەسكەرتىپ ئۆتتۇم. سەن تەكلىپىمگە جاۋاب بەرمەي ئۇزاققىچە جىمجىتلا ئولتۇرۇپ كەتتىڭ. بۇ قاراڭغۇ چۈشكەن ۋاقىت ئىدى، چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىڭ توپلىنىڭنىڭ ئۇچىغا تىكىلىپ تۇرغاندەك قىلاتتى، سەن ئويلىنىۋاتاتتىڭ، مەن جاۋابىڭغا تەقەززا ئىدىم.

— نېمىشقا گەپ قىلمايسىز؟ — دېدىم كۆزلىرىڭگە تىكىلىپ تۇرۇپ، — يا مېنى ياراتمايۋاتامسىز؟

— سىز ياراتمىغۇدەك شۇنچە سەتمىدىڭىز؟ — دېدىڭ ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويۇپ.

— ئەمىسە نېمىشقا جاۋاب بەرمەيسىز؟

— توي ئىشى ئۆمۈرلۈك ئىش، بىز تونۇشقىلى ھېچقانچە ۋاقىت بولمىدى، مېنىڭچە، بىر - بىرىمىزنى سىنىشىپ بولالمىدۇق. ئالدىرىماڭ، مەنمۇ سىزنى ئوبدانراق چۈشىنەي، سىزمۇ مېنى چۈشىنىڭ...

— مەن ھەربىي، خالىغان ۋاقتىمدا سىز بىلەن توي ئىشىم توغرۇلۇق كېلىلمەيدىغانلىقىمنى ئۇنتۇپ قالماڭ، شۇڭا ماڭا تېزرەك جاۋاب بېرىڭ.

— مەنمۇ ھەربىي ئىكەنلىكىڭىزنى، خالىغان ۋاقتىڭىزدا مېنى يوقلاپ كېلەلمەيدىغانلىقىڭىزنى ئويلاپ قېلىۋاتىمەن.

سېنىڭ ئەندىشەڭ ئورۇنلۇق ئىدى، مېنى ياخشى كۆرەتتىڭ، ھېچ بولمىغاندا ياقتۇراتتىڭىز، تويدىن كېيىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان ۋاقتىمىزنىڭ كۆپ بولۇش ئېھتىمالىنى كۆزدە تۇتۇپ، تەكلىپىمگە جاۋاب بېرەلمەيۋاتاتتىڭ. جاۋاب بېرىشىڭنى شۇنچە تەلەپ قىلسامۇ، سەن گەپنى باشقا ياققا بۇراپ تۇرۇۋالدىڭ...

شۇ ئاخشامنى سەنمۇ ئەسلەمسەن؟ گەرچە سەن شۇ ئاخشىمى تەكلىپىمگە جاۋاب بېرىشتىن باش تارتقان بولساڭمۇ، ئەمما مېنى مەن سېنى ياخشى كۆرۈپ قالغاندەك ياخشى كۆرۈپ قالغانىدىك، شۇڭا، مەن سېنى سۆيمەكچى بولغاندا، «ئۇيات، ئۇيات...» دېگىنىڭچە تۇتۇق بەرمەي قېچىپ كەتتىڭىز، مېنى تىللىمىدىك، ئەتىسىدىن باشلاپ تاكى قىسمىغا قايتىپ كەتكۈچە مەن بىلەن ئۇچرىشىپ تۇردۇڭ. ھەتتا، مەن قىسمىغا قايتقان كۈنۈم سەن مېنى ئۇزىتىپ چىقتىڭ، كېيىنكى يىلى تويىمىز بولغىچە ماڭا ئۇزۇلدۇرمەي خەت يېزىپ تۇردۇڭ...

ئايشەم، يۈرىكىمدىكى يېزىپ بولۇپ، يەنە نېمىلەرنى يېزىش كېرەكلىكىنى ئويلاپ ئولتۇراتتىم. ئەيسا خانىنىڭ سۆزىگە دىققەت قىلىپ قالدىم. ئۇ تۇرسۇنلار بىلەن سالام خېتىم توغرۇلۇق سۆھبىتىنى تېخى بولدى قىلمىغان بولسا كېرەك.

— سېنىڭ ياخشى كۆرىدىغان قىزىڭ يوق ئوخشايدۇ — ھە؟ بولمىسا سەنمۇ لېيەنجاڭدەك بىكار بولساڭلا سالام خەت يازاتتىڭ. — دېدى ئەيسا خان. تۇرسۇن دەرھال ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

— مېنىڭغۇ سىز دېگەندەك خەت يازىدىغان ئادىمىم يوق، دەپ تۇرايلى، سىز ئۆزىڭىزچۇ ئەيسا خان ئۇستام، خوتۇن، بالىلىرىڭىز تۇرۇپ، نېمىشقا ئۇلارغا خەت يازمايسىز؟

— بىز قانلىق ئۇرۇشقا ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرۇپتىمىز، — دېدى ئەيسا خان ئالدىرىمايلا موخۇركا ئوراپ ئولتۇرۇپ، — بۇ ئۇرۇشتىن ئامان قالمىزمۇ يوق، خۇدا ئۆزى بىلىدۇ. شۇڭا، خوتۇنۇم ساۋاتلىق بولغان بولسا، مەنمۇ ئۇنىڭغا كۈندە خەت يازاتتىم، خەت يۈزىدە مۇڭدىشاتتىم ئەمما، ئۇ خەت ئوقۇيالمايدۇ. شۇڭا سېغىنىش دەردىنى ئىچىمدە بىلىپ يۈرۈۋاتىمەن... سېنىڭ راستىنلا ياخشى كۆرگەن قىزىڭ يوقمۇ؟

— ئۇنىڭ باھارگۈلگە كۆيۈپ - پىشىپ يۈرگىنىنى بىلەمسىز؟ — دەپ گەپكە قىستۇرۇلدى مۆمىن، — بىزنىڭ قىسىم

دوختۇرخانىسىدىكى باھارگۈلنى بىلىسىزغۇ ئەيسا‌خان ئۇستام؟ تۇرسۇن شۇ قىزنىڭ دەردىدە كۆيۈپ يۈرۈيدۇ.

— قويغىنا ئۇ قىزنىڭ گېپىنى، — دېدى تۇرسۇن مۇمىن-نىڭ گېپىگە نارازى بولغاندەك قوپال ئاھاڭدا.

— نېمە، مېنىڭ دېگەنلىرىم يالغانمىدى ئەمىسە؟

— لېكىن، ئۇ قىز مېنى ياراتمىسا، مېنىڭ كۆيگىنىمنىڭ نېمە پايدىسى؟

— ئۇ قىز «سىزنى ياراتمايمەن» دەپ ئوچۇق ئېيتتىمۇ؟ — دېدى ئەيسا‌خان ئۇستام تۇرسۇنغا قاراپ. ئۇ موخۇركىسىنى بىر شور ۋۇالدى.

— ئۇنداق دەپقۇ ئوچۇق ئېيتمىدى، لېكىن تەكلىپىمگە ھازىرغىچە جاۋاب بەرگىلى ئۇنمايۋاتىدۇ. ئۇبدانراق ئويلىشايلى. . . » دەپ كەينىگە سوزۇپ كېلىۋاتىدۇ.

— قىز بالا دېگەن سەن تەكلىپ قويۇپ بولغۇچە: «بولىدۇ غوجام، ھازىرلا توي قىلاي. . . » دەپ ساڭا ئېسىلىۋالسا ياخشى بولاتتىمۇ؟ قىز بالا دېگەننىڭ ئۇنچىلىك نازى بولامدۇ؟ ھەي ئەخمەق، شۇنچىلىك ئىشنىمۇ ئۇقمامسەن؟

ئەيسا‌خاننىڭ بۇ سۆزىگە ھەممىمىز كۈلدۇق، تۇرسۇن بولسا خىجىل بولۇپ قىزىرىپ كەتتى.

سۆيۈملۈك ئايشەم، ساڭا راست گەپنى ئېيتسام، ئەيسا‌خاننى كۆپ ئارىلاشمىغاچقىمۇ ئانچە چۈشەنمەيتتىم. بۇ قېتىمقى سەپەردە ئۇنى ئوبدان چۈشەندىم، مەجەزىنى ياقتۇرۇپ قالدىم، ئۇ ئېغىر - بېسىق، خۇش چاقچاق ئادەم. يېشى خېلىلا چوڭ بولسىمۇ، ھەممىزگە، ھەتتا ئۆزىدىن خېلىلا كىچىك تۇرسۇن بىلەن مۇمىنگىمۇ غەمخورلۇق قىلىشنى ئۇنتۇمايدۇ، ئۇلارنى كىچىك دەپ ئورۇنسىز ئىشقا بۇيرۇپ يۈرمەيدۇ. بىزدە كونا جەڭچىلەر يېڭى جەڭچىلەرنى، چوڭلار - كىچىكلەرنى ئۆزىگە يۇگۇر - يېتىم ئىشلىرىغا سالىدىغان ئىشلارمۇ خېلى ئۇچرايدۇ. لېكىن بۇ ئادەم

ئۇنداقلاردىن ئەمەس. ئۇ بىز بىلەن بىرگە چارلاشقا چىققان بولسىمۇ، چۈشكۈنىمىزدە بىزنى دەم ئالدۇرۇپ، ئۆزى چاي قايىنىتىدۇ، تاماق تەييارلايدۇ. ھەتتا، يول ماڭغىنىمىزدا ئالدىمىزدا ماڭىدۇ.

— مېنىڭ ئىزىم بىلەن مېڭىڭلار، — دەيدۇ ئۇ يولغا ئاتلانغىنىمىزدا، — دىققەت قىلمىساق، ئويلىمىغان ئىشقا دۇچ كېلىمىز، يا بىر نەرسىگە پۇتلىشىپ يىقىلىمىز، يا بىرەر چوڭقۇرغا چۈشۈپ كېتىمىز، ھەممە يەر ئاپئاق قار بولغاندىكىن، مېڭىۋاتقان يېرىمىزنىڭ قانداقلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ. شۇڭا، مەن ئالدىڭلاردا يول ئېچىپ ماڭاي...

بىز ئۇ ئاچقان يول بىلەن مېڭىپ كەلدۇق.

ئايشەم، ھاردۇق يەتكەن ئوخشايدۇ، مېنى مۇگدەك باسقىلى تۇردى.

* * *

ئىككىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن بىز مەلۇم بىر ئېگىزلىكە يېقىنلاپ باردۇق. نېمىشقىدۇر بۇ ئېگىزلىكنى دۈشمەننىڭ تايانچ بازىسىدەك ھېس قىلدىم. راستىنى ئېيتسام، بۇ مەندىكى رازۋېدچىكلارغىلا خاس سەزگۈ ئىدى. ئەتراپ جىمجىت، پەقەت ئېگىزلىكنىڭ بىر يېرىدىن سۇس ئىس كۆتۈرۈلۈپ تۇرغاندىن باشقا، كىشى دىققىتىنى تارتقۇدەك ئالاھىدە ئەھۋال بولمىسىمۇ، لېكىن نېمىشقىدۇر ئۇ يەرنى كۆزىتىپ باققۇم كېلىپ قالدى. ھەمراھلىرىمنى بىر دالىدا توختاشقا بۇيرۇق قىلدىم - دە، كېيىن پەرىزىمنى ئېيتتىم ۋە مۆمىننى چارلاپ كېلىشكە ئەۋەتتىم.

مۆمىن ئاپتوماتنى ئېسىپ، ئۇستىگە ئاق پىلاشنى يېپىپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇ بەئەينى قارىنىڭ ئۆزىلا ئىدى ۋە ئاسانلىقچە كۆزگە چېلىقمايتتى. ئۇ ئېگىزلىكنىڭ چوققىسىغا دېگۈدەك يې-

قىن باردى ۋە ئىككى - ئۈچ ساەتتىن كېيىن قايتىپ كېلىپ ماڭا ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى:

— دوكلات لىيەنجاڭ، ئېگىزلىك ۋە ئۇنىڭ باغرى سىز پەرەز قىلغاندەك دۈشمەنلەرنىڭ ئورۇنلاشقان يېرى ئىكەن. ئەتراپنى سىم بىلەن ئوراپتۇ، خەندەكلەرنى كۆردۈم، ئۇ يەر، بۇ يەردە پوستلار ئايلىنىپ يۈرىدۇ. ئەمما، ئاكوپ، ئىستېھكاملارنىڭ جايلىشىش ئەھۋالىنى بىلگىلى بولمىدى.

— شۇمۇ يېتەرلىك، — دېدىم مۆمىننى راھەتتە تۇرۇشقا بۇيرۇپ، — تەپسىلىي ئەھۋالنى ئاخشاملىققا ئىگىلەيمىز.

مۆمىننى يولغا سېلىۋېتىپلا بىزمۇ ئاق پىلاشلارنى يېپىنىۋالغانىدۇق. ئۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، سۇدانلىرىمىزدا سوۋۇپ قالغان قايناقسۇ بىلەن مەخسۇس ھەربىيلەر ئۈچۈن ئىشلەنگەن پېچىنە - پىرەنىكلەرنى يەپ قاراڭغۇ چۈشۈشىنى كۈتۈپ ئولتۇردۇق.

ئەتراپىمىز ئاپئاق قار ئىدى. سوغۇق سۆڭەك - سۆڭەكتىن ئۆتەتتى. يۇزلىرىمىز ئېچىشىپ ئاغرىيتتى، پۇتلىرىمىزمۇ مۇزلاشقا باشلىدى. لېكىن، بىز دۈشمەنگە ئۆزىمىزنى سەزدۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن دالىدىن نېرى بارالمايتتۇق. سوغدىن شۇمشىيىپ كەتتۇق، ئەمما، نېرى - بېرى مېڭىپ، پۇت - قوللىرىمىزنى ئىسسىتىشقا ئامال يوق.

ئاخىرى قاراڭغۇ چۈشتى، كۆكتە يۇلتۇزلار پارقىراپ كۆرۈنۈشكە باشلىدى. گويا ئۇلار بېشىمىز ئۈستىدىلا ئېسىلىپ تۇرغاندەك بىلىنەتتى. قارا ئايشەم، بىز تەرەپلەردە يۇلتۇزلار ناھايىتى يىراقتا كۆرۈنىدىغۇ. ئەمما بۇ يەردە بولسا يېقىنلا يەردە تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ. بۇمۇ بىز تۇرغان تاغنىڭ دېڭىز يۈزىدىن بەش - ئالتە مىڭ مېتىر ئېگىز ئىكەنلىكىدىن بولسا كېرەك. كېيىن دۈشمەننىڭ كۈچلۈك يورۇتقۇچ ئوقلىرى ئارىلاپ - ئارىلاپ ئېتىلغىلى تۇردى. تەبىئىيكى، ئۇلار ئۆزلىرى ئاكوپ قې-

زىپ ئورۇنلاشقان جاينىڭ ئەتراپىنى سىم توسۇق بىلەن قورشاپ بولغان بولسىمۇ، يەنە كۆڭلى ئىمىن تاپماي، بەلگىلىك مۇددەتتە يورۇتقۇچ ئوقلارنى ئېتىپ، ئەتراپىنى كۆزىتىۋاتاتتى.

ھەمراھلىرىمغا ئاستا يۇقىرى ئۆرلەشكە بۇيرۇق قىلدىم. نەپەس ئېلىشىمىز قىينىلىشىپ تۇراتتى. بېشىمىز لوقۇلداپ ئاغرىيتتى. كۆڭلىمىز ئېلىشىپ تۇراتتى. بىز چىشىمىزنى چىشىمىزغا بېسىپ يۇقىرى ئۆرلىدۇق. ئاخىرى ئېگىزلىككە يېقىنلىدۇق ۋە تىكەنلىك سىملاردىن قېلىن قىلىپ توقۇلغان توساق ئالدىدا توختىدۇق. سىملارغا كونسېرۋا قۇتىلىرى قوڭغۇراق قىلىپ ئېسىلغانىدى، ئۇنىڭغا تېگىپلا كەتسەك، سۇنئىي كولدۇر-مىلار ئاۋاز چىقىرىپ بىزنى ئاشكارىلاپ قوياتتى. شۇڭا، سىم توساق ئالدىدا بىر پەس قىمىرلىماي يېتىشقا بۇيرۇق قىلدىم.

يورۇتقۇچ بومبىلار بەلگىلىك ۋاقىتتا ئېتىلىپ تۇراتتى. دۇشمەنلەر ئورۇنلاشقان يەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولسا كېرەك. مۇ-نارغا ئوخشاش بىر جاينىڭ ئۇستىدە يورۇتقۇچ چىراغ (تەنجاۋ-دىك) يېنىپ تۇراتتى ۋە ئۇنىڭ نۇرى قاراڭغۇلۇقنى كېسىپ ئۆتۈپ ئايلىنىپ تۇراتتى. يورۇتقۇچ سىنارەت بىلەن چىراغنىڭ يورۇقىدىمۇ دۇشمەننىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالىنى بىلگىلى بەزى ئاكوپ، ئىستېھكاملارنى پەرق ئەتكىلى بولاتتى. بەزى جايلاردا چىراغ يورۇقى پىل - پىل كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بىز سىزىۋالغان، دۇشمەننىڭ جايلىشىش ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان خەرىتىگە، ئاكوپ، ئىستېھكاملارنىڭ بەلگىسىنى قويۇپ تۇراتتۇق. يورۇتقۇچ سىنارەتتىن بىرى تۈيۇقسىز يېنىمىزدىلا ئاسمانغا ئېسىپ قويۇلغان چىراغدەك كۆچلۈك پارىلداپ يېنىپ ئۆچتى.

ئايشەم، سەن كىنولاردىن ئۇنداق كۆرۈنۈشنى كۆرگەن، ئەمما كىنو دېگەن كىنو. ئەمەلىيەت بولسا باشقىچە بولىدۇ. سىنارەت بىزگە شۇنچە يېقىن جايدا شۇنداق كۆچلۈك پارىلداپ يېنىپ، دەقىقىدىن كېيىن ئۆچتىكى، بىز سېزىلىپ قالمىغىيە-

دۇق دېگەن ئەندىشە بىلەن قارغا چاپلىشىپ يېتىۋالدۇق. خۇداغا شۈكرى، ئۈستىمىزدە ئاق پىلاش، ئەتراپ ئاپئاق قار بولغاچقا، دۈشمەن بىزنى سېزەلمىدى بولغاي، ئۇلاردىن خېلىغىچە ھېچقاندا- داق سادا بولمىدى، ئەتراپ جىمجىت، ھېچقانداق غەيرىي تەۋرەش يوق...

رازۋېدكىدا ئەڭ مۇھىم ئىش «تىل» تۇتۇش، «تىل» نىڭ ئاغزىدىن ئىگىلىگەن مەلۇمات، كۆرۈپ، كۆزىتىپ ئىگىلىگەن مەلۇماتتىن كۆپ ئىشەنچلىك بولىدۇ. شۇڭا مەندە تىل تۇتۇش ئويى پەيدا بولۇپ قالدى - دە، ھەمراھلىرىمغا ئۆڭ تەرەپكە يۆتكىلىشكە بۇيرۇق قىلدىم. بەش مىنۇتچە يەر بېغىرلاپ سوزۇ- لۇپ ماڭدۇق، ئويلىمىغان يەردە بىر چوڭقۇرغا توغرا كېلىپ قالدۇق. ھەمراھلىرىمنى شۇ يەردە توختاشقا، سىم توساقنى ئاۋايلاپ كېسىشكە بۇيرۇدۇم. تىكەنلىك سىملارنى ئەيسا خان ئا- ۋايلاپ تۇتۇپ تۇردى، مۆمىن چاقماقلىق بىلەن كەستى ۋە ئادەم پاتقۇدەك يوچۇق ئېچىلدى.

سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، رازۋېدكا قىلىش دېگەن ئەنە شۇنداق ئوغرىلىق قىلغانغا ئوخشاشلا ئىش، شۇڭا، رازۋېدچىكلار ئوغرىغا ئوخشاش قارام، قورقماس، قاپ يۈرەك بولۇشى كېرەك... بىز يوچۇقتىن بىر - بىرلەپ ئۆمىلەپ كىردۇق، لېكىن بىردىنلا توختاپ: ئالدىمىزدىكى يەر مىنالاشتۇرۇلغان بولمىسۇن، دېگەن گۇمان - پەرەز كۆڭلۈمدىن كېچىپ، ھەمراھلىرىمغا قىمىرلىماي يېتىشقا بۇيرۇق قىلدىم. زىيادە قارامىلىق قىلماسلىقىمىز، ئېھ- تىياتچان بولۇشىمىز لازىم ئىدى. ھېلىدىن - ھېلىغا يورۇتقۇچ ئوقلار ئەتراپىمىزدا پارىلداپ يېنىپ، ئۆچۈپ تۇراتتى. بۇنداق يورۇتقۇچ سىنارەتلەرنىڭ رازۋېدچىكلار ئۆچۈن زىيىنىدىن پايدا- سى كۆپ بولىدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ يورۇقىدىن پايدىلىنىپ، دۈش- مەن پوتەيلىرىنىڭ ئورنىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. مەن دۈم يېتە- ۋېلىپ خەرىتىگە يېڭىدىن بايقىغان پوتەي ئىستىھكاملارنىڭ ئور-

ننى سىزىپ بەلگە سېلىپ تۇراتتىم، توساتتىن ئادەملەرنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى.

بىزگە يېقىنلا يەردە — سول تەرىپىمىزدە، دۇشمەننىڭ بىر يەر ئاستى ئاكوپى بار ئىدى. شۇ يەردىن بىر نەچچە ئەسكەر چىقىپ كەلدى. ئۇلار بىزدىن ئىككى ئۈچ مېتىر نېرىدىكى بەللىرىنگچە كېلىدىغان خەندەك ئىچىدە مېڭىپ ئالدىمىزدىن ئۆتتى ۋە كۆپ يىراقتا بارمايلا قايتىپ كېلىپ، بايا چىقىپ كەلگەن ئاكوپقا كىرىپ كەتتى. بىز تۇرغان جايىنىڭ مىنالاشتۇرۇلمىغانلىقىغا جەزم قىلدۇق - دە، جەڭچىلەرگە ئاستا ئۆمىلەپ بېرىپ خەندەككە چۈشۈشنى بۇيرۇدۇم.

خەندەك پاكارراق ئادەملەرنىڭ بويى بىلەن تەڭ دېگۈدەك چوڭقۇرلۇقتا قىزىلغانىدى ۋە ئىككى ئادەم قاتارلىشىپ بىمالال ماڭالىغۇدەك ئىدى. بىز خەندەك بىلەن تۆۋەنلەپ ماڭدۇق. ئەيسىاخان ئالدىمىزدا يەنە سەركىدەك كېتىپ باراتتى. ئۇ، تۈيۇقسىز توختاپ زوڭزايدى ۋە بىزنىمۇ توختاشقا ئىشارەت قىلدى.

— نېمە بولدى؟ — سورىدىم تەشۋىشلىنىپ.

— قۇلاق سېلىڭ، ئالدىمىزدا ئادەم بارەدەك قىلىدۇ، — دېدى ئەيسىاخان قۇلىقىمغا پىچىرلاپ.

تىنماي تۇرۇپ قۇلاق سالدىم. ئالدىمىزدا بىرى مېڭىپ يۈرگەندەك قىلاتتى. شۇ ئارىدا بىر سىنارەت يېنىپ ئۆچتى. ئۇنىڭ يورۇقىدا بىر دۇشمەن ئەسكىرىنىڭ بىز تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. دەققە نېمە قىلىشىمىزنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدىم، كېيىن كاللامغا بىر ئەقىل كەلدى - دە، ئىككىدىن بولۇپ، خەندەكنىڭ قىرىغا چىقىپ دۇم يېتىۋېلىشنى بۇيرۇدۇم. ئەيسىاخان بىلەن ئىككىمىز خەندەكنىڭ ئوڭ تەرىپىگە، تۇرسۇن بىلەن مۆمىن سول تەرىپىگە چىقىپ دۇم يېتىۋالدۇق. دۇشمەن بىز تەرەپكە يېقىنلاپ كېلىۋەردى. قارىغاندا، ئالدىمىزدا يەنە بىر يەر ئاستى ئاكوپ بارەدەك، دۇشمەن ئەسكىرى

شۇ ئاكوپتىن چىقىپ، كەينىمىزدە قالغان ئاكوپقا كېتىۋاتقانىدەك قىلاتتى. كۆڭلۈمدىن بىر ئوي كەچتى، ئۇنى «تىل» قىلىپ تۇتماقچى بولدۇم.

جېنىم ئايشەم، ساڭا راستىنى ئېيتسام، رازۋېدچىكلارنىڭ كۆڭلى نېمىشقىدۇر بەك تۇيغۇن كېلىدۇ. ئۇلار ھەتتا قاراڭغۇدىمۇ كوماندىرنىڭ كۆزىگە قاراپ، كوماندىرنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلىۋالالايدۇ. خەندەكنىڭ قىرىدا يېتىپ، بىر ئىشنى ئويلاۋاتاتتىم، ئەيساخان بىلەن كۆزلىرىمىز ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىمنى بىلىپ ئۇلگۈرگەنىدى. «بولىدۇ» دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. مۇنداق ۋاقىتلاردا رازۋېدچىكلار بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىنى قۇلاق بىلەن ئەمەس، بەلكى بىر قاراشتىلا سېزىپ يېتەلەيدۇ. دۇشمەن ئۇدۇلىمىزغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزۈمنى ئاتتىم، قالغان ئۇچەيلەنمۇ مەسلىھەتلىشۇالغاندەكلا تەڭلا خەندەككە ئۆزىنى ئېتىشتى. ھەش - پەش دېگۈچە «تىل» زۇۋان سۇرمەيلا تۇتۇلدى، بىرىمىز ئاغزىغا لۆڭگە كەپلىدۇق، ئىككىمىز قولىنى كەينىگە قايرىپ باغلىدۇق. ئۇ بۇنداق بولۇشىنى ئويلىمىغان بولۇشى تەبىئىي، قورققىنىدىن غال - غال تىترەپ تۇراتتى.

«تىل» نى دەم كۆتۈرۈپ، دەم سۆرەپ يۈرۈپ، سىم توساقنىڭ سىرتىغا ئېلىپ چىقتۇق، ئۇ يەردىن دالدىراق يەر تاپقۇچە، يەنى جىراغا چۈشكىچە تاڭ ئېتىپ كەتتى.

جىراغا چۈشكەندىن كېيىنمۇ ئۆزىمىزنى يوشۇرغۇدەك جاي تاپالماي خېلىغىچە ماڭدۇق. بىز يالاپ ماڭغان، ئىككى قولى كەينىگە قىلىپ باغلانغان ئەسىر ئېگىزغىنە، قارىمىتۇق كەلگەن ئادەم ئىدى. ئۇ سوغۇقتىن تۇگۈلۇپ، شۇمشىيىپ كەتكەنىدى. شادا پاچاقلىرىنى كۆتۈرۈپ ماڭالمايۋاتقانىدەك پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەيتتى. تۇيۇقسىز جىرادا بوران چىقىپ كەتتى. بوران دەھشەتلىك چىقىراپ، ئۇشقىرتىپ تۇراتتى. سوغۇق مەڭزىمىزنى،

بۇرۇن ئۇچىمىزنى چېقىپ ئۆتەتتى. بىز ئاخىرى ئۆڭكۇرنى بايقىدۇق ۋە سوغۇقتىن دالدىلىنىش ئۈچۈن ئۇ يەرگە كىردۇق. غار ئانچە ئۇزۇن ۋە چوڭ ئەمەس ئىدى. خۇددى ئادەملەر ئويۇپ قېزىپ ياسىغاندەك چاققانغىنە ئىدى، ئەمما، بىزنى سوغۇقتىن دالدا قىلىپ تۇرالايتتى، ھەددىدىن زىيادە ھېرىپ كەتكەنىدۇق. شۇڭا، ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئۆزىمىزنى تاشلاپ ئولتۇردۇق ئەيسا-خان يېنىدىن تاماكا چىقىرىپ ئەسىرگە بىر تال سۇندى. ئەسىر نېمە قىلارىنى بىلمىگەندەك ئۇنىڭغا يەر تېگىدىن قاراپ ـ قاراپ قويدى.

— ھە، قېنى ئال! — دېدى ئەيساخان ۋاخانچە سۆزلەپ، — سىگارت چەك.

زېمىنىمىزغا باستۇرۇپ كىرگەن دۇشمەن ئەسىرگە چۇشكە-نىدى. سۆزلىشىشكە پايدىلىق بولىدۇ، دەپ قاراپ سەپەرگە ئاتلا-نىش ئالدىدا ئاندا ـ مۇندا ۋاخانچە سۆزلەرنى ئۆگەنگىنىدۇق. گەرچە بۇ تىلدا كۆپ مەقسەتنى ئۇقتۇرالمىساقمۇ، لېكىن ئادەت-تىكى سۆزلەرنى قىلالايتتۇق، ئەيساخاننىڭ ۋاخانچە سۆزلىرىنى «تىل» چۇشەنگەنىدى. ئۇ ئەپۇ سورىغاندەك ئىككى قولىنى جۇپ-لەپ، ئەيساخانغا بېشىنى ئېگىپ سالام قىلدى ۋە ئۇ تەڭلىگەن تاماكىنى ئالدى. ئەيساخان سەرەڭگە چېقىپ بەردى. بىزمۇ بىر تالدىن تۇتاشتۇرۇپ چېكىشتۇق، تاماكا چېكىپ ئولتۇرۇپ، بىز چالا ـ بۇلا بىلىدىغان ۋاخانچە سۆزلەر بىلەن پاراڭلاشتۇق.

ئەسىرنىڭ ئىسمى راجا ئىدى. ئۇ ھىندىستاننىڭ ئەڭ چەت-تىكى غەربىي بېنگال شتاتىنىڭ ۋاخان يېزىسىدىكى كەمبەغەل دېھقانىنىڭ بالىسى بولۇپ، مەملىكىتىدە يولغا قويۇلغان «ئومۇ-مىي سەپەرۋەرلىك» نەتىجىسىدە مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇلغا-نىكەن. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن قارىغاندا، ئۇ بۇ ئۇرۇشقا ئەسكەر بولغىنىغا نارازىدەك قىلاتتى. بىز پارىڭلىمىزنى ئاستا ـ ئاستا بىزگە كېرەكلىك مەلۇماتلار تەرەپكە يۆتكىدۇق.

بىز راجانى ئەسىرگە ئالغان ئېگىزلىك، دۈشمەن ئارمىيە-سىنىڭ دۆلىتىمىز تېررىتورىيىسى ئىچىدىكى مۇھىم، مەركىزىي بازىلىرىدىن بىرى ئىكەن. ئۇنىڭغا يەنە بىر قانچە تايانچ بازىلار قارايدىكەن. ئۇنىڭ ئېيتىشچە، بۇ ئېگىزلىكنىڭ مۇداپىئەسى ئىنتايىن كۈچلۈك بولۇپ، ئۇ يەرنى ئالاھىدە خىلالانغان قىسىم ساقلايدىكەن ھەمدە بۇ ئېگىزلىكنىڭ ئەتراپىغا ئۈچ قەۋەت مىنا كۆمۈلۈپ، پەقەت يالغۇز ئايال سوقما يول قالدۇرۇلغانكەن. ئېگىزلىكنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى جىرادىن باشلاپ، ئېگىزلىكنىڭ چوققىسىغا قەدەر ئوق كۈچى پوتىيى جايلاشقان، تۆت ئەتراپى ئوستى ئوچۇق ئاكوپلار بىلەن قورشالغانكەن. بىز بۇ ئېگىزلىك-نىڭ خەرىتىسىنى «تىل» نىڭ دېگەنلىرىگە ئاساسەن قايتىدىن تولۇقلاپ سىزدۇق. پوتەي، ئاكوپلارنىڭ ئورنىنى، ئوق - دورا، ئوزۇق - تۇلۇك ئىسكىلاتلىرىنى سىزىپ كۆرسەتتۇق.

ئايشەم، مەن يۇقىرىقىلارنى غاردا دەم ئېلىپ ئولتۇرغاندا يازدىم. بىز بۇ يەردە ئارام ئالماقچى، چۈنكى، بىز بىر سوتكىدىن بېرى ئۇيقۇسىز بولغاچقا ھېرىپ - چارچاپ، ھېچ ماڭغۇدەك ھالىمىز قالمىدى. قېنىپ ئۇخلىۋالساق، قاراڭغۇ چۈشكەندە بۇ يەردىن قىسىمىمىزغا قاراپ يول ئالىمىز.

* * *

سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، ساڭا بۇ خەتنى قانداق داۋاملاشتۇرۇپ يېزىشىمنى بىلەلمەيۋاتىمەن. چۈنكى، تۇنۇگۈندىن بېرى بىز كەيىنى - كەينىدىن شۇنداق كۆڭۈلسىز ئۇچۇشسىزلىققا دۇچ كەلدۇقكى، بۇ توغرىدا يېزىشقا ھەقىقەتەنمۇ نومۇس قىلىمەن. راست، بىز رازۋېدچىكلار ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇنداق ئىشلارنى خەق ئاڭلىسا راستىنلا سەت تۇرىدۇ...

غاردا ئۇخلاپ ئويغانغىنىمىزدا تېخى يورۇق چۈشمىگەنىدى.

تۇنۇگۈن كېچە ۋە ئالدىنقى كۈنى يىگىرمە سائەتكە يېقىن ۋاقىت ئىچىدە كۆز يۇممىغان، ئاي دالىدا قار كېچىپ يۇرگىنىمىز ئۈچۈن لايەك ئېزىلىپ ئۇخلاپ كەتكەنلىكىمىز تەبىئىي. «ئۇيقۇ - ئۆلۈم» دەيدۇ، بۇ راست، ئويغانساق، ھېلىقى ئەسىر، يەنى «تىل» يوق. . . ئۇخلىغاندا، نۆۋەت بىلەن كۆزەت قىلغاندۇق. ئەڭ ئاخىرىدا كۆزەت قىلغان تۇرسۇن بىخەستەلىك قىلىپ مۇگدەپ قالغانىكەن. «تىل» شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قېچىپ كېتىپتۇ. رازۋېدچىكلار ئۈچۈن «تىل» نى قاچۇرۇپ قويۇش ھەقىقەتەن نومۇس قىلىدىغان ئىش. ئۇنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىنى بىلگىنىمىزدىن كېيىن ھەممىمىز نومۇستىن بىر - بىرىمىزنىڭ يۈزىگە قارىيالمايلا قالدۇق.

ئەمدى دەرھال ئاتلىنىشىمىز كېرەك. بولمىسا، «تىل» نىمىز بۇ يەرگە دۈشمەنلەرنى باشلاپ كېلىشى مۇمكىن. شۇ ئۇي - خىيالدا دەرھال يولغا چىقتۇق. كۆكنى تۈمان باسقاندەك قىلاتتى، چۈنكى، ئەتراپ قازاننى دۈم كۆمتۇرۇپ قويغاندەك ناھايىتىمۇ سەت قاراڭغۇ ئىدى. كۆز ئالدىڭدىكى نەرسىنىمۇ ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى. شۇنداق قاراڭغۇدا يۈك - تاقلىرىمىزنى يۈدۈپ، قىسىمىمىز بار، دەپ پەرەز قىلغان تەرىپىمىزگە قاراپ يول ئالدۇق، لېكىن شەرققە كېتىۋاتىمىزمۇ، غەربكە ھېچ بىلەلمىدۇق، راستىنى ئېيتىسام، غاردىن چىققىنىمىزدا قايىقىنىڭ شەرق، قايىقىنىڭ غەرب ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەلمەي قالغانىدۇق.

بىر كېچە توختىماي يول ماڭدۇق، نەچچە ئېگىزلىكتىن ھالقىدۇق. نەچچە جىرادىن ئۆتتۇق. تاڭ يورۇقىدا، بىر دەريا بويىغا يېتىپ باردۇق. دەريا كەڭ ۋە سۇيى ئۇلۇغ ئىدى، خۇددى تاشقىنىدەك قىرغاقلارغا ئۇرۇلۇپ، قېنىغا پاتماي ھەيۋە قىلىپ ئاقاتتى. دەريانى كۆرگىنىمىزدىن كېيىنلا ئادىشىپ قالغانلىقىمىزنى سەزدۇق.

— ئېزىقىپ كەتكەن ئوخشىمامدۇق؟ — دېدى بىرىنچى بو-

لۇپ تۇرسۇن ئەتراپقا قاراپ.

— قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ ساي - جىرالىرى، ئېگىزلىكلىرى خۇددى بىر ئادەمنىڭ قولىدا ياسالغانىدەك ئوخشاشلا ئىكەن. — دېدى مۇمىن ئەجەبلىنىشنى يوشۇرماي.

ئۇنىڭ دېگىنى راست ئىدى. قاراقۇرۇم تاغلىرى بۇقا بوينىدەك قات - قات بولغىنى بىلەن يېڭى كەلگەن كىشى ئۇچۇن ئۇنىڭ قاتلىرى، ساي - جىرا، چوققىلىرى، ئوخشاش كۆرۈنەتتى. شۇڭا، بۇ يەردە يول يۇرگەن كىشى كېچىسى ئەمەس، كۈندۈزىمۇ ئاسانلا ئېزىقىپ قالاتتى... شۇ تاپتا مەن پىقىرىتىپ قويۇپ بەرگەن كىشىدەك، بېشىم قېيىپ تۇرۇپلا قالدىم، خىيالىمنى بۆلۈپ، ئەيساخان ئېغىز ئاچتى:

— راست، ماڭغان يولىمىز، كەلگەن يولىمىزغا ھېچ ئوخشىمايدۇ، كېلەشىمىزدە بۇنداق ئۇلۇغ سۇ ئاقىدىغان دەريانىمۇ كۆرمىگەنىدۇق. بىر نەچچە سايدىنغۇ كېچىپ ئۆتكەن، ئەمما بۇنداق ئۇلۇغ سۇنى كۆرمىگەن.

— بەلكىم شۇ سايلارنىڭ بىرەرسىگە كەلكۇن كەلگەندۇ...

— قارا سېنى، — دېدى مۇمىن تۇرسۇننىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — كەلكۇن دېگەن قارا قىشتا كەلمەيدۇ، يازدا كېلىدۇ.

يولدىن ئادىشىپ كەتكەنلىكىمىزدە گۇمان يوق ئىدى. ھاۋا تۇمانلىق بولغاچقا، تەرەپلەرنىمۇ پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. رازۋېدچىكلار ماڭا: «ئەمدى قانداق قىلىمىز، قايىاقا ماڭىمىز؟» دېگەندەك قارىشىپ تۇراتتى. يولنى كۆرسىتىدىغان خەرىتىنى قۇرۇق يەر تېپىپ قويۇپ، كومپاسنى توغرىلىدىم، قايتىدىغان تەرىپىمىزنى بىلىش ئۈچۈن بۇنىڭدىن باشقا ياخشىراق چارە يوق ئىدى.

كومپاس ئىستىرىلكىسى كۆرسەتكەن نىشانغا قاراپ يول ئالدۇق. بىز كېچىدىن بېرى شەرق تەرەپكە كېتىپ قالغان ئىكەنمىز، ئەمدى غەربكىرەك يول ئالدۇق. سۇيى ئۇلۇغ دەريا يان

تەرىپىمىزدە قالدى. بىر داۋاندىن ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ ئۆتتۇق. ئالدىمىزدا يەنە بىر دەريا كۆرۈندى. كومپاس ئىستىرىلكىسى كۆرسەتكەن نىشانغا ئاساسلانغاندا، بۇ دەريادىن ئۆتۈشىمىز كېرەك ئىدى.

دەريا ئانچە كەڭ ئەمەس ئىدى، ئەمما چوڭقۇردەك قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، دەريانىڭ يۇقىرىسى بىلەن تۆۋەن تەرىپىنىڭ ئېگىزلىكىدە ئوبدانلا پەرق بولغاچقا سۇ بەكلا تېز ئاقاتتى، سەللا ئېھتىيات قىلمىساق، بىزنى ئېقىتىپ كېتەتتى. شۇڭا خېلىغىچە مۇڭاپىق كېچىك ئىزدىدۇق. ئاخىرى سۇ يېيىلىپ ئاقىدىغان يەرنى ئۇچراتتۇق. ئۇ يەرگە چوڭراق تاشلارنى قويۇپ، شۇنىڭغا دەسسەپ ئۆتسەك ئۆتكىلى بولىدىغاندەك قىلاتتى، بىز توختىدۇق، بىر تالدىن تاماكا چېكىشىپ دەم ئالدۇق.

— ئاۋۋال ئۆتىدىغان «كۆۋرۈك ياسايلى، — دېدىم ئويۇمنى سۆزلەپ، — ھەر قەدەمدە بىردىن تاش قويىمىز، يەنە قايتىپ كېلىپ، بىردىن تاش كۆتۈرۈپ ماڭمىز.

رازۋېدچىكلار قوشۇلدى، بۇ سۇدىن ئۆتۈش ئۇچۇن بۇنىڭدىن ياخشىراق چارىمۇ يوق ئىدى، ياز بولسىغۇ سۇنى كېچىپ ئۆتۈۋېرەتتۇق. ئەمما ھازىر تاغدا، قەھرىتان سوغۇقتا سۇنى كېچىپ ئۆتىمىز دېسەك، ئۇ قانقا ئۆتۈپ بولغىچە پۇتلىرىمىز توڭلاپ ئۇششۇپ، جېنىمىزدىن ئايرىلىپ قېلىشىمىز تۇرغانلا گەپ ئىدى.

يۈك - تاقلىرىمىزنى ئولتۇرغان جايىمىزدا قويۇپ قويدۇق. مەن بىرىنچى بولۇپ يوغان تاشنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ كېلىپ سۇغا قويدۇم، مېنىڭدىن كېيىن تۇرسۇن. . . مەن قايتىپ كېلىپ، يەنە بىر تاشنى كۆتۈردۇم. شۇ تەرىقىدە بىر سائەتتەك ئىشلەپ، تاش تىزىپ «كۆۋرۈك ياساپ چىقتۇق. يۈك - تاقلىرىمنى يۆدۈپ، بىر چامدامدىن ئارىلىق قالدۇرۇپ تىزىلغان تاشلارغا كېيىك سەكرىگەندەك سەكرەپ - تاقلاپ دەسسەپ بىرىنچى بولۇپ مەن ئۆتتۇم، مېنىڭدىن كېيىن تۇرسۇن، ئاخىرىدا

ئەيساخان ئۆتتى، ئەمما...

دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ، يۈك - تاقلىرىمنى قويۇپ تۇراتتىم. تۇيۇقسىز مۆمىننىڭ:

— لېيەنجاڭ، ئەيساخان ئۇستام... — دەپ ۋارقىرىغىنى ئاڭلاندى.

ئىتتىك ئۆرۈلۈپ قاردىم. تۇرسۇن ئۆتۈپ بولاي دەپ قالغانىدى. مۆمىن تاشقا دەسسەپ، سۇغا قاراپ تۇراتتى. ئەمما، ئەيساخان كۆرۈنمەيتتى. يۈرىكىم قارات قىلىپ قالدى.

— نېمە بولدى؟ — دەپ ۋارقىردىم.

— ئەيساخان ئۇستام ئېقىپ كەتتى. — دېدى مۆمىن.

پەقەت شۇ چاغدا، سۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا، سۇ دومىلىتىپ ئېقىتىپ كېتىۋاتقان ئەيساخاننى كۆرۈپ قالدىم - دە، دەريا‌غا يۈگۈردۈم، تۇرسۇن ماڭا ئەگەشتى، مۆمىنمۇ سۇغا چۈشتى. ئەمما، ئەيساخاننى قۇتقۇزۇشقا مۇمكىن بولمىدى.

جېنىم ئايشەم، سەن تاغ سۇيىنى كۆرۈپ باقمىغان، بىلمەيسەن تاغ سۇيى ئالدىدا سەن كۆرگەن دەريا - ئۆستەڭ سۇلىرى ئۆلۈك سۇغا ئوخشايدۇ، تاغ سۇيى بولسا، تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاقىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ ئېگىزدىن پەسكە چۈشىدىغان بولغاچقا خۇددى توگمەننىڭ نۇرىدىن چۈشۈۋاتقان سۇدەك تېز، شىددەتلىك بولىدۇ. شۇڭا بىز ئويلىمىغان ھادىسە - پاجىئە كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە يۈز بەردى. ئەيساخان تاشقا تېيىلىپ يىقىلىپ چۈشكەن، ئۇ ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغىچە تېز، شىددەتلىك ئاقىدىغان ئەركەك تاغ سۇيى ئۇنى ئېقىتىپ، چوڭقۇر جايغا ئاپىرىپ بولغان، بۇ پەرىزىمىز. بىز ئەيساخاننىڭ قانداقلارچە يىقىلىپ چۈشكەنلىكىنى كۆرەلمىگەن بولساقمۇ، شۇنداق پەرەز قىلىشقا بولىدۇ... مەن ئۇنى كۆرگەندە ئۇ بىر چۆكۈپ - بىر لەيلەپ، دومىلاپ ئېقىپ كېتىپ باتاتتى، دەم قوللىرىنى پۇلاڭشىتاتتىيۇ، دەم يوقىلىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن خېلىغىچە

سۇ كېچىپ يۇگۇرۇپ باقتۇق. ئەمما، چوڭقۇر يەرگە يېقىن بارالمىدۇق. ئاخىرى قىرغاق بويلاپ يۇگۇردۇق، سۇ ئېقىتىپ كېتىۋاتقان، بىر كۆرۈنۈپ، بىر كۆرۈنمەيۋاتقان ئەيساخانغا بەرد- بىر يېتىشەلمىدۇق. تاغ سۇيىنىڭ ئېقىشى بىزنىڭ يۇگۇرىشد- مىزدىن نەچچە ھەسسە تېز ئىدى. ئاقىۋەت يولىمىزنى تاغ تو- سۇپ، دەريا ياقىلاپ يۇگۇرۇش مۇمكىن بولمىغاندىلا توختاشتۇق - دە، كۆز يېشى قىلىشتۇق.

ئاھ، ئايشەم، شۇ مىنۇتلاردىكى ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغ- لاشلىرىمىز، ئۇن - تىنسىز ناله - زارىمىزنى كۆرسەڭ ھۆكۈرەپ يىغلاپ كېتەر ئىدىڭ. بىز جەڭچى، ئۇنىڭ ئۇستىگە دۇشمەنلەر ئىشغال قىلىۋالغان زېمىنىمىزدا ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋاتقان بولغاچ- قا، يىغا - زاره قىلالمىدۇق، ئەمما، قايغۇ - ھەسرەتتىن يۇرەك- لىرىمىز پاره - پاره بولۇپ كەتتى. گويا تاغلارمۇ چاك - چاك يېرىلىپ كەتكەندەك، دەريا سۇيى بولسا، تېخىمۇ قايغۇلۇق شار- قىراۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

ئاھ. . . رەھمەتلىك ئەيساخان ياخشى ئادەم ئىدى. ئۇ ھەر زامان جاپادا ئالدىدا، راھەتتە كەينىده، ئىدى. ھېچنېمىدىن قورقمايتتى، جەڭده ئالدىغا ئېتىلىپ تۇراتتى، قەيسەر، قورقۇم- سىز بۇ باتۇرنى سۇ، ئەركەك تاغ سۇيى — شۇنچە ئەرزىمەس بىر نەرسە ھالاك قىلدى، بىزدىن ئايرىدى. ئەگەر ئۇ دۇشمەن ئوقىدا ئۆلگەن بولسا ئىدى، بىز ئۇنچە ئازابلانماس، ھەسرەت چەكمەس ئىدۇق. چۇنكى ئۇ جەڭچى ئىدى. جەڭچى دېگەن سۆز جەڭگە ئۆزىنى ئاتىغان ئادەم دېگەن سۆز. ئۇ جەڭده دۇشمىنى بىلەن قانلىق ئېلىشىپ قان تۆكسە، جان بەرسە ئورۇنلۇق بولـ- دۇ. لېكىن، بىچاره ئەيساخان سۇ بىلەن ئېلىشىپ جان بەردى.

جېنىم ئايشەم، ئۆلگەنىڭ كەينىدىن ئۆلگىلى، كەتكەنگە ئەگىشىپ كەتكىلى بولمايدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە، جەڭگە تەييار تۇرغان پۈتۈن سۇرۇك بىر قىسىم، بىزنى، بىزنىڭ ئاخبارات

ئېلىپ قايتىشىمىزنى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇ يەرگە تېزرەك بارماق ساق بولمايتتى. شۇڭا ئەيسانىڭ جەستىنى سۈزۈۋالالمىغانلىقىمىز ئۈچۈن بىر كۆزىمىز كەينىمىزدە يولغا راۋان بولدۇق.

قاراڭغۇ چۈشەي دېگەندە بىر زامانلاردا چارۋىچى ئولتۇرغان بولسا كېرەك، تاش بىلەن قوپۇرۇلۇپ، ئۈستى شاخ - شۇمبا بىلەن يېپىلغان تاشلاندۇق ئۆيگە يېتىپ باردۇق. ئۇ يەردىن ئۆتۈپ كەتسەك، بىز سوغدىن دالدىلانغۇدەك جاي تاپالىشىمىزغا ئىشىنەلمەي، شۇ يەردە تۇنىمەكچى بولدۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، سوغۇقمۇ كۈچىيىپ كەتكەنىدى. بايا ئەيسانىنى قۇتقۇزىمىز دەپ بىر هازا سۇ ئىچىدە يۈرگىنىمىز ئۈچۈن، ئۆتۈك، شىملىرىمىز مۇز بولۇپ كەتكەنىدى. پۇتلىرىمىز مۇزغا ئايلىنىپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى. سوغدىن كاسىلداپ تىترەيتتۇق. شۇڭا، ئۇ ئۆيگە كىرىپ، ئوت يېقىپ، ئىسسىنماي بولمىدى. ئەتراپنى تىمىسقىلاپ ئىزدەپ يۈرۈپ، چاۋا - چاتقال، كالا قىغى دېگەندەك نەرسىلەرنى تاپتۇق - دە، ئۆي ئىچىگە گۈلخان ياقتۇق، مەيدىمىزنى ئوتقا قاقلاپ ئولتۇردۇق. ئەمما، دۇمبىمىز مۇزلاپ تۇراتتى، چۈنكى هېچ نەرسە يوق ئىشىكتىن گۈرۈلدەپ سوغ ئۆتۈپ تۇراتتى. ساڭا بۇ خەتنى شۇ يەردە ئوتسىنىپ ئولتۇرۇپ يازدىم.

* * *

سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، ئەسلىي بۇ سەپەر خېتىمدە ساڭا ئۆزۈمنىڭ جەڭگىۋار كەچمىشلىرىمنى، قارا قۇرۇم تاغلىرىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل قىش مەنزىرىسى بىلەن قوشۇپ يازماقچى ئىدىم، ئەپسۇسكى، تەقدىرىمىز شۇنداقمىكىن، خېتىمدە جاپا - مۇشەققەتلىك كەچمىشلىرىمىزنى، قايغۇ - هەسرىتىمىزنى يېزىشقا مەجبۇر بولۇپ قالدىم، خەتلىرىمنى كۆرۈپ، مېنى نېمىدېگەن چىدىماس، يىغلاڭغۇ ئادەم بۇ، دەپ قالارسەنمۇ؟ . . .

راست، بۇ تۆت كىشىلىك رازۇبدچىكلار ئەترىتىمىزگە كەلـ گۈلۈك كەينى - كەينىدىن كەلگىلى تۇردى. مەن خېتىمدە بۇ كۆڭۈلسىزلىكلەرنى يازماي ئۆتۈپ كېتەلىشىم مۇمكىنمۇ؟ ياق، ياق. . .

ئاخشام ھېلىقى تاشلاندۇق ئۆيدە بىر كېچە ئوتسىنىپ ياتـ تۇق. لېكىن تۇزۇكرەك ئۇخلىيالمىدۇق، يەنى ياخشىراق ئۇخـ لاش بىزگە نىسىپ بولمىدى. مۇمىن تۇنۇگۈن سۇ ئىچىدە بىزـ دىن ئۇزاقراق يۈرگەنىدى سوغۇق ئۇنىڭ ئىلىك - ئىلىكلىرىگە ئۆتۈپ كەتكەن بولسا كېرەك. بېشى يەرگە تېگەر تەگمەستىنلا جۆيلىگىلى تۇردى.

— مۇمىن، مىجەزىڭ يوقمۇ نېمە؟ — سورىۋىدىم، ئۇ:

— ياق، مەن ياخشى. — دېدى.

شۇ ئارىدا تۇرسۇن ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتۇپ كۆرۈپ، چۆـ چىگەندەك ئاھاڭدا:

— لېيەنجاڭ، ئۇ ئوت - كاۋاپ بولۇپ كېتىپتۇ، — دېدى.

مەنمۇ مۇمىن تەرەپكە سۇرۇلۇپ بېرىپ، ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتۇپ كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتىم. ئۇ راستىنلا ئوت - كاۋاپ بولۇپ كەتكەن، تىنىقمۇ ئىتتىكلەپ قالغانىدى. نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى بىلەلمەي قالدىم. بىزنىڭ دورا - دەرمان، ئوزۇق - تۇلۇكمىزنى ئەيساخان يۈدۈڭالغانىدى. ئۇلار ئۇنىڭ بىلەن بىللە سۇدا ئېقىپ كەتتى، بىزدە ئەمدى دورىمۇ، يەيدىغان نەرسىمۇ قالمىغانىدى. مۇمىنگە بېرىدىغانغا بىرەر چىشلەم نان ياكى قىزىتـ مىنى چۈشۈرىدىغان بىرەر تال دورا بولغان بولسىمۇ كاشكى! . . .

مەن ئاخىرى ئورنىمدىن تۇردۇم، - دە، سىرتقا چىقىپ، لۆڭگەمنى قاردا ھۆل قىلىپ كىرىپ مۇمىنىنىڭ پېشانىسىگە قوي ـدۇم. بۇ ئۇسۇلدا ئۇ بىر ئاز ئارام ئالغاندەك بولدى. شۇڭا، ئۇنى ئارام ئالدۇرۇش ئۈچۈن تۇرسۇن بىلەن ئىككىمىز نۆۋەتلە ـشىپ، لۆڭگىلىرىمىزنى قاردا ھۆل قىلىپ، ئۇنىڭ پېشانىسىغا

قويدۇق تاكى سۇبھى يورۇغىچە شۇنداق قىلدۇق، كۆز يۇممـ-
ـدۇق. سۇبھىدىن يەرگە يورۇق چۈشكىچە، بىرەر سائەتلا دېگۈ-
دەك ئۇخلىغان بولدۇق ـ دە، يەنە ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ماڭدۇق.

بىزنى ئىس ئېلىپ كېتىش خەۋپى، سوغۇق ئازابى يەتمىگەـ-
ـدەك ئاچلىق قىيناشقا باشلىدى. سوغۇق يوز، بۇرۇنلىرىمىزنى
زەھەردەك چېقىپ ئۆتەتتى، دىرىلداپ تىترەپ تۇراتتۇق. بۇ ئېـ-
ـگىز تاغ رېئاكسىيىسىنىڭ تەسىرى ئىكەنلىكى تەبىئىي، تىنىقـ-
ـمىز تېزلىشىپ، نەپەس ئېلىشىمىز قىيىنلىشىپ كەتكەندى.
ئاچلىقتىن قورساقلىرىمىزنىڭ غورۇلدىشى، كوركىرىشى بىر ـ
ـبىرىمىزگە ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كۆڭلىمىز ئېلىشىپ بېشىمىز
قېيىپ تۇراتتى، ماغدۇرسىزلىقتىن قەدەم يۆتكىگىنىمىزدە تىز-
لىرىمىز ئېگىلىپ ـ پۈكۈلۈپ كېتەتتى. شۇنچىلىك ھارغان
ئىدۇقكى، قار ئۈستىگە موككىدە چۈشۈپ يېتىۋالغۇمىز كېلەتـ-
ـتى. لېكىن، ئۇنداق قىلىشقا ھەرگىز بولمايتتى. قار ئۈستىدە
يېتىپلا قالساق توڭلاپ قالاتتۇق.

مۇمىنىڭ يۈك ـ تاقلىرىنى تۇرسۇن ئۆزىنىڭكىگە قوشۇپ
يۈدۈۋالغاندى. ئۇمۇ قەدەملىرىنى ئاران ـ ئاران يۆتكەيتتى،
تۇرۇپ نېمىگىدۇر پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشەتتى. ئېغىر ـ ئېغىر
تىناتتى. مۇمىن بولسا، بىر تاياقنى ھاسا قىلىپ تايىنىۋالغانـ-
ـدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ قەدەملىرىنى مىڭ تەسلىكتە يۆتكەيتتى،
قەدەملىرىنى يۆتكىگەندە چىرايلىرى پۈرۈشۈپ كېتەتتى. كۆرۈـ-
ـنۈپ تۇرۇپتىكى، ئاغرىق ئازابىغا چىدىيالمايۋاتاتتى، ماغدۇرسىز-
لىق ئۈنى تېخىمۇ قىينىماقتا ئىدى. ئۇنىڭ چىرايى ئوبدانلا
قاردىاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ چىرايىنىڭ بۆلەكچىلا قاردىاپ كەتكەنـ-
ـلىكىنى ھېس قىلغىنىمدا، نېمىشقىدۇر تۇرسۇنغىمۇ سەپسېلىپ
قارىغۇم كېلىپ قالدى. ئۇنىڭمۇ مۇمىنگە ئوخشاش كۆزلىرى
ئولتۇرۇشۇپ — ئورا كۆز بولۇپ قالغان. قاردىاپ جۈدەپ، مەڭز
سۆڭەكلىرى كۆرۈنۈپلا قالغانىدى. ئۇمۇ مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇر-

غان كۆزلىرى بولمىغىنىدا، گۆردىن ئېچىۋالغان جەسەتكىلا ئوخشايتتى. بۇ ئوي كۆڭلۈمدىن كەچكەندە، ئۆزۈمنىڭ رەڭگى - روھىمنىڭ قانداقلىقىنى بىلگۈم كېلىپ، تۇرسۇندىن سوراپ قالدىم:

— تۇرسۇن، ماڭا قاراپ باققىنە، مەنمۇ قارىداپ كېتىپتىمەنمۇ؟

— سورىمايلا قويۇڭ لېيەنجاڭ، — دېدى تۇرسۇن چىرايىمغا سەپسېلىپ قاراپ تۇرۇپ، — كۆمۈرخاڭدىن ھازىرلا چىققانسىدەك بولۇپ قاپسىز، كۆزلىرىڭىز چاچقان تۆشۈكىگىلا ئوخشاپ قاپتۇ...

دېمەك، ھەممىمىز ئوخشاش ھالدا ئىدۇق. مېنىڭ ھالىم-نىڭمۇ تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ئىدى. قورسىقىم بەكلا ئېچىپ كەتكەچكە، ئۇچەيلىرىم تارتىشىپ تۇراتتى. كۆڭلۈم ئېلىشاتتى، بېشىم قاياتتى، نەپەس ئېلىشىم ئازابلىق ئىدى. ئايىغىمغا تاش باغلاپ قويۇلغاندەك، پۇتلىرىمنى تەستە يۆتكەيتتىم. مۆمىن بىلەن تۇرسۇنغا ئوخشاش، پات - پات نېمىگىدۇر پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشەتتىم.

تۇرسۇن ئىككىمىزدىن مۆمىننىڭ ھالى خاراب ئىدى. ئۇ تاياقتا تايىنىپ ماڭغان بىلەن كۆپرەك يىقىلىپ چۈشەتتى، يۆلەشتۇرسەممۇ تەستە ئورنىدىن تۇراتتى. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، ئۇ ئاغرىق ئازابىغا چىشىنى چىشلىغا بېسىپ، چىداپ يول يۈرۈۋاتاتتى. پات - پات ئولتۇرۇۋالاتتى. دېمەك، ئۇنىڭ ماڭغۇدەك مادارىمۇ قالمىغانىدى. ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇش ئۇچۇن شۇنچە كۈچەپ يۆلەشتۇرسەممۇ، ناھايىتى تەستە ئورنىدىن تۇراتتى. ئۇنى يۆلەپ ماڭمەن دەپ مەنمۇ يىقىلىپ چۈشەتتىم. ئۇ سەللا مېڭىپ، ئۆزىنى تاشلىۋېتەتتى، مۆمىن ئەڭ ئاخىرقى كۈچىنى سەرپ قىلىۋاتاتتى.

قېرىشقاندەك قار چۈشۈشكە باشلىدى. بىز مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپ، كېتىپ باراتتۇق، مۆمىن نېمىگىدۇر پۇتلىشىپ

يىقىلىپ چۈشتى، مەن ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ تەڭلا يىقىلدىم. مۆمىن توساتتىن ۋايجانلاپ كەتتى. ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچە بوش، زەئىپ ئىدىكى، گويا يەر تېگىدىن ئاڭلىنىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. «نېمە بولغاندۇ؟» دېگەن ئەندىشىدە ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ باقتىم، مىدىر-لىتالمىدىم. كېيىن ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىنى تۇتۇپ كۆردۈم، سول پۇتىنىڭ ئوشۇقىنى تۇتقىنىمدا ئۇ تېخىمۇ ئازابلىق ۋايجانلاپ كەتتى. قارىغاندا، ئوشۇقىدىن چىقىپ كەتكەندەك قىلاتتى. ئا-مالسىز ئۇنىڭ يېنىدا بىر ھازا قار ئۈستىدە سوزۇلۇپ ياتتۇق.

پەرىزىم توغرا بولۇپ چىقتى. ماڭماقچى بولۇپ، مۆمىننى يۆلەشتۇرۇپ تۇرغۇزغىنىمدا دەسسىيەلمەي قالدى، ئامالسىز ھاسسىسىنى قولتۇقىغا توغرىلاپ كەستۇق، ئۇ ھاسىنى ئوڭ قولتۇقىغا قويۇپ، سول پۇتىنى يەرگە تەككۈزمەي دىڭگوسلاپ ماڭدى. شۇنداق قىلماي ئامالىمىز يوق. چۈنكى، بىز توختاپ قالماي مېڭىشىمىز، ئامالىنى قىلىپ، قىسىمىمىز تۇرغان يەرگە بېرىشىمىز كېرەك ئىدى. ئۇلار بىز ئېلىپ بارىدىغان ئاخباراتنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ تۇراتتى.

لېكىن، كۆپ ماڭالمىدۇق، مۆمىن قەدەمدە بىر يىقىلغىلى تۇردى، بىچارىغا ئىچىم ئاغرىيتتى، ئۇ خېلىدىن بېرى كۆزىنى ئاچماي، چۈشىنىكسىز بىر نېمىلەرنى جۆيلىگەندەك سۆزلەپ مې-ڭىۋاتاتتى، تۇرسۇنمۇ ئاران - ئاران چامدايتتى، قەدىمىنى مىڭ جاپادا يۆتكەيتتى. ئەمما، «مۆمىنىڭ يۈك - تاقلىرىنى تاشلىۋې-تىڭ، ئىككىمىز بىر يوتقاندا ياتارمىز» دەپ شۇنچە ئېيتسامۇ، «كېرەكلىك تاشنىڭ ئېغىرى يوق لېيەنجاڭ، ھاۋا بەك سوغۇق، كېرەك بولىدۇ...» دەپ ئۇنمايتتى. ئۇ «كېرەكلىك تاش» ئۇنىڭغا بۆلەكچىلا ئېغىرلىق قىلىۋاتاتتى. مېنىڭمۇ ھالىم تايىنـ-لىق ئىدى. ئاخىر قاراڭغۇ چۈشۈشتىن خېلى بۇرۇن، بەلكىم پېشىن ۋاقتى بولغاندۇ، ئۇچرىغان بىر ئېغىلغا دەم ئېلىش ئۇ-چۈن كىردۇق. ئۇ يەرنى ئېغىل دېگىنىم، ئىشىك، دېرىزىسى

يوق ئىدى. تاملىرى تاش تىزىپلا ياسالغان، ئۇستى توغرىسىغا ئوندەك ياغاچ قويۇلۇپ قوراي بىسىلىپ يېپىلغان، ئۇزۇن كەتكەن ئۆي ئىدى. ئەمما، ئاستى قىغ ئىدى.

ھېرىپ ھالىمىز قالمىغانىدى. ئۇچىمىز ئېغىلنىڭ بۇلۇڭىغا بېرىپ، قاپلىق يوتقانلىرىمىزنى قاتار قىلىپ سالدۇق، تام تەرەپكە تۇرسۇننى، ئوتتۇرىدا مۇمىننى بۇيرۇق بىلەن ياتقۇزدۇم، مەن چەتتە ياتتىم. ئۇچىلىمىز ېيتىشىمىز ھامانلا ئۇخلاپ كەتتۇق.

قانچىلىك ئۇخلىدىم، ۋاقىت قايسى چاغ بولدى، بىلمەيمەن، بىر چاغدا ئۇيقۇغا قانغاندەك بولۇپ ئويغاندىم. سەپداشلىرىمغا قاراپ باقماقچى بولۇپ سەرەڭگە ياقتىم. ئىككىنچى تال سەرەڭگىنى چاققىنىمدا تۇرسۇن ئويغاندى.

— نېمە بولدى لېيەنجاڭ؟ — دەپ سورىدى ئۇ ېيشىنى سەل كۆتۈرۈپ.

— ھېچنېمە، مۆمىنگە قاراپ باقاي دېۋېدىم. ئۇنىڭ ئەھۋالى قانداقراقكىن. . .

سۆزۈمنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدىم. چۈنكى، يۈز - كۆزلىرىنى سىلىۋېدىم، مىدىرلاپمۇ قويمىدى، ھەم مۇزدەك تۇيۇلدى، كېيىن بۇرنىغا ئالقىنىمنى تەگكۈزدۈم، تىنىق ئۇرۇلمىدى، چۆچۈپ كەتتىم.

— تۇرسۇن، ئۇنىڭ يۈرىكىنى تېكشاپ بېقىڭ، — دېدىم.

ئۇ مۆمىننىڭ سول تەرەپ كۆكسىگە قۇلىقىنى ياقتى، بويۇن تومۇرىنى تۇتتى، ھەتتا ئوڭ ېيلىكىنىڭ تومۇرىنىمۇ تۇتۇپ كۆردى. بىردىن يىغلامسىراپ تۇرۇپ:

— لېيەنجاڭ، ئۇ قازا قىپتۇ، — دېدى.

مۆمىننىڭ جان ئۈزگەنلىكىنى بايا بۇرنىغا ئالقىنىمنى قويغان چاغدىلا ھېس قىلغان، ئەمما «ئۇ ئۆلۈپ كەتكەنمۇ نېمە؟» دەپ ئويلاشقا جۈرئەت قىلالمىغانىدىم. چۈنكى، ئۇ ئوڭدىسىغا كۆزىنى يۇمۇپ، تاتلىق ئۇخلاۋاتقاندەك ياتاتتى. تۇرسۇننىڭ «ئۇ قازا

قىپتۇ» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ، گويا توك سوقۇۋەتكەندەك سىلـ
كىنىپ كەتتىم. يۈرىكىمنى گويا بىرى تارتىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ
كەتتى. كېيىن ئىچىمدىن يىغا قىيانى ئۆرلىدى. سەۋر
قىلىشىم، ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىشىم كېرەك ئىدى. چۈنكى جەڭچى
دېگەن ئۇرۇش مەزگىلىدە جېنىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ يۈرگەن
بولىدۇ. ئەجەل دائىم ئۇنىڭ ئەتراپىنى پەرۋانىدەك ئايلىنىپ
يۈرىدۇ. شۇڭا بىر جەڭچى قازا قىلغاندا، كوماندىر بولغان كىشى
ئىچىدە يىغلاپ هازا تۇتۇشى، كۆز يېشىنى هايات جەڭچىلەرگە
كۆرسەتمەسلىكى كېرەك. چۈنكى كۆز يېشى جەڭ مەزگىلىدە
ئاجىزلىقنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، باشقىلارغا يامان تەسىر بېرىدۇ.
ئەمما، شۇنچە قىلسامۇ بولمىدى. تېخى دۇشمەن بىلەن ئۇدۇلمۇ
ئۇدۇل ئۇرۇشماي تۇرۇپ، ئىككى جەڭچىدىن ئايرىلىپ قېلىشىم
ماڭا ئېغىر كەلگەنىدى. ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمىدىم ئېسەدەپ، بۇـ
قۇلداپ يىغلاپ تاشلىدىم. تۇرسۇنمۇ كۆز يېشى قىلدى.

قارا ئايشەم، ئۇلار هەر ئىككىسى بىزگە بىر ئېغىزمۇ گەپ
قىلالماي بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشتى، بۇ نېمىدېگەن پاجىئەلىك
ئۆلۈم ـ هە؟ ئەيسانىنغۇ سۇ ئېقىنتىپ كەتتى، گەپ ـ سۆز
قىلىشقا مۇمكىنچىلىك بولمىدى، دەيلى، مۆمىنگە نېمە بولدى،
ئۇنىڭ ئۇخلىغان پېتى جىمجىتلا ئۆلۈپ كەتكىنى نېمىسى؟ مۆـ
مىنىڭ يالغۇز ئاپىسىنى ئۇچراتسام، ئۇ ئوغلىنىڭ نېمە دەپ
ۋەسىيەت قىلغانلىقىنى سورىسا نېمە دەيمەن؟...

ئەڭ ئېچىنىشلىق ئىش شۇكى، مۆمىنىڭ جەستىنى ئېـ
لىپ كېتىشكە ئامال يوق ئىدى. شۇڭا، تاڭ ئاتقۇچە كۆز يېشى
قىلىپ ئولتۇردۇق. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ئۇن ـ تىنسىز بۇقۇلـ
داپ يىغلاپ، ئۇنى رەهىمسىزلىك بىلەن تاشلاپ كەتتۇق. چۈنـ
كى، ئۇنىڭ جەستىنى ئېلىپ كېتەلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس.
ئاچارچىلىق، ماغدۇرسىزلىق بىز ئىككىمىز ـ تۇرسۇن بىلەن
مېنى نىمجان قىلىپ قويغانىدى. قەدەملىرىمىزنى ئاران يۆتكەيتـ

تۇق. نەچچە قەدەم مېڭىپلا يىقىلاتتۇق، ئولتۇراتتۇق. راستىمنى ئېيتسام، بىزنىڭمۇ قارارگاھىمىزغا يېتىپ بارالىشىمغا كۆزۈم يەتمەيدۇ. ئەمما يېتىپ بارماي بولمايدۇ. چۈنكى، قوللىمىزدىكى دۇشمەننىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالى چۈشۈرۈلگەن خەرىتە بىلەن ئاخباراتنى تاپشۇرۇشمىز كېرەك. قوماندانلىق شتاب شۇ ماتېرىيالالارغا ئاساسلانغاندىلا بولغۇسى جەڭنىڭ ئىشەنچلىك پىلانىنى تۈزەلەيدۇ.

بىز كېتىپ بارىمىز، ئەمما شۇنچىلىك ئاستا، بۇنى كېتىپ بارىمىز، دېگەندىن كۆرە قىمىرلاپ تۇرۇپتىمىز دېگەن تۈزۈك. خۇددى چۆچەكلىرىمىزدە، «مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، قىردىن ئاشالماپتۇ» دېيىلگىنىگە ئوخشاش... تۇرسۇننىڭ ئەھۋالى مېنىڭ ئۈچۈن چاتاق، ئۇ بەجايىكى، تۇنۇگۈنكى مۆمىنگە ئوخشايدۇ. بىر - ئىككى قەدەم مېڭىپلا يىقىلىدۇ. مىڭ جاپادا يۆلەپ تۇرغۇزىمەن - دە، پۈت - قوللىرىنىڭ دىرىلدەپ تىترەپ تۇرغىنىنى سېزىمەن، ئامالسىز بىر دەم ئولتۇرايلى دەيمەن، يوق - تاقلىرىمىزنى دۆڭسىمان يەرگە قويۇپ، شۇنىڭغا يۆلىنىپ، ئاپتوماتنى گويا بىرى تارتىۋالىدىغاندەك چىڭ تۇتۇپ ئولتۇرىمىز. كۈن ئوچۇق، ئەمما سوغۇقمۇ قاتتىق. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇخلاپ قېلىشىمىزدىن قورقىمەن، چۈنكى ئۇخلاپلا قالساق، توڭلاپ قالىمىز. شۇڭا پات - پات تۇرسۇننىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ:

— ئۇخلاپ قالمىغانسىز، ئۇخلاپ قالماڭ جۇمۇ! — دەيمەن.

— ئۇخلىمىدىم، — دەيدۇ ئۇ زەئىپ ئاۋازدا.

راستىمنى ئېيتسام، ئاشۇنداق سۆزلەر بىلەن ئۆزۈمنىمۇ ئۇخلاپ قالماسلىققا ئاگاھلاندۇرىمەن. سەۋەبى ئاچلىق، سوغۇق مېنىمۇ ئاللىقاچان تۇگەشتۇرۇۋەتتى. بۇنىڭغا تاغ ھاۋاسىدا ئوكسىگېنىڭ ئازلىقى سەۋەبلىك نەپەس ئېلىشنىڭ قىينىلىقى قوشۇلۇپ، بېشىم قېيىپ ئاغرىپ، كۆڭلۈم ئېلىشىپلا تۇرىدۇ. پۈت - قوللىرىم سىرقىراپ ئاغرىيدۇ. يۈزلىرىم، قۇلاقلىرىم

سوغۇقنى سەزمەيدۇ. بۇ ھال ئوچۇق جايلىرىمىزدىكى ئاللىقاچان ئۇششۇپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا، قارارگاھىمىزغا، قىسمىمىزدىكىلەر بىزنى ساقلاپ تۇرغان جايغا يېتىپ بارالماي قېلىشىمىزدىن ئەنسىرەيمەن. ئەندىشەمنى كۆچەيتىپ، مېنى بىر شېرىن ئۇيقۇ قىينايدۇ. ئىشىنىمەنكى، تۇرسۇنمۇ شۇ ھالەتتە، شۇڭا ھاردۇقمىز چىقمىغان بولسىمۇ، ئىلاجسىز تۇرسۇننى چاقىرىمەن.

— تۇرسۇن، ماڭايلىمۇ، تۇرۇپ كېتەيلى، توڭلاپ قالمايلى يەنە.

— مەيلى، ماڭايلى! — دەيدۇ تۇرسۇن مۈگدەپ تۇرۇپ.

ئاخىر بىر - بىرىمىزنى يۆلەشتۈرۈپ يۈرۈپ، مىڭ جاپادا ئورنىمىزدىن تۇرىمىز. يۈك - تاقلىرىمىزنى يۈدۈپ، ئاپتوماتلىرىمىزنى سقىمداپ تۇتۇپ يولىمىزنى داۋاملاشتۇرىمىز، يەنى «مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، قىردىن ئاشالماپتۇ» دېگەندەك قىمىرلاپ تۇرىمىز...

بىر كۈن شۇنداق يول مېڭىپ، ئاران بىر جىلغىدىن ئۆتۈتۈق. بەختىمىزگە بىر خارابە ئۆي ئۇچرىدى. كۈن تېخى ئولتۇرمىغان بولسىمۇ شۇ ئۆيدە بىر كېچە ئارام ئېلىشنى لايىق كۆردۇم، چۈنكى ھېرىپ ماڭغۇدەك ھالىمىز قالمىغانىدى. شۇ ئۆيگە كىردۇق، تۇرسۇن ئىككىمىز ئورۇن - كۆرپىمىزنى يېقىن قىلىپ سېلىپ، يوتقانغا كىردۇق، ھارغىنلىق، ماغدۇرسىزلىق، سوغۇقنىڭ بىزنى بىھوش ھالەتكە كەلتۈرۈشى ئاچارچىلىق ئازابىنى يەڭدى، قورسقىمىز غولدۇرلاپ تۇرسىمۇ يوتقانغا كىرىپ كۆپ ئۆتمەيلا لايەك ئېزىلىپ ئۇخلاپ كەتتۇق.

بىر چاغدا ئويغىنىپ كەتتىم. پەمىچە يېرىم كېچە بولغان بولسا كېرەك، تۇرسۇن تېخى تاتلىق ئۇخلاپ ياتاتتى. يېنىك پۇشۇلدىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئەمما، مېنىڭ ئەمدى ئۇيقۇم كەلمەيتتى. چۈنكى، ئاچارچىلىق قىيناشقا باشلىدى، قورسقىم كۆرىكىرايتتى. خۇددى پاقا كۆرۈلدىغاندەك ئاڭلىناتتى. ئۇچەيلەر

ىرىم چاپلىشىپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى. يۈرىكىمنىڭ بېغىشىدىن كىمدۇر بىرى تارتىۋاتقاندەك ئىدى. بېشىم قېيىپ، كۆڭلۈم ئېلىشىپ تۇراتتى. نەپەس يېتىشمەي ئۆرىگە تىناتتىم. شۇ ھالەتتە ئۇزاق ۋاقىت قىينالدىم.

بىر چاغدا:

— تۇرسۇن، ئويغاندىڭىزمۇ؟ — دەپ چاقىردىم.

— ھەئە، ئويغاندىم، — دېدى ئۇ، ئەمما، ئاۋازى شۇنچىلىك زەئىپ ئىدىكى، يەر تېگىدىن ئاڭلانغاندەك تۇيۇلدى.

— تۇرۇپ كېتەيلى تۇرسۇن، پەمىچە تاڭ ئاتاي دەپ قالدى، بىر ئامال قىلىپ ماڭايلى، قىسمىمىزغا بالدۇرراق بارايلى.

— ماقۇل لېيەنجاڭ، قىسمغا بالدۇرراق بارايلى، شۇ چاغدا ھەممە ئىش ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. ئۇلار بىزنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈۋاتىدىغاندۇ ھەقىچان.

— شۇنداق بولماي... قوماندانلىق بىز ئېلىپ بارىدىغان ئاخباراتنى كۈتۈپ، يولىمىزغا تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرىدۇ....

«قوماندانلىق بىز ئېلىپ بارىدىغان ئاخباراتقا قاراپ تۇرىدۇ» دېگەن بۇ سۆز بىزگە باشقىدىن كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلاتتى. شۇ سۆز بىلەن جانلىنىپ، ئورنىمىزدىن تۇردۇق. يۈك - تاقلىرىمىزنى تاڭدۇق، يۈدىدۇق، قورال - يارىغلىرىمىزنى كۆتۈرۈپ يولغا چىقتۇق.

تاڭ ئاتقىچە يولنى خېلى ئاۋۇتتۇق. قۇياش چىقىپ، ئۇنىڭ شولىسى قار ئۈستىدە چاقناشقا باشلىغاندا، يەنە بولالماي قالدۇق. ھېرىپ، ماغدۇرىمىز قالمىغانىدى. پۇتلىرىمىز تىترەپ تۇراتتى. ئۆرە تۇرغىنىمىزدا ھازىرلا يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. بولۇپمۇ تۇرسۇننىڭ ئەھۋالى چاتاق ئىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى خىرە پىلدىرلاپ تۇراتتى. مەڭىز سۆڭىكى تومپىيىپ چىققان، يۈزلىرى قاپقارا بولۇپ كەتكەنىدى. قان دىدارى يوق ئىدى. ئاقىرىپ كەتكەن قانسىز لەۋلىرى گەز باغلاپ تۇراتتى.

ئۆرىگە تىناتتى. ئىشىنىمەنكى، مېنىڭمۇ ئەھۋالىم ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى.

تۇرسۇن ماڭالماي قالدى. ئۇ، ئامالسىز قار ئۈستىگە موككده چۈشتى - ده:

— لىيەنجاڭ، مەن بولالمىدىم. سىز ماڭا قارىماي كېتىۋېرىڭ، — دېدى.

— مەن سىزنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن، — دېدىم ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ قاراپ، — بىر ئامالىنى قىلىپ بىللە كېتىمىز.

— ياق، مەن ھازىر سىزگە ئوشۇقچە يۈك. مەن بىلەن كارىڭىز بولمىسۇن، قوماندانلىق شتاب بىزنىڭ ئاخباراتىمىزنى كۆتۈپ تۇرىدۇ. سىز ئۇنى بىر ئامالىنى قىلىپ يەتكۈزۈڭ لىيەنجاڭ. سىز مېڭىۋېرىڭ، ماڭا قارىماڭ. يول پەمىچە خېلى بار، مەن قارىغاندا بارالمايمەن.

— ياق، سىزنى ھەرگىزمۇ تاشلاپ كېتەلمەيمەن. كەلگەندە تۆت ئىدۇق. ئەمدى ئىككىمىز قالدۇق، ئىككىمىز ساق قايتىپ بېرىشىمىز كېرەك.

ئاخىرقىسى ئازۇيۇم ئىدى، لېكىن...

باشقىلار بىزنىڭ ئاخباراتىمىزنى كۆتۈپ تۇراتتى. ئۇنى قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن، قوماندانلىققا يەتكۈزۈپ بېرىشىمىز كېرەك ئىدى. لېكىن، بۇنى دەپ، تۇرسۇن ماڭا ھەر قانچە يۈك بولۇپ قالسىمۇ تاشلاپ كېتەلمەيتتىم. ئىككى جەڭچىدىن ئايرىلغىنىمنىڭ ئۆزىمۇ يېتىپ ئاشقۇدەك تالاپەت ئىدى. شۇڭا، بىر ئاز ياۋا كۆكتات تېپىپ كەلگۈم كېلىپ قالدى. قار ئاستىدا ھېچ بولمىغاندا، ئوت - چۆپ بولسىمۇ بار ئىدى. شۇلارنى بولسىمۇ تېپىپ كېلىپ يەپ، ئاچلىق ئازابىنى بىر ئاز بولسىمۇ تۇگەتمەكچى ۋە تۇرسۇن بىلەن بىللە قايتىپ كەتمەكچى بولۇپ، كۈنگەي تەرەپكە قاراپ ماڭدىم.

كۈن نۇرى ياخشى چۈشىدىغان جايغا بېرىپ، قارنى ئاۋۇال

پۇتلىرىم بىلەن نېرى ئىتتىردىم، كېيىن قولۇم بىلەن ئېچىپ ئوت - چۆپ ئاقتۇردۇم. لېكىن، خېلىغىچە ئاۋارە بولۇپمۇ ھېچنەرسە تاپالمىدىم. چۈنكى، تۇرغان جايىمىز تاقىر شېخىللىق جاي ئىكەن. يېگۈدەك بىرەر نەرسە تاپالىشىمدىن ئۈمىد ئۈزۈپ قايتتىم.

پۇتۇمنى سۆرەپ كېتىپ بارىمەن، قار ئۈستىدە بىر نەرسە سەكرەپ ماڭغاندەك ئىز قالدۇ. يۇك - تاقلىرىم تۇرسۇننىڭ يېنىدا قالغان بولسىمۇ، بېلىمدىكى ئوقدان، قولۇمدىكى ئاپتومات گويا مىڭ پاتمان ئېغىرلىقتا بىلىنىدۇ، بېشىم قېيىپ، كۆز ئالدىم قاراڭغۇلىشىپلا تۇرىدۇ. ئەمدى ھېچ سوغۇق سەزمەيمەن، گويا پۇتۇن بەدەنلىرىم كۆيۈشۈپ قالغاندەك، ئوچۇقى توڭلاپ كەتكەندەك ھېس قىلىمەن. ھېچ ماڭغۇم يوق. شۇنداق بىر شېرىن ئۇيقۇ قىستاپ كېلىۋاتىدۇكى، تۇرغان جايىمغىلا ئۆزۈمنى تاشلىغۇم، قىمىرلىماي يېتىپ، قېنىپ بىر ئۇخلىۋالغۇم كېلىدۇ. لېكىن بۇ ئوچۇق ئاي دالىدا، بەدەن ئاساسەن مۇزلاپ بولغاندا قاردا ئۇخلاش ئۆلۈم دېگەن سۆز. مەن بىر بىلىپ، بىر بىلمەي شۇنداق ئويلايمەن - دە، ئۆز ئۆزۈمگە ئېچىمدە «ئۇخلىما ئىمىن، ئۇخلىما، غەپلەت ئۇيقۇسىنى ئويلىما. ئالدىڭدا تۇرسۇن سېنى كۈتۈپ ياتىدۇ، ئېھتىمال بىر كۈنلۈك ياكى ئىككى كۈنلۈك نېرىدا، قوماندانلىق شىتاب، سەندىكى ھەربىي ئاخباراتقا موھتاج بولۇپ، يولۇڭلارغا تۆت كۆزى بىلەن قاراپ تۇرۇپتۇ. . . » دەپ خىتاب قىلىپ، مەدەت بېرىمەن. سەنتۇرۇلۇپ - سەنتۇرۇلۇپ ماڭىمەن، تۇرۇپ يىقىلىپ چۈشىمەن، مىڭ بىر جاپادا ئۆمىلەپ يۇرۇپ ئورنۇمدىن تۇرىمەن. تۇرۇپ كۆز ئالدىم قاراڭغۇلىشىپ كېتىدۇ. شۇنچىلىك قاراڭغۇلىشىدۇكى، گويا يېرىم كېچە بولغاندەك ھېس قىلىپ قالىمەن. ئاھ، ئايشەم، شۇنداق جاپادا تۇرسۇننىڭ يېنىغا كېلىپ، كۆرگىنىم نېمە ئىش بىلەمسەن ئۇ يۇك تاقىغا يۆلىنىپ، يۈزىنى كۆككە قارىتىپ، كۆزلىرىنى يۇ-

مۇپ ياتاتتى. مەن ئۇنى ئۇخلاۋاتىدۇ، دەپ ئويلىدىم، قولىدا بىر ۋاراق قەغەز تۇراتتى. بىر قېرىنداش قار ئۈستىگە چۈشۈپ كەتكەنىدى. قەغەزنى ئۇ شۇنداق چىڭ تۇتۇۋالغان ئىدىكى، قولىدىن ئاجرىتىپ ئالالمىدىم. ئەمما، ئۇنىڭغا يېزىلغان مۇنۇ خەتلەرنى سىنچىلاپ قاراپ ئاران ئوقۇيالىدىم: «ئىمىن لىيەنجاڭ — دەپ يازغانىدى ئۇ خېتىدە، — مەن بولالمىدىم، راستىنى ئېيتسام، جان تۇمۇشۇقىمغا كېلىپ قالغىنى نەۋاخ، پەقەت سىزگە تارتىشىپ ھەمدە ئاخباراتنى قوماندانلارغا بالدۇرراق يەتكۈزۈپ بېرىشلا بولاتتى، دېگەن ئوي بىلەن «ھايات» تۇرۇۋاتىمەن. لىيەنجاڭ، ئەمدى ماڭا قارىماڭ، سىز قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن قىسمىغا قايتىپ بېرىشىڭىز، ھەربىي ئاخباراتنى باشقىلارغا ساق تاپشۇرۇپ بېرىشىڭىز، ئەيسا‌خان ئۇستام بىلەن مۇمىنىنىڭ قەھرىمانلىق ئىشلىرىنى ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىشىڭىز كېرەك، ئەلۋىدا.»

«ئەلۋىدا» دېگەن سۆزنى ئوقۇپلا يۈرىكىم قارتىنىدە قىلدى، تۇرسۇننىڭ يۈزلىرىنى تۇتۇپ كۆردۈم، مۇز بولۇپ كەتكەنىدى. بېلەك تومۇرىنى، بوينىدىكى چوڭ تومۇرنى تۇتۇپ كۆردۈم. يۈرەك سوقۇشى توختىغانىدى. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، ئۇ «ئەلۋىدا» دېگەن سۆزنى يېزىپلا جان بەرگەنىدى. ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلىدىم، ئاچلىق ۋە ھارغىنلىقتىن زەئىپلىشىپ تىترەپ تۇرغان يۈرىكىم پارە - پارە بولۇپ كەتتى... تۆۋە، ئۇ مەن ئوت - چۆپ ئىزدەپ ماڭغاندا، ھايات ئىدى. مېنى «كۆپ ئايلانماڭ لىيەنجاڭ، بالدۇرراق قايتىپ كېلىڭ...» دەپ ئاگاھلاندۇرغانىدى. مەن قايتىپ كەلگۈچە بۇ دۇنيا بىلەن جىمجىت خوشلىشىپ، ئۇ دۇنياغا گەپ - سۆزسىز كېتىپ قالغىنى نېمىسى؟

بىز تۆت ئىدۇق، مەنلا ھاياتمەن، ئۈچ سەپدىشىم ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى. ئاخباراتنى شتابقا تاپشۇرۇپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداش مېنىڭلا زىممەمگە چۈشتى. لېكىن ئايشەم، راستىنى دېسەم، بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنداشقا كۆزۈم يەتمەيدۇ. چۈنكى، ھازىر

بەدىنىم بىر نەرسىنى سەزمەس بولۇپ قالدى. بۇ ھال كۆپ ئۆتمەي بىر پارچە مۇزغا ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىمدىن دېرەك بەرمەمدۇ؟... ھازىر ئويلىسام، تۇرسۇن رەھمەتلىك ئەتىگەندىن بېرى ئەزرائىلدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئۆلۈم بىلەن ئېلىشىپ كەلگەن، ياشاش ئۈچۈن، ۋەزىپىنى ئورۇنداش ئۈچۈن ئاخىرقى تىنىقىغچە ئۇرۇنغان. ئەمما، ئۇ يەنىلا جان بەردى. ھازىرقى ئەھۋالىم تۇرسۇنىنىڭ جان ئۈزۈش ئالدىدىكى ئەھۋالىغا ئوخشايدۇ، مەنمۇ ئەڭ ئاخىرقى تىنىقىمنى تىنىۋاتقاندەك قىلىمەن. شۇڭا ساڭا دەيدىغان سۆزلىرىمنى كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا قەغەز يۈزىدە بولسىمۇ دەۋالاي دەپ، قېرىنداش، قەغەزلەرنى قولۇمغا ئالدىم. تۇرسۇن ئۈچۈن ياش تۆكۈپ ئولتۇرۇپ، يۈقىرىقىلارنى ئەسلەپ يېزىپ قالدۇردۇم.

سۆيۈملۈكۈم ئايشەم، ناۋادا مەنمۇ ئۆلۈپ كەتسەم كۆز يېشى قىلما. چۈنكى، ھەربىي دېگەن جەڭدىلا ئەمەس، بىزگە ئوخشاش سوغۇقتىنمۇ، ئاچارچىلىقتىنمۇ ئۆلۈپ كېتىدىغان ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. بۇنداق ئۆلۈممۇ جەڭ ئۈچۈن، جەڭ قىلىۋېتىپ ئۆلگەندىگىلا ئوخشاش. جەڭچى دېگەن جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ قويۇپ، جەڭگە قاتنىشىدىغان ئادەمغۇ؟ بۇنداق باتۇرلارنىڭ ئۆلۈمىگە يىغلاش ئەمەس، بەلكى پەخىرلىنىش كېرەك.

جېنىم ئايشەم، شۇنىڭغا ئىشەنگىنكى، مەنمۇ ئەزرائىلغا ئۇنداق ئاسان باش ئەگمەيمەن. ئىككى پۇتۇمغا تايىنىپ، ئۆرە تۇرۇپ ماڭالمىغان ھالەتتىمۇ ئۆمىلەپ بولسىمۇ ماڭىمەن، ئاخىرقى تىنىقىمغىچە شۇنداق قىلىمەن...»

* * *

جەڭدە ئادەم ئۆلۈش بولۇپ تۇرىدۇ، مۇبادا ئادەم ئۆلمىسە ئۇ جەڭ دەپ ئاتالمىغان بولاتتى. شۇ قېتىمقى ئۆزىمىزنى قوغ-

داپ، قايتارما زەربە بېرىش جېڭىدە دۇشمەن بىتچىت قىلىندى. ئۆلۈدىغىنى ئۆلدى، ياردار بولىدىغىنى ياردار بولدى. قالغانلىرى تەسلىم بولۇشتى. بىزدىنمۇ خېلىلا تالاپەت كۆرۈلدى. قۇربان بولغانلارنىڭ جەسەتلىرى بىلەن ياردارلار ئارقا سەپكە ئېلىپ كېلىندى. ياردارلار ھەربىي دوختۇرخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقانلار ھەربىي دوختۇرخانىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى تاغ باغرىغا دەپنە قىلىندى ۋە ئۇ يەر قەھرىمانلار قەبرىستانلىقى دەپ ئاتالدى.

قەھرىمانلار قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنغانلارنىڭ قەبرىلىرى باشتا قاتۇرۇلماي توپا دۆۋىلەپ قويۇلغانىدى. جەڭ ئاخىرلاشقاندىن كېيىن سېمونت قەبرىلەر قاتۇرۇلۇپ، قەبرىستانلىق ھەيۋەتلىك تۈسكە كىردى. كېيىن ئۇ يەرگە قويۇلغان قارىغايلار بىلەن ئۆستۇرۇلگەن گۈللەر، بۇ يەرنى بەئەينى باغچىغا ئوخشىتىپ قويدى. ھەر بىر قەبرە بېشىغا ئارچا ياغىچىنىڭ تاختىيى قادىلىپ، ئۇنىڭغا قۇربان بولغۇچىنىڭ ئىسىم - فامىلىسى، ۋەزىپىسى، قىسىم نومۇرى، تۇغۇلغان ۋاقتى بىلەن قۇربان بولغان ۋاقتى يېزىلدى. بىرىنچى قاتاردىكى قەبرىلەرنىڭ باش تەرىپىگە قۇربان بولغان رازۋېدچىكلار — ئەيساخان، ئۇنىڭدىن كېيىن مۆمىن، تۇرسۇن، ئۇلاردىن كېيىن قىسىم رازۋېدچىكلار باشقارمىسىنىڭ سەنموسى ئىمىن دەپنە قىلىندى.

ئۇلار ھاياتلىقىدا بىللە ئىدى. ئادەم ئۆلسىمۇ روھى ئۆلمەيدۇ. بۇ ھال ئۇلارغا گويا ھازىرلا قانلىق جەڭلەردە ھېرىپ - چارچاپ، بۇ يەردە دەم ئېلىپ ياتقاندەك تۇيۇلاتتى. ئۇلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكىدەك ئۆز ئارا مۇڭداشقۇسى كېلەتتى. بەزىدە ھەتتا مۇڭدىشىپمۇ قالاتتى. بۇنداق چاغدا ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئېچ سىرلىرىنى بىلىدىغان، ھاياتلىقتىمۇ، ئۇ دۇنيادىمۇ بىللە بولغان بولغاچقا، ئانچە تارتىنىپ قېلىشمايتتى.

قەبرىستانلىق يېشىللىققا پۈركەنگەنىدى. سۇلماس قارىغايلار

كۆكىرىپ تۇراتتى. قىزىل، سېرىق، سۆسۈن، ئاق كاككۇك گۈللىرى بىر چىرايلىق ئېچىلىپ كەتكەنىدى. تاغ تەرەپتىن سال-قىن شامال سوقۇپ تۇراتتى. ئۇ، گۈللەرنىڭ خۇشبۇي ھىدىنى ئۇچۇرۇپ يۇرەتتى. ھەتتا قەبرىدە ياتقانلارمۇ ئۆزلىرىنى ئۇنىڭ پۇرىقىنى پۇرىغاندەك ھېس قىلىشاتتى.

ئەيساخان سۇدا جان بەرگەچكىمىكىن، پات - پات پۇت - قوللىرى سىرقىراپ ئاغرىيتتى. تۇرسۇن تولاراق كۆكرىكىنىڭ ئاغرىقىدىن ۋايسايتتى. بىر كۈنى ئۇ:

— ۋايجان، كۆكرىكىم نېمانچە ئاغرىيدىغاندۇ، باھارگۈل بولغان بولسىمۇ، كۆكرىكىمنى تەكشۈرۈپ كۆرەتتى. — دېدى ۋايساپ تۇرۇپ.

— ھا - ھا - ھا، ئۆزۈڭ ئۆلگىنىڭ بىلەن كۆڭلۈڭ ئۆلمەپتۇ - دە، سېنىڭ ئۆلۈك يېتىپمۇ ساھىبجامالنى ئۇنتۇپ قالمىغىنىڭنى قارا، — دېدى ئەيساخان چاقچاق قىلىپ، — ئۇنىڭ لېيەن دەرىجىلىك كادىر ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟ دەرىجىسى سەندىن نەچچە ھەسسە يۇقىرى جۇمۇ ئۇنىڭ!

باھارگۈل قىسسىم دوختۇرخانىسىدا دوختۇر بولۇپ ئىشلەيتى. ئۇ چىرايلىق، مۇلايىم قىز ئىدى. قىسسىمدا ئۇنىڭغا كېسىلىنى كۆرسەتكەن كوماندىردىن تارتىپ ئەسكەرگىچە دېگۈدەك ئۇنى ياخشى كۆرەتتى. تۇرسۇن ئەيساخانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ خىجىل بولۇپ قالدى.

— نەدىكى گەپلەرنى دەۋاتسەن؟ — دېدى ئۇ ئالمان - تالمان ئۆزىنى ئاقلاپ، — مەن ئۇنى مۇلايىم، تېخنىكىسى يۇقىرى بولغاچقا، يېنىمىزدا بولسا مېنى تەكشۈرۈپ كۆرەتتى، دەۋاتىمەن. . .

— نېمە دەيدىغانسەن تۇرسۇن، شۇنداق ياش، چىرايلىق بىر قىز بىھۇدە ئۆلۈپ، بىز بىلەن بىر يەردە ياتسۇن دېمەكچىمۇسەن؟ — دېدى مۆمىن.

— ۋاي ياقەي، ھەرگىز، ھەرگىز ئۇنداق ئويلىمايمەن، ئۇ ئەلۋەتتە ياشىشى كېرەك. تېخى ئۇنىڭ ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلغىنى يوق.

— ھەببەللى، ماۋۇ گېپىڭ بولىدۇ تۇرسۇن، — دەپ سۆز قوشتى ئىمىن. ئۇ ئۆلگەندىن كېيىنمۇ باشلىقلىق سۆلىتىنى يوقاتمىغانىدى، — شۇنچە چىرايلىق ھەم ياپياش قىز ۋاقتىسىز ئۆلۈپ كەتسە، ھەقىقەتەنمۇ ئېچىنىشلىق ئىش بولىدۇ، ئۇ ياشىشى كېرەك.

— توغرا.

— ئەلۋەتتە، — دېيىشتى باشقىلارمۇ.

تۇرسۇن رازۋېدكىغا چىقىشتىن بىر كۈن بۇرۇن قىسىم بىلەن بىللە ھەربىي يۇرۇشكە قاتناشقاندا، باھارگۈل دوختۇرغا كۆرۈنگەنىدى. راستىنى ئېيتقاندا ئۇ باھارگۈلنى كۆرۈۋېلىش، مۇمكىن بولسا ئۇنىڭ بىلەن مۇڭدىشىش غەرىزىدە ئەتەي مېجەزىم يوق، دەپ قىزنىڭ ئالدىغا بارغانىدى، ئەمما، قىز ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ قالغاندەك، ئۇنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ كۈلۈمسىرەپ قاراپ: «ساپساق تۇرمامسىز؟ ھېچ يېرىڭىزدە كېسەل يوق. مەن كېسەل، دەپ جەڭدىن ئۆزىڭىزنى قاچۇرغىڭىز كېلىۋاتامدۇ؟...» دەپ تۇرسۇننى خىجىل قىلغانىدى. ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلۈپ ئەيساخان ئۇستام ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ تۇرۇپ سۆز قاتتى:

— راستىنى ئېيتسام، ئايالىمنى بەك سېغىنىدىم، تاغقا چىقىقان كۈنىمىزلا ئۇنىڭغا خەت يېزىپ سېلىۋەتكەنىدىم. تەگدىمىكىن، ھەي، قۇربان بولغانلىقىمنى ئاڭلىغان بولسا، ئىچ ئاغرىقىدا نېمە بولۇپ كەتكەندۇ؟

— ئۆلۈم خەۋىرىمىز ئۇنچىمۇ تېز يەتكۈزۈلمەس ھەر قانچە بولسىمۇ.

— بۇ چاققىچە يەتكۈزۈلگەندۇ — دېدى تۇرسۇن مۆمىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — ئاتا ـ ئانام ماڭا قەۋەت كۆيۈنەتتى، قەبرە-

مىزنى يوقلاپ كېلىپ قالارمىكىن دەپ ئويلايمەن.

تۇرسۇن يالغۇز ئوغۇل، بەكمۇ ئەركە چوڭ بولغانىدى... شۇڭا، ھەربىي سەپكە كىرگەندىن كېيىن ئاتا - ئانىسىدىن ھەپتىدە بىر پارچە خەت، ئىككى ھەپتىدە قۇرۇق يەل - يېمىش قاچىلانغان خالتا پوسۇلكىسى تاپشۇرۇۋېلىپ تۇراتتى.

ئۇلار پاراڭلىشىۋاتقاندا ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. كىملەردۇر قەبرىستانلىققا قاراپ كېلىۋاتاتتى. بۇنى ھەممىدىن بۇرۇن تۇرسۇن سەزدى:

— بىرلىرى كېلىۋاتىدۇ، — دېدى كېلىۋاتقانلار يېقىنلاشقاندا، ئوتتۇرا بويلۇق ئايالنى كۆرگەن تۇرسۇن مۆمىنگە قاراپ:

— مۆمىن، ئۆيۈڭدىن ئادەم كەپتۇ.

قىسىم تەشكىلات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بىلەن بىر نەچچە ھەربىي، ئاق ياغلىق ئارتقان بىر ئايالنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ مۆمىننىڭ ئانىسى ئىدى. ئانىسىنى تونىغان مۆمىنمۇ:

— ۋاي خۇدايىمەي، ئانام كەپتىغۇ، — دېدى ھەم سۆيۈنۈپ، ھەم ھەيران بولۇپ، — نېمىدۇر ئۇ قولىدىكى نەرسىلەر؟

مۆمىننىڭ ئانىسى مۇنەۋۋەرخان ھەر خىل رەڭدىكى پارچە رەختلەرنى قۇراشتۇرۇپ ياسىغان ئەلەم بىلەن ئەرۋاھلارنىڭ روھىغا ئاتاپ سالىدىغان بوي (ئىسرىق) لارنىمۇ ئالغاچ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ چاچلىرى ئاقارغان بولۇپ، چىرايى بەكلا سۇلغۇن كۆرۈنەتتى، ھازىرلا ئۇن سېلىپ يىغلايدىغاندەك قىلاتتى. ئۇ قەبرىستانلىققا كىردى. قىسىم تەشكىلات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مۇنەۋۋەرخان ئانىنى يېتىلەپ، مۆمىننىڭ قەبرىسى ئالدىغا كەلدى. ئانا ئوغلىنىڭ قەۋرىسى ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ يىغىسىنى باشلىدى:

— جېنىم بالام، جېنىم قوزام، يالغۇز ئاناڭنى تاشلاپ كەتتىڭمۇ، جەڭچى بولۇپ مۇرادىڭغا يەتتىڭمۇ بالام؟...

ئانا ناله - زار قىلىپ، ئېچىنىشلىق يىغلايتتى، مۆمىننىڭ

مۇ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلدى، ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن-
لەر قانچە تەسەللى سۆزلىرىنى ئېيتسىمۇ ئۇ يىغىدىن توختىمى-
دى. ئاخىر قەبرىستانلىققا قارايدىغان، پۇقراچە كىيىنگەن كى-
شى، تەشكىلات باشقارما باشلىقىنىڭ دەۋىتى بىلەن «ئەئۇزى
بىللاھى . . . » دەپ قىرائەت قىلىشنى باشلىۋىدى، مۇنەۋۋەرخان
ئېسىدەپ ـ ئېسىدەپ شۇك بولۇپ قالدى. نېمىشقىدۇر قەبرىستان-
لىقمۇ سۈرلۈك تۇسكە كىردى.

قىرائەتتىن كېيىن ئانا يەنە ئۇن سېلىپ يىغلىدى. ئۇنىڭ
يىغىسى شۇنچە ھەسرەتلىك ۋە ئېچىنىشلىق ئىدىكى، ئۇنىڭ نالە ـ
پەريادىغا چىدىيالمىغان مۇمىن يەنە يىغلىدى. قەبرىدە يانقان ئوچ
سەپدىشىمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كۆز يېشى قىلىشتى.

— مۇمىنجان بالام، سېنىڭ ۋەتەن ئۈچۈن شان ـ شەرەپ
قۇچۇپ، مەيدەڭگە قىزىل گۈل تاقاپ قايتىپ بېرىشىڭنى كۈتۈۋې-
دىم، لېكىن، ساڭا نىسىپ بولمىدى، ئەسلىي ئۆمرۈڭ شۇنچە-
لىك ئوخشايدۇ. — دېدى مۇنەۋۋەرخان ئانا راسا قانغۇدەك يىغ-
لاپ، دەردىنى چىقىرىۋالغاندىن كېيىن ئېلىپ كەلگەن ئەلەمنى
ئوغلىنىڭ قەبرىسىنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىگە قاداپ قويدى. ياغ
پۈرتىپ بوي سالدى. كېيىن تۆت رازۋېدچىكنىڭ قەبرىسى ئالدى-
دا قول باغلاپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— ئىمىنجان، ئەيساخان، تۇرسۇنجان بالىلىرىم، سىلەر
ھاياتلىقىڭلاردىمۇ ئوغلۇم مۇمىنجانىنىڭ سەپدىشى ئىدىڭلار، ئا-
لەمدىن ئۆتۈپمۇ يەنە بىر يەردە بېتىپسىلە. . .

مۇنەۋۋەرخان ئانىنىڭ سۆزىدىن تەسىرلەنگەن لېيەنجاڭ ئە-
مىن ھاياجىنىنى باسالماي «ئورنىمىزدىن تۇرۇپ، مۇنەۋۋەرخان
ئانىغا ئېھتىرام بىلدۈرەيلى، ئۇنى ئۇزىتىپ قويايلى. . . » دەپ
ۋارقىرىماقچى بولۇۋېدى، ئورنىدىن تۇرالمىدى ھەم ۋارقىرىيال-
مىدى. پەقەت يانقان پېتى كۆز يېشى قىلدى.

مۇنەۋۋەرخان ئانىغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەنلەر قەبرىستانلىق-

تىن كېتىشكە كۆزى قىيمىغان ھالدا پات - پات كەينىگە قاراپ قويۇپ قايتتى. مۆمىن جىمجىت ياتقىنىچە كۆز يېشى قىلىپ ئۇزىتىپ قالدى.

«نېمىدېگەن ياخشى ئانا - ھە! مۇشۇنداق ئانىلار ئۈچۈن قۇربان بولۇش ئەرزىيدىغان ئىش ئەمەسمۇ...» دەپ ئويلىغان ئەيسا خان جىم بولۇپ كەتتى. چۈنكى ھازىرغىچە ئۇنى ھېچكىم يوقلاپ كەلمىگەنىدى. ئاتا - ئانىسىمۇ، ئايالىمۇ دېھقان ئىدى. يەنە كېلىپ ئۇلار چەت، نامرات يېزىدا تۇرۇشاتتى. يەرلىرى شور، ئۈنۈمسىز ئىدى. ئۆيدە ئەيسا خاننىڭ تۆت ئىنىسى، ئۈچ سىڭلىسى بار ئىدى. ئۇلار غۇربەتچىلىكتە ياشايتتى. ئەيسا خاننىڭ ئۇلارنى بەكلا كۆرگىسى كەلگەنىدى.

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەندە، ئاخىر ئۇنىڭ ئاتىسى يوقلاپ كەلدى.

ئۇ تولا يۇيۇپ ئاقىرىپ قالغان ھەربىيچە شىم - چاپان، ماش رەڭ، ياماق چۈشكەن ئازاد مارکىلىق چۈخەي كىيگەنىدى. بۇ كىيىملەرنىمۇ ئەيسا خان تاغقا كېلىش ئالدىدا ئەۋەتكەنىدى. ئەمگەكنىڭ ئېغىرلىقىدىنمۇ ياكى يوقسۇللۇقتىنمۇ ئازابىدىنمۇ، ئىشقىلىپ، ئاتىسىنىڭ يۈزىدىكى قورۇقلار كۆپىيىپ مۆكچىيىپ قالغانىدى.

ئۇ قۇرۇق قول، ئىككى قولىنى سېلىپلا كەلگەنىدى، ئۇنى باشلاپ كەلگەن كوماندىر جەڭچىلەر ئەيسا خاننىڭ قەبرىسىنى كۆرسىتىپ قويۇۋىدى، ئۇ تاختاي ئالدىدا يۆكىنىپ ئولتۇردى - دە، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنىڭ نام، ئەھۋالى يېزىلغان تاختىنى سىلىدى. ئەيسا خان گويا ئاتىسى بالا چاغلىرىدا بېشىنى سىلىغاندەك شۇنچە ئىللىق، مېھرىبانلىق ھېس قىلدى. ئاتا يۇرىكىدە يىغلاۋاتاتتى. لەۋلىرى تىترەپ، كۆز چاناقلىرىدا ياش لىغىرلاپ تۇراتتى. بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئەيسا خاننىڭمۇ كۆزىگە لىق-قىدە ياش كەلدى. كېيىن ئاتىنىڭمۇ، ئوغلىنىڭمۇ كۆزلىرىدىن

ياش تامچىلىرى قۇيۇلدى. ھەمراھلىرىمۇ كۆز يېشى قىلىشتى. ئاتا ئاخىر ئۆزىنىمۇ، باشقىلارنىمۇ — ئۆلۈك ھەم تىرىكلەرنى — سەبرى قىلىشقا ئۇندىگەندەك قىرائەتنى باشلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى مۇڭلۇق ئىدى. تىترەپ تۇراتتى. ئۇ دۇئادىن كېيىن، بېشىنى ئېگىپ، كۆزىنى يۇمۇپ، بىر پەس جىم ئولتۇردى ـ دە، ئاستا ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇۋاتقاندا دەلدەڭشىپ كېتىۋېدى، ئۇنى باشلاپ كەلگەن قىسىم تەشكىلات باشقارما باشلىقى يۆلۈۋالدى. ئاتا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ، قەددىنى رۇسلاپ، ئۆزىنى تېتىك كۆرسىتىشكە تىرىشقاندەك چوڭ ـ چوڭ قەدەم تاشلاپ كېتىپ قالدى. ئەيساخان ئاتىسىنىڭ بىرەر قېتىم بولسىمۇ كەينىگە قاراپ قويماي كەتكەنلىكىدىن كۆڭلى يېرىم بولدى.

— ئائىلەڭلارنىڭ قېينىچىلىقى خېلى ئېغىر ئوخشىمامدۇ؟ — سورىدى تۇرسۇن ئەيساخاندىن ئارىدىكى سۈكۈتنى بۇزۇپ.

— شۇنداق، يېزىمىز بەك نامرات، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيىمىزدە ئادەم كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز. شۇڭا ئەھۋالىمىز تازا ياخشى ئەمەس.

— بۇرۇن ئۇقماپتۇق ئەيساخان، — دېدى ئىمىن لىەنجاڭ ئەيساخاننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، — بۇرۇن ئۇققان بولساق، ئاتا ـ ئانىڭىزغا ياردەم قولىمىزنى سۇنغان بولاتتۇق.

— راست، شۇنداق قىلاتتۇق. — دېدى مۆمىن بىلەن تۇرسۇنمۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە، ئاپتوموبىللار تاش دۆڭلىگەن جايدىن تاش چوقۇۋاتقان ئاۋاز ئاڭلاندى. تۇرسۇن رازۇبدچىكلارغا خاس سەزگۈرلۈك بىلەن قۇلاق سالدى، كۆزەتتى. ئۇ ئۆزلىرىگە ئورنىتىلغان خاتىرە تاختاينىڭ تاش تاختىغا ئۆزگىرىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، سۆيىنىپ كەتتى. ئۇ ھەمراھلىرىغا خۇشاللىق بىلەن دېدى:

— قالتىس ئىش بولغۇدەك، ئۇلار بىزنىڭ ھۆرمىتىمىزنى يېڭىباشتىن قىلغۇدەك. قاراڭلار، بىزگە ئورنىتىدىغان خاتىرە

تاشلىرىنى چوقۇپ ئويۇڭاتىدۇ. ھەممىسىنىڭ قولى گۈل ئۈستىلار ئىكەن. ئەيساخان ئۈستام، داداڭمۇ قايتىپ كەتمەپتۇ، ئۇمۇ تاش ياساۋاتىدۇ، كۆردىڭمۇ؟

— كۆردۇم. — دېدى ئەيساخان تاش يونۇپ تاختاي تىلىۋاتقانلارغا بىرمۇ بىر سەپسېلىپ، — بىچارە دادام تۈگمەن تېشى ياساشقا بەك ئۇستا، ئۇ قىش ۋاقتىدا، ئارىسالدى ۋاقىتلىرىدا تۈگمەن تېشى ياساپ ساتاتتى. قارىغاندا ئۇ، ئۆز ھۈنىرىدىن قەبرىستانلىقتا ئىز قالدۇرۇش ئارقىلىق بىزگە بولغان ھۆرمىتىنى بىلدۈرمەكچى بولغان ئوخشايدۇ.

ئەيساخان دادىسىنىڭ بۇ ئىشىدىن تولىمۇ مەمنۇن بولدى. تۇنۇگۈن ئۈنىڭدىن قاراپمۇ قويماي كەتتى، دەپ رەنجىگىنى ئۇچۇن ئۆكۈندى.

ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ، قەبرىستانلىققا يەنە بىر توپ ئادەم كەلدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى كوماندىرلار بولۇپ، بەزىلىرىنىڭ يانلىرىدا مۇھاپىزەتچىلىرىمۇ بار ئىدى.

— ئاتام كەپتۇ! — دېدى تۇرسۇن ھەممىنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان ئۇچ كوماندىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دادىسىنى تونۇپ.

ئۇنىڭ دادىسى ھەربىي رايون ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولۇپ، قولى خېلى ئۇزۇن ئىدى. تۇرسۇن ھايات چاغدا ئۇنىڭغا ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرىدىغان پوسۇلكىلارمۇ شۇنىڭ قولىدىن چىقاتتى. ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، سول تەرىپىدە سىياسىي بۆلۈمنىڭ باشلىقى كېلىۋاتاتتى.

تۇرسۇننىڭ ئاتىسى ئۆزگىچە ئادەم ئىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ قەبرىسى ئالدىغا كېلىپ سۇكۇتتە تۇرديۇ، يىغلىمىدى، ھەتتا كۆز يېشىمۇ قىلمىدى. ئۇ ئولتۇرۇپ كەلگەن «قىزىل بايراق» ماركىلىق بولكىۋاي ماشىنا قەبرىستانلىقتىن نېرىراق توختىتىپ قويۇلغانىدى. ئۇ يەردە بىر قارا ماشىنىمۇ بولۇپ، ئۇستىدە گۈل چەمبىرەكلەر خېلى كۆپ ئىدى. تۇرسۇننىڭ ئاتىسىغا ھەمراھ

بولۇپ كەلگەن ئادەتتىكى كوماندىرلار پايپېتەك بولۇشۇپ، گۈل چەمبىرەكلەرنى كۆتۈرۈپ كېلىشتى ۋە ئۇنى تۇرسۇننىڭ قەبرىسىگىلا قويۇشتى. قەبرىستانلىققا قارىغۇچى كىشى مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارنىڭ تەكلىپى بىلەن خەتمە قۇرئان ئوقۇدى. دۇئادىن كېيىن تۇرسۇننىڭ قەبرىسىگىلا قويۇلغان گۈل چەمبىرەكلەرنىڭ بۇرجىكىدىكى ئىككى تەرەپكە ساڭگىلاپ تۇرغان ئاق قەغەزگە يېزىلغان:

«ۋەتەن ئۈچۈن جان پىدا قىلىپ،
ئوغلۇم بولدى، باتۇر قەھرىمان.
گەر چەكسەممۇ ھەسرەت پىغانى،
ئىنقىلابنى قىلىمەن داۋام.»

دېگەن بېغىشلىمىغا، قەبرە بېشىدا دۇئا قىلىپ بولغانلارنىڭمۇ، قەبرىدە ياتقانلارنىڭمۇ كۆزى چۈشۈپ قالدى. تىرىكلەر بۇ قاپىيەسى چۈشمىگەن ماتەم قوشقىنى بىر - بىرىگە ئىما قىلىشىپ، «قالتىس، قالتىس شېئىر ئىكەن» دەپ ماختاشتى. ئەمما تۇرسۇن ئۇ قوشاقتىن دادىسىنىڭ ئۆزىنىمۇ ئوغلىنىڭ باھانىسىدا قەھرىمان ساناۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ خىجىل بولدى.

دۇئادىن كېيىن تۇرسۇننىڭ دادىسى ئۇنىڭ قەبرىسى ئالدىدا ئۆرە هالدا سۆكەتتە تۇردى. كېيىن رەھبەرلەرگە خاس ئۇرغۇدا:

— تۇرسۇنجان بالام، سەن ۋەتەن، خەلق، پارتىيە ئۈچۈن شەرەپ بىلەن قۇربان بولدۇڭ. — دېدى، لېكىن يەنىلا كۆز يېشى قىلمىدى، — سېنىڭدىن ۋاقىتسىز ئايرىلىپ قالغىنىمىز ئۈچۈن ئاناڭ ئىككىمىز قاتتىق قايغۇردۇق، ھەسرەت چەكتۇق، يەنە بىر تەرەپتىن بىزنىڭ تەربىيىمىزنى يەردە قويماي، ۋەتەن ئىشىنى ئەلا بىلىپ، ھەققانىيەت يولىدىن قايتماي ياشلىق باھارىڭنى، ھاياتىڭنى ۋەتەنگە تەقدىم قىلالىغانلىقىڭدىن خۇرسەن بولدۇق...

باشلىقنىڭ سۆزىگە مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارمۇ، سىياسىي بۆلۈم باشلىقىمۇ قايىل بولۇپ، باشلىرىنى لىڭشىتىشتى. تۇرسۇننىڭ دادىسى گىدىيىپ تۇراتتى. ئۇ ئىلگىرى كەلگەن مۇھىننىڭ ئانىسىغىمۇ، ئەيسا خانىنىڭ ئاتىسىغىمۇ ئوخشىمايتتى. كۆزلىرىدە ياش كۆرۈنمەيتتى. ئۇ گويا قەبرىستانلىققا ئوغلىنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ كەلگەن كىشىگە ئەمەس، بەلكى ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ نام، ئەھۋالى يېزىلغان ياغاچ تاختىلارنى تاش تاختىلارغا ئالماشتۇرۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرگىلى كەلگەن رەھبىرىي كىشىگە ئوخشايتتى. ئۇ يانچۇقىدىن بىر قاپ «جۇڭخۇا» ماركىلىق تاماكا چىقىرىپ، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار بىلەن سىياسىي بۆلۈم باشلىقىغا بىر تالدىن تۇتتى. سىياسىي بۆلۈم باشلىقى دەرھال سەرەڭگە يېقىپ بەردى. بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ تۇرغان تۇرسۇن نېمىشقىدۇر ئۆزىنى ئوڭايسىز سەزدى.

— تۇرسۇننىڭ ئاتىسى نېمىدېگەن بايۇەچچى — ھە! — دەپ سالدى مۆمىن.

— پۈلمۇ، مالمۇ شۇنىڭ قولىدىن چىقىدۇ - دە، — دېدى ئەيسا خان، — شۇڭا چېكىشى ئېسىل، قىممەت باھالىق تاماكا «جۇڭخۇا».

تۇرسۇن ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى.

— ئاغزىڭلارغا كەلگەننى دەپ جۆيلۈۋەرمەڭلار، — دېدى ئىمىن ئۇلارنىڭ غەيۋەتلىرىنى ياقتۇرماي.

لىيەنجاڭنىڭ سۆزىدىن تۇرسۇن خېلى خوش بولۇپ قالدى. شۇ ئارىدا تۇرسۇننىڭ دادىسى مۇئاۋىن سىياسىي كومىسساردىن سوراپ قالدى:

— شۇنداق قىلىپ ئوغلۇمنى 1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى، دەپ، بېكىتتىڭلارمۇ؟

— شۇنداق، ئۇنى باشقا سەپداشلىرى — رازۋېدچىكلارغا ئوخشاشلا 1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ بېكىتتۇق. — دېدى

مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار.

— ئۇ تۆۋەن باھالىنىپ قالغانمۇ، قانداق؟

تۇرسۇننىڭ ئاتىسى شۇنداق دەپ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارغا قاراپ قويدى. مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار ئادەتتە مىجەزى چۈس، يۈز - خاتىرە قىلىشنى بىلمەيدىغانلاردىن ئىدى. ئەمما، ھازىر تۇرسۇننىڭ دادىسىغا گەپ - سۆز قىلماي سىياسىي بۆلۈم باشلىقىغا قاراپ قويدى. بۇ ھالدىن تۇرسۇن تېخىمۇ خىجىل بولدى. «مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، ئادەتتىكى چۈسلىمىسز؟ — دەپ ئويلىدى ئۇ، — مەن مۇھىم ھەربىي ئاخبارات توپلاش جەريانىدا، تەبىئىي شارائىتىنىڭ ناچارلىقىدىن قۇربان بولدۇم. بۇنىڭ ئۈچۈن 1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى، دەپ بېكىتىشنىڭ ئۆزىمۇ كۆپ ئېتىبار قىلغانلىق، مەن ھەربىي باشلىقنىڭ ئوغلى بولغىنىم ئۈچۈنلا پەرقلىق مۇئامىلىگە ئېرىشىشىم كېرەكمۇ؟ . . . » تۇرسۇن خىجالەتچىلىكتىن تىت - تىت بولۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ دادىسى ئۆز گېپىنى يورغىلىتىۋەردى:

— مەن بۇ يەرگە كېلىش ئالدىدا ناھىيە ۋە ۋىلايەتتىكى بىر قىسىم باشلىقلارنىڭ «يۇقىرىدىن تۇرسۇنجانغا ئالاھىدە قەھرىمان دەپ نام بېرىلىشىنى تەلەپ قىل. . . » دېگەن مەزمۇندىكى خەتلەرنى تاپشۇرۇۋالدىم، بەزى تونۇش كوماندىر - جەڭچىلەرمۇ بۇ تەلەپنى ماڭا بىۋاستە ئېيتتى. ئۇلارچە، ئوغلۇمغا شۇنداق نام بېرىلسە، ناھىيە ۋە ۋىلايىتىمىز ئۈچۈن شەرەپلىك ئىش بولىدىكەن.

سىياسىي كومىسسار ئەمدى سۆكۈت قىلىپ تۇرالمىدى بولغاي:

— يولداش تۇرسۇننى «1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى» دەپ بېكىتىشتە قىسمىدىكى خىزمەت كۆرسىتىش نىزامىغا

ئاساسەن لیەن، یەنە، تۇەن دەربجەمۇدەربجە، تەكرار مۇزاكىرە قىلغان. ئۇ نۇرغۇن تۇھپىكار، نەمۇنچىلارغا سېلىشتۇرۇش ئاساسىدا شۇنداق بېكىتىلگەن. — دېدى يۇز - خاتىرە قىلمايلا، — ئىككىنچى دەربجىلىكتىن يۇقىرى خىزمەت كۇرسەتكەنلەرنى يۇقىرى ئورۇن تەستىقلايدۇ، بۇ بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەيدۇ.

— يۇقىرىمۇ سىلەرنىڭ پىكرىڭلارغا قارايدۇ - دە، — دېدى تۇرسۇننىڭ دادىسى.

— شۇنداقتىمۇ بۇ ئىشنى ھەربىي رايون پارتكومى مۇزاكىرە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارنىڭ گېپىي تۇرۇپلا تۇرسۇننىڭ دادىسى:

— ھەربىي رايون قوماندانى بىلەن سىياسىي كومىسسارغا ئۇزۇم گەپ قىلاي، — دېدى.

ئۇنىڭ سۇزىگە مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارمۇ، سىياسىي بۇلۇم باشلىقىمۇ ئۇن چىقمىدى. ئاردىدىن ئۇچ كۇن ئۇتتى. ئېھتىمال ئۇنىڭ بۇ ئۇچ كۇنى ئانچە كۇڭۈللۇك ئۇتمىسە كېرەك. تۇنجى كەلگەن كۇندىكىگە ئوخشىمايتتى. ئۇنىڭ ھەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمىسا روھىي كەيپىياتىنىڭ ئاشۇنداق بولىدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. بۇ ھال ئۇلار تۇرسۇننىڭ دادىسىنىڭ پىكرىنى ماقۇللىمىغانلىقىنى كۇرسىتىپ بېرەتتى. خىجىللىقتىن ياتالماي قالغان تۇرسۇن، دادىسىنىڭ تېزرەك كېتىپ قېلىشىنى تىلىدى.

تۇرسۇننىڭ دادىسى كەتتى. ئۇ كەلگەن ۋاقتىدىكىدەك سالماق قەدەم تاشلاپ، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار بىلەن سىياسىي بۇلۇم باشلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مېڭىپ كەتتى. قەبرىستانلىقنىڭ سىرتىدا ئۇلارنىڭ كىچىك ماشىنىلىرى توختىتىپ قويۇلغانىدى. ماشىنىلار ئوت ئالدۇرۇلدى. ئارقىدىن چاڭ - توزان كۇتۇرۇلدى.

تۇرسۇن دادىسىنىڭ بايىقى گەپ - سۆزلىرىنى ئەسلەپ، ئۇنىڭدىن ئاغرىنىپ تۇراتتى. يىراقتىن تاش يونغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ قۇلاق سالدى. بۇ ئاۋاز خۇددى يېقىملىق مۇزىكىغا ئوخشاش ئاڭلىناتتى. تۇرسۇن ئاۋاز كېلىۋاتقان تەرەپكە قارىدى. ئۇ يەردە ئەيساخاننىڭ دادىسى ئىشلەۋاتاتتى.

بۇ ئىشتىن سۆيۈنگەن تۇرسۇن:

— قاراڭلار، ئەيساخان ئۇستامنىڭ دادىسىغا، — دېدى، — نېمىدېگەن ياخشى ئادەم - ھە. ئۇ، ئوغلۇم ياتقان قەبرىستانلىقتا ھۇنىرىمدىن بەلگە قالسۇن، دەپ نەچچە كۈندىن بېرى ھاردىم - چارچىدىم دېمەي بىز ئۈچۈن خاتىرە تېشى ياساۋاتىدۇ. ئۇ ئۇلۇغلاشقا ئەرزىيدىغان ئۇستام ئىكەن.

— شۇنداق، — دېدى ئىمىن لېيەنجاڭ — ئۇ ھۆرمەتلەشكە لايىق ئادەم. ھەممىمىز ھۆرمەت بىلدۈرەيلى.

شۇ سۆز بىلەن تەڭ ھەممەيلەننىڭ قوللىرى چېكىلىرىگە چىقىپ بولدى. بۇ — يەردە ياتقان ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن ھەق تەلەپ قىلماي ئابىدە تىكلەۋاتقان ئەمگەكچىلەرگە بولغان ئالىي ھۆرمىتى ئىدى.

1999 - يىل. 10 - ئاي، ئۇرۇمچى

سەپداش

1

باشقارما باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىدىن كەيپى ئۇچقان ھالدا قايتىپ چىققان نۇردۇن كۆزلىرىنى كارىدورنىڭ ئۇ بېشىغا تىكىكىنىچە ئېغىر قەدەم تاشلاپ كېتىپ باراتتى، ئۇنىڭ ئاق سېرىق چىرايى خىيالچان كۆرۈنەتتى.

نۇردۇن بىنانىڭ ئالدىغا چىقىپ تۇرۇپ قالدى. ئىسسىقلاپ كەتكەندەك ھەربىيچە چاپىنىنىڭ ئۈستۈنكى ئىككى توگمىسىنى يېشۋەتتى، شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ، بارماقلىرى بىلەن چاچلىرىنى تارىدى. كۆزلىرى قىسىلىپ يىراقلارغا تىكىلدى. ھەر-بىيلەر مۇھىتى ئۇ بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقاندىن تارتىپ ئۇنىڭغا تونۇش ئىدى. مانا ئەمدى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان مۇھىتتىن ئايرىلىشقا توغرا كېلىدىغان ئوخشايدۇ. بۇ خىيال نۇردۇننىڭ خۇمارىنى قوزغاپ قويدى. ئۇ يانچۇقىدىن تاماكا ئېلىپ بىر تال تۇتاشتۇردى - دە، ئورنىدىن قوزغالدى.

بۇ كۆڭۈلسىز كۈز كۈنلىرى ئىدى. قىسىم قورۇسى ئىچىدىكى دەرەخلەرنىڭ سارغايغان يوپۇرماقلىرى سەللا شامال چىقسا تۆكۈلۈپ كېتەتتى. ئائىلىلىكلەر بىنالىرىنىڭ ئارىلىقىدا، يول ياقىسىدىكى ئېرىقلارنىڭ بويلىرىدا ئۆستۈرۈلگەن چىملارمۇ سار-غىيىپ كەتكەنىدى. قەيەردىدۇ ئاق قۇشقاچلار چۇرۇقلىشاتتى. شەھەرنىڭ ئېگىز بىنالىرى تۇمان ئىچىدە قالغاندەك غۇۋا كۆرۈ-نەتتى. قىسىم قورۇسى ئىچىدىكى ئائىلىلىكلەر بىناسى، جەڭچى-

لەر ياتاقلىرى بولسا گويا ئۇ يەردە ئادەم ياشىمايدىغاندەك تىمتاس ئىدى. پەقەت مەيداندا مەشىق قىلىۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ تەكشى ئاياغ تىۋىشى بىلەن ئوفىتسېرلارنىڭ كوماندا بېرىۋاتقان ئاۋازىلا جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى. قىسىم قورۇسىدا ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئاڭلانمايتتى، شاۋقۇن - سۇرەن تېخىمۇ بولمايتتى. بۇ قورۇ ئۆزىگە خاس جىمجىتلىقى بىلەن ئەتراپتىكى ۋاراڭ - چۇ-رۇڭلۇق ئاھاللەر رايونلىرىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. نۇردۇن مۇنداق جىمجىتلىقنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ ئەمدى ئۆزى ئۆگىنىپ قالغان، ئۆزى ياقتۇرىدىغان بۇ قورۇدىن كۆچۈپ كې-تەرمۇ؟ ئۇ ئۇھسىنىپ قويدى ۋە بايا باشقارما باشلىقى بىلەن بولغان سۆھبەتنى ئەسكە ئالدى. سائەت بىر يېرىم بولاي دەپ قالغانىدى. نۇردۇن ئىشخانىسىغا چىقىشقا تەييارلىق قىلىۋاتقاندا تېلېفون جىرىڭلاپ قالدى. تۇرۇپكىدىن ئاڭلىنىۋاتقان تونۇش ئاۋازدىن ئۇ قارشى تەرەپنى تونۇدى. تېلېفون قىلغان كىشى قىسىم كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئىدى. باشلىق ئۇنىڭغا دەرھال ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈشنى ئېيتتى.

نۇردۇن قىسىم ئىشخانا بىناسىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى «كادىرلار باشقارما باشلىقى ئىشخانىسى» دېگەن ۋىۋىسكا ئېسىل-غان ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ئۆزىنى تۇزەشتۇردى - دە، ئىشكىنى چەكتى، ئىچكىرىدىن «كىرىڭ» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. باشقارما باشلىقى يالغۇز ئىدى. ئۇنىڭ ھەربىي ئۇنۋانى نۇردۇندىن بىر دەرىجە يۇقىرى ئىدى. ئۇ ئۆزىدىن بىر دەرىجە تۆۋەن ئوفىتسېر ئىشخانىسىغا كىرگەندە «كېلىڭ» دەپ قويۇپ ئورنىدىن تۇرماي ئولتۇرۇۋېرەتتى. ئەمما ئۇ بۇگۈن بۇ ئادىتىنى بۇزۇپ، نۇردۇن ئىشكىتىن كىرىشىگىلا قارا خۇرۇم ساپادىن ئىتتىك تۇرۇپ، نۇردۇننىڭ ئالدىغا قاراپ كەلدى ۋە «كېلىڭ، كېلىڭ» دېگىنىچە نۇردۇن بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكـ-لىپ قىلدى. نۇردۇن ئولتۇرا - ئولتۇرماي ئۇنىڭغا تاماكا تەڭلـ-

دى. نۇردۇن باشلىقنىڭ ئۆزىگە تۈيۈقسىز مۇنچە قىزغىن مۇئا-
مىلە قىلىشىنىڭ سەۋەبىنى ھېچ پەرەز قىلالماي ھەيران بولدى.
باشلىق ئورنىغا بېرىپ ئولتۇردى ۋە ئۆزىمۇ بىر تال تاماكا تۇتاش-
تۇرۇپ چەكتى، كېيىن ئۇ نۇردۇننىڭ بالىلىرى، ئايالى، ئۆي
ئىچى توغرىسىدا ئۇنى - بۇنى سوراپ ئولتۇردى، گويا باشقارما
باشلىقى قىلىدىغانغا ئىشى يوق زېرىكىپ قېلىپ، پاراڭلىشىپ
ئولتۇرۇش ئۈچۈنلا نۇردۇننى چاقىرغاندەك كۆرۈنەتتى. باشلىق
نۇردۇن بىلەن ئەنە شۇنداق بىر پەس تاغدىن - باغدىن پاراڭلە-
شىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ھالىتىنى سەل ئۆزگەرتتى. ئالدىدا-
كى قارا سىرلىرى چاقناپ تۇرغان ئۈستەلگە جەينىكىنى تىرەپ،
بارماقلىرىنى بىر - بىرىگە كىرىشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇنى نېمە
ئۈچۈن چاقىرغانلىقىنى ئۇزۇندىن - ئۇزۇن سۆزلىدى. ئەمما
نۇردۇننىڭ يادىدا مۇنۇ بىر جۈملە سۆزلا قالدى:

— سىزنى ئۆز ۋاقتىدا ئۆستۇرەيلى دېسەك دادىڭىز گېنېرال
ھەسەنوف سىزنى تېخىمۇ ياخشىراق چېنىقسۇن، دەپ ئۇنىمىدى،
ئەمدىلىكتە بولسا يېشىڭىز كەسىپ ئالمىشىش ئۆلچىمىگە توشۇپ
قاپتۇ ھەم ھازىرقى ۋەزىپىڭىزدە تۇرغىلى ئۇزۇن بوپتۇ.

بۇ نۇردۇن كۈتمىگەن سۆز ئىدى، شۇڭا ئۇ نېمە دېيىشىنى
بىلەلمەي ئولتۇرۇپلا قالدى.

ھازىر قىسمىلاردا شۇنداق ئىدى. ۋەزىپىدىكى ئوفىتسېرنىڭ
ۋەزىپە ئۆتەش ياش ئۆلچىمى بىلەن يېشى تېخى توشمىسىمۇ، بىر
ۋەزىپىدە ئۆسمەي ئون يىل تۇرۇپ قالغانلارنى تەشكىل ئالدى
بىلەن بىر تەرەپ قىلىشنى ئويلىشاتتى. ئوفىتسېر بولغان كىشى
يا مەلۇم ياشقا بارغاندا يا بىر ۋەزىپىدە تۇرغىنىغا ئون يىل
توشمىغاندا ئۆستۇرۇلۇشى كېرەك ئىدى، ئەگەر ئۇنداق بولمىسا،
ئۇ ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالمىشىشقا ياكى چېكىنىشكە توغرا
كېلەتتى. دېمەك، نۇردۇننىڭ شەرتى دەل ئەنە شۇنداق ئۆلچەمگە
توشۇپ قالغانىدى. شۇنداق ئىكەن، ئۇ باشقارما باشلىقىغا نېمىمۇ

دېيەلەيتتى. ياق، قىسمدا داۋاملىق ئىشلىشىم، ئۆستۈرۈلۈپ يۇقىرى ئۆرلىشىم كېرەك دېيەلەمدۇ؟ ياكى مەن دېگەن گېنېرال-لىق بالىسى، شۇڭا مېنى كەسىپ ئالماشتۇرۇشقا قىستىساڭلار بولمايدۇ، دېسۇنمۇ؟

نۇردۇن باشقارما باشلىقىغا ھېچ نەرسە دېمىدى، چۈنكى تەشكىلنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا قارشى چىقىشقا بولمايتتى. باش-لىق ئۇنىڭ رايىنى سورىغاندا، «تەشكىلنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنمەن» دېگەندىن باشقا گەپنى قىلمىدى.

نۇردۇننىڭ ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرغۇسى يوقلا ئەمەس، كەسىپ ئالماشتۇرۇش ئۇنىڭ ئۈخلاپ چۈشىگىمۇ كىرىپ باقمىغان ئىش ئىدى. چۈنكى ئۇ ھەربىي ئائىلىسىدە تۇغۇلغان ۋە ھەربىيلەر قورۇسىدا چوڭ بولغان ئىدى. كىچىكىدىنلا ئەسكەر بولۇشنى، خۇددى دادىسىغا ئوخشاش ھەربىي فورما كىيىپ سالا-پەتلىك يۈرۈشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆيدىمۇ جەڭگە بۈيرۇق قىلغاندەك كەسكىن گەپ قىلىدىغان دادىسى ئادەم بولۇش-نىڭ ئۈلگىسى ئىدى. شۇڭا ھەر قانداق ئىشتا دادىسىنى دورايت-تى، ئۈلگە قىلاتتى. ئۇنىڭ ئاچىماق ئىشتان كىيىپ يۈرگەن چاغلىرىدىمۇ، ئوقۇغۇچىلىق مەزگىللىرىدىمۇ بىللە ئويناىدىغان دوستلىرى ھەربىيلەرنىڭ بالىلىرى ئىدى. شۇڭا ئۇلارنىڭ ئويناي-دىغان ئويۇنلىرىمۇ ئەسكەرلەرگە خاس ھەربىي ھەرىكەتلەر — ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ «جەڭ» قىلىش ئىدى.

ئۇ ئەسكەرمۇ بولدى، مۇرادىغىمۇ يەتتى، ئون نەچچە يىللىق تۇرمۇشىمۇ ئۆزى ئارزۇ قىلغان ھەربىيلەر مۇھىتىدا ئۆتتى، ئوفىتسېر بولدى. مانا ئەمدى ھەربىي فورمىنى سېلىۋېتىشكە توغرا كېلىدىغان ئوخشايدۇ.

نۇردۇن كېزىك كېسىلى بولۇپ قالغان ئادەمدەك ئېغىر قەدەم ئېلىپ، خىيال بىلەن قىسمىنىڭ ئائىلىلىكلەر قورۇسى رايونىغىمۇ يېتىپ كەلدى.

نۇردۇن ئۆزى ئولتۇرىدىغان بىناغا بۇرۇلۇشىغا ئالدى تەرەپ-تىن بىر توپ بالا يۈگۈرۈپ چىقتى. ئۇلارمۇ ئۆزلىرىگە لايىق «ھەربىي فورما» كىيىشكەنىدى. ھەممىسىنىڭ قولىدا ئويۇنچۇق تاپانچا، ئويۇنچۇق ئاپتوماتلار بار ئىدى. قارىغاندا ئۇلار ئىككى تەرەپ بولۇپ «جەڭ» قىلىۋاتسا كېرەك. نۇردۇن كۆڭۈلسىز ھالدا ئۆيىگە كىردى. ئايالى ئىشقا كەتكەچكە ئۆي جىمجىت ئىدى. بۇ جىمجىتلىق ئۇنى يەنە خىياللارغا غەرق قىلدى. تەش-كىلىنىڭ دېگىنى بويىچە ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرۇپ كېتەيمۇ ياكى دادام ئارقىلىق يول مېڭىپ قىسمىدىكى ئورنۇمنى داۋاملىق ساقلاپ قالايمۇ؟ ئۇ تورۇسقا قاراپ سوزۇلۇپ يېتىپ قانچە خىيال قىلمىسۇن، بۇ سوئالغا ياخشىراق جاۋاب تاپالماي قىينالدى. ئۇ خىيال قىلىپ يېتىپ كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنىپ كەتكىنىنى سەزمەيلا قالدى.

تېلېفوننىڭ جىرىڭلىشىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتكەن نۇر-دۇن ئىتتىك بېرىپ تېلېفون تۇرۇبكىسىنى ئالدى. قارشى تەرەپ-تىن سەپدىشى مەخمۇتنىڭ تونۇش ئاۋازى ئاڭلاندى. مەخمۇت ئۇنى بىردەم ئولتۇرايلى دەپ چاقىرغان ئىدى. ئۇنىڭغا ئۆيدە يالغۇز خىيال سۈرۈپ ئازابلىنىپ ئولتۇرغىنىدىن كۆرە دوستلە-رى بىلەن بىللە ئولتۇرۇش ياخشىدەك تۇيۇلدى ـ دە، پۇقراچە كىيىنىپ ئۆيدىن چىقتى. قىسىم قورۇسىنىڭ كەينىدىكى «رېس-توران» دەپ ۋېۋىسكا ئېسىلغان بۇ ئاشخانىنىڭ بىرلا ئايرىمخانە-سى بار ئىدى، ئۇنى پۇقراچە كىيىنگەن سەپداشلىرى شۇ يەردە ساقلاپ ئولتۇرغان ئىكەن. نۇردۇن كىرىشى بىلەن بۇيرۇتۇلغان تاماق، قورۇمىلار كەلتۈرۈلدى. تاماقتىن كېيىن ھاراق قۇيۇلـ-دى، رومكا ئۇچ ـ تۆت ئايلىنىۋېدى، ھەممەيلەننىڭ چىرايلىرى قىزىرىپ، سۆزمەن بولۇپ قېلىشتى. ئەمما نۇردۇن ئېچىلالماي-ۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆڭلى باشقارما باشلىقى بىلەن بولغان سۆھبەت تۈپەيلى ھېلىمۇ غەش ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ھالىتىگە سەپسېلىپ

ئولتۇرغان مەخمۇت:
— نۇردۇن، نېمە بولدۇڭ، كۆڭلۈڭ پاراكەندىدەك خارا-مۇش ئولتۇرسەنغۇ؟ — دەپ سورىدى.
— ھېچ ئىشقۇ بولمىدى، بايا كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باش-لىقى چاقىرىپتىكەن، — نۇردۇن باشقارما باشلىقىنىڭ سۆزلىرى-نى ئۇلارغا دەپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن سورۇندىكىلەرنىڭ ئاغزى تەڭلا ئېچىلدى:
— سەن نېمە دېدىڭ، كەسىپ ئالماشتى دېدىڭمۇ؟
— كەسىپ ئالماشقاندىن كۆرە ھەربىي سەپتىن بوشاپ كەت-سەم ياخشىمىكىن دەيمەن.
— راست دەيسەن، كەسىپ ئالماشتۇرساق قانداقراق ئىدارە-غا ئورۇنلىشىشىڭنى كىم بىلىدۇ، تايىنى يوق ئىدارىغا ئورۇنلە-شىپ قالغاندىن كۆرە ھەربىي سەپتىن بوشىغىنىڭ تۈزۈك.
— شۇنداق، ھازىر ھەربىي سەپتىن بوشىغانلارغا بېرىدىغان بوشاش پۇلىمۇ كۆپەيدى، شۇنىڭ دەسمايە قىلىپ بىر ئىش قىلساق. . .
مەخمۇت مۇنداق مەسلىھەتلەرگە قارشى چىقتى.
— ياق - ياق ئاغىنىلەر، كەسىپ ئالماشتۇرۇپ يەرلىككە ئورۇنلىشىمۇ ئانچە ياخشى ئىش ئەمەس، سىلەر دېگەندەك تايىنى يوق ئىدارىغا ئورۇنلىشىپ قالساق قاملاشمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەرىجەڭنى ئىككى دەرىجە چۈشۈرىدۇ، پۇلنى دەپ بوشىغان بىلەن ھازىر پۇلنىڭ كۈچى قالمىدى. ئەگەر بىرەر يامان كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ يېتىپ قالساق. . .
— ئۇغۇ راست، — بىرەيلەن مەخمۇتنىڭ سۆزىنى بۆلدى، — ئىككى - ئۈچ يۈز مىڭنى ئېلىپ بوشىغانلارنىمۇ كۆرۈۋاتىمىزغۇ، ئۇلار ھازىر پۈشايمانىنى ئالىدىغانغا قاچا تاپالمايۋاتىدۇ.
— مېنىڭچە سەن بۇ ئىشنى داداڭغا دە، — دېدى مەخمۇت، — داداڭ دېگەن ئۆز ۋاقتىدا بىزنىڭ باشلىقلارنى باشقۇرغان. ئۇ بىر

ئېغىز گەپ قىلىپ قويسىلا بۇلار ياق دېيەلەيتتىمۇ؟ داداڭ پېنسىـ
يىگە چىقىپ كەتكەن بىلەن يەنىلا نوپۇزى بار.

— مەخمۇت راست دەيدۇ.

— سەن باشقارما باشلىقىغا «مەن دېگەن گېنېرال ھەسەنوفـ
نىڭ ئوغلى» دېسەڭ بولمامتى؟

— توغرا، كونىلاردا «سەۋەب قىلساڭ، سېۋەتتە سۇ توختايـ
دۇ» دەيدىغان گەپ بار. باشلىقلارغا «مەن ھەسەنوفنىڭ ئوغلى،
دادامنىڭ ئىزنى بېسىپ قىسمدا قالاي» دەپ ئوچۇق ئېيت.

ھاراق ئىچىپ قىزىشىپ قالغان بۇ سەپداشلار ھەر نېمىلەرنى
دەپ باقتى. ئەمما نۇردۇن ئۇنچىقماي ئولتۇردى. چۈنكى ئۇنىڭـ
چە، تەشكىلنى قارارىدىن ياندۇرۇش ئانچە ئاسانغا چۈشمەيتتى.
يەنە بىر جەھەتتىن ئۇ ھەرقانداق ئىشتا دادىسىنىڭ ئابرۇيى،
ئورنىدىن پايدىلىنىشنى ئويلىمايتتى.

— سىلەرنىڭ ماڭا يول كۆرسىتىپ، ياخشى مەسلىھەتلەرنى
بەرگىنىڭلارغا كۆپ رەھمەت، — دېدى نۇردۇن، — بىراق مەن
دادامنىڭ ئابرۇيىنى دەسمايە قىلالمايمەن.

نۇردۇننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى جىم
بولدى. ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرۇش ئىشى تاكى ئولـ
تۇرۇش تۈگىگىچە ئىككىنچىلەپ تىلغا ئېلىنمىدى.

نۇردۇننىڭ يۇرىكىدىكى گەپنى قىلغاندا قىسمدىن ئايرىلغۇـ
سى يوق ئىدى. ئۇ ئەنە شۇنداق دېلىغۇللۇق ۋە گادىرماچ خىياللار
بىلەن باشقىلاردىن بالدۇرراق تەڭشىلىپ قالدى. ئۇ ئادەتتە ھا-
راقنى كۆپ ئىچمەيتتى. ئەمما، دوست ـ يارەنلىرى بىلەن بولـ
دىغان ئولتۇرۇشلاردىن قالمايتتى. ئۆيگە ھەر دائىم سەگەك
ھالدا قايتىپ كېلەتتى. بۈگۈن ئۇنىڭ خىيلا كەيپ بولۇپ قاي-
تىپ كىرگىنىنى كۆرگەن ئايالى بەختىنسا ھەيران بولدى.

— نەدە شۇنداق ئېغىر ئىچىپ كەلدىڭىز؟

— دوستلار بىلەن، ھېسابتا ئۇلار مېنى ئۇزاتقان بولدى.

— ئۇلار سىزنى نەگە ئۇزاتتى؟ — بەختىنسا تېخىمۇ ئەجەبلەندى.

— نەگە بولاتتى... مېنى يەرلىككە چۈشۈرمەكچى... سەن تېخى ئۇقمايسەن بۇ ئىشنى.

نۇردۇننىڭ سۆزلىرىدىن رەنجىگەنلىكى مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇراتتى. بەختىنسا ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

— ۋايجانەي، شۇ ئىشقىمۇ خاپا بولۇپ شۇنچىۋالا ئىچكەن بارمۇ؟ كەسىپ ئالماش دىسە ئالمىشىڭ، سېرىق كېيىم كىيىش سىزگە باقمىغىدەك؟ يەرلىككە چىقساقمۇ كۇنىمىزنى گۈلدەك ئۆتكۈزەلەيمىز.

نۇردۇن ئارتۇقچە گەپ قىلماي، ئايالىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

— مېنىڭمۇ ئۆز يۇرتۇمغا كەتكۈم كېلىۋاتىدۇ، — دېدى بەختىنسا بىر پىيالە چايىنى ئىرىنىڭ ئالدىغا قويۇۋېتىپ، — ئاتا - ئانام ياشىنىپ قالدى، ئۇلارنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا بولسىمۇ ياخشى كۈتۈۋېلىپ دۇئاسىنى ئالسام دەيمەن، سىزگە دېيەلمەي يۈرەتتىم. بولمىسا مۇنداق قىلايلى، بالىلارمۇ چوڭ بولۇپ قالدى، ئالىي مەكتەپكىمۇ چىقتى، ئۇلار ئەمدى ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرالايدۇ. شۇڭا سىز ماقۇل كۆرسىڭىز، ھەربىي سەپتىن بىراقلا بوشاڭ، مەنمۇ يۇرتىمىزغا يۆتكىلەي، دادىڭىزمۇ ياشىنىپ قالدى. ئۇ كىشىگە يېقىنراق تۇرساق خۇش بولار.

— مەن نېمە ئويدا، سەن نېمە كويدا؟ ھەربىي سەپتىن بوشاڭ دەپ كەتتىڭغۇ ئەمدى، بوشىسام نېمە ئىش قىلىمەن؟

— نېمە ئىش قىلىش توغرىسىدا يۇرتقا بارغاندا چوڭلار بىلەن مەسلىھەتلىشەرمىز، تۇرغۇنجانمۇ ھەربىيدىن بوشاپ كېتىۋېدى، سىزمۇ ئاڭلىغانسىز، ئۇنى بوشاش پۇلىنى تىجارەتكە دەسمايە قىلىپ مىليونېر بولۇپ كەتتى، دەيدۇ.

نۇردۇن ئايالىنىڭ سۆزلىرىنى ئۇنچىقماي ئولتۇرۇپ ئاڭلى-

دى. چۈنكى ئۇ دوستى تۇرغۇنجاننىڭ باي بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. تۇرغۇننىڭ ئىسمى چىقىۋېدى، ئۇ دوستى بىلەن بىللە ھەربىي سەپكە كىرگەن كۈنلىرىنى ئەسلەپ قالدى. . .

2

نۇردۇننىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىككىنچى يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتى ئىدى. ئۇ چاغدا ھەسەنوف باشقا جايدىكى ھەربىي قىسىمغا ئۆسۈپ يۆتكىلىپ كەتكەنىدى. مەكتەپ ئىچىدە تۈيۈقسىز «ئەسكەرلىككە بالا ئالغىلى ئادەم كەپتۇ» دېگەن خەۋەر تارقالدى. نۇردۇن ئانىسىنىڭ «ئالدىرىما، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن ئەسكەر بولساڭمۇ ئۇلگۈرىسەن» دېگەن نەسىھەتلىرىگىمۇ قارىماي، ئۆزىنى تىزىملاتتى، ئۆزىنى تىزىملاتقانلار ئىچىدە ئۇنىڭ تۇرغۇن قاتارلىق بىر نەچچە ساۋاقداشلىرىمۇ بار ئىدى. ئاخىرى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن نۇردۇن بىلەن تۇرغۇنلا قوبۇل قىلىنىدى. يەنە كېلىپ، كىچىكىدىن بىرگە چوڭ بولغان بۇ ئىككى دوست بىر قىسىم، بىر لەينگە تەقسىم قىلىنىدى.

يېڭى ئەسكەرلەر ئۈپۈق سۈزۈلۈشكە باشلىغاندىلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، ھەربىي مەشىققە كىرىشىپ كېتەتتى، باشتا بىر نەچچە كۈن سەپ بولۇپ پىيادە مېڭىشنى ئۆگەندى. كېيىن مىلتىق تۇتۇشنى، چۈۋۈشنى، قۇراشتۇرۇشنى، يىراقتا گرانات تاشلاشنى ئۆگەندى. نەچچە قېتىم ئوق ئېتىش مەشىقىمۇ قىلدى. يېڭى ئەسكەرلەر ئىسمى جىسمىغا لايىق جەڭچى بولدى.

بىر كۈنى، چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىت ئىدى، يېڭى ئەسكەرلەر لەينىدىكىلەر «دۈشمەن» گە نەيزە سانجىش ۋە گرانات تاشلاش مەشقى قىلىۋاتاتتى. پولات مىلتىقلارنىڭ نەيزىلىرى قۇياش نۇرىدا يالت ـ يۇلت قىلىپ چاقنايتتى. ئوتتۇز نەچچە ياشلاردىكى ئېگىز

بوي، تەمبەل كەلگەن بىر كىشىنىڭ ئۆزلىرى تەرەپكە مەزمۇت قەدەم تاشلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن تۇرغۇن:

— لىيەنجاڭ، تۇەنجاڭ كېلىۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر قىلدى.

لىيەنجاڭ كەينىگە قايرىلىپ تۇەنجاڭنى كۆردى - دە، ھەربىي فورمىلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ ئەسكەرلەرگە «دىققەت!» دەپ كوماندا بەردى، كېيىن تۇەنجاڭنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ ھەربىيچە سالام بەرگەندىن كېيىن، دوكلات قىلدى:

— يولداش تۇەنجاڭ، يېڭى ئەسكەرلەر لىيەنى نەيزە سانجىش، گرانات تاشلاش تەلىمىدىن مەشىق قىلىۋاتىدۇ، دوكلات قىلغۇچى جۇڭۇي① لىيەنجاڭ ئەنۋەر.

تۇەنجاڭ ھۆرمەتتە تۇرغان جەڭچىلەرگە يېقىنلاپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئىسسىقتا قاربداپ كەتكەن چىرايلىرىغا، تەردىن ھۆل بولۇپ كەتكەن ئۇستىۋاشلىرىغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن، سەممىي ھالدا:

— يولداشلار! جاپا تارتتىڭلار، — دېدى ئۇنلۇك ئاۋازدا.

— خەلق ئۈچۈن! — جەڭچىلەر تەكشى ئاۋازدا جاۋاب قايتۇردى.

تۇەنجاڭ جەڭچىلەرنى ئولتۇرۇشقا بۇيرۇدى، ئۆزى بولسا نۇردۇننىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، نۇردۇننىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنلۇك ئاۋازدا شۇنداق دېدى:

— يولداشلار، سىلەر جاي - جايلاردىن ۋەتەننى قوغداشتەك ئۇلۇغۋار غايىنى كۆڭلۈڭلەرگە پۈكۈپ جەڭچى بولدۇڭلار. سىلەر قىسىم ئۈچۈن يېڭى قان، يېڭى كۈچ. ھەربىي قوشۇن چوڭ بىر مەكتەپ، قەھرىمانلارنى يېتىشتۇرىدىغان ئوچاق... — ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى مۇنداق تۈگەتتى، — دۇشمەن كۈچلەر نىيىتىدىن يانغىنى يوق، ئۇلار ھېلىمۇ بىز بىلەن دۇشمەنلىشىۋاتىدۇ.

---

① جۇڭۇي — لېيتېنانت

بىز دۇشمەنلىرىمىزنى تارمار قىلىش ئۈچۈن جاپاغا چىداپ مەشىق قىلىپ، يۇقىرى ھەربىي ماھارەتنى ئىگىلىشىمىز لازىم.

تۈەنجاڭنىڭ ئاخىرقى سۆزى مۇناقىلا ئېيتىلغان سۆز ئەمەس ئىدى. شۇ كۈنلەردە مەلۇم بىر قوشنا دۆلەت چېگرىمىز ئىچىگە بۆسۈپ كىرىپ، بىر قىسىم زېمىننى، مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئېگىزلىكنى بېسىۋالغان ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي قوماندانلىق شتابىدىن ئۇلارنىڭ قىسمىغا ئاشۇ ئېگىزلىكنى قايتۇرۇۋېلىپ، دۇشمەننى چېگرىمىزدىن سۈرۈپ چىقىرىش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلدى. بۇ جەڭگە يېڭى ئەسكەرلەر لېيىنمۇ قاتناشتۇرۇلدى.

دۇشمەنلەر ئىگىلىۋالغان ئېگىزلىككە نۇردۇنلارنىڭ قىسمى بىر ھەپتىدىكى يول يۇرۇپ يېتىپ باردى. قىسىم رەھبەرلىكى شۇ كۈنلا رازۋېدچىكلارنى ئەۋەتىپ دۇشمەننىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەش ۋە «تىل» تۇتۇپ كېلىش ۋەزىپىسىنى نۇردۇنلارنىڭ لېيىنگە تاپشۇردى. يېڭى ئەسكەرلەر لېيىنىڭ لېيىنجاڭى بولسا بۇ ۋەزىپىنى نۇردۇنلارنىڭ پېيىگە تاپشۇردى. پەيجاڭ نۇردۇن، تۇرغۇن ھەم ئابدۇرېشىت ئىسىملىك يەنە بىر جەڭچىنى رازۋېدكا قىلىشقا ئاجرىتىپ، ئۇلارغا بىر پىشقەدەم بەنجاڭ ۋە ئىقتىدارلىق بىر سەنمۇنى مەسئۇل قىلدى.

دۇشمەن ئىگىلىۋالغان ئېگىزلىكتە دەل - دەرەخ يوق بولۇپ، ئوت - چۆپلەرمۇ ئانچە ئېگىز ئۆسمەيتتى. شۇڭا نۇردۇنلار قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغاندا يولغا چىقتى.

ئايسىز ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى. ئەتراپ جىمجىت ئىدى. رازۋېدچىكلارمۇ ئاياغ تىۋىشى چىقارماي كېتىۋاتاتتى. بىر چاغدا دۇشمەننىڭ ئارىلاپ ئاتقان يورۇنقۇچ ئوقلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئوقلار ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلۈپ ۋاللىدە قىلىپ ئەتراپنى يورۇتۇپ، خۇددى ئاققان يۇلتۇزدەك نەگىدۇر چۈشۈپ كېتەتتى. مانا بۇ رازۋېدچىكلار ئۈچۈن دۇشمەن ئەھۋالىنى ئىگىلەشنىڭ ياخشى پۇرسىتى ئىدى. ئۇلار مۇشۇ يورۇقلۇقنىڭ ياردىمى

بىلەن دۇشمەننىڭ ئوت كۈچى ئەھۋالىنى كۆرۈۋالالايتتى.

رازۋېدچىكلار كۆزلىگەن نىشانغا يېتىپ باردى. ئېگىزلىك-نىڭ ئەتراپى سىم توساقلار بىلەن قورشالغانىدى. قېلىن قىلىپ توقۇلغان تىكەنلىك سىم توساقتىن ئادەم تۆگۈل بىرەر كىچىك ھايۋاننىڭ ئۆتۈشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇرۇق كونسېرۋا قۇتىسىدىن ياسالغان «قوڭغۇراقلار» زىچىدە قىلىپ ئېسىلغان بولۇپ، ئادەم تېگىپ كەتسىلا تەۋرىنىپ ئاۋاز چىقىراتتى رازۋېدچىكلار ئادەتتە مۇنداق سىم توساقنى «دوزاخ بوسۇغىسى» دەپ ئاتىشاتتى. بۇ «دوزاخ بوسۇغىسى» دىن ئامان - ئېسەن ئۆتۈش ئۈچۈن ناھايىتى ھوشيار بولۇشقا توغرا كېلەتتى. ئېگىزلىكمۇ گۆرىستانلىقتەك تىمتاس ئىدى. بەنجاڭ نۇردۇن بىلەن تۇرغۇنغا سىم توساقنى كېسىپ، يول ئېچىشنى بۇيرۇدى. ئۇ ئىككىسى ئۆمىلەپ سىم توساققا يېقىن باردى - دە، سىملارنى ئاۋايلاپ كېسىشتى ۋە ئادەم پاتقۇدەك يول ئېچىپ، سىم توساق ئىچىگە كىردى، كېيىن بەنجاڭ، سەنمۇ ۋە ئابدۇرە-شىتلارمۇ ئۆمىلەپ كىرىشتى. ئەتراپ يەنىلا جىمجىت ئىدى. دەل شۇ چاغدا ئوڭ تەرەپتىن ئاياغ تىۋىشى ئاڭلانغاندەك قىلدى. بەنجاڭ رازۋېدچىكلارنى ئاياغ تىۋىشى ئاڭلانغان تەرەپكە مېڭىشقا بۇيرۇدى. ئۇلار يىگىرمە مېتىرچە ئېڭىشىپ مېڭىۋىدى، ئاياغ تىۋىشى يېقىندىن ئاڭلاندى. بەنجاڭ رازۋېدچىكلارنى يوشۇرۇنۇشقا بۇيرۇدى. بۇ يەردە دالدا قىلغۇدەك ئوت - چۆپ ياكى يوشۇرۇنغۇ-دەك ئاكوپ - ئازگال بولمىغاچقا ئۇلار يەرگە پاقىدەك چاپلىشىپ يېتىشتى. ئاياغ تىۋىشى بارغانچە يېقىنلىدى. نۇردۇن بەنجاڭ بىللە ئىدى. كېلىۋاتقىنى تەبىئىيكى دۇشمەننىڭ كۆزەتچە-سى ئىدى. كۆزەتچى ئۇلارغا يېقىنلاپ كەلدى. شۇ ئارىدا بىر يورۇنتۇچ ئوق ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ قالدى ۋە كۆپ ئۆتمەي نۇر-دۇنلار چاپلىشىپ ياتقان يەردىن سەل نېرىغا بېرىپ چۈشتى. دۇشمەن كۆزەتچىسى رازۋېدچىكلارنى كۆرۈپ قالدى. نۇردۇن

بەنجاڭنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنى بىر مۇشت بىلەن تىك موللاق چۈشەرمەكچى بولۇپ تۇراتتى، قاراۋۇل ئۆز تىلىدا بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىرىدى. شۇئان ئوق ئېتىلىپ قالدى، بۇ ئوقنى رازۋېدچىكلاردىن بىرى ئاتقانىدى. ئوق ئېتىلىشى بىلەن دۈشمەن قاراۋۇلى گۈپپىدە يىقىلدى. بەنجاڭ نۇردۇنغا «تېز ئۇنى سۆرەپ كەل!» دەپ بۇيرۇدى. شۇئان قارشى تەرەپتىن ئارقىدىن ئېتىلغان ئوقلار يېغىپ كەتتى. نۇردۇن ئوقلارغىمۇ پەرۋا قىلماي، قاراۋۇل يىقىلغان يەرگە ئېتىلىپ باردى. قاراۋۇل تېخى تىرىك بولۇپ، ئىڭراپ ياتاتتى. نۇردۇن ئۇنى سۆرەپ بەنجاڭنىڭ يېنىغا ئەكەلدى بەنجاڭ رازۋېدچىكلارغا دۈشمەن قاراۋۇلىنى ئېلىپ چېكىنىشكە بۇيرۇق بەردى.

دۈشمەن ھېلىمۇ قالايمىقان ئوق ئاتماقتا ئىدى. رازۋېدچىكلار ئۆمىلەپ چېكىنگەچ ئوق ئېتىلۇاتقان توچكىلارغا سەپسېلىشتى. سەنمۇ خەرىتىگە دۈشمەن ئوت كۈچىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالىنى بەلگە قىلىۋالدى.

رازۋېدچىكلار ياردەم دۈشمەن قاراۋۇلىنى يۆلەپ، ئۆزلىرى ھېلىلا سىم توساقنى كېسىپ يول ئېچىپ كىرگەن جايغا قايتىپ كەلگەندە بەنجاڭ خىلىلا ئاچچىق بىلەن سورىدى:

— بايا مېنىڭ رۇخسىتىمسىز ئوق چىقارغان كىم؟

— مەن، بەنجاڭ، — دېدى ئابدۇرېشىت.

— نېمىشقا ئوق چىقاردىڭ؟

ئابدۇرېشىت ئۇندىمىدى. دۈشمەن قاراۋۇلى يورۇتقۇچ ئوقىنىڭ يورۇقىدا ئۇلارنى كۆرۈپ قېلىپ ۋارقىرىغاندا، ئۇ قورقۇپ كېتىپ قاراۋۇلنى ئاتقانىدى.

ئەسلىي رازۋېدچىكلارنىڭ ۋەزىپىسى ئۇچرىغان دۈشمەننى ئېتىش ئەمەس، يوشۇرۇن دۈشمەن ئوت كۈچىنى ۋە ئوت توچكىلىرىنى ئىگىلەش ئىدى.

— توختاپ تۇر، رۇخسەتسىز ئوق ئاتقىنىڭ ئۈچۈن قايتىپ

بارغاندا. . .

بەنجاڭ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالماي قالدى، ئۇنىڭغا ئوق تەگكەنىدى. ئۇ بىرلا ئىنجىقلاپ جىم بولدى. نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى سەزگەن نۇردۇننىڭ يۈرىكى قارتلا قىلىپ قالدى. ئەمدى بەنجاڭنىمۇ يۈدۈپ مېڭىش كېرەك ئىدى.

رازۇبدچىكلار سىم توساقتىن چىقىپ خېلىغىچە ئۇنچىقمىدى. دۇشمەننىڭ ئوقى توختىماي ئېتىلىپ تۇراتتى. ئەمما رازۇبدچىكلار خەتەرلىك جايدىن ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇلار دەقىقە توختاپ، بەنجاڭنىڭ يۈزىگە قول چىراغ يېقىپ قارىدى، ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەن بولۇپ، ئاللىقاچان جان ئۈزگەنىدى. بەنجاڭدىن ئايرىلىپ قېلىش ئۇلارنى يۈرىكىگە پىچاق تىققاندەك قاتتىق ئازابلىدى. بۇ يېڭى جەڭچىلەرنىڭ ئۆز سەپدىشىنىڭ ئۆلۈمىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى.

ئەسىر تىرىك ئىدى. ئۇ ئۆز تىلىدا بىر نېمىلەرنى دەپ ۋايجانلايتتى. بەنجاڭنىڭ تېنى ئاستا ـ ئاستا سوۋۇماقتا ئىدى. رازۇبدچىكلار بۇ خەتەرلىك جايدىن تېزراق يىراقلاشمىسا بولمايتتى. تۇرغۇن ئەسىرنىڭ يارىسىنى داكا بىلەن تاڭدى. ئۇلار بەنجاڭنىڭ جەسىتىنى نۆۋەتلىشىپ يۈدۈپ مېڭىشتى. ھېچكىم گەپمۇ قىلمايتتى. نۇردۇن كۆڭلىدە ئابدۇرېشىتتىن رەنجۈاتاتتى. مۇبادا ئۇ تۈيۇقسىز ئوق چىقارمىغان بولسا، دۇشمەن قارا-ۋۇلىنى يار-دار قىلمايمۇ تۇتۇۋالالايتتۇق، دۇشمەن سەزمەي قالاتتى ـ دە، ئوق چىقارمايتتى، بەنجاڭمۇ ئۆلۈپ كەتمەيتتى، دەپ ئويلايتتى.

ئەسىر قوماندانلىق ئورنىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى. ئەسىرنى سوراق قىلىش نەتىجىسىدە ئىگە بولغان دۇشمەن ئوت كۈچىنىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالى بىلەن رازۇبدچىكلار ئىگىلەپ كەلگەن مەلۇماتقا ئاساسەن قوماندانلىق شتابى جەڭ پىلانىنى تۈزدى. دۇشمەن بېسىۋالغان ئېگىزلىك ئىككىنچى كۈنى تاڭ سۈزۈلۈش ئالـ

ددا برلا هۇجۇم بىلەن قايتۇرۇۋېلىندى. جەڭدىن كېيىنكى خۇلاسە چىقىرىش يىغىندا بىر تۇركۇم ئوفىتسېر - جەڭچىلەر خىزمەت كۆرسەتتى، دەپ ئەنگە ئېلىندى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىككىنچى دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئېلىنغان نۇر-دۇن بىلەن تۇرغۇنمۇ بار ئىدى. ئابدۇرېشىت بولسا بۇيرۇقسىز ئوق چىقارغىنى ئۈچۈن تەنقىد قىلىندى.

يېڭى ئەسكەرلەر كونا لىيەندۇيلەرگە تەقسىم قىلىندى. نۇر-دۇن بىلەن تۇرغۇن شارائىتى ناچار، ئەڭ جاپالىق يەرلەرنى تاللىدى ھەم ئۇزۇن مۇددەت ئىشلىدى. ئىزچىل ياخشى ئىشلە-گەچكە ئۇزلىرى بىلەن بىللە ئەسكەر بولغانلاردىن خېلى بۇرۇن كادىرلىققا ئۆستۈرۈلدى. كۆپ قېتىم 1، 2 - دەرىجىلىك خىز-مەت كۆرسەتتى، دەپ ئەنگە ئېلىندى.

3

نۇردۇن ئايالىنىڭ مەسلىھەتىنى توغرا تېپىپ، ھەربىي سە-تىن بىراقلا بوشاپ، تۆت يۈز مىڭ يۈەن بوشاش پۇلىغا ئېرىش-تى. ئۇ ئەمدى ئائىلىسىنى ئۆز يۈرتىغا كۆچۈرۈپ كەتمەكچى، ئۇ يەردە دوستى تۇرغۇنغا ئوخشاش ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك تىكلە-مەكچى ئىدى.

ئۇنىڭ ئايالى بەختىنسا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى ئى-دى. ئۇ ئېرىنىڭ ھەربىي سەپتىن بوشىغانلىقىغا قەۋەتلا خۇش بولدى ۋە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ خىزمىتىنى يۆتكەش رەسمىيىتىنى بېجىردى. شۇنىڭغىچە نۇردۇن دادىسىغا ھەربىي سەپتىن بوشايدە-غانلىقىنى تىنمىغاندى. بەختىنسانىڭ يۆتكىلىش رەسمىيىتى بېجىرىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە ئوي - خىياللىرى توغرىسىدا دادىسىغا خەت يېزىۋەتتى. ئۇلارنىڭ

ئىككىلا بالىسى ئالىي مەكتەپكە كىرىپ بولغان بولغاچقا بالىلار-
دىن ئانچە غەم يەپ كەتمەيتتى. ئۇلار يۆتكەپ كەتكىلى بولمايدىغان
بەزى ئۆي سايمانلىرىنى ئېلىشىغا ساتتى ـ دە، قالغان نەرسىلە-
رىنى يوڭ ئاپتوموبىلىغا بېسىپ، ئۆز يۇرتىغا قاراپ يولغا چىق-
تى. ئۇلارنى ھەسەنوفمۇ، ئايالىمۇ قىزغىن قارشى ئالدى، نۇر-
دۇننىڭ ئانىسى كېلىننىنى ئۇزاققىچە قۇچاقلاپ قويۇۋەتمىدى.
ئۇلارغا نۇردۇننىڭ ھەربىي سەپتىن بوشىشى شۇنداق قىلىشقا
تېگىشلىك ئىشتەك تۇيۇلدى. نۇردۇن ئۇرۇق ـ تۇغقان، ھەقەم-
سايىلەرنىڭ ئۆيلىرىگە پەتلەشنى تۇگەتكەندىن كېيىن ھەسەنوف
ئۇنىڭدىن:

— خوش ئوغلۇم، ئەمدى نېمە ئىش قىلاي دەيسەن؟ — دەپ
سورىدى.

— ھازىرچە نېمە ئىش قىلىشنى بىلمەيمەن، — دېدى نۇر-
دۇن، — نېمە ئىش قىلساممۇ سېنىڭ بىلەن بار مەسلىھەت بىر
ئىش قىلارمەن.

— سەن چوڭ بولدۇڭ، نېمە ئىش قىلىشىڭنى ئەڭ ياخشە-
سى ئۆزۈڭ بېكىت. ئاۋۇال بازارنى ئايلىنىپ كۆر، يېزىلارغا
چىق. قانداق ئىش ساڭا مۇۋاپىق كېلىدۇ، قانداق ئىش قىلساڭ
نەتىجە يارىتىشقا كۆزۈڭ يېتىدۇ؟ بۇلارنى ئۆزۈڭ دەڭسەپ كۆر.

نۇردۇن دادىسىنىڭ سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىدە-
غانلىقىنى چۈشەندى. شۇڭا:

— ئېيتقىنىڭدەك قىلاي، — دېدى ۋە قوشۇپ قويدى، —
بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتمىسام بولمايدۇ.

— شۇنداق.

— ھازىرچە مۇشۇ ھويلىدا بىللە ئولتۇرايلى، — دېدى
نۇردۇننىڭ ئانىسى، دادا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ سۆزى تۇگە-
گەندە، — كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ھويلىمىز خېلى كەڭ، ئۆيلەر
خېلى كۆپ، بىللە تۇرساقمۇ كەڭتاشا يېتىدۇ.

— هېچ بولمىغاندىمۇ ھازىرچە شۇنداق قىلىدۇ - دە، — دېدى ھەسەنوف ئايالىنىڭ سۆزىنى ياقلاپ.

— داداڭلارغا ئۆيلەرنى شۇنچە كەڭرى سېلىپ بېرىپتىكەن تەشكىل، — دېدى نۇردۇننىڭ ئانىسى بالىلارنى قايىل قىلىشقا تىرىشىپ، — بەزىدە بۇ ئادەم تالاغا چىقىپ كەتسە، ئۆيدە ھۇقۇشىتەك يالغۇز قالىمەن، بىرەر يەرگە ئىككى - ئۈچ كۈنلۈك كەتسەغۇ قايتىپ كەلگۈچە زېرىكىپ ئۆلەيلا دەپ قالىمەن.

— ئەمدى بىز بار ئاپا، زېرىكمەيسىز، — دېدى بەختىنىسا قېينانىسىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن.

— شۇنداق بولار قىزىم، شۇنداق بولار.

ھەسەنوفنىڭ ئۆيى شەھەرنىڭ شەرق تەرىپىدىكى يېڭىدىن بەرپا قىلىنغان مەھەللىدە ئىدى. نۇردۇن ئىشىك ئالدىغا چىقىپ، ئەتراپقا بىر پەس قاراپ تۇردى. ساپ ھاۋادىن راھەتلىنىپ نەپەس ئالدى، ھاۋادىن گۈل ھىدى كېلەتتى.

نۇردۇن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ بازار تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە نەرسە يېڭى ئىدى، ئۇچراشقان ئادەملەرنىڭ تولىسىنى تونۇمايتتى. ئەسلىدە بىر نەچچىلا كوچىسى بار بۇ بازار ھازىر ئوبدانلا چوڭ شەھەرگە ئايلانغان، ئاھالىسى بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە كۆپەيگەنىدى. كوچىلار كەڭ - كۇشادە ئېلىنىپ ئاسفالىتلانغانىدى. ئۇنىڭ بالىلىق خاتىرىسىدە قالغان بىر قەۋەتلىك، ھويلىلىرىدا بىر - ئىككى تۇپ دەرەخلىرى بار ئۆيلەردىن بىرىمۇ قالمىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئورنىدا قەۋەتلىك ئۆيلەر قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. بۇرۇن بىرەر ماشىنا ئۆتۈپ قالسا ئۇزاققىچە توپا - چاڭ لەيلەپ تۇرىدىغان كوچىلار ئەمدى ناھايىتى پاكىز ئىدى. تاكسىلار ئۇياقتىن - بۇياققا باپكارنىڭ مۇكىسىدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى.

نۇردۇن بۇ شەھەرنىڭ چوڭ - كىچىك كوچىلىرىنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئايلاندى. قەۋەتلىك، لىفتلىق ماگىزىنلارغا

كىردى. ئاشخانىلارغا كىرىپ، ئاشپەزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ھال - ئوقىتى توغرۇلۇق مۇڭداشتى. مال بازىرىغا، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرىغا بېرىپ، نەرخ - ھاۋا ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈردى. رەخت، كىيىم - كېچەك سېتىلىدىغان، يەرلىك خەلق «شياڭگاڭ بازىرى» دەپ ئاتايدىغان بازارغىمۇ كىردى. ئۇستى لەمپىلىك، ئىككى تەرىپى بوتكا دۇكان، ئوتتۇرىسىدىكى كارىۋات - كاتلارغا ھەر خىل ماللار قويۇلغان بۇ بازار بەكمۇ ئاۋات ئىدى. نۇردۇن ئۇ يەردىمۇ تىجارەتچىلەر بىلەن مۇڭداشتى.

نۇردۇن بازار ئارىلاپ يۈرۈپ، بىر تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىغا يېڭىدىن سېلىنغان تۆت قەۋەتلىك سودا سارىيىغا دىققەت قىلىپ قالدى. سارايىنىڭ يېرىمىغا تىجارەتچىلەر ئورۇنلىشىپ دۇكان ئاچقانىدى. نۇردۇن سارايىنى كۆردى. سارايىنىڭ ئاستى چوڭ زال ئىدى. زالنى كۆرۈپ ئۇنىڭ كۆڭلىدىن رېستۇرانغا تازا لايىق ئىكەن دېگەن ئوي كەچتى.

نۇردۇن ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندە نامازدىگەر ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. شەھەرلىك بىرىنچى ئوتتۇرا مەكتەپكە ئورۇنلاشقان بەختىنىسا تېخى ئىشتىن قايتىپ كەلمىگەن ئىدى. دادىسى ئۇزۇم بارىڭى ئاستىدىكى كارىۋاتتا سوزۇلۇپ ياتاتتى.

— ھە، بازار ئارىلاپ كەلدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى ھەسەنوف ئوغلىنى كۆرۈپ ئۆرە بولۇپ ئولتۇرۇپ، — كەل، بۇياققا كېلىپ ئولتۇر، بازار قانداقراقكەن؟

— بۇ يەر بىر چوڭ شەھەر بولۇپ كېتىپتۇ، — دېدى نۇردۇن كارىۋاتنىڭ قىرىدا ئولتۇرۇۋېتىپ، — تىجارەتچىلەرمۇ شۇنچە كۆپ ئىكەن، ئېيلىم - سېتىممۇ ياخشى بولىدىكەن.

— نوپۇسمۇ كۆپىيىپ كەتتى، يېگىرمە يىلنىڭ ئالدىدا كەلگىنىمدە يۈز مىڭ نوپۇس بار، دېيىشكەن، ھازىر ئۈچ يۈز مىڭدىن ئاشقان ئوخشايدۇ.

دادا - بالا بىردەم ئۇياق - بۇياقتىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندا-

دىن كېيىن نۇردۇن ھېلىقى تۆت قەۋەتلىك بىنانى كۆرۈپ كۆڭ-لىدىن كەچكەن ئويىنى دادىسىغا ئېيتتى. رېستوران ئاچساڭ، باشقۇرۇپ كېتەلەمسەن، شۇنىڭغا كۆزۈڭ يېتەمدۇ؟ — سورىدى ھەسەنوف ئوغلىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ.

— مەن ئەسكەر باشقۇرغان ئادەم تۇرسام، نېمىشقا باشقۇ-رۇپ كېتەلمەيمەن؟ ئىشەنچىم كامىل، — نۇردۇن سەل تۇرۇۋې-لىپ قوشۇپ قويدى، — قارىغاندا، بىزنىڭ ئەڭ چوڭ كارخانە-مىز رېستوران بولۇپ قالغانەكەن قىلىدۇ. رېستوران كۆپ بولغا-نى بىلەن يەنىلا سودىسى ياخشىكەن.

ھەسەنوف كۈلۈپ كەتتى:

— ئادەم باشقۇرۇش دېگەن ئادەم باشقۇرۇش، ئادەم باشقۇ-رۇش بىلەن كارخانا باشقۇرۇش قانداقمۇ ئوخشىسۇن؟

— قانداقلا بولمىسۇن ئىشەنچىم كامىل، كۆزۈم يېتىدۇ، — دېدى نۇردۇن.

نۇردۇن دادىسىغا ئۆز پىلانىنى چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ ھەربىي سەپتىن بوشاش رەسمىيىتىنى ئۆتەۋاتقان كۈنلەردە مۇڭا-پىق جاي تاپسىلا رېستوران ئېچىشنى ئويلىغان ئىدى. ئۇنىڭچە، ھازىر ئېقىۋاتقان ۋە ئاقىدىغان تىجارەتمۇ شۇ ئىدى. ئۇ ئەگەر بۇگۈن كۆرگەن بىنانىڭ يېرىمىنى ئىجارىگە ئالالىسا، بىرىنچى قەۋەتتىكى زالنى كۈندۈزلىرى تېز تاماقخانا، ئاخشاملىرى زۆرۈر تېپىلسا رېستوران قىلىپ ئاچماقچى، ئۈستۈنكى قەۋەتلىرىدىكى ئۆيلەرنى ئايرىمخانا قىلىپ ئىشلەتمەكچى ئىدى.

— ئويۇڭ ياخشى ئىكەن، ئاۋۋال ئىشلەپ باق.

بەختىنىسامۇ ئېرىنىڭ پىلانىغا قوشۇلدى. نۇردۇن ئەتىسىلا بىنانىڭ خوجايىنىنى تاپتى. خوجايىن نۇردۇن بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ، ئۇنى بارلىق ئاستىدىكى كارخانا باشلىدى. ئۆي ئە-گىسى ئايال نۇردۇننىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي ئالدىغا داستىخان سېلىپ چاي كەلتۈردى.

خوجايىنىڭ ئەقىللىق ئادەم ئىكەنلىكى ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. ئۆزىنى ئازادە تۇتۇشى، ئوچۇق - يورۇقلۇقى كىشىگە ياخشى تەسىر بېرەتتى.

— ھەسەنوفېنىڭ ئوغلىمەن دەڭ. سىز بىلەن تونۇشقىنىم ئۈچۈن خۇشالمەن. ھەسەنوفكام يۈرتىمىزنىڭ پەخرى، رېستوران ئاچىمەن دېسىڭىز بۇ يەرنى مەن سىزگە بېرەي، ئەسلىدىمۇ مەن بۇ بىنانىڭ يېرىمىنى رېستورانغا مۆلچەرلەپ سالدۇرغان، — دېدى ئۇ.

خوجايىن قولى ئوچۇق ئادەم ئىكەن، ئۇ ھەر بىر قەۋەتنىڭ يىللىق ئىجارە ھەققىنى سەكسەن مىڭ يۈەن، دېۋىدى، نۇردۇن ئاتمىش مىڭ يۈەن، دېدى. خوجايىن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

— بوپتۇ سىز دېگەندەك بولسۇن، مەندىن كەتسە سىزگە كېتەر، سىزمۇ روناق تېپىڭ، — دېدى قول بېرىپ.

4

نۇردۇننىڭ تەييارلىق ئىشلىرى ئوڭۇشلۇق بولماقتا ئىدى. ئۇ دادىسى گېنېرال ھەسەنوفنىڭ نام - ئابرۇيىنىڭ قانچىلىك يۇقىرى ئىكەنلىكىنى ھە دېگەندىلا سەزدى. سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورنى بولسۇن، ھېسابات ئاچىدىغان بانكا بولسۇن، ئىشقىلىپ ئۇ رەسمىيەت ئۆتەش ئۈچۈن بارغان ئورۇن-لارنىڭ مەسئۇللىرى گېنېرالنىڭ ئىسمى چىقىشىغىلا ئۇنىڭغا باشقىچە قىزغىن مۇئامىلىدە بولدى. رەسمىيەتلىرىنى ئۇنى ئار-تۇقچە ماڭدۇرمايلا بېجىرىپ بەردى.

نۇردۇن رەسمىيەتلەرنى بېجىرىپ بولغاندىن كېيىن، زال بىلەن ئايرىمخانىلارنى بېزەشكە كىرىشتى. يەرلىك ئۇستا نەققاش-لارنى تېپىپ، بېزەكچىلىكىنى ئۇلارغا كۆتۈرە بەردى. شۇندىن

كېيىن ئۇ تولىمۇ ئالدىراش بولۇپ كەتتى. كۈن بويى دېگۈدەك ئىش ئورنىدا بولدى.

بىر يېرىم ئايدەك ۋاقىت ئەنە شۇنداق ئالدىراش ئۆتۈپ كەتتى. شۇ ئارىدا نۇردۇن رېستوراندا ئىشلەيدىغان ئاشپەز، كۈتكۈچىلەرنىمۇ تاللاپ بولدى. ئۇلار ئاساسەن دەرىجىسى، ئاتىقى بار ئاشپەزلەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ، ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتەلمىگەن، ئۆتكەن بولسىمۇ ئائىلە قىيىنچىلىقى تۈپەيلى ئالىي مەكتەپكە بارالمىغان ئوغۇل - قىزلار ئىدى. ئەمدى ئۇلارنى تەربىيىلەش كېرەك ئىدى. ئۇلارنى تەربىيىلەيدىغان ئوقۇتقۇچى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن نۇردۇن ۋىلايەت مەركىزىگە بېرىش قارارىغا كەلدى.

ۋىلايەت مەركىزى بۇ يەردىن يۈز كىلومېتىر يىراق ئىدى. نۇردۇن ئاپتوبۇستا ئولتۇرۇپ ئىككى سائەتتە يېتىپ باردى. چۈش بولاي دەپ قالغانىدى. ئۇ بىر ئاشخانىغا كىرىپ چۈشلۈك تاماق يېدى - دە، ئاشخانا ئالدىغا چىقىپ ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئۆزىگە كېرەكلىك ئادەملەرنى تېپىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن بۇ شەھەرنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى بىلىدىغان بىرەر تونۇش تېپىش كېرەك ئىدى. ئۇ ئىختىيارسىز تۇرغۇننى ئەسلەپ قالدى. تۇرغۇننىڭ ئايالى مۇشۇ شەھەرلىك بولغاچقا ئۇ ھەربىي سەپتىن بوشىغاندا مۇشۇ شەھەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقانىدى. بۇ ئىشلارغا مۇ ئالتە - يەتتە يىل بولۇپ قالغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىككى دوست قايتا دىدارلىشالمىدى. نۇردۇن قىسمىنىڭ خىزمىتى بىلەن ئالدىراش بولۇپ، بۇ ياقلارغا كېلەلمىدى، تۇرغۇنمۇ ئۇ تۇرۇۋاتقان قىسىم بار شەھەرگە بارالمىدى. ئەمما، ئۇنىڭ باي بولۇپ كەتكەنلىكى توغرىسىدىكى گەپ - سۆزلەر نۇردۇننىڭ قۇلىقىغا كىرىپ تۇردى. تۇرغۇن ھازىرمۇ مۇشۇ شەھەردىمۇ ياكى سودا ئىشى بىلەن بىر ياققا كەتتىمۇ؟ نۇردۇن بۇنىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ تۇرغۇننى تېپىش ئۈچۈن ئۇنىڭ قېينانىسىنىڭ ئۆيىگە بارماق-

چى بولدى. ئۇ بۇ ئۆينى بىلەتتى.

تۇرغۇننىڭ قېينىتىسىنىڭ ئۆيى ئازنا مەسچىتكە يېقىن يەردە ئىدى. نۇردۇن شۇ ياققا كېتىۋېتىپ تۇيۇقسىز توختاپ قالدى. چۈنكى ئۇ بىر تونۇش كىشىنى كۆرۈپ قالغان، ئەمما كۆرگىنىڭ شۇ كىشى ئىكەنلىكىگە ئىشىنەلمىگەنىدى. يالاڭئاياق، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن، يۈزلىرى مەينەت، ئۈستىدىكى ئاق كۆڭلەكنىڭ ياقىسى قاپقارا، ئوڭ يېڭى جەينىكىدىن يىرتىلغان، قارا شىمىنىڭ پۇشقاقلىرى لاي، پۈتىدىكى شىبلىت لاينىڭ دەسىتىدىن رەڭگىنى يوقاتقان بىر ئادەم نۇردۇنغا قاراپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ سەنتۈرۈلۈپ ماڭاتتى، ئۆتكەن - كەچكەنلەرنىڭ بەزىلىرى ئۇنىڭدىن يىرگىنىپ ھوميىپ قارىشاتتى، بەزىلىرى ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشاتتى. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، كېلىۋاتقان بۇ ئادەم مەست ئىدى.

بۇ دەل نۇردۇننىڭ ئەڭ يېقىن دوستى تۇرغۇن ئىدى. نۇردۇن تۇرغۇننى بۇ ھالدا كۆرىمەن دەپ ئويلاپمۇ باقمىغانىدى. شۇڭا كېلىۋاتقان بۇ كىشىنىڭ تۇرغۇن ئىكەنلىكىگە ئىشىنەلمەي ھاڭۋېقىپ قاراپ قالدى. مانا، ئۇ نۇردۇننىڭ ئالدىغا كەلدى ئۇنىڭغا لاپىيىدە قارىغاندەك قىلدى، ئەمما گەپمۇ قىلماي ئۆتۈپ كەتتى. نۇردۇن ئەجەبلىنىپ ئۇنىڭ دولىسىدىن تۇتۇپ چاقىردى:

— تۇرغۇن!

تۇرغۇن توختاپ نۇردۇنغا قارىدى، ئەمما ئۆزىنى باشقۇرالماي سەنتۈرۈلۈپ يىقىلدى. نۇردۇن ئىتتىك بېرىپ ئۇنى يۆلىدى ۋە سورىدى:

— تۇرغۇن، مېنى تونۇمىدىڭمۇ؟

— سەن كىم؟ — دېدى تۇرغۇن ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ نۇردۇنغا قاراپمۇ قويماي.

— راست تونۇمىدىڭمۇ؟ ماڭا قارا، ماڭا...

تۇرغۇن ئاۋۋال كۆزلىرىنى پۇرۇشتۇردى، كېيىن ھەيران

بولغاندەك يوغان ئاچتى - دە، بىردىن غۇلاچلىرىنى كەڭ ئاچتى:
— ھەي، بۇ سەنمۇ - ھە، بۇ سەنمۇ؟ ئاسماندىن چۈشتۈڭمۇ ياكى يەردىن ئۇنۇپ چىقتىڭمۇ؟ سەنمۇ بارىكەنسەن - ھە بۇ دۇنيا-دا. قېنى ھەربىي فورماڭ؟ يۈر، يۈر ھاراق ئىچىمىز...
تۇرغۇن نۇردۇننى قۇچاقلىۋالدى. ئۆتكەن - كەچكەنلەر ئۇلارغا ھەيران بولۇپ قارىشاتتى. نۇردۇن ئوڭايسىزلاندى، بۇ يەردە تۇرۇۋېرىشكە بولمايتتى. شۇڭا ئۇ تۇرغۇن باشلىغان تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

تۇرغۇندىن سېپىق ھاراق پۇرىقى بىلەن ئاچچىق تەر پۇرىقى كېلەتتى. ئۇنىڭ ئاق ئارىلىغان ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەنىدى. ئۇ ئىلگىرى تولىمۇ پاكىز يۈرىدىغان يىگىت ئىدى. ساقال - بۇرۇتىنى كۇندە دېگۈدەك قىرىپ تۇراتتى، ئەمما، ھازىر... ئۇ بۇرۇتىقى نۇردۇننىڭ دوستى، سەپدىشى تۇرغۇنغا زادى ئوخشىماي قالغانىدى. ئۇنىڭغا نېمە بولدى، قانداق بولۇپ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالدى؟ نۇردۇن ئۇنىڭغا ھەيران ئىدى. تۇرغۇن بولسا ھامان شۇ سۆزىنى تەكرارلايتتى:
— سەنمۇ بار ئىكەنسەن - ھە؟ سېنىمۇ كۆرىدىكەنمەن - ھە؟ ئاسماندىن چۈشتۈڭمۇ، يەردىن ئۇنۇپ چىقتىڭمۇ؟ قېنى ھەربىي فورماڭ؟
— ئالدىرىما، ھېلى ھەممىنى دەپ بېرىمەن، ئاۋۇال بىر جايغا كىرىپ ئولتۇرايلى، مۇنداق يۈرسەك سەت تۇرىدۇ.
— مەيلى بولمىسا، بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى. بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى؟ مەندە ئۆي دېگەن نېمە بارمۇ زادى؟
تۇرغۇن شۇنداق دەپ جىمىپلا قالدى. نۇردۇن ئۇنىڭ سۆز-لىرىدىن قانداقتۇر بىر كۆڭۈلسىزلىكنى سەزگەندەك بولدى - يۇ، سوراشقا جۈرئەت قىلالمىدى ۋە ئۇنچىقماستىن تۇرغۇن ئىشا-رەت قىلغان تەرەپكە قاراپ ئۇنى يۆلەپ ماڭدى. تۇرغۇنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتكەنىدى، قويۇۋەتسىلا يەرگە گۈپپىدە دۈم چۈشىدىغان-

دەك قىلاتتى.

ئۇلار بىر ھازا ماڭغاندىن كېيىن بىر تار كوچىغا كىرىشتى. كېيىن بىر كىچىك ئىشىكلىك ھويلىغا كىردى. ھويلا كىچىككىنە ھەم جىمجىت ئىدى. تۇرغۇن سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ سول تەرەپتىكى بىر ئۆينىڭ ئىشىكىدىكى قۇلۇپنى ئاچماقچى بولدى. ئەمما، ئاچقۇچنى دەرھال تاپالماي بىر ھازا ئاۋارە بولدى، شىمىنىڭ يانچۇقلىرىنى قايتا ـ قايتا ئۆرۈپ چىقتى. ئاخىرى شىمىنىڭ كاسا يانچۇقىدىن تاپتى ـ دە، ئىشىكنى ئېچىپ ئۆيگە ئاۋۇال ئۆزى كىردى.

ـــ كەل، كىرە، بۇ مېنىڭ ئۆيۈم.

نۇردۇن پاكار ئىشكتىن ئېڭىشىپ كىردى. بۇ قانداقمۇ ئادەم ئولتۇرىدىغان ئۆي بولسۇن، ئەسلىي ھويلىدىكىلەرنىڭ ئامبار ئۆيى بولسا كېرەك، دېرىزىسىمۇ يوق بولغاچقا، ئۆي ئىچى گۆردەك قاراڭغۇ ئىدى. ئۆينىڭ ئىچىدە تۆت بۇلۇڭ، بىر كۆلۈڭدىن باشقا تۈزۈك بىر نەرسە كۆرۈنمەيتتى. نۇردۇننىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇغا ئاستا ـ ئاستا كۆندى. ئۆي تولىمۇ تار، كىچىك ئىدى. تام ـ تورۇسلىرى قاپقارا كۆرۈنەتتى. بۇلۇڭلاردا ئۆمۈچۈك تورلىرى ساڭگىلاپ تۇرغاندەك قىلاتتى. ئىشىكنىڭ ئۈدۈلىغا تامغا تاقاپ بىر كارىۋات قويۇلغان ئىدى. كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدە پاكار، بىر پۇتى لىڭشىپ قالغان كىچىككىنە تۆت چاسا شىرە، شىرە ئۈستىدە بىر پۇچۇق چىنە، بىر پىيالە، قاسماق بېسىپ كەتكەن بىر چايدان، بىر نەچچە پارچە قېتىپ قالغان نان، تاماكا قالدۇقىغا توشۇپ كەتكەن كۈلدان تۇراتتى. بۇ ھالنى كۆرۈپ نۇردۇننىڭ ئۈنىڭغا ئىچى ئاغرىپ قالدى.

كارىۋات تار بىر كىشىلىك ئىدى. ئۈستىگە بىر پارچە كونا قارا كىگىز سېلىنغان، كىر يوتقان ـ كۆرپە باش تەرىپىگە قاتلاپ قويۇلغانىدى. نۇردۇن ئارتۇقچە گەپ ـ سۆز قىلماي كارىۋاتنىڭ ئاياغ تەرىپىگە كېلىپ ئولتۇردى. تۇرغۇن بولسا كارىۋاتنىڭ باش

تەرىپىدە ئورۇن - كۆرپىگە يۆلىنىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ مەستـ
لىكتىن قاپاقلىرى ئىششىغان بولۇپ، ھەدەپ شىمىنىڭ يانچۇقـ
لىرىنى ئاقتۇراتتى. ئەمما، ئاختۇرغان نەرسىسىنى تاپالمايتتى.
ئۇنى تاماكا ئىزدەۋاتىدۇ، دەپ قىياس قىلغان نۇردۇن قولىدىكى
قارا سومكىدىن بىر قاپ تاماكا ئېلىپ ئۇنىڭغا تەڭلىدى. تۇرغۇن
تاماكىنى ئىتتىك قولىغا ئالدى - دە، ئىچىدىن بىر تال تاماكىنى
سۇغۇرۇپ ئېلىپ، نۇردۇن چېقىپ ئۇلگۈرگەن چاقماقتا تۇتاشـ
تۇردى ۋە قاتتىق - قاتتىق ئىككى شورىدى. تۇرغۇن ھەتتا
چېكىدىغان تاماكىسىمۇ يوق ھالغا چۈشۈپ قالغان ئىدى.

— ساڭا نېمە بولدى تۇرغۇن؟ — ئېيتقىنا، سەن قانداق
قىلىپ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىڭ؟ ئايالىڭ، بالىلىرىڭ قېنى؟ —
نۇردۇن ئاخىرى سورىماي تۇرالمىدى.

كونا سەپدىشىنى كۆرۈپ مەستلىكى بىر ئاز يېشىلگەن تۇر-
غۇن ئاغزى كالۋالاشقان ھالدا سۆزلەشكە باشلىدى:

— بولدى، ئۇلارنىڭ گېپىنى قىلما، — دېدى خۇددى گۇ-
ناھكار ئادەمدەك بېشىنى كۆتۈرمەي ئولتۇرۇپ، — مەن نۇرئەلا
بىلەن ئاجرىشىپ كەتكەن.

— نېمە بوپ ئەمدى؟

— نېمە بولاتتى، مېنىڭ ئەسكىلىكىم بولمامدۇ.

تۇرغۇن شۇنداق دېدى - دە، ھۆكۈرەپ يىغلاپ كەتتى.

5

كىشىگە ئامەت كەلسە ئاجايىپ، ھەتتا ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى
كەلمىگۈدەك كېلىدىكەن. تۇرغۇن ئۆزىگە كەلگەن ئامەت توغرـ
سىدا ئەنە شۇنداق تۇيغۇدا بولغانىدى.

تۇرغۇننىڭ قېينىناتىسى ئۇششاق تىجارەت بىلەن بىر ئائىلىنى

بېقىپ كېلىۋاتقان كىشى ئىدى. ئۇ ھەربىي سەپتىن بوشاش پۇلى ئېلىپ قايتىپ كەلگەن كۆيئوغلىغا قاقچىلىق قىلىش توغرىسىدا مەسلىھەت بەردى. تۇرغۇن قېينىتىسىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئىچكىرىگە ئۇچلا قېتىم گۇلە - قاق يۆتكىۋېدى، مىليونېر بولۇپ قالدى. بۇنداق ئامەتكە ئۇنىڭ باشتا ئىشەنگۈسى كەلمەي قالدى. ئاشۇ ئۇچ قېتىملىق سودىدا ئۇنىڭ تاپقان پايدىسى دەسمايىسىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. «پۇل پۇلنى تاپىدۇ» دېگەن گەپ راست ئىكەن، ئۇ پۇل تاپقانسېرى ئەقىللىق بولۇپ كەتتى. گۇلە - قاقچىلىقنى تېرىچىلىككە ئۆزگەرتتى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئون نەچچە ئادەم ئىشلەيتتى. ئۇلار پۈتۈن شەھەرنىڭ تېرىسىنى دېگۈدەك كونترول قىلدى. ھەپتە - ئون كۈندە بىر ماشىنا تېرە ئىچكىرىگە مېڭىپ تۇراتتى. بۇ كەسىپمۇ تۇرغۇن ئۇچۇن تىللا تۆكۈلىدىغان دەرەخ بولدى. ئۇ ھەربىي سەپتىن بوشاپ بەشىنچى يىلى شەھەرنىڭ تازا ئاۋات يېرىگە ئالتە قەۋەتلىك بىر بىنا سالدى. ئەلۋەتتە بىنا سېلىشقا كېرەكلىك پۇلنىڭ كۆپرەكىنى بانكىدىن قەرز ئالدى. بانكىدىن مىليونلاپ قەرز ئېلىشمۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن ئاسان بولۇپ قالغانىدى. چۈنكى ئۇ شەھەر بويىچە ئاتىقى چىققان باي ئىدى.

تۇرغۇن ئالتە قەۋەتلىك بىنانىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى قەۋىتىنى دۇكان قىلىپ سودىگەرلەرگە ئىجارىگە بەردى. ئۈستىدىكى تۆت قەۋەتنى مېھمانخانا قىلدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئۇچۇن تېرە يېغىمەن دەپ ھەر تەرەپكە چېپىپ يۈرۈش ھاجەتسىز ئىدى.

يۇز بەرگەن ئىشلار تۇرغۇن ئۇچۇن خۇددى چۈشتەك تۇيۇلاتى. ئۇ ھەر ئايدا نەچچە ئون مىڭ يۈەنلەپ ئىجارە ھەققى يىغاتى. مېھمانخانىنىڭ كىرىمىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك ئىدى.

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىنكى ۋاقىت ئىدى. تۇرغۇن مېھمانخانىدىكى خاس ياتقىدا دەم ئېلىپ ياتاتتى. كىمدۇر بىرى ئىشىكنى چەكتى، ئۇ «كىرىڭ» دېگەندىن كېيىن، چاچ - ساقال-

لىرىنى قويۇۋەتكەن بىر كىشى كىرىپ كەلدى. ئورۇق، ئورا كۆز بۇ ئادەم ئۇنىڭغا تونۇشتەك بىلىندى، ئەمما ئۇنىڭ كىملىكىنى زادىلا ئەسلىيەلمىدى. كىرىپ كەلگۈچىنىڭ ئۇستىدە تومۇز كۈنلىرى بولۇشىغا قارىماي قارا رەختتىن تىكىلگەن، تۆت يان چۆقلۇق چاپان بولۇپ، چاپانىنىڭ ھەممە تۈگمىسىنى ئېتىۋالغان ئىدى. تۇرغۇن ئۇنىڭغا سوئال نەزەرىدە قاراپ قويۇپ سورىدى:

— كىمنى ئىزدەيسىز؟

— مېنى تونۇمىدىڭمۇ؟

تۇرغۇن تېخىمۇ ئەجەبلەندى. سەنلەپ سۆزلىگىنىگە قارىغاندا، ئۇ تۇرغۇننىڭ يېقىنى. لېكىن ئۇ زادى كىم؟ تۇرغۇننىڭ ئەس - يادى پۈل بىلەن بولۇپ كېتىپ، يېقىن يورۇقلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ كەتتىمۇ؟ تۇرغۇن خىجىل بولۇپ ھەجايدى:

— چىرايىڭغۇ تونۇش، بىراق، كىملىكىڭنى ئېسىمگە ئالالمايۋاتىمەن.

— مەن ئابدۇرېشىتقۇ، سېنىڭ بىلەن بىللە ئەسكەر بولغان، سېنىڭ قول ئاستىڭدا ئىشلىگەن ئابدۇرېشىت.

— ۋاي شۇ سەنمۇ، نېمانداق ئۆزگىرىپ كەتتىڭ. قارا، چاچ - ساقاللىرىڭنى ئاشقىلارنىڭكىدەك ئۆستۈرۈۋەتكىنىڭنى.

تۇرغۇننىڭ ئالدىدا تۇرغان بۇ كىشى دەل ھېكايىمىزنىڭ بېشىدا تىلغا ئېلىنغان ئابدۇرېشىتنىڭ ئۆزى ئىدى. ھېلىقى بىر قېتىملىق رازۋېدكىدىن كېيىن ئۇنىڭ لېيەندۇي ئىچىدىلا ئەمەس، ھەتتا پۈتۈن تۇەن ئىچىدىمۇ تەسىرى ياخشى بولمىدى. ھەممەيلەن ئەگەر ئۇ ئالدىراپ ئوق چىقارمىغان بولسا، دۈشمەنلەر ئۇلارنى سېزىپ قېلىپ ئوق چىقارمايتتى. بەنجاڭمۇ ئورۇنسىز قۇربان بولمايتتى، دەپ ئويلايتتى. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭغا ئوچۇق چىراي ئاچمايدىغانلار خېلى بار ئىدى. بۇ ھالدىن كۆڭلى غەش بولۇپ يۈرگەن ئابدۇرېشىتمۇ باشقىلارغا توك تېگەتتى. ھەتتا بەزىدە دەردىنى باشقىلاردىن ئېلىپ، يوقىلاڭ بىر ئىش ئۈچۈن باشقىلار

بىلەن جېدەللىشەتتى. ھە دېسە «مېنى ئۆستۇرمىدى» دەپ ئاغرى-نىپ يۇرەتتى. كېيىن بەنجاڭمۇ بولدى. تۆت يىل بەنجاڭ بولۇپ ئىشلىگەندىن كېيىن ھەربىي سەپتىن چېكىندۈرۈلگەنىدى. مانا شۇ ئابدۇرېشىت تۇرغۇنىنىڭ ئالدىدا يېقىمسىز كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

ئۇلار قىزغىن كۆرۈشتى. تۇرغۇن ئابدۇرېشىتنى خۇرۇم ساپاغا تەكلىپ قىلدى. ئابدۇرېشىت ئولتۇرۇپ ئۆي ئىچىگە سەپ-سېلىپ قاراشقا باشلىدى. ئاڭغىچە تۇرغۇن بىر ئىستاكان چاي دەملەپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى. ئابدۇرېشىت كۆزلىرىنى ئۆينىڭ نەقىشلىرىدىن ئۇزەلمەيلا قالدى.

— سەن مۇشۇ شەھەرلىك ئىدىڭغۇ دەيمەن. نېمە ئىش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىسەن؟ — تۇرغۇن ئاردىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ سورىدى.

— شۇنداق، مۇشۇ شەھەرلىكمەن. ئەسكەرلىكتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن شەھەرلىك قول سانائەت كارخانىسىغا ئورۇن-لاشقانىدىم، ئۇ ئورۇن ۋەيران بولۇپ ئىشسىز بولۇپ قالدىم.

ئابدۇرېشىت راست گەپنى ئېيتمىغانىدى. ئۇ ئەسكەرلىكتىن قايتىپ كېلىپلا قىمارغا بېرىلىپ ساقچىخانىغا تولا كىرىپ - چىقىپ يۈرگەچكە، كارخانا ۋەيران بولۇشتىن ئىلگىرىلا ئىشتىن قوغلانغانىدى. ئۇ ھەربىي سەپتىن قايتىپ كېلىپ كۆپ ئۆتمەي ئاتا - ئانىسى پەرھىزىنى ئادا قىلىپ ماشىنچىلىق قىلىدىغان بىر قىز بىلەن تويىنى قىلىپ قويدى. ئۇلار يەتتە - سەككىز يىل بىللە ئۆتكەن بولسىمۇ ئايالى تۇغمىدى. بۇ ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى-گە تەسىر قىلدى. ئۇلار پات - پات سوقۇشۇپ يۈردى. ئابدۇرې-شىت ئۇنى قويۇۋېتىمەن دەپ كۆپ جېدەل قىلدى، بىچارە ئايال خېتىنى ئالغىلى ئۇنمىدى. ئابدۇرېشىت ئاخىرى بىر قېتىملىق قىمار سورۇنىدا ھەممە نەرسىسىنى ئۇتتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن ئايالىنى دوغا تىكتى. ئۇ كۈنى تەلەي ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرىگەنىكەن،

ئايالىنىمۇ ئۇتتۇرۇۋەتتى. ئۇ مانا شۇندىن بېرى بويتاق يۈرەتتى. قىمار سورۇنلىرىدىن قالمايتتى. قەيەردە كۇن كەچ بولسا شۇ يەردە ئۇخلايتتى.

— بىرەر ئىشىنىڭ بېشىنى تۇتساڭ بولامدۇ؟ — سورىدى تۇرغۇن.

— مەن ساڭا ئوخشاش تەلەيلىك ئەمەسكەنمەن، تىجارەت بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ باقتىم، لېكىن نېمىلا ئىش قىلماي، پېشانەم تەتۇر بولغاچقا زىيان تارتىپلا كەلدىم.

— بالا ـ چاقىلىرىڭ باردۇ؟

— بالا ـ چاقىمۇ تەلەيلىك ئادەملەرگە نېسىپ بولمىدىكەن. كەمبەغەلگە ئايالالار كۆز قىرىنىمۇ سېلىپ قويمايدىكەن.

ئابدۇرېشىت يالغاننى بولۇشىغا توقۇۋەردى. ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنگەن تۇرغۇننىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. نېمىلا دېگەن بىلەن ئۇلار بىللە ھەربىي بولغان، جەڭگە بىللە قاتناشقان، بىر قازانىنىڭ تامىقىنى بىللە يېگەنلەر ـ دە! تۇرغۇن ئۇنى ئۇنىمىغىنىغا ئۇنىماي رېستورانغا باشلاپ چىقىپ مېھمان قىلدى، بىر بوتۇلكا ھاراقنى بىللە ئىچىپ سىرداشتى.

— سېنىڭ كۆرمىگەن كۇنلىرىڭ قالماپتۇ ـ ھە، — دېدى تۇرغۇن سەپدىشىغا ئىچ ئاغرىپ، — بۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ مېھمانخانىغا پات ـ پات كېلىپ تۇر ئاداش، مۇڭدىشىمىز.

— ماقۇل، ماقۇل.

ئابدۇرېشىت «ۋەدىسى» دە تۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۇندە بولمىسىمۇ ئىككى كۇندە بىر تۇرغۇننى ئىزدەپ كېلىپ مېھمان بولۇپ يۈردى.

ياز كۇنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. كۇن ئولتۇرغىنىغا خېلى بولۇپ قالغان بولۇپ، قاراڭغۇلۇق ئالقىنىنى يېيىپ كېلىۋاتاتتى، شەھەرنىڭ ئۇيەر ـ بۇ يەرلىرىدە بولىدىغان كەچلىك بازارلار قىزىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭغۇدىن ئاڭلىنىپ تۇرغان قالايمىقان

ناخشا سادالىرى ئاپتوموبىللارنىڭ قوپال سىگناللىرى، ئوقەتچىلەرنىڭ خېرىدار چاقىرىپ ۋارقىراشلىرى گىرەلىشىپ كەتكەندى. ئاشخانىلارنىڭ ئالدىدىكى كاۋاپدانلاردىن كۆتۈرۈلگەن ئىسسىق تۈتۈن قوينىغا سىڭىپ كېتىۋاتاتتى.

تۇرغۇن ئۆيگە قايتماقچى بولۇپ بىنادىن پەسكە چۈشۈشىگە ئابدۇرېشىت ئۇچراپ قالدى. ئۇ تۇرغۇن تۇنجى ئۇچراتقان كۈندىكىگە قارىغاندا ئۆزىنى خېلى تۈزەپ يۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. چاچلىرى گەدىنىگە چۈشۈپ تۇرسىمۇ، ساقال - بۇرۇتى قىرىلغان ئىدى. ئۇچىسىدا ئاپئاق كۆڭلەك بار ئىدى. تۇرغۇن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈۋاتقىنىدا، ئابدۇرېشىتنىڭ كەينىدە قولتۇقلىشىپ تۇرغان ئىككى چوكانغا كۆزى چۈشۈپ قالدى - دە، ئابدۇرېشىتقا «ئۇلار كىم؟» دېگەن مەنىدە قاراپ قويدى. ئابدۇرېشىت ئالدىراپ تونۇشتۇردى:

— بۇياقنىڭ ئىسمى گۈزەلنۇر، — ئابدۇرېشىت قولتۇقلىشىپ تۇرغان چوكانلارنىڭ ئورۇقراقىنى تۇمشۇقى بىلەن ئىشارەت قىلدى، — يېقىندا تونۇشۇپ قالغان، توي قىلايلىمكىن دېيىشۋاتىمىز. ئۇياقنىڭ ئىسمى ئايىمنىسا، گۈزەلنۇرنىڭ دوستى. بۇلارنى بىر مېھمان قىلىپ قويايمىكىن دېگەن، سېنى بىللە بارامدىكىن دەپ كېلىشىم.

تۇرغۇن دەقىقە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ سابىق سەپدىشى توي قىلماقچى بولغان ئايالىنى باشلاپ كېلىپ بىللە تاماق يەيلى دەۋاتسا، بارمايمەن دېسە بولمايتتى. بەلكى بۇ قولى قىسقا سەپدىشى ئۇچۇن بۇگۈن بىر خىزمەت قىلىپ قويۇشى كېرەك ئىدى. ئۇ ئۆيگە تېلېفون قىلىۋېتىپ ئابدۇرېشىتقا ئەگىشىپ ماڭدى.

ئۇلار شەھەرنىڭ چېتىدىرەك ئېچىلغان «قوشماقلار» رېستورانىنىڭ ئايرىمخانىسىغا كىرىشتى. گۈزەلنۇرمۇ، ئايىمنىسامۇ بىر - بىرىدىن قېلىشقۇسىز چىرايلىق چوكانلار ئىدى. ئاق

يىپەك رەختتىن تىكىلگەن كالتە يەڭ كوپتا، يوتىسىنى ئاران يېپىپ تۇرىدىغان قىسقا، قىزىل يوپكا كىيىشكەن، خۇددى ئار-تىسلاردەك گىرىم قىلىشقانىدى. قىيا بېقىپ، نازلىق كۈلۈمسى-رەشلىرى يۈرەككە ئوت ياقاتتى.

ئۇلار تاماق يېيىشتى. تاماقتىن كېيىن ئاق ۋە قىزىل هاراق كەلتۈرۈلدى. چوكانلار باشتا هاراق ئىچمەيمىز دېيىشۈپدى، ئەرلەر زورلاپ قويغاندىن كېيىن قىزىل هاراقنى سۈدەك ئىچىپ، بىر بوتۇلكىنى بىردەمدە قۇرۇقداپ قويۇشتى. ئۇلار سەل قىزى-غاندىن كېيىن ئابدۇرېشىت گۈزەلنۇرنى ئۇسسۇلغا تارتتى، ئۇلار ئۇسسۇل ئويناپ بولۇپ ئولتۇرۇشىغا، ئايىمنىسا تۇرغۇننى ئۇس-سۇلغا تارتتى. تۇرغۇن ئايىمنىسا قايتا - قايتا ئۇسسۇلغا تارتىپ قاش ئېتىپ، كۆز تاشلاپ تۇرۇۋالغاچقا ئۇسسۇلغا چۈشتىيۇ، ئايىمنىسادىن تاراۋاتقان كۈچلۈك ئەتىر پۇرىقىدىن هوشىنى يوقات-قاندەك بولدى.

ئۇلار ئۇسسۇلدىن كېيىن تانسا ئويناشتى. تانسىدىن كې-يىن... راستىنى ئېيتقاندا، تۇرغۇن نېمە ئىشلار بولۇپ كەتكە-نىنى بىلەلمىدى. ئەتىسى ئويغانغاندا ئۆزىنىڭ باشقا بىر جايدا ئايىمنىسا بىلەن قىپيالىڭاچ يانقانلىقىنى كۆرۈپ هەيران قالدى. تۇرغۇن ئاخشام نېمە ئىشلار بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئەسلەشكە ئۇ-رۇندى. لېكىن، ئۇسسۇل، تانسا ئويىنغان، قەدەھ سوقۇشتۇ-رۇپ هاراق ئىچكەندىن باشقا، هېچ ئىشنى ئەسلىيەلمىدى. دې-مەك، ئۇ ئاخشام مەست بولۇپ خۇددىنى يوقاتقان ئىدى. ئۇ بۇ يەرگە قانداقلارچە كېلىپ قالدى؟ ئۇ ئايىمنىسانى ئويغىتىپ سو-راي دەپ تۇرىۋېدى، ئايىمنىسا چۈشەكىگەندەك «جېنىم، نەگە بارىسىز؟ يېتىگە، بىر دەم يېتىگە...» دەپ پىچىرلىغانچە ئۇ-نىڭغا ياماشتى...

ئايىمنىسا ئاق سېرىق، ئوتتۇرا بوي، سېمىز رەڭ كەلگەن چوكان بولۇپ، ئەسلىي بۇ شەهەردىن سەكسەن كىلومېتىر يىراق-

لىقتىكى ناھىيە بازىرىدا ئۇششاق تىجارەت بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىغان بىر كىشىنىڭ يالغۇز قىزى ئىدى. ئۇ بىر ئەردىن چىققاندا توختى ئىسىملىك بىرى بىلەن تونۇشۇپ قالدى. توختى ئابدۇرېشىت بىلەن بىر تاۋاكادا كۈن ئۆتكۈزىدىغانلاردىن ئىدى. توختى ئايىمنىسانى ئەمرىمگە ئالىمەن، دەپ ئالداپ بۇ شەھەرگە ئېلىپ كەلدى. ئۇلار نىكاھ ئوقۇتۇپ ئەر - خوتۇن بولۇشقان بولسىمۇ قوللىرىدا توي خېتى يوق ئىدى. كۈنلەر شۇ تەرىقىدە ئۆتۈۋەردى، ئاردىدىن ئىككى يىل ئۆتكەندە توختى ئامىتى كەلگەن بىر قېتىملىق قىماردىن كېيىن تۇرغۇن قونۇپ قالغان بۇ ئۆينى سېتىۋېلىشتى. يېرىم يىلنىڭ ئالدىدا توختى بىر قېتىملىق قىمار ماردا جېدەل چىقىرىپ، ئۆزىنىڭ پۇللىرىنى ئۇتۇۋالغان قىمارۋازغا پىچاق تىقىۋەتتى، پىچاق يېگۈچى ئۆلمىدى، ئەمما، توختى ئالتە يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى. توختىنىڭ بالىسى يوق ئىدى، شۇڭا ئايىمنىسا ئۇنىڭ ئۆيىگە ئىگىدارچىلىق قىلىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

ئايىمنىسا نۇرغۇن قىمار سورۇنلىرىنى كۆرگەن، خۇلقى يامان چوكان ئىدى. ئۇنىڭ نازۇ كەرەشمىلىرىگە مەپتۇن بولغان تۇرغۇن ئۇنىڭ ئۆيىگە ئۆزلۈكىدىن پات - پات كېلىپ، كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈردى.

شەھەر كوچىلىرىدا غازاڭلار ئۇچۇپ يۈرگەن بىر كۈز ئاخشىمى تۇرغۇن، ئابدۇرېشىت، ئايىمنىسا گۈزەلنۇرلار ئايىمنىسانىڭ ئۆيىدە سورۇن تۈزگەن ئىدى. قەدەھلەر بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ جاراڭلايتتى. ئايىمنىسا بىلەن گۈزەلنۇر ئاق ھاراقنى ئۆز جۈپلىرىگە بىمالال «خۇش كەتتى» قىلىشاتتى، خۇش كەتتىسىنى ئېچكىنى ئۇچۇن جۈپلىرىنى تارتىنماي سۆيۈپ قويۇشاتتى.

تۇرغۇن بۇنداق ئولتۇرۇشتا ئۆزىنى جەننەت ھۇزۇرىنى سۈرگەندەك ھېس قىلاتتى. خىيالىغا ئايالى، بالىلىرى كىرىپمۇ چىقمايتتى. تۇرغۇن ئۇچۇن بۇ دۇنيادا پەقەت ئۆزى بىلەن ئايىم-

ئىسالا بار ئىدى.

بىر چاغدا تۇيۇقسىز ئىشىك چېكىلدى. ئايىمنىسا ئىشىك ئاچقىلى چىقىپ كېتىپ، ئۇچ ئەرنى باشلاپ كىردى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قىرىق ياشتىن ھالقىغانلار ئىدى. بادام دوپپا كىيگەن، گۆش يۈزلۈك، چىرايى نېگىرىنكىكىدەك قاپقارا ئادەم-نىڭ شاپ بۇرۇتى دىردىيىپ تۇراتتى. ئاق سېرىق كەلگەن بىرى بولسا كىرىدىن قارىداپ كەتكەن شەپكە كىيىۋالغانىدى. ئۇچىنچى كىشى پاكار، دىقماق بولۇپ، يالاڭ ئاياق ئىدى. ئابدۇرېشىت بە-لەن تۇرغۇن ئۇلارنىڭ سالىمىنى ئېلىپ ئېلىپ، ئورۇنلىرىدىن تۇردى ۋە قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن كۆرپىگە تەكلىپ قىلىشتى.

— بۇ مېنىڭ بۇرۇنقى ئەل - ئاغىنىلىرىم، يېقىندا قايتا كۆرۈشۈپ قالدۇق، — ئابدۇرېشىت كىرگەنلەرنى تۇرغۇنغا تو-نۇشتۇردى ۋە چاندۇرماي ئايىمنىساغا كۆز قىسىپ قويدى.

يېڭى مېھمانلارغا چاي قۇيۇلدى. ئارقىدىن يەنە بىر بوتۇلكا ھاراق كەلتۈرۈلدى. سورۇن تازا قىزىغان چاغدا تاۋاكا تۇزۇلۇپ تۆت ئوشۇق شاراقلاپ ئېتىلىشقا باشلىدى. پۇل بىرده ئۇنىڭ، بىرده بۇنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ قىمار ئوينىغىنىنى كۆرۈپ ئولتۇرۇپ، تۇرغۇننىڭ كۆڭلىده شەيتان قۇتراشقا باشلە-دى. قىمارۋازلار باشتا ئون يۈەندىن تىكىشكەندى، كېيىن ئەل-لىك، يۈز يۈەندىن تىكىشكە باشلىدى. تۇرغۇن بۇرۇن بۇنداق سورۇنلارنى كۆرگەن بولسىمۇ، ھېچ قاچان قىمارغا ھەۋەس قىل-مىغانىدى. ئەمما بۈگۈن نېمە بولدى، ھاراقنىڭ كەيپىمۇ ياكى شەيتىنى ئۇنى دەيدىگە سېلىۋاتامدۇ، بارا - بارا قىمارغا قىزىقىپ قېلىۋاتاتتى.

قىماردا پاكار كىشىنىڭ ئامىتى كېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. نېمىگىدۇر سۆركەپ سىلىقلاشتۇرۇلغان كېچىككىنە ئوشۇقلار ئۇنىڭ قولىغا چىققاندا، ئەتراپتىكىلەرنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ

كېتەتتى. ئۇ ئوشۇقنى قارا كىگىز ئۈستىگە «دەتتىكام» دەپ ھەر بىر ئاتقاندا ھەممىسىنىڭ بېشى تەڭ چۈشۈپ كېتەتتى.

ئايىمنىسا تۇرغۇنلىڭ كەينىدە كۆكسىنى ئۇنىڭ دۈمبىسىگە يېقىپ ئولتۇراتتى. ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ: «قېنى، سىزمۇ ئويناپ بېقىڭ» دېگەندەك كۆكسى بىلەن ئۇنى تۇرتۈپ قويىاتتى. يېنىدىكى پۇللىرىدىن ئايرىلغان شاپ بۇرۇت سورۇندىن سولىشىپ سۈغۇرۇلۇپ چىقىپ، تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغىنىچە پىنەكچە قىلىپ موخۇركا يۆگىدى. شۇئان تۇرغۇنلىڭ بۇرنىغا خۇشبۇي كەندىر ھىدى ئۇرۇلدى. ئەمدى ئۇ زادىلا ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى.

— مەنمۇ ئويناپ باقاي.

ھەممەيلەن ھەيران بولغاندەك تۇرغۇنغا قاراپ قېلىشتى.

— تەلىيىڭنى سىناپ باقاي دەپسەن - دە، بوپتۇ كەل، — دېگىنىچە كەينىگە داجىپ ئورۇن بوشاتتى ئابدۇرېشىت. تۇرغۇن ھە دېگەندىلا يېنىدىن مىڭ يۆەن چىقىرىۋېدى، شەپكىلىك:

— پاھ، جەمشىت پىرىم، ئۆزۈڭ مەدەت قىلغايسەن، — دەپ تۆت ئوشۇقنى ئاتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن تاۋكادا نېمە ئىشلار يۈز بەرگەنلىكىنى تۇرغۇن ئاڭقىرالمىدى. ئۇ تۆت ئوشۇقنى قانداق ئويناشنى بىلەمەيتتى. بىراق شەپكىلىك بىلەن ھەدەپ ئوشۇق ئاتاتتى. ئەتراپتىكىلەر: سىياھ چۈشتى، چۇ چۈشتى... دېيىشىپ چۇرقىراشاتتى. بىر چاغدا ئۇنىڭ يانچۇقى قۇرۇقدالدى. ئەمدى ئۇ نېسىگە ئون مىڭ يۆەنلەپ دو چىقىشقا باشلىدى. ئۇ ئۇتتۇرغان پۇللىرىنى ئۇتۇپ قايتۇرۇۋېلىشنى ئويلايتتى، ئەمما قېرىشقاندەك بارغانسېرى قەرزگە بوغۇلماقتا ئىدى.

— ئەمدى بولدى قىلايلى، — دېدى بىر چاغدا شەپكىلىك ئوشۇقلارنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، — ھېلىمۇ ئىككى يۈز مىڭغا قەرزدار بولدۇڭ، ئاۋۋال ئىككى يۈز مىڭنى چىقار.

— ئەتىلا بېرىمەن، ئەتىلا. بانكىدىلا ئېلىپ بېرىمەن...

تۇرغۇن يېلىنىشقا باشلىدى. بۇ ئۇنىڭ ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم باشقىلارغا يېلىنىشى ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ يېلىنىشلىرى شەپكىلىككە قىلچىمۇ تەسىر قىلمايتتى. ئۇ ئاۋۋال پۇلنى چىقار، ئاندىن ئويناپمىز دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى. تۇرغۇن ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم خورلۇق ھېس قىلدى. غەزەپلىنىپ ئىچ - ئىچىدىن بوغۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئاخىر باشقىلارنىڭ سالا - سۇلھىسى بىلەن ئەتىلا ئىككى يۈز مىڭ يۇەننى شەپكىلىككە بېرىشكە ماقۇل بولۇپ ھۆججەت بەردى.

تۇرغۇننى ئوڭدا قويغانلار چىقىپ كەتتى. ئابدۇرېشىتمۇ گۇزەلنۇرنى ئەگەشتۇرۇپ نەگىدۇر يوقالدى. ئۆيدە ئايمىنىسا بىلەن يالغۇز قالغان تۇرغۇن ئىچىدە ئوت كۆيۈۋاتقاندەك بىئارام بولاتتى. توختىماي ئۆلۈغ - كىچىك تىناتتى. ئۆزىنى گويا نەپەس يېتىشمەيۋاتقاندەك، بوغۇلۇپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلماقتا ئىدى.

— بولدى، ئىچىڭىزگە ئېلىپ كەتمەڭ، — دېدى ئايمىنىسا ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىغان بولۇپ، — قىمار دېگەن شۇنداق، بەزىدە ئۇتتۇرىسىز، بەزىدە ئۇتىسىز. سىز ئۇچۇن ئىككى يۈز مىڭ يۈەن ھېچ گەپ ئەمەسقۇ؟

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن مۇنۇ خۇمسىلار قاراپ تۇرۇپ - ھە؟ ياق، مەن بۇ ئىشنى بولدى قىلمايمەن، مەن پۇللىرىمنى چوقۇم ئۇتۇپ قايتۇرۇۋالىمەن.

— ھە، ماۋۇ گېپىڭىز جايىدا بولدى جېنىم، كېلىڭ، ھاراق ئىچىڭ.

تۇرغۇن ئېغىر پۇشۇلدىغىنچە ئايمىنىسانىڭ يېنىغا چۆكتى ۋە ئۇ تۇتقان بىر نەچچە روملىنى كۆتۇرۇۋېتىپ، ئولتۇرغان يېرىگە موكلا چۈشتى - دە خورەكنى باشلىۋەتتى...

تۇرغۇن ھېلىمۇ ئۆكسۈپ يىغلايتتى، ئىچ - ئىچىدىن ئاھ ئۇراتتى.

— ئەتىسى ھېلىقى شەپكىلىككە بانكىدىن ئىككى يۈز مىڭ

يۇەننى ئېلىپ بەردىم، — دېدى ئۇ مىشىلداپ تۇرۇپ، — گويا يۇرىكىمنى بىرى سۇغۇرۇۋالغاندەك بولۇپ كەتتىم. ئەمما پۇشايمان قىلىشنىڭ ئورنىغا قىمارغا بېشىمچە كىرىپ كەتتىم. مەقسىتىم ئۇتتۇرۇۋۇەتكەن پۇلۇمنى قايتۇرۇۋېلىش ئىدى. لېكىن، ئۇنداق قىلىش ماڭا مۇمكىن بولمىدى. يېرىم يىلغا قالماي ھەممە نەرسىلىرىمدىن ئايرىلىپ، يالاڭ تۆش بولۇپ كەتتىم. شۇنىڭغىچە ئۆيۈمگىمۇ دەسسەپ باقمىغانىكەنمەن، مېنىڭ ئىشلىرىمدىن خەۋەر تاپقان ئايالىم سوتقا ئەرز قىلدى. مەن لېۋىمنى چىشلەپلا قالدىم. بالىلىرىمغا تىكىلىپ قارىيالمىدىم، بىز ئاجرىشىپ كەتتۇق. بالىلار ئۇنىڭ بىلەن قالدى.

سەپدىشىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلار نۇرىدۇنغا قاتتىق تەسىر قىلغانىدى. تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئاچچىقى كېلەتتى، تۇرۇپ يەنە ئىچى ئاغرىيتتى. ئۇ ئاخىرى ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ قويۇپ ئېيتتى:

— ئۆزۇڭگە ئۆزۇڭ قىپسەن، نېمىگە يىغلايسەن؟ بولدى قىل ئەمدى.

— راست ئېيتىسەن، ئۆزۇمگە ئۆزۇم قىلدىم، ئەسلىي ئابدۇرېشىت ماڭا قىلتاق قۇرغانىكەن، سەزمەپتىمەن، ھېلىقى قېتىملىق رازۇېدكىدىن كېيىن ئۇ بىزگە غۇم ساقلاپ يۈرەتتى، ئۆزىنىڭ ھەربىي سەپتىن چېكىنىدۇرۇلۇشىنى بىزدىن كۆرەتتى. شۇ ئۆچىنى ئېلىش ئۈچۈن ماڭا قىلتاق قۇرغان، ئايىمنىسانى يەمچۈك قىلىپ مېنى قىلتاققا چۈشۈرگەن، مېنىڭ كۆز ئالدىمىدىن ئەتەي تاۋكا قۇرۇپ، مېنى قىزىقتۇرغانىكەن، سەزمەپتىمەن. ھەممە بىساتتىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئابدۇرېشىتمۇ، ئايىمنىسامۇ قارىسىنى كۆرسەتمىدى. ئەسلىي ئۇلارنىڭ گېپى بىر ئىكەن.

— بولدى قىل، يىغلىما، بولغۇلۇق بوپتۇ، ئەمدى بۇ ئىشلاردىن ساۋاق ئال. مەن بىلەن بىللە كەت، بىز بىللە تىجارەت قىلايلى.

تۇرغۇنغا نۇردۇننىڭ تەكلىپى مايدەك ياقتى. چۈنكى ئۇ ھازىر بىر بۇردا نانىنىڭ قۇلى بولۇپ قالغان ئادەم ئىدى.

6

رېستوران بىزنىسپ بولدى. نۇردۇن جۈمە كۈنى رېستوراندا نەزىر بەردى. نەزىرگە ئۇنىڭ ئۇرۇغ - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى، سودا - سانائەتكە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ باشلىقلىرى چاقىرىلغانىدى. بۇ ھەم نەزىر ھەم رېستورانىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمى بولدى.

شەنبە كۈنى رېستوران رەسمىي ئېچىلدى. ئەمما تۇنجى كۈنى رېستورانغا ھېچقانچە خېرىدار كىرمىدى. نۇردۇن ئەنسىرەپ قالدى. بىر كۈنلۈك تاماق ئۈچۈن تەييار قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ شۇ پېتى تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، كۈن بويى تىت - تىت بولۇپ يۈردى. ۋاقىت ئۆتكەنسىرى ئۇ ئىچىنى قۇرت غاجاۋاتقاندەك بىئارام بولاتتى، توختىماي تاماكا چېكەتتى. ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى سېزىپ تۇرغان تۇرغۇن پات - پات ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— ئالدىرىما، ئالدىرىما، ئىش ئاستا - ئاستا يۈرۈشۈپ كېتىدۇ، — دەپ كۆڭلىنى ياسايتتى.

ئۈچ كۈن شۇنداق ئۆتۈپ كەتتى. قىلغان سودىنىڭمۇ تايىنى بولمىدى. ئاشپەز، كۈتكۈچىلەر كۈننى ئېچەك يۆلەپ ئولتۇرۇپ ئۆتكۈزدى. ئۈچىنچى كۈنى كەچتە نۇردۇن رېستورانىنىڭ ئالدىدا ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە قاراپ تۇراتتى، تۇرغۇن بىر كىشىنى باشلاپ كەلدى.

— خېرىدار تېپىپ كەلدىم، — دېدى ئۇ باشلاپ كەلگەن كىشىنى نۇردۇنغا تونۇشتۇرۇپ.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، — نۇردۇن ھېلىقى كىشىگە قول

ئۇزاتتى ۋە ئۇنى ئاشخانىغا تەكلىپ قىلدى.

— بولدى، ئىشىم ئالدىراش، مەشەدىلا سۆزلىشەيلى، — دېدى كەلگەن كىشى تەكەللۇپسىزلا سۆزلەپ، — مەن ئاۋۇ يەردە قۇرۇلۇش قىلىۋاتىمەن. قول ئاستىمدا 30 ـ 40 چە ئادەم ئىشلەيدۇ، ئىشلەمچىلەرنىڭ ئۇچ ۋاخ تامىقىنى سىلەرگە كۆتۈرە بېرەي دېگەن.

— ياخشى گەپ ئىكەن، — دېدى نۇردۇن دەرھاللا.

— لېكىن، بىزگە تاماقنى ئەرزانراق قىلىپ بېرىسىلەر، ئەتىگەندە نان ـ چاي چۈشتە تاماق، كەچتە سۈيۇق ـ سەلەك بىر نەرسە بولسا بولدى.

— دېگىنىڭىزدەك قىلىپ بېرىمىز، سىزنى چوقۇم رازى قىلىمىز.

— سەن ئۇ خېرىدارنى قانداق تاپتىڭ؟ — دەپ سورىدى نۇردۇن ئۇ كىشى كەتكەندىن كېيىن.

— ئەتىگەن سەي ـ كۆكتات ئالغىلى بارغىنىمدا ئۇنى كۆرگەنىدىم. ئۇ بىرىگە ھال ئېيتقىلى تۇرۇپتىكەن، ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئىشلەمچىلىرىگە تاماق قىلىدىغان ئاشپىزى ئاخشام ئاشخانىدىكى ئۇن، گۈرۈچ، ماي دېگەندەك نەرسىلەرنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئىشلەمچىلەرنىڭ تامىقىنى بىرەر ئاشخانىغا كۆتۈرە بەرمەكچى ئىكەن. شۇڭا بايا بېرىپ سۆزلىشىپ باشلاپ كېلىشىم.

تۇرغۇنلىنىڭ بۇ ئىشىدىن نۇردۇن تولىمۇ خۇش بولدى. ئۇنىڭ خۇش بولغىنىغا يارىشا، ئۇلارنىڭ ئايىغى ياراشتى، ئادەم دېگەنمۇ دورامچى كېلىدىكەن، 30 ـ 40 ئادەمنىڭ ئۇچ ۋاخ كىرىپ تاماق يېيىشى بىلەن رېستۇرانىنىڭ خېرىدارلىرى بىراقلا كۆپەيدى.

ئىشلار ئاستا ـ ئاستا يۇرۇشمەكتە ئىدى. كەچلىرى ئايرىم-خانىلارمۇ توشىدىغان بولدى. توي ـ تۆكۈن ئۇچۇن كېلىدىغانلار-مۇ كۆپەيگىلى تۇردى. نۇردۇن ئەمدى باشقۇرۇش ئىشلىرىغا

يېتىشەلمەيلا قالدى. ئۇ تۇرغۇننى باشلاپ كېلىپ ياخشى قىلغاندەكەن، ئۇ نۇردۇنغا ياخشى يارەمچى بولدى.

تۇرغۇن ھەسەنوفلارنىڭ قورۇسىدىكى بىر ئېغىز ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇلغاندى. ئەمدى ئۇ رېستورانىنىڭ يېنىدىكى ئىشخانا قىلىنغان ئۆيدە يېتىپ قوپىدىغان بولدى. ئۇ سەھەر تۇرۇپ، سەي - كۆكتات، گۆش دېگەندەك لازىمەتلىكلەرنى ئالغىلى بازارغا باراتتى. ئۇ قايتىپ كەلگۈچە ئوچاقلارغا ئوت يېقىلىپ بولاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن كۈتكۈچى، ئاشپەزلەرگە ئىش بۆيرۇپ، ئۇلارنى نازارەت قىلاتتى. نۇردۇن ئۆيدىن كەلگۈچە سېتىلغان تاماقلارنىڭ پۇلىنى يىغاتتى. نۇردۇننىڭ ئىشى چىقىپ قالغاندا، رېستورانىنى ئۇنىڭغا خاتىرجەم تاشلاپ كېتىۋېرەتتى.

كۈز كېلىش بىلەن رېستورانىنىڭ ئىشلىرى تولىمۇ ئالدىراش بولۇپ كەتتى. چوڭ توي، سۈننەت توي ئۆتكۈزگۈچىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرىدىن سىرت مىنھەپتە كۈنلىرىمۇ رېستوران بىكار قالمايدىغان بولدى. بۇنىڭ ئۈچۈن نۇردۇن ئەلۋەتتە خۇشال ئىدى.

رېستورانغا مۇشۇ شەھەردىكى ياشلاردىن تەشكىل قىلىنغان مۇزىكا ئەترىتى تەكلىپ قىلىنغانىدى. رېستوراندا ھەر كۈنى كەچلىكى نەغمە - ناۋا ياڭراپ تۇراتتى. مېھمانلار مەيدانغا لىققىدە چۈشۈۋېلىپ ئۈسسۈل ئويناياتتى. ئايرىمخانىلاردىن VCD پلاستىنكىلىرىنىڭ ئاۋازى توختىماي ياڭراپ تۇراتتى.

نۇردۇن بىر كۈنى ئىشخانىسىغا بېكىنىۋېلىپ، نەچچە ئايلىق ھېساباتنى تەكشۈرۈپ كۆردى. نەتىجە تولىمۇ كۆڭۈللۈك، كۆڭۈل سۆيۈنگۈدەك بولۇپ چىقتى. ئوبدانلا پايدا يارىتىلغانىدى. ئۇ، تاماكا چەككەچ ئولتۇرۇپ ھەربىي سەپتىن چېكىنىش ئالدىدىكى دېلىغۇللۇقلىرىنى ئەسلىدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭغا ھەربىي سەپتىن ئايرىلسا جان باقالمايدىغاندەك تۇيۇلغانىدى. ئەمدى ئويلىسا ھەربىي فورما كىيمەيمۇ، ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك تىكلەپ

تىرىكچىلىك قىلىپمۇ جان باققىلى، بەلكى ياخشىراق جان باققىلى بولىدىكەن. نۇردۇن شۇلارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەندە ئايالى بەخ-تىنسادىن مىننەتدار بولدى، ئەگەر بەختىنسا ئۇنىڭغا مەدەت بېرىپ، ئۇنى ھەربىي سەپتىن بوشاشقا دەۋەت قىلمىغان بولسا ئۇ قانداق قىلار ئىدى؟ . . . ئۇ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ سەپدە-شى تۇرغۇنلىك سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەسلەپ قالدى. مانا ئۇمۇ ھەربىي سەپتىن بوشىغان سودا قىلىپ مىليونېرمۇ بولغان. لې-كىن، ئاسان ئېرىشكەن نەرسىنىڭ قەدرى بولمايدىغان ئوخشاي-دۇ، ئاسان ئىگە بولغان بايلىقتىن يەنە شۇنداق ئاسانلا ئايرىلىپ قالغان.

نۇردۇنلىڭ دوستىغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. ئۇ نەچچە ئايدىن بېرى ئىشخانىدا تۇرۇۋاتاتتى. ھاراق سورۇنىغا يېقىن بارمايتتى، ئايالىلارنى كۆرسە نېرى كېتەتتى. كەم سۆز بولۇپ قالغانىدى. بەزىدە ئۇزاققىچە بىر نۇقتىغا تىكىلىپ ئولتۇرۇپ قالاتتى. نۇر-دۇن پات - پات ئۇنىڭ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىغىنىنى ئاڭلاپ قالاتتى. تەبىئىيكى، ئۇنىڭ قەلبىدە بىر ئازابلىق دەرد بار ئىدى. نۇردۇن ئۇنىڭ مۇڭلىنىپ قالغان چىرايىدىن ئىككى قىزنىڭ سېغىنغانلىقىنى ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ قىزلىرى ھازىر ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيتتى. دادىسىنىڭ ئىشلىرى بەك ھار كەلگەچكە دادىسىغا ھەتتا بىرەر ئىلىك خەتمۇ يېزىپ قويمايتتى. ئۇلار راستتىنلا دادىسىدىن يۈز ئۆرۈگەنمىدۇ؟ نۇردۇن بۇنداق بولۇشى-غا ئىشەنمەيتتى. تۇرغۇن ئۇچۇنمۇ ئىللىق ئائىلە كېرەك ئىدى. بولۇپمۇ ھازىرقىدەك يالغۇزلۇق دەردىدە پۇچۇلىنىپ يۇرگىنىدە تېخىمۇ شۇنداق ئىدى. شۇلارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەن نۇردۇن بۇگۈن كەچتە تۇرغۇن بىلەن سىردىشىشنى كۆڭلىگە پۈكتى. دېمىسىمۇ ئەمدى ئۇنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالغانىدى.

نۇردۇن شۇ كۈنى كەچتە تۇرغۇننى ئىشخانىسىغا چاقىردى. تۇرغۇن ئۇستەل ئۈستىدە ئىككى تەخسە قورۇما بىلەن بىر بوتۇلكا

ئاق هاراقنىڭ تۇرغىنىنى كۆرۈپ تۇرۇپلا قالدى.
— نېمە بولدى، تۇرۇپلا قالدىڭغۇ؟
— نېمە، هاراق ئىچمىسۇ؟
— نېمىشقا ئىچمەيمىز؟
— مەن بۇ نىجىسنى ئىككىنچى ئاغزىمغا ئالماي دېگەن، ماڭا هەممە خاپىلىقنى تېپىپ بەرگەن شۇ هاراق.
— سېنىڭ ئۇ ئىچىشكىگە بۇ ئىچىش ئوخشمايدۇ. كەل، بۇ يەردە ئولتۇر. بۇ يەردە ئىككىمىزلا بار، بىزنى ئېزىقتۇرىدىغان شەيتانلار يوق.
تۇرغۇن دوستىنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ ئولتۇردى، ئۇ تولىمۇ مىسكىن كۆرۈنەتتى. نۇردۇن ئۇنىڭغا چاي قۇيۇپ، تاماكا تەڭلىدى. ئاندىن بىرىنچى رومكا هاراقنى قولىغا ئېلىپ گەپ باشلىدى:
— بۇگۈن سېنىڭ بىلەن مۇڭداشقۇم كېلىپ قالدى، نەچچە ئاي بوپتۇ، ئىككىمىزگە مۇڭداشقۇدەكمۇ پۇرسەت بولمىدى. بۇ جەريانىدا سەن ماڭا كۆپ ياردەم قىلدىڭ. سەن بولمىساڭ يېتىشەلمەس ئىكەنمەن. ئىشلىرىمىزنى رەتكە سېلىۋالدۇق، تىجارىتىمىز كۆڭۈلدىكىدەك بولۇۋاتىدۇ، بۇنىڭدا سېنىڭمۇ هەسسەڭ بار. شۇڭا ساڭا رەهمەت ئېيتىمەن، قېنى خوش.
— ئەسلىدە مەن ساڭا رەهمەت ئېيتسام بولىدۇ، تالادا قېلىۋېدىم، ئاغىنىدارچىلىق قىلىپ...
— بولدى، ئۇنداق گەپلەرنى قىلما.
شۇ سۆزلەردىن كېيىن تۇرغۇن جىم بولۇپ قالدى. قولىدىكى رومكىغا بىر هازا قاراپ ئولتۇرغاندىن كېيىن كۆز چاناقلىرى لۆمىيىپ ياشقا تولدى.
بوتۇلكا يېرىملاشتى. هەر ئىككىيلەننىڭ يۈزلىرى قىزارىدى. نۇردۇن ئەمدى كۆڭۈلدىكى گەپنى دەيدىغان ۋاقىت بولۇپ قالغانلىقىنى هېس قىلىپ، تۇرغۇنغا قارىدى. تۇرغۇن ساقاللىرىنى پاكىز قىرغان، ئاق ئارىلىغان قويۇق چاچلىرىنى كەينىگە

قىلىپ سىلىق تارىغاندى. ئۇستىدە ياراشقان قارا كۆك كاستۇم بار ئىدى. ئەمما چىرايى يەنىلا مىسكىن كۆرۈنەتتى.

— ساڭا بىر مەسىلىھەتىم، — دېدى نۇردۇن ئارىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، — ئەگەر ماقۇل دېسەڭ، نۇرئەلانى بۇ يەرگە ئەكىلەي دەيمەن. سىلەر يارىشىپ قالساڭلار، بولامدۇ؟

تۇرغۇن جاۋاب بەرمەي ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئالدىدىكى رومكىغا تىكىلگەنىدى. تەبىئىيكى ئۇ نېمىنىدۇر ئويلاۋاتاتتى. بەلكىم ئۆتمۈشنى، ئېزىپ يۈرگەن كۈنلىرىنى ئەسلەگەندۇ ۋە ياكى بالىلىرى كۆز ئالدىغا كېلىپ پۇچۇلىنىۋاتقاندۇ.

— نېمىشقا گەپ قىلمايسەن؟

— ئۇ ياراشقىلى ئۇنىمايدۇ.

— ئۇ تەرەپتىن خاتىرجەم بول، مەن ئۇنتىمەن.

— بالىلارغا قارايدىغان يۈزۈم يوق. مەن ئۇلارنىڭ ئالدىدا ھەقىقەتەنمۇ كەچۈرگۈسىز گۇناھ ئۆتكۈزدۈم.

— ئازماس ئاللا. بەندە ئىكەنمىز، ئازىمىز، گۇناھتىن خالىي بولالمايمىز، ئىشىنىمەنكى، نۇرئەلامۇ، بالىلىرىڭمۇ شۇنداق قارايدۇ، سېنى كەچۈرىدۇ.

تۇرغۇن ئالدىدىكى رومكىنى كۆتۈرۈۋەتتى. بايىدىن بېرى كۆز چاناقلىرىدا لىغىرلاپ قالغان ياش ئەمدى مەڭزىگە سىرغىپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇ پۈشايمان ئوتىدا ئازابلىنىۋاتاتتى. نۇردۇن ئەمدى بۇ ئىشنى تىلغا ئالماسلىق لازىملىقىنى ھېس قىلدى. ئەگەر يەنە تىلغا ئالسا، تۇرغۇن ھۆكۈمپ يىغلۇۋېتىدىغاندەك قىلاتتى.

— شۇنداق قىلايلى، ھەممە ئىشنى ئۆزۈم توغرىلايمەن.

نۇردۇن دېگىنىنى قىلدى. ئۇ ئەتىسىلا نۇرئەلانىڭ ئىشخانىسىغا تېلېفون قىلدى. نۇرئەلا ۋىلايەتلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىدا ئىشلەيتتى. ئۇ ئىشخانىدا ئىكەن، تېلېفونىنى ئۆزى ئالدى. ئۇلار ناھايىتى قىزغىن كۆرۈشتى. لېكىن، نۇردۇن دوستىنىڭ ئىسمىنى چىقىرىشىغا نۇرئەلا خاپا بولۇپ، «ئۇنىڭ ئىس-

مىنى تىلغا ئالماڭ!» دېدى. ئۇ تۇرغۇننى ھېلىغىچە كەچۈرمە-گەندەك قىلاتتى. نۇردۇن بۇ ئىشنىڭ تېلېفوندا سۆزلىشىش ئار-قىلىق پۈتمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى.

نۇردۇن نۇرغۇنغا ئۇقتۇرماي ئىككى ئېغىز ئۆينى ئىجارىگە ئالدى ۋە ئاددىيلا سەرەمجانلاشتۇردى. ئاندىن بىر - ئىككى كۈنلۈك ئىشىم چىقىپ قالدى دەپ رېستورانىنى تۇرغۇنغا تاپشۇ-رۇپ بېرىپ، ۋىلايەت مەركىزىگە باردى ۋە ئۇچىنچى كۈنى نۇرئە-لانى ئەگەشتۇرۇپ كەلدى.

نۇرئەلا ئوتتۇرا بوي، سېمىز، قارا قۇمچاق ئايال ئىدى. نۇردۇن ئۇنى ئاۋۇال ئۆيىگە باشلاپ كەلدى. چۈشلۈك تاماق ۋاقتى بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇلار ئۆيدە تاماقلانغاندىن كېيىن نۇردۇن رېستورانغا باردى.

— قاچان كەلدى! — نۇرئەلانىڭ كېلىشى تولىمۇ تۇيۇقسىز بىلىنگەن تۇرغۇن نۇردۇنغا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ قاراپلا قال-دى، — ئۇنى سەن باشلاپ كەپسەندە؟

— شۇنداق.

— ئۇ يارىشىشقا قوشۇلدىمۇ؟

— قوشۇلمىسا كېلەتتىمۇ، باشتا گەپ قىلسام ئۇنىمىدى، كېيىن ئۇنى - بۇنى دەپ يۇمشاتتىم. ئاراڭلاردا ئىككى بالا بار - دە، ئۇلارنى يېتىم قىلغىلى بولمايدۇ.

تۇرغۇن ئارتۇقچە گەپ قىلمىغان بىلەن نۇرئەلانىڭ كەلگەن-لىكىدىن تولىمۇ خۇشال بولغانلىقى چاقناپ كەتكەن كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

نۇردۇن تۇرغۇننىڭ نەچچە ئايلىق ئىش ھەققى ئۇچۇن ئۇنىڭ-غا ئون مىڭ يۈەنگە يېقىن پۇل بەردى ۋە ئۇنى «ئايالىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى سېتىۋال» دەپ ماگىزىنغا ئەۋەت-تى. ئاندىن ئاشپەزدىن بىرنى ئۆيگە بېرىپ پولۇ ئېتىپ تۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئۆزى نىكاھ ئوقۇيدىغان ئادەم تاپقىلى كەتتى.

شۇ ئاخشىمى تۇرغۇن بىلەن نۇرئەلانىڭ نىكاھى ئوقۇلدى. ئەتىسى ئۇلار قايتىدىن توي خېتى ئېلىشتى. نۇردۇن ئۇلارنىڭ بۇ خەيرلىك ئىشى ئۈچۈن رېستوراندا توي چېيى بەردى.

چايغا ئۇلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى چاقىرىلغان ئىدى. زال ئادەمگە لىق تولدى. ئوتتۇرىدىكى ئۈستەلدە تۇرغۇن بىلەن نۇرئەلا ئولتۇرۇشتى. تۇرغۇن خۇشال ئىدى، ئۇ ئارىلاپ يېنىدىكى ئايالىغا زوقلىنىپ قاراپ قوياتتى.

تاماقلار تارتىلدى. نۇردۇن سەھنىگە چىقىپ چاينىڭ رەسمي باشلانغانلىقىنى ئېلان قىلغاندا رومكىلارنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلغان ئاۋازى پۈتۈن زالنى بىر ئالدى. ئارقىدىن مۇزىكانتلار سازلىرىنى دولان پەدىسىگە چېلىشتى. ئاۋۋال نۇردۇن ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئۈسسۇل ئويناپ، مەيدانىنى بىر ئايلىنىپ چىققاندىن كېيىن بەختىنسانى ئۈسسۇلغا تارتتى. ئىككىيلەن بىر پەس ئوينىغاندىن كېيىن تۇرغۇن بىلەن نۇرئەلانى ئۈسسۇلغا تارتتى. ئۇلارنىڭ مەيدانغا چۈشىشى بىلەن پۈتۈن زالدا چاۋاك ياڭراپ كەتتى. چاۋاك، ئىسقىرتىش، «يارايدۇ، يارايدۇ!» دېگەن سادالار ئۇزۇنغىچە بېسىقمىدى.

چايغا ئىشتىراك قىلغانلارنىڭ ھەممىسى تۇرغۇن بىلەن نۇرئەلانىڭ يارىشىپ قالغانلىقىدىن خۇشال ئىدى. ئۈسسۇل ئويناۋاتقانلار مەيدانغا پاتماي قالغان بولۇپ، بىر - بىرىگە بېقىشىپ ئويناۋاتقان تۇرغۇن بىلەن نۇرئەلانى چۆرىدەپ ئوينىماقتا ئىدى. ئارىلاپ - ئارىلاپ كىمدۇر بىرى «بېقىپ - بېقىپ، تاشلاپ - تاشلاپ ئوينا» دەپ ۋارقىرايتتى. مۇنداق سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا نۇرئەلا قىزىرىپ كېتەتتى، تۇرغۇن تېخىمۇ جانلىنىپ نۇرئەلانى پەرۋانىدەك ئايلىناتتى.

قارا قۇرۇمدىكى يۇلتۇز

ۋەتىنىمىزنىڭ ھەر بىر سۇڭ يېرى - بەدىنىمىزدىكى ھەر بىر تامچە قانىدەك ئەزىز؛ باشقىلارنىڭ بىر سۇڭ يېرىنىمۇ ئالمايمىز؛ ئەمما، مەملىكىتىمىزنىڭ بىر سۇڭ يېرىنى تاجاۋۇزچىلارنىڭ تارتىۋېلىشىغا ھەرگىز يول قويمايمىز.

(ئىسمايىل مەمەتنىڭ خاتىرىسىدىن)

مۇقەددىمە

ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى ئىدى. دولان دەرياسى كەچ كۈز مەنزىرىسىگە چۆمۈلگەن، دەريا تارامليرىدىكى كۈن نۇرى چۈشكەن سۇلارنىڭ يۈزى تىنماي سوقۇپ تۇرغان شامالدا مەۋج ئۇرۇپ دولقۇنلاپ، خۇددى قەدىمقى نۇسقىدىكى توقۇلغان ئالا چەكمەنلەردەك بالداق - بالداق بولۇپ تۇرۇلۇپ، ئاجايىپ گۈزەل ۋە ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. دەريا قىرلىرىدىكى، سازلىقتىكى سۇ-ۋادان تېرەكلەر، جىگدە، يۇلغۇن، سۆگەتلەرنىڭ باراقسان ئۆسكەن شاخلىرىدىكى يوپۇرماقلىرى تەبىئەتنىڭ كۈزنىڭ ئىزغىرىن شاماللىنىڭ دەستىدىن شىكايەت قىلىۋاتقاندەك توختىماي شىلدىرلاپ يەرگە چۈشەتتى.

بۇ جايىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىغا جايلاشقان ئاقباش قارا قۇرۇم تاغلىرى تۇمانلىشىپ كەتكەن ئىدى. بۇ كۈنلەردە تاغنىڭ ھەممە يېرى ئاق قار، كۆك مۇز بىلەن قاپلانغان بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سوققان شامال ئاپئاق قارلارنى يەرگە چۈشۈرمەس-

لىككە ئۇرۇنغاندەك ئاسمانغا ئۇچۇرۇپ تۇراتتى. سارغۇچ پارقـ
راپ تۇرغان كۈننىڭ شولىسى قەدەمدە بىر چوقچۇيۇپ تۇرغان،
ئېگىز - پەس چوققىلارغا چۈشەتتى. سوغۇق شۇنچىلىك قاتتىق
ئىدىكى، تۇكۇرۇك يەرگە چۈشكىچە قېتىشىپ مۇز بولۇپ، ئۈيۈ-
شۈپ كېتەتتى.

دولان دەرياسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئېكىن يەرلەردە ئال-
تۇندەك كۈز مەنزىرىسى چاقناپ تۇراتتى. ياپيېشىل، مەخمەلدەك
چىمەنزارلىقلار سارغايغان، دەل - دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى
غازاڭغا ئايلانغانىدى. دولان دەرياسىنىڭ سۈپسۈزۈك، زۇمرەت-
تەك سۈيى شوخلۇقتىن قالغانىدى، ئۇ ياز كۈنلىرىدەك ئۆركەش-
لەپ شارقىرىمايتتى، قىرغاقتا ئۇرۇلمايتتى، ئاساۋ ئاتتەك چاپ-
چىمايتتى. گويا ياۋاشلاپ قالغاندەك تىنچ، شاۋقۇنسىز ئاقاتتى.
ئۇ يىراقتىن قارىغان كىشىگە توختام سۈدەك كۆرۈنۈشى بىلەن
تېخىمۇ گۈزەل كۆرۈنەتتى.

دولان دەرياسىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان ھەربىي گازار-
ما بولسا بۇگۈن كەسكىن «جەڭ» تۈسىگە كىرگەنىدى. ھەممە
كىشى - ئوفىتسېرلارمۇ، جەڭچىلەرمۇ جىددىي، چىرايلىرى
سۈرلۈك كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتلىرى چاقنايتتى، مۇشتلار تۈ-
گۈلگەنىدى. جەڭچىلەرنىڭ قەلبى ئاللىبۇرۇن ۋەتەن چېگرىسىغا
ئۇچقان بولۇپ، گويا ھازىرلا بىر مەيدان جەڭ بولىدىغاندەك
تۇيۇلاتتى. گازارمىدىكى تۈرمۇش ئەزەلدىن جىددىي تۈستە ئۆتسە-
مۇ، ئەمما تەرتىپلىك ئىدى، ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك سۈرلۈك
كۆرۈنمەيتتى. سەپەرۋەرلىك يىغىنىمۇ ناھايىتى سۈرلۈك، ھەي-
ۋەتلىك، دەبدەبىلىك ئۆتكۈزۈلدى. جەڭچىلەرنىڭ ئېگىز تاغدىن
شاۋقۇنلاپ چۈشۈاتقان شارقىراتمىدەك دولقۇنلۇق ئىرادە سۆزلە-
رى پۈتكۈل زېمىننى ئۆز ئىلكىگە ئالغان ئىدى. سەپەرۋەرلىك
يىغىنى ئاخىرلىشىپ كۆپ ئۆتمەي جەڭگە ئاتلىنىشقا چىلىنغان

جىددىي سىگنال بىلەن تەڭ «ئازاد» ماركىلىق ماش رەڭ ھەربىي ئاپتوموبىللار ھايت - ھۇيت دېگۈچە گازارما ئالدىدىكى مەيدانغا رەتلىك تىزىلدى. جەڭگە ئاتلىنىدىغان قىسىمۇ ھەش - پەش دېگۈچە ئوق - قورال، يۈك - تاقلىرىنى ئاپتوموبىلغا ئورۇنلاش-تۇرۇپ رەتلىك ئورۇن ئالدى.

يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆكۈچ، قارامتۇل تاغ تىزمىسى ئۇزاق - ئۇزاقلارغا سوزۇلۇپ ياتاتتى. كۈلرەڭ بۇلۇتلار خۇددى ئاسمانغا ئۇچۇشقا ئىنتىلىۋاتقان قاناتلىق ئەجدىھاردەك چوققىلاردا تۇرۇم - تۇرۇم بولۇپ ئەگمىيتتى. بىر - بىرىگە مىنگىشىپ كەتكەن ھەرىسمان تاغ چوققىلىرىنىڭ تۇۋىدىن ئېلىنغان تاشيول-دا قاناتلىق تۇلپارغا ئوخشاش، نەچچە يۈزلىگەن ھەربىي ئاپتومو-بىللار بوراندەك تېزلىكتە يۇقىرى ئۆرلىمەكتە ئىدى. ئاپتوموبىل يۇقىرىلىغانسېرى ئەگرى - بۈگرى تاغ يولى تارلىشىپ باراتتى، بەزى جايدا، ئەگمىلەردە ئاپتوموبىل ئاران ماڭالايتتى. تاشيول-دىن توپا - چاڭ پۇرقىراپ ئۆرلەپ تۇراتتى. بۇ يولدىن بىرلا قېتىم مېڭىپ كۆرگەنلەر ھېلىمۇ ئۆزىنىڭ سالامەت تۇرۇۋاتقانلى-قىغا مىڭ شۈكۈر قىلىدۇ.

بۇ داڭلىق شىنجاڭ - شىزاڭ تاشيولى بولۇپ، يول ياسا-لىپ ئۇزۇن ئۆتمەي بۇنچىۋالا كۆپ ھەربىي ئاپتوموبىللارنىڭ تۇنجى قاتىنىشى ئىدى. بۇ يول دېگىز يۈزىدىن 4 مىڭ مېتىردىن كۆپرەك ئېگىز ئىدى. يولدىكى بەزى داۋانلىرى 6 مىڭ مېتىردىن ئېگىز بولۇپ، بۇ تاغ يولىدا سىز ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ ماڭغە-نىڭىزدا يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى تاغ مەنزىرلىرىدىن ھۇزۇر ئېلىپ ئەتراپنى مەززە قىلىپ مېڭىش ئورنىغا كۆزىڭىزنى چىڭ يۇمۇۋالسىز، چۈنكى ئاپتوموبىلدىن تۆۋەنگە قارىسىڭىز يۈرىكە-ڭىز قارتىتىدە قىلىپ، بېشىڭىز پىررىدە قايىدۇ - دە، سىزدە بىر خىل قورقۇنچ پەيدا بولىدۇ.

ئەتىگەنلىكى ئېگىز تاغ باغرىدىن يۇقىرىغا قاراپ ئاپتوموبىل بىلەن ئىلان باغرى يولىنى بويلاپ ئېگىز داۋانغا يامىشىڭ چۈشۈتىن قايرىلغاندا ئاران چوققىغا چىقىپ بولالايسىز. ئاپتوموبىلدىن تۆۋەنگە قارىسىڭ كۆزگە كۆرۈنىدىغىنى ھېلىقى ئەگرى - بۈگرى تاش يول ئەمەس، بەلكى كۆز يەتكۈسىز چوڭقۇرلۇقتىكى قورقۇنچلۇق جىلغا بولىدۇ، بۇ تاشيولنىڭ بىر تەرىپى ئاسمانغا تۇتاشقىدەك ئېگىز تاغ بولۇپ، بىر تەرىپى تۆۋى كۆرۈنمەيدىغان ھاڭ، ئېگىز چوققىدىن قارىسىڭ پەستە ئۇچۇپ يۈرگەن بۇلۇتلارغا قاراپ ئۆزىڭىزنى خۇددى رىۋايەتلەردىكى پەرىشتىلەردەك مۇئەللەقتە ئۇچۇۋاتقاندەك ھىس قىلىسىز.

ئىلان ئىزدەك تاغ يولىدا يۇقىرى ئۆرلەپ يۈرۈۋاتقان ئاپتوموبىللارنىڭ ھەممىسى ماش رەڭ، يېشىل رەڭ ۋە پوررەڭدىكى بويالغلار بىلەن بويۇلۇپ، ماسكىروپكا قىلىدىغان تورلار بىلەن يېپىلغانىدى. ئۇنىڭ بەزىلىرى ئېغىر تېپتىكى تاغ زەمبىرەكلىرىنى، بەزىلىرى ئېگىزگە ئاتار ئېغىر پىلىموتلارنى سۆرىگەن، يەنە بەزىلىرىگە جەڭگە قاتناشىدىغان كوماندىر جەڭچىلەر ئولتۇرغانىدى، ئاپتوموبىلدىكى جەڭچىلەر كۆكسىگە ئېسىۋالغان ئاپتومات، مىلتىق، يان قورال، يېنىك پىلىموتلارنى ئوقلاپ، ئالدى تەرەپتىن سوقۇۋاتقان ئاچچىق تاغ شامىلىنىڭ نەشتەردەك سانجىشىغا پەرۋامۇ قىلماي، ئوتلۇق كۆزلىرىنى يىراقلارغا تىككەن ئىدى. ئۇلارنىڭ مەڭزىلىرى سوغۇقتىن شەلپەردەك قىزارغان، ئېغىزدىن چىققان ئىسسىق ھور، تىنىق تەسىردە قاش - كىر-پىكلىرى نەملىشىپ، بىلىنەر - بىلىنمەس قىرولاشقانىدى، ئۇلارنىڭ شۇ تاپتىكى قىياپىتى ئاپئاق قارلىق چوققىدا مەزمۇت كۆكلەپ تۇرغان قارلەيلىسىنىڭ چىداملىق بەرگىنى ئەسلىتەتتى. بۇ بىر قېتىملىق چوڭ قوشۇننىڭ ۋەتەن چېگرىسىدىكى مۇھىم جەڭ ۋەزىپىسىگە ئاتلانغان ۋاقتىدىكى سەپىرى ئىدى.

ئىچىنىشلىق ھايات

قەھرىتان قىش. سوغۇق شامال كەك دېگىزغا ئوخشاش يېيىلىپ يانقان چەكسىز قۇم بارخانلىرى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان يېزا ئۇستىدىن غۇيۇلداپ ئۆتۈپ، قاپقارا ئىسلاشقان تۈتۈكلۈكلەر-دىن ئۆي ئىچىگە شىددەت بىلەن ئۇرۇلاتتى. پاكار - پاكار ۋەيرانە ئۆيلەرنىڭ موريلىرىدىن ئانچە بىلىنمىگۈدەك دەرىجىدە سوزۇلۇپ چىققان ئاقۇش ئىسلار بۇ سوغۇق شامال ھوۋۇلداپ تۇرغان يېزىدا ھايانتا چىك يېپىشقان ئىنسانلارنىڭ بارلىقىنى كۆز - كۆز قىل-غاندەك ئاستا كۆتۈرۈلۈپ، گۈرۈلدەپ سوقۇۋاتقان شامالنىڭ زەربىسىدىن خۇددى چىرىپ كەتكەن مەشۇت تالالىرىدەك بىردەم-دىلا غايىب بولاتتى. ھېلىقى پاكار - پاكار، ۋەيرانە، دوزاخ پۇراپ تۇرىدىغان، بىر كۈلۈك، تۆت بۇلۇك زەي ئۆيلەرنىڭ بىرىدە مەمەت ئاكا بىلەن ھەجەرخان ئانىنىڭ بېشىغا بەخت قۇشى قونۇپ، بۇ ئۆينىڭ ئىچىنى تەسۋىرلىگۈسىز خۇشاللىق باسقان ئىدى. چۈنكى، مەمەت ئاكا بىلەن ھەجەرخان ئانا بىر قانچە پەرزەنت كۆرگەن بولسىمۇ، كەمبەغەللىك، ناچار داۋالىنىش شارائىتى سەۋەبىدىن بالىلىرى ئۆلۈپ كېتىپ تۇرمىغان ئىدى. بۇگۈن مۇشۇ ئۆيدە تەقدىرنىڭ رەھىملىك ھىممىتىدىن جانجىگەر پەرزەنتى ئىسمايىل دۇنياغا كۆز ئاچتى. بۇ يوقسۇل ئاتا - ئانا گويا بېشىغا بەخت قۇشى قونغاندەك خۇشاللىقتا چۆمۈلدى، ئۇلار-نىڭ ئاغزى شادلىقتىن يۇمۇلماي قالغاندى، خۇشاللىق ياشلىرى تارامىلاپ تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

شۇنىڭدىن بېرى ئىسمايىل بۇ ئائىلىنىڭ ئىنتايىن ئەتىۋار-لىق تەۋەرۈكى بولۇپ قالدى. ھازىر بۇ يوقسۇل ئائىلە پەرزەنتى ئىسمايىل بىلەن ئۇزۇك كۆڭلىنى خۇش قىلىپ، ئۇنىڭ ھەر بىر

ھەربكتتىدىن تارتىپ ھەر بىر ئېغىز سۆزنگىچە بۇ ئائىلىنىڭ كۆڭۈل ئاچىدىغان سەنئەت نومۇرلىرىدەك ھېس قىلىپ ھۇزۇرلىناتتى.

كۈنلەر يورغۇلۇشۇپ بىر - بىرىنىڭ ئارقىسىدىن ئۆتمەكتە. كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بۇ يۇگەنسىز كۈنلەر ئۆزىنىڭ قانۇنىيەتى بويىچە قىشنىڭ ئورنىنى ئەتىياز، ئەتىيازنىڭ ئورنىنى ياز، يازنىڭ ئورنىنى كۈز تالىشىپ بىر - بىرىنى ئارقىغا تاشلاپ ئۆتمەكتە. ئىسمايىلمۇ يوقسۇزلۇق ئۆز ئىلكىگە ئالغان بۇ ئائىلىدە شوخ، ئەقىللىق چوڭ بولۇشقا باشلىدى. ئىسمايىل ئوقۇش پىشىغا ئەمدىلا توشقاندا مەمەت ئاكا ئۇنىڭ بۇدرۇق قولىنى تۇتۇپ، مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى. ئىسمايىل «ئاتا - ئانا» دەپ خەت پىزىپ ساۋادىنى چىقارغاندا، ئۇنىڭدىن سۆيۈنگەن مەمەت ئاكا بىلەن ھەجەرخان ئانا ئۇنىڭ پىشانىسىنى سىلاپ تۇرۇپ: «ئوماق ئوغلۇم، ئەتىۋارلىق قوزام، ئوبدان ئوقۇپ، چوڭ بولغاندا ۋەتەنگە كېرەكلىك ئادەم بولغىن» دەپ خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈشتى. ئىسمايىل ئازادلىقتىن ئىلگىرى پەقەت بىر يىللا ئوقۇيالىدى، ئۇ ئازادلىققا ئېرىشكەندىن كېيىن ئوقۇشنى يەنە داۋاملاشتۇردى. ئۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ياخشى ئوقۇپ يۈرتتا نام چىقاردى...

سۇۋادان تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان يېغىن مۇنبىرى ئۈستىدە «ئىلغارلارنى تەقدىرلەش يىغىنى» دېگەن خەت پىزىلغان لوزۇنكا يەلپۇنۇپ تۇراتتى. يىغىن مەيدانىنىڭ ئىككى يېقىسىدىكى تاملارغا، ئەتراپتىكى تېرەكلەرگە پىلاكاتلار ئېسىلغانىدى. بۇ يارۋاغ كوممۇناسى ئاچقان ئىلغارلارنى تەقدىرلەش يىغىنى ئىدى. يىغىنىڭ رەئىس سەھنىسىدىن ئورۇن ئالغانلار ئىچىدە بۇرۇتى ئەمدىلا خەت تارتقان بىر بالا ئاممىغا ئويچان نەزەر تاشلاپ ئولتۇراتتى. يىغىن مەيدانىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئېگىز ئۆسكەن قوۇق تېرەكنىڭ ئاراشلىرىدىن شۇڭغۇغان ياز قۇياشىنىڭ ئوتلۇق نۇرى بۇ جايدىكى دېھقانىنىڭ شور دەستىدىن ئۇۋۇلۇپ كەتكەن

پاكار ئۆيلىرىنىڭ چۈۋۈق هويلىسىغا چۈشۈپ تۇراتتى. بۈككىدە ئۆسكەن ئورمانلار ئارىسىدا شاختىن - شاخقا قونۇپ سايراۋاتقان قۇشلارنىڭ يېقىملىق ساداسى رادىئو كانىيىدىن ئاڭلىنىۋاتقان ناخشا ساداسىغا جور بولۇپ كىشىلەرگە زوق بېغىشلايتتى. يېغىن مۇنبىرىنىڭ سول تەرىپىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان «يارۋاغ كومۇنە» سىدىن مەيدانغا چىققان ئىلغار ئورۇن ۋە ئىلغار شەخسلەرنىڭ ئىش ئىزلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان كۆرگەزمىخانىسى» غا قويۇلغان رەسىملەر، چۈشەندۈرۈش، سان سىپىرلار ۋە ماددىي ئەۋرىشكە بويۇملار كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلاتتى.

يېغىن مەيدانى ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان ئىدى.

مۇنبەردە ئولتۇرغان ھېلىقى بالا ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن، ئۇنىڭ خىيال قۇشلىرى يىراق ئۆتمۈشكە پەرۋاز قىلدى. . .

قەھرىتان قىش. قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغانىدى. شۇبرغان ئارىلاش سوغۇق شامال چەكسىز قۇم بارخانلىرى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان يېزا ئۈستىدىن غۇيۇلداپ ئۆتۈپ، كىشىنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى زەھەردەك چاقاتتى. مەھەللىنىڭ قۇمساڭغۇ شور يولىدا يەتتە ياشلار چامىسىدىكى بىر بالا يەلكىسىگە بىر باغلام ئوتۇن يۈدۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى قوي پادىسى ئۆيگە ئالدىراپ - توپا توزۇتۈپ كېتىپ باراتتى. قاپقارا كۆز، ئورۇققىنا بۇ بالىنىڭ ئۇچىسىدا يىرتىلىپ نەچچە يېرىدىن پاختىسى كۆرۈنۈپ قالغان ماتا چاپان، جۇل - جۇل بولۇپ كەتكەن يالاڭ تامبال بار ئىدى. ئۇ باينىڭ يېشى ئەڭ كىچىك يىللىقچىسى، يەنى ئىسمايىل ئىدى. جاڭگالدىن باينىڭ ئۆيگە ئوتۇن ئېلىپ كېلىش، چارۋىلارنى بېقىش، ئۆيگە سۇ توشۇش، قورۇنى سۈپۈرۈش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى مۇشۇ كىچىك يىللىقچى قىلاتتى. شۇ تاپتا كۆڭۈلسىز قىشنىڭ ئاچچىق، زەھەردەك سوغۇقى ئىسمايىلنىڭ سوغۇقتىن يېرىلغان مەڭزىنى ھەرە چاقىقاندەك

چېقىپ ئېچىشتۇراتتى.

ئىسمايىل بۇگۈنمۇ قويىنى ھەممىدىن كېيىن ھەيدىدى. قويلارنى ھەممىدىن بۇرۇن ئېلىپ چىقىپ كېيىن قايتىش ئۈنىڭغا ئادەت بولۇپ قالغان، باينىڭ زۇلۇمى ئۇنى شۇنداق قىلىشقا كۆندۈرگەن ئىدى. ئۇ مەھەللىگە قويلارنى ھەيدەپ كىرگەندە قاغىلار ھويلىدىكى سۇۋۇادان تېرەك شاخلىرىدا بىر - بىرى بىلەن قوندىق تالىشىپ قاقاقلىشىۋاتاتتى. قوناق شاخلىرى بېسىلغان چەللە ئاستىدا قۇشقاچلار ۋېچىرلىشىپ، ئۇنىڭ قويلارنى ھەيدەپ مەھەللىگە قايتىپ كەلگەنلىكىنى قارشى ئالماقتا ئىدى...

ئىسمايىل غەيرەتلىك بالا، لېكىن ئۇنىڭ سۈنۈق چىرايىدىن يېتىملىكى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى. ئۇ مەكتەپكە كىرىپ ئۇزۇنغا قالماي يۇرتقا كېزىك كېسىلى تاراپ، مەمەت ئاكا قازا قىلدى - دە، ئۇ دادىسى ئۇچۇن باينىڭ ئۆيىدە ئىشلەشكە مەجبۇر بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مەكتەپتىن قالدى. ئۇنىڭ بوي تۇرقى دادىسىنى تارتقان - ئوتتۇرا بوي، بەستىلىك، بۇلاق كۆز، قارا-قاش، ئاق پىشماق، بۇرنى قاڭشارلىق ئىدى. ئۇنىڭ بېشىدا كىرلىشىپ كەتكەن كۇرەك تۇماق، ئۇچىسىدا تىتىلىپ كەتكەن كۆينەك، ئاندىن قولدا شىرىپ تىكىپ بەرگەن ماتا پاختىلىق چاپان، پۇتىدا مىڭ بىر يەرگە ياماق چۈشكەن چورۇق بار ئىدى.

ئىسمايىل قويلارنى ھەيدەپ قوش قاناتلىق يوغان دەرۋازىدىن كىرگەندە باي ئىككى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، ھويلىدا ئۆرە تۇراتتى. ئۇ ماللار ھويلىغا كىرگەندە سانى بويىچە ئەمەس، بەلكى رەڭگى بويىچمۇ كۆزدىن تولۇق ئۆتكۈزۈپ، تويغان - تويمىغان-لىقىغچە سەپ سالاتتى.

ئىسمايىلنىڭ ئاتا بوۋىسى نەچچە ئەۋلادتىن بېرى نىياز بەگ-لىك ئۆيىدە ئىشلەپ، تىلسىز ھايۋان قاتارىدا تۇرمۇش كەچۈر-گەن ئىدى، ئۇ 7 ياشلىق قارىسىنى ئالغان ۋاقتىدا دادىسى مەمەت ئاكىلىق مۇردىسىمۇ مۇشۇ ئۆيدىن چىقتى.

ئىسمايىل قويلارنى ھەيدەپ دەرۋازىدىن كىرگۈزۈۋاتقاندا، باي قويلارنى بىرمۇبىر سانىدى. ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس، بىر قوي كام چىقتى. بۇ ئەھۋالدىن ئىسمايىل ھاڭ - تاڭ بولۇپ، ھەيكەلدەك قېتىپ تۇرۇپلا قالدى، پۈت - قولىدا جان قالمىدى - دە، قانداقلارچە بىر قوي كام چىقىدۇ؟ ئۇ قويلارنى ساق ھەيدەپ كەلگەنىدىغۇ؟... بىر قوينىڭ كەملىكىنى ئۇققان نىياز بەگ خىرقىراپ:

— ھەي قەلەندەرنىڭ بالىسى، سەن مالغا قارىماي نېمە ئىش قىلدىڭ؟ — دەپ ۋاقىرىدى.

چوشقىدەك سەمىرىپ كەتكەن چار ساقال نىياز بەگە شۇنداق دەپلا قىزىل تىۋىلغا ساپلىق ئۆرۈم قامچا بىلەن ئورۇق، كېيىم-لىرى جۇل - جۇل بولۇپ بەدەنلىرى كۆرۈنۈپ قالغان ئىسمايىل-نى قامچىلاپ بەدىنىنى تىتما - تالاڭ قىلىۋەتتى.

ئىسمايىلنىڭ ئاھ... ھا... ۋايجان! ئادەم بارمۇ؟ مېنى قۇتقۇزۇڭلار، — دېگەن ئاھۇ - زار نالىسى جاھاننى بىر ئالدى.

— توۋا ماۋۇ ئادالەتسىزلىكنى، بىر قوي كەم چىققىنى ئۈچۈن كىچىككىنە، مۇشتەك بالىنى شۇنچە ئۇرغان، ئازابلىغان بارمۇ؟ — ئىسمايىلنىڭ ناله - زارىنى ئاڭلىغانلار ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىشتى.

خۇدا ھەققى بىگىم، بالا كىچىك، كەچۈرسىلە! يوقاتقان قوي چوقۇم چىقىدۇ — دەيتتى ھەجەرخان ئانا يىغلىغىنىچە نىياز بەگكە يالۇۇرۇپ.

ئىسمايىل تاياق زەربىسىدىن دىر - دىر تىترەيتتى. بەگ ئۇرۇشتىن ھېچ توختاي دېمەيتتى. «كەمبەغەل كەمبەغەللىنىڭ قاياشى» دېگەندەك ئەتراپتىكى غەزەپكە تولغان يوقسۇللار مۇشتۇ-مىنى تۇگۈشتى. غەزەپتىن ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغان بەگنىڭ يىل-لىقچىسى باتۇر قانغا مىلىنىپ يانقان ئىسمايىلنىڭ ئۇستىگە ئۆزە-نى ئاتتى ھەمدە:

— ھەي ئىنساپسىز بەگ، ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ سەنلەرگە ئىشلەپ ئۆتتۇق، قوينىڭ ئورنىغا قوي تۆلەپ بەرسە بولمىدىمۇ؟ . . . ئەل قىساسى مىنەلھەق! سەنلەردىنمۇ قىساس ئالىدىغان كۈنلەر يېتىپ كېلەر ئىلاھىم. . . دەپ مۇزلاپ تىترەۋاتقان ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرگىنىچە خۇداغا نالە قىلدى.

— ھەي زالىم بەگ، بىز يېتىم - يېسىرلارنى قاقشاتقىنىڭ ئۈچۈن خۇدايىم جاجاڭنى بىرەر، خۇدايىم بىزگىمۇ نەزىرىنى سالىدىغان كۈنلەر كېلەر. . .

ھەجەرخان ئانا ئېسەدەيتتى. پەنجىرىدىن گۈركىرەپ ئۇرۇپ تۇرغان سوغۇق شامال ئۆي ئىچىنى بىر ئالغاندى، مەھەللە ئىچىدە شامالنىڭ ئۇشقىرتىشى بىلەن بىللە ئاننىڭ ئېچىنىشلىق نالىسى ئاڭلىناتتى.

— سەن نېمە دېيىشىسەن غالچىلار. سەن قەلەندەرلەرنىڭ خورىكى ئۆسۈپ قالدىما؟ خەپ توختاپ تۇرۇش، ئەدىۋىڭنى راسا بېرىشمىسەم، — دەپ بەگ شالىنى چاچتى.

كۈنلەر ھەپتىنى، ھەپتىلەر ئايىنى قوغلاپ ئۆتمەكتە ئىدى. كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە قىش ئۆتۈپ يازمۇ كەلدى. يۇرتتا بەزىلەر: شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بوپتۇ، دېسە، بەزىلەر مىللىي ئارمىيە شىنجاڭنى ئازاد قىپتۇ، دېگەن گەپلەر تارقالدى. ئىش قىلىپ، كىشىلەر يوشۇرۇن، ئاشكارە ھالدا «گومىنداڭ قېچىپتۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا گوڭچەندىڭ كەپتۇ» دەپ غولغۇلا قىلىشاتتى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان يوقسۇللار خۇشاللىقىدىن قىنى - قىنىغا پاتماي مەھەللىمۇمەھەللە، يۇرتمۇيۇرت خۇش خەۋەر دەپ بىر - بىرىگە يەتكۈزەتتى. ئۇلار كۆڭلىدە گوڭچەندىڭ چوقۇم بىز كەمبەغەل، يوقسۇللارغا يۆلەنچۈك بولىدۇ. بىز يوقسۇللارنىڭمۇ يورۇقلۇققا چىقىدىغان كۈنىمىز يېتىپ كەپتۇ، بولمىسا گومىنداڭچىلار قاچاتتىمۇ؟ دېگەن ئويلارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈشەتتى. . .

شەرقتىن قۇياش كۆتۈرلۈپ، مىڭلىغان، مىليونلىغان نامـ

راتلارنىڭ تېڭى ئاتتى. زامان ـ زامانلاردىن بېرى تۇمانغا پۈركە-
نىپ ياتقان پامىردىن تارتىپ دولان ۋادىسىغىچە بۇلۇتلۇق ئاسمان
سۈزۈلدى. مۇز تاغنىڭ ئاقۇچ چوققىلىرى قۇياشنىڭ نۇرىغا چۆ-
مۈپ، خۇشاللىق تەنتەنىلىرى ئىچىدە شادلىق يېشىنى گويا يام-
غۇرىدەك تۆكتى. يۈرەك يېرىلغۇدەك خۇشاللىق دېگەن مانا شۇ!

ھەجەرخان ئانىنىڭ ياداڭغۇ، چوڭقۇر چاناقلىرى ئىچىدە
پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرىدىن قۇيۇلغان خۇشاللىق ياشلىرى رە-
ھىمسىز يىللار ئىز سېلىپ ئۆتكەن يۈزلىرىنى بويلاپ تۆۋەنگە
ئاقاتتى.

— بولدى يىغلىما ئانا ـ دەيتتى ئىسمايىل ئانىسىغا تەسەللى
بېرىپ. نېمىگە يىغلايسەن؟! پارتىيە، ماۋجۇشى مانا رەھىمسىز
بايلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ بىز ئۇچۇن ئەنتىمىزنى ئېلىپ بەردە-
غۇ؟! زۇلمەتلىك كۈنلەر كەلمەسكە كەتتى. ئەمدى يىغلاشنىڭ
ئورنىغا تەنتەنە قىلىش كېرەك.

راست، ئەمدى يىغلاشنىڭ ئورنىغا كۈلۈش- كېرەك ئىدى.
چۈنكى، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ھەرىكىتىدە نىياز بەگنىڭ
ئەدىپى بېرىلدى ـ بېسىقتۇرۇلدى. يەر ئىسلاھاتىدا ھەجەرخان
ئانىغا يەر، ئۆي، چارۋا مېۋە سۈپىتىدە تەقسىم قىلىپ بېرىلدى،
ئەمدى ئۇلارنىڭ ئىسسىق ئۆيى، تېرىيدىغان يېرى بار بولدى،
ئەمدى ئۆزىنىڭ تېرىغان ئاشلىقىغا ئۆزى ئىگە. ئىسمايىلمۇ مەك-
تەپكە كىردى. يېڭى زامانىنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولدى، شۇڭا،
يىغلاش ئورنىغا كۈلۈش كېرەك ـ دە!

* * *

كوممۇنا ئىشخانىسى ئالدىدىكى يىغىن مەيدانىدا ئولتۇرغان
كىشىلەر مۇنبەرگە بويۇندىشىپ، غولغۇلا قىلىشماقتا ئىدى. يا-
قۇپ ھاجىمنىڭ يېنىدىكى بىر يىگىت مۇنبەردە باشلىقلار قاتارد-

دىن ئورۇن ئالغان بالىغا ھەيران بولۇپ قاراپ كەتتى. ئۇ:
— ئاۋۇ ئوك تەرەپتە ئولتۇرغان كىچىك بالا قايسى بىر باشلىقنىڭ ئوغلى ئوخشىمامدۇ ھاجىم؟ — دەپ سورىدى.
— ئۇنداق ئەمەس. ئۇ بالا «كىچىك باتۇر» دەپ نام ئالغان بالا يارۇاغ دادۇيدىكى مەمەت ئاخۇنۇمنىڭ بالىسى ئىسمايىلجان بولىدۇ.
— ھەي ھاجىم، ئۇ بالا نېمە ئىش قىلىپ تونۇلۇپتۇ؟ — دەپ سورىدى يېنىدا ئولتۇرغان 20 ياشلار چامىسىدىكى يەنە بىر يىگىت ئاق ساقال ياقۇپ ھاجىمنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ.
— ئۇ بالا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان ۋاقتىدا سۇغا چۈشۈپ كەتكەن ئۆمەر ئاخۇنۇمنىڭ 4 ياشلىق بالىسىنى قۇتقۇزۇپ نام چىقارغان. مەكتەپ پۈتكۈزۈپ چىققاندىن كېيىنمۇ، بۇ خىل روھنى جارى قىلدۇرۇپ يۈرتىمىزدىن چىققان بىر قىسىم توپىلاڭچىلارنىڭ يېڭا ئىگىلىك كوپراتسىيىسىنى بۇزۇشنى مەقسەت قىلغان ئەكسىلئىنقىلابىي ھەربىكەتلىرىگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن بىر قىسىم ياشلارنى تەشكىللەپ، ئۇلارنى باستۇرۇشقا ياردەملەشكەن - دېدى ھاجىم ھېلىقى يىگىتكە جاۋاب بېرىپ.
— ھە راست، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى، بۇ بالىنىڭ ئىش ئىزلىرىنى گېزىتكە بېسىپ، رادىئودا ئاڭلىتىپ، خېلى تەشۋىق قىلغان. يەنە بۇ بالا پولات تاۋلاشتا ئەرلەر تاغقا چىقىپ كەتكەندە دۈيدە ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ ئازلىقىنى بىلىندۇرمەي، يېزىدا قالغان قېرى - چۆرىلەر ۋە ئاياللارنى تەشكىللەپ زىرائەتنى ۋاقتىدا يىغىپ مول ھوسۇلنى مول پىتى يىغۇۋېلىشقا ھەسسە قوشقانلىقى ئۈچۈن تەقدىرلەنگەن. يەنە تېخى سۇ قۇرۇلۇشىدا زەربىدار دۈي تەشكىللەپ، «خەلق كوممۇناسىنىڭ ياخشى ئەزاسى» دەپ نام ئالغان. — دېدى ھاجىمنىڭ قېشىدا ئولتۇرغان كادىر سۈپەت بىر كىشى گەپ قىستۇرۇپ.
— خۇداغا شۈكۈر، ئاللا بەندىلىرىنى ئىنساپلىق قىلغاي، يۈرتىمىز راۋاج تاپقاي. — دېدى ياقۇپ ھاجىمنىڭ يېنىدا ئول-

تۇرغان يەنە بىر ئاق ساقال دېھقان ئىككى قولى بىلەن يۈزىنى سىلاپ. . .

يىغىن رىياسەتچىسى ئىسمايىلنى بىر قۇر تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىسمايىلنىڭ ئۇزاقلارغا ئۇچۇپ كەتكەن خىيال كەپتىرى يىغىن مۇنبىرىگە قايتىپ كەلدى ـ دە، قىزغىن ئالقىش ساداسى ئىچىدە سۆزگە چىقتى. ئۇ ئىنسان قىممىتى ھەققىدە توختالدى. ئۇنىڭ سۆزى ئاز بولغىنى بىلەن مەزمۇنلۇق ئىدى.

— يولداشلار! مەن باشقىلارنىڭ قىيىنچىلىقى مېنىڭ قىيىنچىلىقىم، باشقىلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىش مېنىڭ ئارزۇيۇم دەپ قارايمەن. شۇڭا مەن مۇھەببەت بىلەن نەپرەتنى ئايرىيدىغان مەيدان، سۆزى بىلەن ھەرىكىتى بىردەك بولىدىغان ئىلغار روھ، باشقىلارنى ئۇنتۇماسلىقتەك كومۇنىستىك ئىستىل، ھاياتىمنىڭ ئاخىرىغىچە كۆرەش قىلىشتەك ئىرادەمنى جارى قىلدۇرىمەن. . .

ئۇنىڭ جاراڭلىق زىل ئاۋازى دەرەخ شاخلىرىدىكى قۇشلارنى ئۇچۇرۇەتتى. مەيداندىكى دېھقانلارنىڭ كۆڭۈل دەرۋازىسىنى قاقاتتى. ئولتۇرغان دېھقانلار ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كۈلۈمسىرەشتى، ئۆز ئارا پاراڭلىشىپ ئىسمايىلنى ماختاشتى.

يېڭى قەدەم

ئەتىياز پەسلى. ھەممە ياق باھار پەيزىگە چۆمگەن. يېڭىسار ناھىيە يارۇاغ خەلق كوممۇناسىنىڭ ئىشخانا قورۇسىغا ئىككى ئات قوشقان تۆت چاقلىق خادىك كىرىپ كەلدى. خادىكتىن ھەربىي لەرگە خاس رەتلىك كىيىنگەن، يوتقان كۆرپىسىنى قېلىپتا قۇيغاندەك تۆت چاسا قىلىپ بوغقان بىر كىشى چۈشتى. 40 ياشلار چامىسىدىكى ئېگىز بوي، بۇغداي ئۆڭلۈك، قاڭشارلىق كەلگەن

ئۇ كىشى ئەتراپتىكىلەر بىلەن بىر قۇر سالاملىشىپ قويۇپ، خەلق كوممۇناسىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى، ھەمدە ئۇزۇنغا بارماي ئۆمەر شۇجى بىلەن ئىشخانىدىن چىقتى. ئۇلار كوممۇنا ھويلىسىدىكى ئۇياق - بۇياقتىن كېلىپ يىغىلىپ قالغان ياشلار ۋە ئاممىا بىلەن قايتا قول ئېلىپ كۆرۈشۇپ سالاملاشتى.

ئۆمەر شۇجى ئەتراپىدىكىلەرگە:

— يولداشلار! بۇ كىشى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى مۇسا پولكوۋنىك بولىدۇ. يۇقىرىنىڭ يولىورۇقى بويىچە بۈگۈندىن باشلاپ بىزنىڭ كوممۇنادىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە يېڭى جەڭچى قوبۇل قىلماقچى... ئەسكەر ئېلىش تەشۋىقات باسقۇچى تۈگىگەندىن كېيىن يولداش مۇسا بۇجاڭ كوممۇنا تەۋەسىدىكى ئەسكەر بولۇشنى ئىختىيار قىلغان ياشلارنى تىزىملاشنى ئېلىپ بارىدۇ... — دېدى.

ئەتراپتىكى كىشىلەر شاد - خۇراملىققا چۆمگەن ھالدا مۇسانى ئورىۋالدى.

— قېرىنداشلار! خەلقىمىزنىڭ بەختلىك ھاياتىنى تىنچ كاپالەتكە ئىگە قىلىش، ۋەتىنىمىزنىڭ مۇقەددەس تۈپرىقىنى قوغداش ھەر بىر پۇقرانىڭ مۇقەددەس بۇرچى. بىز بۈگۈندىن باشلاپ ئىختىيار قىلغان كەمبەغەل، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان پەرزەنتلىرىنىڭ ئۆزىنى ھەربىيلىككە تىزىملىتىشىنى ئۈمىد قىلىمىز!... — دېدى مۇسا.

ئەتراپتىكى ياشلار خۇشاللىقىدىن چاۋاك چېلىشىپ كەتتى ۋە ئۆز ئارا «سەن كىرەمسەن؟ سەنچۇ؟... مەن كىرىمەن...» دېيىشىپ پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىسمايىل مەمەتمۇ بار ئىدى. ئۇ مۇساغا ئۇزاق قاراپ تۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شەرەپلىك جەڭچىسى بولۇشنى ئۆزۈندىن بېرى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتى. شۇ تاپتا ئۆزىنى ھەربىي فورما كىيگەن ھالەتتە كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. بىردىن روھلاندى،

هایاجانلاندی. ئۇنی جەڭچىلىككە ئالارمۇ؟

بىر قانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھەربىيلىككە تىزىملاش باشلاندى.

— ئىختىيار قىلغۇچىلار ھازىردىن باشلاپ ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلسا بولىدۇ. — دېدى مۇسا ئەتراپتىكى ياشلارغا قاراپ. بۇگۈن بۇ يەر ئادەم دېگىزىغا ئايلانغان ئىدى.

— يولداش، مېنى تىزىملاپ قويۇڭ! — دېدى ئىسمايىل ئۆتۈنۈش ئاھاڭىدا.

— بولىدۇ، ئەمما ئاتا ـ ئانىلارنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش كېرەك، — دېدى مۇسا يېقىملىق ئاھاڭدا.

— يولداش، بىزنى ۋەتەن مۇقەددەس ئىشقا چاقىرماقتا، مەن چوقۇم بېرىشىم كېرەك. مېنىڭ دادام ئازادلىقتىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن، ھازىر ئانام بار، ئانامنىمۇ چوقۇم رازى بولىدۇ، — دېدى ئىسمايىل ئۆزىنىڭ ئىرادىسىنى بىلدۈرۈپ. ئاڭغىچە ھەجەرخان ئانىمۇ كومىۇنا قورۇسىغا كىرىپ كەلدى.

— ئانا، بۇ كىشى جەڭچى قوبۇل قىلغىلى كەلگەن بۇجاڭ، — دېدى مۇسانى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئىسمايىل.

— سەنمۇ ئەسكەر بولاي دەمسەن بالام؟! — دەپ سورىدى ئانا ئوغلىدىن.

— سەن رازى بولساڭلا.

— بالام، بىزدە «ئوغۇل بالىنى جەڭگە يارىتقان» دېگەن سۆز بار. سەن بۇ ئۇلۇغ ئىشقا ئىرادە باغلىغان بولساڭ، مەن مېنىڭ مەرتىۋە رازى.

ئانىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئىسمايىلنىڭ قەلبى خۇشاللىققا تولدى. ئۇلارنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاپ تۇرغان مۇسا ھەجەرخان ئانىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ:

— سىزنىڭ جەڭچى بولۇش قىزغىنلىقىڭىز مەدھىيەلەشكە تېگىشلىك. لېكىن ئانىڭىزنىڭ يېشى چوڭ ئىكەن، سىز ئۇنىڭ

قېشىدا بولمىسىڭىز بولمايدۇ. شۇڭا ئانىڭىز بىلەن ئوبدانراق مەسلىھەتلىشىپ بېقىڭ. — دېدى ئىسمايىلغا مەسلىھەت بېرىپ.

— بالىلىرىمىزنىڭ بۇ شەھەرىلىك ئىشقا بەل باغلىغانلىقى بىز ئاتا - ئانىلارنىڭمۇ شەرىپى. ئوغلۇمنى ھەربىيگە ئالغان تەشكىل مېنى تاشلىۋەتمەيدۇ، مەنمۇ ئۆز كۈچۈمگە تايىنىپ تۇرمۇشىمنى گۈلدەك ئۆتكۈزەلەيمەن، — دېدى ھەجەرخان ئانا كەسكىن ھالدا ۋە ئوغلىغا قاراپ ئېيتتى، — سەن بىزدىن خاتىرجەم بول بالام. مەن سېنى مۇسا بۇجاڭغا دەپ جەزمەن يازدۇرۇپ قويىمەن.

ئانا دېگىنىنى قىلدى، مۇسا بىلەن نەچچە قېتىم كۆرۈشتى، ئوغلىنى ھەربىيلىككە قوبۇل قىلىشنى ئۆتۈندى، ئىسمايىلمۇ مۇسانىڭ سايىسىدەكلا ئەگىشىپ يۈردى، بۇدۇشقاقتەك چاپلىشىۋالدى. ئاخىر مۇسا ئۇلارنىڭ تەلىپىنى قانداردى، ئىسمايىلنى ھەربىي سەپكە تىزىملىدى، دوختۇرغمۇ تەكشۈرتتى...

1960 - يىلى. ھەممە ياق باھار پەيزىگە چۆمگەن چاغدا بىر تۈركۈم يېڭى جەڭچىلەر ۋەتەننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كېلىپ قىسىم قوينىغا قوشۇلدى. يېڭى جەڭچىلەر ئارىسىدا ھەر قانداق ئىش قولىدىن قېچىپ قۇتۇلايدىغان ئىسمايىل مەمەتمۇ بار ئىدى. ئۇلار يېڭى ئەسكەرلەر قىسمىغا قەدەم قويۇشى بىلەن تەڭ ئۇچ ئايلىق يېڭى جەڭچىلەر تەلىم - تەربىيىسىگە جىددىي كىرىشىپ كەتتى. ئىسمايىل مەمەت يولداشلار بىلەن چىقىشاق، ئۆگىنىشتە تىرىشچان، جاپا - مۇشەققەتنى مەڭىستەمەيدىغان قابىل يىگىت ئىدى. تەكتىدىن ياخشى ئادەملەر راست ئالتۇندەك ئۆزىنىڭ قىممىتىنى كۆرسىتىپ تۇرىدىكەن. ئۇ ئۇزۇنغا قالماي كۆزگە كۆرۈنۈپ، ئىلغارلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇ بەندىكى جەڭچىلەر ئىچىدە باشلامچى بولۇپ تۇرلۇك ۋەزىپىلەرنى نەتىجىلىك ئورۇندىاپ، لېكىن، ھەتتا تۇەن بويىچە «ئىلغار» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

يېڭى تۈرمۇشنىڭ بىرىنچى قەدىمى

دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان دولان دەرياسىنىڭ سول تەرىپىگە جايلاشقان ھەربىي مەشىق مەيدانىدا «جەڭ» قانۇنىماقتا ئىدى. مەيدانىنىڭ بىر تەرىپىگە تىكلەپ قويۇلغان مىلتىقلار نەيزىلىرى ئالتۇن شارىدەك يالقۇنجاپ تۇرغان قۇياشنىڭ نۇرىدا يالتىراپ چاقناپ تۇراتتى. بۇ يەردە يېڭى جەڭچىلەرنىڭ قىسىمىدىكى يېڭى تۈرمۇشنىڭ بىرىنچى قەدىمى باشلانغان بولۇپ، جەڭچىلەرنىڭ ھەربىي مەشىقى قىزىپ ئەۋجىگە چىققانىدى. مەشىق قىلىۋاتقانلار ئىچىدە ئىسمايىل مەمەتمۇ بار ئىدى.

— يارايسىلەر!

ئوتتۇز نەچچە ياشلار چامىسىدىكى ئوتتۇرا بوي، تەمبەل ھەربىي كىشى مەزمۇت قەدەم تاشلىغىنىچە دۇشمەن توسالغۇسىنى بۆسۈپ تاشلاپ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش ھەربىي تاكتىكا مەشقىنى قىلىۋاتقان جەڭچىلەر تەرەپكە كېلىۋېتىپ توۋلىدى.

بۇ تۈەنجاڭ باشچىلىقىدىكى قىسىمدىن ئۈيۇشتۇرغان جەڭ ھازىرلىق ھەربىي تەلىم ـ تەربىيىنىڭ لېيەندۇيلەردە ئۆزلىشىش ئەھۋالىنى ئىگىللەش يۈزىسىدىن يېتىپ كەلگەن ئىمتىھان ئېلىش گۇرۇپپىسى ئىدى.

تۈەنجاڭنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن بەنجاڭ ھەسەن ھەربىي فورمىللىرىنى تۈزەشتۇرۇپ:

— دىققەت! — دەپ كوماندا بەردى. مەشىق قىلىۋاتقان جەڭچىلەر شۇ ھامان سەپكە تىزىلىپ دىققەتتە تۇردى. ھەسەن دەرھال تۈەنجاڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئوڭ قولىنى شەپكىسىنىڭ چېكىلىكىگە تاقاپ تۇرۇپ ئېيتتى. يولداش تۈەنجاڭ، يېڭى ئەسكەرلەر ئۈچىنچى لېيەنىنىڭ ئۈچىنچى بەنى بەنىنىڭ ھۇجۇم جېڭى

تاكتىكىسىدىن مەشىق ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. دوكلات قىلغۇچى جۇڭشى ھەسەن.

تۇەنجاڭ بېشىنى لىڭشىتىپ ئۇنىڭ دوكلاتىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىدىن بىشارەت بەردى - دە، ھۆرمەت قاراۋۇللىرىدەك دىققەتتە تۇرغان جەڭچىلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، بەننى «راھەت» تە تۇرۇشقا بۇيرىدى.

ئىمتىھان بەنلەرنى بىرلىك قىلىپ «بەش چوڭ» ھەربىي تېخنىكا بويىچە ئىمتىھان ئېلىپ ئاخىرلاشتى.

يېڭى جەڭچىلەرنىڭ جاپالىق ھەربىي تەلىم - تەربىيىدە كۈن نۇرىدا قاربداپ كەتكەن يۈزلىرىگە، تەرلەپ ھۆل بولۇپ كەتكەن ئۈستۈېشىغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن سەممىي ھالدا:

— يولداشلار، جاپا تارتتىڭلار! — دېدى.

— خەلق ئۈچۈن! جەڭچىلەر تەكشى ئاۋاز بىلەن جاۋاب قايتۇردى.

— يولداشلار! ھازىر خەلقئارا ۋەزىيەت ناھايىتى كەسكىن، ئۇرۇشپەرەس ئەكسىيەتچى كۈچلەر زومىگەرلىك ۋە كېڭەيمىچىلىك نىيىتىدىن ھەرگىز يانغىنى يوق. ئۇلار چېگرىمىزدىكى قوشنا دۆلەتلەرنى زېمىن دەۋاسى قىلىپ ئۇرۇش ئوتى پەيدا قىلىشقا كۈشكۈرتمەكتە... خەلقنىڭ ئامانلىقى، چېگرىنىڭ بىخەتەرلىكى، ۋەتەن زېمىنىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى ساقلاش بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ۋە مەجبۇرىيىتىمىز. شۇڭا، بىز تاجاۋۇز قىلىشقا پېتىنغان مەلئۇنلارنى ئۇزۇل - كېسىل تارمار قىلىش ئۈچۈن دۇشمەننى قىرىش ماھارىتىمىزنى ئۆستۈرۈشىمىز لازىم.

تۇەنجاڭنىڭ قىسقا ئەمما مەزمۇنلۇق سۆزى جەڭچىلەرنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سالدى. جاسارىتى ئۇرغۇپ تۇرغان جەڭچىلەر قەھر - غەزىپىنى ئىشتىكىنىڭ ئۈچىغا مەركەزلەشتۈرۈپ، تەلىم - تەربىيە مەيدانىنى جەڭگىۋار تۇسقا كىرگۈزدى. ئۇلارنىڭ تەلىم - تەربىيە مەيدانىدىكى «سا... سا... سا...» دەپ

توۋلىغان ياڭراق سادالىرى قىسىم گازارمىسىنى زىلزىلىگە كەل-
تۇرۇپ، يىراقلارغا تارقالدى ۋە ئەكس سادا قايتۇردى.
يېڭى ئەسكەرلەر تەلىم - تەربىيە ئېلىپ بارغىنىغا بىر ئاي
بولغان مەزگىل ئىدى. ئەمدى ئۇلار رەسمىي گرانىت تاشلاش
مەشقىنى باشلاشتى. ئىسمايىل تۇنجى قېتىملىق گرانىت تاش-
لاشتا چەمبىرەك ئىچىگە دەل چۈشۈرەلمەي لايىقەتسىز بولۇپ
قالدى. بۇ ئىش ئۇنىڭغا تولىمۇ ھار كەلدى، ئۇ ئاخىر دېھقان
بالىسى ئىدىغۇ، جاپا - مۇشەققەتتە چىنىققان، تاۋلانغان، كەتمەن-
نى گۈرسۈلدۈتىپ چاپقان، ھەر - ھەر ئېغىر نەرسىلەرنى كۆتۈر-
گەن يىگىت ئەشۇ كىچىككىنە نەرسىنى دېگەن يېرىگە تاشلىيالمە-
سا - ھە؟ . . . شۇ خىيال بىلەن كۆڭلى يېرىم بولغان ئىسمايىل
كېچىچە كىرپىك قاقماي چىقتى. كېچىسى پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەس-
سەپ ياتاقتا بىر كىشى كىرىپ كەلدى. ئۇ لېيەنجاڭ ئوبۇل ئىدى،
ئۇ ئۇدۇلدا ياتقان جەڭچى پولاتنىڭ قېشىغا بېرىپ ئېچىلىپ
قالغان يوتقىنىنى يېپىپ قويدى. يۈسۈپنىڭ بىلىكىنى ئاستا
يوتقان ئىچىگە كىرگۈزۈۋېتىپ ئىسمايىلنىڭ قېشىغا كەلدى. ئۇ
ئاغزىنى ئىسمايىلنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكىلىپ تۇرۇپ:
— ئىسمايىل، تېخى ئۇخلىمىدىڭمۇ؟ — دەپ ئاستا پىچىرلىدى.
— لېيەنجاڭ، ھەربىي مەشقىنى ياخشى قىلمىغىنىم ئۈچۈن
لېيەنىڭ نەتىجىسىگە تەسىر يەتكۈزدۈم. مەن ھەقىقەتەن لايىقەت-
سىز ئەسكەرمەن — دېدى ئىسمايىل ئۆزىگە ئېچىنغان ھالدا.
ئۇنىڭ سۆزى تۇگىمەي تۇرۇپلا كۆزىدىن تارام - تارام ياش
تۆكۈلۈشكە باشلىدى. لېيەنجاڭ پەس ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭغا:
— سەن ئۇمۇدسىزلەنمە. بۇندىن كېيىن داۋاملىق جاپاغا
چىداپ مەشىق قىلساڭ ناھايىتى تېزلىك بىلەن دۇشمەننى قىرىش
ماھارىتىڭنى ئۆستۈرۈالالايسەن — دەپ ئىلھام بەردى. لېيەنجاڭ-
نىڭ سۆزى ئىسمايىلنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ ئىرادىسىنى چىڭىتتى.
ئەتىياز پەسلى. ئايىسىز كېچە، لېيەنجاڭ ئوبۇل ياتاقلارنى

ئارىلاپ جەڭچىلەرنى يوقلاپ، پوستلارنى تەكشۈرۈپ كېلىشكە چىقتى. يېڭى ئەسكەرلەر 3 - لىەننىڭ 3 - بەنىدىكى جەڭچىلەر-نىڭ ياتقىغا كىرگەندە بىر جەڭچىنىڭ ئورۇننى سىلىپ قويۇپ، نەگىدۇر چىقىپ كەتكەنلىگىنى سېزىپ قالدى. يېرىم كېچىدە بۇ جەڭچى نەگە كەتكەندۇ؟ لىەنجاڭ بۇ ھالدىن ئەجەبلىنىپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن بەنجاڭنى ئويغىتىپ سورىدى.

— بۇگۈنكى كېچىلىك پوست سىلەرنىڭ بەندە ئەمەسقۇ دەيمەن؟

— شۇنداق.

— ئۇنداق بولسا ماڭۇ ئورۇندىكى جەڭچى نەگە كەتتى؟ — ئۇ بوش ئورۇننى كۆرسىتىپ بەنجاڭدىن سورىدى.

بەنجاڭ دەسلىپىدە بىر نەرسە دېيەلمىدى. ئازراق ئويلىنىپ ۋالغاندىن كېيىن كۆڭلىگە بىر ئىش كەلدى بولغاي، لىەنجاڭنى باشلاپ تەلىم - تەربىيە مەيدانىغا قاراپ يول ئالدى.

بۇگۈن ھاۋا ئوچۇق بىر كېچە ئىدى. پايانسىز ئاسماندا يۇلتۇزلار چىمىرلىشىپ ئۇنچە - مەرۋايىتتەك چاقناپ تۇراتتى. مەيىن شامال يوپۇرماقلارنى نازۇك بىر ئاھاڭدا شىلدىرلىتاتتى، يۇزلەرنى سۆيۈپ ئەركىلىتەتتى. مەشىق مەيدانىنىڭ بىر چېتىدە كىمدۇر بىرسىنىڭ ھاسىرغان ئاۋازى بىلەن بىر نەرسىنىڭ بوشۇلۇقتىن يەرگە چۈشكەن شەپسى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— لىەنجاڭ، ئەنە قاراڭ. سىز بايا سوردىغان جەڭچى شۇ، — دېدى بەنجاڭ مەشىق مەيدانىغا كەلگەندە ھېلىقى كۆلەڭگۈنى كۆرسىتىپ.

ئالدىغا چىرايلىق قىلىپ تىزىپ قويغان مەشىق گرانانىتىغا قولىنى ئۈزىتىۋاتقان ئىسمايىل ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان تەۋىشنى ئاڭلاپ گەۋدىسىنى رۇسلىدى.

— يېرىم كېچىدە ئۇخلىماي بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسەن؟ — سورىدى لىەنجاڭ ئۇنىڭ ئالدىدا توختاپ.

— مېنىڭ گرانىت تاشلاشتا نەتىجەم تۆۋەن. شۇڭا مەشىق

قىلىۋاتىمەن لىيەنجاڭ. — دېدى ئىسمايىل خجىللىق بىلەن سۆزلەپ.
— قانچە مېتىرغا تاشلىيالايدىغان بولدۇڭ؟
— قىرىق بەش مېتىرغا، لېكىن يىراققا تاشلىغان بىلەن دەل تاشلاشتا ياخشى ئەمەس.
— يىراققا تاشلاشتا ياخشى ئىكەنسەن، ئەمدى دەل تاشلاشنى كۆپرەك مەشىق قىلساڭ بولغۇدەك. ئەمما سالامەتلىكىڭگە دىققەت قىل، — دېدى لىيەنجاڭ كۆيۈنگەن هالدا ۋە ئىسمايىلنى ئېلىپ لىيەنگە قايتتى.
هايت ـ هۆيت دېگۈچە يېڭى ئەسكەرلەرنىڭ ئۈچ ئايلىق تەلىم ـ تەربىيە ۋاقتىمۇ توشتى. يېڭى ئەسكەرلەر كونا لىيەندۇيـ لەرگە تەقسىم قىلىنىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتىۋاتاتتى. شەنبە كۈنى ئەتىگەنلىك تاماقدىن كېيىن جىددىي يېغىلىشقا چېلىنغان سىگنال ئۈچ مىنۇت ئىچىدە يېڭى ئەسكەرلەرنى قىسىم چوڭ مەيدانىغا يىغىپ بولدى. مەيداننىڭ ئەتراپى هەر قايسى قىسىملارـ غا تەقسىم قىلىنغان يېڭى ئەسكەرلەرنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن كەلگەن ماش رەڭ هەربىي ئاپتوموبىللار بىلەن تولۇپ كەتكەنـ دى. قىسىم باشلىقى قاسىم جاراڭلىق ئاۋازدا يېڭى ئەسكەرلەرنى تەقسىم قىلىش بۇيرۇقىنى ئوقۇدى.
— يولداش ئىسمايىل مەمەت، ئېغىر پىلىموت لىيەنگە تەقـ سىم قىلىنىدۇ... توختى مەمەتتۇرسۇن 12 ـ لىيەنگە...
ئىسمايىلنىڭ يۈرىكى تەخسىماتنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن تىـ نىمسىز گۈپۈلدەپ كەتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئىدىيىسىدە مەن تەقسىم قىلىنغان لىيەن ئېغىر قوراللار لىيەنى بولغاندىن كېيىن ئۇ يەردە ئاساسلىق قوراللارنى ئىشلىتىشنى ئۆگىنىمەن. مۇبادا تۇەنجاڭىمىز ئۆتكەندە دېگەندەك، دۇشمەن چېگرىمىزدا پاراكەندىـ چىلىك تۇغدۇرۇپ قالسا بىزنى ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىشى مۇمـ كىن. شۇنداق بولۇپ قالسا، دۇشمەننى جىقراق ئۆلتۈرۈپ، سىنىپىي ئۆچۈمنى ئالالايمەن، دەپ قارايتتى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنى

شۇ تاپتا جەڭ مەيدانغا ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغاندەك ھېس قىلاتىتى، ھاياجانلىناتتى. ئوقلار ۋىزىلداپ ئۇچۇاتقان، گرانىت گۈمبۇرلەپ پارتىلاۋاتقان مەنزىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى.

تەقسىماتتىن كېيىن يېڭى ئەسكەرلەر ئۆزلىرى تەقسىم قىلىنغان لەيدۇي كادىرلىرىنىڭ يېتەكلىشى بىلەن تەرەپ - تەرەپكە كېتىشتى.

— خەير خوش ئىسمايىل، — دېدى سەپدىشى رۇستەم ئۆزدىنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن كەلگەن ئاپتوبۇس تەرەپكە كېتىۋېتىپ.

— خەير خوش. مەن ساڭا خەت يازىمەن، — دېدى ئىسمايىل جاۋابەن.

چۆلدىكى كۈرەش

ئىسمايىل يېڭى ئەسكەرلەر لەيىنىدىن ئېغىر پىلىموت لەيىنگە تەقسىم قىلىنىپ ئۈزۈن ئۆتمەي يۇقىرىنىڭ قىسىملار خەلقىنىڭ ئىقتىسادىي يۈكىنى يەڭگىللىتىش، قىسمىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ھەققىدىكى چاقىرىقىغا ئاساسەن ھەربىي دېھقانچىلىق مەيدانغا ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئاتلاندى.

ئىككىنچى ئاينىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى، ئالتۇن قۇياش باھارنىڭ سۈزۈك ئاسمىنىدا پارلاپ تۇراتتى. دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان دولان دەرياسىغا يانداش كەتكەن ھەربىي دېھقانچىلىق مەيدانى ئەمگەك قاينىمىغا چۆمگەن ئىدى. كەڭ دالادا سوزۇلۇپ قاغجىراپ ياتقان بىپايان زېمىن مايكىچان بولۇۋلىپ ئىشلەۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ شاد - خۇرام، جاراڭلىق ناخشا ساداسى بىلەن ئۇيقىدىن ئويغانغان ئىدى. بوز يەر ئۈستىدە غادىيىپ تۇرغان جىغان، يانتاق، ياۋا چىگە، قامغاقلار ۋە قۇرۇپ قاقشال بولۇپ

كەتكەن يۇلغۇن، توغراقلار كۈن نۇرىدا يالتىراپ چاقنىغان كەتـ
مەن، پالتا، كەكىلەر ئاستىدا جان بەرمەكتە. ئەمگەك قاينىمـ
ىنىڭ ھەيۋەتلىك ئاۋازلىرىدىن ئۈركىگەن قۇشقاچ، تورغايلار،
ياۋا توشقان، سېرىق قۇيرۇق، چاشقانلار كۆك بويلاپ ۋە يەر
بېغىرلاپ ھەر يان قېچىشماقتا...

ھايت - ھۇيت دېگۈچە ئىسمايىل مەمەتنىڭ قىسمىدىكى
تۇنجى يىلنمۇ ئۆتۈپ، يەنە ئەتىياز يېتىپ كەلدى. ئىسمايىل
جاپاغا چىداپ ھەربىي مەشىق قىلىشتىكى ئالاھىدىلىكى، دېھقاـ
چىلىق مەيدانىدىكى ئەمگەكتىكى تەكرار ئەمگەك نەمۇنچىسى بولـ
غانلىقى ئۈچۈن ئۇزۇنغا قالماي بەنجاڭلىققا ئۆستۈرۈلدى.

كۈن ئاستا - ئاستا ئىسسىشقا باشلىدى، جەڭچىلەر يېڭىدىن
ئېچىلغان يەرلەرگە قوغۇن - تاۋۇز تېرىشتى. دالا گۈللىرى -
پېچان گۈللىرىمۇ ئېچىلدى، كۈزگى بۇغداي مايسىلىرى تورغاي
چۆكۈرگۈدەك بولدى، كېيىن قوغۇن - تاۋۇزلار چېچەكلىدى.
ھەربىيلەر دېھقانچىلىق مەيدانى قىزغىن ۋە قايناق ھاياتنىڭ بەختـ
لىك كۈنلىرى بىلەن ياشنىماقتا ئىدى.

بۈگۈن ئىسمايىلنىڭ بەندىكىلەر بۇغدايغا سۇ تۇتىۋاتاتتى.
تۈيۇقسىز گۈركىرەپ چىقىۋاتقان بوران بىردەمدىلا ئوچۇق ئاسماـ
نى قاپلاپ، ھەربىيلەر دېچقانچىلىق مەيدانىنى چاڭ توزانغا پۈر-
كىۋەتتى. تېخى بايىلا تىنىق كۆك ئاسماندا پاقىراپ تۇرغان قۇ-
ياشمۇ كۆرۈنمەي ئەتراپ قاراڭغۇلۇققا چۆمدى.

— ۋاي... بەنجاڭ، بولمىدى... سۇ... ئۆستەڭ...

ئىسمايىل مەمەت سۇغا لىق توشقان ئېتىزنىڭ ئېچىقىنى
ئېتىۋاتقاندا ئۆستەڭنىڭ يۇقىرىسىدىن بەكمۇ سۇس ئاۋاز ئاڭلاـ
دى. لېكىن بوران، ئۇچۇپ يۈرگەن قۇم - توپا دەستىدىن كۆز
ئاچقىلىمۇ بولمايتتى.

«زادى نېمە ۋەقە بولغاندۇ؟» دېگەن سوئال ئىسمايىل مەـ
مەتنىڭ كۆڭلىگە ئەندىشە سالدى. ھېلىلا ئېرىقنىڭ قىرى بىلەن

تەڭ ئېقىپ تۇرغان سۇ بىردىنلا تارتىلىپ، بارا - بارا ئېرىقنىڭ تېگى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. بۇ ھال ئۇنىڭ ئەندىشىسىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى.

ئۇ كەتمەننى مۇرىسىگە سېلىپ، ئېرىق قىرىغا چىقتى - دە، كۈچلۈك ئۇرۇپ تۇرغان بوران زەربىسىدىن سەنتۈرۈلۈپ يۇرۇپ مىڭ بىر مۇشەققەتتە ئېرىقنىڭ باش تەرىپىگە قاراپ ماڭدى.

— قادىر، قادىر...

ئۇ ئىككى قولىنى كاناي شەكلىدە ئاغزىغا قويۇپ، ئاۋازىنىڭ يېتىشچە ۋارقىرىدى. ئەمما يىرتقۇچ ھايۋانەك قۇتۇرغان بوران ئۇنىڭ ئاۋازىنى يۇتۇپ كەتتى. ئۇ بىر رەت توۋلاپ جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن، ئالدى تەرەپتىن قاتتىق ئۇرۇۋاتقان بورانغا قارىشى يۇرۇپ كەتتى.

ئۇ ناھايىتى تەسلىكتە ئۆستەڭنىڭ ئېگىز قىرىغا يامىشىپ چىقتى.

— ۋاي، بۇ نېمە ئىش؟...

بايا ئېرىقتا لىپمۇلىق ئېقىۋاتقان سۇ خۇددى يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كەتكەندەكلا يوقاپ كەتكەندى. «ئاپلا، بىرەر يەردىن يار ئېپكەتكەن ئوخشىمامدۇ؟» دېگەن دەھشەتلىك خىيال ئىسمايىلىنىڭ كۆڭلىدىن كەچكەندە كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، يۈرىكى جىددىي سوقۇشقا باشلىدى. چۈنكى، يار ئېلىپ كەتكەن توسۇن سۇ ئەتراپتىكى دېھقانلارنىڭ زىرائىتىنى بېسىپ كېتىش خەۋپى بار ئىدى، يەنە بىر جەھەتتىن سۇ دېگەن يەرنىڭ قېنى - دە.

ئۇ ئۇشقىرىتىپ ئۇرۇۋاتقان بورانغا بەرداشلىق بېرىپ، قەدەملىرىنى تېزلىتىپ، ئۆستەڭ قىرىدىن يۇگۇرۈپ ماڭدى. ئانچە يىراق بارمايلا، قۇلىقىغا سۇنىڭ شارقىرىغان ئاۋازى ئېنىق ئاڭلاندى. يەنە بىر نەچچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن ئايىغى تېگىدىنلا خۇددى قاپقانغا چۈشكەن يىرتقۇچتەك ئۆزىنى ھەر يانغا ئۇرۇپ تۇرۇلۇپ - تۇرۇلۇپ قىر تېگىدىن چىقىۋاتقان قاپقارا لاي پوركاپ

سۇ كۆرۈندى.

— قادىر! . . . — ۋارقىرىدى ئىسمايىل ئۇنىڭ ئاۋازىغا ئۇلىشىپ:

— بەنجاڭ مەن بۇ يەردە. . . ، — دېگەن ئاۋاز توۋۇقتىن ئاران ئاڭلىنىپ قالدى.

ئىسمايىل ئۆزىنى توۋۇقنىگە ئاتتى. چاقىرىپ، سىلاشتۇرۇپ يۇرۇپ، كۆكسىدىن ئاشقان سۇ ئىچىدە لايغا پېتىپ قالغان قادىرنى تاپتى ۋە ئۇنى پېشانىسىدىن تەر چىققۇچە ھەپىلىشىپ يۇرۇپ، تارتىپ چىقىرىۋالدى. ئوماچتەك پوركاپ لاي سۇدا ئۆزۈن تىقىلىپ قالغان قادىر قىرغا چىققاندا، پۈت - قوللىرىدىن دەرمان كېتىپ، بېشى قېيىپ، كۆڭلى ئاينىپ ھۆ تۇتۇشقا باشلىدى.

ئىسمايىل تېخى بۇ يىل ئەتىيازدىلا ھەربىي سەپكە كىرگەن يېڭى جەڭچى قادىرنى ئىككى قوللاپ قۇچاقلاپ ئولتۇراتتى. قادىر قىينىلىپ قۇرۇق ھۆ قىلغانىدىن كېيىن، لېۋىنى ئاران مىدىرلىتىپ ناھايىتى پەس ئاۋازدا:

— بەنجاڭ، سۇ. . . گۇڭشې. . . ، — دەيتتىيۇ قالغان سۆزلىرى بوغۇزىغا تىقىلىپ، يەنە ھۆ قىلىشقا باشلايتتى.

چوڭ ئۆستەڭنىڭ يار ئەپكەتكەن تەرىپىدە ئانچە يىراق بولمىغان يەردە «تۇمەنتال» خەلق گۇڭشېسىنىڭ بولۇق ئۆسكەن ناھايىتى چوڭ بىر پارچە كېۋەزلىكى بولۇپ، ياپيېشىل كېۋەز يوپۇرماقلىرى ئارىسىدا يېڭىدىن تۇگۇلگەن غوزىلار سۇس كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بايا تىدىن بېرى قادىر بىلەن بولۇپ كەتكەن بەنجاڭ ئىسمايىل قادىرنىڭ «سۇ، گۇڭشې» دېگەن يېرىم يارتا سۆزلىرىنى ئەمدى چۈشەندى.

ھالسىزلانغان قادىر بىردىنلا پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ بەنجاڭ ئىسمايىلنىڭ قۇچىقىدىن دەس تۇردى - دە، قولىنى ئالدىغا سوزۇپ، يار كەتكەن ئېغىزغا قاراپ ماڭدى. لېكىن ئىككى قەدەم ماڭا - ماڭمايلا يىقىلىپ چۈشتى.

بەڭۇاش سۇ شۇ تاپتا تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ، قاپقارا پوركاپ بولۇپ كۆپۈكلىنىپ توسۇن ئاتتەك ئالدىغا چاپچىماقتا. كۆز يېتىم ئارىلىقتىكى كېۋەز شاخلىرى بوران زەربىسىدىن بىر - بىرىگە سوقۇلۇپ شاراقلاپ ئاۋاز چىقىراتتى. ئەگەر كېۋەزلىكنى سۇ بېسىپ كەتسە، بوران كېۋەزلەرنى ياتقۇزۋېتىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. قاش بىلەن كىرپىك ئارلىقىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان خەۋپ ئىسمايىلنىڭ قەلبىنى خەنجەردەك تىلىپ، يۈرەك باغرى پۈچىلەنىپ كەتتى.

ھەر قانداق قىلىپ بولسىمۇ، خەلقنىڭ مال - مۈلكىنى زىيانغا ئۇچراتماسلىق كېرەك. لېكىن، قادىر بۇ ھالدا تۇرسا ئۇنى تاشلاپ كېتىش مۇمكىنمۇ؟ ئىسمايىل يەنە ئىككىلەندى. قادىر بىردىن كۆزىنى ئاچتى ۋە ئۆزىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان بەنجاڭ ئىسمايىلنى كۆردى.

— بەنجاڭ... سۇ... گۇڭشې...، ھۆ - ھۆ - قادىر ئاغزىنى ئەمدىلا مىدىرلىتىپ تۇزۇك سۆزلىمەستىن ھۆ تۇتۇپ كەتتى. ئۇ بىر پەس ھۆ قىلغاندىن كېيىن، — بەنجاڭ مەن بىلەن كارىڭىز بولمىسۇن، تېز بولۇڭ... كېۋەزلىكنى قۇتۇلدۇرۇش مۇھىم، — دېدى ئۇزۇپ - ئۇزۇپ سۆزلەپ.

— قادىر، سېنى قانداقمۇ يالغۇز قالدۇرۇپ كەتكىلى بولىسۇن. قىزىتماڭ بارغانسېرى ئېشىۋاتىدۇ، مەن سېنى ياتاققا ئاپىرىپ قويايي.

— بەنجاڭ، بۇ نېمە دېگىنىڭىز، تېز بولۇڭ - قادىر شۇنداق دەپلا بەنجاڭنىڭ قۇچىقىدىن سىيرىلىپ يەرگە چۈشتى.

باش ئۇستىدە بوران گۈركىرەيتتى، ئايىغىدىلا ئۇلۇغ سۇ يۇگەنسىز تايچاقتەك چاپچيتى. كۆز ئالدىدا قادىر سۇنايلىنىپ ياتاتتى. «نېمىگە شۇنچە تۇرۇپ قالدىڭ، بىزنى قۇتۇلدۇرماماسەن؟» دېگەندەك، كېۋەزلىكتىن ئايانچلىق ناله پەريات - سۇنىڭ گۈركىرىشى، كېۋەز شاخلىرىنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ چىقار-

غان ئايانچلىق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— كېۋەزلىكنى ساقلاپ قېلىش مۇھىم. . . ، — ئىسمايىل ئۆزىگە شۇنداق خىتاب قىلدى - دە، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، سۇ بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان يار ئېغىزىغا قاراپ يولۇاستەك تاشلاندى.

ئەسلىدە ناھايىتى ئېگىز قىلىپ ياسالغان ئۆستەكنىڭ قىرى مۇستەھكەم ئىدى. ئەمما ئويلىمىغان يەردىن ئۆستەڭنىڭ تېگىنى سۇ چاشقىنى تېشىپ قويغان، كۇچلۇك بوران باشلىنىشى بىلەن تەڭ چايقىلىپ تۇرغان سۇ دولقۇنلىرى ئۇرۇپ، خېلىلا چوڭ بىر دائىرە گۇمۇرلۇپ، قىر تېگىدىن ئۆڭكۇرنىڭ ئاغزىدەك تۆشۈك ئېچىلىپ قالغانىدى. يار ئاغزىدىكى تۆگمەن تېشىدەك پېرقىراپ تۇرغان سۇ دەھشەتلىك قاينام ھاسىل قىلىپ تۆۋەنگە تارتىپ تۇراتتى.

ئەمدىلا ئۆستەڭ قىرىدىن پۈتىنى ئېلىشىغا كۇچلۇك بىر قول ئۇنى «كاپ» قىلىپ تۇتىۋالدى.

— لىيەنجاڭ! — ئىسمايىل كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان بەستلىك كىشىنى كۆرۈپ توۋلىۋەتتى.

— يولداش ئىسمايىل، قارامىلىق قىلغان بىلەن بولمايدۇ — لىيەنجاڭ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ، قىرغاقتىن بېرى تارتتى.

— لىيەنجاڭ، قارىڭە، — دېدى ئىسمايىل بوران بىلەن تەڭ ئىككى ياقتا ئىرغاڭلاپ تۇرغان كېۋەزلەرنى ۋە دولقۇنلاپ يامراپ كېتىۋاتقان سۇنى كۆرسىتىپ، — سەللا كېچىكسەك شۇنچىۋالا يەردىكى كېۋەزلەر ۋەيران بولۇپ كېتىدۇ.

شۇ پاراڭلار بولۇۋاتقاندا، جىددىي چېلىنغان سىگنال بىلەن تەڭ تەرەپ - تەرەپتىن ئۇچۇپ كەلگەن جەڭچىلەر دۆۋە - دۆۋە مەڭگەن، قوزۇق، شاخ - شۇمبىلارنى كۆتۈرۈپ بۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپمۇ قالدى.

باشتا تاشلانغان قوناق شېخى ۋە توپا ھېچنىمىگە دال بولماي سۇ ئېقىتىپ كەتتى. ئىسمايىل مەمەت جىددىيلىشىپ قالدى. ئۇ

كېۋەزلىككە يامراپ كېتىۋاتقان ۋەھشىي سۈغا بىر قارىۋېتىپ:

— قېنى، مېنىڭ ئۇستۇمگە تاشلاڭلار! — دېدى - دە، يار ئېلىپ كەتكەن ئېغىزغا سەكرىدى.

كۈچلۈك قاينام دەسلەپتە ئۇنى بىر ئىككى قېتىم يۇتۇپ كەتتى. لېكىن، ئۇ قىلچە بوشاشماي، يارنىڭ ئاغزىدا توغرىسىغا تۇرىۋېلىپ، يۇقىرىدىن تاشلاپ بەرگەن قوزۇقلارنى سۇ تېگىگە قېقىشقا باشلىدى. ئاڭغىچە ئۇچىنچى بەن جەڭچىلىرىدىن بىر نەچچەيلەنمۇ ئۇنىڭ يېنىغا چۈشۈپ ئىشلەۋاتقاندا، يار ئېغىزىنىڭ ئۈستىدىكى توما «گۈلۈپپىدە» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ گۈمۈر-لۈپ چۈشۈپ، يار ئېغىزى تېخىمۇ كېڭىيىپ كەتتى. ئېغىزغا قاپلىنىپ قالغان سۇ ئەمدى كەلكۈندەك دولقۇنلاپ، كەڭرى كەت-كەن ئېقىنغا قاراپ ئاقماقتا ئىدى. بۇنى كۆرگەن جەڭچىلەر ئۈستىدىكى كىيىم - كېچەكلىرىنى سېلىشقىمۇ ئۈلگۈرمەي، ئار-قا - ئارقىدىن سۇغا سەكرىدى. مەھكەم قولتۇقلىشىپ ئۇچ رەت تىزىلغان جەڭچىلەر رېتى گويا مەزمۇت سېلىنغان سېپىلدەك يار ئېغىزىنى توسۇۋالدى. يۇقىرىدىن مەڭگەن، شاخ - شۇمبا، قو-زۇق، قوناق شاخلىرى ئۇزۇلمەي چۈشۈپ، بىر دەمدىلا گەۋدىسى بىلەن بەڭگۈش سۇنى توسۇپ تۇرغان جەڭچىلەرنىڭ كەينىدە ئېگىز توپا كۆتۈرۈلۈپ تېخى بايىلا قۇتراپ كەتكەن ئۆستەڭ سۇيى ياۋاش-لىشىپ، ئۆز يولى بىلەن قىرغاقنى بويلاپ ئېقىشقا باشلىدى.

ئۈستۈېشى پۈتۈنلەي پوركاپ لاي بولۇپ كەتكەن ئىسمايىل قىرغاققا چىققاندا، بورانمۇ توختاپ، پارقىراپ تۇرغان قۇياش سۇزۇك ئاسماندا قايتىدىن كۆرۈندى. كېۋەزلەر ئانچە زىيانغا ئۇچۇرمىغان، ئازراق يەردىكى كېۋەز شاخلىرىلا شۇمشىيىپ قە-لىشقانىدى. جەڭچىلەر ئەتراپقا قاراپ - قاراپ قويۇپ روھلۇق ھالدا قىزغىن پاراڭلار بىلەن ياتاقتا قايتتى...

ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئاشقانىدى.

ئانچە چوڭ بولمىغان گەمىنىڭ پەنجىرىسىدىن غۇرقىراپ

كىرگەن يازنىڭ ئىللىق شامىلى بىلەن ئويىنىشىپ، پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان جىنچىراغ كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدە ئېڭىشىپ قادىرغا قاراپ ئولتۇرغان جەڭچىنىڭ گەۋدىسىنى يورۇتۇپ تۇراتتى.

— بەنجاڭ، تېخىچە ئۇخلىمىدىڭىزمۇ؟ — مۇئاۋىن بەنجاڭ ئابدۇرېھىم بېشىنى ياستۇقتىن كۆتۈرۈپ، يېنىدىكى كارىۋاتتا ئولتۇرغان ئىسمايىلدىن سورىدى.

— ئۇ باياتىن بېرى بەكمۇ بىئارام بولۇپ كەتتى. ئەمدىلا دورا ئىچىپ سەل تىنچلاندى، سىز خاتىرجەم ئۇخلاڭ. مەنمۇ ئارام ئالىمەن، — دېدى بەنجاڭ ئۇنىڭغا قاراپ ئاستا ئاۋاز بىلەن.

— سىز بىردەم ئۇخلاڭ، مەن قارايلا بولمىسا، — ئابدۇرېھىم يوتقىنىنى قايرىۋېتىپ، ئورۇندىن قوپۇشقا تەمشەلدى.

— بۇگۈن جەڭچىلەر بەكمۇ ھېرىپ كەتتى، سىزمۇ چارچىدىڭىز - ئىسمايىل تاتلىق ئۇخلاۋاتقان جەڭچىلەرگە قاراپ قويغاندىن كېيىن قوشۇپ قويدى، — ئۇلارنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزمايلى، سىز ئۇخلاۋېرىڭ، مەنمۇ ھازىرلا ئۇخلايمەن.

مۇئاۋىن بەنجاڭ ئابدۇرېھىم يوتقاننى قايتىدىن ياپتى. ئىسمايىل بىر خىل رېتىم بىلەن نەپەس ئېلىپ، تىپ - تىنچ ئۇخلاۋاتقان قادىرغا تازا سەپسېلىپ بىر قارىۋالغاندىن كېيىن كۆڭلى سەل تىنىدى - دە، چىراغنى ئۆچۈرۈپ، ئۆز ئورنىغا بېرىپ ياتتى. ئۇ ئۇخلاشقا ئۇرۇنۇپ باققان بولسىمۇ، ئۇيقۇسى كەلمىگەنلىكتىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ياتاقتىن سىرتقا چىقتى.

كۆكتە كۆمۈش بەلۋاغدەك سوزۇلۇپ ياتقان سامان يولى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان كېچە ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار پىلىلداپ چاقناپ تۇراتتى، لەرزان سوقۇپ تۇرغان سالقىن شامال تەڭگە ھۆزۈر بېغىشلايتتى. قەيەردىندۇر ئىتلارنىڭ قاۋۇشى ئاڭلىنىتى. يېقىنلا يەردە دولان دەريا سۈيى بىر خىل ئاھاڭدا ناخشا ئېيتىۋاتقاندەك شارقىرايتتى.

بەنجاڭ ئىسمايىل دولان دەريا ۋادىسىنىڭ گۈزەل كېچىلىك

مەنزىرىسىگە تويماستىن قاراپ، ئىشككە يۆلەنگىنىچە خىيال دەرياسىغا شۇڭغىدى.

— . . . بەنجاڭ. . . سۇ. . . ئۆستەڭ. . .

گەمىنىڭ ئىچىدىن ئاڭلانغان بۇ ئاۋاز ئىسمايىلنىڭ شېرىن خىياللىرىنى ئۈزۈپ قويدى. ئۇ دەرھال ئارقىسىغا يېنىپ ياتاققا كىردى، ئاندىن چىراغنى ياندۇرۇپ، گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلەرىنى تىلى بىلەن يالاپ، هە دەپ يېرىم ئۈيقا ئارىلاش جۆيلىۋاتقان قادىرنىڭ ئۈستىگە ئېگىشتى.

— قادىر ـ قادىر! — ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن چاقىرغاندىن كېيىن ئاستا ئالقىنىنى ئۇنىڭ ماڭلىيىغا قويدى. قادىرنىڭ قەزىتمىسى يەنە ئۆرلەپ، نەپەس ئېلىشى ئىتتىكلەپ قالغاندى. بەنجاڭ ئىسمايىل دەررۇ لۆڭگىنى سوغۇق سۇغا چىلاپ ئاۋايلاپقىنا ئۇنىڭ پېشانىسىگە قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قىزىتمىسى يانغانەك بولدى.

تاڭ سۈزۈلۈپ يەرگە يورۇق چۈشتى. ئىسمايىل تۈن نىسپىدىن كېيىن، بىر ئاز تىنچلىنىپ كۆزى ئۇيقىغا ئىلىنغان قادىرنىڭ يېنىدىن تۇرۇپ تالاغا ـ ساپ هاۋاغا چىقتى. قېنىپ ـ قېنىپ بىر نەچچە رەت نەپەس ئالغاندىن كېيىن كەتمەننى ئېلىپ ئېتىزلىق تەرەپكە ماڭدى.

قەسەم

تۆت ئەتراپى قويۇق ئاق تېرەكلەر بىلەن قاپلانغان يىغىن مەيدانىنىڭ ئۈستىگە «تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇپ، ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنى جان تىكىپ قوغدايلى» دېگەن خەت يېزىلغان چوڭ قىزىل پىلاكات ئېسىلغان، يىغىن مۇنبىرى ۋە ئىككى قاسناقتىكى تېرەكلەرگە، تاملارغا لوزۇنكىلار چاپلانغاندى. سۆزگە چىقى-

قۇچىلارنىڭ سۆزلىرى ئارىلاپ گۇلدۇراس ئالقىش ۋە شوئار ساداسىغا قوشۇلۇپ قالاتتى.

— يولداشلار، سەپداشلار. بىزنىڭ بەختلىك، تىنچ ھاياتىمىزغا قەست قىلماقچى بولغان جاھان ئۆرۈشخۇمارلىرىنىڭ كۆشكۈرتىشى ۋە يەل بېرىشى ئارقىسىدا، ئۇرۇش ئوتىنى ياقماقچى بولغان دۆلىتىمىزنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىپ، بېشىمىزغا بالايىئاپەت كەلتۈرۈشنى خام خىيال قىلىۋاتىدۇ، — دېدى چىرايىدا غەزەپ چاقناپ تۇرغان سىياسىي كومىسسار.

سىياسىي كومىسسار ئېيتقان ۋەزىيەت ھەققىدىكى بۇ سۆز جەڭچىلەر ئۈچۈن كۈتىمگەن شۇم خەۋەر ئىدى. گەرچە مەلۇم بىر دۆلەت دۆلىتىمىزنىڭ چېگرىسىدا پاراكەندىچىلىك سېلىۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر قىسمىغا يېتىپ كەلگىلى خېلى كۈنلەر بولغان بولسىمۇ، لېكىن دۈشمەننىڭ بۇنچە كۆرەڭلەپ كېتىشى مۈمكىنلىكىگە جەڭچىلەر ئانچە ئىشەنمىگەنىدى. بۈگۈن ئۇلار سىياسىي كومىسسارنىڭ دوكلاتىدىن ۋەقەنىڭ قانچىلىك جىددىيلىكىنى چۈشىنىشتى. ئۇلارنىڭ غەزەپلىرى قاينىدى. ئارقا — ئارقىدىن «ھوشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، ۋەتەننى قوغدايلى!» دەپ شوئار توۋلاشتى.

تۈگۈلگەن مۇشتلار، غەزەپتىن چاقنىغان كۆزلەر تەپتەكشى توۋلىغان ياڭراق شوئار سادالىرى يىغىن مەيدانىنى جەڭگىۋار تۈسكە كىرگۈزگەنىدى. شوئار سادالىرى قىسىم گازارمىسىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىنى لەرزىگە سېلىپ، شاۋقۇنلاپ ئېقىۋاتقان دولان دەريا‌سى ئۈستىدىن ئۈچۈپ ئۆتۈپ يىراق — يىراقلاردىن ئەكس سادا بەرمەكتە ئىدى. تېخى تۈنۈگۈنلا تىنچ مۇھىت بىلەن سۆيۈنۈپ، خاتىرجەملىك شەربىتىدىن قېنىپ ھەربىي مەشىق قىلىپ يۈرگەن جەڭچىلەر سىياسىي كومىسسارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ باشقا ئادەمگە ئۆزگىرىپ قالغاندەك ئىدى. ئۇلارنىڭ تومۇرلىرىدا ئىسسىق قانلار ئوخچۇيتتى. ھەممەيلەننىڭ كۆزىدىن غەزەپ ئۇچقۇنى

لىرى چاقناپ، ھەر بىر ھەربكىتى جىددىي كۆرۈنەتتى.

— ئۆتمۈشتە كۈنلىرىمىز ھايۋان كەبى ئازاب - ئوقۇبەتلەر ئىچىدە ئۆتتى. بىز ئەنە شۇ يوقسۇللارنىڭ پەرزەنتلىرى... دۈشمەنلەرنىڭ مەقسىتى ئاتالمىش چېگرا دەۋاسى ئارقىلىق ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىنىنى بېسۋېلىپ، يېڭى ھاكىمىيىتىمىزنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، تارىخنىڭ چاقنى ئارقىغا بۇراشتىن ئىبارەت. بىز بۇ مەلئۇنلارنىڭ بۇ خام - خىياللىرىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا يول قويىمىزمۇ؟ زالىم بەگ - پومېشچىكلارنىڭ قايتىدىن شىللدىمىزگە مىنىشىگە يول قويىمىزمۇ؟... ياق! مەڭگۈ يول قويمايمىز. تاجاۋۇزچىلارنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ بىر سۇنۇك يېرىنى بېسۋېلىشىغا قاراپ تۇرالمايمىز...

سىياسىي كومىسسارنىڭ سۆزى گۈركىرىگەن شوئارلار بەلەن ئۇزۇلۇپ قالدى. جەڭچىلەرنىڭ چىرايلىرى غەزەپلىك، جىددىي، شوئار توۋلىغان ئاۋازلىرى جاراڭلىق ئىدى. يېغىن مەيدانى گويا بىر جەڭ مەيدانىغا ئوخشاپ قالغاندى. سىياسىي كومىسسار مۇشتلىرىنى تۈگۈپ شوئار توۋلاۋاتقان جەڭچىلەرگە قاراپ بىر پەس تۇرۇپ قالدى.

— مېنىڭ ئۇچ ئەۋلادىم، يوقسۇللۇق دەردىدە زار - زار قاقشاپ ئۆتكەن، زالىم بەگ - پومېشچىكلارنىڭ ئۆيىدە ئېشەك-تەك ئىشلەشكە مەجبۇر بولغانمىز. مېنىڭ دادام پومېشچىكنىڭ تايىقىدا ئۆلۈپ كەتكەن... شۇ پومېشچىكلارنىڭ زۇلۇمىدىن جان بېقىشىمىز تەس بولغان...

سىياسىي كومىسسارنىڭ سۆزلىرىنى پۈتۈن دىققەت بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئىسمايىل سىياسى كومىسسارنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىكى ئېچىنىشلىق كۈنلىرىنىڭ ئۆزىنىڭ كىچىككىنە مەسۇم قەلبىگە ئۇنتۇلغۇسىز داغ قالدۇرۇپ كەتكەن ئاشۇ زۇلمەتلىك، قاباھەتلىك كۈنلەر بىلەن نەقەدەر ئوخشاشلىقىنى ئويلىغانسېرى، يۈزى غەزەپتىن تۇرۇلۇپ، يوغان - يوغان بىر جۇپ قارا كۆزلە-

ىردە ياش ئۇنچىلىرى پەيدا بولدى. ئۆتمۈشتىن نەپرەتلىنىپ، كۆڭلىدە ئۇنىڭغا مىڭ لەنەت ياغدۇردى.

بۇ سېنتەبىر كۈنلىرى ئىدى. ئالتۇن شاردەك يالقۇنجاپ تۇرغان قۇياش كۈزنىڭ سۈزۈك ئاسمىنىدا پارلاپ تۇراتتى. چوڭ يىغىندىن كېيىن ئېغىر پىلىموت لېيەن جەڭچىلىرى كۆڭۈللىرىگە مۇھىم پىلانلىرىنى پۈكۈپ رەتلىك مېڭىپ ياتاقلىرىغا قايتتى. بىر دەمدىن كېيىن تاماق ۋاقتى بولدى.

— تاماق يەڭلار!

تاماققا چېلىنغان سىگنال بىلەن تەڭ دېجورنى پۈتۈن لېيەننى تاماقخانىغا باشلاپ كىردى.

ئادەتتىكى چاغلاردا تاماققا سىگنال چېلىنغاندا رادىئو كانىدىن ناخشا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. تاماقتا سىگنال چېلىنسىلا 3 - بەندىكى ئەخمەت قىزىق چاقچاقلارنى قىلىپ ھەممىنى كۈلدۈرەتتى ۋە «تاماققا چاقىرىپ چېلىنغان سىگنال ئاۋازى ھەممىدىن يېقىملىق جۇمۇ؟ — دەيتتى ئۇ، سىگنال ئاۋازىغا ناخشا ساداسى قوشۇلسا تېخىمۇ پەيزى ئاڭلىنىدۇ، ئىشتەي نەغمىسى دېگەن شۇ؟» لېكىن، بۈگۈن قىزىقچى ئەخمەتمۇ چاقچاق قىلمىدى. ئادەتتە تاماق ۋاقتىدا تاماقخانىنىڭ ئىچى قىزىق پاراڭ، كۈلكە - چاقچاق بىلەن يىپ بازىرىغا ئوخشاپ قالاتتى. بۈگۈن بولسا تاماق يەۋېتىپ ھېچكىم گەپ - سۆز قىلمىدى، تاماقلىرىنى جىمجىت ئولتۇرۇپ يېيىشتى. ھەممە جەڭچىنىڭ كۆڭلىدە بولغۇسى ئۇرۇش توغرىسىدىكى خىيال كىزىپ يۈرەتتى. ئۇلار ئەمدىلا تاماقلارنى يەپ بولۇپ تۇرىشىغا، رادىئودىن شوخ ناخشا ئورنىغا دىكتورنىڭ جىددىي ئاۋازى ئاڭلاندى.

«... ھىندىستان قوراللىق قوشۇنلىرى دۆلىتىمىزنىڭ مۇقەددەس تېررىتورىيىسىگە ئۆكتەملىك بىلەن پىلە قۇرتىدەك تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، نۇرغۇن چېگرا ئېغىزلىرىنى ئىگىللىۋالدى. چېگرا مۇداپىئە قوشۇنلىرىمىزدىن كۆپلىگەن كىشىلەرنى

ئۆلتۈردى ۋە يارىدار قىلدى.»

دىكتورنىڭ ئاۋازى جىددىي، لېكىن بىر خىل ئاھاڭدا ياڭرىماقتا ئىدى. جەڭچىلەر ئۈچۈن كۆك ئاسماننى قارا بۇلۇتلار قاپلاپ، باش ئۈستىدە گۈلدۈرلەپ چاقماق چاققاندەك بولدى. ئۇلارنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى دۈشمەنگە بولغان غەزەپتىن يېنىپ، كۆزلىرىدىن قىساس ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى. كۆز چاناقلىرى بولسا ۋەتەن چېگرىسىنىڭ دەخلىسىزلىكى ئۈچۈن ھاياتىنى تەقدىم قىلغان چېگرىچى سەپداشلىرىغا ئىچ ئاغرىتىپ ئېچىنغان يۈرەك ياشلىرى بىلەن نەملەنگەن ئىدى.

* * *

قاپقاراڭغۇ كېچە، ئەتراپ جىمجىت، تەبىئەت شېرىن ئۇيقىغا پاتقاندى. يىراق - يېقىندىن ئىتلارنىڭ قاۋشىمۇ، قىسىم ئورۇنلاشقان جايىنىڭ ئالدىدىكى يولدىن ئارىلاپ ئۆتۈپ قالىدىغان يارىيار ھارۋىنىڭ غىچىرلىغان ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايتتى. ئەمما، كېچىلىك ئۇخلاش سىگنالى چېلىنغىنىغا خېلى ۋاقىت بولۇپ قالغان بولسىمۇ جەڭچىلەرنىڭ ياتاقلىرىدىكى ئېلېكتر چىرىغى تېخىچىلا ئۆچمىگەن ئىدى. 3 - بەن جەڭچىلىرىمۇ تېخى ئۇخلىماغان ئىدى. خۇددى سەرەڭگە قېپىدەك تۆت چاسا قىلىپ رەتلىك قاتلانغان يونتقان - كۆرپىلەر ئەتىگەندە قانداق يىغىشتۇرۇلغان بولسا ھېلىمۇ شۇ پېتى تۇراتتى. ئۇخلاش ھېچكىمنىڭمۇ خىيالىغا كەلمەيتتى.

— بەنجاڭ، مەن يازاي، — دېدى قولىغا قەلەم تۇتۇپ ئۇستەل ئۈستىدە يېيىقلىق تۇرغان بىر تاختا قەغەزگە تىكىلىپ تۇرغان ئابدىرېھىم.

ئۇستەل ئەتراپى جەڭچىلەر بىلەن ئورالغانىدى. ھەممەيلەنىڭ كۆزلىرى قەغەز ئۈستىدە تەۋرەۋاتقان ئابدىرېھىمنىڭ قولىغا

تىكىلگەنىدى. چۈنكى 3 - بەندىكى جەڭچىلەرنىڭ ۋەتەن ئۈچۈن سوقۇشۇاتقان دولقۇنلۇق يۇرىكى شۇ تاپتا ئۇنىڭ قەلبىدە ئارقىلىق قەغەزگە پۈتۈلمەكتە ئىدى.

«تۇەن پارتكومىغا:

ۋەتەن چېگرىسى خەۋپ ئىچىدە قالغان جىددىي پەيتتە، ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىزنىڭ قوغدىغۇچىسى بولغان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ جەڭچىسى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن ئۆز زېمىنىمىزنىڭ تىنچلىقى، دەخلىسىزلىكىدىن ئىبارەت يۈكسەك مەسئۇلىيەتنىڭ ئېغىرلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلماقتىمىز. بىز تۇەن پارتكومىدىن بىزنى ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىشنى، ھەتتا ئالدىنقى سەپنىڭ ئەڭ قىيىن جەڭلىرىگە قاتناشتۇرۇشنى قەتئىي تەلەپ قىلىمىز.»

ئابدۇرېھىم جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن يازغانلىرىنى ئوقۇپ، مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن بارىكاللا ئېيتتى.

— «ۋەتەن بىزگە جىددىي ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقان پەيتتە، بىز 3 - بەن جەڭچىلىرى بارلىقىمىزنى ۋەتەنگە ئاتىۋەتتۇق. باشلىقلار خاتىرجەم بولسۇنكى، ۋەتەن ئۈچۈن ئوت دېگىزىغا كىرىشكە، تىغدەك قىيالارغا چىقىشقا جۇرئەت قىلىمىز. پارتىيە، خەلقنىڭ ئۈمىدىنى ئاخىرقى نەپىسىمىز قالغىچە ئادا قىلىمىز.» دېگەننى قوشۇپ قويۇڭ، — دېدى ئىسمايىل قوشۇمىسىنى تۇرۇپ سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، مۇئاۋىن بەنجاڭ ئابدۇرېھىمغا قاراپ.

ئابدۇرېھىم بەنجاڭنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى قوشۇپ يازدى. ئابدۇرېھىم يازغان كوپىيىسىنى بىر تاختا قىزىل قەغەزگە تولۇقى بىلەن چىرايلىق قىلىپ كۆچۈرۈشكە باشلىدى. جەڭچىلەر فۇبەنجاڭ ئەھدىنامىنى كۆچۈرۈپ بولغانغا قەدەر قاراپ تۇرۇشتى.

ئەتىسى ئەتىگەندە تولۇق قوراللانغان 3 - بەن جەڭچىلىرى رەتلىك تىزىلىپ، تۇەن شتابى ئالدىغا كېلىپ توختىدى. بەنجاڭ ئىسمايىل قولىدىكى تۇنۇگۈن كېچە يېزىپ چىققان ئىرادەنامىنى

بەندىكى جەڭچىلەرگە ۋاكالىتەن بۇلارنىڭ ئالدىغا چىققان تۇەنجاڭ-
غا سۇندى.
جەڭچىلەرنىڭ يۇكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك ئېڭىدىن هاياجانلان-
غان تۇەنجاڭ ئۆزىگە سۇنۇلغان قىزىل، ياق! قىپقىزىل، يالقۇن-
جاپ تۇرغان يۇرەكلەرنىڭ جەڭگىۋار قەسەمىنى تاپشۇرىۋېلىپ،
كۇچلۇك قوللىرى بىلەن ئىسمايىلنى ئۆزىگە تارتىپ، ئىللىق
قۇچىقىغا باستى.

ئىنقىلاب ئۇچۇن تاماق يېيىش

پىژغىرىم تومۇز كۇنلىرىمۇ چوققىسىدىن ئاق قار، كۆك
مۇز كەتمەيدىغان قارا قۇرۇم تاغلىرىدا دەھشەتلىك زىمىستان
قىش هۆكۇم سۇرەتتى. شۇ كۇنلەردە قارا قۇرۇمنىڭ هەممە يېرى
قېلىن ئاق لىچەككە پۇركەنگەن بولۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىدە
قۇدرەتلىك قاراۋۇللاردەك هەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى.
غەربىي شىمالدىن سوققان شامال ئاپئاق قارلارنى ئاسمانغا ئۇچۇ-
رۇپ چىقىراتتى ۋە بىر دەمدىن كېيىن سارغۇچ پارقىراپ تۇرغان
ئېگىز - پەس چوققىلارغا چۈشۈرەتتى. سوغۇق شۇنچىلىك قاتتىق
ئىدىكى، كىشىلەرگە رەھىمسىز نەشتىرىنى زەھەردەك سانجيتتى.
ئېگىزلىكىنىڭ باغرىدىكى يىلانسىمان ئەگرى - بۇگرى تاش
يولدا كىتىۋاتقان ماش رەڭ هەربىي ئاپتوموبىللار گاھ ئۆرلەپ،
گاھ پەسلەپ، ئېگىز داۋانلارنى ئارقىغا تاشلاپ ئاستا يۇرمەكتە.
بۇلار قارا قۇرۇم تېغىدىكى ئۆزىمىزنى قوغداپ، قايتۇرما زەربە
بېرىش ئۇرۇشىغا قاتنىشىدىغان چوڭ قىسمىنى ئىلىپ ماڭغان
ئاپتوموبىللار ئىدى. ئاپتوموبىللار بۇ ئېگىز - پەس تاش يولدا
ئېهتىياتچانلىق بىلەن جەڭچىلەرنى تاسقاپ ئالغا ئىلگىرلىمەكتە.
ئاپتوموبىلدىكى جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى ناخشا ئېيتسا، بەزىلىرى

قىزىق چاقچاقلىرى بىلەن ئاپتوموبىل ئۈستىدىكىلەرنى كۈلدۈرەتتى. بىر چاغلاردىن كېيىن ناخشا پەسەيتىپ، چاقچاقلارمۇ بارا - بارا سۈسلىشىشقا باشلىدى. بىر - بىرىگە يۆلىنىپ ئولتۇرغان جەڭچىلەرنى مۈگدەك باسماقتا ئىدى. ئاپتوموبىل يەنە بىر داۋاندىن ئېشىشقا ئىسمايىل ئېيتقان مۇڭلۇق ناخشا كۆكنى يېرىپ يىراق - يىراقلارغا كەتتى.

مەن ئۆلەرمەن، مەن ئۆلەرمەن، يولدا قويماڭلار مېنى.
يولدا قويساڭلار قويۇڭلار، چۆلدە قويماڭلار مېنى...

بۇ ناخشا ئاپتوموبىلدىكى ھەممەيلەننى سەگەكلەشتۈردى. جەڭچىلەر ناخشىغا خۇددى ھەر بىر جىرادىن ئېقىپ چۈشۈپ ھاسىل بولغان شاۋقۇنلۇق دەريا سۈيىدەك جور بولدى. تاغ قوينى باشقىدىن جانلىنىپ كەتتى...

جەڭچىلەر نەچچە كېچە - كۈندۈز ئاپتوموبىل بىلەن جىددىي يۈرۈش قىلىپ، بۈگۈن ئاخىرى قونالغۇغا يېتىپ كەلدى.

ئېگىز تاغ باغرىدىكى قېلىن قار باسقان تاغ باغرىنى بويلۇشۇپ خۇددى يىپقا تىزىلغان مارجاندەك ھەربىي چېدىرلار رەتلىك قۇرۇلغانىدى، قارلىق دالىدىكى بۇ زېمىندا ھازىر رىتىملىق ھەربىي تۇرمۇش ھۆكۈم سۈرۈپ، ئەلمىساقتىن ئادەم ئايىغى تەگمىگەن بۇ ياۋايى ھايۋانلار ماكانى ئەمدىلىكتە كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىپ تۇراتتى. كەچكى تاماقتىن كېيىن جەڭچىلەرگە ھاردۇق يەتكەچكە بېشىنى ياستۇققا قويۇشى بىلەن تەڭ شېرىن ئۇيقىغا كەتتى. لېكىن، ئۇ يەرنىڭ كېلىماتى سوغۇق، ھاۋاسى شالاڭ بولغانلىقتىن، جەڭچىلەرنىڭ ئەچىل ھەرىكەت قىلىشى تۇرماق، نەپەس ئېلىشىمۇ قىيىن بولدى.

— رۇخسەت قىلىڭ بەنجاڭ، قا - قا - بولالمىدى.

ئۇخلاش سىگنالى چېلىنىپ ئىككى سائەت بولماي تۇرۇپ، ئەخمەت تۇيۇقسىز بۇ خەۋەرنى يەتكۈزدى.

— نېمە، نېمە بولالمىدى؟

— قا ـ قادىرنى دەيمەن. . .

تىنىقى تىنىقغا ئۇلاشماي. . . — ھاسىراپ تۇرغان ئەخمەت ھەدەپ قولى بىلەن ئىشارەت قىلاتتى. بەنجاڭ ئۇ ئىشارەت قىلغان تەرەپكە يۈگۈرۈپ دېگۈدەك باردىيۇ، ئەمما بىر ئىككى قەدەم ئارىلىق قالغاندا بىردىن ئولتۇرۇپ قالدى.

«ۋاي، بۇ نېمە ئىش؟!» ئۇ شۇنچە تىرىشىپمۇ ئورنىدىن تۇرالمىدى. نەپەس ئېلىپ ئۈلگۈرتەلمەيتتى. پۈت قولىدا قىلچە جان ئەسىرى قالمىغاندەك ئۆزىگە بويسۇنمايۋاتاتتى. ھەممە ئەزا-سى خۇددى رېزىنكىگە ئوخشاش يۇمشاپ ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. ئاڭغىچە باشقىلارمۇ بىر ـ بىرلەپ يېتىپ كېلىشتى. ھەممەيلەن قوش تىنىپ ھاسىراپ تۇراتتى.

«ھە، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى. بۇرناكۇنى قىسىم دوختۇرى ئېيتقان ئېگىز تاغ رېئاكسىيىسى دېگەن ئالامەت مۇشۇ ئوخشىمامدۇ؟» دەپ ئويلىدى ئىسمايىل ئۆزىدە ئورۇندىن تۇرغىدەك ماغدۇرىنىڭ يوقلۇقىنى سېزىپ. ئۇ ئالدىدىكى قار ئۈستىدە ئوخشىسىغا ياتقان قادىرنىڭ يېنىغا ئۆمىلەپ مېڭىشقا باشلىدى. ئەخمەت ۋە باشقا جەڭچىلەر بەنجاڭنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرغۇزغاندا، پۇتلىرى دىرىلداپ، تىزلىرى ئېگىلىپ تۇراتتى. ئىسمايىل ئاران دېگەندە قادىرنىڭ يېنىغا تېز چۆكتى ـ دە، يەلكىسىدە ئېسىقلىق تۇرغان سەپەر سومكىسىدىن ئوكسىگىن تولدۇرۇلغان سۈلياۋ خالتىنى ئېلىپ، خالتىنىڭ بۇرجىكىدىكى نەيچىسىنى قادىرنىڭ بۇرنىغا يېقىن ئەكەلدى.

ئوھ، نېمىدېگەن ساپ، نېمىدېگەن لەززەتلىك ھاۋا بۇ! قادىر ئوكسىگىندىن قېنىپ ـ قېنىپ ھۇزۇرلىنىپ نەپەس ئالدى. ئۇ «مەن بەنگە يۇك بولۇپ قالدىم، مېنى كەچۈرەرسىزمۇ؟» دېگەندەك قىلىپ بەنجاڭغا قاراپ ياتاتتى. بەنجاڭ قادىرنىڭ ئەھۋالىغا ئىچ ئاغرىتىپ ئىچ ـ ئىچىدىن كۆيۈنۈپ، ئۇنىڭ پېشانىسىنى

تۇتۇپ ئولتۇراتتى. بەنجاڭنىڭ مېھرىبانلىق يېغىپ تۇرغان چىرا-يىدىن، ئىسسىق ئالقانلىرىدىن مېھىر - شەپقەت ھېس قىلغان قادىرنىڭ كۆڭلى خۇشاللىقتىن يايراپ كەتتى ۋە ئوكسىگىن خالا-تىسىنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ، ئۆزىگە تېخىمۇ چىڭراق تارتتى.

جەڭچىلەر بۇ ئېغىز تاغدىكى تۇنجى كېچىنى قادىرغا ئوخ-شاش ئازابلىنىپ ئۆتكۈزدى، ھاۋا يېتىشمەي، نەپەسلىرى سىقە-لىپ، تۇزۇكرەكمۇ ئۇخلىشالمىدى. ئاخىر جاپالىق ئېلىشىش ئارقىلىق تاڭمۇ ئاتتى. ئەتىگەنلىك تاماققا چېلىنغان سىگنال بىلەن تەڭ، ھەممەيلەن تاماقخانىنىڭ ئالدىغا كەلدى. لېكىن ھېچكىمنىڭ تاماققا زوقى يوق ئىدى.

— قېنى يولداشلار، ئالدىمىزدىكى مۇنۇ «دۇشمەن ئىستى-كامى» نى ئۇجۇقتۇرۇپ، چوڭ قىسمىغا يول ئاچايلى. بىرىنچى بولۇپ كىم يول ئېچىشقا جۇرئەت قىلالايدۇ؟ — ئىسمايىل ئەتە-گەنلىك تاماق ۋاقتىدا تاماق يېيىشكە رايى بارماي ئولتۇرغان جەڭچىلەرنىڭ ئالدىدىكى جاۋۇردا ھورى كۆتۇرلۇپ تۇرغان ئىس-سىق ھور نانغا قاراپ چاقچاق قىلدى. لېكىن ھەممە جىمجىت، تىرىق قىلغان ئاۋازمۇ ئاڭلانمايتتى.

— ھېچكىم جۇرئەت قىلالمىسا، مانا مەن «پارتلاتقىلى» ماڭدىم. قالغانلار ئارقامدىن ئالغا!

قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى تامشىتىپ ئولتۇرغان جەڭچىلەرگە قاراپ قويغاندىن كېيىن ئىسمايىل قولىنى ئۇزىتىپ ھور ناندىن بىرنى ئالدى.

— بىر، ئىككى... بەنجاڭ، پارتلاتقۇچ دورىنى پوتەينىڭ تۆشىگىدىن تاشلاڭ، مەن سىزنى ھىمايە قىلىمەن. — بايىدىن بېرى بەنجاڭدىن كۆزىنى ئۇزمەي ئولتۇرغان ئەخمەت ئۇنىڭ ئا-خىرقى بىر پارچە ھور نانىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ھەييارلىق قىلدى.

— مېنى ھىمايە قىلماقچى بولساڭ، ماۋۇنىڭغا راسا بىر ئوت

ئېچىۋەتكىنە قېنى. — دېدى بەنجاڭ ئاغزىدىكى ھور نانىنى ناھايىتى تەسلىكتە يۇتىۋېتىپ.

— تات ـ تات ـ تا ـ تا ـ تات، — ئەخمەت شۇنداق دەپلا ئىككى چوڭ بارمىقىنى جۈپلەپ قولىدىكى ھور نانىنى بېسىپ ئوتتۇرىدىن ئىككى پارچە قىلدى ـ دە، بىر پارچىسىنى جاۋۇرغا سېلىپ قويۇپ قالغىنىنى كۆچەپ چاياشقا باشلىدى.

— قېنى قادىر، سىلەرمۇ غەيرەت قىلىڭلار. بىز ئىككىمىز-نى يالغۇز تاشلاپ قويامسىلەر؟

ئىسمايىل قولىدىكى ھور نانغا قاراپ نېمە قىلىشىنى بىلمەي ئولتۇرغان قادىرغا كۆزىنى قىسىپ قويدى.

— بەنجاڭ، قورسىقىم توق. زادىلا تاماق يېگۈم كەلمەيۋاتىدۇ. — قادىر بىر چىشلەم نانىنى ئاران يۇتقاندىن كېيىن قالغىنىنى ياندۇرۇپ جاۋۇرغا سېلىپ قويدى.

— قورسىقىم توق دېگىنىڭ نېمىسى؟ بىر نەچچە كۈن سەپەردىمۇ تۇزۇكرەك بىرنېمە يېمىدىڭ. . .

— مانا ئۆزىڭىز كۆردىڭىز، ھازىرلا ھور نان يېدىمغۇ؟

— ۋاھ، شۇمۇ نان يېگەنگە ھېسابمۇ، سېنىڭ ئۇ بىر چىشلەم نېنىڭ بىلەن مۇشۇك ئاپتاپقا چىقامدۇ؟

— ئەخمەت ئۆزۈڭچۇ، سەن تېخى مېنىڭ يېگەنلىرىمنىڭ كىچىككىنە بىر پارچىسىنىمۇ يېمىدىڭ.

— بولدى، قويۇڭلار قۇرۇق گەپنى، — ئىسمايىل گەپ تالىشىۋاتقان قادىر بىلەن ئەخمەتكە قاراپ قويغاندىن كېيىن، ئولتۇرغان جەڭچىلەرگە قاراپ ئېيتتى، — تاماق ئىنسان ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان نەرسە، خۇددى زىرائەت سۇ بولمىسا ئاينىمىغاندەك ئادەممۇ تاماقسىز ياشىيالمايدۇ. ۋەتەن بىزدىن زور ئۈمىد كۈتكەن پەيتتە ئالدىمىزدىكى مۇشۇنچىلىك قىيىنچىلىقنى يېڭەلمەيمىزمۇ؟ دۇشمەننى زېمىنىمىزدىن قوغلاپ چىقىرىش ئۈچۈن كۈچلۈك بىلەك، ساغلام تەن بولۇشى كېرەك. بىزنىڭ ھەر

بىر ۋاخ تاماق يېيىشىمىز ۋەتەن ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن. . .
ئېگىزلىكىنىڭ ھاۋاسى شالاڭ بولغانلىقى ئۈچۈن نەپەس قىسىلىشتىن سىرت، ئىشتىھا تۈتۈلۈپ تاماق يېيىشمۇ مۇشكۈل ئىش بولۇپ قالغانىدى. قىسمىنىڭ ئالدىغا دۇچ كەلگەن بۇ «بىرىنچى دۈشمەنگە» 3 - بەن بەنجىگى ئىسمايىل مەمەتنىڭ باشلامچىلىقىدا بىرىنچى بولۇپ ئوت ئاچتى.
كىتابخان، سىز ئەجەبا تاماق يېيىشمۇ مۇشكۈل ئىش بولامدۇ؟ دەپ ھەيران بولۇشىڭىز مۇمكىن. ئېگىزلىككە چىقىپ باققان ئادەملەر بۇنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. ئېگىزلىككە يېڭى كەلگەن كىشىلەر دەسلىۋىدە ئېگىز تاغ رېئاكسىيىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ دەم ئېلىش قېيىنلاشقانلىقىنى ھېس قىلغاندىن سىرت قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنى سەزمەيدۇ. سەزگەندىمۇ مىڭ زورلىغان بىلەن گېلىدىن بىر نەرسە ئۆتمەيدۇ. ئادەتتە ئىككى، ئۈچ ئاق ناننى كۆرمىدىم دېمەي سوقۇتتىدىغان ئەزىمەت بۇ يەردە بىر نانىنىڭ يېرىمىنى يېيەلىشى ناتايىن. ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ھاۋا-سىغا ئۆزلەشكەندىن كېيىن ئاندىن بارا - بارا ياخشى بولۇپ كېتىدۇ.
«ئىنقىلاب ئۈچۈن تاماق يېيىش» بۇ جەڭگىۋار شوئار تېز-لىكتە پۈتۈن قىسمىغا تارقىلىپ، بارلىق كوماندىر جەڭچىلەرنىڭ ئورتاق شوئارى بولۇپ قالدى. ئۇلار نەپەس قىسىلىشنى تۇگىتىش، ھاۋا شارائىتىغا تېزدىن ئۆزلىشىپ، كۆز ئالدىدىكى جەڭ-نىڭ غەلىبىسىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن جاپالىق چېنىقىشنى قانات يايدۇرۇۋەتتى.
— بىزگە دۆلەت مۇداپىئەسىنى غەلىبىلىك قوغداشتىن ئىبارەت جەڭگىۋار ۋەزىپىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ھەر بىر ۋاق تاماقنى يېيىشىمىز ۋەتەن ئۈچۈن، ئىنقىلاب ئۈچۈن. . .
جەڭچىلەر قارا قۇرۇمغا چىقىپ بىرىنچى كۈندىن باشلاپ زورلاپ مۇۋاپىق تاماق يېيىشكە ئادەتلىنىپ، ئىلمىي ئۇسۇل

بىلەن ئېگىز تاغ رېئاكسىيىسى ئۈستىدىن غالىب كېلىش ئۈچۈن، چېنىقىش ھەرىكىتى ئېلىپ باردى. ئالدى بىلەن ئىسمايىل باشلامچى بولۇپ ئەتىگىنى ياخشى يېيىش، چۈشتە كۆپ يېيىش، كەچتە ئاز يېيىش تەجرىبىسىنى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزدى، جەڭ-چىلەر ئۈنى ئۈلگە قىلدى، ئۇلار يەنە ئورۇندىن سەھەر تۇرۇپ چېنىقىش ئېلىپ بېرىپ، دەسلىپىدە ئاستا ماڭدى، كېيىن تېز ماڭدى. ئاخىردا 1000 مېتىر، 2000 مېتىرغا يۈگۈردى. جەڭ-چىلەر يەيدىن - پەي ئېگىز تاغ ھاۋاسىغا كۆنۈپ، كۈندۈزى ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا مەشىق قىلالايدىغان بولدى. قورسىقى ئاچقاندا قۇرۇق تالقان يەپ، ئۇسساپ قالسا قار يېيىشتى. شۇنداق قىلىپ قىسىم ئۆزۈنغا قالماي شالاڭ ھاۋالىق ئېگىز تاغ رېئاكسىيەسىنىڭ ئۈستىدىن غەلىبە قىلىپ، بۇ يەرنىڭ شارائىتىغا كۆنۈپ كەتتى.

— بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئەشەددىي دۈشمەن تۇرۇپتۇ، ئۇلار ئۇرۇش تەجرىبىسىگە ئىگە قېرى قاقۇاشلار، بىز ئۇلارنى ھەرگىزمۇ سەل چاغلىماسلىقىمىز لازىم. لېكىن شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بىزنىڭ ئېلىپ بارغان ئۇرۇشىمىز ئادالەتلىك ئۇرۇش، تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ھەققانىي ئۇرۇش، ھەققانىي ئۇرۇش غەلىبە قىلماي قالمايدۇ. بىزدە كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىگى، يۇقىرىنىڭ كەسكىن قوماندانلىق قىلىش ماھارىتى، جەڭچىلىرىمىزنىڭ ئۆز ۋەتىنىگە بولغان ساداقەتى بار. شۇڭا بىزدە تاغدەك ئىرادە، قەيسەر روھ بولۇشى كېرەك.

تۇەنجاڭنىڭ جەڭگە قوزغىتىش ئۈچۈن دوكلات بەرگەن ۋاقتىدا قىلغان بۇ سۆزى جەڭچىلەرنىڭ قۇلاق تۇۋىدە تېخى ھازىرغىچە جاراڭلاپ ئۇلار ئۈچۈن پۈتمەس - تۈگىمەس مەنىۋى ئوزۇق بولۇپ، كۈچ - قۇۋۋەت بېغىشلىماقتا ئىدى.

ئەڭ ئاخىرقى ئايرىلىش

ئۆكتەبىر. تىنىق زەڭگەر ئاسماندا نۇر تۆكۈپ تۇرغان قۇياشمۇ سارغۇچ، مەيىن شامال شىلدىرلىتىپ تۆكۈۋاتقان غازاڭلارمۇ سارغۇچ ئىدى. ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرىدىكى ئوت - چۆپلەرمۇ قۇرۇشقا باشلىغانىدى. ئېرىقلارنىڭ سۇيى تارتىلىپ، سۇزۇلۇپ، ئاستىدىكى لاي - لاتقىلار ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قوناقلار ئورۇلۇپ، خامانغا توشۇلغانىدى. شۇڭا، ئەتراپ ئوچۇق-چىلىق بولۇپ، يىراق - يېقىندىكى ئۆيلەر ئىنىق كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

ئۆز يېزىسىنىڭ ھۆسنىگە قانماي، ئەتراپقا سېغىنىش بىلەن قاراپ كېلىۋاتقان ئىسمايىل كۈن قىيىلغاندا ئۆز دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى. دەرۋازا قۇلۇپلانغانىدى. مەھەللە ئىچى تىپ - تىنچ، پەقەت ھويلىدا قاقاقلىشىپ دانلاپ يۈرگەن توخۇلارلا كۆزگە چېلىقاتتى. ئۇ بىر دەم ئۆز ئورنىدا تۇرۇپ ئەتراپقا زەن سالدى. يىراقتىن كىمدۇر بىرسىنىڭ:

سۇتتەك ئايدىڭ كېچىلەردە،①
ئورما ئورۇيمىز، لاي، لاي، لاي.
تاڭ سەھەرنىڭ سەلكىنىدە،
خامان سورۇيمىز، لاي، لاي، لاي.

ئارپا، بۇغداي ساماننى،
سەلكىن ئايرىيدۇ، لاي، لاي، لاي.

① خەلق قوشاقلىرىدىن ئېلىنىدى

ئۇرۇق - تۇغقان قېرىنداشنى،
ئۆلۈم ئايرىيدۇ، لاي، لاي، لاي.

دەپ ئېيتقان خامان ناخشىسىنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى ئاڭلاندى، ناخشا ئېيتىۋاتقان ئەر كىشى ئىدى، ناخشا ئاۋازى بىلەن بىللە يەنە چوكانلارنىڭ جاراڭلىق كۈلكە ساداسىمۇ ئاڭلاندى. قارىغاندا ئەزالار خامانغا قوناق سويىۋاتقاندەك ئىدى. «ئانامۇ خامانغا ئوخشىمامدۇ؟» دەپ پەرەز قىلغان ئىسمايىل قولىدىكى سومكىسىنى ئانچە ئېگىز بولمىغان ھويلا تېمىدىن ئارتىلدۇرۇپ تاشلاپ، ئۇدۇللا ناخشا ئاڭلانغان تەرەپكە قاراپ كەتتى.

ئىسمايىلنىڭ ئائىلىسىنى يوقلاپ يېزىسىغا قايتىپ كېلىشى تاسادىپىي بولۇپ قالدى. ئەسلىدە ئىسمايىل تۇرۇشلۇق چېگرا مۇداپىئە قىسمى يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، سېنتەبىرنىڭ ئاخىرىدا غەربىي - جەنۇبىي جەڭ مەيدانىغا يېتىپ بارغاندا، چېگرىدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرىمىزنىڭ قەھرىمانلارچە قايتۇرما زەربە بېرىشى بىلەن ئۇرۇش ئوتى سەل بېسىققانىدى. قىسمىنىڭ جەڭگىۋار ھالىتىنى ساقلاش مەقسىتىدە، دۇشمەننى ئالداش يۈزىسىدىن قىسىم يەنە قوماندانلىق ئورنىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك چېكىنىشى قىلىپ، ئۆز ئورنىغا قايتىپ بۇيرۇق كۈتۈشى توغرىسىدىكى يولىورۇقىنى تاپشۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى قېتىم ئۆز ئۆيىنىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتىۋاتقان ئىسمايىلنى لەيلەنجاڭ چاقىرتىپ، ئۇنىڭ ئائىلىسىنى يوقلاپ ئاندىن قىسمىغا قايتىشقا رۇخسەت بېرىلگەنلىكىنى ئۇقتۇردى.

— بەنجاڭ ئىسمايىل، — دېدى لەيلەنجاڭ ئوبۇل ئۇنىڭ «مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە قانداقمۇ قىسمىدىن ئايرىلىپ ئائىلەمنى يوقلاشقا بارىمەن» دېگەن گېپىگە جاۋابەن. — ئانىڭىزنىڭ سالامەتلىكى ئانچە ياخشى ئەمەسكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۆيىڭىزنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ قالدۇق، بېرىپ كۆرۈپ كەلگىنىڭىز تۈزۈك.

— تەشكىلىنىڭ غەمخورلىقىغا رەھمەت. لېكىن، ۋەزىيەت يەنە ئۆزگىرىپ قىسىم ئالدىنقى سەپكە بېرىش توغرا كەلسە مەن بۇ يەردە قالمەنمۇ؟ ياق! رەھبەرلىكىنىڭ مېنىڭ يولداشلىرىم بىلەن بىرلىكتە قىسمىغا قايتىشىمغا رۇخسەت قىلىشىنى سورايمەن. بالىنىڭ ئانىنى، ئېلىنى سېغىنىشى تەبىئىي، ئەما ھالقىلىق پەيتتە ئۆز شەخسىي مەنپەئىتىنى دەپ جەڭگىۋار كوللېكتىپتىن ئايرىلمايمەن. — دېدى ئىسمايىل.

لېيەنجاڭ ئۇنىڭ ئوڭاي كۆنمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ:

— بۇ لېيەن پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ قارارى. ئەگەر ھەقىقەتەنمۇ ۋەزىيەت جىددىيلىشىپ قايتىدىن بۇيرۇق كېلىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىشقا توغرا كەلسە، سىزنى ھەرگىز قالدۇرۇپ قويمايمىز، — دېدى جىددىي ئاھاڭدا.

— خوپ!

لېيەنجاڭنىڭ ۋەدىسىنى ئاڭلاپ كۆڭلى ئەمىن تاپقان ئىسمايىل لېيەنجاڭ ئوبۇلنىڭ ئالدىدىن يولداشلىرى يېنىغا كەلدى.

يول ئۇستىدە ئىسمايىلنىڭ ئۆيىنىڭ ئۇدۇلىدا توختىغان ماش رەڭ ھەربىي ئاپتوموبىللار بىر - بىرلەپ قوزغالدى. ئىسمايىل جەڭچىلەردىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا سەپداشلىرى بىلەن قول ئېلىشىپ خوشلىشىپ، ئاخىرقى ئاپتوموبىل پۇرقىراپ كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزان ئارىسىدا يىراقلاپ كەتكۈچە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، چوڭ قەدەم تاشلاپ ئۆيىگە يۇرۇپ كەتتى. . .

— ھوي، بۇ بىزنىڭ ئىسمايىل ئەمەسمۇ؟ — دېگەن بىرسىنىڭ ئاۋازى بىلەن تەڭ خاماندا ئىشلەۋاتقانلار گۇررىدە ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

قىزغىن ھال سوراشلاردىن كېيىن، خاماندا ئىشلەۋاتقان سۇلايمان ئاكا ئوغلىنى ئېتىزدا قوناق ئۇزىتىۋاتقان ھەجەرخان ئانىغا خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتتى.

— جىگىرىم بالام، كۆز نۇرۇم بالام، كەلدىڭمۇ؟

ئىسمايىلنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ دېگۈدەك كەلگەن ھەجەرخان ئانا ئوغلىنى كۆرۈشى بىلەن تەڭ غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ ئۆزىنى ئوغلىغا ئاتتى. ئۇ ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ ھايا-جانلانغانلىقىدىن گەپمۇ قىلالماي قالدى. پەقەت ھەدەپ ئىسمايىلنىڭ باش - كۆزىنى سىلايتتى، كۆزىدىن ئۇنچىدەك ياشلار تۆكۈلەتتى.

— ئانا نېمىشقا يىغلايسىز؟ مانا مەن كەلدىمغۇ، — ئىسمايىل ئانىسىنى بەزلەيتتى.

— ئوغۇلۇمۇ - چۈشۈمۇ بۇ؟ راست سىەن كەلدىڭمۇ بالام؟ — ھەجەرخان ئانا ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەيتتى. — تېخى ئاخشامىلا چۈشۈمگە كىرىپ قاپتىكەنسەن، ئەمدى ئوڭۇمدا كۆرۈپ-تىمەن سېنى.

ئانا ئوغلىغا قاراپ تويمايتتى.

كەچكى تاماقتىن كېيىن ھويلا كۆرۈشكىلى كەلگەن قولۇم - قوشنىلار بىلەن لىق تولدى. تال بارىڭغا ئېسىلغان ئاسما پەنەرنىڭ يورۇقىغا ھەممە كۆزلەر ئوسمان شۇجى، سۇلايمان ئاكا قاتارلىق يېزىنىڭ پېشقەدەم مۆتىۋەرلىرى بىلەن پاراڭلىشىۋاتقان ئىسمايىلغا تىكىلگەنتى.

ھەجەرخان ئانا بۇگۈن ئادەتتىكىدىنمۇ خۇشخۇي ۋە چاققان بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ دېگۈدەك مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ھېلى قىزلارنىڭ مەڭزىدەك قىزىرىپ پىشقان قىزىل ئۈزۈم زۇملەرنى لېگەنلەپ قويسا، ھېلى پىچىپ تەييارلانغان شەربەتلىك قوغۇنلارنى دۆۋىلەۋەتتى.

داستىخان يىغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن، قاچىلاردىدۇ سازلىرىنى تەڭشەپ تەييار قىلىپ قويغان نەغمىچىلەر «قەشقەر سەنىمى» نىڭ يۇرەكنى تىترەتكۈچى مۇڭلۇق كۈيلىرىنى ياڭراتتى.

ئەر ـ ئايال، قىز ـ يىگىتلەر جۇپ ـ جۇپ بولۇپ ئىزگۈ سازنىڭ رىتىملىق ئۇدارلىرىغا تەڭكەش قىلىپ ساماغا چۈشۈشكە باشلىدى. لەرزان تەرەننۇم قىلىپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئايگۈل ـ دادۇي شۇجىسىنىڭ قىزى شەھلا كۆزلىرى بىلەن ئىسمايىلغا بېقىپ ئۇنى ئۇسسۇلغا تارتتى، ئىسمايىلمۇ تارتىشىپ تۇرمايلا ئورنىدىن قوپۇپ قىزغا جۆر بولدى. «قەشقەر سەنىمى» نىڭ كىشىلەر قەلبىنى لەرزىگە سالغۇچى شوخ ساداسى تۇن ئاسمىنىنى يېرىپ، كەڭ يارۇاڭ دالاسى ئۇستىدە ياڭرىماقتا ئىدى...

ھەجەرخان ئانىغا قولۇم ـ قوشنىلار ياخشى تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈپ يانغاندا، تۇن تەڭ كېچىدىن ئاشقانىدى. بۇ كېچە ئانا بىلەن بالا ئۇزاققىچە ئۇخلىمىدى. بۇگۈن مېھمان كۈتىمەن دەپ يۇگۈرۈپ يۈرۈپ ھېرىپ كەتكەن ھەجەرخان ئانا ئوغلى بىلەن كۆپرەك مۇڭداشقۇسى كېلىپ، قىسمەتكى تۇرمۇشى، ئېگىز تاغ، شالاڭ ھاۋالىق شارائىتىتكى ئۇرۇش توغرىسىدا سورايتتى. ئىسمايىل بولسا ئانىسىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن تارتقان جاپالىرىنى دېمەي، ياخشى گەپلەرنى قىلاتتى. ئۇلار ئۇزاق مۇڭدۇشۇپ، سەھەرگە يېقىن ئۇخلاپ قېلىشتى...

ئەتىسى سەھەردىلا ئىسمايىلنىڭ مەھەللىسىگە ئىككى ھەربىي كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بىرى قادىر، بىرى ئەخمەت ئىدى.

— ھەي ئۇكام، بىزنىڭ بەنجاڭنىڭ ئۆيىنى بىلەمسەن؟

مەھەللىگە كىرىشىگىلا بوينىغا جىلتىسىنى ئېسىپ، مەكتەپكە كېتىۋاتقان بالىدىن سورىدى قادىر.

— بەنجاڭ؟ بىزنىڭ بۇ يەردە «بەنجاڭ» دېگەن ئادەم يوق، — ئالدىدىكى ئىككى ھەربىيگە قىزىقسىنىپ قاراۋاتقان بالا ېشىنى چايقىدى.

— قىزىقسەن ـ دە، قادىر. سېنىڭ بەنجاڭ دېگىنىڭنى بۇ بالا نەدىن ئۇقسۇن، — دېدى ئەخمەت. ئاندىن تېخىچە ئۆزلىرىگە قاراپ تۇرغان بالىدىن سورىدى. — ئۇكام، ئىسمايىل مەمەتنى

تونۇمسەن؟

— ھە، تۇنۇگۇن كەلگەن ھەربىي ئىسمايىل ئاكامنىمۇ، تونۇيمەن. ئىسمايىل ئاكاملارنىڭ ئۆيى ئەنە ئاۋۇ يەردە.

بالا ئۇلارنى باشلاپ مېڭىپ كەتتى. قادىر كېتىۋېتىپ بۇ ئوماق بالىغا زوقى كەلدى ۋە يەلكىسىگە ئېسىلىق تۇرغان ھەربىي سومكىسىدىن بىر ئوچۇم كەمپۇت ئېلىپ بالىغا بەردى.

— ۋاي - ۋۇي، ئاخشام ھەجەرخان چوڭ ئانىنىڭ ئۆيىدە تازا قىزىق ئويۇن - تاماشا بولدى. ئىسمايىل ئاكام ئۇسۇلغا بەك ئۇستا ئىكەن. . . — يېنىك قەدەملەر بىلەن بۇلارنىڭ ئالدىدا كېتىپ بارغان بالا ئاغزىدىكى كەمپۇتنى شۇمگەچ پاراڭ قىلىپ ماڭدى.

باشقا ۋاقىت بولسا، كىچىك بالىلارغا ھېرىسمەن قادىر ئالىلىقاچان بۇ بالىنى ئەركىلىتىپ، كۈلدۈرۈپ، پاراڭلاشقانمۇ بولاتتى. بىراق، ئۇ بۇگۇن باشقىچە جىددىي ئىدى. كاللىسىدا پەقەت «بەنجاڭنى تېزرەك تېپىپ، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزۈش كېرەك» دېگەن بىرلا ئوي بار ئىدى. شۇڭلاشقىمۇ ھېلىقى بالىنىڭ:

— ئىسمايىل ئاكامنىڭ ئۆيى مانا شۇ، — دېگەن گېپىنىمۇ ئاڭلىماي قالدى. ئەخمەت چاقىرىۋالمىغان بولسا ئۇ ئۇدۇل كېتىۋەرگەنمۇ بولاتتى.

ھويلا - ئارامنى يېغىشتۇرۇپ بولۇپ، ئەمدىلا ئەتىگەنلىك چايغا تۇتۇش قىلىۋاتقان ھەجەرخان ئانا دەرۋازا ئالدىدا كىچىك بالىنىڭ «ئىسمايىل ئاكامـنىڭ ئۆيى مۇشۇ» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى - دە، قولىدىكى ئوتۇننى يەرگە قويۇپ سىرتقا ماڭدى.

— ياخشىمۇ سىز ئانا، بىز بەنجاڭ ئىسمايىلنىڭ جەڭچىلىرى بولىمىز، — دېدى قادىر ئۆزلىرىگە قاراپ چىقىپ كېلىۋاتقان ھەجەرخان ئانىغا ھەربىيچە سالام بەرگەندىن كېيىن.

— كېلىڭلار باللىرىم، قېنى، ئۆيگە كىرىڭلار، — ئانا ئۆز ئوغلىغا ئوخشاش كىيىنگەن، چىرايى ئىسسىق ياش جەڭچىلەرنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى.

ئىككىسى ئۆيگە كىرىپ ھەجەرخان ئانا بىلەن يەنە قايتىدىن قىزغىن ئەھۋاللاشتى.

— ئانا، ئىسمايىل بەنجاڭ بىلەن كۆرۈشسەك بولاتتى، ئۇ-نىڭغا دەيدىغان زۆرۈر گەپ بار ئىدى، — دېدى ئۆي ئىچىدە بەنجاڭنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرمىگەن ئەخمەت.

— ئۇ بالا تاڭ سەھەردىلا ئەزالار بىلەن بىللە ئېتىزغا چىقىپ كەتكەنىدى، ئەگەر مۇھىم ئىش بولسا مەن چاقىرتىپ بېرەي، باللىرىم.

ھەجەرخان ئانا ھويلىغا چىقىپ ئارىتام ھويلىدىكى قوشنىسى گۈلسۈمخانىنى چاقىرۇپلىپ، ئېتىزلىقتىن ئىسمايىلنى چاقىرىپ كېلىشكە ئەۋەتتى.

ئەخمەت بىلەن قادىر داستىخانغا كەلتۈرۈلگەن چايدىن تېخى ئوتلىماي تۇرۇپلا كۆزلىرى قىزارغان، لېكىن ئەپتىدىن روھلۇق كۆرۈنگەن ئىسمايىل كىرىپ كەلدى. ئۇچەيلەن بىر - بىرى بىلەن قىزغىن كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئادەتتە بىر ئېغىز گەپ قىلىسىمۇ چاقچاق ئارىلاشتۇرماي قىلمايدىغان ئەخمەت ئىسمايىلغا جىددىي ئاھاڭدا:

— تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن كەلگەن يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە قىسىم يەنە قايتىدىن چېگرىغا بارىدىغان بولۇپ قالغانلىقى ئۈ-چۈن، بىز كېچىلەپ يولغا چىقىپ ھازىر بۇ يەرگە يېتىپ كەل-دۇق. لېيەنجاڭ ئوبۇل سىزنى چاقىرتىپ كېلىش ئۈچۈن ئىككى-مىزنى ئەۋەتتى، قىسىم يول ئۇستىدە سىزنى ساقلاپ قالدى. — دېدى.

ئېتىزدىن كېلىۋېتىپ گۈلسۈمخان ئىسمايىلغا ئىككى ھەر-بىرىنىڭ ئۇنى كۈتۈپ ئۆيدە قالغانلىقىنى ئېيتقاندىلا كۆڭلىدە بە-

ھەر ئىشنى پەملىگەن ئىسمايىل ئەخمەتنىڭ سۆزىگە بەكمۇ ھەيران بولۇپ كەتمىدى. ئۇ ئەخمەتلەرنى چاي ئىچىشكە تەكلىپ قىلىپ قويۇپ، ئۆزى دەرھال ئۇستىۋېشىنى تۇزەشتۇرۇش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى.

ئوغلىنىڭ ئۆز يېنىدا ئاران بىر كېچە تۇرۇپلا قايتىپ كەتكەچكى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ باغرى قانمىغان ئانا كۆز يېشى قىلىشقا باشلىدى.

— جېنىم بالام، يەنە بىرەر - ئىككى كۈن تۇرۇپ كەتسەڭچۇ، ئاناڭ دىدارىڭغا قېنىۋالسا...

— ئانا، — ئىسمايىل ئايرىلىش ئوتىدا كاۋاپ بولۇۋاتقان ئانىنىڭ قەلبىنى تېخىمۇ زىيادە قىلىشنى ئەپسىز كۆرۈپ تىلىنىڭ ئۈچىغا كەلگەن گېپىنى بوغۇزىغا يۇتۇپ، گەپنى باشقا ياقتا بۇرىدى، — قارىڭا، سىز بىر ئوبدان تۇرۇپسىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە تەشكىلدىن سىزگە ياخشى غەمخورلۇق قىلىۋېتىپتۇ. مەن بۇگۈن كەتكەن بىلەن پۈرسەت بولسىلا يەنە كېلىمەن...

— سەن كۆزۈمنىڭ نۇرى ئىدىڭ، بىچارە ئاناڭنى ئايىساڭچۇ...

ھەجەرخان ئانا خۇددى ئوغلىنى شۇ تاپتا بىرى تارتىپ كېتىدىغاندەك باغرىغا مەھكەم بېسىپ يىغلايتتى، يالۋۇراتتى. ئىسمايىل مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىۋاتقان ئانىغا ئەمدى گەپنىڭ راستىنى ئېيتمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، سەممىي ئاۋازدا:

— جېنىم ئانا، مەن ئۇچۇن سىز تولىمۇ قەدىرلىك، لېكىن ۋەتىنىمۇ ئوخشاشلا قەدىرلىك. ماڭا سىزمۇ كېرەك، ۋەتىنىمۇ كېرەكقۇ! ۋەتەننىڭ ئامانلىقى بولغاندىلا ئاندىن بىزنىڭ بەختىمىز بولىدۇ. ۋەتەن چېگرىسى خەۋپ ئىچىدە قالغاندا مەن قانداقمۇ ئۆيدە تۇرالايمەن؟ ئۆزىڭىز دائىم «ئاتاڭنىڭ بالىسى بولغىچە، ئەلنىڭ بالىسى بول»، دەپ نەسىھەت قىلاتتىڭىزغۇ. ئەمدىلىكتە

ئەل بېشىغا كۈلپەت يېغىۋاتقاندا، ئالدىمنى توسماسلىقىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. ئانا، جەڭدىن غەلىبە بىلەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، يېنىڭىزدا ئۇزاقراق تۇرۇپ بەرسەم بولمامدۇ؟ — دېدى.

بىر - بىردىن ئايرىلىشقا قەلبى قىيمىغان ئانا - بالا دەرۋازا تۈۋىدە خېلىغىچە تۇرۇشتى. ئىسمايىل ھەدەپ قول ياغلىقى بىلەن ئانىسىنىڭ كۆز يېشىنى سۈرتكەچ كۆڭلىنى ياسايتتى.

— بارغىن جېنىم بالام، بارغىن! ئاناڭ ھەرگىز سېنى ئۆز يېنىدا تۈتۈپ قالماقچى ئەمەس. كونىلاردىن قالغان «ئەل قوغدىساڭ ئۆسەرسەن، قوغدىمىساڭ ئۆچەرسەن» دېگەن گەپ بار. مىليونلىغان ئانا - بالىلارنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن بىر ئەمەس، ئون بالا بولسىمۇ تەسەددۇق. — دېدى ئاخىردا ھەجەرخان ئانا ئۇ ئوغلىنى يەنە قۇچىقىغا تارتىپ، ياشتىن نەملەنگەن لەۋلىرى بىلەن پېشانىسىگە سۆيدى.

— ئاق يوللۇق بولغىن ئوغلۇم، خۇدا سىلەرگە رۇستەمدەك كۈچ بەرسۇن.

تېخى تۈنۈگۈنلا كەلگەن ئىسمايىلنىڭ بۇگۈن تۈيۇقسىزلا قىسىمغا قايتىدىغان بولۇپ قالغانلىق خەۋىرى بىر دەمدىلا مەھەللىگە تارقىلىپ كەتكەنىدى. ئىسمايىل ھەربىيلىككە بېرىشتىن بۇرۇن ئايگۈل بىلەن مۇھەببەتلىشىپ يۇرۇشكەن جەڭچى بولغان ئىككى يىلدىن بېرى ئۇلار بىر - بىرىنى راسا سېغىنىشقان ئىدى. ئايگۈل ئىسمايىلنىڭ تۈيۇقسىز كېتىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇدۇل ھەجەرخان ئانىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇ ئىسمايىلغا ئاچچىق - ئاچچىق گەپلەرنى قىلماقچى ئىدى. ئاخىر ئۇلار ئىككىسى بىر دەم خالىي قېلىپ پاراڭلاشقىنىمۇ يوققۇ؟ ئۇ ئىسمايىلنىڭ ئۇشتۇمتوت، گەپ - سۆزسىز پەيدا بولۇپ، يەنە شۇنداق ئۇشتۇمتوت غايىب بولماقچى بولغانلىقىدىن خاپا بولغانلىقىدىن

دى. ئەمما، ئۇ ئىسمايىلنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۇشتۇمتۇت كېتىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خاپىلىقى يوقالدى.

— يول بولسۇن، — دېدى ئايگۈل مەيۈس هالدا.

— تۈيۈقسىز ماڭىدىغان بولۇپ قالغىنىم ئۈچۈن ئالدىراش-چىلىقتا دادىڭىز بىلەنمۇ خۇشلىشالمىدىم. مەندىن سالام ئېيتىپ قويارسىز. — دېدى ئىسمايىل توپ ئىچىدىن سەل چەتكە چىقىقان-دىن كېيىن ئايگۈلگە.

ئىككى ياشنىڭ ئىختىيارسىز بىر - بىرىگە تىكىلگەن كۆز-لىرى ئارقىلىق بىر - بىرىنىڭ يۈرىكىگە ئۆتۈشكەن ئىسسىق سېزىم بىلەن بەدەنلىرى ياپراقتەك تىترەپ، قانلىرى گويا دول-قۇنلۇق دەريا سۈيىدەك مەۋج ئۇرۇپ كەتتى.

— ئامان بولۇڭ، — دېدى ئىسمايىل ۋە مۇھىم بىر نەرسە-نى ئۇنتۇپ قالغانـدەك سەل تېـڭىرقاپ تـۇرۇپ قالغاندىن كې-يىن، — مەن چوقۇم قايتىپ كېلىمەن، — دەپ قوشۇپ قويدى قىز ئاڭلىغۇدەك قىلىپ.

ئىسمايىلنىڭ سۆزى بىلەن قىزنىڭ گويا بەتلەكلىك تۇرغان مىلىتقىتەك هالەتتىكى قەلبى ئېتىلىپ كېتىشكە تاسلا قالدى. دېمىسىمۇ ئىككى يىلدىن بېرى ئايگۈل قانچىلىك ئىشق ئازابىنى تارتمىدى دەيسىز؟

شۇ ئاردا ئەتراپتىكى قولۇم - قوشنىلار، ئەل - ئاغىنىلار ئولىشىپ كېلىشتى.

— ئاق يول بولسۇن ئۇكام، شەرەپ گۈلىنى تاقاپ قايتىپ كېلىشىڭىزنى تىلەيمىز، — دېيىشتى يۈرت چوڭلىرى.

ئىسمايىل توپلۇشۇپ تۇرغانلار بىلەن خوشلۇشۇپ مەھەللە-دىن ئايرىلىپ چوڭ يولدا ساقلاپ تۇرغان ئاپتوموبىلغا قاراپ يول ئالدى.

جەڭ ئالدىدا

يېرىم كېچە، زېمىن ئۇستىگە قازاننى كۆمتۇرۈپ قويغاندەك ھەممە ياق قاپقاراڭغۇ. ئىزغىرىن تاغ شامىلىنىڭ شۇۋۇلدىغان ساداسىدىن باشقا ھېچقانداق شەپە يوق ئىدى. تۇمان شتابى ئورۇنلاشقان ماش رەڭ چېدىر ئۆيدە چىراغ پىلىلداپ يېنىپ تۇراتتى. شۇ تاپتا تۇمان شتابىدا لېمان باشلىقلىرىدىن يۇقىرى كادىرلارنىڭ جىددىي يىغىنى ئېچىلىۋاتاتتى. يىغىندا ھېلىلا قوماندانلىق ئورنىدىن كەلگەن جەڭ ژۇرنىلىسى ژە نۆۋەتتىكى قىسىم ئالدىدا تۇرغان چېگرا ژۇرنىيىتى مۇزاكىرە قىلىنىۋاتاتتى. تۇمانجاڭ سەنمۇجاڭ بىلەن بىللە خەرىتىنى ئېچىپ قويۇپ يۇقىرىدىن تاپشۇرغان جەڭ پىلانى ئۇستىدە كۆپچىلىك بىلەن بىللە خېلى ئۇزۇنغىچە باش قاتۇردى.

— باشلىقلار خاتىرجەم بولسۇن، ئۇلۇغ ژەنىمىزنىڭ بىر غېرىچ زېمىنىنى قوغداش ئۈچۈن ھەر قانداق مۇشكۈلگە تاقابىل تۇرالايمىز. بۇ كىچىككىنە قىسىنچىلىق بىزنىڭ ئىرادىمىزنى قىلچىمۇ تەۋرىتەلمەيدۇ!

بۇ ھەر قايسى لېمەندۇىلەردىن كەلگەن لېمان باشلىقلىرىنىڭ تۇمان قوماندانلىق شتابىغا بىلدۇرگەن ئىرادىسى ئىدى.

— يولداشلار! ھەر بىرىڭلارغا مەلۇم، بىز دۇچ كېلىۋاتقان ھازىرقى قىسىنچىلىق جەڭنى غەلىبىلىك ئورۇنداشتا چوڭ توسالغۇ. بىزنىڭ بۇ قېتىم بۇ قىسىنچىلىق ئۇستىدىن غەلىبە قىلىش قىلالماسلىقىمىز نۆۋەتتىكى جەڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ياكى مەغلۇپ بولۇش بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، بۇنى بارلىق كومپارتىيە ئەزالىرىغا، كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرىغا بىۋاستە چۈشەندۈرۈش كېرەك. رەھبىرىي كادىرلار قىسىنچە-

لىقنى يېڭىشتا ئۇلگە بولۇشىمىز لازىم. سوغۇق ۋە ئېگىز تاغ رېئاكسىيىسى بىزگە تەھدىت سالماقتا. ئىگىلىشىمىزچە، تېببىي ئورۇنلارنىڭ دوكلاتىغا قارىغاندا، ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ جەڭچىلەر ئارىسىدا قوشنا دۆلەتلەردىن كىرگەنلەر ئارقىلىق كېسىل تارقىلىپتۇ. دېمەك، بۇ بىزگە يەنە بىر دۇشمەنمۇ ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى دېگەن گەپ. ھازىرقى ۋەزىپە بۇ رەزگى كېسەلدىن مۇداپىئە كۆرۈپ قىسمىنىڭ جەڭگىۋار كۈچىنى ئامان - ئېسەن ساقلاپ قېلىش. ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەر ۋە كوممۇنىستلارنىڭ يۈكى ئېغىر. ھازىر ھەممىزنىڭ ۋەتەنگە بولغان مۇھەببىتىنى سىنايدىغان ۋاقىت يېتىپ كەلدى. . . — دېدى تۇمانجاڭ ھەر قايسى لىيەندۇيلەرگە جەڭ ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن.

يىغىن سورۇنىنى بىر پەس جىمجىتلىق باستى. ھەممە ئېغىر نەپەس ئالاتتى. ئۇلار ئېغىزدىن چىقىرالمىغان بىلەن كۆڭلىدە ئەھۋالنىڭ يامان ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. تېخى تۇنۇگۈنلا چاقچاق قىلىشىپ مېڭىپ يۇرگەن كىشىلەر بۇگۈن ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالماقتا، كېسەللەرنىڭ سانى سائەتلەپ كۆپەيمەكتە ئىدى. لېكىن، كىشىلەرنىڭ بەل تاسمىسى بولۇشىغا چىڭىتىلدى. جۇدەپ، يۇز ئۇستىخىنى تومپىيىپ چىقىپ قالغان تۇمانجاڭنىڭ قارامتۇل چىرايىنى كۆرۈش كوماندىر - جەڭچىلەر ئۈچۈن ئېغىر تۇيۇلاتتى. چۈنكى تۇمانجاڭ قىسمىنىڭ پولات تۇۋرىكى - دە، ھەممە مەسئۇلىيەت تۇمانجاڭنىڭ ئۈستىدىن باسماقتا ئىدى. تۇمانجاڭ بولسا ئۆز ئالدىدا ئولتۇرغانلارنىڭ جاپالىق شارائىتتا يېرىم ئېتىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىنى كۆرگەندە، يۇرىكىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئېچىشىۋاتقانلىقىنى كومانداىر جەڭچىلەر بىلمەيتتى. تۇمانجاڭنىڭ چوڭقۇر ئولتۇرۇشقان، ئەمما جەسۇر ۋە ئۇمىد ئۈچقۇنى چاقناپ تۇرغان كۆزى ئۆزىگە تىكىلگەنلىكىنى سەزگەن ھەر بىر كومانداىر - جەڭچى ئۆزىدە شۇ تاپتا ئاجايىپ كۈچ - قۇدرەت

پەيدا بولغاندەك ھېس قىلاتتى.

— رۇخسەت قىلىڭ تۇەنجاڭ. بىزنىڭ لىيەن ژەتەن ئۇمىدىنى ھەرگىز يەردە قويماسلىققا قەسەم بىرىمىز...

— رۇخسەت قىلىڭ...

— رۇخسەت قىلىڭ...

يىغىن قىزغىن ژە ھاياجانلىق كەيپىيات ئىچىدە ئاياغلاشتى.

— ئوبۇل لىيەنجاڭ، سىز سەل توختاپ تۇرۇڭ.

تۇەنجاڭ ئېغىر پىلىموت لىيەننىڭ لىيەنجاڭنى ئوبۇلنى توختىتىۋالدى. باشقىلار تارقاپ كەتكەندىن كېيىن، تۇەنجاڭ ئۇنى قاتتىما ئورۇندۇققا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ژە يانچۇقىدىن تاماكا قۇتىسى بىلەن قەغەزنى ئېلىپ ئۆزىگە بىر چېكىم ئېلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئۇزاتتى:

— قېنى بىزنىڭ يۇرتىنىڭ تاماكىسىنى چېكىپ بېقىڭ، تەمى قانداقراقكىن.

— تەمىنىڭ ياخشىلىقىغا گەپ كەتمەيدۇ. شۇڭلاشقىمۇ پۇتۇن شىنجاڭغا داڭقى بار - دە، بۇ تاماكىنىڭ، — دېدى لىيەنجاڭ تاماكا بىلەن قەغەزنى ئېلىۋېتىپ.

ئۇلار بىر پەس ئۇياق - بۇياقتىن پاراڭلاشقاندىن كېيىن تۇەنجاڭ رەسمىي ئىش ئۇستىدە ئېغىز ئاچتى.

— يۇقىرى قوماندانلىق ئورۇنىنىڭ بۇيرىقىغا قارىغاندا ئالدىمىزدىكى جەڭ بەكمۇ مۇھىم، — دېدى ئۇ لىيەنجاڭغا قاراپ. — دۇشمەننىڭ 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىسى ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇ بىز دۇشمەننى دۆلىتىمىز زېمىنىدىن قوغلاپ چىقىرىشتا بېسىپ ئۆتىدىغان بىردىنبىر يول. شۇڭا جەڭ ئالدىدىن پۇختا تەييارلىق قىلماي بولمايدۇ. مېنىڭچە، بۇ قېتىمقى دۇشمەننىڭ 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى رازۋېدكا قىلىشقىمۇ سىلەرنىڭ لىيەننىڭ ئۇچىنچى بەنجاڭى ئىسمايىل مەمەتنى ئەۋەتسەكمىكىن، دېگەن ئويدامەن.

— تۇەنجاڭنىڭ قارارىنى قەتئىي ھالدا ئورۇندايمىز. — دېدى لىيەنجاڭ ئوبۇل دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ چاس بېرىپ.

— ئولتۇرۇڭ، بۇ قارار ئەمەس، مېنىڭ ئويۇم، سىزنىڭچە بولامدۇ؟

— مېنىڭچە بۇ قارارنىڭ ناھايىتى ياخشى، — ئوبۇل سەل تۇرۇۋېلىپ قوشۇپ قويدى، — بىراق ئۇ تۇنۇگۈن ئۆز بەدىنى باشلاپ توسۇلۇپ قالغان ئاپتوموبىللارغا قار تازىلاپ يول ئېچىشقا كېتىپ تېخى بايا تىنىلا قايتىپ كەلدى. ئۇ بەك چارچاپ كېتىپتۇ.

ئۇ قولىدىكى تاماكىنى قاتتىق بىر شورىدى، كۆز ئالدىدا ئىسمايىل مەمەتنىڭ جۈدەپ قالغان يادائىغۇ گەۋدىسى پەيدا بولدى. بىر قانچە كۈندىن بېرى ئىسمايىل نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى قىلغانىدى. ئۆزىنىڭ ئوزۇق خالتىسىدىكى تالقىنىنى بىر كاپامۇ يېمەستىن سەپداشلىرىغا بېرىپ تۇگەتتى. ئاغرىق كۆپىيىپ سېستىرالار يېتىشمەي قالغاندا ئۇ ئۆزلۈكىدىن سېستىراغا يارەملەشىپ، سەپداشلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالدى. كېسەل جەڭچىلەر ئىسمايىل مەمەتنى كۆرسە ئۆزلىرىنى ساقىيىپ قالغاندەك ھېس قىلىشاتتى. ئۇ سەپداشلىرىنىڭ ئارام ئېلىۋېلىشى ئۈچۈن ئۇزۇن تۈنلەردە سوتكىلاپ پوستىمۇ تۇرۇپ چىقتى. لىيەنجاڭ ئوبۇلنىڭ ئىسمايىلغا ئىچى ئاغرىدى.

— ئەگەر ئۇنى ئەۋەتىشكە كۆڭلىڭىز قىيمىسا بوپتۇ. مەن ئۇنىڭ ئالدىنقى ئىككى قېتىملىق رازۋېدكا نەتىجىسىگە ئاساسەن ئۇنى ئەۋەتەيلى، دەپ ئويلىۋېدىم — دېدى تۇەنجاڭ.

دېمىسىمۇ تۇەنجاڭ ۋۇجۇدىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە ئۇ «تىنىم تاپماس» جەڭچىنى ھۆرمەتلەيتتى لېكىن، ۋەتەن ئۆز جەڭچىلىرىنىڭ ۋەتەن ئالدىدىكى مۇقەددەس بۇرچىنى ئادا قىلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتىۋاتقان بۇنداق جىددىي پەيتتە كومانىدىر ئۇچۇن جەڭگىۋار كۈچلەرنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇش، ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىش بەك مۇھىم ئىدى. جەڭ شارائىتىدا سەللا

سەۋەنلىك ئۆتۈپ قالسا، ئوڭۇشلۇق كېتىۋاتقان جەڭ غەلىبىسىگە شەكسىز زىيان كەلتۈرەتتى. شۇنداق ئىكەنلىكى ھەر بىر كومانـ دىردىن تارتىپ ئاددىي جەڭچىلەرگىچە چۈشىنىشلىك. شۇڭا تۈەنـ جاڭنىڭمۇ ئويلىغىنى ئورۇنلۇق ئىدى. چۈنكى ئەتىكى جەڭ ئۈـ چۈن ئەنە شۇنداق جەسۇر جەڭچىلەر كېرەك ئىدى.

لىەنجاڭ ئوبۇل تاماكىنى ئارقا - ئارقىدىن بىر نەچچە قېتىم شورىدى. ئۇ ئاخىرى بىر قارارغا كەلگەندەك بولۇپ دەرھال ئورنىدىن تۇردى - دە:

— يولداش تۈەنجاڭ، مەن ئىسمايىل مەمەتنىڭ بېرىشىغا قوشۇلىمەن ۋە بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئۈنىڭ چوقۇم غەلىبىلىك ئورۇندىيالايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. — دېدى.

— ياخشى، بىز جەڭچىلىرىمىزنى قەدىرلىشىمىز، ئاسرىشـ مىز، ئۇنىڭغا كۆيۈنۈشىمىز لازىم. بۇ ئارمىيىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى. بولۇپمۇ ئىسمايىل مەمەتتەك ئالتۇنغا ئوخشاش پارقـ راپ تۇرىدىغان جەڭچىلەرنى يالغۇز بىزلا ئەمەس، ۋەتەن، خەلقـ مىز قەدىرلەيدۇ. لېكىن، شۇنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەككى، بىز ھازىر ۋەتەن ئالدىدا جاۋابكار. ۋەتەن، خەلق بىزدىن ھەر بىر مىنۇتتا غەلىبە خەۋىرىنى كۈتىدۇ...

تۈەنجاڭ ھاياجان بىلەن سۆزلەيتتى. ئۇ يالغۇز بىر لىەن ئەمەس، بەلكى بىر تۈەن جەڭچىنىڭ ھاياتىغا مەسئۇل ئىدى. ئۇنىڭ قەدىرلەيدىغىنى بىر نەچچە يۈز جەڭچى بولماي، بەلكى بىر مىڭدىن ئارتۇق جەڭچى ئىدى. ھەقىقەتەنمۇ جىددىي جەڭلەردە ھەر بىر تىرىك جەڭچى كوماندىرنىڭ جېنى ۋە قانىتىدۇر.

— تەييارلىقىنى پۈختا قىلىپ تۇرۇڭلار. ئاڭغىچە مەنمۇ سىلەر تەرەپكە بارىمەن. ئۇلار بۇگۈن كەچتە يولغا چىقىدۇ. — دېدى تۈەنجاڭ ۋە لىەنجاڭ ئوبۇلنىڭ قولىنى مەھكەم سىقىپ خوشلاشتى.

تايانچ بازىنى رازۋېدكا قىلىش

قارا قۇرۇم تېغىدا ئۆكتەبىر ئېيىنىڭ قاتتىق سوغۇقى جا-
ڭىلداپ تۇراتتى. ئۇدا بىر نەچچە كۈندىن بېرى ياغقان قېلىن
قار ھەربىي چېدىرلارنى كۆمۈپ تاشلىغانىدى. كېچە تولىمۇ قا-
راڭغۇ بولۇپ، ئېغىر قارا بۇلۇتلار كۆكنى قاپلاپ كەتكەن، يۇل-
تۇزلار كۆرۈنمەيتتى. لېكىن، بەش قولنى كۆزگە تىقسىمۇ كۆر-
گىلى بولمايدىغان زۇلمەت قاراڭغۇسى ئۆزىنىڭ قاپقارا ئىتەكلە-
رى بىلەن ھەر بىر جەڭچىنىڭ قەلبىدىكى تەسۈرلىگۈسىز ئىنتى-
لىش ھېسسىياتلىرىنى توسۇۋالالمىغانىدى. ئۇلارنىڭ ۋەتەنگە بول-
غان سادىق قەلبىدە يانغان مۇھەببەت يالقۇنى پارىلداپ چاقناپ
تۇرغان كۆزلىرىدە ۋە گۈپۈلدەپ سوقۇپ تۇرغان يۈرەكلىرىنىڭ
تېۋىشىدىن مەلۇم بولۇپ تۇراتتى. ئۇلار ئىسمايىل ۋە ئۇنىڭ
بەندىكى جەڭچىلەر نېمە ئۈچۈن ھاياجانلانمىسۇن، نېمە ئۈچۈن
شادلانمىسۇن؟ چۈنكى ئۇرۇشنىڭ ئاخىرقى غەلىبىسىنى قولغا
كەلتۈرۈشتە ئاچقۇچلۇق رول ئوينايدىغان ۋەزىپە ئۇلارغا تاپشۇ-
رۇلغان، ئۇلارغا ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت كۆرسىتىدىغان ياخشى
پۇرسەت يېتىپ كەلگەنىدى.

ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان، قار
بىلەن كۆمۈلۈپ ياتقان چەكسىز دالا يېيىلىپ ياتاتتى. كەچكە
يېقىن قار توختىغان بولسىمۇ ئاسمانىنى كۇل رەڭ بۇلۇتلار قاپلە-
ىغانىدى، قانچە قاراپمۇ بىرەر - يېرىم يۇلتۇزنىڭ چاقنىشىنى
كۆرگىلى بولمايتتى. سوغۇق بارغانسېرى كۈچىيىپ، زەھەرەڭ
نەشتىرىنى قار كېچىپ كېتىپ بارغان ئۇچ جەڭچىنىڭ يۈزلىرىگە
سانجىيتتى.

بۇ ئۇچ جەڭچى ئۇنىڭدىن بىر سائەت ئاۋۋال قىسىم ۋە

سەپداشلىرىدىن ئايرىلىپ دۇشمەننىڭ 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىسىنى رازۋېدكا قىلىشقا ماڭغان ئىسمايىل مەمەت بىلەن ئۇنىڭ ئىككى سەپدىشى ئىدى.

— ماموت، مېنىڭ ئىزىمدىن ماڭ، ئاسان بولىدۇ. — ئىسمايىل بەنجاڭ ئالدىدا يول ئېچىپ ماڭاتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېتىۋاتقان رازۋېدچىكلار چاققان كىيىنگەن بولۇپ، قورال - ياراغلىرى پۇختا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى. قانچە سەكرىسىمۇ «تىرىك» قىلغان ئاۋاز چىقمايتتى.

ئىسمايىل ئالدىنقى ئىككى قېتىملىق رازۋېدكىدا ئۆزىنىڭ چاققان، سەزگۈر ۋە پەم - پاراسەتلىكلىكى بىلەن ۋەزىپىنى غەلىبىلىك ئورۇنداپ، رەھبەرلىكىنىڭ ئالاھىدە ماختىشىغا سازاۋەر بولغان. شۇڭلاشقا، تۇنجاڭ بۇگۈنكى رازۋېدكىغىمۇ ئىسمايىلنى تاللىغان ئىدى.

ماموت خېلى ئەقىللىق، باتۇر جەڭچى بولۇپ ئالدىنقى بىر قانچە قېتىملىق تۇرلۇك ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلىش جەريانىدا ئىپادىسى ياخشى بولدى. شۇڭلاشقا بۇگۈن كەچتە تۇنجاڭ لىيەنگە كېلىپ ۋەزىپە تاپشۇرۇۋاتقاندىمۇ، ئىسمايىل ئۆزىنىڭ كۆڭلىدە رازۋېدكىغا ئاللىقاچان ماموتنى بىللە ئېلىپ بېرىشنى ئويلاپ قويغانىدى.

ئۇلار خېلى ئۇزۇن يول يۈرگەندىن كېيىن تاجاۋۇزچىلارنىڭ تايانچ بازىسىغا يېقىنلاپ كېلىشتى ۋە دۇشمەن بازىسى جايلاشقان دۆڭلۇكنىڭ تۆۋەنىدىكى بەلنىڭ ئاستىدا توختىدى.

ۋاقىت تۇن يېرىمدىن ئاشقان بولۇپ، دۇشمەننىڭ ئالدىنقى تەرەپتىن ھەمىشە قىزىل، سېرىق، يېشىل رەڭلىك يورۇنتۇچ ئوقلار كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى.

ئىككى قېتىملىق رازۋېدكا ئىسمايىلنى خېلىلا تەجرىبىگە ئىگە قىلغان ئىدى. ئۇلار بۇ يەردە بىر پەس توختاپ، يېنىدىكى قورال - ياراغ، ئوق - دورىلارنى ئىنچىكىلەپ بىر قۇر تەكشۈرۈ-

دى. ئاندىن ئاق رەختتىن قىلغان پىلاشنى ئۇستىگە ئارتىپ، ئۆزلىرىنى ماسكىرۇپكا قىلدى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇن - تىنسىز، ھېچقانداق بۇيرۇق بولمىغان ئەھۋالدا ئورۇندالدى. ئۇلار بىر دەم دۇشمەننىڭ يورۇنتۇچ سىناربتىنىڭ ئۆچۈشىنى كۈتۈپ تۇرغاندىن كېيىن تاغقا قاراپ ئاستا ئۆملەپ ماڭدى. ئۇچ جەڭچى قېلىن قار باغرىنى يېرىپ دۇشمەن ئاكوپىغا قاراپ ئىلگىرلىمەكتە ئىدى. كېچە جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ ئېتىلغان يورۇنتۇچ سىنارەتتىن بىرى ئۇلارنىڭ بېشىدىلا خۇددى ئاسمانغا ئېسىپ قويغان كۈچلۈك چىراغدەك پارىلداپ يېنىپ ئۆچتى. مۇنداق چاغلاردا، رازۋېدچىكلار تاغ ئۇستىدە ئەمەس، بەلكى دۇشمەندىن بىر قەدەم نېرى تۇرۇپمۇ دۇشمەننىڭ ئۆز يېنىدا ئادەم بارلىقىنى بىلەلمىگۈدەك قىلىپ ئۆزلىرىنى قىلىن قار ئاستىغا يوشۇراتتى.

ئىسمايىل ئىككى جەڭچى بىلەن ئارقا - ئارقىدىن ئۇزۇلمەي ئېتىلغان دۇشمەن يورۇنتۇچ سىنارەتلىرىنىڭ يورۇقىدا بىردە يوشۇرۇنۇپ، بىردە ئۆملەپ تاغنىڭ چېتىدىن باشلانغان سىم توسۇققا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردىكى تىكەنلىك سىملاردىن قېلىن قىلىپ سوقۇلغان سىم توسۇقتىن ئادەم ئەمەس، بەلكى يا‌ۋا توشقانىنىڭمۇ ئۆتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە سىم توساققا كونسېرۋا قۇتىسىدىن ياسالغان ئاددىي قوڭغۇراقلار زىچ-چىدە قىلىپ ئېسىلغان بولۇپ، بىرەر نەرسە تېگىپ كەتسىلا تەۋرىنىپ ئاۋاز چىقىراتتى. قوڭغۇراقتىن بىرى تەۋرەندىمۇ بولمىدى، ئەتراپتىكى بىر نەچچىسى تەڭلا تەۋرىنىپ كولدۇرلىشاتتى. رازۋېدچىكلار ئادەتتە مۇنداق سىم توسۇقنى: «دوزاخ بوسۇغىسى» — دەپ ئاتىشاتتى. بۇ «دوزاخ بوسۇغىسى» دىن ئامان - ئېسەن ئۆتۈپ كېتىش ئۇچۇن ناھايىتى ھوشيار بولۇشقا توغرا كېلەتتى. ئىسمايىل ئالغا بىر نەچچە قەدەم ئۆملىدى - دە، سىم توساققا يېقىن كېلىپ ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىككى قوڭغۇراق

ئارىلىقىدىكى ئىككى غېرىچ كەلگۈدەك تىكەنلىك سىمنى مەھكەم تۇتتى. مامۇت ياندىن ئۆمىلەپ كېلىپ سىم كېسىدىغان ئۆتكۈر قايچىسى بىلەن ئۇنىڭ ئىككى قولى ئارىلىقىدىكى سىمنى ئاۋايلاپ-قىنا كەستى. 3 - رازۋېدكىچى ئەخمەت پۇتۇن گەۋدىسىنى قار ئىچىگە يوشۇرۇپ ئوقلانغان ئاپتوماتنى ئالدىغا توغرىلاپ ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇراتتى. ئىسمايىل بىلەن مامۇت بىرەر مە-نۇتچە ھەپىلەشكەندىن كېيىن ئادەم گەۋدىسى پاتقۇدەك يول ئې-چىپ بولۇپ كەينىگە يېنىشتى. ئادەتتە مۇنداق سىم توسالغۇ ئىچىدە تاكى دۈشمەن ئاكوپىغچە بولغان ئارىلىقلار پۈتۈنلەي مىنالاشتۇرۇلغان بولاتتى. سەللا بىخۇدلۇق قىلىش ۋە ئېھتىياتسىزلىق ئادەمنى ھاياتىدىن ئايرىغاندىن سىرت، ئۆزىنى قارشى تەرەپكە ئاشكارىلاپ قويۇپ، كەلگۈسى جەڭ ئۇچۇن زور زىيانلار-نى كەلتۈرەتتى. ئۇلار قار ئىچىدە يېتىپ خېلىغىچە كۈتۈشتى. ئۇلار ئۆز تەجرىبىسى بويىچە دۈشمەننىڭ ھەربىكەتلىك پوستلىرى-نىڭ چىقىدىغان ۋاقتىنىڭ ئاز قالغانلىقىنى بىلەتتى. مانا شۇ چاغدا رازۋېدچىكلىرىمىز ئۇلارنىڭ يۆنىلىشى بويىچە مىناسىز يولنى بىلۈۋېلىپ، ئاندىن ھەربىكتىنى باشلايتتى. ئىسمايىلنىڭ شۇ تاپتا توساقنى كېسىپ يول ئېچىپ قويۇپ كۈتۈپ تۇرىشىدىكى سەۋەبىمۇ شۇ ئىدى. كېچە قاراڭغۇسى بارغانسېرى قويۇقلىشىپ، ئەتراپنى پەرق ئېتىش قىينلاشماقتا ئىدى. دۈشمەننىڭ ھەربىكە-تلىك پوستىدىن شەپە يوق ئىدى.

بەدەن ھارارىتى بىلەن ئۇلار ياتقان يەردىكى قارلار ئېرىپ تېگى چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ كەتتى. ھۆل بولۇپ كەتكەن چاپانلار سوغۇقتىن بىر دەمدىلا قېتىشىپ يەرگە چاپلىشىپ تۇر-غان بەدەنگە پاتماقتا ئىدى. ئۇلارنىڭ پۈتلىرى توڭلاپ ئۇيۇشۇپمۇ قالدى. ئەمما مىدىرلاشقا بولمايتتى. باش ئۇستىدە ھېلىدىن - ھېلىغا يېنىپ تۇرغان يورۇتقۇچ سىنارەتلەر ئەتراپنى كۈندۈزدەك يورۇتىۋەتكەندى. ئۇنىڭ مۇشۇنداق ۋاقىتتا زىيىنىدىن پايدىسى

كۆپ بولىدۇ. چۈنكى، رازۋېدچىكلىرىمىز سىناره‌تلەرنىڭ يورۇ-قىدىن پايدىلىنىپ، قاراڭغۇ كېچىده تۇن پەردىسى ئىچىگه يوشۇ-رۇنغان دۇشمەن پوتەيلىرىنىڭ، ئەسكىرى كۇچلىرىنىڭ، ئېغىر - يېنىك قوراللىرىنىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالىنى بىلىۋالالايدۇ.

مانا شۇ تاپتا ئىسمايىل بىر ۋاراق ئاق قەغەزگه قېرىنداش بىلەن مەلۇم بولغان توچكىلارنى جىجىلىماقتا ئىدى. بۇلار پەقەت ئاشكارا پوتەيلەر بولۇپ، يەنه قانچىلىك ئەسكىرى كۇچى ۋە يوشۇ-رۇن ئوت كۇچى، ئاكوبى بار، بۇنىسى نامەلۇم ئىدى. بۇ تەرىپى دۇشمەن بازىسىغا سىم توساق ئىچىگه ئېچكىرىلەپ كىرگەندىن كېيىن مەلۇم بولاتتى. توساتتىن سىم توسۇققا يېقىن پوتەي ئارقىسىدىن قارىنىڭ غاچىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. رازۋېدچىكلە-رىمىز گەۋدىسىنى قار ئىچىگه تېخىمۇ چوڭقۇرراق يوشۇرۇپ ئاۋاز كەلگەن تەرەپكه كۆز تىكتى. دۇشمەنمۇ ئۆز جېنىغا مەھكەم ئىدى. ئۇلار چىقىشتىن بۇرۇن قول چىرىغىنىڭ كۇچلۇك نۇرى بىلەن ئەتراپنى ئىنچىكىلىك بىلەن بىر نۆۋەت كۆزەتكەندىن كې-يىن، ھەرىكەت قىلاتتى. ھازىرمۇ تۇن پەردىسىنى ئۆزىنىڭ كۇچلۇك نۇرى بىلەن يىرتىپ ئەتراپنى يورۇتىۋاتقان نۇر جەڭچە-لىرىمىز ئۇستىنى سىيىپاپ ئۆتۈپ كەتتى. ئارقىدىن ئاللىقانداق-تۇر ئۇققىلى بولمايدىغان بىر خىل تىل بىلەن كالدىرلىشىپ ئالته نەپەر تاجاۋۇزچى ئۇلارغا ئىككى - ئۈچ مېتىر كېلىدىغان ئارىلىقتىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار ئانچه يىراقلاشماستىنلا بىزنىڭ رازۋېدچىكلىرىمىز چەبدەسلىك بىلەن ئۇلارنىڭ ئىزىغا چۈشۈشكه ئۇلگۇردى. رازۋېدچىكلىرىمىزنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئىزلىرىدىن كې-لىۋاتقانلىقى دۇشمەننىڭ ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيتتى. دۇش-مەن ئەسكىرى توختىماي سىم توساقنى بويلاپ بىر ئايلىنىپ چىققاندىن كېيىن ئۆزلىرى كەلگەن يول بىلەن كەينىگه قايتىپ، ئېگىز تاغنىڭ ئاستىغا جايلاشقان يەر ئاستى ئاكوپقا چۈشۈپ كېتىشتى. قول چىرىغىمۇ ئاخىرقى قېتىم پارىلدىغاندىن كېيىن

ئۆچتى. ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق ئۆز ئىلكىگە ئالدى. كېچە جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ، قەيەردىندۇر يېقىنلا بىر يەردىكى پوتەيدىن ئارىلاپ خورەك ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

يورۇنتۇچ سىناره‌تنىڭ ئېتىلىشىمۇ بارا - بارا ئازىيىشقا باشلىدى. بۇ ۋاقىت رازۋېدچىكلار ئۈچۈن ئالتۇندىنمۇ قىممەت ۋاقىت بولۇپ، ئۇلار هەربىكتىنى بىمالال باشلاشقا ئىمكانىيەت بېرەتتى. ئۇچەيلەن ئۈچ تەرەپكە تارقىلىپ، دۈشمەن ئەهۋالىنى چارلاش ئۈچۈن ئۆمىلەپ كېتىشتى.

ماشىنا ماتورىنىڭ ئاۋازىدەك بىر خىل رېتىملىق گۈركىرەۋ ئاتقان ئاۋاز ئىسمايىلنىڭ دىققىتىنى خېلى بۇرۇنلا ئۆزىگە جەلپ قىلغان ئىدى. ئىسمايىل ئاۋاز كەلگەن يۆنىلىش بويىچە بايىقى دۈشمەن قاراۋۇللىرى چۈشۈپ كەتكەن يەر ئەستى ئاكوبىغا چۈشىتى. ئۇ ئادەم بويى كولانغان خەندەك بولۇپ، ئىككى ئادەم بىمالال قاتارلىشىپ مېڭىشقا بولاتتى. ئىسمايىل بىر مىنۇتچە خەندەكنىڭ تېمىغا يۆلىنىپ ئەتراپنى بايقىدى. بايامقى ماتور ئاۋازى ئۇنىڭدىن بىر - ئىككى مېتىرلا يىراق تۇرغان يەردىن چىقىۋاتاتتى. بۇ دۈشمەننىڭ دىزېل ماتورى بىلەن هەربىكەتلەندۈرىدىغان كىچىك ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىدى.

ئىسمايىل «بۇ تۈەنجاڭ ئېيتقاندەك دۈشمەننىڭ يۇرىكى بولغان قوماندانلىق ئورگىنى ئورۇنلاشقان مۇھىم بازا مۇشۇ ئىكەن جۇمۇ» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن غىل - پال ئۆتكۈزدى - دە، خەندەك تېمىغا چاپلىشىپ تۇرۇپ يوچۇقتىن چۈشۈپ تۇرغان ئېلېكتر يورۇقىدا بۇ يەرنى ئۆزىنىڭ ئاددىي خەرىتىسىگە چۈشۈرىۋالدى.

ئىسمايىل كەلگەن يولى بىلەن كەينىگە قايتتى. چۈنكى بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇشقا بولمايتتى. ئىسمايىل بايا تىن مەلۇتلار بىلەن ئايرىلىشقان يەرگە كەلگەندە ئۇلار ئىسمايىلنى ساقلاپ تۇراتتى. ئۇچەيلەن كەلگەن يولى بىلەن كەينىگە قايتتى. ئۇلار ئۆمىلەپ

سىم توسۇققا يېقىنراق يەردىكى دۇشمەن ئىستىھكامىنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئالدىدا ماڭغان مامۇت ئۇشتۇمتۇت توختاش ئىشارىتىنى قىلدى. ئىسمايىل مامۇتنىڭ يېنىغا ئۆمىلەپ كەلدى ۋە ئۇنىڭدىن نېمە ئەھۋال يۈز بەرگەنلىكىنى سورىدى.

— ئەنە ئاڭلاڭ. ئالدىمىزدا ئادەمنىڭ ئاياغ تىۋىشى بار.

مامۇت ئاغزىنى ئىسمايىلنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكېلىپ پىچىرلىدى. دېگەندەك قارىنىڭ غاچىلدىغان ئاۋازى ئۇلارغا بىردە يېقىندىن بىردە سەل يىراقتىن ئاڭلىناتتى. «بۇ نېمە ئىش ئەمدى ـ دېگەن ئوي كەچتى ئىسمايىلنىڭ كۆڭلىدىن. — بەلكى دۇشمەن پوتىنىنىڭ قاراۋۇلى بولمىسۇن يەنە. . . »

ئۇچەيلەن بىر پەس جىم تۇرغاندىن كېيىن، ئاۋاز چىققان تەرەپكە ئۆمىلەپ كېتىشتى.

دۇشمەن ئەسكىرى پوستا تۇرغان پوتەي ئىشىكى ئالدىدىكى بىر نەچچە مېتىر يەرنىڭ يۇزى ئادەم ئايىغىدا چىڭدىلىپ كەتكەن بولۇپ، تۇن نىسپىدىن كېيىنكى ئايدىڭدا ئەينەكتەك پارقىراپ تۇراتتى. خۇددى ئەرۋاھقا ئوخشاش ھەم ئېگىز، ھەم ئورۇق بىر دۇشمەن قاراۋۇلى مىلتىقىنى قۇچاقلاپ توختىماي بىر دائىرىنى ئايلىنىپ يۈگۈرمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ سوغۇقتىن جالاقلاپ تىترەشى رازۋېدچىكلىرىمىزنىڭ قۇلىقىغا ئېنىق ئاڭلىناتتى. ئورۇق تېنىنى ئىسسىتىش ئۈچۈن پۇتۇن كۈچى بىلەن يۈگۈرۈپ يۈرگەن بۇ قاراۋۇل ئۆزىنىڭ يېنىدىلا قارىغا چۆككەن بىزنىڭ رازۋېدچىكلىرىمىزنىڭ يانقىنىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمايتتى.

ۋاقىت مىنۇتلاپ ئۆتمەكتە. رازۋېدچىكلارنىڭ بۇ يەردە توسۇلۇپ قالغىنىغىمۇ خېلى ۋاقىت بولۇپ قالدى. ۋاقىت غەلىبە دېمەكتۇر. ئارقىغا يېنىپ باشقا يەردىن ئايلىنىپ ئۆتۈشنى ئويلاش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ھېلىقى سىم توساقتىن ئاچقان ئېغىز بولسا كۆزگە كۆرۈنگىدەك يەردە غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. تۇن پەردىسىنىڭ يىراق بىر چېتى خۇددى نېپىز شايىدەك سۈزۈل-

مەكتە ئىدى. ئەمدى بۇ يەردە بىرەر مىنۇت ئۇزاق تۇرۇش - ئۆلۈمنى كۈتۈش بولاتتى. ئىسمايىل مامۇتقا قارىدى. مامۇتمۇ بېشىنى بىلىنەر - بىلىنمەس لىڭشىتىپ قويدى. مۇنداق ۋاقىت-لاردا رازۋېدچىكلار بىر بىرىنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى چە-رايىدىن، كۆز ئىشارىتىدىن بىلىۋالالايتتى. — نەچچە ۋاراق يازما مەلۇماتتىن بىر «تىرىك مەلۇمات» كۆپ ئۇستۇن ئەلۋەتتە. قاند-داقلا بولمىسۇن بۇ دۇشمەن قاراۋۇلىنى تىرىك قولغا چۈشۈرۈش كېرەك. — ئىسمايىلنىڭ مامۇتقا مەنىلىك قارىشى مۇشۇ ئويىنى بىلدۇرۇش ئىدى. مامۇتمۇ بۇنى چۈشەندى. رازۋېدكىچىلار بۇ-گۇنكى سەپەرنىڭ بارلىق ھاردۇقلىرىنى ئۇنتۇپ، ۋۇجۇدى كۈچ - قۇۋۋەت بىلەن تولدى. مامۇت ئىككىنچى قېتىم ئىسمايىلغا قارە-غاندا ئىسمايىلنىڭ ئورنى بوش تۇراتتى. كۆز ئىچىپ يۇمغىچە-لىك ئارىلىقتا ھېلىقى دۇشمەن قاراۋۇلىنىڭ ئېگىز گەۋدىسى قار ئۈستىگە يېنىككىنە ئۇچۇپ چۈشتى. مامۇت دەرھال يېنىدىن لۆڭگىسىنى ئېلىپ دۇشمەن قاراۋۇلىنىڭ ئاغزىغا كەپلىدى. دۇشمەن قاراۋۇلىنىڭ مىلتىقى ئاللىقاچان ئىسمايىلنىڭ مۇرىسە-گە ئېسىلغانىدى. مىنۇت ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن بۇ ئىشتىن گاڭگىراپ بېشى ئايلانغان دۇشمەن قاراۋۇلى ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي سىم توساقنىڭ سىرتىدىكى قىيپاش بەلىنىڭ تۆۋىنىدە ئىككى كۆ-زىنى يوغان ئېچىپ، ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولغان ئاق يېپىنچىلىق ئادەملەرگە تىكىلگىنىچە ئىچىدە نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلايتتى.

ئۇلار 52 - نومۇرلۇق دۇشمەن تايانچ بازىسىدىن قولغا چۈشكەن دۇشمەن ئەسىرىنى ئېلىپ يىراقلاشقاندا تاڭمۇ ئېتىپ قالغانىدى. ئىسمايىللارنىڭ قار ئۈستىدە قالغان مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاياغ ئىزلىرىنى ئۆچۈرۈپ مېڭىشى ھەم ئەسىر-نى ئېلىپ مېڭىشى سۇرئەتتىن ئاستىلىتىپ قويدى.

— بەنجاڭ، ئەگەر بىز مۇشۇ سۇرئەت بىلەن ماڭساق بۇگۈن

كېچىگىچە قىسمىغا يېتىپ بارالمايمىز - دېدى مامۇت.

— ئېيتقىنىڭ توغرا، بىر ئامال قىلمىساق بولمايدۇ - دېدى ئىسمايىل مامۇتنىڭ سۆزىگە جاۋابەن.

ھېلىقى ئەسىر سوغۇقتىن شۇمشۇيۇپ تۇگۈلۈپ قالغان بولۇپ، ئۆزىگە بويسۇنمايۋاتقان ئۇزۇن شادا پاچاقلىرىنى تەستە يۆتكەپ كېتىپ باراتتى.

قۇياش ئۇپۇقتىن بالقىپ نەيزە بويى ئۆرلىگەن مەزگىلدە ئۇلار قارلىق دالىنى توغرىسىغا كېسىپ، كۇن نۇرىدا زۇمرەتتەك تاۋلىنىپ تۇرغان كۆل بويىغا كېلىپ توختىدى. سۇزۇك ئەينەكتەك يالتىراپ تۇرغان سۇنى كۆرۈپ، بايىاتىن بۇيان ئاران سۆرۈلۈپ كېلىۋاتقان ئەسىر ئۆزىنى قىرغاققا ئاتتى.

— ھاي توختا. بۇ سۇنى ئىچىشكە بولمايدۇ. بۇ تۇزلۇق كۆل.

ئىسمايىل سەكرەپلا پۇتۇن تېنى بىلەن سۇغا ئېڭىشكەن ئەسىرنى توساپ، ئۆزىنىڭ سۇدىنىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا سۇندى. ئەسىرنىڭ گەز باغلاپ چاك - چاك يېرىلىپ كەتكەن لەۋلىرى سۇدان ئېغىزىنى ھەدەپ شورىدى. لېكىن، سۇدان ئىچىدىكى سۇ ئاللىقاچان مۇز بولۇپ قېتىشىپ كەتكەچكە، بىر تېمىمۇ سۇ ئىچەلمىگەن ئەسىر بېشىنى كۆتۇرۇپ سۇدانىنى ھەدەپ سىلكىدى.

— مە، ماۋۇ كەمپۇتنى شورا، ئارام بولىدۇ. ئىسمايىل سومكىسىدىن بىر نەچچە تال كەمپۇت ئېلىپ ئۇنىڭغا بەردى.

ئىسمايىل يولدا كېتىۋېتىپ «كىچىك تەرجىمان» ئەخمەتنىڭ تەرجىمە قىلىپ بېرىشى ۋە ئۆزلىرىنىڭ جەڭگە ئاتلىنىشتىن بۇرۇنقى قىسمىدىن ئۆگەنگەن ھىندىچى تىل بىلەن قول ئىشارىتى ئارقىلىق ئەسىردىن بىر قىسىم ئەھۋاللارنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ بىلەن رازۇبد قىلىپ ئىگىللىگەن ھەربىي ئاخباراتنى بىر قۇر تولۇقلىدى. ئاندىن تاغنىڭ دالدىسىدا دەم ئېلىپ ئولتۇرغان پۇرسەتتە ئانىسى بىلەن ئايگۈلگە بىر پارچىدىن خەت يازدى.

چېگرىدىن كەلگەن خەت

ئايگۈل بىلەن ئىسمايىل بىر مەھەللىدە چوڭ بولغانىدى. ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندا، ئۇلارنىڭ بالىلىق چېغىدىكى يېقىن مۇناسىۋىتى قەلبىگە پاك مۇھەببەت ئۇرىقى چاچتى. ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىسىمۇ ئىناق ئۆتەتتى. پاختا ئىچىدە ئوت ساقلىغىلى بولمىغاندەك ئايگۈل بىلەن ئىسمايىلنىڭ مۇناسىۋىتىمۇ تېز ئاتا - ئانىلارنىڭ قۇلقىغا يەتتى. ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى بۇ ئىشتىن خۇشال بولۇشتى.

ئىسمايىل بىلەن ئايگۈل ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن ئايگۈل سىفىن مەكتەپكە ئوقۇشقا كىردى، ئىسمايىل ئەسكەر بولدى. ئۇلار ئايگۈل چاقىرىق قەغىزىنى تاپشۇرۇپ ئالغان كۈنى قارايغاندا ياندىشىپ ماڭغىنىچە يۈرتىنىڭ غەربىدىكى چوڭ باققا كىردى. شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ قەلبىدە قايناق ھېسسىيات مەۋج ئۇرماقتا ئىدى. ئۇلار بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر تۇپ چوڭ چىنارنىڭ تۈۋىگە كەلدى - دە، بىر - بىرىگە بولغان ئوتلۇق سۆيگۈ ئىچىگە غەرق بولۇشتى. ئۇلار چىنارنى گۇۋاھ قىلىشىپ تۇرۇپ، ئايگۈل مەكتەپ پۈتكۈزگەندىن كېيىن توي قىلىشقا ۋەدىلەشتى. تولۇن ئايىنى، يۇلتۇزلارنى، يۈرتىنىڭ كىچىك مەنزىرىسىنى، دولان دەريا-سىنىڭ شاۋقۇنلىرىنى تاماشا قىلىشتى. ھاۋا توساتتىن ئۆزگىرىشكە باشلىغاندىلا ئاندىن ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

ئۇلارنىڭ مەكتەپ ۋە قىسىم ھايات شۇنچە ئالدىراش ھەم كۆڭۈللۈك ئۆتتى. گەرچە ئۇلار تەتىل مەزگىللىرىدىمۇ كۆرۈشۈش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىسىمۇ، لېكىن مۇھەببەتلىك خەتلىرى سېغىنىشتىن ئۆرتەنگەن قەلبلىرىگە تەسەللى بولدى. ئايگۈل

ئىسمايىلنىڭ مۇرىسىگە ئاپتومات ئاسقان، بىر پۇتىنى يوغان بىر تاش ئۈستىگە ئالغىنىچە يىراقلارغا نەزەر تاشلاپ تۇرغان هالەتتە چۈشكەن سۈرىتىنى هەر كۈنى دېگۈدەك قولىغا ئېلىپ كۆرەتتى. هەر قېتىم سۈرەتكە قارىغاندا قەلبىنى تاتلىق خىياللار چۈلغۇۋا-لاتتى ۋە چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرۈپ، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتەتتى. . .

ئىسمايىلنىڭ ئالدىنقى سەپتىن ئەۋەتكەن سۆيگۈ خېتىنى ئايگۈل تاپشۇرۇپ ئېلىپ بىر كۈن ئۆتە - ئۆتمەي، هەجەرخان ئانا قولىدىكى ئوتىغۇچنى يېنىدىكى هەمرايىغا ئامانەت قويۇپ، هېلىلا پوچتالىيون ئەكېلىپ بەرگەن خەتنى ئىككى قولىدا مەهكەم تۇتقىنىچە ئالدىراپ دادۇي باشلانغۇچ مەكتەپ تەرەپكە قاراپ يول ئالدى. ئىسمايىل هەربىي سەپكە قاتناشقاندىن كېيىنمۇ هەجەر-خان ئانا دادۇينىڭ ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىغا قاتنىشىشتىن قال-مىدى. سالامەتلىكى ناچارلىشىپ، ۋاقتىسىز قېرىشقا باشلىغان ئاننىنى دۇي باشلىقلىرى شۇنچە نەسىهەت قىلىپمۇ ئۆيدە قالدۇرال-مىدى. «بىز دېهقان خەق، مۇنچىلىك ئاغرىغانغا نېمە بولاتتۇق. ئېتىزدا ئىشلىسەم ياخشى بولۇپ، كېسىلىم ساقىيىپ كېتىدىكەن.» دەيتتى ئۇ دائىم.

ئامال قىلالمىغان دۇيجاڭ ئۇنى ئاخىر كۈندۈزى ئانچە - مۇنچە ۋاقىت چىقىرىپ خامانغا قارىشىپ بېرىشكە ئورۇنلاشتۇر-دى. خاماندىكى ئىشى ئاخىرلاشقاندا دۇيجاڭ ئۇنىڭغا ئەمدى باشقا ئىش يوقلىقىنى، ئۆيگە قايتىپ ئارامخۇدا دەم ئېلىشىنى ئېيتتى. بۇنىڭغا ئۇنىمىغان هەجەرخان ئانا دادۇينىڭ پارتىيە ياچېيكا شۇ-جىسى ئوسمانىنى ئىزدەپ كەلدى - دە، ئۆزىنى دەرهال ئېتىز ئىشىغا قايتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

— هەجەرخان ئانا، — دېدى ئوسمان شۇجى ئۇنىڭغا خەير-خاهلىق بىلەن، — يېشىڭىز چوڭايدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە سالامەت-لىكىڭىز ياخشى ئەمەس، بىزنىڭ شەرەپلىك هەربىي ئائىلىلەرگە

ئېتىبار بېرىش دەيدىغان پرىنسىپىمىز بار. شۇنداق بولغاندىن كېيىن، قالغان ئۆمرىڭىزنى ئۆيده ئارامخۇدا ئۆتكۈزسىڭىزمىغۇ بولاتتى، بىراق تەلىپىڭىزنى رەت قىلالماي دۇيجاڭ باشتا سىزنى خامانغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ، ئەمدى ئالدىراشچىلىقمۇ بىر ئاز سېلىكتى. مەن دۇيجاڭنىڭ ئېيتقىنىغا قوشۇلمەن.

ئوسمان شۇجىنىڭ بۇ سۆزى ئوتقا ياغ چاچقاندەك ھەجەرخان ئانىنىڭ جۇدۇنىنى ئۆرلىتىۋەتتى.

— نېمە دەۋاتىسىز ئوسمان شۇجى، ياشتا چوڭ بولسام ناھايىتى سىزدىن ئىككى ياشلار چوڭمەن، سالامەتلىك تەرەپتىن سىزدىن ياخشى. ئۆتكەن يىلقى سۇ قۇرۇلۇشىدا سىزنىڭ بىر پۇتىڭىز سۇنۇپ زەخمىلەندى، ئۇنىڭ ئۈستىگە دائىم دېگۈدەك قان تۆكۈرۈپ يۈرۈپمۇ بىر كۈن ئۆيده ياتمايسىز. مېنى بولسا دەم ئېلىڭ دېگىنىڭىز نېمىسى؟! — ئۇ كۆڭلىگە يىغلىغان سۆزلىرىنى بىراقلا دەۋەتكەندىن كېيىن ياشلانغان كۆزلىرىنى بېشىدىكى ئاق رومىلىنىڭ بىر ئۇچى بىلەن سۈرتتى.

گەپ تېپىپ بېرەلمىگەن ئوسمان شۇجى ئالدىدا تۇرغان، كىچىكىدىنلا مېھنەت بىلەن ئۆسكەن بۇ ئىشچان ئايالنى سۆزگە كۆندۈرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ھېس قىلىپ، ئۇنى ئۆزى خالىغان ئىشقا بەلگىلەشنى، ئەمما سالامەتلىكىگە دىققەت قىلىپ ئېتىبار بېرىشىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىنى جېكىلەپ شودۇيجاڭغا خەت يېزىپ ھەجەرخان ئانىنى ئۈزۈتۈپ قويغانىدى...

بۈگۈن ئۇ ئۆزى بىلەن بىر دېمەتلىك بىر نەچچە ئايال بىلەن قوناق ئوتقىغا چىققانىدى.

— بىچارە ئوغلىنى تازا سېغىنىپتۇ ـ دە، — دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ تېلىپ ئاغرىۋاتقان بېلىنى تۇزەۋاتقان ئايال پايپاسلاپ كېتىۋاتقان ھەجەرخان ئانىنىڭ كەينىدىن قاراپ.

— دېگەن گەپلىرىنى قارىسىلا، ھەجەرخاننىڭ ئورنىدا مەن بولغىنىمدا، ئۇنداق باھاسىز ياخشى بالا ئۈچۈن سېغىنىش ئوتىدا

كۆيۈپ ئۆلگەن بولاتتىم. ھېلىمۇ مېنىڭ ھېلىقى تەنتەكىم قىشتا بىر ئاي ئۆستەڭگە كېتىۋىدى، ساراڭ بولايلا دەپ قالدىم، — دېدى ئۇنىڭ يېنىدىكى ئايال كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ تۇرۇپ.

— دېمىسىمۇ ئىسمايىل ئالتۇندەك بالا.

ئوت ئوتاۋاتقان ئاياللار قولىدىكى ئوتىغۇچلىرىنى يەرگە سانجىپ قويۇپ پاراڭغا چۈشتى:

— ھەجەرخان خەتنى شۇ پېتى كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ كىمگىمۇ ئوقۇتىدىغاندۇ؟ — باشتا سۆزلىگەن ئايال ھەمراىيدىن سورىدى.

— دېسەم ـ دېمىسەم ئوسمان شۇجىنىڭ قىزى ئايگۈلنىڭ يېنىغا بارىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى ھەمراىي.

ئۇششاق سۆز ئاياللارنىڭ پەرىزى توغرا ئىدى. ھەجەرخان ئانا ئۇدۇللا مەكتەپ قورۇسىغا كىردى ۋە ئالدىغا ئۇچرىغان بالىدىن ئايگۈلنى سورىدى.

— ھازىر دەرس ۋاقتى چوڭ ئانا، — دېدى ھېلىقى بالا ئۇنىڭغا، — بىر دەم كۈتۈپ تۇرسىلا، مەن چاقىرىپ بېرەي.

— رەھمەت ئوغلۇم، — ھەجەرخان ئانا ئالدىراپ كېتىپ قالغان بالىنىڭ كەينىدىن زوقلىنىپ قاراپ قالدى.

ئۇ خەت ئوقۇتۇش ئۇچۇن كەلگەندە دائىم كىرىدىغان ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسىغا كىرىپ تام تۇۋىدىكى ئۇزۇن بەندىڭگە ئولتۇردى.

ۋاقىت مىنۇتلاپ ئۆتمەكتە. ئوغلىنىڭ خېتىدە نېمىلەر يېزىلغانلىقىنى بىلىشكە تەقەززا بولغان ئانىغا ۋاقىت ناھايىتى ئاستا ئۆتىۋاتقاندەك بىلىنىپ، ئىچى تىت ـ تىت بولماقتا ئىدى. ساۋاتسىز ئادەم قارىغۇ ئادەم بىلەن ئوخشاش بولىدىكەن. ئەگەر ھەجەرخان ئانا خەت ئوقۇيالمىغىنىدا ئوغلىنىڭ نېمىلەرنى يازغانلىقىنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغان، ئىچى بۇنچە تىت ـ تىت بولمىغان بولاتتى. ئۇھ نېمىدېگەن توشمىغان ۋاقىت بۇ! . . . تاقەتسىزلەنگەن ئانا ئۇدۇلىدىكى تامغا ئېسىقلىق تۇرغان چوڭ سائەتكە قارىدى.

غانسىرى ئۇنىڭ كۆزىگە سائەت ئىستېلكىسى بىر ئورۇندىن قوزغالمايۋاتقاندەك تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ ئاخىر ئورنىدىن تۇرۇپ سائەتنىڭ يېنىغا بېرىپ قۇلاق سالدى. «چىك - چاك، چىك - چاك» سائەت بىر خىل رىتىم بىلەن چىكىلداپ ئاۋاز چىقارماقتا ئىدى. ھەجەرخان ئانا بىر ئورۇندا ئولتۇرالماي، ئىشخانا ئىچىدە مېڭىپ يۈرگەندە:

— ھەجەرخان ئانا، سىلىنى ساقلىتىپ قويدۇم - دېگەن زىل، ئەمما جاراڭلىق ئاۋاز ئاڭلاندى.

— ۋاي، ياقەي قىزىم. مەن سىزنى يەنە ئاۋارە قىلغىلى كەلدىم. ماۋۇ خەتنى بايىلا قولۇمغا بېرىشۇندى، كەچكىچە ساقلايدىغانغا تاقەت قىلالماستىن، ئېتىزدىنلا كېلىشىم، — دېدى ئانا قولىدىكى خەتنى ئايگۈلگە ئۇزۇتۇپ.

ئايگۈل ئالدىراپ خەتنى قولىغا ئالدى - دە، ئاننىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ ئۆزى ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇردى.

بۇ قىز - دادۇي پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ئوسمان ئاكىنىڭ قىزى ئايگۈل ئىدى. ئۇ بۇ يىل 19 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان، غۇنچە بوي، بۇغداي ئۆڭلۈك، تېقىمىنى بېسىپ چۈشكەن ئىككى تال توم قارا ئۇزۇن چېچى ھۆسنىگە تېخىمۇ ھۆسن قوشۇپ تۇرغان چىرايلىق قىز ئىدى. ئۇ قىز ئۆتكەن يىلى سىنەن مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ يارۇاغ باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇتقۇچىلىققا بەلگىلىنىپ كەلگەنىدى. ھەجەرخان ئانا ئوغلىدىن كەلگەن سانسىز خەتلەرنى، ھەتتا كونۇبرت ئاغزىنى ئاچماستىن بۇ قىزنىڭ يېنىغا ئەكېلىپ ئوقۇتۇپ ئاڭلايتتى. ئاننىنىڭ قەلبىدىكى سېغىنىش تۇيغۇسىمۇ مۇشۇ قىزنىڭ قەلىمى ئارقىلىق ئىسمايىلغا بېرىپ يېتەتتى.

ئايگۈل كونۇبرتنى ئاۋايلاپقىنا ئاچتى ۋە ئۆزىگە تونۇش پۇچۇركىنى ئالدىرىماي، ھەر بىر سۆزىنى دانىمۇ دانە قىلىپ ئوقۇشقا باشلىدى.

خەت ئاددىيلا يېزىلغان بولۇپ، دۇئايى سالاملاردىن كېيىن-لا، ھەربىي مەشىق جەددىي ئېلىپ بېرىلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئوسمان ئاكىغا ئايرىم خەت يازالمىغانلىقىنى، ئاپىسىنىڭ ئۆزىگە ۋاكالىتەن سالام ئېيتىپ قويۇشىنى ئۆتۈنىشى بىلەن ئاياقلاشتۇر-غان ئىدى. ئوسمان ئاكىنىڭ نامى ئالايىتەن تىلغا ئېلىنغان قۇرلارنى ئوقۇۋاتقان قىزنىڭ چىرايى ئىنتىيارسىز ئانارەك قى-زىرىپ، ئاۋازى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. پۈتۈن زېھنى بىلەن خەتنى تەكشاۋاتقان ئانا قىزدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى بايقىمىغانىدى. دېمىسىمۇ خەتتە ئوسمان ئاكىنىڭ تىلغا ئېلىنىشى تاسادىپىي ئەمەس ئىدى. خەتتە ئايگۈلنىڭ ئىسمىنى يېزىش بىئەپ بولغىنى ئۈچۈنلا ئىسمايىل شۇنداق يازغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئايگۈلگىمۇ دائىم خەت يېزىپ تۇراتتى. بۇنى ئەقىللىق قىز ئاللىقاچان چۈ-شىنىپ يەتكەن ۋە دادىسىنىڭ نامىنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق ئىكەنلە-كىدىن سۆيۈنگەن قىزنىڭ ۋۇجۇدى كۆچلۈك ھاياجاندىن لەرزىگە كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما يېنىدا تېخى يۇز ئېچىپ كۆرۈشمىگەن كەلگۈسى قېيىنئانىسى - ئىسمايىلنىڭ ئانىسى ئولتۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنى زورىغا بېسىۋېلىشقا مەجبۇر بولغانىدى. ئوغلى بىلەن ئايگۈل ئوتتۇرىسىدىكى ساپ مۇھەببەتتىن خەۋىرى بولسىمۇ تولۇق ئىشەنچ باغلىيالمىغان ئانا شۇ تاپتا: «خۇدايىم ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، بەختىنى بەرسۇن ئايگۈل قىزىمنىڭ ئاخىرقى ئۆمرۈمدە ھەقىقەتەن مۇشۇنداق ياخشى كېلىنگە ئېرىشەلىگەن بولسام ئۆلسەممۇ ئارمىنىم قالمايتتى» دېگەن ئويلار بىلەن بەنت ئىدى.

شىددەتلىك جەڭ

تۇەن قوماندانلىق شتابى رازۋېدكا گۇرۇپپىسىنىڭ بەرگەن تەپسىلىي مەلۇماتى ۋە «تىل» نىڭ ئىقرارىغا ئاساسەن 52 -

نومۇرلۇق تايانچ بازىنى ئازاد قىلىش جېڭىنىڭ مۇكەممەل پىلانى تۈزۈپ چىقتى. يۇقىرىدىن تارتىپ تۆۋەنگىچە پۈتۈن قىسمىنى بىر خىل جىددىي ھالەت قاپلىغانىدى. تۆەنجاڭدىن تارتىپ ئاددىي جەڭچىلەرگىچە ھەممە كىشى بىر خىل سۈرلۈك، جەسۇر قىياپەتە كۆرۈنەتتى. ئۇلار ۋەتەنىنىڭ ئەزىز تۇپرىقىنى تاجاۋۇزچىلارنىڭ پاسكىنا چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرى يېتىپ كەلگەنلىكىدىن ۋە شۇ مۇقەددەس جەڭگە ئۆزلىرىنىڭمۇ ئىشتىراك قىلىش شەرىپىگە ئىگە بولۇش ئالدىدا تۇرغانلىقىدىن پەخىرلىنەتتى.

كېچە، ئەتراپ گويا قازاننى دۇم كۆمتۇرۇپ قويغاندەك قاراڭغۇ ئىدى. تولۇق قورالللىنىپ، ئېچىل قىلىپ تېڭىلغان يۇك - تاقلىرىنى ئۆڭىسىگە ئارتىپ، لېيەلەر بويىچە سەپكە تۇرغان جەڭچىلەرنىڭ كۆزى سەپ ئالدىدا تۇرغان تۆەنجاڭنىڭ ئوتتۇرا بوي، تەمبەل گەۋدىسىگە تىكىلگەن، قولىقى ئۇنىڭ يالقۇنلۇق سۆزىگە بېرىلگەنىدى.

— يولداشلار، يۇقىرى رەھبەرلىك بىزنىڭ قىسمىمىزغا شەرەپلىك جەڭ ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى. بۇ جەڭ ھەم شەرەپلىك، ھەم قىيىن. ھەر بىر جەڭچىنىڭ ۋەتەنگە بولغان چىن مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىدىغان مىنۇت مانا ئاخىرى يېتىپ كەلدى. ۋەتەن ئوغلانلىرى، غەلىبە خەۋىرىمىزدىن ۋەتەن خەلقى شادلانىسۇن. غەزەپلىك مۇشتۇمىمىزدىن ئىبلىس تاجاۋۇزچىلار دىر - دىر تىترىسۇن...

تۆەنجاڭنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى كۆتۈرەڭگۇ ئاۋازى تۇن قاراڭغۇلىقىنى يېرىپ، يىراقلاردىن ئەكس سادا ھاسىل قىلدى. بۇ قىسمىنىڭ جەڭگە ئاتلىنىش ئالدىدىكى ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق قوزغىتىش يىغىنى ئىدى. قىسىملىرىمىز تۆت ئەتراپى ئېگىز تاغ بىلەن ئورالغان تاغ قاپتىلىدا يوشۇرۇنۇپ تۇراتتى. گويا ئۇلار ھازىرلا ئاتاكىغا ئۆتىدىغاندەك جەڭگىۋار ھالەتتە ئىدى.

دى، جىددىيلەشكەنىدى، شالاڭ ھاۋا تەسىرىدىن ئېغىر - ئېغىر تىنىشاتتى.

كېچە بەكمۇ قاراڭغۇ بولۇپ، ئېغىر قارا بۇلۇتلار كۆكنى قاپلاپ كەتكەنىدى، يۇلتۇزلار كۆرۈنمەيتتى. بەش قولىنى كۆزگە تىقسىمۇ كۆرگىلى بولمايدىغان زۇلمەت قاراڭغۇسى ئۆزىنىڭ قاپ-قارا ئېتەكلىرى بىلەن تۆەنجاڭدىن تارتىپ ھەر بىر جەڭچىنىڭ قەلبىدىكى تەسۋىرلىگۈسىز ئىنتىلىش ھېسسىياتلىرىنى توسۇۋالالمىغانىدى. ئۇلارنىڭ قەلبىدە يانغان مۇھەببەت يالقۇنى پارىلداپ چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىدە ۋە گۈپۈلدەپ سوقۇپ تۇرغان يۈرەكلىرىنىڭ تىۋىشىدىن مەلۇم بولۇپ تۇراتتى. ئۇلار نېمە ئۈچۈن ھاياجانلانمىسۇن، نېمە ئۈچۈن شادلانمىسۇن؟ چۈنكى ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت كۆرسىتىدىغان پۇرسەت يېتىپ كەلمەكتە ئىدى. يۈقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلەردىن تارتىپ جەڭچىلەرگىچە ۋەتەننى قوغداش جېڭىگە ئاتلانغان بىرىنچى كۈندىن تارتىپلا رەسمىي ئېلىشىشقا بۇيرۇق بېرىلگەنگىچە مۇشۇ كۈننى كۈتكەن ئەمەسمىدى؟ 3 - بەنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئىسمايىل تۆەنجاڭنىڭ يەتكۈزگەن جەڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلىغاندا، ئىسسىق قانلىرى شىددەتلىك دېگىز دولقۇنلىرىغا ئوخشاش مەۋج ئۇرۇپ، تومۇرلىرىدا قاتتىق چاپقالدى. بايىدىن بېرى تىنىمسىز سوققان يۈرىكى كۆكرەك قەپىزىنى يېرىۋەتكۈدەك ھالدا ئۇرۇشقا باشلىدى.

ئۇ ھەدەپ كۆكسىدە ئېسىلىق تۇرغان ئاپتوماتنى پۈتۈن كۈچى بىلەن سىقاتتى. قاراڭغۇ كېچە جەڭچىلەرنىڭ بۇ خەۋەردىن شادلانغان كەيپىياتىنى يوشۇرۇپ قالالمىدى. پۈتۈن قىسمىنىڭ مۇشۇ تاپتىكى ھېسسىياتى تۆەنجاڭغا بەش قولدەك ئايدىڭ بولۇپ، ئۇ بۇنى ئۆز تۈيغۇسى ئارقىلىق سېزىپ تۇراتتى. كېچىنى جىمجىتلىق باسقان، ھەممە كىشىنىڭ بىر جۇپ كۆزىگە مەركەزلەشكەن غەزەپ بىلەن مۇھەببەت يالقۇنى شەرقتىن كۆتۈرۈلگەن قۇياش نۇرىغا ئوخشاش يارقىن چاقنىماقتا ئىدى. تۆەنجاڭنىڭ سۆزى

ئاخىرلىشىشى بىلەن تەڭ:

— باشلىقلار خاتىرجەم بولسۇن، ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن جېنىمىز پىدا، تاجاۋۇزچىلارنى ئۇزۇل ـ كېسىل يوقىتىشقا، پارتىيە، خەلقنىڭ بىزدىن كۈتكەن ئۈمىدىنى ئاخىرقى نەپەسىمىز گىچە ئادا قىلىشقا قەسەمياد قىلىمىز ـ دېگەن، پۈتۈن سەپ بويىچە تەكشى ياڭىرغان جاراڭلىق قەسەمياد ئاۋازى گويا چاقماق چېقىپ، ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك سەپ ئۈستىدىن ئۈچۈپ ئۆتۈپ، ھەيۋەتلىك قارا قۇرۇمنى لەرزىگە كەلتۈردى.

— ئالغا!

يولغا ئاتلىنىش بۇيرۇقى بىلەن تەڭ باتۇر ئەزىمەتلەر جەڭ بايرىقى ئاستىدا يولغا چىقتى. قىسمىغا يول باشلاش ۋەزىپىسىنى 3 ـ بەن ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، بەنجاڭ ئىسمايىل ھېلىقى رازۇېدكا قىلغان لىنىيە بىلەن جەڭچىلەرنى باشلاپ قىسمىنىڭ ئالدىدا ماڭماقتا ئىدى. ئۇلار ئاندا ـ ساندا ئۈچرايدىغان تاقىر تۇزلەڭلىكتىكى ئېگىز دۆڭلۇكلەرنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، جەڭ مەيدانىغا يېتىپ كېلىپ، كۆرىستىلگەن ئورۇندىن پوزىتسىيە ئىگىلىمدى. ئېغىر پىلىموت لەينىنىڭ لەيەنجاڭى ئوبۇل 3 ـ بەنىنىڭ پوزىتسىيىسىگە كەلگەندە ئۇلارمۇ ئاللىقاچان ھەممە تەييارلىقلارنى پۈتكۈزۈپ بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغانىدى. بەنجاڭ ئىسمايىل بىر قولى بىلەن ئاپتوماتنى مەھكەم تۇتۇپ، ئېتىش ئاكوپى ئۈستىگە ئورنىتىلىپ، ئەجدىھاردەك ئاغزىنى ئالدىغا قىلىپ تۇرغان ئېغىر پىلىموتنىڭ قالقىنىغا تايانغىنىچە جەڭ مەيدانىغا ئۈزۈن كەتكەن تاقىر تۇزلەڭلىككە كۆز تىكمەكتە ئىدى.

ئەمدىلا يورۇپ كېلىۋاتقان تاڭنىڭ يورۇقىدا 3 ـ بەنىنىڭ پوزىتسىيىسى جايلاشقان دۆڭلۇكنىڭ تېگىدىنلا باشلانغان تۇزلەڭلىك بىر پارچە سىلىق شاھمات تاختىسىغا ئوخشاش كۆكۈچ تۇمان ئىچىدە ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ يېيىلىپ ياتاتتى. جەڭچىلەر بولسا بۇ شاھمات تاختىسىدىن ئۆزلىرىنىڭ ئاكوپلىرىنى ئىگىلىگەنىدى.

بەنجاڭ يەلكىسىگە ئېسىقلىق تۇرغان قاپ ئىچىدىن بىنوكىلىنى چىقىرىپ تېخىمۇ ئۇزۇنغا يېيىلىپ يانقان تۇزلەڭلىكىنىڭ ئۇ چەتىگە قارىدى. بۇ بىر پارچە يەرنىڭ چېتى ئۆزلىرى جايلاشقان دۆڭلۈكتىن سەللا ئېگىز بولۇپ، ئىككى يان تەرىپى سىيرىپ چۈشۈرۈلگەندەك قىيپاش يانتۇلۇق ئىدى. تاجاۋۇزچىلار ئەنە شۇ دۆڭلۈك ئۈستىگە ئۆزىنىڭ ئوت كۆچىنى مەركەزلەشتۈرگەن ئاساسىي پوتىيىنى قۇرۇپ، ئىككى تەرەپكە بولسا يانتۇلىقىنى ئۇزۇنغا كىسىپ ئۆتىدىغا ئۈستى ئوچۇق ئاكوپ كولاپ جايلىشىۋالغانىدى. باشتا ناھايىتىمۇ غۇۋا كۆرۈنگەن مەركىزىي ئىستىھكامى ۋە ئۇزۇن ئارغامچىغا ئوخشاش سوزۇلۇپ يانقان ئاكوپلار بارا - بارا ئاقىرىپ كېلىۋاتقان تاڭ يورىقىدا بىنوكىل ئەينىكىدىن ئۇنىڭ كۆزىگە خېلىلا ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

— يولداشلار، ھارماڭلار...

تۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى دۆڭلۇكنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، پوزىتسىيىدە ئاللىبۇرۇن ئىگىلەپ يانقان جەڭچىلەردىن ئەھۋال سورىدى.

— كېلىڭ كومىسسار قېنى يۇقىرىغا ئۆتۈڭ، — جەڭچىلەر دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئاكوپنىڭ ئىچىدە ئۇنى كۈتۈۋېلىشتى.

— بولىدى، تەكەللۇپ قىلماڭلار، بۇ سارىيىڭلارنىڭ يۇقىرى - تۆۋەننىڭ پەرقى يوقتەك تۇرىدۇ. مەن مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇۋېرەي، — سىياسىي كومىسسار ئالدى تەرەپنى ھوشيارلىق بىلەن كۆزىتىۋاتقان قادىرنىڭ يېنىغا تېز چۆكتى.

— قېنى، يولداش كومىسسار، قاتتىق - قۇرۇق دېمەستىن «مەزەگە» ئېغىز تېگىڭ. — ئەخمەت ئۇنىڭغا گېزىت قەغىزى بىلەن ساپسېرىق موخورکا ئۇزاتتى. سىياسىي كومىسسار ئالدىرىماستىن ئولتۇرۇپ، تاماكىنى ئوراپ تۇتاشتۇردى. راسا بىر شوراپ قويۇق ئىسىنى دۇگىلەك قىلىپ چىقاردى.

— پاھ، ئەجەپ پەيزى «تاماق» ئىكەنغۇ بۇ، — سىياسىي

كومىسسار موخوركىنى ئىككى - ئۇچ قېتىم قېنىپ - قېنىپ شورىۋالغاندىن كېيىن جەڭچىلەرگە كۆز قىرى بىلەن قاراپ قويۇپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — خېلى ئۇزۇندىن بېرى موخۇركىنى راسا خۇماردىن چىققۇدەك بىرەر قېتىم چېكىۋالسام بولاتتى دەپ يۈرەتتىم. مانا ئەمدى پەيت كەلگەن ئوخشايدۇ. قانمىغان خۇماربىم قانىدىغان بولدى - دە.

بۇ قوش مەنىلىك گەپنى ئاڭلىغان جەڭچىلەر پاراقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. بۇ كۈلكە شۇنچىلىك ساپ ۋە شۇنچىلىك تەبىئىي ئىدىكى، كۈلكە ئاۋازىنى ئاڭلىغان كىشىنىڭ مۇشۇ جەڭچىلەرنىڭ بىر دەمدىن كېيىن ھايات - مامات جېڭىگە كىرىدىغان كىشىلەر ئىكەنلىكىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

ئاقۇش تۇمان بارا - بارا تارقىلىپ، قۇياش ئۇپۇق سىزىقىدىن بالقىپ، ئېگىز تاغ ئۈستىنى قىزىل شەپەق نۇرى قىزارتقان مەزگىلدە 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىنى ئازاد قىلىش جېڭى باشلاندى. جىمجىت تۇرغان جىلغىلار پىلىموت، مىلتىق، ئاپتومات، ھەرخىل زەمبىرەكلەرنىڭ ئاۋازى بىلەن ئويغىنىپ جانلىق تۇسكە كىردى. ئەتراپنى ئوق - دورا ھىدى قاپلىدى.

دۇشمەن تايانچ بازىسىنى قاتتىق قورشاۋغا ئالغان قىسىم چۇشكىچە ئاران دېگەندە دۇشمەننىڭ بىرىنچى سەپ لىنىيىسىنى گۇمران قىلىپ، دۆڭلۇكنىڭ يېرىمىغا يامىشىپ چىقالىدى. دۇشمەنلەر ئەپلىك يەر شارائىتىدىن پايدىلىنىپ، مەركىزىي ئوت توچكىسىدا غالجىرلىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى. چۇش قېيىلغاندىن كېيىن تاجاۋۇزچىلار قورشاۋىمىزنى بۆسۈپ چىقىش ئۈچۈن بىزگە ھۇجۇم باشلىدى. بەش قېتىملىق ھۇجۇمى قايتۇرۇلغان، بىر مۇنچە ئۆلۈكلىرىنى جەڭ مەيدانىغا تاشلاپ ئۇۋۇسىغا ئاران قېچىپ كىرىۋالغان دۇشمەن تاغ زەمبىرىكى بىلەن بىزنىڭ قىسىمىمىزنىڭ پوزىتسىيىسىنى شىددەت بىلەن توپقا تۇتۇشقا باشلىدى. 3 - بەتنىڭ ئېغىر پىلىموت ئىستىھكامى دۇش-

مەننىڭ مەركەزلىك يوقىتىش نۇقتىسى بولۇپ قالغاندى، توپ ئوقلىرى خۇددى تاراسلاپ ياغقان مۆلدۈرەك كىچىككىنە ئاكوپ ئۈستىگە ياغماقتا ئىدى. چوڭقۇرلۇقى بىر يېرىم مېتىردىن ئاش-قان ئۈستى ئوچۇق پىلىموت ئىستىھكامى ئۈستىدە ئوت دېڭ-ىزى قاينىماقتا. ئىستىھكامنىڭ ئالدى - ئارقىسىغا چۈشكەن توپ ئوقى زەربىسىدىن ئاسمانغا ئۇچقان تاش - توپىلار ئىس - تۈتەك-لەر دەستىدىن كۆز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

دۈشمەننىڭ ئالدىنقى بەش قېتىملىق ھۇجۇمى قىسىملىرى-نىڭ كۈچلۈك قايتۇرما زەربىسىگە ئۇچراپ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، قىساس ئېلىش يۈزىسىدىن بولۇۋاتقان بۇ توپقا تۈتۈش پوزىتسىيىلىرىمىزگە خېلىلا تالاپەت يەتكۈزدى. توپقا تۈتۈش توخ-تاش بىلەنلا تاجاۋۇزچىلار يەنە ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئۇلارنىڭ ئېغىر - يېنىك قوراللىرى تەڭلا ئوت ئاچتى. دۈشمەن بۇ قېتىم بارلىق كۈچىنى توپلاپ ئېلىشىشقا تەييارلانغاندەك قىلاتتى.

توپقا تۈتۈش باشلانغاندا ئالدىنقى پوزىتسىيەدىن تاغنىڭ كەي-نىگە ئۆتۈپ دۈشمەن توپ ئوقىدىن پاناھلانغان بىزنىڭ چوڭ قىسىم يەنە ئالدىنقى پوزىتسىيىسىگە قايتىپ كىردى. پوزىتسىيە-نىڭ نۇرغۇن جايلىرىنى دۈشمەن توپ ئوقى بۇزىۋەتكەن ئىدى. سىنارەت چۈشۈپ قاپقارا ئىسلىشىپ كەتكەن ئازگاللار قەدەمدە ئۇچراپ تۇراتتى.

بەنجاڭ ئىسمايىل ئۆزىنىڭ ئېغىر پىلىموتىنى قىسمىنىڭ ئوڭ قانىتىغا - 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىنىڭ يان تەرىپىدىكى كىچىككىنە دۆڭگە ئورۇنلاشتۇردى بۇ يەر ئىنتايىن مۇھىم جاي بولۇپ، تايانچ بازىنىڭ مەركىزىي ئىستىھكامىدىن چىققان دۈش-مەن ئەسكەرلىرى مۇشۇ يەردىن ئۆتمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. تاجاۋۇزچىلار بۇ تەرەپتىن ئۆزلىرىگە تەييارلىغان ئەجەللىك «سوۋغا» دىن خەۋەرسىز ئىدى ۋە بۇ تەرەپنى خەتەرسىز، دەپ ھېسابلايتتى، 3 - بەننىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ئورۇنلىشىشى ئۇلار-

نىڭ ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيتتى.

شىددەت بىلەن ئېغىر قوراللار ئارقىلىق توپقا تۇتۇش پەسلەپ جەڭ مەيدانى ئۇستىدىن ئىس - تۈتەكلەر كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغاندا خۇددى ئۇۋىسى بۇزۇلغان ھەرىدەك پۈتۈن تۈزلەڭلىك ئۇستىنى قاپلاپ ھۇجۇمغا ئۆتىۋاتقان دۈشمەن توپى بۇ يەردىن ئىنتايىن ئوچۇق كۆرۈندى.

— دۈشمەن بىزنىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىمىزنى ئويلاپمۇ باققىنى يوق. شۇڭا تاغارنىڭ ئاغزىنى كەڭ ئېچىپ، دۈشمەننى ئالدى تەرەپكە ئۆتكۈزۈۋېتىپ، ئېتىشقا بۇيرۇق بېرىلگەندە تۆت تەرەپتىن قورشاپ ئىسكەنجىگە ئېلىپ، بىراقلا ئەدىۋىنى بېرىمىز.

ئىسمايىل ئالدى تەرەپتىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرۇپ بەندىكى جەڭچىلەرگە بۇيرۇق قىلدى. تاجاۋۇزچىلار قىسىملىرىمىزنىڭ پوزىتسىيىسىگە قانچە يېقىنلاشقانسېرى سەپ ھالىتى ئۆزگىرىپ، چېچىلىپ ۋە ئۆمىلەپ مېڭىشقا باشلىدى.

— پاھ، مۇنۇ ئۆلۈمتۇكلەرنى قارا. بايىتىن بېرى تاراقشتىقىنىغا قاراپ قانداقراق نېمىلەرگىن دېسەم، ئەسلىدە پاقىدىن تۇغۇلغان نەرسىلەر ئىكەنغۇ بۇلار! — دېدى ئەخمەت مەسخىرە ھالدا. ئۇنىڭ سۆزىدىن جەڭچىلەر پىخىلداپ كۈلۈپ كېتىشتى.

— تىنچ!

جەڭچىلەرنىڭ كۈلكىسىنى ئاڭلىغان بەنجاڭ ئىسمايىل يېنىغا بۇرۇلۇپ قولى بىلەن «كۈلمەڭلار» دېگەن ئىشارىتىنى قىلىپ قويۇپ ئالدى تەرەپنى كۆرسەتتى. كۆچىلىك بەنجاڭ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراپ جىم بولۇشتى. ئەسلىدە 3 - بەننىڭ پوزىتسىيىسى ئالدىدىن ھېلىراقتا ئۆتۈپ كەتكەن دۈشمەنلەر ئۇشتۇمتۇت ئالغا يۈرۈشنى توختىتىپ، كەينىدىن كېلىۋاتقانلارنى ساقلاپ ئۆز ئورۇنىدا تۇرۇپ قېلىشقانىدى. مۇشۇنداق قاتتىق سوغۇقتىمۇ يېلىڭلا كىيىنگەن دۈشمەن ئەسكەرلىرى ۋاقتىنى غەنىيمەت بىلىپ ئازراق بولسىمۇ ئىسسىنىۋېلىش ئۈچۈن تۇرغان ئورۇندىلا ھەدەپ

سەكرىشەتتى. ئەتراپنى تىنچ دەپ بىلسە كېرەك، ئانچە قورۇنماستىنلا بىر نېمىلەرنى دەپ كالدىرلىشاتتى. ئۇلارنىڭ چۈشۈنۈكسىز ئاۋازى 3 - بەنناڭ پوزىتسىيىسىگە ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بەنجاڭ ئىسمايىل دۇشمەن قوماندانلىق ئاكوپى ئالدىدىكى چوقچىيىپ تۇرغان ئىككى پارچە يوغان تاشنىڭ ئارىلىقىغا كۆز ئۈزمەي قاراپ دۇشمەننىڭ ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ تۇراتتى. بىر ھازادىن كېيىن ئارقىدىن كېلىۋاتقان چوڭ بىر توپ تاجاۋۇزچىلار ئالدىدا توختاپ تۇرغان قىسمىغا قوشۇلدى. كوماندىر سىياقىدىكى بىر ئېگىز شادىپاچاق تاپانچىسىنى دېۋىلەپ دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى ئالغا ھەيدەيتتى. دۇشمەن ئەسكەرلىرى چۆمۈلگە ئوخشاش يەرنى قاپلاپ تەرتىپسىز ئالغا سىلجىماقتا. 500 مېتىر... 300 مېتىر... 200 مېتىر دۇشمەن ھە دەپ يېقىنلاشماقتا. بىزنىڭ پوزىتسىيىلىرىمىزدە بىر خىل جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. 3 - بەن جەڭچىلىرى بۇنداق جىمجىتلىقنىڭ سەۋەبىنى بىلمەي كۆڭلى تىت - تىت ئىدى.

— نېمە ئۈچۈن مۇشۇ ۋاقىتقىچە قىسىملىرىمىز دۇشمەننىڭ جاجىسىنى بېرىشنى باشلىمايدىغاندۇ؟

قادىرنىڭ كۈسۈلداپ ئېيتقان سۆزى ئاياغلىشىشىغا قوماندانلىق ئورنىدىن جەڭگە ئاتلىنىشقا بۇيرۇق قىلىپ ئېتىلغان بەلگە ئوقى كۆككە كۆتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن قىسىملىرىمىزنىڭ تەرەپ - تەرەپتىن شىددەت بىلەن ئېتىلغان ئوق ئاۋازى ئالەمنى چاڭ كەلتۈرىۋەتتى.

«پاك» بەنجاڭ ئىسمايىل تەپكىنى بېسىش بىلەن تەڭ ئۆزىنى دالدىغا ئېلىشقا ئۇلگۈرەلمىگەن دۇشمەننىڭ ھېلىقى شادىپاچاق دۇشمەن كوماندىرى ئىككى قولىنى پۇلاڭلىتىپ ئالدى - كەينىگە بىر - ئىككى قەدەم شوخشۇپلا پۇلاڭلاپ يەرگە يېقىلدى. ئۇنىڭ قولىدىكى تاپانچىسى يىراق يەرگە ئۇچۇپ چۈشتى.

هەيۋەتلىك ئېغىر پىلىموت تىلغا كىرىپ سايراشقا باشلىدى. باشلىقى ئۆلگەندىلا قورقۇپ جېنى چىقىشقا باشلىغان تاجاۋۇزچىلار ئۇشتۇمتوت بېرىلگەن قاتتىق زەربىدىن ساراسىمغا چۈشۈپ پاتپاراق بولۇپ كېتىشتى. ئوق تېگىپ ئۆلگىنى ئۆلدى، تىرىك قالغانلىرى ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئۆزىنى ئېتىپ، خۇددى باراڭ-دىن ئۇزۇلۇپ چۈشكەن كاۋىدەك دۇمىلاشقا باشلىدى.

— ھەيھات، «موزاينىك يۇگۇرىشى سامانلىققىچە» ئاقۇ-تىڭنىك مۇشۇنداق بولارىنى ئويلاپ بېقىشمىغان بولغىيدىك، — دېدى ئەخمەت.

ئېغىر پىلىموتنىك شىددەت بىلەن ئېتىلىۋاتقان ئاۋازى ئە-چىدە ئەخمەتنىك سۆزىنى ھېچكىم ئاڭلىمىدى. ئۇنىڭسىزمۇ جەڭچىلەرنىك ئۆتكۈر كۆزلىرى دۇشمەننى قارغا ئېلىش بىلەن بەند، ئەس - يادى ئۇلارنى كۆپرەك ئۆلتۈرۈشتىلا ئىدى، باشقا نەرسىنى ئويلىمايتتى. ئاپتوماتلار توختىماي تاتاتلايتتى، ئېغىر پىلىموت ئۇزلۇكسىز سايرايتتى، ئوقلار ۋىزىلداپ ئۇچاتتى. جەڭچىلىرىمىز تاشلىغان گرانتلار بىرسىنىك كەينىدىن بىرسى پارتلاپ، ئىس - تۈتەك كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى، تاش پارچىلىرى، شېغىللار ھاۋاغا قاڭقىپ چىقىپ، يەنە شاراقلاپ چۈشەتتى. دۇش-مەن ئەسكەرلىرى بىرلەپ - ئىككىلەپ يەر چىشلەپ، جان تالاش-ماقتا، ئېچىنىشلىق ئىڭراپ ناله - زار قىلماقتا ئىدى. ھايات قالغانلىرىمۇ ئىككى تەرەپتىن بېرىلگەن زەربىدىن ئەس - ھوشى-نى يوقىتىپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ئۇدۇل كەلگەن يەرگە دوقۇرۇشۇپ يۇرەتتى. دۇشمەننى شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشتىن كېيىن ئۇرۇش ئەھۋالىدا ئۆزگىرىش بولدى. بىزنىك مۇداپىئەدە تۇرۇشمىز جىددىي ھالدا ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە ئۆزگەردى.

— ئالغا!

پوزىتسىيە ئۇستىدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈش سىگنالىنىك ھەيۋەت-لىك ئاۋازى ئۇچۇپ ئۆتتى. جەڭچىلىرىمىز تاجاۋۇزچىلارغا بول-

غان چەكسىز غەزەپ - نەپرىتىنى پولات نەيزىگە مەركەزلەشتۈرۈپ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، تىرىك قالغان قالدۇق دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى قوغلاپ يوقىتىشقا كىرىشتى.

— ئالغا!

بەنجاڭ ئىسمايىل ئېغىر پىلىموت ئېتىشتىن توختىغان پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، پوزىتسىيە قىرىغا چىقتى - دە، جەڭچىلەرنى ئەگەشتۈرۈپ ئاتاكىغا ئۆتتى. گىرەلەشمە جەڭ باشلىنىپ كەتتى. پۈتۈن مەيدان ئۇستىدە ئىشتىكلار-نىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلغان چاغدىكى «چاق - چۇق» قىلغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئىسمايىل ئۆزىگە توغرا كېلىپ قالغان قاپقارا ساقاللىق بىر دارازىنىڭ خامىرىغا ئاپتوماتىنىڭ پىركىلاتى بىلەن كېلىشتۈرۈپ بىرنى سالدى - دە، ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ يەرگە يىقىلغان دۈشمەن ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغىچە ئۇنىڭ نەق كۆكسىگە ئۇدۇللاپ ئاپتومات نەيزىسىنى سانجىدى. قادىر بەنجاڭغا ئەگىشىپ ئەمدىلا دۈشمەن توپىغا يېقىنلاشقىغا بويى ئىككى گەز كېلىدىغان، كۆزلىرىگە قان تولغان بىر دۈشمەن ئەسكىرى نەيزىسىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە توغرىلاپ ئېتىلىپ كەلدى. قادىر مەڭدەپ قالدى. ئارقىسىغا يېنىشقا ئورۇن يوق ئىدى. بەنجاڭ ئاللىقاچان دۈشمەن توپى ئىچىگە يېرىپ كىرىپ كەتكەن بولۇپ، ئەتراپىدا قىزغىن نەيزىۋازلىق قىزىپ كەتكەنىدى. ئاڭغىچە ھېلىقى تاجاۋۇزچى ئۇدۇل كەلگەن پېتى بار كۈچى بىلەن قادىرغا قارىتىپ نەيزىنى سانجىدى. قادىر كىرپىك قاققۇچىلىك ئارىلىقتىكى بۇ دەھشەتلىك دەقىقىدە ئۆزىنى ئوڭشاپ ئۆزىنى «شاپپىدە» يانغا ئالدى. پۈتۈن كۈچى بىلەن نەيزە ئۇرغان دۈشمەن ئەسكىرى ئۆزىنىڭ سالمىقى بىلەن بىر - ئىككى قەدەم يەرگىچە دەلدەڭشىپ بېرىپ مىلتىقىنىڭ نەيزىسى يەرگە قادىلىپ تۇرۇپ قالدى. قادىر چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ ئەمدىلا نەيزە ئۇراي دېيىشىگە ھېلىقى دۈشمەن ئەسكىرى ئارغە-

ماقتەك تولغىنىپ ئۆزىنى سالالا چەتكە تارتىپ، ئالدىغا كېلىپ قالغان قادىرنىڭ مىلتىقىنى «كاپ» قىلىپلا تۇتۇۋالدى. ئىككىسى بىر ھازاغىچە ئېلىشقاندىن كېيىن ئۆز بويىنىڭ يېرىمىغىمۇ تەڭ كەلمەيدىغان بۇ «كىچىك ئەسكەر» نىڭ خېلىلا جېنى بارلىقىنى كۆرگەن تاجاۋۇزچى قادىرنىڭ قورالىنى قويۇۋېتىپ ئۇنىڭ كانىيىنى ئىككى قوللاپ سىقىشقا باشلىدى. ئۇلار يەردە خېلى پومىداقلاشتى. ئىككىسىنىڭ يۈز كۆزى قارغا مىلىنىپ لاي بولۇپ كەتتى. دۇشمەن ئەسكىرى ئۇنىڭ كانىيىنى بارغانسېرى چىڭ سىقاتتى. ئۇ گويا قادىرنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ قويىدىغاندەكلا قىلاتتى. قادىرنىڭ بويۇن تومۇرلىرى چىڭقىلىپ، چېكىسى لوقۇلداپ ئاغرىشقا باشلىدى. كۆزى چانىقىدىن چاچراپ چىقىپ كېتىشكە ئازلا قالدى، تىنىق ئېلىشمۇ قىيىنلاشتى. قادىر ئەھۋالىنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى سېزىپ، ئۆزىنىڭ ئاخىرقى بار كۈچىنى يىغىدى ـ دە، ئىككى قولىنى ئىشقا سېلىپ ئۇستىگە مىنىۋالغان دۇشمەن ئەسكىرىنىڭ جان يېرىنى كۈچەپ تولغىدى.

— ئا ـ ئا ـ ئا

ئاغرىققا چىدىمىغان دۇشمەن ئەسكىرى قولىنى قادىرنىڭ كانىيىدىن بوشىتىشى بىلەن تەڭ قادىر بېشى بىلەن ئۇنىڭ خامىرىغا بىرنى ئۇستى. ئاندىن بىر تاقلاپلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ مىلتىقىنى يۇلۇۋېلىپ، يۈز ـ كۆزى قانغا بويىلىپ يەردە ئىڭراپ ياتقان ئۇ ئەبلەخنىڭ كۆكسىگە نەيزە ئۇردى. نەيزە بىلەن تەڭ بۇلاقتەك بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ چىققان قاندىن كۆڭلى ئېلىشىپ ھۆ قىلغۇسى كېلىپ كەتتى. تېنى شۇركۇنۇپ قاتتىق بىر سەسكەندى ـ دە، كەينىگىمۇ قارىماي دۇشمەن مىلتىقىنى كۆتۈرگىنىچە توپ ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ دۇشمەن بىلەن ئېلىشىشقا كىرىشىپ كەتتى.

قان بىلەن بويالغان نەيزىلەر كۈن نۇرىدا پارقىرايتتى. ئۇر ـ چاپ ساداسى دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئىڭراشلىرى، ناله ـ زار-

لىرى بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەنىدى. جەڭچىلىرىمىز بارغانسېرى قەيسەرلىشىپ، دۈشمەننى سۈر - توقاي قىلىپ يۈرەتتى. ئۇلار چىلىق - چىلىق تەرلەپ كەتكەنىدى، لېكىن سەزمەيتتى، ناھايىتى سەگەكلىك بىلەن دۈشمەنگە نەيزە ئۇراتتى، پومداقلىشاتتى. جەڭ مەيدانىدىن قار ئۇچقۇنلىرى كۆتۈرۈلەتتى. جەڭچىلىرىمىز-نىڭ شىددەتلىك ھۇجۇمى بىلەن ھالسىرىغان دۈشمەن ئەسكەرلىرى قارشىلىق قىلىشقا مادارى يەتمەي، جېنىنى قۇتۇلدۇرۇشقا ئالدىراپ، يەرگە تىزلىنىپ ئىككى قولىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ تەسلىم بولۇشقا باشلىدى. قارشىلىق قىلىشقا ئۇرۇنغانلىرى مۈشەك مانتىسى يەپ يەر چىشلىدى.

«ئالغا!» دېگەن قەيسەرلىككە، قەھرىمانلىققا ئۇندىگۈچى سادا بىلەن جەڭچىلىرىمىز دۈشمەننىڭ مەركىزىي ئوت توچكىسىغا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. تاجاۋۇزچىلارنىڭ مەركىزىي ئىستىھكامىدىكى دۈشمەن قارشىلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلالماي قۇيرۇقىنى خادا قىلىپ تىكىۋەتتى. ئەڭ ئالدىدا دۈشمەن تايانچ بازىسىغا بېسىپ كىرگەن 3 - بەن تۆەن قوماندانلىق شتابىغا دۈشمەن قېچىشتا بىللە ئېلىپ كىتىشكە ئۇلگۈرەلمەي تاشلاپ كەتكەن بىر چامادانىنى تاپشۇردى. چامادانىنىڭ ئاغزى يېرىم ئوچۇق بولۇپ، ئىچىدە نۇرغۇن ھۆججەتلەر، تېلېگراممىلار، ھەرخىل خەرىتىلەر تەرتىپسىز چېچىلىپ ياتاتتى. بۇ نەرسىلەرنىڭ بىر تەرىپىدە يېڭى سىرتىغا چىقىپ قالغان پولكوۋنىك دەرىجىلىك ھەربىي ئۇنۋان قادالغان يېڭى ھەربىي كىيىم كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

قوغلاپ زەربە بېرىش

يۇقىرىنىڭ قېچىپ كەتكەن قالدۇق دۈشمەننى قوغلاپ ئوزۇل - كېسىل يوقىتىش توغرىسىدىكى بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇپ

ئالغاندىن كېيىن، تۇەن قوماندانلىق شتابىنىڭ قارارى بويىچە تۇەنجاڭ بىر بۆلۈم كۇچنى ئېلىپ يولغا چىقتى. 3 - بەن قوغلاپ زەربە بەرگۈچى قىسىملارنىڭ ئوت كۇچى بەنى قىلىنىپ قېرىنداش لىيەندۇيلەردىن يۆتكەپ كېلىنگەن بىر نەچچە يېنىك پىلىموت بىلەن كۇچەيتىلىپ، تۇەنجاڭنىڭ بۇاستە قوماندانلىقىدا يولغا چىققانىدى.

تۇەن سىياسىي كومىسسارى تېخى ئەمدىلا ئايىغلاشقان جەڭنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى يۇقىرىغا مەلۇم قىلىش، قازا قىلغان ۋە يارىدار بولغان جەڭچىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، جەڭ مەيدانىنى تازىلاش ئۇچۇن يەنە بىر بۆلۈم كۇچ بىلەن 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىدا قېلىپ قالدى.

بىر كۇنلۇك قانلىق جەڭ ئايىغلىشىش ئالدىدا تاجاۋۇزچىلارنىڭ باشلىقلىرى بىر بۆلۈم قالدۇق كۇچلەرنى ئېلىپ، دۇشمەنىڭ نامەلۇم ئېگىزلىكىگە قېچىپ كەتكەنىدى. تۇەنجاڭ باشچىلىقىدىكى قوغلاپ زەربە بەرگۈچى قىسىم يولغا چىققاندا، كۇن غەربىي تاغ چوققىسى ئۇستىدە ئوتلۇق شارغا ئوخشاش پارىلداپ، ئەڭ ئاخىرقى نۇرىنى سەپمەكتە؛ جىرانىڭ ئىچى خىرە يورۇق بولۇپ، قىسىملارنىڭ تېز - تېز ماڭغان ئايىغ تۇشىدىن جانلانماقتا ئىدى. جەڭچىلىرىمىز تېز سۇرئەتتە نامەلۇم ئېگىزلىككە قاچقان دۇشمەننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ، كېتىۋاتاتتى. ئارىلاپ، دۇشمەننىڭ ھېرىپ، تېزرەك ماڭالماي ئارقىدا قېلىپ قالغان ئەسكەرلىرى ئۇچرايتتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قول كۆتۇرۇپ تەسلىم بولاتتى، بەزىلىرى قارشىلىق قىلىپ ئوق چىقىراتتى، قىسمىمىز ئۇلارنىڭ ئەدىپىنى بەرگەندىن كېيىن يەنە ئالغا قاراپ كېتىۋاتاتتى؛ يول بويى دۇشمەن تاشلىۋەتكەن قورال، ئوق دورا يەشكىلىرى، ئوقدان ۋە باشقا ھەربىي ماددىي نەرسىلەر ئۇچرايتتى.

كەچ كىرىپ ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق باستى، كۆكتە يۇلتۇزلار پارقىراپ كۆرۇنۇشكە باشلىدى. سوغۇق يەنە كۇچەيدى، ئۇ جەڭ-

چىلەرنىڭ بۇرۇنلىرىنىڭ ئۇچىنى ئاچچىق چېقىپ - نەشتەر سالـ
جىپ تۇراتتى، لېكىن جەڭچىلىرىمىز سوغۇققا پىسەنت قىلماي
گويا بىر ئادەمنىڭ مېڭىشىغا ئوخشاش ئىنتايىن تەرتىپلىك ھالدا
ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە. تۇەنجاڭ ياش جەڭچىلەردەك جەڭچىلەر
بىلەن بىللە دۇشمەن ئارقىسىدىن ئىزمۇئىز قوغلاپ ماڭماقتا
ئىدى. ئۇلۇغ خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسـ
مى بولغان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، نۇرغۇن قانلىق
جەڭلەرنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن بۇ پېشقەدەم جەڭچى ئۆز
جەڭچىلىرىنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى.
— دوكلات! — ھاسىراپ تۇرغان رازۋېدچىك تۇەنجاڭغا
ھۆرمەت بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ ھازىرلا ئالدى تە-
رەپنى چارلاپ كۆرگەن ئەھۋالىنى دوكلات قىلىشقا باشلىدى، —
مۇشۇ يەردىن بەش كىلومېتىر يىراقتىكى ئانچە چوڭ بولمىغان
ئېگىزلىكتە دۇشمەننىڭ تايانچ پونكىتى بارلىقى سېزىلدى. تايانچ
پونكىتىنىڭ مۇداپىئەسى كۈچلۈك بولۇپ، ئېگىزلىكنىڭ ھەممە
يېرى مىنالاشتۇرۇلغانكەن، ئېچكىرىلەپ كىرىشكە بولمىدى. . .
رازۋېدچىك دوكلاتنى تۈگىتىپ بولۇپ، چوڭقۇر نەپەس ئالـ
دى - دە، بېشىدىن قۇلاقچىسىنى ئېلىپ يېڭى بىلەن تەرنى
سۈرتۈپ قويدى. تۇەنجاڭ:
— يىگىت، قۇلاقچىڭنى كىيىۋېلىڭ، سوغۇق تېگىپ قالـ
مىسۇن يەنە — دېدى كۆيۈنگەن ھالدا ۋە ئۆزىنىڭ ئۈستىدىكى
جۇۋىنى يېشىپ رازۋېدچىكقا كىيگۈزۈپ قويدى.
تۇن نىسپىدىن كېيىن ھاۋا ئۆزگىرىپ، ئەتراپ قاراڭغۇچـ
لىق ئىچىدە قالغانىدى. ھېلىلا پىلىلداپ - يېنىپ تۇرغان يۇلـ
تۇزلاردىن بىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى. سوغۇق تېخىمۇ كۈچەيگەنىدى.
تۇەنجاڭ قولىدىكى خەرىتىگە قول چىرىغىنىڭ يورۇقىدا نەزەر
سېلىۋاتقان سەنمۇجاڭنى چاقىردى ۋە:
— يولداش سەنمۇجاڭ، ماڭا مۇنداق بىر ئوي كېلىۋاتىدۇ.

— دېدى تۇەنجاڭ سەنمۇجاڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ - رازۇېدچىكلار-نىڭ ئىگىلىگەن ئەھۋالىغا قارىغاندا، نامەلۇم ئېگىزلىكتىكى دۇش-مەن مۇداپىئەسى كۈچلۈك، ھەممە يەر مىنالاشتۇرۇلغان. شۇڭا بىر قىسىم كۈچ بىلەن تېز مىنا تازىلاپ، چوڭ قىسمىنى ئىككى ياندىن دۇشمەنگە يېقىنلاشتۇرۇپ، كېچە قاراڭغۇلىقىدىن پايدىلا-نىپ، كۈچلۈك ئوت كۈچى بىلەن دۇشمەننى ساراسىمگە سېلىپ، ئىككى ياندىكى كۈچلىرىمىز بىلەن مۇناسىز سوقما يول ئارقىلىق دۇشمەننىڭ جان تومۇرىنى بوغۇپ تاشلاپ، بىرلا ھۇجۇم بىلەن بۇ چوققىنى ئېلىشنى ئىشقا ئاشۇرساقمىكىن دەيمەن، سىزچە قانداق؟

— بولىدۇ، بولىدۇ. مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان، سىزنىڭ بۇيرىقىڭىز بويىچە بولغاندا بۇ جەڭنى غەلىبىلىك ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ. — دېدى سەنمۇجاڭ.

كېچە قاراڭغۇلۇقى تاجاۋۇزچىلار ئۇچۇن ئېيتىپ تۇگەتكۇ-سىز دەھشەت بولۇپ تۇيۇلاتتى. كۇندۇزى ئېگىزلىك ئۇستىدە ھەربىكەت قىلىۋاتقان دۇشمەن ئەسكەرلىرى قاراڭغۇ چۇشۇشى بە-لەنلا پوتەيلىرىگە كىرىپ كېتىشەتتى. 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىدىكى ئۇرۇشتىن كېيىن، ئۇلار كېچىسى جەڭ قىلىشتىن ئۇلگۇدەك قورقىدىغان، تېخىمۇ يۇرەكسىزلىدى بولۇپ كېتىشكەنە-دى. ئۇلار قورقۇنچلىرىنى بېسىش ئۇچۇن ئۇزلىرىگە بىردىنبىر مەدەت بېرىدىغان يورۇنتۇچ سىنارەتلەرنى ئايماي ئېتىپ تۇراتە-تى. خۇددى بايرامدىكى ئېتىلغان سالیۇتقا ئوخشاش كەينى - كەينىدىن ئېتىلغان سىنارەتلەر كېچە قاراڭغۇلۇقىنى يېرىپ ئۇ-تۇپ نامەلۇم ئېگىزلىك ئۇستىنى كۇندۇزدەك يورۇتۇپ تۇراتتى. تۇنجاڭ يېڭىلا كولانغان ئۇستى ئوچۇق ئوق ئېتىش ئاكوپىدىن بۇ مەنزىرىگە كۇز سالغاچ، قىسمىنىڭ جەڭ تەييارلىقى ئەھۋالە-دىن دوكلات بېرىۋاتقان سەنمۇجاڭنىڭ سۇزىنى ئاڭلاۋاتاتتى.

— ناھايىتى ياخشى. دۇشمەننىڭ ھازىرقى بىخۇد تۇرغان

پەيتىدىن پايدىلىنىپ بىر يولىلا تارمار قىلىش كېرەك. چۈنكى، ئۇلارنىڭ يېنىدا مۇنداق تېز پەيدا بولۇشىمىز دۇشمەننى ئالاقزادە قىلىۋېتىدۇ. تاڭ ئاتقىچە قوغلاپ زەربە بېرىش جېڭىنى ئاياغلاش-تۇرۇش كېرەك. — دەپ بۇيرۇق بەردى تۇەنجاڭ سەنمۇجاڭنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن.

مىنا تازىلاشقا كەتكەنلەرنىڭ مىنانى تازىلاپ بولغانلىق خەۋە-رى يېتىپ كېلىشى بىلەن «پاك - پاك - پاك» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ خوددى نۇرلۇق يولتۇزغا ئوخشاش چاقنىغان ئوچ پاي يېشىل بەلگە ئوقى ئاسمانغا كۆتۇرۇلدى. چەكسىز ئوچۇق دېڭىز ئۇستىدە يەككە - يېگانە لەيلەپ يۇرگەن ئەسكى كېمىگە ئوخشاپ قالغان بۇ نامەلۇم ئېگىزلىكنىڭ ئوچ تەرىپىدىن مۇستەھكەم قور-شاۋغا ئېلىنغانىدى. بۇيرۇق بېرىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان جەڭچى-لىرىمىز بەلگە ئوقى بىلەن تەڭ شاۋقۇنلۇق دېڭىز ئۆركىشىگە ئوخشاش شىددەت بىلەن ئېتىلىپ ھۇجۇمغا ئۆتتى.

— ئېتىڭلار!

بەنجاڭ ئىسمايىل دەرھال پىلىموتچىلارغا بۇيرۇق بەرگەندىن كېيىن، ئۆزى ئاپتوماتتىن بىرىنچى بولۇپ قاتىرىغا بىر نەچچە قەپەس ئوق ئۇزدى. ئوتلۇق ئاغزىنى دۇشمەن پوتىنىگە قارىتىپ تاقەتسىزلىنىپ تۇرغان ئېغىر پىلىموت ئوت ئەجدىھاسىغا ئوخ-شاش توم ئاۋازى بىلەن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئوتلۇق ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ، دۇشمەن پوتىنىگە ئەجەل ئۇچقۇنلىرىنى شىددەت بە-لەن چېچىشقا باشلىدى. ئېغىر پىلىموتنىڭ ئاۋازىغا تەڭكەش قىلىپ ئىككى ياندىكى يېنىك پىلىموتلارمۇ سايراشقا باشلىدى. پىلىموت مىلتىقلارنىڭ ئاۋازلىرى گويا قۇلاقنى پاك قىلغۇدەك دەرىجىدە ياڭراق ئىدى. ئوقلار ۋىژىلداپ ئۇچاتتى، ئوت سىزىقى ھاسىل قىلىپ، كۆزلەنگەن توچكىغچە ئېقىپ تۇراتتى.

ئۇشتۇمتوت بېرىلگەن بۇ زەربىدىن نامەلۇم ئېگىزلىكنى ساقلاپ يانقان تاجاۋۇزچىلار ۋە تېخى ھېلىلا قېچىپ كەلگەن

قاچقۇنلار قاتتىق ساراسىمغا چۈشتى. ئۇلار چالا ئۇيقۇچىلىقتا ئەس - ھوشىنى يوقىتىشىپ، ئۆزلىرىنى ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئۇرۇشقا باشلىدى. بىر - بىرىنى دەسسىشىپ قىيا - چىيا قىلىشىپ، زادى نېمە ئەھۋال بولغانلىقىنى بىلەلمەي گاڭگىرىشىپ كەتكەنىدى.

دۈشمەننىڭ قوماندانلىق ئاكوپىدىكى باشلىقلىرىنىڭ ھالى تېخىمۇ بەتتەر ئىدى. بولۇپمۇ 52 - نومۇرلۇق تايانچ بازىدىن ئاران دېگەندە جېنىنى قۇتۇلدۇرۇپ بۇ يەرگە قېچىپ كەلگەن دۈشمەن ئوفىتسېرلىرى شۇ تاپتا خۇددى پالەچ ئادەمدەك ياتقان ئورۇنلىرىدا قىمىرلىيالماي قېلىشقانىدى.

— ئالغا!

ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە چىلىنغان سىگنالنىڭ جىددىي، ياڭراق ئاۋازى ئوق بورانلىرىنىڭ ھەيۋەتلىك ئاۋازىنى بېسىپ ياڭرىدى. «ئالغا» ساداسى ئېگىزلىك ئۈستىدىكى دۈشمەننىڭ يۈرىكىگە خەنجەر بولۇپ ئۇرۇلدى. دۈشمەن ھودۇقۇشقا باشلىدى. تاجاۋۇزچىلارنىڭ بىر قانچە باشلىقلىرى قوللىرىدا تېرە سومكىلىرىنى كۆتۈرۈپ، يېرىم يالىڭاچ ھالدا يەر ئاستى ئاكوپلىرىدىن غىپپىدە چىقىشىپ، ئۇزۇن كەتكەن تار ئاكوپلىق خەندەكنى بويلاپ كەينىگە قېچىشقا باشلىدى. باشلىقلىرىنىڭ قاچقانلىقىنى كۆرگەن بىر نەچچە ئەسكەرمۇ قوللىرىدىكى مىلتىق - پىلتىقىنى تاشلاپ قاچتى. باشتا ئىككى ئۈچتىن، كېيىن بولسا ئون - ئونبەشتىن بولۇپ قېچىشقا باشلىغان دۈشمەن توپى سوقما يولىنىڭ تۆۋىنىگە جايلاشقان كىچىك ئېقىن سۇ بويىدا مۆكۈپ تۇرغان جەڭچىلىرىمىزنىڭ قۇرغان توربغا چۈشۈپ، بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىپ قايناقتا قېچىشنى بىلمەي ھودۇقۇپ قېلىشتى. جەڭچىلىرىمىز تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ، ئاپتوماتلىرىدىن يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. نەتىجىدە دۈشمەن شۇنچىلىك ئالاقزادە بولۇپ كەتتىكى، مىلتىق، تاپانچىلىرىنى ئىشلىتىشمۇ يادىغا كەلمى

مىدى. شۇ ئاردا جەڭچىلىرىمىزنىڭ ئالدىدا قېچىپ كېلىۋاتقان ئىككى تاجاۋۇزچى ئوق يېپ يىقىلدى. جەڭچىلەرنىڭ ئاياغ ئاستىدا سۇنايلىنىپ ياتقان جەسەتلەر بارغانسېرى كۆپىيىشكە باشلىدى.

بۇگۈن بۇ جەڭ مەيدانىنىڭ ئاسمىنىنى ئىككى تەرەپتىن ئېتىلغان چوڭ - كىچىك زەمبىرەك ئوقلىرى، مىنا ۋە پارتلاتقۇچ بومبىلارنىڭ پارتلىشى بىلەن چاڭ - توزانلار، ئىس - تۈتەكلەر قاپلىغانىدى. يەر يۈزىدە دۈشمەننىڭ ئۆلۈكلىرى تاغدەك دۆۋىلىنىپ كەتتى. نۇرغۇن جەسەتلەرنىڭ كۆزلىرى ئوچۇق بولۇپ، كۆزنىڭ ئېقى پارقىرap تۇراتتى. بەزىلىرى ئاغزىنى ماكىشتىپ پۈت - قوللىرى تېپىچەكلەپ جان تالاشماقتا ئىدى. بۇ يەردىكى غەلىتە ئەھۋال شۇكى، قالايمىقان چېچىلىپ يانقان قوراللار ھېلىقى يانقان دۈشمەن ئۆلۈكلىرىدىنمۇ كۆپ ئىدى. چۈنكى، بۇ قوراللارنىڭ بەزىلىرى ئەنە ئاشۇ يانقان ئۆلۈكلەرنىڭ بولسا، بەزىلىرى جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈمىدىدە قېچىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ تاشلاپ كەتكەن قوراللىرى ئىدى. يەنە نۇرغۇن دۈشمەن ئەسكىرى ئىككى قولىدا قورالنى توغرىسىغا ئېگىز كۆتۈرۈپ تەسلىم بولماقتا ئىدى.

يەنە بىر قىسىم دۈشمەن ئەسكەرلىرى قارشىلىق قىلغاچقا ئوق تەرەپتە قۇچاقلاشما جەڭ ئەۋجىگە چىققانىدى. زۇلمەت قاراڭغۇلۇقى ئىلكىگە ئالغان ئېگىزلىك ئۈستىدە ئىشتىكىلەرنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلغان ئاۋازى، كىشىلەرنىڭ قاتتىق خىرقىراشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. سول تەرەپتىكى دۈشمەن ئىستىھكاملىرىدىن ئوت ئېچىپ 3 - بەندىكىلەرنى يەرگە يانقۇزۇپ قويدى. ئىسمايىل مەمەت ئۆشنىسىدە ئېسىقلىق تۇرغان گرانىتنى قولىغا ئالدى - دە، 3 - بەننى ئوقتا تۇتۇۋاتقان دۈشمەن ئىستىھكامىغا قارىتىپ تاشلىدى. «گۈمباڭ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ دۈشمەن پىلىموتچىسى گرانىت پارچىلىرى بىلەنلا ئاسمانغا ئۇچتى. قاپقارا

ئىس - تۇتەك ئىچىدىن بىر قانچە ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئۇلار قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرگەن پېتى ئۆڭكۇردىن چىقىپ كېلىۋاتاتتى. غال - غال تىترەپ تۇرغان يەتتە نەپەر تاجاۋۇزچى ئازگالدىن يۇقىرىغا چىققاندىن كېيىن يەرگە تىزلىنىپ، ئۆزىنىڭ جانلىرىنى تىلىگەندەك تىنماي كالدىرلاشقا باشلىدى. بۇ يەردە ئون نەچچە دۇشمەن ئەسىرى ئەسىرگە چۈشتى.

قارا قۇرۇمدىكى يۇلتۇز

يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆكۈچ قارامتۇل تاغ تىزمىسى ئۇزاق - ئۇزاقلارغا سوزۇلغانىدى. كۈل رەڭ بۇلۇتلار خۇددى ئاسمانغا ئۆچۈشقا ئىنتىلىۋاتقان قاناتلىق ئەجدىھادەك، چوققىلاردا تۇرۇم - تۇرۇم بولۇپ ياتاتتى. بىر - بىرىگە مىنگىشىپ كەتكەن ھەرىسمان چوققىلار تۇۋىدىن دېگۈدەكلا ئېلىنغان جەڭ ھازىرلىق تاش يولىدا قاناتلىق تۇلپارغا ئوخشاش يۈز نەچچە ماش رەڭ ھەربىي ئاپتوموبىل غۇيۇلداپ ئۇچۇپ بارماقتا ئىدى. يۇقىرىلىغانسېرى تارلىشىپ، بىر ئاپتوموبىل ئاران ماڭغۇدەك بولۇپ قالغان ئەگرى - بۈگرى تاغ يولىدا توپا - چاڭ پۈرقىراپ تۇراتتى. بۇ يولنىڭ بىر تەرىپى ئاسمانغا تاقاشقۇدەك ئېگىز تاغ، بىر تەرىپى تۇۋى كۆرۈنمەيدىغان ھاڭ - چوڭقۇر جىرا ئىدى. بەزىدە ئاپتوموبىل داۋانغا چىققاندا، قارامتۇل بۇلۇتلار ئاستىڭىزدا قالاتتى. بۇنداق چاغدا ئۆزىڭىزنى بۇلۇتلار ئۈستىدە ئۇزۇپ يۈرگەندەك، گويا بىر خىيالىي مۇھىتتا ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلاتتىڭىز.

بۇ ئېگىز - پەس قارا قۇرۇم چېگرا مۇداپىئە تاشيولى يېڭىلا پۈتۈپ، قاتناش باشلانغانىدى. شۇڭا نۇرغۇن خەتەرلىك ئۆتكەللەر ئۇچرايتتى. مانا شۇنداق قىيىن شارائىت خەتەرلىك يول بولسىمۇ شوپۇرلار بۇ يولدا كۆپ قاتنىغىنى ئۈچۈنمىكىن ئاپتوموبىللارنى

راۋان ھەيدەيتتى. جەڭچىلىرىمىز بولسا جاپا - مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ، تاجاۋۇزچىلارنى قوغلاپ چىقىرىپ ۋەتەنىمىزنىڭ بىر غېرىچ زېمىنىنىمۇ ئايىغ - ئاستى قىلغۇزماسلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلاتتى.

قارا قۇرۇمنىڭ بۇ ئەگرى - بۈگرى تاغ يولىدا كېتىۋاتقان ماش رەڭ ھەربىي ئاپتوموبىللارنىڭ خېلىلا ئالدىدا كېتىۋاتقان بىرىنچى ئاپتوموبىلنىڭ كابىنكىسى ئۈستىگە قاپقارا ئېغىر ئالدىغا قىلىنىپ، ئېغىر پىلىموت ئورنىتىلغانىدى. ئۇنىڭ ھەيۋەتلىك بەستى تاجاۋۇزچىلار ئۈستىگە ئەجەل ئوقىنى ياغدۇرۇشقا تەييار بولۇپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. ماشىنا كوزۇپىدا ئىككى قاتار بولۇپ 3 - بەن جەڭچىلىرى جۈۋىلارغا ئورالغان ھالدا قورالىلارنى چىڭ تۇتۇشۇپ ئولتۇرۇشاتتى.

نامسىز ئېگىزلىكتىكى ئوپېراتسىيە جېڭىدىن كېيىن، تۇەن قارمىقىدىكى بارلىق ئەسكەرلەر يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن دۇشمەن ئىگىلىۋالغان ئەڭ ئاخىرقى تايانچ بازا بولغان 26 - نومۇرلۇق بازىنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن يولغا چىققانىدى. بۇ قېتىمقى يۇرۇشتە 3 - بەن يەنىلا تۇەنىڭ ئاۋانگارت بەنى قىلىپ بەلگىلەنگەنىدى. بۇنىڭدىن 3 - بەن جەڭچىلىرى بەكمۇ ئىپتىخارلىق ھېس قىلىشتى، بولۇپمۇ بەنجاڭ ئىسمايىل ئالاھىدە خۇشال بولدى. ئۇ شۇ تاپتا تىزىغا خاتىرە دەپتىرىنى قويۇپ، ماشىنىنىڭ چايقىلىشىغا قارىماي كۈندىلىك خاتىرىسىنى يېزىۋاتاتتى. ئۇ ھەربىي سەپكە قاتناشقان ئىككى يىلدىن بۇيان قانچىلىغان خاتىرىلەرنى توشقۇزۇپ بولغاندۇ - ھە. ئۇ چېگرىغا كەلگەندىن كېيىن خاتىرە يېزىشنى بىر كۈنمۇ توختاتمىدى.

خاتىرە دەپتەرنىڭ يەنە بىر ۋاراقى ئۆتكەن بىر كۈنلۈك ھاياتنىڭ ئەڭ مەنىلىك خاتىرىسى بىلەن تولدى. قىزىل سىزىقچىلار سىزىلغان ئاپئاق بەت ئۇنىڭ ئالدىدا تۇراتتى. قىسقىغىنا بىر نەچچە ھەپتىلىك جەڭ ھاياتى ئۇنى ئۆزگىچە خاتىرىگە ئىگە

قىلغانىدى. ئۇنىڭ ھازىرقى ھەر بىر ھەرىكىتى، سۆزى ناھايىتى سالماقلىق بولۇپ، كۆزلىرىدە پېشقەدەم جەڭچىلەرنىڭكىدەك جەسۇرلۇق، ئۈمىدۋارلىق نۇرلىرى چاقنايتتى. ئۇ قەلبىنى تۇتقۇنىچە خىيالغا چۆمدى. ۋاقىت نېمىدېگەن تېز ئۆتكەن ـ ھەھەش ـ پەش دېگۈچە مانا بۈگۈن 12 ـ ئايغا 26 بولۇپ قالدى. ئۆتكەن يىلى مۇشۇ كۈنلەردە غەم دېگەننى بىلمەي يېڭى يىلغا تەييارلىق قىلىۋاتقانىدۇق. ئەمدى بۇ يەردە ـ ئادەمزات ئايىغى تەگمىگەن تاغلار ئارىسىدا جەڭ قىلىۋاتىمىز. مۇشۇ بىر نەچچە ھەپتە ئىچىدە بىر ئۆمۈرگە تەڭ ئىشلارنى ئۆز بېشىمىزدىن كۆچۈردۇق. ئۆلۈم قاش بىلەن كۆز ئارىلىقىدا جېنىمىزنى قەستلەپ مارىلاپ يۈرۈيدۇ. ئەجەبا، بىزدە بۇنى ئويلاشقىمۇ ۋاقىت يوق، دائىم ئۆزىمىزنى بەختلىك ھېس قىلىمىز. بۇ نېمە ئۇچۇن؟ ئادەمگە ھايات بىرلا كېلىدۇ؟ ئۇغۇ شۇنداق، بىراق بىز ئۆز ۋەتىنىمىز ئۈچۈن جەڭ قىلىۋاتىمىز. خەلقىمىزنىڭ بەختىيار ھاياتىغا كېپىللىك قىلىش ئۈچۈن جەڭ قىلىۋاتىمىز. شۇڭلاشقىمۇ بىز ئۆزىمىزنى بەختلىك ھېس قىلىۋاتساق كېرەك...

مانا ئەمدى ئىسمايىل كۆكسىگە ئېسىلغان تۇرغان ئاپتوماتنى چىڭ تۇتۇپ ئالدى تەرىپىدىن سوقۇۋاتقان ئاچچىق تاغ شامىلىنىڭ نەشتەردەك سوغۇقىغا يۈزلىنىپ ئولتۇراتتى قويۇق قارا قاشلىرى ئاستىدىكى ئوتلۇق كۆزلىرى يىراقلارغا تىكىلگەن، ئىككى مەڭىزى سوغۇقتىن شەلپەردەك قىزارغان بولۇپ، ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى قىياپىتى ئاپئاق قارلىق چوققىدا پارلاپ تۇرغان قار لەيلىسىنىڭ چىداملىق بەرگىنى ئەسلىتەتتى. ئاپتوموبىل تېز سۈرئەتتە ئالغا ماڭماقتا. بۇلار يولغا چىقىش ئالدىدا تۇەنجاڭ 3 ـ بەن قىسمىنىڭ ئالدىدا مېڭىپ، چوڭ قىسمىنىڭ ئورۇنلىشىدىغان فرونتنى چارلاش ۋە جەڭ مەيدانىنى تاللاشقا يىپ ئۈچى بىلەن تەمىنلەشنى بۇيرىغانىدى. شۇڭا ئۇلار قىسمىدىن ئايرىلىپ ئالدىدا ماڭغان ئىدى.

چوڭقۇر تاغ جىلغىسى ئۇستىدە ياندىپ ئېلىنغان تاش يولدىن چىقىپ، بىر تەرىپى تۇپتۇز كەتكەن دالا، بىر تەرىپى قىيپاش يانتۇلۇقتىن ئىبارەت تاش يولغا چىققان بۇ ئاپتوموبىل كەينىدىن توپا توزۇتۇپ ئۇچماقتا ئىدى. بۆشۈكتەك رېتىم بىلەن تەۋرىنىۋاتقان ئاپتوموبىلدا ئولتۇرغان جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاقباش تاغلارغا كۆزىنى تىكىپ، نېمىنىدۇر خىيال قىلىپ ئولتۇرۇشاتتى، بەزىلىرى يېنىدىكىلەر بىلەن قىزىق پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشكەنىدى.

ئىسمايىل كۆزىنى يىراقتىكى كۆكۈچ - قارامتۇل چوققىغا تىكتى. ئۇ ئۆز بەنىنىڭ ۋەزىپىسىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتى. «تۇمەن قوماندانلىق شتابى قىسمىنىڭ يۇرىكى، بىز مۇشۇ قىسىمغا يول باشلاپ مېڭىۋاتىمىز. يول ئۇستىدە تاسادىپىي ئەھۋاللارنىڭ يۈز بېرىشىدىن كىممۇ كاپالەتلىك قىلالايدۇ؟ ئەگەر شۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەندە مەن قانداق قىلىشىم كېرەك؟ بىر قانچە قېتىملىق جەڭلەردە يۇقىرىدا تۇمەنجاڭدىن تارتىپ، تۆۋەندە لېيەن باشلىقلىرى ھەممە ئىشقا ئۆزلىرى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىپ تۇراتتى ئەمدىچۇ؟ ئۇلار يوق. ماشىنىدىكى 12 جەڭچىنىڭ قىممەتلىك ھاياتى ماڭا باغلىنىشلىق بولۇپلا قالماستىن بەلكى ئارقامدىن كېلىۋاتقان چوڭ قىسمىنىڭ تەقدىرىمۇ ماڭا باغلىق.» ئۇ شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقاندا، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا جېدالۋىيۇننىڭ سىيماسى كەلدى.

— يولداش ئىسمايىل مەمەت، — دېگەنىدى جېدالۋىيۇن ئۇنى ئۆز چېدىرىغا چاقىرتىپ كىرگەندىن كېيىن. — سىزنىڭ ئارمىيىگە كىرگەندىن كېيىنكى ئىپادىڭىز، جەڭدە كۆرسەتكەن باتۇرلۇقلىرىڭىزغا بىزنىڭ لېيەنلا ئەمەس، بەلكى تۇمەندىكى باشلىقلار ۋە پۈتۈن جەڭچىلەرمۇ قايىل. سىزنىڭ تەشكىلىي مەسىلىڭىزنى لېيەن پارتىيە ياچېيكىسى ئويلىشىۋاتىدۇ. سىزنى چاقىرىشتىكى مەقسەت، سىزنىڭ پىكرىڭىزنى ئاڭلىماقچى ئىدىم.

— يولداش جېداۋيۇەن، سىز... سىز نېمە دەۋاتسىز؟!

ئىسمايىل هاياجانلىنىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئۇلۇغ كومپارتىيەنىڭ ئەزاسى بولۇشنى خېلىدىن بېرى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتى. جېداۋيۇەننىڭ سۆزىگە قارىغاندا، پارتىيە ئۇنى قوينىغا ئالماقچى. بۇ بىشارەت ئۇنى هاياجانلاندۇرۇپ يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى.

— ئولتۇرۇڭ، يولداش ئىسمايىل، سىزنىڭ قەلبىڭىز ماڭا ئايان، ئالدىرىماي پاراڭلىشايلى.

ئىسمايىل ئورنىغا ئولتۇردى. لېكىن، ئۇنىڭ يۈرىكى يەنىلا خۇشاللىقتىن تېپچەكلەپ تۇراتتى.

— بىزنىڭ پارتىيىمىز — پرولېتارىياتنىڭ ئەڭ ئىلغار كۈچلىرىدىن تەركىب تاپقان. ئۇنىڭ ئىشىكى ئۆزىنىڭ بارلىقىنى ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى ئۈچۈن بېغىشلايدىغان كىشىلەر ئۈچۈن دائىم ئوچۇق. سىز مانا شۇ كىشىلەرنىڭ بىرى. پارتىيە ياچېيكىسى سىز بىلەن سۆزلۈشۈپ كۆرۈشۈشنى ماڭا تاپشۇردى.

— جېداۋيۇەن، خاتىرجەم بولۇڭ. مەن پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ئۇمىدىنى هەرگىز يەردە قويمايمەن.

ئىسمايىل ئارتۇقچە گەپ قىلالمىدى. هاياجاندىن قانلىرى ئۇرغىدى. يۈرىكى كۆكرەك قەپىسىنى يېرىۋەتكۈدەك دۈپۈلدەيتتى...

بۇ نامسىز ئېگىزلىكتە، جېداۋيۇەن بىلەن ئىسمايىل ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا بولۇنغان سۆھبەت ئىدى.

جېداۋيۇەننىڭ مۇلايىم ئاۋازى بىلەن ئۇنىڭ تەبەسسۇم قىلىپ تۇرغان چىرايى ئىسمايىلنىڭ قەلبىگە مەڭگۈ ئونتۇلماس بولۇپ ئورنىشىپ قالغانىدى. ئۇ شۇ كېچىسىلا پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسىنى يېزىشقا كىرىشتى. ئەمما يولغا چىقىش بۇيرۇقى كېلىپ قېلىپ، ئىلتىماسنى ئاخىرلاشتۇرالمىدى. شۇ تاپتا ئۇ يېزىلىپ

تۇگىمىگەن ئىلتىماسىنى قوبۇل ئالدى، يېنىش - يېنىشلاپ قايتىدى. جېداۋيۇەننىڭ چىرايى كۆز ئالدىدا نامايان بولدى، ئۇ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. ئىسمايىل بۇ قېتىمقى جەڭدىن ساق - سالامەت قايتىپ كەلسىلا بۇ ئىلتىماسىنى يېزىپ تۇگىتىپ، پارتىيە ياچېيكىسىغا تاپشۇرىدۇ. ئەگەر تەشكىل ئۇنى پارتىيىگە قوبۇل قىلسا، پارتىيە بايرىقى ئالدىدا قەسەم بېرىدۇ. ئۇنىڭ شېرىن خىيالىنى قادىرنىڭ سۆزى بۆلدى.

— ئەخمەت، ئاۋۇ ياققا قارىغىنە. خادىغا ئېسىپ قويغىنى نېمىدۇ؟

ئىسمايىل بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۆزلىرى يېقىنلاپ قالغان ئۆيىنى كۆردى - دە، شوپۇرغا سۇرئەتنى ئاستىلىتىشنى بۇيرۇدى. يېزىلىپ تۇگىمىگەن ئىلتىماسىنى يەنە قاتلاپ تۆش يانچۇقىغا سېلىپ قويدى. تاش يولنىڭ سول تەرىپىگە يېقىنلا يەردە تاش بىلەن قوپۇرۇپ سېلىنغان زاڭزۇلارنىڭ ئۆيى چوقچىيىپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۆينىڭ يېنىغا قادالغان خادىنىڭ ئۇچىغا چىگىلگەن قوتاز قۇيرۇقى شامالدا يەلپۇنۇپ تۇراتتى. ئۆيىنىڭ ئالدىدا ئون - يىگىرمىدەك قوتاز - قويلار ئاپتاپ سۇنغاچ يەم يەۋاتقاندەك قىلاتتى. ئاپتوموبىل بارغانسېرى بۇ ئۆيگە يېقىنلاشماقتا ئىدى.

— پاراڭنى توختىتىڭلار! — دېدى ئىسمايىل جەڭچىلەرگە قاراپ.

ئۇرۇش، بولۇپمۇ بىر قانچە قېتىملىق رازۋېدكا قىلىش جەريانى ئىسمايىلنى ھەممە نەرسىگە ئېھتىيات بىلەن قاراشقا ئۆگەتكەنىدى. ئۇ جەڭچىلەرنى ھەر ئېھتىمالغا قارشى تەييارلىنىشقا بۇيرۇپ، دىققەت بىلەن ئۆينى كۆزىتىشكە باشلىدى. ئۆينىڭ ئەتراپىدا ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. بەخىرامان يەم يەۋاتقان قوتاز - قويلار گۇرۇلدەپ ئاۋاز چىقىرىپ كېلىۋاتقان بۇ ئاجايىپ مەخلۇققا قىزىققاندەك قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىشىپ، بويۇنلىرىنى سوزۇپ قارىشاتتى. ھېچقانداق شەپە يوق. قارىغاندا، ئۆي ئىگە-

لىرى ئۆي ئىچىدە بىرەر ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتسا كېرەك. «ئەجەبا - ھە؟ — دەپ ئويلىدى ئىسمايىل مەمەت. — زاڭزۇلار بىرەر ئاپتوموبىلنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلايدىغان بولسا، سىرتقا يۈگۈ-رۈپ چىقىپ يولغا قارىشاتتى. بۇگۈن نېمە بولدى؟ ھەتتا بىرەر بالىمۇ يۈگۈرۈپ چىقمايدىغۇ؟ بۇ چەت - ياقىدىكى ئۆيدە ئادەم يوقمۇيا؟»

تۇيۇقسىز چاڭىلداپ ئېتىلغان دۇشمەننىڭ مىلتىق ئاۋازى ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلدى. ئارقىدىنلا ئېغىر پىلىموت تا - تاتلاپ ئېتىلىشقا باشلىدى. تۆۋەن سۇرئەتتە كېتىپ بارغان ئاپتوموبىل سول تەرەپكە قىيسايدى - دە، ئورنىدا توختاپ قالدى، ئاپتومو-بىلنىڭ چاقىغا ئوق تەگكەنىدى.

— يولداشلار، ھودۇقماڭلار. ئۇچىنچى بەن جەڭگە تەييار-لان! — بەنجاڭ ئىسمايىل دەققە ھاڭ - تاڭلىقتىن كېيىن، ئۆزىنى ئوڭشاپ بۇيرۇق بەردى.

ئۆي بىلەن ئاپتوموبىلنىڭ ئارىلىقى پەقەت 50 مېتىرلا كې-لەتتى. دۇشمەننىڭ ئېغىر - يېنىك قوراللىرىدىن مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوقلار باش ئۇستىدىن ۋىزىلداپ ئۆتۈشكە باشلىدى. ئارقىدىنلا غوڭۇلداپ تاغ زەمبىرەكلەرنىڭ ئوقلىرى ئۇچۇپ كەل-گىلى تۇردى. ئاپتوموبىلنىڭ ئالدى - كەينىگە چۈشۈپ پارتىلە-غان توپ ئوقلىرى تاشلارنى ئۇچۇرۇپ، تۈپتۈز يولدا ئازگاللارنى پەيدا قىلاتتى.

— ئېغىر پىلىموت دۇشمەنگە قارىتىپ توغرىلانسۇن! — بەنجاڭ ئىسمايىل پىلىموتچىغا بۇيرۇق قىلغاچ ئاپتوماتتىن ئوق ئۇزۇشكە باشلىدى. باشقىلارمۇ بەنجاڭغا ئەگىشىپ ئوت ئاچتى.

ئېغىر پىلىموت تېخىچە ئوق چىقارمايتتى. بەنجاڭ ئىسمايىل قايرىلىپ قاراپ، پىشانىسىدىن پۈڑۈلداپ تەر چىقىۋاتقان مۇئاۋىن بەنجاڭ ئابدىرېھىمنى كۆردى. ئۇ ھەدەپ ئېغىر پىلىموتنى ئاتماق-چى بولاتتىيۇ يەنە توختاپ قالاتتى. ئىسمايىل شۇ چاغدىلا ئېغىر

پلىموتنىڭ ئوق چىقىرالمىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندى. ئەسلىدە ئېغىر پلىموت ئاپتوموبىل كابىنكىسىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان بولۇپ، ئۇدۇلىغا قاراپ تۇراتتى. دۈشمەن بولسا ماشىنىنىڭ سول تەرىپىدە يانتۇ ئىدى. پلىموتنى دۈشمەنگە قارىتىپ توغرىلاش ئۈچۈن، ئۇنىڭ بىر چاقىنى قويىدىغان يەر يوق ئىدى. شۇڭلاشقىمۇ مۇئاۋىن بەنجاڭ ئابدىرېھىمنىڭ ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ تەرلەپ كەتكەنىدى. ئىسمايىل دەرھال ئورنىدىن سۈرۈلۈپ ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ تېز چۆكتى ۋە:

— مانا ماۋۇ يەرگە قويۇڭ! — دەپ ۋارقىرىدى مۇرىسىنى كۆرسىتىپ.

قوماچ قورغاندەك ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازى ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاتمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئىشارىتىنى چۈشەنگەن مۇئاۋىن بەنجاڭ ئابدىرېھىم سەل ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇپ قالدى.

— بۇيرۇق! تېز بولۇڭ! — بەنجاڭ ئۇنى ئالدىراتتى.

ئېغىر پلىموتنىڭ ئېغىر چۆيۈن چاقى ئۇنىڭ ئوڭ مۇرىسىگە قويۇلدى. تاتا ـ تا ـ تات! . . . ئېغىر پلىموت تىلغا كىرىپ غەزەپلىك سايراشقا باشلىدى. دۈشمەننىڭ ئوت كۈچى باستۇرۇلىدى. لېكىن، تاغ زەمبىرىكىنىڭ ئوقلىرى توختىماي پارتىلاپ تۇراتتى. توپا ـ تاشلار باش ئۈستىگە مۆلدۈردەك يېغىپ، باش كۆتەرگۈسىز قىلىۋەتكەنىدى. شۇ ئەسنادا بەنجاڭ ئىسمايىل تولغىنىپ توختىدى. قىپقىزىل قان ئۇنىڭ پاختىلىق چاپىنىنى بويلاپ ئاپتوموبىل ئۈستىگە تامچىشقا باشلىدى.

— بەنجاڭ، يارىلىنىپسىز، ئورنىڭىزنى ماڭا بېرىڭ! . . .

ئەخمەت مىلتىقنى تاشلاپ ئۇنىڭغا يېقىن سۈرۈلدى.

— ئەخمەت، مىلتىقىڭنى قولۇڭغا ئال ـ دېدى ئىسمايىل ئۇنىڭغا ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ.

«بەنجاڭ يارىلىنىپتۇ» — دېگەن سۆزنى چالا ـ بۇلا ئاڭلاپ قالغان مۇئاۋىن بەنجاڭ ئابدىرېھىم پلىموتنى يارىمچى پلىموت-

چىغا بېرىپ، بەنجاڭنىڭ يېنىغا تېز چۆكتى.

— مۇئاۋىن بەنجاڭ، نېمە بولدىڭىز، ئانچىكى بىر ئىشقا هودۇقۇپ كېتىش يارىمايدۇ. قېنى ئۆز ئورنىڭىزغا بېرىڭ! — ئىسمايىل بىر قولى بىلەن مۇئاۋىن بەنجاڭنى ئۆزىدىن نېرى قىلدى.

— بەنجاڭ، سىز...

مۇئاۋىن بەنجاڭ قايتىدىن ئېغىر پىلىموتقا يېپىشتى. ئۇ مۇزلاپ قېتىپ كەتكەن باشمالتىقىنى كۆرۈڭكا قويدى، ئېغىر پىلىموت توختاۋسىز ئېتىلماقتا ئىدى. ئىسمايىلنىڭ كۆكرىكىدىن چىققان قان ئۇنىڭ ئايغىدىلا قان ئۈيۈمى هاسىل قىلىپ قېتىشىپ قالغان ئىدى. جەڭچىلەر بەنجاڭ ئىسمايىلنىڭ قېنى تۆكۈلگەن قارا قۇرۇمدىكى چاڭشەنكو[1] ئېگىزلىكىنىڭ ئاق قار، كۆك مۇزلۇق چوققىسىدا پورەكلەپ ئۆسۈاتقان قار لەيلىسىنىڭ سىيماسىنى كۆرگەندەك بولدى.

جەڭ داۋام قىلماقتا. تا ـ تا ـ تا ـ تات... ئېغىر پىلىموتتىن ئۇزۇلمەي چىقىۋاتقان ئوق يامغۇرى تېخى بايىلا غالجىرلىقتا چېكىگە يەتكەن تاجاۋۇزچىلارنى باش كۆتەرگۈسىز قىلىۋەتكەن ئىدى.

قادىر بەنجاڭ ئىسمايىلنىڭ يارىلانغانلىقىنى كۆرۈپ، زادىلا تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى. ئۇ قولىدىكى مىلتىقىنى قويۇپلا ئىسمايىلنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي، ئۇنىڭ يېنىغا سۈرۈلۈپ كەلدى. يانچۇقىدىن پاختا ۋە داكا ئېلىپ، بەنجاڭنىڭ تېخىچە قان ئېقىۋاتقان يارىسىنى ئەپچىللىك بىلەن تېڭىپ قويدى. ئىسمايىلنىڭ پاختىلىق چاپىنى ئۈستىدىن يول - يول بولۇپ ئاققان قان تامچىلىرى سوغۇقتىن قېتىشىپ، هەر بىر سىلكىگىنىدە تاراق-شىپ ئاۋاز چىقىراتتى.

---

① چاڭشەنكو — ئىسمايىل مەمەت قۇربان بولغان جايىنىڭ ئىسمى.

— بەنجاڭ، ئورنىڭىزنى ماڭا بېرىپ، بىر دەم ئارام ئېلىڭ. لىك. — قادىر قولىنى بەنجاڭنىڭ مۇرىسىدىكى پىلىموتنىڭ چاقىغا ئۇزاتتى. چۈنكى توختاۋسىز ئېتىلىۋاتقان ئېغىر پىلىموت ئالدى ـ كەينىگە سىلكىنگەندە ئىسمايىلنىڭ پېشانىسىدىن مۇڭ-چاقتەك تەر پۇژغۇيتتى. ئۇ لەۋلىرىنى چىشلەپ قانىتىۋەتكەن ئىدى؛ بۇنىڭدىن يارىسىنىڭ چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئاغرىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— قادىر! مەن بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، دەرھال ئېغىر پىلىموتقا ئوق يەتكۈزۈپ بەر، — دېدى ئىسمايىل ھاسىرىغان ئاۋاز بىلەن.

ئېغىر پىلىموت ئۇشتۇمتۇت ئېتىشتىن توختىدى.

— مۇئاۋىن بەنجاڭ نېمە بولدى؟ — ھەممەيلەن بىردەكلا ئابدۇرېھىمغا قاراشتى. مۇئاۋىن بەنجاڭ ھەدەپ پىلىموت كۆرۈ-كىنى باسسىمۇ، ئەمما ئېغىر پىلىموت گاچىدەك جىم تۇرغىنى تۇرغان ئىدى.

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچىلىك بولغان دەقىقىدە، دۇشمەننىڭ ئوت كۇچى كۈچەيدى، ئۇلارغا بىر نەچچە تال مىلتىق ۋە ئاپتومات بىلەن تاقابىل تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۆلۈم ۋەھىمىسى ماشىنا ئۇستىدىكى جەڭچىلەرنىڭ ھاياتىغا تەھدىت سېلىشقا باش-لىدى. دۇشمەن ئوت كۇچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ يەككە ـ يېگانە ئاپتوموبىلنى ئوت چەمبىرىكى بىلەن قورشۇالدى. ئېغىر پىلە-موتنىن تېخىچە ئوت چىقمايتتى. ئەسلىدە دۇشمەن مىلتىقىدىن چىققان ئوق ئېغىر پىلىموتنىڭ ئوق لېنتىسىدىكى بىر تال ئوق-نىڭ ئۇچىنى ماكچايتىۋەتكەن، ئۇ ماكچايغان ئوق ئېغىر پىلىموت-نىڭ ستوۋىلىغا قاپلىشىپ قالغانىدى. ئېغىر پىلىموت ئاپتومو-بىل كابىكىسىدىن كوزۇپ ئىچىگە چۈشۈرۈلدى.

— يولداشلار! — دېدى بەنجاڭ ئىسمايىل جەڭچىلەرگە قا-راپ، — ۋەتەن، خەلق بىزنىڭ غەلىبە خەۋىرىمىزنى كۈتمەكتە.

پارتىيىنىڭ بىزنى سىنايدىغان ۋاقتى يېتىپ كەلدى دۇشمەننىڭ ئوت توپكىسىنى يوقىتىپ، قىسىملىرىمىز جەڭنىڭ ئاخىرقى غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كاپالەتلىك قىلىشىمىز لازىم. . . — بەنجاڭنىڭ ئاۋازى بوغۇلدى. ئۇ سەل تۇرغاندىن كېيىن، — ئەخمەت، بىز ھازىر دۇشمەننىڭ مۇھىم ئوت توپكەسىغا ئايلىنىپ قالدۇق، سەن جەڭچىلەرنى باشلاپ ماشىنىنىڭ كەينىدىن چۈشۈپ يەر شارائىتىدىن پايدىلىنىپ، ئابرون ئىگىلىمەپ ئۇلارغا زەربە بېرىڭلار! مەن دۇشمەن ئوت كۈچىدىن سىلەرنى ھىمايە قىلىمەن — دەپ قوشۇپ قويدى.

— ياق، بەنجاڭ! نېمە بولساق بىللە بولىمىز — دېدى ئەخمەت ياش ئەگىپ تۇرغان كۆزلىرىنى بەنجاڭدىن ئۈزمەي.

— بۇيرۇق! دەرھال ماشىنىدىن چۈشۈڭلار!

ئىسمايىل كەسكىن ھەرىكەت بىلەن ئورنىدىن دەس تۇردى - دە، ئاپتوموبىلنىڭ يان كوزۇپىغا يۆلىنىپ تۇرۇپ، ئاپتوماتىتىن ئۈزمەي بىر دېسكا ئوق ئۈزدى. ئېتىشىش بارغانسېرى جىددىيلەشمەكتە ئىدى. دۇشمەننىڭ ئېغىر - يېنىك قوراللىرى توختىماي تىرىلدايتتى؛ توپ ئوقلىرى ھېلىدىن - ھېلىغا غۇڭۈلدايتتى. بەنجاڭنىڭ ھىمايىسى بىلەن باشقا جەڭچىلەر ئامان - ئېسەن ئاپتوموبىلدىن يەرگە چۈشۈپ، تارقىلىپ يەر يۈزىدىن دۇشمەنگە ئوت ئېچىشقا باشلىدى. بەنجاڭنىڭ ئاپتوماتى توختىماستىن ئوق چىقارماقتا ئىدى.

«پاڭ - پۇڭ» قىلىپ تەگكەن ئىككى پاي ئوقتىن بەنجاڭ ئىسمايىل قاتتىق سەنتۈرۈلۈپ كەتتى. ئوڭ قول بېغىشىدىن تىشىپ ئۆتكەن ئوق ئۇنىڭ ئاپتوماتىنى قولىدىن چۈشۈرۈۋېتىشكە تاسلا قالدى. بەنجاڭ چىشىنى - چىشىغا قويۇپ، ئاپتوماتىنى كوزۇپ ئۈستىگە تىرەپ سول قولى بىلەن ئېتىشقا باشلىدى. كۆكرىكىنىڭ سول تاغاق قىسمىدىن تېشىپ چىقىپ كەتكەن ئوق ئۇنى چىدىغۇسىز ئازابلايتتى. ئۇ پۈتۈن تېنى بىلەن كوزۇپقا

يۆلەندى. ئۇ ئاپتوموبىل ئۇستىگە ئاخىرقى قېتىم نەزەر تاشلىدى. بىردىنلا ئۇنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم جىلۋىسى پەيدا بولدى. «ھە، يولداشلار بىخەتەر چۈشۈپ بوپتۇ. ئەمدى ئېغىر پىلىموت ئوڭشالسىلا...» ئىسمايىل مەمەت ئويىنى داۋاملاشتۇرالمىدى. يەنە ئۇنىڭ قورسىقىغا ئوق تەگدى. ئۇ جان قاقشىتىۋاتقان ئاغرىقىغا چىداپ، قورسىقىنى كوزۇپ ياغىچىغا چىڭ چاپلاپ تۇرۇپ ئاپتوماتنىڭ كۇرۇكىنى باستى. ئاپتومات تىرىلدى شۇ چاغدا، ئېغىر پىلىموتمۇ ئوڭشالدى. كۆك قەرىنى لەرزىگە سالغۇچى ھەيۋەت ئاۋاز بىلەن ئېغىر پىلىموت دۈشمەن ئۇستىگە قىساس ئوقلىرىنى بوراندەك ياغدۇرۇشقا باشلىدى. دۈشمەننىڭ ئوت كۈچى چېچىلدى. دەل شۇ پەيتتە، كۆكنى تىتىرىتىپ ھۇجۇم سىگناللى ياڭرىدى. ئارقىدا كېلىۋاتقان چوڭ قىسىم يېتىپ كەلگەنىدى.

— ئالغا!

جەڭ بايرىقى مەيىن شامالدا يەلپۈنۈپ تۇراتتى. چوڭ قىسمىنىڭ دەھشەتلىك ھۇجۇمى بىلەن دۈشمەن يوقىتىلدى. ئەسلىدە بۇ زاڭزۇ ئۆيى دۈشمەننىڭ يەر ئاستى ئاكوپى بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئۇستى ئوچۇق ئاكوپلار ياسالغانىدى... چوڭ قىسمىنىڭ بىرلا ھۇجۇمى بىلەن بۇ ئاكوپلاردىكى دۈشمەن بىتچىت قىلىندى، ئۆلگىنى ئۆلدى، ھايات قالغانلىرى ئەسىرگە چۈشتى.

تۈەنجاڭ بىلەن تۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى يېتىپ كەلدى. بەنجاڭ ئىسمايىل مەمەتنىڭ مېيىتى يەرگە چۈشۈرۈلدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇم ئۆچمىگەن، كۆزى ئوچۇق بولۇپ، ئېغىر ھاردۇقتىن كېيىن دەم ئېلىپ ياتقان كىشىگە ئوخشايتتى. تۈەنجاڭ ئۇنى ئۆز قۇچىقىغا ئېلىپ، بارمىقى بىلەن ئاۋايلاپقىنا كۆزىنى يۇمدۇرۇپ قويدى. ھېچكىمۇ ئۇنى ھازىر مەڭگۈلۈك ئۇيقىغا كەتتى دەپ ئويلىمايتتى. ئۇ شۇنداق خاتىرجەم ياتاتتىكى، ئۇنى كۆرگەن ئادەم ھارغىنلىقتىن ئۇخلاۋاتقان بولسا كېرەك،

دەپ ئويلايتتى. تۇەنجاڭ ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى، ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىدىن تارامالاپ ياشلار تۆكۈلۈشكە باشلىدى. ئولۇشۇپ تۇرغانلار ئارىسىدىن ئۆكسۈپ يىغلىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى. ئاددىي هالدا ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، 20 نەچچە تال ئوق ئېتىلدى. تۇەنجاڭ ئۆز قولى بىلەن ئوتقاشتەك يالقۇنلاپ تۇرغان جەڭ بايرىقىنى ئىسمايىلنىڭ ئوستىگە ياپتى. بېشىدىن قۇلاقچىسىنى ئېلىپ، تال - تال ئاقارغان كۆموش چاچلىق بېشىنى ئېگىپ سۇكۇتكە چۆمدى. سانسىز جەڭچىلەر توپى جىمجىتلىققا چۆمگەن، ئۇلار باشلىرىدىكى قۇلاقچىلىرىنى ئېلىپ، تۇەنجاڭغا ئوخشاش ئۆز سەپدىشىنىڭ هۆرمىتى ئۈچۈن باشلىرىنى ئېگىپ سۇكۇتكە چۆمگەنىدى.

— يولداشلار! — تۇەنجاڭ سۇكۇتتىن كېيىن ئاپتوموبىلنىڭ ئوستىگە چىقىپ، سالماق ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى، — ئېغىر پىلىموت لىيەنى 3 - بەننىڭ بەنجاڭى، جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى يولداش ئىسمايىل مەمەت ئۆزىنىڭ قىممەتلىك هاياتىنى ۋەتەننىڭ مۇقەددەس تېررىتورىيىسىنى قوغداشتىن ئىبارەت ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ شەرەپلىك ئىشقا بېغىشلاپ، بىز بىلەن مەڭگۈ ۋىدالاشتى. ئىسمايىل مەمەت ۋەتەننىڭ ياخشى ئوغلى، ئۇنىڭ شانلىق نامى، ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر ئوبرازى خەلقىمىز قەلبىدە ئەبەدىلئەبەد ساقلىنىدۇ.

تۇەنجاڭنىڭ ئاۋازى يىراق - يىراقلاردىن ئەكس سادا بەردى.

— قېنىمىز ۋە جېنىمىز بىلەن ۋەتەننى قوغدايمىز.

— قەهرىمانىنىڭ ئىنتىقامىنى ئالمىغىچە هەرگىز توختىمايمىز...

شوئار سادالىرى پەلەككە ياڭرىدى.

لەپىلدەپ تۇرغان بەش يۇلتۇزلۇق قىزىل بايراقنىڭ ئاستىدا جەڭنى ئاخىرلاشتۇرۇپ يولغا چىقتى.

خاتىمە

ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي چېگرىسىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قارا قۇرۇم تاغ تىزمىسى ئۇزاق - ئۇزاقلارغا سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئاقۇچ تۇمان بارا - بارا تارقىلىپ، قۇياش ئۇپۇق سىزىقىدىن بالقىپ ئېگىز تاغ ئۈستىنى قىزىل شەپەق نۇرى بىلەن يورۇتماقتا. تېخى ھېلى زەمبىرەك، پىلىموت، مىلتىقلارنىڭ ئاۋازى بىلەن جاراڭلاپ كەتكەن جىلغا ئىچى ھازىر قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك جىمجىت بولۇپ قالغانىدى. بۇ يەردىكى ئوق - دورا ھىدىنىڭ ئورنىنى ھازىر ساپ ھاۋا ئېگىللىگەنىدى. لېكىن، غەلىتە ئەھۋال شۇكى، ھاۋا ئوچۇق بولسىمۇ جەڭچىلەرنىڭ قۇربان بولغان سەپداشلىرىغا ئىچ ئاغرىتىپ ئۆكسۈپ يىغلاۋاتقان كۆز يېشىغا ماسلىشىپ كۆكتىن يامغۇر ئارىلاش قار چۈشمەكتە ئىدى.

قىسىم يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، جەڭدە قۇربان بولغانلارنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش، يارىدارلارنى دوختۇرخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇش، جەڭدە ئەسىرگە چۈشكەن دۈشمەنلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، ئولجىغا چۈشكەن ئوق - قورال، ھەربىي ماددىي ئەشيالارنى يىغىپ كۆرسىتىلگەن ئورۇنغا تاپشۇرۇپ بېرىش ئىشلىرى بىلەن جىددىي مەشغۇل ئىدى. چۈنكى يۇقىرىنىڭ مۇددىئايىدىن قارىغاندا، ئۇرۇشنى توختىتىش ھەققىدە ئىچكى جەھەتتىن يولىۇرۇق كەلگەن ئىدى.

يېرىم كېچە، قاتتىق جىرىڭلىغان تېلېفون كەچكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، لىيەنجاڭ ئوبۇلنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى.

— ۋەي، ئېغىر پىلىموت لىيەنمۇ، ۋەزىپىنى ئورۇنداپ بولدۇڭلىمۇ، تەييارلىق پۈتتىمۇ - يوق؟

قاتتىق جىرىڭلىغان تېلېفون تۇرۇپكىسىنى قۇلىقىغا يېقىن

تۇتۇپ تۇرۇپ، قارشى تەرەپتىن ئارقا - ئارقىدىن سوئال قويۇپ سۆزلەۋاتقان كىشىنىڭ تۆەنجاڭ ئىكەنلىكىنى ئاۋازىدىن بىلگەن لىيەنجاڭ ئوبۇل.

— رۇخسەت قىلىڭ تۆەنجاڭ، ئولجىغا چۈشكەن ئوق - قورال، ماددىي نەرسىلەر بەك جىق ئىكەن، ئەۋەتكەن ماشىنىلارغا قاچىلىساق پاتمىدى، يەنە ماشىنا ئەۋەتىلسە...

— قانداقلا بولمىسۇن، ۋەزىپىنى ئۆز ۋاقتىدا قەتئىي ئورۇنداش كېرەك!

قارشى تەرەپ لىيەنجاڭ ئوبۇلنىڭ سۆزىنىڭ ئايىغى تۇگىمەيلا جىددىي تەلەپپۇزدا بۇيرۇق قىلدى.

— خوپ. بۇيرۇقنى ئورۇنداشقا كاپالەتلىك قىلىمىز.

لىيەنجاڭ تۇرۇپكىنى خىلىغىچە تىڭشاپ تۇرۇپ، قارشى تەرەپتىن ئاۋاز ئاڭلانمىغاندىن كېيىن ئورنىغا قويۇپ قويدى.

— ئالاقىچى، دەرھال پەيجاڭلارنى چاقىر. — دەپ چىدىر ئىشىكىدە تۇرغان جەڭچىگە بۇيرۇق قىلدى لىيەنجاڭ ئوبۇل.

ئۇ كادىر كەلگەندىن كېيىن، چىدىر ئالدىدا ئۆرە تۇرۇپ جىددىي كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، ۋەزىپىنى ئورۇنداشنىڭ سۇر-ئىتىنى تېزلىتىش مەسىلىسىنى ئورۇنلاشتۇردى.

نۇيابىرنىڭ باشلىرى. قارا قۇرۇم تاغلىرىدا ياغقان قار خۇدى جەڭدە قۇربان بولغانلارغا ماتەم تۇتقاندەك ھەممە زېمىننى ئاپئاق لېچەككە ئورىغان ئىدى. بىر - بىرىگە مىنگىشىپ كەتكەن ھەرىسمان تاغ چوققىلىرى ئاستىدىن ئېلىنغان تاش يولدىن نەچچە يۈزلىگەن ماش رەڭ ھەربىي ئاپتوموبىللار پەسكە ساڭگىلاپ ئاقماقتا. ئاپتوموبىلدىكى جەڭچىلەر يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، دۇشمەننىڭ 52 - نومۇرلۇق، 26 - نومۇرلۇق تايانچ بازلىرىنى قايتۇرۇپ ئېلىش، قاچقان دۇشمەنلەرگە قوغلاپ زەربە بېرىش ۋە نامەلۇم ئېگىزلىكنى ئېلىش قاتارلىق بىر قانچە قېتىملىق جەڭ ئوپېراتسىيەسىنى غەلىبىلىك ئورۇندىغاندىن كېيىن

جەڭ مەيدانىدىن گازارمىغا قايتماقتا ئىدى. لېكىن كىشىنىڭ يۈرىكىنى مۇجمىدىغان بىر ئىش ئاپتوموبىلدا ئولتۇرغان جەڭچىلەرنىڭ قاتارىدا جەڭدە قۇربان بولغانلارنىڭ ئورۇنى بوش ئىدى. كۆڭلى يېرىم بولغان جەڭچىلەر يولغا چىقىپ ئۇزۇنغىچە جىمجىت ئولتۇرۇشتى ئالاھازەل بەش - ئالتە سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلار ئاستا - ئاستا پاراڭغا چۈشتى. پاراڭنىڭ مەزمۇنى ئاساسەن بىر خىل، يەنى بىر ئايلىق چېگرا مۇداپىئە سېپىدە ئۆزىمىزنى قوغداپ قايتۇرما زەربە بېرىش جېڭىدىكى ئۆزلىرىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن قىزىق ھېكايىلار ئىدى. بەزىلەر جەڭدە نەچچە دۈشمەننى ئېتىپ ئۆلتۈرگەنلىكىنى سۆزلىسە، بەزىلىرى دۈشمەننىڭ نەچچە پوتىينى پارتىلاتقانلىقىنى سۆزلەيتتى، يەنە بەزىلەر جەڭنىڭ دەسلىپىدە ئۆزىدە بىر ئاز قورقۇنچ پەيدا بولغانلىقىنى، كېيىن ئىككى تەرەپتىن تاراسلىتىپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھەممىنى ئۇنتۇغانلىقىنى سۆزلەيتتى.

ئېغىر پىلىموت لەينىنىڭ 3 - بەندىكى جەڭچىلەر ئولتۇرغان ئاپتوموبىلدىكى قادىر:

— مەن بۇ قېتىم شۇنى تولۇق تونۇپ يەتتىمكى، — تىنچلىق شارائىتىدا كىشىلەر بىر - بىرىگە دېگەندەك مېھرىنى قويۇشمىغىنى بىلەن، ئۇرۇش شارائىتىدا جەڭچىلەرنىڭ بىر - بىرىگە بولغان مېھىر - مۇھەببىتى شۇنچىلىك قويۇقلىشىدىكەن. بىرەر مىنۇت ئۆز سەپدىشىدىن ئايرىلىش بەكمۇ قىيىن بولۇپ تۇيۇلىدىكەن. گاھىدا ئوق يامغۇرى ئاستىدا يېنىدىكى سەپدىشىنىڭ بىرەرسى قازا قىلىپ قالسا گويا كى ئۆزىنىڭ بىر تۇغقان قېرىندىشى تۇگەپ كەتكەندەك ئازاب چېكىدىكەن. مېنىڭ- چە دۇنيادا فرونت ئۇستىدىكى جەڭچىلەرنىڭ دوستلۇقىدەك ساپ، ئۇلۇغ دوستلۇق بولمىسا كېرەك، — دېدى.

— ھېلىقى بىزنىڭ لەينگە ئاخىرقى جەڭدە ئەسىرگە چۈشكەن، يۈزىنى كىرپە تىكىنىدەك ساقال باسقان شاداپاچاقنىڭ

ئسمى راجا ئىكەن. ئۇ ھىندىستاننىڭ غەربىي بىنگال شتاتىنىڭ بىر يېزىسىدا دېھقانچىلىق بىلەن كۈن كۆچۈرۈپ كەلگەن ئىكەن. 16 ياشلىق ئەسىر ماندۇ بولسا بومبايدىكى بىر ئىشچىنىڭ يالغۇز بالىسى بولۇپ، ئاتىسىنىڭ ئىشلەپ تاپقان ئازغىنا پۇلى بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇۋاتقان ئىكەن. ھەر ئىككىسى ئۇ-مۇمىي مەجبۇرىي سەپەرۋەرلىك بىلەن ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ئاشكارىلىشىچە خەلقنىڭ ھۆكۈمەتتىن نارازىلىقى كۈچ-لۈك بولۇپ، ئۇرۇشقا قەتئىي قارشى ئىكەن. ژاندارما قوشۇندە-كى ئوفىتسېرلار بىلەن ئەسكەرلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تەڭسىز-لىك بەكمۇ ئېغىر بولۇپ، سەپتىن قېچىش ئىشى دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدىكەن. — دېدى ئەخمەت تەرجىمانلىق قىلىش جەريانىدا ئىگىلىگەن ئەھۋالىنى بايان قىلىپ.

ئاپتوموبىل خۇددى قاناتلىق تۇلپاردەك ئەگرى - بۈگرى تاغ يولىدا ئۇچماقتا. جەڭچىلەر ئېگىز تاغدىكى ۋاقىتىنىڭ ئۆتىشىگە ئەگىشىپ بۇ يەرنىڭ ھاۋا كىلىماتىغا كۆنۈپ قالغاچقىمىكىن بۇ قېتىم تاغدىن چۈشۈشتە ئېگىز تاغ رېئاكسىيىسىدىن خالىي ئىدى.

نويابىرنىڭ باشلىرى قارا قۇرۇم تاغلىرى ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغانىدى. ئاقاس داۋاننىڭ باغرىنى بويلىشىپ خۇددى يىپقا تىزىلغان مارجاندەك تۆۋەنگە سېرىلىۋاتقان ماش رەڭ ھەربىي ئاپتوموبىللار بىر خىل سۈرئەتتە ماڭماقتا. تاغدىن ئايرىلىپ پۈتۈ-كەنتىگە كەلگەندە قىسمىنىڭ سەنمۇجاڭنى كەينىدىكى ئاپتومو-بىللار يېتىشىپ كەلگۈچە قىسمىنى توختىتىپ، ئاندىن قىسمىنى رەتكە سالدى ھەمدە ئاخشامقى ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئاساسەن يول بويىدىكى قارشى ئېلىشقا چىققان ئاممىغا قىزغىن بولۇش، ئىنتى-زامغا قاتتىق دىققەت قىلىش ھەققىدە قايتا تەلەپ قويدى.

ئاپتوموبىللار ئالدىدا تۇمەن باشلىقلىرى ئولتۇرغان «گاز 56» ماركىلىق جىپ، ئارقىسىدىن ئىسمايىل مەمەتنىڭ بەنى ئولتۇرغان ئاپتوموبىل ئۇچىنچى رەتتە دۇشمەننىڭ 8 - نومۇرلۇق

تايانچ بازىسىنى قايتۇرۇپ ئېلىش جېڭىدە 28 پاي ئاتكاتسىز زەمبىرەك ئوقىدىن 25 پاينى دەل دۇشمەن پوتىيىگە تەگكۈزۈپ قىسمىنىڭ ھۇجۇمغا ئۆتىشىگە شارائىت يارىتقان ئاتكاتسىز زەمبىرەك لىەنىنىڭ پەيجىگى ئەمەت توختىلار ئولتۇرغان ئاپتوموبىل تىزىلىپ ماڭغان ئىدى.

يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى باراقسان ئۆسكەن تاغ تېرەكلىرى كۆككە تاقاشقانىدى، يول بويىدىكى دەرەخ تۈۋىدە قاتار تىزىلغان ئامما «ئاۋۇ ئالدىدا ماڭغان باشلىقكەن» دېسە، بەزىلىرى «ئالدىدا ماڭغانلارنىڭ ھەممىسى قەھرىمان بولغانلار ئىكەن» دەيتتى.

— غەلىبە بىلەن قايتىپ كەلگەن قەھرىمان قىسمىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز! قەھرىمانلاردىن ئۆگىنىمىز! قەھرىمانلارغا ھۆرمەت بىلدۈرىمىز...

بۇ ئاۋاز دولان دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىن تا ھەربىي گازارمىغا بارغىچە يولنىڭ ئىككى چېتىدە ئۇزۇلمەي كۆككە كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. يول بويىدىكى ئامما قولىدىكى پىشۇرۇلغان تۇخۇم، گۆش، مېۋە - چېۋە، گۈلدەستە، خالتا، قاتارلىق نەرسىلەرنى ئۇزۇلدۇرمەي ئاپتوموبىلغا پىرقىرىتىپ تاشلايتتى.

ھازىر تۇەنجاڭدىن تارتىپ جەڭچىلەرگىچە ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە جەڭدە قۇربان بولغان قەھرىمانلارنىڭ جەسۇرلۇق سىيماسى كىنو لېنتىسىدەك كۆز ئالدىدىن ئۆتمەكتە. قەھرىمانلارنىڭ كۆزلىرىدە چاقناپ تۇرغان غەزەپ ئوچقۇنلىرى ھايات قالغانلارغا كۈچ - قۇۋۋەت بېغىشلىسا، جەڭدە قۇربان بولغانلارنىڭ خاتىرىسى ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى ئېزەتتى.

تۇەنجاڭ ئىسمايىل مەمەتنى ئەسلەپ كېلىۋاتاتتى، ئۇنىڭ سىيماسى - قىيقىزىل قانغا بويالغان ھالىتى تۇەنجاڭنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى. تۇەنجاڭ: «ئۇ ئۆزى ئۈچۈن مەڭگۈلۈك خاتىرە مۇنارى تىكلىدى. ئىسمايىل ئۈچۈن ئېيتقاندا 22 يىللىق ھايات بەكمۇ قىسقا، ئەمما شۇ قىسقا ئۆمرىدە ئۇ ئۆزىنىڭ ساپ

قېنى بىلەن ئۆچمەس يالداما قالدۇرۇپ كەتتى.» دەپ ئويلىدى تۇەنجاك ئۆزلىرىنى قارشى ئېلىۋاتقان ئاممىغا قول پۇلاڭلاتقاچ ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ.

قاتار كېتىۋاتقان ئاپتوموبىللاردىكى كوماندىر ـ جەڭچىلەر ئارقىسىغا قاراپ هوشيار قاراۋۇللاردەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قارا قۇرۇم تاغلىرىغا زوق بىلەن نەزەر تاشلىدى.

1992 ـ يىلى قەشقەردە پېزىلدى. 2001 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە رەتلەندى.

[General Information]
书名=前线来信　维吾尔文
SS号=40252572